मार्कण्डेयपुराण

जिसमें

अस्सी अध्यायके उपरान्त श्री भगवती का स्तोत्र है

जिसका प्रति अक्षर मन्त्र शास्त्र से भराहुवा है

तीसरीबार

مارکنڈے پوران

लखनऊ

मुन्शी नवलकिशोर के छापेखाने में छपा

अक्तूबर सन् १८८०ई०

विज्ञप्ति

इस महीने अर्थात् अक्टूबर सन् १८८० ई॰ पर्य्यन्त जो पुस्तकें बेचने के लिये तैय्यार हैं वह इस फ़ेहरिस्त में लिखी हैं और उन का मोल भी बहुत किफ़ायत से घटा कर लिखा है परन्तु व्यापारियों के लिये और भी सस्ती होंगी जिन को व्योपार की इच्छा हो वह छापेखाने के मुहतमिम अथवा मालिक के नाम खत भेज कर क़ीमत का निर्णय करलें॥

नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब
संस्कृत की पुस्तकें	कायस्थ धर्म्म निरूपण	मनुस्मृति	पाराशरी स॰	सौप्तिक पर्व्व, ऐषीक पर्व्व	४ विराट पर्व्व
	तथा छोटा	विष्णु हारीत	शीघ्रबोध स॰	विशोक पर्व्व, स्त्री पर्व्व,	५ उद्योग पर्व्व
लघुकौमुदी	मथुरा सभा	महिम्न स्तोत्र	लघुजातक	शान्तिपर्व्व में, राजधर्म्म,	६ भीष्म पर्व्व
सिद्धान्त चन्द्रिका	**ज्योतिष**	**संस्कृत भा॰टी॰स॰**	षट्पंचाशिका	आपद्धर्म्म, मोक्षधर्म्म	७ द्रोण पर्व्व
अमरकोश तीनों काण्ड स॰			सामुद्रिक	४ हिस्सा में, शान्ति पर्व्व,	८ कर्ण पर्व्व
पंच महायन्त्र	मुहूर्त्त गणपति	अमरकोष		दानधर्म्म, अश्वमेध,	९ शल्य पर्व्व - गदा
निर्णय सिन्धु	मुहूर्त्त चक्र दीपिका	याज्ञवल्क्य स्मृति	**भाषा (इतिहास)**	आश्रमवासक पर्व्व	व सौप्तिक पर्व्व मय ऐ-
संग्रह शिरोमणि	मुहूर्त्त चिंतामणि सारिणी	सन्ध्या पद्धति	महाभारत	व मौसल पर्व्व, व महाप्र-	षीक व विशोक व स्त्री
भगवद्गीता सटीक	मुहूर्त्त मार्त्तण्ड सटीक	व्रतार्क	१ हिस्सा में आदि पर्व्व	स्थान स्वर्गारोहन पर्व्व,	पर्व्व
दुर्गा पाठ सटीक	मुहूर्त्त दीपक	भगवद्गीता टी॰ हरवंश	सभा पर्व्व, बन पर्व्व,	पर्व्व, व हरिवंश पर्व्व,	१० शान्ति पर्व्व-राजध-
विष्णु भागवत	बृहज्जातक सटीक	भगवद्गीता टी॰ आनंदगि-	२ हिस्सा में विराट पर्व्व	महाभारत पर्व्व पर्व्व	र्म्म व आपद्धर्म्म व मो-
भविष्योत्तर पुराण	जातकालंकार सटीक	गीत गोविंद	उद्योग पर्व्व, भीष्म पर्व्व,	अलेहदा भी हैं	क्ष धर्म्म व दान धर्म्म
अपराध भंजन स्तोत्र	जातकाभरण	कथा सत्यनारायण	द्रोण पर्व्व,	१ आदि पर्व्व ?	११ अश्वमेध-आश्रम-
दुर्गा स्तोत्र	होरामकरंद	परमार्थसार	३ हिस्सा में कर्ण पर्व्व,	२ सभा पर्व्व	वासक- मुशल पर्व्व
क[illegible]स्थ कुल भास्कर	संस्कृत उर्दू टीका स॰	शार्ङ्गधर संहिता	शल्य पर्व्व, गदा पर्व्व,	३ बन पर्व्व	महाप्रस्थान स्वर्गारोहन

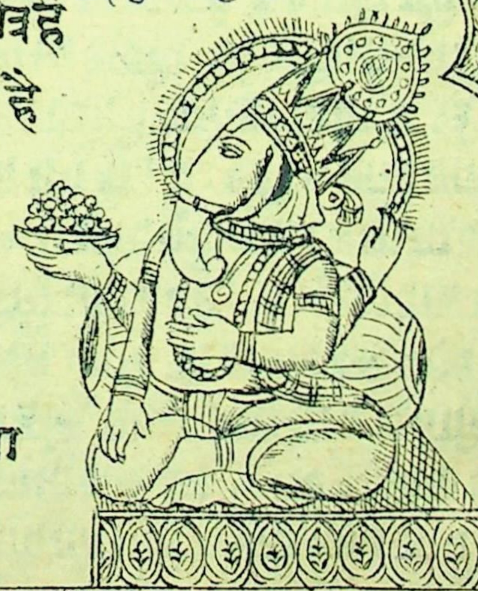
मार्कण्डेय पुराण

जिसमें

अस्सी अध्याय के उपरान्त श्री भगवती का स्तोत्र है

जिस का प्रति अक्षर मन्त्र शास्त्र से भरा हुवा है

तीसरी बार

مارکنڈے پوران

लखनऊ

मुन्शी नवलकिशोर के छापेखाने में छपा

अगस्त सन् १८८० ई०

श्रीगणेशाय नमः ॥ शक्त्याश्रयं जगत्सर्वं शक्तिः सर्वत्र पूज्यते ॥ गुणानां समतावस्था प्रमाणं समभिधीयते १ काल
वेग गुणादाय परिणामं प्रपद्यते ॥ सानित्यासामहानात्मा तामाहुस्त्व तत्वादयः २ महत्तत्वं ततो जात महंकार समुद्भवः
तन्मात्राः पंच भूतानि ततएव भवंतिहि ३ एवं क्रमेण सृष्टेः सा कर्त्री चित्सत्व रूपिणी । तदंशसत्व संभूतं ज्ञानं कैवल्य
कारणम् ४ विशिष्टा हैत बुद्धिर्हि मतेषु प्रबला मता । नगुणेन विना संस्था गुणिनस्तु कथं चन ५ तदं शशक्ति रहिता
ब्रह्म विष्णु शिवादयः । स्यंदनेप्य समर्थाः स्युरित्युक्ताः प्रभविष्णवः ६ तस्मा तच्छक्ति प्रवणं चित्तं कार्यं शुभार्थिभिः ।
यथा रोग्यवर्श्य लाभश्च तत एव भविष्यति ७ तच्छक्त्य इष्ट याकेन कोशले देश उन्नमे । पांडे श्री कालदत्तस्तु बभूव गुणि-
नांवरः ८ कांत्या चन्द्र समः शांतो धरित्री सदृशो मतः । धनदेन समः त्यागे गांभीर्ये सागरोपमः ९ बुद्ध्या वाचस्पति
समो रूपे कंदर्प कोऽपरः । दयावान् ख्यात कीर्तिश्च साधूनां पर्यु पासकः १० एवं मेव गुणैर्युक्तः तथा सेर वहादुरः ।
ययोर्यशः प्रतापाभ्यां पूरितं धरणी तलम् ११ मुन्शी नवल पूर्वेण किशोरेणच संगतौ । यः क्षत्रिय कुले जातः स्वा
श्रयाणां च पालकः १२ सर्व संपत्समाक्रान्त उदार चरितश्चयः । तद्गुणा ग्राम कथने नैत्यंतं कवि वागपि १३ तेषां
गोस्वामि भूत्तातो देवी माहात्म्य सूचिका । ताभ्यांसं प्रार्थितो मुन्शी मार्कण्डेयस्य मुद्रणे १४ प्रतिज्ञांचकृतेः कर्ते
मार्कण्डे यस्य मुद्रणम् । तत्प्रतिज्ञा श्रुतां कर्तुं मुद्यतो ग्रन्थ मुद्रणे १५ मार्कण्डेयं पुराणानां श्रेष्ठं मुनि गणैः स्तुतम् ।
धर्मार्थ काम मोक्षाणां सिद्धिः श्रवणतो भवेत् १६ यस्मिन्पुराणे लेशेन देवी माहात्म्य वर्णनम् । हात्स्नस्य वाच्य-
तां नेतुं नैव शक्ताः सुरादयः १७ मुद्रणस्य निदानंतु शोधनं परि कीर्तितम् । तद्विना मुद्रित मपि लोकेन प्रसरेदिति १८
तदल्पयत्न हृतं नैव विद्वत्संतोष कारकम् ॥ इति चिन्ता समुत्पन्ना मुद्रणा धीश्वरे वरे १९ तद्ध्वं साय तदा तस्य बुद्धिर्जाता
महात्मनः । जीव रखन नामाढ्यः शास्त्री संप्रति वर्तते २० तदा यत्नं कृतं तेन शोधनं लक्ष्मणाय के । पुरे बाणांग वस्वि
न्दु वत्सरे चैष संज्ञके २१ पद वाक्य प्रमाणानां पारगे नच शोधितम् । मुद्रितंच ततस्तेन पुराणं सन्नमं शुभम् २२
व्यासे नोक्तं समाधाय चित्तं ब्रह्मणि निर्मले । देवी तेजः प्रभावेण लोके ग्रन्थः सदा चरे दिति २३ ॥ इति ॥

مارکنڈے پران

श्री गणेशाय नमः मार्कण्डेय पुराणं ॐ नमो भगवते वासुदेवाय यद्योगिभिर्भव भयार्ति विनाश योग्य मासाद्य
वन्दितं नीच विविक्त चिन्तैः तद्वः पुनातु हरि पाद सरोज युग्ममा विर्भवत् क्रम विलङ्घित भूर्भुवः स्वः १ पायात्
सवः सकल कल्मष भेद दक्षः क्षीरोद कुक्षि फणि भोग निविष्ट मूर्तिः श्वासाव धूत सलिलोत्कलिका करालः
सिन्धुः प्रनृत्य मिव यस्य करोति सङ्गत् २ नारायणं नमस्कृत्य नरञ्चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जय मुदी
रयेत् ३ तपः स्वाध्याय निरतं मार्कण्डेयं महा मुनिं व्यास शिष्यो महा तेजा जैमिनिः पर्य्य पृच्छत १ भगवन्
भारता ख्यानं व्यासे नोक्तं महात्मना पूर्णमस्त मलैः शुभ्रै र्नाना शास्त्र समुच्चयैः २ जाति शुद्धि समा युक्तं साधु
शब्दोप शोभितं पूर्व्व पक्षोक्ति सिद्धान्त परि निष्ठा समन्वितं ३ त्रिदशानां यथा विष्णु र्द्विपदां ब्राह्मणो यथा भूषणा
नाञ्च सर्वेषां यथा चूडामणि र्वरः ४ यथा युधानां कुलिश मिन्द्रियाणां यथा मनः तथेह सर्व्व शास्त्राणां महा
भारत मुत्तमं ५ अत्रार्थश्चैव धर्मश्च कामो मोक्षश्च वर्ण्यते परस्परानु बन्धाश्च सानु बन्धाश्च ते पृथक् ६ धर्म
शास्त्र मिदं श्रेष्ठं मर्थ शास्त्र मिदं परं काम शास्त्र मिदं चाग्र्यं मोक्ष शास्त्रं तथोत्तमं ७ चतुराश्रम धर्माणा माचार
स्थिति साधनं प्रोक्त मेतन्महा भाग वेद व्यासेन धीमता ८ तथा तात कृतं ह्येत द्व्यासे नोदार कर्मणा यथा व्याप्तं
महा शास्त्र विरोधैर्नाभि भूयते ९ व्यास वाक्य जलौघेन कुतर्क तरु हारिणा वेद शैलाव तीर्णेन नीरजस्का मही
कृता १० कल शब्द महा हंसं महा ख्यान पराम्बुजं कथा विस्तीर्ण सलिलं कार्ष्णं वेदं महाह्रदं ११ तदिदं भारता
ख्यानं बह्वर्थं श्रुति विस्तरं तत्त्व तो ज्ञातु कामोऽहं भगवंस्त्वा मुपस्थितः १२ कस्मान्मानुष तां प्राप्तो निर्गुणोऽपि
जनार्दनः वासुदेवो जग त्सूति स्थिति संयम कारणं १३ कस्माच्च पाण्डु पुत्राणा मेका सा द्रुपदात्मजा पञ्चानां
महिषी कृष्णा ह्यत्र नः संशयो महान् १४ भेषजं ब्रह्म हत्याया बलदेवो महा बलः तीर्थ यात्रा प्रसङ्गेन कस्मात् के
हला युधः ॥ कथञ्च द्रौपदेयास्ते ऽकृत दारा महा रथाः पाण्डु नाथा महात्मानो वधमा पुरनाथवत् १६ एतत्
सर्वं विस्तर शोमम व्याख्यातु मिहार्हसि भवन्तो मूढ बुद्धीनां प्रबोध कराः सदा १७ इति तस्य वचः श्रुत्वा मार्कण्डे
यो महा मुनिः दशाष्ट दोष रहितो वक्तुं समुप चक्रमे १८ मार्कण्डेय उवाच क्रिया कालो ऽयमस्माकं स प्राप्तो मुनि

۳

مارکنڈے پران

सत्तमं विस्तरे चापि वक्तव्ये नैष कालः प्रशस्यते १९ येतु वक्ष्यन्ति वक्ष्येऽथ तानहं जैमिने तव तथाच नष्ट सन्देहं।
त्वां करिष्यन्ति पक्षिणः २० पिङ्गाक्षश्च विबोधश्च सुपुत्रः सुमुखस्तथा द्रोणपुत्राः खगश्रेष्ठास्तत्त्वज्ञाः
शास्त्रचिन्तकाः २१ वेद शास्त्रार्थ विज्ञाने येषा मव्याहता मतिः विंध्यकन्दर मध्यस्थास्तानुपास्यच पृच्छच
२२ एव मुक्तस्तदा तेन मार्कण्डेयेन धीमता प्रत्युवाच र्षि शार्दूलो विस्मयोत्फुल्ल लोचनः २३ जैमिनिरुवाच।
अत्यद्भुत मिदं ब्रह्मन् खगवागिव मानुषी यत् पक्षिणस्ते विज्ञान मापुरत्यन्त दुर्लभम् २४ तिर्य्यग्योन्यां यदि भव-
स्तेषां ज्ञानं कुतोऽभवत् कथञ्च द्रोण तनयाः प्रोच्यन्ते तेप तत्त्रिणः २५ कश्च द्रोणः प्रविख्यातो यस्य पुत्र चतु-
ष्टयं जातं गुणवतान्तेषां धर्म ज्ञानं महात्मनां २६ मार्कण्डेय उवाच शृणुष्वावहितो भूत्वा यद्वृत्तं नन्दने पुरा शक्र-
स्याप्सरसाञ्चैव नारदस्य च सङ्गमे २७ नारदो नन्दनेऽपश्यत् पुंश्चली गण मध्यगं शक्रं सुराधिराजानं तन्मुखा।
सक्त लोचनं २८ स तेनर्षि वरिष्ठेन दृष्ट मात्रः शचीपतिः समुत्तस्थौ स्वयञ्चास्मै ददा वासन मादरात् २९ तंदृष्ट्वा बल
४ वृत्रघ्न मुत्थितं त्रिदशाङ्गनाः प्रणेमुस्ताश्च देवर्षिं विनया वनताः स्थिताः ३० ताभिरभ्यर्चितः सोऽथ उपविष्टे।
शतक्रतौ यथार्हं कृत संभाषः कथाश्चक्रे मनोरमाः ३१ ततः कथान्तरे शक्रस्त मुवाच महामुनिं शक्र उवाच देह्याज्ञां
नृत्यता मासां तव याभि मतेति वै ३२ रम्भा वा कर्कशा वाथ उर्वश्यथ तिलोत्तमा घृताची मेनका वापि यत्रवा भवतो
रुचिः ३३ एत च्छ्रुत्वा द्विज श्रेष्ठो वाचं शक्रस्य नारदः विचिन्त्याप्सरसः प्राह विनया वनताः स्थिताः ३४ युष्मा-
कमिह सर्वासां रूपौदार्य्य गुणाधिकं आत्मानं मन्यते यातु सा नृत्यतु ममाग्रतः ३५ गुणरूप विहीनायाः सिद्धि
र्नाट्यस्य नास्ति वै चार्व्वधिष्ठानवन्नृत्यं नृत्य मन्य द्विडम्बनं ३६ मार्कण्डेय उवाच तद्वाक्य सम कालञ्च एकैका
स्तानता स्ततः अहं गुणाधिका नत्वं नत्वं चान्या ब्रवीदिदं ३७ तासां संभ्रम मालोक्य भगवान् पाकशासनः।
पृच्छ्यतां मुनिरित्याह वक्तायो वो गुणाधिकां ३८ शक्र च्छन्दानुयाताभिः पृष्टस्ताभिः स नारदः प्रोवाच यत्तदा।
वाक्यं जैमिने तन्निबोधमे ३९ तपस्यन्तं नगेन्द्रस्थं याव क्षोभयते बलात् दुर्वास सं मुनिं श्रेष्ठं तांवो मन्ये गुणाधिकां ४०
مارکنڈے پران मार्कण्डेय उवाच तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वा वेपित कन्धराः अशक्त मेत दस्माक मिति ताश्चक्रिरे कथाः ४१ तत्राप्स- (२५)

रावपुर्नाम मुनिक्षोभणगर्विता प्रत्युवाचानुयास्यामि यत्रासौ संस्थितो मुनिः ५२ अद्यतं देहयन्तारं प्रयुक्तेन्द्रियवाजि-
नं स्मरशस्त्रगलद्रश्मिं करिष्यामि कुसारथिं ५३ ब्रह्मा जनार्दनो वापि यदि वा नीललोहितः तमप्यद्य करिष्यामि काम
बाणक्षतान्तरं ५४ इत्युक्त्वा प्रजगाम आथ प्रालेयाद्रिं वपुस्तदा मुनेस्तपः प्रभावेण प्रशान्तश्वापदाश्रमं ५५ सा पुंस्को-
किलमाधुर्यं यत्रास्ते स महामुनिः क्रोशमात्रे स्थिता तस्मात् गायत वराप्सराः ५६ तद्गीतध्वनिमाकर्ण्य स मुनिर्विस्मि-
तमानसः जगाम तत्र यत्रास्ते सा बाला रुचिरानना ५७ तां दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं मुनिः संस्तभ्य मानसं क्षोभणायागतां
ज्ञात्वा क्रोधामर्षसमन्वितः ५८ उवाचेदन्ततो वाक्यं महर्षिस्तां महातपाः ५९ यस्माद्दुःखार्जितस्येह तपसो विघ्न-
कारणात् आगतासि मदोन्मत्ते मम दुःखाय खेचरि ५० तस्मात् सुपर्णगोत्रे त्वं मत्क्रोधकलुषीकृता जन्म प्राप्स्यसि
दुष्प्रज्ञे यावद्वर्षाणि षोडश ५१ निजरूपं परित्यज्य पक्षिणीरूपधारिणी चत्वारस्ते च तनया जनिष्यन्तेऽधमाप्सरः
५२ अप्राप्य तेषु च प्रीतिं शस्त्रपूता पुनर्दिवि वासमाप्स्यसि वक्तव्यं नोत्तरं ते कथञ्चन ५३ इति वचनमसह्यं कोप-
संरक्तदृष्टिः प्रचलकलवलयान्तां मानिनीं श्रावयित्वा तरलतलतरङ्गां गां परित्यज्य विप्रः प्रथितगुणगणौघां सं-
प्रयातः स्वगङ्गां ५४ इति मार्कण्डेयपुराणे वपुःशापः प्रथमः ॥१॥ मार्कण्डेय उवाच अरिष्टनेमिपुत्रोऽभूद्गरुडो-
नाम पक्षिराट् गरुडस्याभवत्पुत्रः सम्पातिरिति विश्रुतः १ तस्याप्यासीत् सुतः शूरः सुपार्श्वो वायुविक्रमः सुपार्श्व-
तनयः कुन्तिः कुन्तिपुत्रः प्रलोलुपः २ तस्यापि तनयावास्तां कङ्कः कन्धर एव च ३ कङ्कः कैलासशिखरे विद्युद्रूपे-
तिविस्थले ददर्शाम्बुजपत्राक्षं राक्षसं धनदानुगं ४ आपानासक्तममलस्रग्दामाम्बरधारिणं भार्यासहायमासीनं शि-
लापट्टेऽमले शुभे ५ तद्दृष्टमात्रे कङ्केन रक्षः क्रोधसमन्वितं प्रोवाच कस्मादायातस्त्वमितो ह्यण्डजाधम ६ स्त्री-
सन्निकर्षे तिष्ठन्तं कस्मान्मामुपसर्पसि नैष धर्मः सुबुद्धीनां नियोतिष्याम्यत्र शुभं ७ कङ्क उवाच ॥ साधारणोऽयं शै-
लेन्द्रो यथा तव तथा मम अन्येषामेव जन्तूनां ममता भवतोऽत्र का मार्कण्डेय उवाच ॥ ब्रुवाणमित्थं खड्गेन कङ्कं-
च्छिच्छेद राक्षसः स्रवत्क्षतजवीभत्सं विस्फुरन्तमचेतनं ९ कङ्कं विनिहतं श्रुत्वा कन्धरः क्रोधमूर्छितः विद्युद्रूपवधा-
या मनश्चक्रे गरुडेश्वरः १० गत्वा शैलशिखरं कङ्को यत्र हतः स्थितः तस्य संकलनं चक्रे भ्रातुर्ज्येष्ठस्य खेचरः

مارکنڈے پران

कोपामर्ष विवृत्ताक्षो नागेन्द्र इव निःश्वसन् ११ जगामाथ स यत्रास्ते धात्रीहा तस्य राक्षसः यस्य वातेन महता चालयन् भूध-
रान्वरान् १२ वेगात् पयोदजालानि विक्षिपन् सत्तेजेक्षणः क्षणात् संप्रति शत्रुः सपक्षाभ्यां क्रान्तभूधरः १३ पाना
सक्तमतिं तत्र तं ददर्श निशाचरं आताम्रवक्त्रनयनं हेमपर्य्यङ्कमास्थितं १४ स्रग्दाम पूरितशिरसं हरिचन्दनभूषितं ।
केतकीपत्रगर्भाभैर्दन्तैर्घोरतराननं १५ वामोरुमास्थितां चास्य ददर्शायतलोचनां पत्नीं मदनिकां नाम पुंस्कोकिल क-
लस्वनां १६ ततो रोषपरीतात्मा कन्धरः कन्दरस्थितं तमुवाच सुदुष्टात्मन्नेहि युध्यस्व वै मया १७ यस्मात्कनिष्ठो मम ।
भ्राता विश्वस्तो घातितस्त्वया तस्मात्त्वां मदसंसक्तं नयिष्ये यमसादनं १८ विश्वस्तघातिनां लोकाये च स्त्रीबाल घा-
तिनां यास्यसे निरयान् सर्वांस्तांस्त्वमद्य मयाहतः १९ मार्कण्डेय उवाच ॥ इत्येवं पतगेन्द्रेण प्रोक्तः स्त्री सन्निधौ तदा
रक्षः क्रोधसमाविष्टं प्रत्यभाषत पक्षिणं २० यदि ते निहतो भ्राता पौरुषं नाद्य दर्शितं त्वामप्यद्य हनिष्येऽहं खड्गेनानेन
खेचर २१ तिष्ठ क्षणं नाद्य जीवन् पतगाधम यास्यसि इत्युक्त्वाञ्जनपुञ्जाभं विमलं खड्गमाददे २२ ततः पतगराजस्य
यक्षाधिपभटस्य च बभूव युद्धमतुलं यथा गरुडशक्रयोः २३ ततः स राक्षसः क्रोधात् खड्गमाविध्य वेगवत् चिक्षेप पत
गेन्द्राय निर्वाणाङ्गारवर्चसं २४ पतगेन्द्रश्च तं खड्गं किञ्चिदुत्प्लुत्य भूतलात् चञ्चुणा जग्राह तदा गरुडः पन्नगं यथा २५
चञ्चुपादतले भङ्क्त्वा चक्रे सोऽभसथारडजः तस्मिन् भग्ने ततः खड्गे बाहुयुद्धमवर्तत २६ ततः पतगराजेनवक्षस्याक्रम्य
राक्षसः हस्तपादैरराशु शिरसाच वियोजितः २७ तस्मिन्विनिहते साध्वी खगं प्राप्ता स भ्यगात् किञ्चिदुत्सञ्जात ।
सन्त्रासा प्राह भार्य्या भवामिते २८ तामादाय खगश्रेष्ठः स्वकं गृहमगात्पुनः गत्वा सा निष्कृतिं भ्रातुर्विद्युद्रूप नि-
पातनात् २९ कन्धरस्य च सा वेश्म प्राप्य वेच्छारूपधारिणी मेनका तनया सुभ्रूः सौपर्णं रूपमाददे ३० तस्यां स जनया ।
मास तार्क्षीं नाम सुतां तदा मुनिशापाग्निविप्लुष्टां वपुमप्सरसां वरां तस्या नाम तदा चक्रे तार्क्षीमिति विहङ्गमः ३१।
मन्दपालसुताश्चासंश्चत्वारोऽमिततुद्युयः जरितारिप्रभृतयो द्रोणान्ता द्विजसत्तमाः ३२ तेषां जघन्यो धर्म्मात्मा
वेदवेदाङ्गपारगः उपयेमे सतां तार्क्षीं कन्धरानुमते शुभां ३३ कस्यचित्त्वथ कालस्य तार्क्षी गर्भमवाप ह सप्त पक्षा ।
हिते गर्भे कुरुक्षेत्रं जगाम सा ३४ [illegible] कार्य्यस्य रणमध्ये विवेश सा ३५

(मा)

مارکنڈے پران

तत्र पश्यत तद्युद्धं भगदत्त किरीटिनोः निरन्तरं शरैर्व्याप्त माकाशं शलभैरिव ३६ पार्थकोदण्ड निर्मुक्तो बाणस्सन्नमति
वेगवत् तस्या भल्ल महि श्यामं त्वचं चिच्छेद जाठरीं ३७ भिन्ने कोष्ठे शशाङ्काभं भूमौ दण्ड चतुष्टयं आयुषः साव॰
शेषत्वा तूल राश्या विवा पतत् ३८ तत्पात सम कालञ्च सुप्रती काद्गजोत्तमात् पपात महती घण्टा बाण साञ्छि
न्न बन्धना ३९ समं समन्तात् प्राप्तानु निर्भिन्न धरणी तला छादयन्ती खगाण्डानि स्थितानि पिशितोपरि ॥ ४० ॥
हतेच तस्मिन् नृपतौ भगदत्त नरेश्वरे बहून्य हान्य भूद्युद्धं कुरु पाण्डव सैन्ययोः ४१ वृत्ते युद्धे धर्म पुत्रे गते शान्तनवा
न्तिकं भीष्मस्य गदतो ऽशेषान् श्रोतुं धर्मा न्महात्मनः ४२ घण्टा गतानि तिष्ठन्ति यत्राण्डानि द्विजोत्तम आजगा
मत मुद्देशं शमीको नाम संयमी ४३ सतत्र शब्दम शृणोच्चिची कुचीति शावकं बाल्या दस्फुट वाक्यानां विज्ञाने॰
ऽपि परे सति ४४ अथर्षिः शिष्य सहितो घण्टा मुत्पाट्य विस्मितः अमातृ पितृ पक्षाणि शिशुकानि ददर्शह ४५ ॥
तानि तत्र तथा भूमौ शमीको भगवान्मुनिः दृष्ट्वा स विस्मया विष्टः प्रोवाचानु गतान् द्विजान् ४६ सम्यगुक्तं द्विजाग्रेण
शुक्रेणो शन सास्वयं पलायन परं दृष्ट्वा दैत्य सैन्यं सुरार्दितं ४७ न गन्तव्यं निवर्तध्वं कस्माद्व्रजत कातराः उत्सृज्य
शौर्य्यं यशसी क्व गता नम रिष्यथ ४८ नश्यतो युध्यतो वापि तावद्भवति जीवितं यावद्धाता सृजत् पूर्व्वं नयावन्मनसे
प्सितं ४९ एके म्रियन्ते स्वगृहे पलायन्तो ऽपरे जनाः भुञ्जन्तो ऽन्नं तथैवायः पिबन्तो निधनं गताः ५० विलासिनस्त
थैवान्ये कामया नानि रामयाः अविक्षताङ्गाः शस्त्रैश्च प्रेत राजव शङ्गताः ५१ अन्ये तपस्य भिरतानीतां प्रेत नृपानुगैः
योगाभ्यासे रताश्चान्ये नैव प्रापुर मृत्युतां ५२ शम्बराय पुरा क्षिप्तं वज्रं कुलिश धारिणा हृदये ऽभिहतस्तेन॰
तथापि न मृतोसुरः ५३ तेनैव खलु वज्रेण तेनैवेन्द्रेण दानवाः प्राप्ते काले हता दैत्या स्तत्क्षणान्निधनं गताः ५४
विदित्वैवं नसन्त्रासः कर्त्तव्यो विनि वर्त्तत ततो निवृत्ता स्ते दैत्या स्त्यक्त्वा मरण जं भयं ५५ इति शुक्र वचः सत्यं ह्रत मे॰
निः खगोत्तमैः ये युद्धे ऽपिन सं प्राप्ताः पञ्चत्व मति मानुषे ५६ क्वाण्डानां पतनं विप्राः क्वघण्टा पतनं समं क्वच-
मांस वसा रक्तै भूमेरास्तरण क्रियाः ५७ केऽप्येते सर्व्वथा विप्रा नैते सामान्य पक्षिणः दैवानु कूलता लोके महा॰
भाग्य प्रदर्शिनी ५८ एव मुक्त्वा सतान् वीक्ष्य पुनर्व्वचन मब्रवीत् निवर्त्तता श्रमं यात गृहीत्वा पक्षि बालकान् ५९

مارکنڈے پران

मार्जारस्तु भयं यत्र नैषां मराडज जन्मनां प्रयेमतो नकुला द्वापि स्थाप्यन्तां तत्र पक्षिणः ६० द्विजाः किंवाति यत्नेन मार्त्ये-
न्ते कर्मभिः स्वकैः रक्ष्यन्ते चाखिला जीवा यथैते पक्षि बालकाः ६१ तथापि यत्नः कर्त्तव्यो नरैः सर्व्वेषु कर्मसु कुर्व्वन्
पुरुष कारन्तु वाच्य तां याति नो सतां ६२ इति मुनिवर चो दितास्त तस्ते मुनि तनयाः परिगृह्य पक्षिणस्तान् तरु विट-
प समा श्रितालि संघं ययुरथ तापस रम्य माश्रमं स्वं ६३ सचापि वन्यं मनसाभिका मितं प्रगृह्य मूलं कुसुमं फलं कुशा-
न् चकार चक्रायुध रुद्र वेधसां सुरेन्द्र वैवस्वत जात वेदसां ६४ अपास्यते गौष्पति वित्त रक्षणां स्तमीरणस्यापि तथा
द्विजोत्तमः धातुर्विधातुस्त्व थ वैश्व देविकाः श्रुति प्रयुक्ता विदिधास्तु सत्क्रियाः ६५ इति मार्कण्डेय पुराणे चटकोत्प-
त्तिर्द्वितीयः २ मार्कण्डेय उवाच अहन्य हनि विपेन्द्र स तेषां मुनिसत्तम चकाराहार पयसा तथा गुप्ताञ्च पोषणं ॥ १ ॥
मास मात्रेण जग्मुस्ते भानोः स्यन्दन वर्त्मनि कौतूहल विलोलाक्षैर्दृष्टा मुनि कुमारकैः २ दृष्ट्वा महीं स नगरां साब्धि नि-
धि सरिद्वरां रथ चक्र प्रमाणांस्ते पुनराश्रम मागताः ३ श्रम क्लान्तान्तरात्मानो महात्मानो द्विजो निजाः ज्ञानंच प्रकटी
भूतं तत्र तेषां प्रभावतः ४ ऋषेः शिष्यानु कम्पार्थं वदतो धर्म्म निश्चयं कृत्वा प्रदक्षिणं सर्व्वे चरणा वभ्य वादयन् ५
ऊचुश्च मरणा द्वारा न्मोक्षिताः स्मस्त्वया मुने आवास भक्ष्य पयसो त्वं नो दाता पिता गुरुः ६ गर्भस्थानां मृता माता पि-
त्रा नैवापि पालिताः त्वयानो जीवितं दत्तं शिशवो येन रक्षिताः ७ क्षिता वसन्त तेजा स्त्वं कृमीणा मिव शुष्यतां गज घण्टां
समुत्पाट्य कृतवान् दुःख रेचनं ८ कथं वर्द्धे शुरवलाः ख स्यान् द्रक्ष्या म्यहं कदा कदा भूमेद्रु मं प्राप्तान् द्रक्ष्ये वृक्षान्तरं
गतान् ९ कदामे सहजा कान्तिः पांशुना नाश मेष्यति स्वर्णा पक्षानि लोल्येन मत्समीप विचारिणा १० इति चिन्तयता
तात भवता प्रति पालिताः तेसाम्प्रतं प्रवृद्धाः स्मः प्रबुद्धा कर वाम किं ११ इत्यृषि र्वचनं तेषां श्रुत्वा संस्कारवत् स्फुटं ।
शिष्यैः परिवृतः सर्व्वैः सह पुत्रेण शृङ्गिणा १२ कौतूहल परो भूत्वा रोमाञ्च पट संवृतः उवाच तत्त्वतो ब्रूत प्रवृत्तेः ।
कारणं गिरः १३ कस्य शापा दियं प्राप्ता भवद्भिर्वि क्रिया परा रूपस्य वच सश्चैव तन्मे वक्तु मिहार्हथ १४ पक्षिण ऊचुः
विपुल स्वाति निख्यात आसीन्मुनि सत्तमः तस्य पुत्र द्वयं जज्ञे सुकृश स्तुम्बुरु स्तथा १५ सुकृशस्य वयं पुत्राश्चत्वारः
संयतात्मनः तस्यर्षे र्विनया चार [illegible] १६ [illegible] तपश्चरण [illegible] मानेन्द्रिय स्यच यथाभि मत ।

मस्माभिस्तदा तस्यो यथा दितं १७ समित्कुशादिकं सर्व्वं यच्चैवाभ्यवहारिकं एवं तत्रार्थं वसतो तस्यास्माकञ्च का-
नने १८ आजगाम महावर्ष्मा भग्नपक्षो जरान्वितः आताम्रनेत्रः स्रस्तात्मा पक्षी भूत्वा सुरेश्वरः १९ सत्यशौच
क्षमाचारमतीवोदारमानसं जिज्ञासुस्तमृषिश्रेष्ठमस्मच्छापभवाय च २० पक्ष्युवाच द्विजेन्द्र मां क्षुधाविष्टं परि-
त्रातुमिहार्हसि भक्षणार्थी महाभाग गतिर्भव ममातुला २१ विन्ध्यस्य शिखरे तिष्ठन् पत्रिपक्षेरितेनवै पतितो ऽ
ऽस्मि महाभागश्च सन्नेगतिरंहसा २२ सोऽहं मोहसमाविष्टो भूमौ सप्ताहमस्मृतिः स्थितस्त्वत्राष्टमे नान्हा चेतनां
प्राप्तवानहं २३ प्राप्तचेताः क्षुधाविष्टो भवन्तं शरणं गतः भक्ष्यार्थी विगतानन्दो दूयमानेन चेतसा २४ तत्कुरु-
ष्वामलमते मत्त्राणाय चलां मतिं प्रयच्छ भक्ष्यं विप्रर्षे प्राणयात्राक्षमं मम २५ स एवमुक्तः प्रोवाच तमिन्द्रं पक्षि
रूपिणं प्राणसन्धारणार्थाय दास्ये भक्ष्यं तवेप्सितं २६ इत्युक्त्वा पुनरप्येनमपृच्छत्स द्विजोत्तमः आहारः कस्त
वार्थाय उपकल्प्यो भवेन्मया स चाह नरमांसेन तृप्तिर्भवति मे परा २७ ऋषिरुवाच कौमारं ते व्यतिक्रान्तमतीतं ऽ
१ यौवनञ्च ते वयसः परिणामस्ते वर्त्तते नूनमण्डज २८ यस्मिन्नराणां सर्व्वधाम शेषेच्छानि वर्त्तन्ते सकलसाद्ध ऽ
भावेऽपि सुनृशंसात्मको भवान् २९ क्व मानुषस्य पिशितं क्व च यश्चरमं तव सर्वथा दुष्टभावानां प्रशमो नोपप-
द्यते ३० अथवा किं ममैतेन प्रोक्ते नास्ति प्रयोजनं प्रतिश्रुत्य सदा देयमिति नो भावितं मनः ३१ इत्युक्त्वा तं स
विप्रेन्द्रस्तथेति कृतनिश्चयः शीघ्रमस्मान् समाहूय गुणतोऽनुप्रशस्य च उवाच क्षुब्धहृदयो मुनिर्वाक्यं सुनिष्ठुरं
विनयावनतान् सर्व्वान् भक्तियुक्तान् कृताञ्जलीन् ३३ कृतात्मानो द्विजश्रेष्ठा ऋणैर्युक्ता मया सह जातं श्रेष्ठम
पत्यं वो यूयं मम यथा द्विजाः ३४ गुरुः पूज्यो यदि मतो भवतां परमः पिता ततः कुरुत मे वाक्यं निर्व्यलीकेन चेत-
सा ३५ तद्वाक्यसमकालं च प्रोक्तमस्माभिरादृतैः यद्वक्ष्यति भवांस्तद्धि कृतमेवेति धार्य्यतां ३६ ऋषिरुवाच
मामेष शरणं प्राप्तो विहंगः क्षुत्तृषान्वितः युष्मन्मांसेन येनास्य क्षणं तृप्तिर्भवेत्तवै ३७ तृष्णाक्षयश्च रक्तेन तथा
शीघ्रं विधीयतां ततो वयं प्रव्यथिताः प्रकम्पोद्भूतसाध्वसाः कष्टं कष्टमिति प्रोच्य नैतत्कर्मेति चाब्रुवन् ३८ कथं
مارکنڈے پران
परशरीरस्य हेतोर्देहं स्वकं बुधः विनाशयेद् घातयेद्वा यथा ह्यात्मा तथा सुतः ३९ पितृदेवमनुष्याणां यान्युक्तानि ऽ

ऋगानि वै तान्यपाकुरुते पुत्रो न शरीरप्रदः सुतः ४० तस्मान्नैतत् करिष्यामो नो चीर्णं यन्न पुरातनैः जीवन् भद्राण्य-
वाप्नोति जीवन् पुण्यं करोति च ४१ मृतस्य देहनाशश्च धर्माद्युपरतिस्तथा आत्मानं सर्वतो रक्ष्य माहुर्धर्मविदो जनाः
४२ इत्थं श्रुत्वा वचोऽस्माकं मुनिः क्रोधादिव ज्वलन् प्रोवाच पुनरप्यस्मान् निर्दहन्निव लोचनैः ४३ प्रतिज्ञातं भव-
द्भिर्मह्यं यस्मान्नैतत् करिष्यथ तस्मान्मच्छापनिर्दग्धा स्तिर्य्यग्योनौ प्रयास्यथ ४४ एवमुक्त्वा तदा सोऽस्मांस्तं विहं-
गमभवीत् अन्त्येष्टिमात्मनः कृत्वा शास्त्रतश्चौर्ध्वदैहिकं ४५ भक्ष यस्व सुविश्रब्धो मामत्र द्विजसत्तम आहारी-
भूतमेतत्ते मया देहमिहात्मनः ४६ एतावदेव विप्रस्य ब्राह्मणत्वं प्रचक्ष्यते यावत् पतगजात्यग्र्य सत्यपरिपा-
लनं ४७ न यज्ञैर्दक्षिणावद्भिस्तत्पुण्यं प्राप्यते महत् कर्मणान्येन वा विप्रैर्यत् सत्यपरिपालनात् ४८ इत्युक्तं वचनं
श्रुत्वा सोऽन्तर्विस्मयनिर्भरः प्रत्युवाच मुनिं शक्रः पक्षिरूपधरस्तदा ४९ योगमास्थाय विप्रेन्द्र त्यज्येदं त्वं कलेवरं
जीवजन्तुं हि विप्रेन्द्र न भक्ष्यामि कदाचन ५० तस्य तद्वचनं श्रुत्वा योगयुक्तोऽभवन्मुनिः तं तस्य निश्चयं ज्ञात्वा श-
क्रोऽप्याह स्वदेहभृत् ५१ भो भो विप्रेन्द्र बुध्यस्व बुद्ध्या बोध्यं बुधात्मक जिज्ञासार्थं मयाऽयं ते अपराधः कृतोऽनघ
५२ तत् क्षमस्वामलमते का चेच्छा क्रियतां तव पालनात् सत्यवाक्यस्य प्रीतिर्मे परमा त्वयि ५३ अद्य प्रभृति ते ज्ञानमै-
न्द्रं प्रादुर्भविष्यति तपस्यथ तथा धर्मे न ते विघ्नो भविष्यति ५४ इत्युक्त्वा तु गते शक्रे पिता कोपसमन्वितः प्रणम्य
शिरसास्माभिरिदमुक्तो महामुनिः ५५ बिभ्यतां मरणात्तात त्वमस्माकं महामते क्षन्तुमर्हसि दीनानां जीवितप्रिय
तांहि नः ५६ त्वगस्थिमांससंघाते पूयशोणितपूरिते कर्त्तव्या न रतिर्यत्र तत्रास्माकमियं रतिः ५७ श्रूयतां च म-
हाभाग यथा लोको विमुह्यति कामक्रोधादिभिर्दोषैरवशः प्रबलारिभिः ५८ प्रज्ञाप्राकारसंयुक्तमस्थिस्थूणं पुरं
महत् चर्मभित्तिमहारोधं मांसशोणितलेपनं ५९ नवद्वारं महायासं सर्वतः स्नायुवेष्टितं नृपश्च पुरुषस्तत्र
चेतनावानवस्थितः ६० मन्त्रिणौ तस्य बुद्धिश्च मनश्चैव विरोधिनौ यतेते वैरनाशाय तावुभावितरेतरम् ६१ नृपस्य
तस्य चत्वारो नाशमिच्छन्ति विद्विषः कामः क्रोधस्तथा लोभो मोहश्चान्यस्तथा रिपुः ६२ यदा तु स नृपस्तानि
द्वाराण्यावृत्य तिष्ठति तदा सुस्थबलश्चैव निरातङ्कश्च जायते ६३ जातानुरागो भवति शत्रुभिर्नाभिभूयते ॥ ६४॥

مارکنڈے پران

यदा तु सर्व्वे द्वाराणि विवृतानि समुज्झति रागो नाम तदा शत्रुर्नेत्रादि द्वार मृच्छति ६५ सर्व्वे व्यापी महा याम: पञ्चद्वार
प्रवेशन: तस्यानु मार्गं विशन्ति तेऽन्ये घोरं रिपु त्रयं ६६ प्रविश्यास्य सर्वे तत्र द्वारै रिन्द्रिय संज्ञकै: राग: संश्लेष मायाति
मनसा च सहेतरै: ६७ इन्द्रियाणि मनश्चैव वशे कृत्वा दुरासद: द्वाराणि च वशे कृत्वा प्राकारं नाशयत्यथ ६८ मनस्त
स्याश्रितं दृष्ट्वा बुद्धिर्नश्यति तत्क्षणात् अमात्य रहित स्तत्र पौर वर्गोज्झितस्तथा ६९ रिपुभिर्लब्ध विवर: स नृपो ना-
श मृच्छति एवं रागस्तथा मोहो लोभ: क्रोधस्तथैव च ७० प्रवर्त्तन्ते दुरात्मानो मनुष्य स्मृति नाशका: रागात् क्रोध:
प्रभवति क्रोधाल्लोभोऽभिजायते ७१ लोभाद्भवति सम्मोह: सम्मोहात् स्मृति विभ्रम: स्मृति भ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धि
नाशात् प्रणश्यति ७२ एवं प्रणष्ट बुद्धीनां राग लोभानुवर्त्तिनां जीवितेच्छ लोभानां प्रसादं कुरु सत्तम ७३ योऽयं
शापो भगवता दत्त: स न भवेत्तथा ततो नसीं गतिं कष्टां व्रजेम मुनि सत्तम ७४ ऋषिरुवाच यन्मयोक्तं न तन्मिथ्या
भविष्यति कदा चन नमे वाग नृतं प्राह यावदद्येति पुत्रका: ७५ दैवमत्र परं मन्ये धिक् पौरुष मनर्थकं अकार्य्यं
कारितो येन बलादहमचिन्तितं ७६ यस्माच्च युष्माभि रहं प्रणिपत्य प्रसादित: तस्मात्तिर्य्यक्त्वमापन्ना: परं ज्ञानम
वाप्स्यथ ७७ ज्ञान दर्शित मार्गाश्च निर्धूत क्लेश कल्मषा: मत् प्रसादाद सन्दिग्धा: परां सिद्धि मवाप्स्यथ ७८ एवं
शप्ता: स्म भगवन् पित्रा दैव वशात् पुरा तत: कालेन महता योन्यन्तर मुपागता: ७९ जाताश्च रणमध्ये वै भवता परि
पालिता: वय मित्थं द्विज श्रेष्ठ खगत्वं समुपागता: नास्त्यसाविह संसारे योन दिष्टेन बाध्यते ८० मार्कण्डेय उवाच
इति तेषां वच: श्रुत्वा शमीको भगवान् मुनि: प्रत्युवाच महा भाग: समीप स्थायिनो द्विजान् ८१ पूर्व्व मेव मया प्रो
क्तं भवतां सन्निधाविदं सामान्य पक्षिणो नैते केऽप्येते द्विज सत्तमा: येयुद्धेऽपि न संप्राप्ता: पञ्चत्व मति मानुषे ८२
तत: प्रीति मता तेनते ऽनुज्ञाता महात्मना जग्मु: शिखरिणां श्रेष्ठं विंध्यं द्रुमलता युतं ८३ यावदद्यस्थिता स्तस्मिन्न
चले धर्म पक्षिण: तप: स्वाध्याय निरता: समाधौ कृत निश्चया: ८४ इति मुनि वर लब्ध सत् क्रियास्ते मुनि तनया
विहगत्व मभ्युपेता: गिरिवर गहनेऽति पुण्य तोये यत मनसो निवसन्ति विन्ध्य पृष्ठे ८५ इति मार्कण्डेय पुराणे वि-
न्ध्य प्राप्ति: ३ मार्कण्डेय उवाच एवन्ते द्रोण तनया: पक्षिणो ज्ञानिनोऽभवन् वसन्ति ह्यचले विन्ध्ये तानुपास्य च

مارکنڈے پران

इच्छेमच १ इत्यृषेर्वचनं श्रुत्वा मार्कण्डेयस्य जैमिनिः जगाम विन्ध्य शिखरं यत्र ते धर्म पक्षिणः २ तन्नगासन्न भूतश्च
शुश्राव पठतां ध्वनिं श्रुत्वा च विस्मया विष्ट श्चिन्तया मास जैमिनिः ३ स्थान सौष्ठव सम्पन्नं जितश्वास म विभ्रमं वि-
स्पष्टम पदो यञ्च पठ्यते द्विज सत्तमैः ४ वियोनि मपि संप्राप्तानेतान् मुनि कुमारकान् चित्रमेतदहं मन्ये न जहाति सर-
स्वती ५ बन्धु वर्गस्तथा मित्रं यच्चेष्टम परं गृहे त्यक्त्वा गच्छति तत् सर्वं न जहाति सरस्वती ६ इति सञ्चिन्त्य यत्रैव विवे-
श गिरि कन्दरं प्रविश्य च ददर्शासौ शिला पट्ट गतान् द्विजान् ७ पठतस्तान् समालोक्य मुख दोष विवर्जितान् सोऽथ
शोकेन हर्षेण सर्व्वान्ते वाक्य माब्रवीत् ८ स्वस्त्यस्तु वो द्विज श्रेष्ठा जैमिनिं मां निबोधत व्यास शिष्य मनुप्राप्तं भवतां दर्श-
नो त्सुकं ९ मन्युर्न खलु कर्त्तव्यो यत् पित्रातीव मन्युना शप्ताः खगत्व मापन्नाः सर्व्वथा दिष्ट मेवतत् १० स्फीते द्र-
व्ये कुले केचिज्जाताः किल मनस्विनः द्रव्य नाशे द्विजेन्द्रास्ते शबरेण सुसान्त्विताः ११ दत्वा याचन्ति पुरुषा हत्वा ऽ
वध्यन्ति चापरे पातयित्वा च पात्यन्ते तएव तपसः क्षयात् १२ एत दृष्टं सु बहुशो विपरीतं तथा मया भावाभाव समु-
१२ च्छेदै रजस्रं व्याकुलं जगत् १३ इति सं चिन्त्य मनसा न शोकं कर्त्तु मर्हथ ज्ञानस्य फल मेतावच्छोक हर्षैर धृष्यता ॥ १४ ॥
ततस्ते जैमिनिं सर्व्वे पाद्यार्घ्याभ्याम पूजयन् अनामयञ्च पप्रच्छुः प्रणिपत्य महामुनिं १५ अथोचुः खगमास्ते ऽ
व्यास शिष्यं तपोनिधिं सुखोप विष्टं विश्रान्तं पक्षानिलहत क्लमं १६ पक्षिण ऊचुः अद्य नः सफलं जन्म जीवितं च ऽ
सु जीवितं यत् पश्यामः सुरैर्वन्द्यं तव पादाम्बुज द्वयं १७ पितृ कोपाग्नि रुद्भूतो योनो देहे षु वर्त्तते सोद्य शान्तिं गतो
विप्र युष्म दर्शन वारिणा १८ कच्चित्ते कुशलं ब्रह्मन्नाश्रमे मृग पक्षिषु वृक्षेष्वथ लता गुल्म त्वक् सार तृण जातिषु १९
अथवा नैत दुक्तं हि सम्यगस्माभिरार्हतैः भवता संगमो येषां तेषाम कुशलं कुतः २० प्रसादञ्च कुरुष्वात्र ब्रूह्यागमन
कारणं देवानामिव संसर्गो भवतोऽभ्युदयो महान् केनास्मद्भाग्य गुरुणा आनीतो दृष्टि गोचरं २१ जैमिनिरुवाच
श्रूयतां द्विज शार्दूलाः कारणं येन कन्दरं विन्ध्यस्येह गतो रम्यं रेवावारिकणोक्षितं सन्देहा भारते शास्त्रे तान् प्रष्टुं गत-
वानहं २२ मार्कण्डेयं महात्मानं पूर्व्वं भृगुकुलोद्वहं ततमहं पृष्टवान् प्राप्य सन्देहान् भारतं प्रति २३ सच पृष्टो मया ऽ
ब्राह सन्ति विन्ध्ये महाचले [illegible] २४ तद्वाक्य चोदित श्चैव मागतोऽहं महागिरिं

مارکنڈے پران

तत् शृणुध्वमशेषेण श्रुत्वा व्याख्यातुमर्हथ २५ पक्षिण ऊचुः विषये सति वक्ष्यामो निर्विशङ्काः शृणुष्व तत् कथं न-
न्त्वां वदिष्यामो यदस्मद्बुद्धिगोचरं २६ चतुर्ष्वपि हि वेदेषु धर्मशास्त्रेषु चैव हि समस्तेषु तथाङ्गेषु यच्चान्यद्वेदसम्मितं
२७ एतेषु गोचरोऽस्माकं बुद्धेर्ब्राह्मणसत्तम प्रतिज्ञान्तु समावोढुं तथापि नहि शक्नुमः २८ तस्माद्वदस्व विश्रब्धं
सन्दिग्धं यद्धि भारते वक्ष्यामस्तत्र धर्मज्ञ नचेन्मोहो भविष्यति २९ जैमिनिरुवाच सन्दिग्धानीह वस्तूनि भारतं प्रति
यानि मे शृणुध्वममलास्तानि श्रुत्वा व्याख्यातुमर्हथ ३० कस्मान्मानुषतां प्राप्तो निर्गुणोऽपि जनार्दनः वासुदेवोऽखि-
लाधारः सर्व्वकारणकारणं ३१ कस्माच्च पाण्डुपुत्राणामेका सा द्रुपदात्मजा पञ्चानां महिषी कृष्णा सुमहानत्र सं-
शयः ३२ भेषजं ब्रह्महत्याया बलदेवो महाबलः तीर्थयात्राप्रसङ्गेन कस्माच्चक्रे हलायुधः ३३ कथञ्च द्रौपदेया-
स्तेऽकृतदारा महारथाः पाण्डुनाथा महात्मानो वधमापुरनाथवत् ३४ एतत् सर्व्वं कथ्यतां मे सन्दिग्धं भारतं प्रति
कृतार्थोऽहं सुखं येन गच्छेयं निजमाश्रमं ३५ पक्षिण ऊचुः नमस्कृत्य सुरेशाय विष्णवे प्रभविष्णवे पुरुषायाप्रमे-
याय शाश्वतायाव्ययायच ३६ चतुर्व्यूहात्मने तस्मै त्रिगुणायागुणायच वरिष्ठाय गरिष्ठाय वरेण्यायामृतायच ३७
यस्मादणुतरं नास्ति यस्मान्नास्ति बृहत्तरं येन विश्वमिदं व्याप्तमजेन जगदादिना ३८ आविर्भावतिरोभावदृष्टादृष्ट-
विलक्षणं वदन्ति यत् सृष्टमिदं तथैवान्ते च संहृतं ३९ ब्रह्मणे चादिदेवाय नमस्कृत्य समाधिना ऋक्सामान्युद्गिरन्व-
क्त्रैर्यः पुनाति जगत्त्रयं ४० प्रणिपत्य तथैशानमेकबाणविनिर्जितैः यस्यासुरगणैर्यज्ञा विलुप्यन्ते न यज्विनां ॥४१॥
प्रवक्ष्यामो मतं कृत्स्नं व्यासस्याद्भुतकर्म्मणः येन भारतमुद्दिश्य धर्माद्याः प्रकटीकृताः ४२ आपो नारा इति प्रोक्ता
मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः अयनं तस्य ताः पूर्व्वं तेन नारायणः स्मृतः ४३ स देवो भगवान् सर्व्वं व्याप्य नारायणो विभुः
चतुर्द्धा संस्थितो ब्रह्मन् सगुणो निर्गुणस्तथा ४४ एका मूर्त्तिरनिर्देश्या शुक्लां पश्यन्ति तां बुधाः ज्वालामालोपरु-
द्धाङ्गी निष्ठा सा योगिनां परा ४५ दूरस्था चान्तिकस्था च विज्ञेया सा गुणातिगा वासुदेवाभिधानोऽसौ निर्म्ममत्वेन
दृश्यते ४६ रूपवर्णादयस्तस्या न भावाः कल्पनामयाः अस्त्येव सा सदा शुद्धा सुप्रतिष्ठैकरूपिणी ४७ द्वितीया
पृथिवीं मूर्ध्ना शेषाख्या धारयत्यधः तामसी सा समाख्याता तिर्य्यक्त्वं समुपाश्रिता ४८ तृतीया कर्म्म कुरुते प्रजा-

१३

पालन तत्परा सत्वो द्रिक्तातु साज्ञेया धर्म संस्थान कारिणी ४९ चतुर्थी जल मध्यस्था शेते पन्नगतल्पगा रजस्त-
स्या गुणः सर्गं सा करोति सदैवहि ५० या तृतीया हरे र्मूर्त्तिः प्रजा पालन तत्परा सातु धर्म व्यवस्थानां करोति नि-
यतं भुवि ५१ प्रोद्भूतान सुरान् हन्ति धर्म विच्छित्ति कारिणः पाति देवान् सत श्चान्यान् धर्म रक्षा परायणान् ५२
यदा यदाहि धर्मस्य ग्लानि र्भवति जैमिनि अभ्युत्थानम धर्मस्य तदात्मानं सृजत्य सौ ५३ भूत्वा पुराव राहेण तुण्डे-
ना पो निरस्यच एकया दंष्ट्रयोत् खाता नलिनीवव सुंधरा ५४ कृत्वा नृसिंह रूपञ्च हिरण्यकशिपु र्हतः विप्रचित्ति
मुखा श्चान्ये दानवा विनि पातिताः ५५ वामनादीं स्तथै वान्यान्न संख्यातु मिहोत्सहे अव ताराश्च तस्येह माथुरः
साम्प्रतं त्वयं ५६ इति सा सात्विकी मूर्त्ति रव तारान् करोति वै प्रद्युम्ने ति च साख्याता रक्षा कर्मण्य वस्थिता ५७
देवत्वे ऽथ मनुष्यत्वे तिर्य्यग्योनौ च संस्थिता गृह्णाति तत्स्वभावञ्च वासुदेवे च्छया सदा ५८ इत्येतत्ते समाख्यातं
कृते कृत्यो ऽपियत्प्रभुः मानुषत्वं गतो विष्णुः शृणुष्वा स्यो त्तरं पुनः ५९ इति मार्कण्डेय पुराणे चतुर्व्यूहावतारः
१४ ४ पक्षिण ऊचुः त्वष्टृ पुत्रे हते पूर्वं ब्रह्मन्निन्द्रस्य तेजसः ब्रह्म हत्याभि भूतस्य परा हानि रजायत तद्धर्म मा विवेशाथ शाक्रं
तेजो ऽपचारतः निस्तेजाश्चा भव च्छक्रो धर्मे तेजसि निर्गते २ ततः पुत्रं हतं श्रुत्वा त्वष्टा क्रुद्धः प्रजापतिः अवलु-
ञ्च्य जटामेका मिदं वचन मब्रवीत् ३ अद्य पश्यन्तु मे वीर्य्यं त्रयो लोकाः सदेवताः सच पश्यतु दुर्बुद्धि र्ब्रह्महा पाक
शासनः ४ स्वकर्मा भिरतो येन मत्सुतो विनि पातितः इत्युक्त्वा कोप रक्ताक्षो जटा मग्नौ जुहावतां ५ ततो वृत्रः समु
त्तस्थौ ज्वाला माली महासुरः महा कायो महादंष्ट्रो भिन्नाञ्जन चय प्रभः ६ इन्द्र शत्रु रमे यात्मा त्वष्टृ तेजो ऽपबृंहितः
अहन्य हनि सो ऽवर्द्ध दिषु पातं महाबलः ७ वधाय चात्मनो दृष्ट्वा वृत्रं शक्रो महासुरं प्रेषया मास सप्तर्षीन् सन्धि मि-
च्छन् भयातुरः ८ सख्यञ्च क्रुस्तत स्तस्य वृत्रेण समया स्तथा ऋषयः प्रीत मनसः सर्व भूतहितेरताः ९ समय ऽ
स्थिति मुल्लङ्घ्य यदा शक्रेण घातितः वृत्र हत्याभि भूतस्य तदा बल मशीर्य्यत १० तच्छक्र देह विभ्रष्टं बलं मारुत ऽ
माविशत् सर्व्व व्यापिन मव्युक्तं बलस्यै वाधि दैवतं ११ अहल्याञ्च यदा शक्रो गौतमं रूपमा स्थितः धर्षया मास ऽ
देवेन्द्र स्तदा रूप महीयत १२ अङ्ग प्रत्यङ्ग लावण्यं यदतीव मनोरमं विहाय दुष्टं देवेन्द्रं नासत्या वगमन्ततः १३ धर्मेण

तेजस्त्यक्तो बलहीनम रूपिणं ज्ञात्वा सुरेशं दैत्येयास्तज्जये चक्रुरुद्यमं १४ राज्ञामुद्रिक्त वीर्य्याणां देवेन्द्रं विजि-
गीषव: कुलेष्वति बला दैत्या अजायन्त महामुने १५ कस्य चित्त्वथ कालस्य धरणी भार पीडिता जगाम मेरु शि-
खरं सदो यत्र दिवौकसां १६ तेषां सा कथयामास भूरि भाराव पीडिता स्तनुजात्मज दैत्योत्थं खेद कारण मात्मन: १७
एते भवद्भिरसुरा निहता: पृथुलौजस: ते सर्व्वे मानुषे लोके जाता गेहेषु भूभृतां १८ अक्षौहिण्योहि वहुलास्तद्भारार्त्ता
व्रजाम्यध: तथा कुरुध्वं त्रिदशा यथा शान्तिर्भवेन्मम १९ पक्षिण ऊचु: तेजोभागैस्ततो देवा अवतेरुर्दिवो महीं प्र-
जानामुपकारार्थं भूभार हरणाय च २० यदिन्द्र देहजं तेजस्तन्मुमोच स्वयं वृष: कुन्त्यां जातो महातेजास्ततो राजा यु-
धिष्ठिर: २१ वलं मुमोच पवनस्ततो भीमोव्यजायत शक्र वीर्य्यार्द्धतश्चैव जज्ञे पार्थो धनञ्जय: २२ उत्पन्नौ यम
जौ माद्र्यां शक्ररूपौ महद्युती पञ्चधा भगवानित्थमवतीर्ण: शतक्रतु: २३ तस्योत्पन्ना महाभाग्या पत्नी कृष्णा हुता-
शनात् २४ शक्रस्यैकस्य सा पत्नी कृष्णा नान्यस्य कस्य चित् योगीश्वरा: शरीराणि कुर्व्वन्ति वहुलान्यपि २५
१८ पञ्चानामेक पत्नीत्व मित्येतत् कथितं तव श्रूयतां वलदेवोपि यथा यात: सरस्वतीं २६ इति मार्कण्डेय पुराणे
इन्द्र विक्रिया ५ पक्षिण ऊचु: राम: पार्थे परां प्रीतिं ज्ञात्वा कृष्णस्य लाङ्गली चिन्तयामास वहुधा किं कृतं
सुकृतं भवेत् १ कृष्णेन हि विना नाहं यास्ये दुर्य्योधनान्तिकं पाण्डवान्वा समाश्रित्य कथं दुर्य्योधनं नृपं ॥ २ ॥
जामातरं तथा शिष्यं घातयिष्ये नरेश्वरं तस्मान्न पार्थं यास्यामि नापि दुर्य्योधनं नृपं ३ तीर्थेष्वाप्लावयिष्यामि
तावदात्मानमात्मना कुरूणां पाण्डवानाञ्च यावदन्ताय कल्पते ४ इत्यामन्त्र्य हृषीकेशं पार्थं दुर्य्योधनावपि
जगाम द्वारकां शौरि: स्वसैन्य परिवारित: ५ गत्वा द्वारवतीं रामो हृष्टपुष्ट जनाकुलां स्वोगन्तव्येषु तीर्थेषु पपौ
पानं हलायुध: ६ पीत पानो जगामाथ रैवतोद्यान मृद्धिमत् हस्ते गृहीत्वा समदां रेवतीमप्सरोपमां ७ स्त्री क-
दम्बक मध्यस्थो ययौ मत्त: पदा स्खलन् ददर्श च वनं वीरो रमणीय मनुत्तमं ८ सर्व्वर्तु फल पुष्पाढ्यं शाखामृग
गणाकुलं पुण्यं पद्म वनोपेतं सपल्वल महावनं ९ स शृण्वन् प्रीतिजननान् वहून्मद कलान् शुभान् श्रोत्र
रम्यान् सुमधुरान् शब्दान् खग मुखेरितान् १० सर्व्वर्तु फल भाराढ्यान् सर्व्वर्तु कुसुमोज्ज्वलान् अपश्यत् पाद
مارکنڈی پران

पौं स्तत्र निहरो रघुनादितान् २१ आम्रानाम्रातकान् भव्यान् नारिकेलान् सतिन्दुकान् आविल्वकांस्तथा
जीरान् दाडिमान् बीजपूरकान् २२ पनसान् लकुचान् मोचान् नीपांश्चाति मनोहरान् पारावतांश्च कङ्कोलान् न-
लिनानम्लवेतसान् २३ भल्लातकानामलकांस्तिन्दुकांश्च महाफलान् इङ्गुदान् करमर्दांश्च हरीतकविभीत-
कान् २४ एतानन्यांश्च स तरून् ददर्श यदुनन्दनः तथैवाशोक पुन्नाग केतकी बकुलांस्तथा २५ चम्पकान् सप्त-
पर्णांश्च कर्णिकारान् समालतीन् पारिजातान् कोविदारान् मन्दारान् बदरांस्तथा २६ पाटलान् पुष्पितान्
रम्यान् देवदारुद्रुमांस्तथा सालांस्तालांस्तमालांश्च किंशुकान् वञ्जुलान् वरान् २७ चकोरैः शतपत्रैश्च
भृङ्गराजैस्तथा शुकैः कोकिलैः कलविङ्कैश्च हारीतैर्जीवजीवकैः २८ प्रियपुत्रैश्चातकैश्च तथान्यैर्विविधैः
खगैः श्रोत्ररम्यं सुमधुरं कूजद्भिश्चाप्यधिष्ठितं २९ सरांसि च मनोज्ञानि प्रसन्नसलिलानि च कुमुदैः पुण्डरी-
कैश्चतथा नीलोत्पलैः शुभैः २० कह्लारैः कमलैश्चापि आचितानि समन्ततः कादम्बैश्चक्रवाकैश्च तथैव
14 जलकुक्कुटैः २१ कारण्डवैः प्लवैर्हंसैः कूर्मैर्मद्गुभिरेव च एभिश्चान्यैश्च कीर्णानि समन्ताज्जलचारिभिः ॥ २२ ॥
क्रमेणैवं वनं शौरिर्वीक्षमाणो मनोरमं जगाम सानुगः स्त्रीभिर्लतागृहमनुत्तमं २३ स ददर्श द्विजांस्तत्र वेदवेदाङ्ग-
पारगान् कौशिकान् भार्गवांश्चैव भारद्वाजान् सगौतमान् २४ विविधेषु च सम्भूतान् वंशेषु द्विजसत्तमान् कथा-
श्रवणोत्कानुपविष्टान्महत्सु च २५ कृष्णाजिनोत्तरीयेषु कुशेषु च बृसीषु च सूतञ्च तेषां मध्यस्थं कथयानं
कथाः शुभाः २६ पौराणिकीः सुरर्षीणामाद्यानां चरिताश्रयाः दृष्ट्वा रामं द्विजाः सर्वे मधुपानारुणेक्षणं ॥ २७ ॥
मत्तोऽयमिति मन्वानाः समुत्तस्थुस्त्वरान्विताः पूजयन्तो हलधरं ऋते तं सूतवंशजं २८ ततः क्रोधसमाविष्टो ह-
लीसूतं महाबलः निजघान विघूर्णाक्षः क्षोभिताशेषदानवः २९ अध्यास्यति पदं ब्राह्मं तस्मिन् सूते निपातिते
निष्क्रान्तास्ते द्विजाः सर्वे वनात् कृष्णाजिनाम्बराः ३० अवधूतं तथात्मानं मन्यमानो हलायुधः चिन्तयामास
सुमहन्मया पापमिदं कृतं ३१ ब्राह्मं स्थानं गतो ह्येष यत् सूतो विनिपातितः तथाह्येते द्विजाः सर्वे मामवेक्ष्य
مارکنڈی پران विनिर्गताः ३२ शरीरस्य च मे गन्धो लोहस्येवासुखावहः आत्मानञ्चावगच्छामि ब्रह्मघ्नमिव कुत्सितं ॥ ३३ ॥

मा०पु० धिगास्मे तथा मद्य मतिमान मभीरुतां येन विष्टेन सुमह न्मया पाप मिदं कृतं ३४ तत्क्षयार्थंच शिक्ष्यामि व्रतं द्वादश वा-
२३ र्षिकं स्वकर्म ख्यापनं कुर्व्वन् प्राय श्चित्त मनुत्तमं ३५ अयथेयं समाख्यातीर्थ यात्रा मया मुना स्नानमेव प्रयास्यामि
प्रति लोमां सरस्वतीं ३६ अतो जगाम रामो ऽसौ प्रतिलोमां सरस्वतीं ततः परं शृणुष्वेमं पाण्डवेय कथा श्रयं ॥ ३७ ॥
इति मार्कण्डेय पुराणे वलदेव ब्रह्म हत्या ६ धर्म पक्षिणा ऊचुः हरिश्चन्द्रेति राजर्षि रासीत्त्रेता युगे पुरा धर्मात्मा पृथि-
वी पाल : प्रोल्लसत्कीर्त्तिरुत्तमः १ न दुर्भिक्षं नच व्याधि र्नाकाले मरणं नृणां नाधर्म रुचयः पौरास्तस्मिन् शासति ।
पार्थिवे २ वभूवुर्नतथो न्मत्ता धन वीर्य्य तपो मदैः नाजायन्त स्त्रियश्चैव काश्चिद प्राप्त यौवनाः ३ सकदाचिन्महाव-
१८ हरण्ये ऽनुसरन् मृगं शुश्राव शब्द मसकृत् त्रायस्वे ति च योषितां ४ सविहाय मृगं राजा माभैषीरित्य भाषत कोयं
शासति दुर्मेधाः कोय मन्याय ह्वन्निमान् ५ तत्क्रन्दितानुसारीच सर्व्वारम्भ विघातकृत् एतस्मिन्नन्तरे रौद्रो विघ्न राट् सम-
चिन्तयत् ६ विश्वा मित्रो यमतुलं तप आस्थाय वीर्य्यवान् प्रागसिद्धा भवादीनां विद्याः साधय तिव्रती ७ साध्य मानाः क्षमा
मौन चित्त संयमिनो ऽमुना तांवै भयार्त्ताः क्रन्दन्ति कथं कार्य्य मिदं मया ८ तेजस्वी कौशिक श्रेष्ठो वयमस्य सुदुर्बलाः
क्रोशन्त्येता स्तथा भीता दुष्पारं प्रति भातिमे ९ अथवायं नृपः प्राप्तो मा भैषीरिति वदन् मुहुः इम मेव प्रविश्याशु साध-
यिष्ये यथे प्सितं १० इति सञ्चिन्त्य रौद्रेण विघ्न राजेनवै ततः तेना विष्टो नृपः कोपादिदं वचन मब्रवीत् ११ कोऽयं
बध्नाति वस्त्रान्ते पावकं पाप कृन्नरः वलोष्णतेज सा दीप्ते मयि पत्या वुपस्थिते १२ सोद्य मत्कार्मुका क्षेप विदीपि-
तदिगन्तरैः शरैर्विभिन्न सर्व्वाङ्गो दीर्घ निद्रां प्रवेक्ष्यति १३ विश्वा मित्रस्ततः क्रुद्धः श्रुत्वा तन्नृपतेर्वचः क्रुद्धे च
र्षिवरे तस्मिन् ने शुर्विद्याः क्षणेनताः १४ सचापि राजा तं दृष्ट्वा विश्वामित्रन्तपो निधिं भीतः प्रावे पतात्यर्थं सह-
साश्वत्थ पर्णावत् १५ सदुरात्मन्निति यदा मुनि स्तिष्ठे ति चाब्रवीत् ततः सराजा विनयात् प्रणिपत्याभ्य भाषत १६
भगवन्नेष धर्म्मोमे नापराधो मम प्रभो न क्रोद्धु मर्हसि मुने निज धर्म रतस्य मे १७ दातव्यं रक्षितव्यं च धर्मज्ञेन :
मही क्षिता चापञ्चोद्यम्य योद्धव्यं धर्मशास्त्रानुसारतः १८ विश्वामित्र उवाच ॥ १९ ॥ दातव्यं कस्य के रक्ष्याः
مارکنڈے پوران कैर्योद्धव्यञ्च ते नृप क्षिप्र मेतत्स मा चक्ष्व यद्य धर्म भयन्तव २० हरिश्चन्द्र उवाच दातव्यं विप्र मुख्येभ्यो ये चान्ये

कृशा हन्तयः रक्ष्या भीताः सदा युद्धं कर्त्तव्यं परिपन्थिभिः २० विश्वामित्र उवाच यदि राजा भवान् सम्यग्राजधर्म-
मवेक्षते निवेष्टु कामो विप्रोऽहं दीयता मिष्ट दक्षिणा २१ पक्षिण ऊचुः एतद्राजा वचः श्रुत्वा प्रहृष्टेनान्तरात्मना।
पुनर्जात मिवात्मानं मेने प्राह च कौशिकं २२ उच्यतां भगवन् यत्ते दातव्य मवि शङ्कितं दत्त मित्येव तद्विद्धि यद्यपि
स्यात् सुदुर्लभं २३ हिरण्यं वा सुवर्णं वा पुत्रः पत्नी कलेवरं प्राणा राज्यं पुरं लक्ष्मी यदभि प्रेत मात्मनः ॥ २४ ॥
विश्वामित्र उवाच राजन् प्रति गृहीतोऽयं यस्ते दत्तः प्रतिग्रहः प्रयच्छ प्रथमं ताव दक्षिणां राजसूयकीं ॥ २५ ॥
राजोवाच ब्रह्मंस्तामपि दास्यामि दक्षिणां भवतो ह्यहं व्रियतां द्विज शार्दूल यस्तवेष्टः प्रतिग्रहः २६ विश्वामि-
त्र उवाच ससागरां धरा मेतां सभू भृद्ग्राम पत्तनां राज्यञ्च सकलं वीर रथाश्व गज संकुलं २७ कोष्ठागारञ्च को-
शञ्च यच्चान्य द्विद्यते तव विना भार्य्याञ्च पुत्रञ्च शरीरञ्च तवानघ २८ धर्मञ्च सर्व्व धर्मज्ञ योयान्त मनुगच्छति
बहुनात्र किमुक्तेन सर्व्व मेतत् प्रदीयतां २९ पक्षिण ऊचुः प्रहृष्टेनैव मनसा सोऽविकार मुखो नृपः तस्यर्षेर्व-
18 चनं श्रुत्वा तथेत्याह कृताञ्जलिः ३० विश्वामित्र उवाच सर्व्वस्वं यदि मे दत्तं राज्य मुर्व्वी बलं धनं प्रभुत्वं कस्य रा-
जर्षे राज्यस्थे तापसे मयि ३१ हरिश्चन्द्र उवाच यस्मिन्नपि मया काले ब्रह्मन्दत्ता वसुन्धरा तस्मिन्नपि भवान् स्वामी
किमुताद्य महीपतिः ३२ विश्वामित्र उवाच यदि राजंस्त्वया दत्ता मम सर्व्वा वसुन्धरा यत्र मे विषये स्वाम्यं तस्मान्नि-
ष्क्रान्तु मर्हसि ३३ श्रोणी सूत्रादि सकलं मुक्त्वा भूषण संग्रहं तरु वल्कल मावध्य सह पत्न्या सुतेन च ३४ पक्षिण ऊ-
चुः तथेति चोक्त्वा कृत्वा च राजा गन्तुं प्रचक्रमे स्वपत्न्या शैव्यया सार्द्धं बालकेनात्मजेन च ३५ व्रजतः स ततो रुद्ध्वा
पन्थानं प्राह तं नृपं क्व यास्यसी सदत्त्वा मे दक्षिणां राजसूयिकीं ३६ हरिश्चन्द्र उवाच भगवन्राज्य मेतत्ते दत्तं निहत
कण्टकं अवशिष्ट मिदं ब्रह्मन्नद्य देह त्रयं मम ३७ विश्वामित्र उवाच तथापि खलु दातव्या त्वया मे यज्ञ दक्षिणा विशे-
षतो ब्राह्मणानां हन्त्यदत्तं प्रति श्रुतं ३८ यावन्तो यो राजसूये ब्राह्मणानां भवेन्नृप तावदेव तु दातव्या दक्षिणा राजसू-
यिकी ३९ प्रति श्रुत्य च दातव्यं योद्धव्यं चाततायिभिः रक्षितव्यास्तथा चार्त्तास्त्वयैव प्राक् प्रति श्रुतं ४० हरिश्चंद्र
उवाच भगवन् साम्प्रतं नास्ति दास्ये कालक्रमेणते प्रसादं कुरु विप्रर्षे सद्भाव मनु चिन्त्य च ४१ विश्वामित्र उवाच

(क्रमशः)

किं प्रमाणो मया कालः प्रतीक्ष्यस्ते जनाधिप शीघ्रमाचक्ष्व शापाग्निरन्यथा त्वां प्रधक्ष्यति ४२ हरिश्चंद्र उवाच
मासेन तव विप्रर्षे प्रदास्ये दक्षिणाधनं साम्प्रतं नास्ति मे वित्तमनुज्ञां दातुमर्हसि ४३ विश्वामित्र उवाच गच्छ२
गच्छ नृपश्रेष्ठ स्वधर्ममनुपालय शिवश्चतेऽध्वा भवतु मा सन्तु परिपन्थिनः ४४ पक्षिण ऊचुः अनुज्ञातः सग-
च्छेति जगाम वसुधाधिपः पद्भ्यामनुचिता गन्तुमन्वगच्छत तं प्रिया ४५ तं सभार्य्यं नृपश्रेष्ठं निर्यान्तं ससुतं पुरात्
दृष्ट्वा प्रचुक्रुशुः पौरा राजानं चानुयायिनः ४६ हा नाथ किं जहास्यस्मान् नित्यार्त्ति परिपीडितान् त्वं धर्मतत्परो राजन्
पौरानुग्रहकृत्तथा ४७ नयास्मानपि राजर्षे यदि धर्ममवेक्षसे मुहूर्त्तं तिष्ठ राजेन्द्र भवतो मुखपङ्कजं ४८ पिबामो नेत्र
भ्रमरैः कदा द्रक्ष्यामहे पुनः यस्य प्रयातस्य पुरो यान्ति पृष्ठे च पार्थिवाः ४९ तस्यानुयाति भार्य्येयं गृहीत्वा बालकं
सुतं यस्य भृत्याः प्रयातस्य यान्त्यग्रे कुञ्जरस्थिताः ५० स एव पद्भ्यां राजेन्द्रो हरिश्चन्द्रोऽद्य गच्छति हा राजन् सुकु
मारं ते सुभ्रु सुत्वच सुन्नसं ५१ पथि पांशुपरिक्लिष्टं मुखं कीदृग्भविष्यति तिष्ठ तिष्ठ नृपश्रेष्ठ स्वधर्ममनुपालय ५२
17 आनृशंस्यं परो धर्मः क्षत्रियाणां विशेषतः किं दारैः किं सुतैर्नाथ धनैर्धान्यैरथापि वा ५३ सर्व्वमेतत् परित्यज्य२
छाया भूता वयं तव हा नाथ हा महाराज हा स्वामिन् किं जहासि नः ५४ यत्र त्वं तत्र हि वयं तत्सुखं यत्र वै भवान् नग-
रं तद्भवान् यत्र स स्वर्गो यत्र नो नृपः ५५ इति पौरवचः श्रुत्वा राजा शोकपरिप्लुतः अतिष्ठत स तदा मार्गे तेषामेवानु
कम्पया ५६ विश्वामित्रोऽपि तं दृष्ट्वा पौरवाक्याकुलीकृतं रोषामर्षविवृत्ताक्षः समागम्य वचोऽब्रवीत् ॥ ५७ ॥
धिक् त्वां दुष्टसमाचारमनृतं जिह्मभाषिणं मम राज्यञ्च दत्त्वा यः पुनः प्राकृष्टुमिच्छसि ५८ इत्युक्तः परुषं तेन
गच्छामीति सवेपथुः ब्रुवन्नेवं ययौ शीघ्रमाकर्षन् दयितां करे ५९ कर्षतस्तां ततो भार्य्यां सुकुमारीं श्रमातुरां सह-
सा दण्डकाष्ठेन ताडयामास कौशिकः ६० तां तथा ताडितां दृष्ट्वा हरिश्चन्द्रो महीपतिः गच्छामीत्याह दुःखार्त्तो
नान्यत् किंचिदुदाहरत् ६१ अथ विश्वे तदा देवाः पञ्च प्राहुः कृपालवः विश्वामित्रः सुपापोऽयं लोकान् कान्से-
मवाप्स्यति ६२ येनायं यज्वनां श्रेष्ठः स्वराज्यादवरोपितः कस्य वा श्रद्धया पूतं सुतं सोमं महाध्वरे पीत्वा वयं प्रया-
स्यामो मुदं मन्त्रपुरःसरं ६३ पक्षिण ऊचुः इति तेषां वचः श्रुत्वा कौशिकोऽतिरुषान्वितः शशाप तान् मनुष्य
مارکنڈی پران

त्वं सर्व्वे पूयमवाप्स्यथ ६४ प्रसादितश्चतैः प्राह पुनरेव महामुनिः नानुवद्देऽपि भवतां भवितैवेह सन्ततिः ६५ न दार-
संग्रहश्चैव भविता न च मत्सरः कामक्रोधविनिर्मुक्ता भविष्यथ सुराः पुनः ६६ ततोऽवतेरुरंशैः स्वैर्देवास्ते कुरुवेश्मनि॥
द्रौपदीगर्भसम्भूताः पञ्च वै पाण्डुनन्दनाः ६७ एतस्मात् कारणात् पञ्च पाण्डवेया महारथाः न दारसंग्रहं प्राप्ताः
श्शापात्तस्य महामुनेः ६८ एतत्ते सर्व्वमाख्यातं पाण्डवेयकथाश्रयं प्रश्नंच तुष्टये गीतं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ६९॥
इति मार्कण्डेयपुराणे द्रौपदेयोत्पत्तिः ७ जैमिनिरुवाच भवद्भिरिदमाख्यातं यथा प्रश्नमनुक्रमात् महत् कौतू-
हलं मेऽस्ति हरिश्चन्द्रकथां प्रति १ अहो महात्मना तेन प्राप्तं कृच्छ्रमनुत्तमं कच्चित् सुखमनुप्राप्तं तादृशो वद्धिजोत्तमाः
२ पक्षिण ऊचुः विश्वामित्रवचः श्रुत्वा स राजा प्रययौ शनैः शैव्ययानुगतो दुःखी भार्य्यया बालपुत्रया ३ स गत्वा
वसुधापालो दिव्यां वाराणसीं पुरीं नैषा मनुष्यभोग्येति शूलपाणेः परिग्रहः ४ जगाम पद्भ्यां दुःखार्त्तः सह पत्न्यानुकू-
लया पुरीप्रवेशे ददृशे विश्वामित्रमुपस्थितं ५ तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं विनयावनतोऽभवत् प्राह चैवं कृताञ्जलिं कृत्वा हरि-
४० श्चन्द्रो महामुनिं ६ इमे प्राणाः सुतश्चायमियं पत्नी मुने मया येन ते कृत्यमस्त्याशु तद्गृहाणार्घ्यमुत्तमं ७ यद्वान्यत्
कार्य्यमस्माभिस्तत्त्वमनुज्ञातुमर्हसि ८ विश्वामित्र उवाच पूर्णः समासो राजर्षे दीयतां मम दक्षिणा राजसूयनिमित्तं
हि स्मर्य्यते स्ववचो यदि ९ हरिश्चन्द्र उवाच ब्रह्मन्नद्यैव संपूर्णो मासोऽम्लानतपोधन तिष्ठत्येतद्दिनार्द्धं यत्तत् प्रती-
क्षस्व माचिरं १० विश्वामित्र उवाच एवमस्तु महाराज आगमिष्याम्यहं पुनः शापं तव प्रदास्यामि न चेदद्य प्रदास्य-
सि ११ पक्षिण ऊचुः इत्युक्त्वा प्रययौ विप्रो राजा चाचिन्तयत्तदा कथमस्मै प्रदास्यामि दक्षिणा या प्रतिश्रुता १२
कुतः पुष्टानि मित्राणि कुतोऽर्थः साम्प्रतं मम प्रतिग्रहः प्रदुष्टो मे नाहं याया मधः कथं १३ किन्तु प्राणान् विमुञ्चा-
मि कान्दिशं यास्य किञ्चनः यदि नाशं गमिष्यामि अप्रदाय प्रतिश्रुतं १४ ब्रह्मस्वहृत् कृमिः पापो भविष्याम्यधमा-
धमः अथवा प्रेष्यतां यास्ये वरमेवात्मविक्रयः १५ पक्षिण ऊचुः राजानं व्याकुलं दीनं चिन्तयानमधोमुखं प्रत्युवाच
तदा पत्नी वाष्पगद्गदया गिरा १६ त्यज चिन्तां महाराज स्वसत्यमनुपालय श्मशानवद्वर्जनीयो नरः सत्यवहिष्कृतः
१७ नातः परतरं धर्म्मं वदन्ति पुरुषस्य तु यादृशं पुरुषव्याघ्र स्वसत्यपरिपालनं १८ अग्निहोत्रमधीतं वा दानाद्याः

مارکنڈے پوران

प्रचाखिला: क्रिया: भजन्ते तस्यै वै फल्यं यस्य वाक्य मकारणं १९ सत्य मत्यन्त मुदितं धर्मशास्त्रेषु धीमतां तारणाया
न्तं तद्वत् यातना या क्रतात्मनां २० सप्त प्रवमेधाना हत्य राजसूयञ्च पार्थिव: कृतिर्नाम च्युत: स्वर्गाद सत्य वचनात्
सकृत् २१ राजन् जात मपत्यं मे इत्युक्त्वा प्ररुरोदह वाष्पाम्बु प्लुतने त्रान्ता मुवाचेदं मही पति; २२ हरिश्चन्द्र उवाच वि-
मुञ्च भद्रे सन्ताप मयं तिष्ठति वालक: उच्यतां वक्तु कामासि यद्वा त्वं गज गामिनि २३ पत्न्युवाच राजन् जात मपत्यं
मे सतां पुत्र फला: स्त्रिय: समां प्रदाय वित्तेन देहि विप्राय दक्षिणां २४ पक्षिण ऊचु: एतद्वाक्य मुप श्रुत्य ययौ मो-
हं मही पति: प्रतिलभ्य च संज्ञां स विललापाति दु:खित: २५ महदु:ख मिदं भद्रे यत्त्व मेवं ब्रवीषिमां किन्त वस्मित
संलापा मम पापस्य विस्मृता: २६ हाहा कथं त्वया वाक्यं वक्तुमेतत् शुचि स्मिते दुर्वाच्य मे तद्वचनं कथं हं प्रक्रोम्यहं
कथं २७ इत्युक्त्वा सनर श्रेष्ठो धिग्धि गित्य सकृद् ब्रुवन् निप पात मही पृष्ठे मूर्च्छयाभि परिप्लुत: २८ शयानं भुवितं ह-
ष्ट्वा हरिश्चन्द्रं मही पतिं उवाचेदं स करुणं राजपत्नी सुदु:खिता २९ पत्न्युवाच हा महाराज कस्येदम पध्यान मुप-
२१ स्थितं यत्त्वं निपतितो भूमौ राङ्कवास्तरणो चित: ३० येन कोट्यग्र गोवित्तं विप्राणामप वर्जितं सएव पृथिवी नाथो
भूमौ स्वपिति मे पति: ३१ हा कष्टं किं त वानेन कृतं देव मही क्षिता यदिन्द्रो पेन्द्र तुल्यो ऽयं नीत: प्रस्वापनीं दशां ३२
इत्युक्त्वा सापि सुश्रोणी मूर्च्छिता निपपात ह भर्तृदु:ख महा भारेणा सह्येन निपीडिता ३३ तौ तथा पतितौ भूमाव
नाथौ पितरौ शिशु: दृष्ट्वा त्यन्त क्षुधा विष्ट: प्राह वाक्यं सुदु:खित: ३४ तात तात दद स्वान्नम म्बाम्ब भोजनं दद क्षु-
न्मे वलवती जाता जिह्वाग्रं शुष्यते तथा ३५ पक्षिण ऊचु: एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो विश्वामित्रो महातपा: दृष्ट्वा तु तं
हरिश्चन्द्रं पतितं भुवि मूर्च्छितं ३६ सवारिणा समभ्युक्ष्य राजान मिदम ब्रवीत् उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेन्द्र तां ददस्वेष्ट दक्षिणां
३७ ऋणं धारयतो दु:ख महन्यहनि वर्द्धते आप्यायमान: सतदा हिम शीतेन वारिणा ३८ अवाप्य चेतनां राजा
विश्वामित्र मवेक्ष्य च पुनर्मोहं समापेदे सच क्रोधं ययौ मुनि: ३९ समाश्वास्य राजानं वाक्य माह द्विजोत्तम:
दीयतां दक्षिणा सा मे यदि धर्म्म मवेक्षसे ४० सत्येनार्क: प्रतपति सत्ये तिष्ठति मेदिनी सत्यञ्चोक्तं परो धर्म्म: स्वर्ग:
مارکنڈی پوران सत्ये प्रतिष्ठित: ४१ अश्वमेध सहस्रञ्च सत्यञ्च तुलया धृत अश्वमेध सहस्राद्धि सत्य मेव विशिष्यते ४२ अथवा

मा॰पु॰ | किं समेतेन साम्ना प्रक्रमेण कारणं अनार्य्ये पापसंकल्पे क्रूरे चानृतवादिनि ४३ त्वयि राज्ञि प्रभवति सद्भावः श्रूयतां म
२२ | ये अद्य मे दक्षिणां राजन्दास्यति भवान् यदि ४४ अस्ताचलं प्रयातेऽर्के शप्स्यामि त्वां ततो ध्रुवं इत्युक्त्वा स य-
यौ विप्रो राजा चासीद्भयातुरः ४५ क्वान्दिग्भूतोऽधमो निःस्वो नृशंसधनिनार्दितः भार्य्यास्य भूयः प्राहेदं क्रि-
यतां वचनं मम ४६ मा शापानलनिर्दग्धः पञ्चत्वमुपयास्यसि स तथा चोद्यमानस्तु राजा पत्न्या पुनः पुनः ४७
प्राह भद्रे करोम्येष विक्रयं तव निर्घृणः नृशंसैरपि यत्कर्तुं न शक्यं तत्करोम्यहं ४८ यदि मे शक्यते वाणी वक्तु-
मीदृक् सुदुर्वचः एवमुक्त्वा ततो भार्य्यां गत्वा नगरमातुरः वाष्पापिहितकण्ठाक्षस्ततो वचनमब्रवीत् ४९ राजो-
वाच भो भो नागरिकाः सर्व्वे शृणुध्वं वचनं मम किं मां पृच्छथ कस्त्वं भो नृशंसोऽहममानुषः ५० राक्षसो वाति
कठिनस्ततः पापतरोऽपि वा विक्रेतुं दयितां प्राप्तो येन प्राणांस्त्यजाम्यहं ५१ यदि वः कस्यचित्कार्य्यं दास्या प्रा-
णेष्टया मम स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यावत्सन्धारयाम्यहं ५२ पक्षिण ऊचुः अथ वृद्धो द्विजः कश्चिदागत्याह
४४ | नराधिपं समर्पयस्व मे दासीमहं क्रेता धनप्रदः ५३ अस्ति मे वित्तमस्तोकं सुकुमारी च मे प्रिया गृहकर्म न शक्नोति
कर्त्तुं तस्मात्प्रयच्छ मे ५४ कर्म्मण्यतावयो रूपशीलानां तव योषितः अनुरूपमिदं वित्तं गृहाणार्पय मेऽब-
लां ५५ एवमुक्तस्य विप्रेण हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः व्यदीर्य्यत मनो दुःखान्न चैनं किञ्चिदब्रवीत् ५६ ततः स विप्रो
नृपतेर्वल्कलान्ते दृढं धनं बद्ध्वा केशेष्वथादाय नृपपत्नीमकर्षयत् ५७ रोहिताश्वोऽपि दृष्ट्वा तां कृष्यमाणां तु मातरं
हस्तेन वस्त्रमाकर्षन् काकपक्षधरः शिशुः ५८ राजपत्न्युवाच मुञ्चार्य्य मुञ्च तावन्मां यावत्पश्याम्यहं शिशुं ॥
दुर्लभं दर्शनं तात पुनरस्य भविष्यति ५९ पश्यैहि वत्स मामेवं मातरं दास्यतां गतां मां मा स्प्राक्षी राजपुत्र अस्पृ-
श्याहं तवाधुना ६० ततः स बालः सहसा दृष्ट्वा कृष्टां तु मातरं समभ्यधावदम्बेति रुदन्साश्रुविलोचनः ॥ ६१ ॥
तमागतं द्विजः क्रेता बालमभ्याहनत्पदा वदंस्तथापि सोऽम्बेति नैवामुञ्चत मातरं ६२ राजपत्न्युवाच प्रसादं
कुरु मे नाथ क्रीणीष्वेमं च बालकं क्रीतापि नाहं भवतो विनैनं कार्य्यसाधिका ६३ इत्थं ममाल्पभाग्यायाः प्रसाद- | (६)
مارکنڈے پوران | सुमुखो भव मां संयोजय बालेन वत्सेनेव पयस्विनीं ६४ ब्राह्मण उवाच गृह्यतां वित्तमेतत्ते दीयतां बालको मम ॥

मा० पु० २३

स्त्रीपुंसोर्धर्मशास्त्रज्ञैः कृतमेव हि वेतनं । शतं सहस्रं लक्षञ्च कोटिमूल्यं तथा परैः ॥ ६५ पक्षिण ऊचुः । तथैव
तस्य तद्वित्तं बद्धोत्तरपटे ततः । प्रगृह्य बालकं माता सदैकस्थमवन्दयत् ॥ ६६ नीयमानौ तु तौ दृष्ट्वा भार्य्यापुत्रौ स पा-
र्थिवः । विललाप सुदुःखार्त्तो निःश्वस्योष्णं पुनः पुनः ॥ ६७ यां न वायुर्न चादित्यो नेन्दुर्न च पृथग्जनः । दृष्टवन्तः पुरा
पत्नी सेयं दासीत्वमागता ॥ ६८ सूर्यवंशप्रसूतोऽयं सुकुमारकराङ्गुलिः । सम्प्राप्तो विक्रयं बालो धिङ्मामस्तु सुदु-
र्म्मतिं ॥ ६९ हा प्रिये हा शिशो वत्स ममानार्य्यस्य दुर्नयैः । दैवाधीनां दशां प्राप्तो न मृतोऽस्मि तथापि धिक् ॥ ७० ॥
पक्षिण ऊचुः । एवं विलपतो राज्ञः स द्विजोऽन्तरधीयत । वृक्षगेहादिभिस्तुङ्गैस्तावादाय त्वरान्वितः ॥ ७१ विश्वा-
मित्रस्ततः प्राप्तो नृपं वित्तमयाचत । तस्मै समर्पयामास हरिश्चन्द्रोऽपि तद्धनं ॥ ७२ तद्वित्तं स्तोकमालोक्य दारवि-
क्रयसम्भवं । शोकाभिभूतं राजानं कुपितः कौशिकोऽब्रवीत् ॥ ७३ क्षत्रबन्धो ममेमां त्वं सदृशीं यज्ञदक्षिणां । मन्य-
से यदि तत् क्षिप्रं पश्य त्वं मे बलं परं ॥ ७४ तपसोऽत्र सुतप्तस्य ब्राह्मण्यस्यामलस्य च । मत्प्रभावस्य चोग्रस्य शुद्धस्या-
ध्ययनस्य च ॥ ७५ हरिश्चन्द्र उवाच । अन्यां दास्यामि भगवन् कालः कश्चित् प्रतीक्ष्यतां । साम्प्रतं नास्ति विक्रीता
पत्नी पुत्रश्च बालकः ॥ ७६ विश्वामित्र उवाच । चतुर्भागः स्थितो योऽयं दिवसस्य नराधिप । एष एव प्रतीक्ष्यो मे वक्त-
व्यं नोत्तरं त्वया ॥ ७७ पक्षिण ऊचुः । तमेवमुक्त्वा राजेन्द्रं निष्ठुरं निर्घृणं वचः । तदादाय धनं तूर्णं कुपितः कौशिकोऽ-
पयौ ॥ ७८ विश्वामित्रे गते राजा भयशोकाब्धिमध्यगः । सर्व्वाकारं विनिश्चित्य प्रोवाचोच्चैरधोमुखः ॥ ७९ ॥
वित्तक्रीतेन यो ह्यर्थी मया प्रेष्येण मानवः । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यावत्तपति भास्करः ॥ ८० अथाजगाम त्वरितो धर्म्मः
प्रचण्डालरूपधृक् । दुर्गन्धो विकृतो रूक्षः श्मश्रुलो दन्तुरो घृणी ॥ ८१ कृष्णो लम्बोदरः पिङ्गः रूक्षाक्षः परुषा-
क्षरः । गृहीतपक्षिपुञ्जश्च शवमाल्यैरलङ्कृतः ॥ ८२ कपालहस्तो दीर्घास्यो भैरवोऽतिवदन् मुहुः । श्वगणाभि-
वृतो घोरो यष्टिहस्तो निराकृतिः ॥ ८३ चण्डाल उवाच । अहमर्थी त्वया शीघ्रं कथयस्वात्मवेतनं । स्तोकेन बहु-
ना वापि येन वै लभ्यते भवान् ॥ ८४ पक्षिण ऊचुः । तं तादृशमथालक्ष्य क्रूरदृष्टिं सुनिष्ठुरं । वदन्तमतिदुःशीलं
कस्त्वमित्याह पार्थिवः ॥ ८५ चण्डाल उवाच । चण्डालोऽहमिहाख्यातः प्रवीरेति पुरोत्तमे । विख्यातो वध्यवध-

مارکنڈے پوران

को मृतकम्बल हारकः ८६ हरिश्चन्द्र उवाच नाहं चण्डाल दासत्व मिच्छे यत्सुविगर्हितं वरंशापाग्निना दग्धो
न चण्डाल वशंगतः ८७ पक्षिण ऊचुः तस्यैवं वदतः प्राप्तो विश्वामित्रस्तपोनिधिः कोपामर्षविवृत्ताक्षः प्राह
चेदं नराधिपं ८८ विश्वामित्र उवाच चण्डालोऽयमनल्पंते दातुं वित्तमुपस्थितः कस्मान्न दीयते मह्यमशेषा
यज्ञदक्षिणा ८९ हरिश्चन्द्र उवाच भगवन् सूर्य्यवंशोत्थमात्मानं वेद्मि कौशिक कथं चण्डालदासत्वं गमिष्ये
वित्तकामुकः ९० विश्वामित्र उवाच यदि चण्डाल वित्तंत्वमात्मविक्रयजं मम न प्रदास्यसि कालेन शप्स्यामि
त्वामसंशयं ९१ पक्षिण ऊचुः हरिश्चन्द्रस्ततो राजा चिन्तावस्थितजीवितः प्रसीदेति वदन् पादावृषेर्जग्राह वि-
ह्वलः ९२ दासोऽस्म्यार्तोऽस्मि भीतोऽस्मि त्वद्भक्तश्च विशेषतः कुरु प्रसादं विप्रर्षे कष्टश्चण्डालसङ्करः ९३
भवेयं वित्तशेषेण सर्व्वकर्मकरो वशः तवैव मुनिशार्दूल प्रेष्यश्चित्तानुवर्त्तकः ९४ विश्वामित्र उवाच यदि प्रेष्यो
मम भवान् चण्डालाय ततो मया दासभावमनुप्राप्तो दत्तो वित्तार्बुदेन वै ९५ पक्षिण ऊचुः एवमुक्ते तदा तेन श्वप-
 ाको हृष्टमानसः विश्वामित्राय तद्द्रव्यं दत्वा बद्ध्वा नरेश्वरं ९६ दण्डप्रहारसंभ्रान्तमतीव व्याकुलेन्द्रियं इष्ट-
बन्धुवियोगार्त्तमनयन्निजपत्तनं ९७ हरिश्चन्द्रस्ततो राजा वसंश्चण्डालपत्तने प्रातर्मध्याह्नसमये सायञ्चैतद
गायत ९८ बाला दीनमुखी दृष्ट्वा बालं दीनमुखं पुरः मां स्मरत्यसुखाविष्टा मोचयिष्यति नो नृपः ९९ उपात्तवि-
त्तो विप्राय दत्वा वित्तमतोऽधिकं न सा मां मृगशावाक्षी वेत्ति पापतरं कृतं १०० राज्यनाशः सुहृत्त्यागो भार्य्यात-
नयविक्रयः प्राप्ता चण्डालता चेयमहो दुःखपरम्परा १०१ एवं स निवसन्नित्यं स्मरन् दयितं सुतं भार्य्यांञ्चात्म-
समां विष्टां हृतसर्व्वस्व आतुरः १०२ कस्यचित्त्वथ कालस्य मृतचेलापहारकः हरिश्चन्द्रोऽभवद्राजा श्मशा-
ने तद्वशानुगः १०३ चण्डालेनानुशिष्टश्च मृतचेलापहारिणा शवागमनमन्विच्छन्निह तिष्ठ दिवानिशं १०४॥
इदं राज्ञोऽपि देयञ्च षड्भागन्तु शवं प्रति त्रयस्तु मम भागाः स्युर्द्वौ भागौ तव वेतनं १०५ इति श्रुत्वा समाहृष्टो जगा-
म शवमन्दिरं दिशं तु दक्षिणां यत्र वाराणस्यां स्थितं तदा १०६ श्मशानं घोरसंनादं शिवाशतसमाकुलं शव-
 मौलिसमाकीर्णं दुर्गन्धं बहुधूमकं १०७ पिशाचभूतवेतालडाकिनीयक्षसंकुलं गृध्रगोमायुसंकीर्णं श्ववृन्दपरि

वारितं १०८ अस्थिसंघातसंकीर्णं महादुर्गन्धसंकुलं नानामृतसुहृन्नादरौद्रकोलाहलायुतं १०९ हा पुत्र मित्र
हा बन्धो भ्रातर्वत्स प्रियाद्य मे हा पते भगिनी मातर्हा मातुल पितामह ११० मातामह पितः पौत्र क्व गतोऽस्येहि
बान्धव इत्येवं वदतां यत्र ध्वनिः संश्रूयते महान् १११ ज्वलन्मांसवसामेदश्छमच्छमितसंकुलं ११२ अर्धदग्धाः
शवाः श्यामा विकसद्दन्तपंक्तयः हसन्तीवाग्निमध्यस्थाः कायस्येयं दशा त्विति ११३ अग्नेश्चटचटाशब्दो वय
सां नास्थिपंक्तिषु बान्धवाक्रन्दशब्दश्च पुक्कसेषु महर्षेजः ११४ गायतां भूतवेतालपिशाचगणरक्षसां श्रूयते सु-
महान् घोरः कल्पान्त इव निःस्वनः ११५ महामहिषकारीषगोमयकूटराशिसंकुलं तदुत्थभस्मकूटैश्च वृतं साऽस्थि
भिरुन्नतैः ११६ नानोपहारस्रग्दीपकाकविक्षेपकालिकं अनेकशब्दबहुलं श्मशानं नरकायते ११७ सवह्निगर्भै
रशिवैः शिवारुतैर्निनादितं भीषणारावगह्वरं भयं भयस्याप्युपसज्जने भृशं श्मशानमाक्रन्दविरावदुःसहं स राजा त-
त्र संप्राप्तो दुःखितः शोचनोद्यतः ११८ हा भृत्या मन्त्रिणो विप्राः क्व तद्राज्यं विधेर्गतं ११९ हा शैव्ये पुत्र हा बाल
۲۸ मां त्यक्त्वा मन्दभाग्यकं विश्वामित्रस्य दोषेण गताः कुत्र पितर्मम १२० इत्येवं चिन्तयंस्तत्र चाण्डालोक्तं पुनः
पुनः मलिनो रूक्षसर्वाङ्गः केशवान् गन्धवान् ध्वजी १२१ लकुटी कालकल्पश्च धावंश्चापि मृतस्ततः अस्मिन्
शव इदं मूल्यं प्राप्तं प्राप्स्यामि चाप्युत १२२ इदं मम इदं राज्ञे मुख्यचाण्डालके त्विदं इति धावन् दिशो राजा जीवन्
योन्यन्तरं गतः १२३ जीर्णकर्पटसुग्रन्थिकृतकन्थापरिग्रहः चिताभस्मरजोलिप्तमुखबाहूदराङ्घ्रिकः ॥१२४॥
नानामेदोवसामज्जालिप्तपाण्यङ्गुलिः श्वसन् नानाशवोदनकृताहारतृप्तिपरायणः १२५ तदीयमाल्यसंश्लेष-
कृतमस्तकमण्डनः न रात्रौ न दिवा शेते हा हेति प्रवदन्मुहुः १२६ एवं द्वादश मासास्तु नीताः शतसमोपमाः
स कदाचिन्नृपश्रेष्ठः श्रान्तो बन्धुवियोगवान् १२७ निद्राभिभूतो रूक्षाङ्गो निश्चेष्टः सुष्वाप च तत्र स्वप्नमनीयेस
दृष्टवानद्भुतं महत् १२८ श्मशानाभ्यासयोगेन दैवस्य बलवत्तया अन्यदेहेन दत्त्वा तु गुरवे गुरुदक्षिणां १२९ तदा
द्वादश वर्षाणि दुःखदानात्तु निष्कृतिः आत्मानं स ददर्शाथ पुक्कसीगर्भसम्भवं १३० तत्रस्थश्चाप्यसौ राजा सो
مارکنڈی پوران ऽचिन्तयदिदं तदा इतो निष्क्रान्तमात्रोऽहि दानधर्मं करोम्यहम् १३१ अनन्तरं स जातस्तु तदा पुक्कसबालकः श्मशान

मा॰पु॰ २६ मृत संस्कार कर्त्तासु सदोद्यतः १३२ ग्रामे तु सप्तमे वर्षे श्मशाने ऽथ मृतो द्विज आनीतो बन्धुभिर्दृष्टस्तेन तत्राध-
नो गुरौ १३३ मूल्यार्थिना तु तेनापि परिभूतास्तु ब्राह्मणाः ऊचुस्ते ब्राह्मणास्तत्र विश्वामित्रस्य चेष्टितम् १३४
पापिष्ठ मूर्ख कर्म्म कुरुत्वं पापकारक हरिश्चन्द्रः पुरा राजा विश्वामित्रेण शुक्तस् १३५ तेनः पुण्य क्षिना-
शेन ब्राह्मणस्थापना ज्ञानात् यदा न क्षमते तेषां तैः स शप्तो रुषा तदा १३६ गच्छ त्वं नरके घोरं मधुनैव नराधम
इत्युक्त मात्रे वचने स्वप्नस्थः स नृपस्तदा १३७ अपश्यद्यम दूतान् वै पाश हस्तान् भयावहान् तैः संगृहीतमात्मा-
नं नीयमानं तदा बलात् १३८ पश्यति स्म नृपः खिन्नो हा तात पितरद्य मे एवं वादी स नरके तैल द्रोण्यां निपा-
तितः १३९ क्रकचैः पाट्यमानस्तु क्षुरधाराभिरप्यधः अन्धे तमसि दुःखार्त्तः पूयशोणित भोजनः ॥ १४० ॥
सप्त वर्षं मृतात्मानं मुक्तः सत्त्वे ह्यहर्निशं दिने दिने तु नरके दह्यते पच्यते ऽन्यतः १४१ खिद्यते क्षोभ्यते ऽन्यत्र मार्यते
पात्यतेन्यतः सार्यते दीप्यते ऽन्यत्र शीतवाताहतो ऽन्यतः १४२ एकं दिनं वर्ष शत प्रमाणं नरके ऽभवत्
२५ तथा वर्ष शतं तत्र आचितं नरके भटैः १४३ ततो निपातितो भूमौ विष्ठाशी श्वा व्यजायत वान्ताशी शीत दुःख पूत
मास मात्रे मृतो ऽपि सः १४४ अथापश्यत् खरं देहं हस्तिनं वानरं पशुं छागं विडालं कङ्कं च गामविं पक्षिणां कृ-
मिम् १४५ मत्स्यं कूर्मं वराहञ्च श्वाविधं कुक्कुटं शुकं शारिकां स्थावरांश्चैव सर्पं मन्यांश्च देहिनः ॥ १४६ ॥
दिवसे दिवसे जन्म प्राणिनः प्राणिनस्तदा अपश्यद् दुःख सन्तप्तो दिनं वर्ष शतं तथा १४७ एवं वर्ष शते पूर्णे गते
तत्र कुयोनिषु अपश्यच्च कदाचित् स राजा तत्स्व कुलोद्भवम् १४८ तत्र स्थितस्य तस्यापि राज्यं द्यूतेन हारितम्
भार्य्या हृता स्व पुत्रश्च स चैकाकी वनं गतः १४९ तत्रापश्यत् स सिंहं वै व्यादितास्यं भयावहम् विभक्षयिषुमाया
तं शरभेण समन्वितम् १५० पुनश्च भक्षितः सो ऽपि भार्य्यां शोचितुमुद्यतः हा शैव्य क्व गता स्याद्य मामिहापा-
स्य दुःखितं १५१ अपश्यत् पुनरेवापि भार्य्यां स्वां सह पुत्रकां त्राय स्व त्वं हरिश्चन्द्र किं द्यूतेन तव प्रभो १५२ पुत्रस्ते
مارکنڈی پوران शोच्यतां याति भार्य्या या शैव्या या सह सतां पश्यत् पुनरपि धावमानः पुनः पुनः १५३ अथापश्यत् पुनरपि स्वर्गा-
स्थः स नराधिपः नीयते मुक्त केशी सा दीना विवसना बलात् १५४ हा हा वाक्यं प्रमुञ्चन्ती त्राय स्वेत्यसकृत्त्वना

अथापश्यत् पुनस्तत्र धर्मराजस्य शासनात् १५५ आक्रन्दन्त्यत्र रिरंसया आगच्छेह नराधिप विश्वामित्रेण विज्ञप्तो-
यमो राजन् त्वदर्थिना: १५६ इत्युक्त्वा सर्प पाशैस्तु नीयते बलवद्भिसु: आह देवेन कथितं विश्वामित्रस्य चेष्टितं १५७
तत्रापि तस्य विक्रान्तिर्न धर्मो स्याप्य वर्तते एता: सर्व्वा दशास्तस्य या: स्वप्ने सम्प्रदर्शिता: १५८ सर्व्वास्तास्तेन स-
म्भुक्ता यावद्वर्षाणि द्वादश अतीते द्वादशे वर्षे नीयमानो भटैर्बलात् १५९ यमं सोऽपश्यदाकाराद्वाचच नरा-
धिपस्त विश्वामित्रस्य कोपोऽयं दुर्निवार्यो महात्मन: १६० पुत्रस्य ते मृत्यु मपि प्रदास्यति स कौशिक: गच्छ त्वं-
मानुषं लोकं दु:खशेषं च भुंक्ष्वै गतस्य तत्र राजेन्द्र श्रेयस्तव भविष्यति १६१ व्यतीते द्वादशे वर्षे दु:खस्यान्ते नरा-
धिप: अन्तरिक्षाच्च पतितो यमदूतै: प्रणोदित: १६२ पतितो यमलोकाच्च विबुद्धो भयसम्भ्रमात् अहो कष्टमिति
ध्यात्वा क्षते क्षारावसेचनं १६३ स्वप्ने दु:खं मह दृष्टं यस्यान्तो नोपलभ्यते स्वप्ने दृष्टं मया यत्तु किन्तु मे द्वादशा: समा:
१६४ गतेत्यपृच्छत्तत्रस्थान् पुक्कसां स्तु ससम्भ्रमात् नेत्यूचु:केचित्तत्रस्था एव मेवापरेऽब्रुवन् १६५ श्रुत्वा दु:खी
२८ तदा राजा देवान् शरणासीयिवान् स्वस्ति कुर्व्वन्तु मे देवा: शैव्याया बालकस्य च १६६ नमो धर्माय महते नम: कृ-
ष्णाय वेधसे प्रभवराय शुद्धाय पुराणाया व्ययाय च १६७ नमो बृहस्पते तुभ्यं नमस्ते वासवाय च एव मुक्त्वा स राजा
तु युक्त: पुक्कसकर्म्मणि १६८ शवानां मूल्य करणे पुनर्नष्टस्मृतिर्यथा मलिनो जटिल: कृष्णो लकुटी विह्वलो-
नृप: १६९ नैव पुत्रेण भार्य्या तु तस्य वै स्मृति गोचरे नष्टोत्साहो राज्यनाशाच्छ्मशाने निवसंस्तदा १७० अथाजगा-
म तत्सुतं मृत माहाय लापिनी भार्य्या तस्य नरेन्द्रस्य सर्प दष्टं हि बालकं १७१ हा वत्स हा पुत्र शिशो इत्येवं वदती मुहु:
कृशा विवर्णा विमना: पांशुध्वस्त शिरोरुहा १७२ राजपत्न्युवाच हा राजन्नाद्य बालं त्वं पश्य भौमं महीतले रम
माणं पुरा दृष्टं दष्टं दुष्टाहिना मृतं १७३ तस्या विलाप शब्दं स आकर्ण्य नराधिप: जगाम त्वरितोऽपेति भविता मृत
कम्बल: १७४ स तां रोरुदतीं भार्य्यां नास्य जानात् पार्थिव: चिर प्रवास सन्तप्तां पुनर्जातामिवावलां १७५ सापितं-
चारुकेशान्तं पुरा दृष्ट्वा जटालकं नाभ्य जानात् नृपसुता शुष्क वृक्षोपमं नृपं १७६ सोऽपि कृष्णा पटे बालं दृष्ट्वाशी-
विष पीडितं नरेन्द्र लक्षणोपेतं चिन्ता माप नरेश्वर: १७७ अहो वत्स नरेन्द्रस्य कस्यायं वै कुले शिशु: जातो नीत:

مارکنڈے پران

मा॰पु॰ कृतान्तेन कामप्याशां दुरात्मना १७८ एवं हृष्ट्वा हि मे बाले मातुरुत्सङ्गशायिनं स्मृतिमभ्यागतो बालो रोहिता-
२८ श्वोऽम्बुजलोचनः १७९ सोऽप्येतामेव मे वत्सो वयोऽवस्थामुपागतः नीतो यदि न घोरेण कृतान्तेनात्मनो वशम् १८०
राजपत्न्युवाच हा वत्स कस्य पापस्य अपध्यानादिदं महत् दुःखमापतितं घोरं यस्यान्तो नोपलभ्यते ॥ १८१ ॥
हा नाथ राजन् भवता मामनाश्वास्य दुःखितां क्वापि सन्तिष्ठता स्थाने विश्रब्धं स्थीयते कथं १८२ राज्यनाशः
सुहृत्त्यागो भार्य्यातनयविक्रयः हरिश्चन्द्रस्य राजर्षेः किं विधेन कृतं त्वया १८३ इति तस्या वचः श्रुत्वा राजा स्व-
स्थानतश्च्युतः प्रत्यभिज्ञाय दयितां पुत्रञ्च निधनं गतं १८४ कष्टं शैब्येयमेषा हि स बालोऽयमिति ब्रुवन् रुरो-
द दुःखसंतप्तो मूर्च्छामभिजगाम च १८५ सा च तं प्रत्यभिज्ञाय तामवस्थामुपागतं मूर्च्छिता निपपातार्त्ता निश्चेष्टा
धरणीतले १८६ चेतः संप्राप्य राजेन्द्रो राजपत्नी च तौ समं विलेपतुः सुसन्तप्तौ शोकभारावपीडितौ ॥ १८७ ॥
राजोवाच हा वत्स सुकुमारं ते वक्त्रं सुभ्रूनासिकालकं पश्यतो मे मुखं दीनं हृदयं किं न दीर्य्यते १८८ तात तातेति
۲۸ मधुरं ब्रुवाणं स्वयमागतं उपगुह्य कदा वक्ष्ये वत्स वत्सेति सौहृदात् १८९ कस्य जानुप्रणीतेन पिङ्गलेन क्षितिरेणुना
ममोत्तरीयमुत्सङ्गं तथाङ्गं मलमेष्यति १९० जातोऽस्य अङ्गसम्भूतो मनोहृदयनन्दनः मया कुपित्रा हा वत्स वि-
क्रीतो येन वस्तुवत् १९१ हृत्वा राज्यमशेषं मे ससाधनधनं महत् दैवाहिना नृशंसेन दष्टो मे तनयस्ततः १९२ अहं दैवा-
हिदष्टस्य पुत्रस्याननपङ्कजे निरीक्षन्नपि घोरेण विषेणान्धीकृतोऽधुना १९३ एवमुक्त्वा तमादाय बालकं बा-
ष्पगद्गदः परिष्वज्य च निश्चेष्टो मूर्च्छया निपपात ह १९४ राजपत्न्युवाच अयं स पुरुषव्याघ्रः स्वरेणैवोपलक्ष्य-
ते विद्वज्जनमनश्चन्द्रो हरिश्चन्द्रो न संशयः १९५ तथास्य नासिका तुङ्गा अग्रतोऽधोमुखं गता दन्ताश्च मुकुल-
प्रख्याः ख्यातकीर्त्तेर्महात्मनः १९६ श्मशानमागतः कस्मादद्यैष स नरेश्वरः अपहाय पुत्रशोकं सा पश्यत
पतितं पतिं १९७ प्रहृष्टा विस्मिता दीना भर्तृपुत्राधिपीडिता वीक्षन्ती सा ततोऽपश्यत् भर्तुर्दण्डं जुगुप्सितं
१९८ श्वपाकार्हं ततो मोहं जगामायतलोचना प्राप्य चेतश्च शनकैः सगद्गदमभाषत १९९ धिक्त्वा दैवाति
मार्कण्डेय पुराण करुणं निर्मर्यादं जुगुप्सितं [illegible] राज्यनाशं सुहृत्त्यागं भार्य्यातनय-

विक्रयं प्रापयित्वा पि नो मुक्तश्चण्डालो ऽयं कृतो नृपः २०१ हा राजन् जातसन्नाथामित्थं मां धरणीतलात्
उत्थाप्य नाद्य पर्य्यङ्कमारोहेति किमुच्यते २०२ नाद्य पश्यामि ते छत्रं भृङ्गारमथवा पुनः चामरं व्यजनञ्चापि को
ऽयं विधिविपर्य्ययः २०३ यस्याग्रे व्रजतः पूर्वं राजानो भृत्यतां गताः स्वोत्तरीयैः कुर्व्वन्ति नीरजस्कं महीतलं २०४
सोऽयं कपालसंलग्नघटीघटनिरन्तरे मृतनिर्माल्यसूत्रान्तर्गूढकेशे सुदारुणे २०५ वसानिस्यन्दसंशुष्कम-
हीपुटकमण्डिते भस्माङ्गारार्द्धदग्धास्थिमज्जसंघट्टभीषणे २०६ गृध्रगोमायुनादार्त्तनष्टक्षुद्रविहङ्गमे
चिताधूमाततिकृतनीलीकृतदिगन्तरे २०७ कुणपास्वादनमुदासंप्रहृष्टनिशाचरे चरस्यमेध्ये राजेन्द्र श्मशाने
दुःखपीडितः २०८ एवमुक्त्वा समाश्लिष्य कण्ठे राज्ञो नृपात्मजा कष्टशोकशताधारा विललापार्त्तया गिरा
२०९ राजपत्न्युवाच राजन् स्वप्नो ऽथ तथ्यं वा यदेतन्मन्यते भवान् तत् कथ्यतां महाभाग मनो वै मुह्यते मम २१०
यद्येतदेवं धर्म्मज्ञ नास्ति धर्म्मे सहायता तथैव विप्रदेवादिपूजने पालने भुवः २११ नास्ति धर्म्मः कुतः सत्यमा-
४१ र्जवं चानृशंसता यत्र त्वं धर्म्मपरमः स्वराज्यादवरोपितः २१२ इति तस्या वचः श्रुत्वा निःश्वस्योष्णं सगद्गदं
कथयामास तन्वङ्ग्या यथा प्राप्तः श्वपाकता २१३ रुदित्वा सापि सुचिरं निःश्वस्योष्णञ्च दुःखिता स्वपुत्र-
मरणं भीरुर्यथावृत्तं न्यवेदयत् २१४ राजोवाच प्रिये न रोचये दीर्घं कालं क्लेशमुपासितुम् नात्मायत्तश्च तन्वङ्गि
पश्य मे मन्दभाग्यतां २१५ चाण्डालेनाननुज्ञातः प्रवेक्ष्ये ज्वलनं यदि चाण्डालदासतां यास्ये पुनरप्यन्यजन्मनि
२१६ नरके च पतिष्यामि कीटकः कृमिभोजनः वैतरण्यां महापूयवसासृक्स्नायुपिच्छिले २१७ असिपत्र-
वने प्राप्य च्छेदं प्राप्स्यामि दारुणं तापं प्राप्स्यामि वा प्राप्य महारौरवरौरवौ २१८ मग्नस्य दुःखजलधौ पारः
प्राणवियोजनं एको ऽपि बालको यो ऽयमासीद्वंशकरः सुतः २१९ मम दैवाम्बुवेगेन मग्नः सो ऽपि बलीयसा
कथं प्राणान् विमुञ्चामि परायत्तो ऽस्मि दुर्गतः २२० अथवा नार्त्तिनाल्कि शोनरः पापमवेक्षते तिर्य्यक्त्वे नास्ति तत्
दुःखं नासिपत्रवने तथा २२१ वैतरण्यां कुतस्तादृग्यादृशं पुत्रविप्लवे सो ऽहं सुतशरीरेण दीप्यमाने हुताशने ॥
مارکنڈی پوران २२२ निपतिष्यामि तन्वङ्गि क्षन्तव्यं कुकृतं मम अनुज्ञाता च गच्छ त्वं विप्रवेश्म शुचिस्मिते २२३ मम वाक्यञ्च त-

न्वङ्गि निवोध हतमानसा यदि दत्तं यदि हुतं गुरवो यदि तोषिता: २२४ परत्र सङ्गमो भूयात् पुत्रेण सह चत्वया इह
लोके कुतस्त्वेतद्भविष्यति ममेङ्गितम् २२५ त्वया सह मम श्रेयोगमनं पुत्र मार्गतो यन्मया हसता किञ्चिद्रहस्य
वा शुचिस्मिते २२६ अश्लीलमुक्तं तत्सर्वं क्षन्तव्यं मम याचतः राजपत्नीति गर्वेण नावज्ञेयः स तेद्विजः सर्व्व
यत्नेन ते तोष्यः स्वामिदैवतवच्छुभे २२७ राजपत्न्युवाच अहमप्यत्र राजर्षे दीप्यमाने हुताशने दुःखभारासहा
द्यैव सह यास्यामि वै त्वया २२८ पक्षिण ऊचुः ततः कृत्वा चितां राजा आरोप्य तनयं स्वकं भार्य्यया सहितश्च
सैव बद्धाञ्जलिपुटस्तदा २२९ चिन्तयन् परमात्मानमीशं नारायणं हरिं हृत्कोटरगुहासीनं वासुदेवं सुरेश्वरं अना-
दिनिधनं ब्रह्म कृष्णं पीताम्बरं शुभं २३० तस्य चिन्तयमानस्य सर्वे देवाः सवासवाः धर्म्मं प्रमुखतः कृत्वा समाजग्मु-
स्त्वरान्विताः २३१ आगत्य सर्व्वे प्रोचुस्ते भो भो राजन् शृणु प्रभो अयं पितामहः साक्षाद्धर्म्मश्च भगवान्स्वयं २३२॥
साध्याश्च विश्वे मरुतो लोकपालाः सवाहनाः नागाः सिद्धाः सगन्धर्व्वा रुद्राश्चैव तथाश्विनौ २३३ एते चान्ये च बह-
वो विश्वामित्रस्तथैव च विश्वत्रयेण यो मित्रं कर्त्तुं न शकितः पुरा २३४ विश्वामित्रस्तु ते मैत्रीमिष्टञ्चाहर्त्तुमिच्छति
आरोह तत्र धर्म्मः शक्रोऽथ गाधिजः २३५ धर्म्म उवाच मा राजन् साहसं कार्षीर्धर्म्मोऽहं त्वामुपागतः तिति-
क्षादमसत्याद्यैः स्वगुणैः परितोषितः २३६ इन्द्र उवाच हरिश्चन्द्र महाभाग प्राप्तः शक्रोऽस्मि तेऽन्तिके त्वया-
सभार्य्यपुत्रेण जिता लोकाः सनातनाः २३७ आरोह त्रिदिवं राजन् भार्य्यापुत्रसमन्वितः सुदुष्प्रापं नरैरन्यैर्जितमा-
त्मीयकर्म्मभिः २३८ पक्षिण ऊचुः ततोऽमृतमयं वर्षमपमृत्युविनाशनं इन्द्रः प्रास्रजदाकाशाच्चितास्थानगतः
प्रभुः २३९ पुष्पवर्षञ्च सुमहद्देवदुन्दुभिनिस्वनं तत्र तस्मिन्वर्त्तमाने समाजे देवसंकुले २४० समुत्तस्थौ ततः पुत्रो रा-
जस्तस्य महात्मनः सुकुमारतनुः सुस्थः प्रसन्नेन्द्रियमानसः २४१ ततो राजा हरिश्चन्द्रः परिष्वज्य सुतं क्षणात् सभा-
र्य्यः स्वश्रिया युक्तो दिव्यमाल्याम्बरान्वितः २४२ सुस्थः सम्पूर्णहृदयो मुदा परमया युतः बभूव तत्क्षणादिन्द्रो
भूयश्चैनमभाषत २४३ सभार्य्यस्त्वं सपुत्रश्च प्राप्स्यसे सद्गतिं परां समारोह महाभाग निजानां कर्म्मणां फलैः २४४
हरिश्चन्द्र उवाच देवराजाननुज्ञातः स्वामिना श्वपचेन वै अकृत्वा निष्कृतिं तस्य नारोक्ष्येऽहं सुरालयं २४५ धर्म्म उवाच॥

۳۰

مارکنڈی پوران

मा॰पु॰ तवैनं भाविनं क्लेशमवगम्यात्ममायया आत्मा श्वपाकतां नीतो दर्शितं तच्च चापलं २४६ इन्द्र उवाच प्रार्थ्यं ते यत्।
३१ परं स्थानं समस्तैर्मनुजैर्भुवि तदारोह हरिश्चन्द्र स्थानं पुण्यकृतां नृणां २४७ हरिश्चन्द्र उवाच देवराज नमस्तुभ्यं।
वाक्यञ्चैतन्निबोध मे प्रसादसुमुखं यत्वां ब्रवीमि प्रश्रयान्वितः २४८ मच्छोकमग्नमनसः कोशलानगरे जनाः ति-
ष्ठन्ति तानपोह्याद्य कथं यास्याम्यहं दिवं २४९ ब्रह्महत्या गुरोर्घातो गोवधः स्त्रीवधस्तथा तुल्यमेभिर्महापापं भक्त
त्यागेऽप्युदाहृतं २५० भजन्तं भक्तमत्याज्यमदुष्टं त्यजतः सुखं नेह नामुत्र पश्यामि तस्माच्छक्र दिवं व्रज॥ २५१॥
यदि ते सहिताः स्वर्गं मया यान्ति सुरेश्वर ततोहमपि यास्यामि नरकं वापि तैः सह २५२ इन्द्र उवाच बहूनि पुण्य।
पापानि तेषां भिन्नानि वै पृथक् कथं संघातभोग्यं त्वं भूयः स्वर्गमवाप्स्यसि २५३ हरिश्चन्द्र उवाच शक्र भुङ्क्ते नृपो
राज्यं प्रभावेण कुटुम्बिनां यजते च महायज्ञैः कर्म्म पौर्तं करोति च २५४ तच्च तेषां प्रभावेण मया सर्व्वमनुष्ठितं ॥
उपकर्त्तॄन्न सन्त्यक्ष्ये तानहं स्वर्गलिप्सया २५५ तस्माद्यन्मम देवेश किञ्चिदस्ति सुचेष्टितं दत्तमिष्टमथो जप्तं सामा-
۳۱ न्यं तैस्तदस्तु नः २५६ बहुकालोपभोग्यं हि फलं यन्मम कर्म्मणः तदस्तु दिनमप्येकं तैः समं त्वत्प्रसादतः ॥ २५७॥
पक्षिण ऊचुः एवं भविष्यतीत्युक्त्वा शक्रस्त्रिभुवनेश्वरः प्रसन्नचेता धर्म्मश्च विश्वामित्रश्च गाधिजः ॥ २५८॥
विमानकोटिसम्बद्धं स्वर्गलोकान्महीतलं गत्वायोध्याजनं प्राह दिवमारुह्यतामिति २५९ तदिन्द्रस्य वचः।
श्रुत्वा प्रीत्या तस्य च भूपतेः आनीय रोहितास्यञ्च विश्वामित्रो महातपाः २६० अयोध्याख्ये पुरे रम्ये सोऽभ्यषिञ्च
न्नृपात्मजं देवैश्च मुनिभिः सिद्धैरभिषिच्य नराधिपं २६१ राज्ञा सह तदा सर्व्वे हृष्टपुष्टसुहृज्जनाः सपुत्रभृत्यदा-
रास्ते दिवमारुरुहुर्जनाः २६२ पदे पदे विमानात्ते विमानमगमन्नराः तदा सम्भूतहर्षोऽसौ हरिश्चन्द्रश्च पार्थिवः
२६३ सम्प्राप्य भूतिमतुलां विमानैः स महीपतिः आसाञ्चक्रे पुराकारे वप्रप्राकारसंवृते २६४ ततस्तस्यर्द्धिमालो-
क्य श्लोकं तत्रोशना जगौ दैत्याचार्यो महाभागः सर्व्वशास्त्रार्थतत्ववित् २६५ शुक्र उवाच हरिश्चन्द्रसमो राजा न
भूतो न भविष्यति यः शृणोति स्वदुःखार्त्तः स सुखं महदाप्नुयात् २६६ स्वर्गार्थी प्राप्नुयात् स्वर्गं पुत्रार्थी पुत्रमाप्नु-
مارکنڈی پوران यात् भार्य्यार्थी प्राप्नुयाद्भार्य्यां राज्यार्थी राज्यमाप्नुयात् २६७ अहो तितिक्षामाहात्म्यमहो दानफलं महत् यदा

गतो हरिश्चन्द्रः पुरीन्देन्द्रस्य मामवान् २६८ पक्षिण ऊचुः एतत्ते सर्व्वमाख्यातं हरिश्चन्द्र विचेष्टितं अतः परं कथा
शेषः श्रूयतां मुनिसत्तम २६९ विपाको राजसूयस्य पृथिवीक्षयकारणं तन्निमित्तञ्च युद्धमाडिबकं महत् ॥
२७० इति मार्कण्डेय पुराणे हरिश्चन्द्रोपाख्यानं ८ पक्षिण ऊचुः राज्यच्युते हरिश्चन्द्रे गते च त्रिदशालयं निश्च
क्राम महातेजा जलवासात् पुरोहितः १ वशिष्ठो द्वादशाब्दान्ते गङ्गापर्य्युषितो मुनिः शुश्राव च समस्तन्तु विश्वा-
मित्र विचेष्टितं २ हरिश्चन्द्रस्य नाशञ्च राज्ञश्चोदारकर्म्मणः चाण्डालसंप्रयोगञ्च भार्य्यातनयविक्रयं ॥ ३ ॥स
श्रुत्वा सुमहाभागः प्रीतिमानवनीपतौ चकार कोपं तेजस्वी विश्वामित्रमृषिं प्रति ४ वशिष्ठ उवाच मम पुत्रशतं
तेन विश्वामित्रेण घातितं तत्रापि नाभवत्कोपो यस्तादृशो ममाद्याऽभवत् ५ श्रुत्वा नराधिपमिमं स्वराज्यादवरोपितं महा-
त्मानं महाभागं देवब्राह्मणपूजकं ६ यस्मात् सत्यव्रतं शान्तं शत्रावपि विमत्सरं अनागसं चैव धर्म्मात्मानमप्र
मत्तं मदाश्रयं ७ सपत्नीभृत्यपुत्रन्तु प्रापितोऽन्त्यां दशां नृपः स राज्याच्च्यावितो तेन बहुशश्च खिलीकृतः ८
۳۲ तस्माद्दुरात्मा ब्रह्मद्विट् प्राज्ञानामवरोपितः मच्छापोपहतो मूढः स बकत्वमवाप्स्यति ९ पक्षिण ऊचुः श्रुत्वा शापं म
हातेजा विश्वामित्रोऽपि कौशिकः त्वमप्याडिर्भवस्वेति प्रतिशापमयच्छत १० अन्योन्यशापात्तौ प्राप्तौ तिर्य्यक्त्वं पर-
मद्युती वशिष्ठः स महातेजा विश्वामित्रश्च कौशिकः ११ अन्यजातिसमायोगं गतावप्यमितौजसौ युयुधातेऽति
संरब्धौ महाबलपराक्रमौ १२ योजनानां सहस्रे द्वे प्रमाणेनाडिरुच्छ्रितः बकस्त्वधिकं ब्रह्मन् सहस्रत्रितयं वकः १३
तौ तु पक्षप्रहाराभ्यामन्योन्यस्योरुविक्रमौ प्रहरन्तौ भयं तीव्रं प्रजानाञ्चक्रतुस्तदा १४ विधूय पक्षाविबको रक्तोद्वृत्ता
क्षिराहनत् आडिं सोऽप्युन्नतग्रीवो बकं पद्भ्यामताडयत् १५ तयोः पक्षानिलाघाताः प्रपेतुर्गिरयो भुवि गिरिप्रपाता
भिहता चकम्पे च वसुन्धरा १६ सा कम्पमाना जलधीनुद्वृत्तांश्चक्र एव च ननाम चैकपार्श्वेन पातालगमनोन्मुखी ॥
१७ केचिद्गिरिनिपातेन केचित्तस्याब्धिवारिणा केचिन्महीसञ्चलनात् प्रययुः प्राणिनः क्षयं १८ इति सर्व्वं परित्र-
स्तं हाहाभूतमचेतनं जगदासीत्तु सम्भ्रान्तं पर्य्यस्त क्षितिमण्डलं १९ हा वत्स हा कान्त शिशो प्रयाह्येषोऽस्मि सं-
मارکنڈی پوران स्थितः हा प्रिये कान्त शैलोऽयं पतत्याशु पलायतां २० इत्याकुलीकृते लोके सन्त्रासविमुखे तदा सुरैः परिवृतः सर्व्वै

मा॰ पु॰ राजगाम पितामहः २१ प्रत्युवाच च विश्वेशस्तावुभावति कोपितौ युद्धं वां विरमत्वेतल्लोकाः स्वास्थ्यं व्रजन्तु च ॥ २२ ॥
३३ श्रृण्वन्तावपि तौ वाक्यं ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः कोपामर्षसमाविष्टौ युयुधाते न तस्थतुः २३ ततः पितामहो देवस्तौ
दृष्ट्वा लोकसंक्षयं तयोश्च हितमन्विच्छन् तिर्यग्भावमपानुदत् २४ ततस्तौ पूर्वदेहस्थौ प्राह देवः प्रजापतिः यु
ध्यस्ते तामसे भावे वसिष्ठ कौशिकसत्तमौ २५ जहि वत्स वसिष्ठ त्वं त्वञ्च कौशिकसत्तम तामसं भावमाश्रित्य यद्युद्धं चि
कीर्षितं २६ राजसूयविपाकोऽयं हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः युवयोर्विग्रहश्चायं पृथिवीक्षयकारकः २७ न चापि
कौशिकश्रेष्ठस्तस्य राज्ञोऽपराध्यते स्वर्गप्राप्तिकरो ब्रह्मन्नुपकारपदे स्थितः २८ तपोविघ्नस्य कर्त्तारौ कामक्रोध
वशंगतौ परित्यजत भद्रं वो ब्रह्म हि प्रचुरं बलं २९ एवमुक्तौ ततस्तेन लज्जितौ तावुभावपि समयामासतुः प्री
त्या परिष्वज्य परस्परं ३० ततः सुरैः स्तूयमानो ब्रह्मा लोकं निजं ययौ वशिष्ठोऽप्यात्मनः स्थानं कौशिकोऽपि स्व
माश्रमं ३१ एतदाडिबकं युद्धं हरिश्चन्द्रकथां तथा कथयिष्यन्ति ये मर्त्याः सम्यक् श्रोष्यन्ति चैव ये ॥ ३२ ॥
۳۳ तेषां पापपनोदस्तु श्रुतं श्रेयस्करिष्यति न चैव विघ्नं कार्य्याणां भविष्यन्ति कदाचन ३३ इति मार्कण्डेयपुराणे
आडिबकं युद्धं ९ जैमिनिरुवाच संशयं द्विजशार्दूलाः प्रवृत्तमम पृच्छतः आविर्भावतिरोभावौ भूतानां यच्च
संस्थितौ १ कथं सञ्जायते जन्तुः कथं वा विवर्द्धते कथं चोदरमध्यस्थस्तिष्ठत्यङ्गनिपीडितः २ निष्क्रान्तश्च यु
दरात् प्राप्य कथं वा वृद्धिमृच्छति उत्क्रान्तिकाले च कथं चैतन्येन वियुज्यते ३ कृत्स्नो भूतस्तथा भाति उभे सुकृत
दुष्कृते कथं ते च तथा तस्य फलं सम्पादयन्त्युत ४ कथं न जीर्य्यते तत्र पिण्डो हन्त इवाशये स्वर्गी कोऽपि च नन्वीयते
मुक्तानि सुकृतायापि भस्मानि तत्र नो जन्तुर्जीर्य्यते कथमल्पकः ५ एतन्मे अत सकलं सन्देहोऽस्ति विनिर्गतं तदे
तत्परं गुह्यं यत्र मुह्यन्ति जन्तवः ६ पक्षिण ऊचुः प्रश्नभारोऽयमतुलस्त्वयाऽस्मासु निवेदितः दुर्ज्ञेयः सर्वभूता
नां भावाभावसमाश्रितः ७ तं शृणुष्व महाभाग यथा प्राह पितुः पुरा पुत्रः परमधर्मात्मा सुमतिर्नाम नामतः ॥ ८ ॥
ब्राह्मणो भार्गवः कश्चित्सुतमाह महामतिः कृतोपनयनं शान्तं सुमतिं जडरूपिणं ९ वेदानधीष्व सुमते यथानु-
क्रममादितः गुरुशुश्रूषणव्यग्रो भैक्षान्नकृतभोजनः १० ततो गार्हस्थ्यमास्थाय चेष्ट्वा यज्ञाननुत्तमान् ... पुत्रा-

ارکنڈی پوران

मा॰पु॰ ध्यापत्य माश्रये थावनस्तत: २१ वनस्थ श्चततो वत्स परिव्राडन्विष्य रिपुः एवमाभ्य सि तबु [illegible] गत्वान श्रोत्र-
३४ सि १२ पक्षिण ऊचुः इत्येवमुक्तो बहुशो जडवन्नाह किञ्चन पिता पिते सुबहुशः प्राह प्रीत्या पुनः पुनः ॥ १३॥
स्तुति पित्रा हतं स्नेहात् प्रलोभि मधुराक्षरं स्वोच्च मानो बहुशः प्रहस्येदं तथाब्रवीत् १४ ततितत बहुशोऽभ्यस्तं मत्व
याद्योपरिश्यते तथैवान्यानि शास्त्राणि शिल्पानि विविधानि च १५ जन्मनाम सुतं साग्रं मम स्फूर्ति पद्म रातं ॥
निर्वेदाः परितोषाश्च क्षयवृद्धुदयैस्तथा: १६ शत्रुमित्र कलत्राणां वियोगाः सङ्गमास्तथा मातरो विविधा दृष्टाः ।
पितरो विविधास्तथा १७ अनुभूतानि सौख्यानि दुःखानि च सहस्रशः बान्धवा बहवः प्राप्ताः पितरश्च पृथग्विधा-
धाः १८ विरामूत्रपिच्छिले स्त्रीणां तथा कोष्ठे मयोषितं पीडाश्च सुधृशं प्राप्ता रोयाणाञ्च सहस्रशः ॥ १९ ॥
गर्भ दुःखान्यनेकानि बाल्ये यौवने तथा वृद्धता यां तथा प्राप्तानि तानि सर्वाणि संस्मरे २० ब्राह्मण क्षत्रिय विशां
शूद्राणाञ्चापि योनिषु पुनश्च पशुकीटानां मृगाणामथ पक्षिणां २१ तथैव राज भृत्यानां राज्ञाञ्चाहवशालिनाम्
समुत्पन्नोऽस्मि गेहे षु तथैव तव वेश्मनि २२ भृत्यतां दासतां चैव गतोऽस्मि बहुशो नृणां स्वामित्व मीश्वरत्वञ्च द-
रिद्रत्वं तथा गतः २३ हतं मयाहतश्चान्यैर्हतं मे घातितं तथा दत्तं ममान्यैरन्येभ्यो मया दत्तमनेकशः २४ पितृमातृ
सुहृद्भ्रातृ कलत्रादि कृतेन च तुष्टोऽसकृत्तथा दैन्यमश्रुधौताननो गतः २५ एवं संसार चक्रेऽस्मिन् भ्रमता तात सं-
कटे ज्ञानमेतन्मया प्राप्तं मोक्ष सम्प्राप्ति कारकं २६ विज्ञाते यत्र सर्वोऽयमृग्यजुः साम संज्ञितः क्रिया कलापो-
विगुणो न सम्यक् प्रतिभाति मे २७ तस्मादुत्पन्न बोधस्य वेदैः किं मे प्रयोजनं गुरुविज्ञान तृप्तस्य निरीहस्य सदात्म-
नः २८ षट् प्रकार क्रियादुःख सुखहर्षरसैश्च यत् गुणैश्च वर्जितं ब्रह्म तत्प्राप्स्यामि परं पदं २९ एत हर्ष भयोद्वेग को-
धामर्षे जरातुरं विज्ञातास्ये क्षणमाहि सङ्ग याश्चाप्राल कुलां ३० तस्मात यास्यास्य दुःखता तन्त्र को मोहुः एव सन्तानेन च
यी धर्म्म मधर्म्माढ्यां किंचाय फल सन्निभं ३१ पक्षिण ऊचुः तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हर्ष विस्मयगद्गदं पिता प्राह
महाभाग: स्वसुतं हृष्टमानस: ३२ पितोवाच किमेतद्वदसे वत्स कुतस्ते ज्ञान सम्भवः केन ते जडता पूर्व्वमिदानी-
ञ्च प्रबुद्धता ३३ किन्नु शाप विकारोऽयं मुनिदेव कृतस्तव यते ज्ञान तिरोभूत माविर्भाव मुपागतं ३४ पुत्र उवाच ॥

मार्कण्डे पुराण

मा॰पु॰ शृणु तात यथा वृत्तं ममेदं सुखदुःखदं यज्ञाहमासमन्यस्मिन् जन्मन्यस्मत्परन्तु यत् ३५ अहमासम्पुरा विप्रो न्यस्ता
३५ त्मा परमात्मनि आत्मविद्या विचारेषु परां निष्ठामुपागतः ३६ सततं योगयुक्तस्य सतताभ्याससंगमात् सत्संयोगा-
त्स्वस्वभावाद् विचारविधिशोधनात् ३७ तस्मिन्नेव परः प्रीतिर्मे सात्तात् सुज्जनः सदा आचार्यतां च सम्प्राप्तः
शिष्यसन्देहहृत्तमः ३८ ततः कालेन महता स कान्तिकमुपागतः अज्ञानात्तु सखा तो विपन्नश्च प्रमादतः ३९
उत्क्रान्तिकालादारभ्य स्मृतिलोपो न मेऽभवत् यावद्वर्षं तत्स्वैव जन्मना स्मृतिमागता ४० पूर्वाभ्यासेन तेनैव सोऽहं॰
तात जितेन्द्रियः यतिष्यामि तथा कर्तुं न मे विघ्ने यथा पुनः ४१ ज्ञानदानफलं ह्येतद्यज्जातिस्मरता मम नह्येतत्प्रा-
प्यते तात त्रयीधर्माश्रितैर्नरैः ४२ सोऽहं पूर्वाश्रमादेव निष्ठाधर्ममुपाश्रितः एकान्तित्वमुपागम्य यतिष्याम्यात्म
मोक्षणे ४३ तद्ब्रूहि त्वं महाभाग यत्ते सांशयिकं हृदि स तावता पितः प्रीतिमुत्पाद्यानृण्यमाप्नुयां ४४ पक्षिण॰
ऊचुः पितामहस्ततः पुत्रं श्रद्दधानस्य तद्वचः भवता यद्वयं पृष्टाः संसारगहनाश्रयं ४५ पुत्र उवाच शृणु तात यथा
३८ तत्त्वमनुभूतं मयाऽसकृत् संसारचक्रमजरं स्थितिर्यस्य न विद्यते ४६ सोऽहं वदामि ते सर्वं तवैवानुप्रयाचितः॰
उत्क्रान्तिकालादारभ्य यथा नान्यो विदिष्यति ४७ उष्मा प्रकुपितः काये तीव्रवायुसमीरितः भिनत्ति मर्मस्थानानि
दीप्यमानो निरिन्धनः ४८ उदानो नाम पवनस्ततश्चोर्ध्वं प्रवर्त्तते भुक्तानामम्बुभक्ष्याणामधोगतिनिरोधकृत् ४९
ततो येनाम्बुदानानि कृतान्यन्नरसास्तथा दत्ताः स तस्यामाह्लादमापदि प्रतिपद्यते ५० अन्नानि येन दत्तानि श्रद्धा
पूतेन चेतसा सोऽपि तृप्तिमवाप्नोति विनाप्यन्नेनैव तदा ५१ येनानृतानि नोक्तानि प्रीतिभेदः कृतो न च आस्तिकः
श्रद्दधानश्च स सुखं मृत्युमृच्छति ५२ देवब्राह्मणपूजायां ये रता नानसूयकाः शुक्ला वदान्या ह्रीमन्तस्ते नराः सुख
मृत्यवः ५३ यो न कामान्न संरम्भान्न द्वेषाद्धर्ममुत्सृजेत् यथोक्तकारी सौम्यश्च स सुखं मृत्युमृच्छति ॥ ५४ ॥
श्च वारिदायिनो दाहं सुधाच्छायान्नदायिनः प्राप्नुवन्ति नराः काले तस्मिन्मृत्यावुपस्थिते ५५ शीतं जयन्तीन्धनदा-
स्तापं चन्दनदायिनः प्राणघ्नीं वेदनां कष्टां ये चानुद्वेगकारिणः ५६ मोहाज्ञानप्रदातारः प्राप्नुवन्ति महद्भयं वेद
مارکنڈی پران नाभिरुग्राभिः प्रपीड्यन्तेऽधमा नराः ५७ कूटसाक्षी मृषावादी यश्चासद्गुरु शास्ति वै ते मोहमृत्यवः सर्वे तथा॰

वेद विनिन्दकाः ५८ विभीषणाः पूतिगन्धाः कूटमुद्गरपाणयः आगच्छन्ति दुरात्मानो यमस्य पुरुषास्तदा ॥ ५९ ॥
प्राप्तेषु दृक्पथं तेषु जायते तस्य वेपथुः क्रन्दत्यविरतं सोऽथ भ्रातृमातृसुतानथ ६० सा तस्य वागस्फुटा तात एकव-
र्णा विभाव्यते दृष्टिश्च भ्राम्यते त्रासाच्छ्वासाच्छुष्यत्यथाननं ६१ ऊर्ध्वश्वासान्वितः सोऽथ दृष्टिभङ्गसमन्वितः
ततः सवेदनाविष्टस्तच्छरीरं विमुञ्चति ६२ वाय्वग्रसारी तद्रूपं देहमन्यत् प्रपद्यते तत्कर्मजं यातनार्थं न मातृपितृ
सम्भवं तत्प्रमाणा वयोवस्था संस्थानैः प्राग्भवं यथा ६३ ततो दूतो यमस्याशु पाशैर्बध्नाति दारुणैः दण्डप्रहार-
सम्भ्रान्तं कर्षते दक्षिणां दिशं ६४ कुशाकण्टकवल्मीकशङ्कुपाषाणकर्कशे तथा प्रदीप्तज्वलने क्वचिच्छ्वभ्र-
शतोत्कटे ६५ प्रदीप्तादित्यतप्ते च दह्यमानं तदंशुभिः कृष्यते यमदूतैश्च शिवसन्नादभीषणैः ६६ विकृष्यमा-
णस्तैर्घोरैर्भक्ष्यमाणः शिवाशतैः प्रयाति दारुणे मार्गे पापकर्मा यमक्षयं ६७ छत्रोपानत्प्रदातारो ये च वस्त्रप्र-
दा नराः ते यान्ति मनुजा मार्गे तं सुखेन तथान्नदाः ६८ एवं क्लेशाननुभवन्नवशः पापपीडितः नीयते द्वादशाहेन
३५ धर्मराजपुरं नरः ६९ काले वरे दह्यमाने महान्तं दाहमृच्छति ताड्यमाने तथैवार्तिं छिद्यमाने च दारुणां ॥ ७० ॥
क्लिद्यमाने चिरतरं जन्तुर्दुःखमवाप्नुते स्वेनकर्मविपाकेन देहान्तरगतोऽपि सन् ७१ तत्र यद्बान्धवास्तोयं प्रयच्छन्ति
तिलैः सह यच्च पिण्डं प्रयच्छन्ति नीयमानस्तदश्नुते ७२ तैलाभ्यङ्गो बान्धवानामङ्गसंवाहनं च यत् तेन चाप्याय्यते
जन्तुर्यच्चाश्नन्ति स बान्धवाः ७३ भूमौ स्वपद्भिर्नात्यन्तं क्लेशमाप्नोति बान्धवैः दानं ददद्भिश्च तथा जन्तुराप्याय्यते मृतः
७४ नीयमानः स्वकं गेहं द्वादशाहं स पश्यति उपभुङ्क्ते तथा दत्तं तोयपिण्डादिकं भुवि ७५ द्वादशाहात्परं घोरमाच
संभीषणाकृतिं याम्यं पश्यत्यथो जन्तुः कृष्यमाणः पुरं ततः ७६ गतमात्रोऽतिरक्ताक्षं भिन्नाञ्जनचयप्रभं ॥ मृ-
त्युकालान्तकादीनां मध्ये पश्यति वै यमं ७७ दंष्ट्राकरालवदनं भ्रुकुटीदारुणाकृतिं विरूपैर्भीषणैर्वक्त्रैर्वृतं व्या-
धिशतैः प्रभुं ७८ दण्डासक्तं महाबाहुं पाशहस्तं सुभैरवं तन्निर्दिष्टां ततो याति गतिं जन्तुः शुभाशुभां ॥ ७९ ॥
रौरवे कूटसाक्षी तु याति यश्चानृतो नरः तस्य स्वरूपं गदतो रौरवस्य निशामय ८० योजनानां सहस्रे द्वे रौरवो हि
मार्कंडे पुरान प्रमाणतः जानुमात्रप्रमाणश्च ततः श्वभ्रः सुदुस्तरः ८१ तत्राङ्गारचयोपेतः कृतश्च धरणीसमः जाज्वल्य-

मा॰ पु॰ मानस्त्री क्षेत्रात्तापिताङ्गनरभूमिना ८२ तन्मध्ये पापकर्म्माणो विमुञ्चन्ति यमानुगाः सदह्यमानास्तीक्ष्णाग्नि-
३७ नातत्र धावति ८३ पदे पदे च पादोऽस्य शीर्य्यते जीर्य्यते पुनः अहोरात्रेणोद्धरणं धावन्यासेचगच्छति ८४ एवंसहस्र
मुत्तीर्णो योजनानां विमुच्यते ततोऽन्यं पापशुद्ध्यर्थं तादृङ्निरयमृच्छति ८५ ततः सर्वेषु निस्तीर्णः पापी तिर्य्यक्त्व
मश्नुते कृमि कीट पतङ्गेषु श्वापदे मशकादिषु ८६ गत्वा गजद्रुमाद्येषु गोष्वश्वेषु तथैव च अन्यासु चैव पापासु
दुःखदासु च योनिषु ८७ मानुष्यं प्राप्य कुब्जो वा कुत्सितो वामनोऽपि वा चण्डालपुक्कसाद्यासु नरो योनिषु जायते
८८ अवशिष्टेन पापेन पुण्येन च समन्वितः ततश्चारोहणीं जातिं शूद्रवैश्यनृपादिकां ८९ विप्रदेवेन्द्रतां चा-
पि कदाचिच्चारोहणीं एवन्तु पापकर्म्माणो नरकेषु पतन्त्यधः ९० यथा पुण्यकृतो यान्ति तन्मे निगदतः शृणु
ते यमेन विनिर्दिष्टां यान्ति पुण्यां गतिं नराः ९१ प्रगीतगन्धर्वगणाः प्रनृत्याप्सरसां गणाः हारनूपुरमाधुर्य्यशोभितान्य
मुत्तमानि च ९२ प्रयान्त्याशु विमानानि नानाविधस्वलङ्कृताः तस्माच्च प्रच्युता राज्ञामन्येषाञ्च महात्मनां ९३ जाय-
३८ न्ते च कुले तत्र सद्वृत्तपरिपालकाः भोगान्सम्प्राप्नुवन्त्युच्चैस्ततो यान्त्यूर्ध्वमन्यथा ९४ अवरोहणीं च सम्प्राप्य पूर्ववद्या-
न्ति मानवाः एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा जन्तुर्विपद्यते अतः शृणुष्व विप्रर्षे यथा गर्भं प्रपद्यते ९५ इति मार्कण्डेय
पुराणे पितापुत्रसंवादे १० पुत्र उवाच निषेकं मानवं स्त्रीणां बीजं प्राप्तं [illegible] विमुक्तमात्रो नरकात्स्वर्गाद्वा-
पि प्रपद्यते १ तेनाभिभूतं तत्स्थैर्य्यं याति बीजद्वयं पितः कललत्वं बुद्बुदत्वं ततः पेशित्वमेव च २ पेश्यां यथाणु
बीजं स्यादङ्कुरस्तद्वदुच्यते अङ्गानां च तथोत्पत्तिः पञ्चानामनुभागशः ३ उपाङ्गान्यङ्गुलीनेत्रनासास्यश्रवणा-
नि च प्ररोहं यान्ति चाङ्गेभ्यस्तद्वत्तेभ्यो नखादिकं ४ त्वचि रोमाणि जायन्ते केशाश्चैव ततः परं समं समृद्धिमायाति
तेन वोद्भवकोशकं ५ नारिकेलफलं यद्वत्सकोशं वृद्धिमृच्छति तद्वत्प्रयात्यसौ वृद्धिं सकोशोऽधोमुखः स्थितः
६ तले तु जानुपार्श्वाभ्यां करौ न्यस्य स वर्द्धते अङ्गुष्ठौ चोपरिन्यस्तौ जान्वोरग्रे तथाङ्गुली ७ जानुपृष्ठे तथा नेत्रे जानु-
मध्ये च नासिका स्फिचौ पार्ष्णिद्वयस्थे च बाहू जङ्घे बहिः स्थिते ८ एवं वृद्धिं क्रमाद्याति जन्तुः स्त्रीगर्भसंस्थितः ॥
مارکنڈے پوران अन्यसत्त्वोदरे जन्तोर्यथा रूपं तथा स्थितिः ९ काठिन्यमग्निना याति भुक्तपीतेन जीवति पुण्यापुण्याश्रयमयी स्थि-

त्तिर्जन्तोस्तथोदरे १० नाडी चाप्यायनी नाम नाभ्यां तस्य निबध्यते स्त्रीणां तथान्त्रसुषिरे सानिवद्धोपजायते ११
क्रामन्ति भुक्तपीतानि स्त्रीणां गर्भोदरे यथा तैराप्यायितदेहोऽसौजन्तुर्वृद्धिमुपैतिवै १२ स्मृतीस्तस्य प्रयान्त्य-
स्यवह्वी: संसार भूमय: ततोनिर्वेदमायाति पीड्यमान इतस्तत: १३ पुनर्नैवं करिष्यामि मुक्तमात्र इहोदरात्
तथा तथाय तिष्यामि गर्भं नाप्स्यास्यहं यथा १४ इति चिन्तयते स्मृत्वा जन्मदु:खशतानिवै यानि पूर्वानुभूतानि
दैव भूतानि यानिवै १५ तत: कालक्रमाज्जन्तु: परिवर्त्तत्यधोमुख: नवमे दशमे वापि मासि सञ्जायते यत: १६
निष्क्राम्यमाणो वातेन प्राजापत्येन पीड्यते निष्क्राम्यते च विलपन् हृदि दु:खनिपीडित: १७ निष्क्रान्तश्चोदरा-
न्मूर्च्छामसह्यां प्रतिपद्यते प्राप्नोति चेतनां चासौ वायुस्पर्शसमन्वित: १८ ततस्तं वैष्णवी माया समास्कन्दति
मोहिनी तया विमोहितात्मासौ ज्ञानभ्रंशमवाप्नुते १९ भ्रष्टज्ञानो बालभावं ततो जन्तु: प्रपद्यते तत: कौ-
मारकावस्थां यौवनं वृद्धतामपि २० पुनश्च मरणं तद्वज्जन्म चाप्नोति मानव: तत: संसारचक्रेऽस्मिन् भ्राम्यते
٣٨ घटियन्त्रवत् २१ कदाचित्स्वर्गमाप्नोति कदाचिन्निरयं नर: नरकञ्चैव स्वर्गञ्च कदाचिच्च मृतोऽश्नुते ॥ २२ ॥
कदाचिदत्रैव पुनर्जात: स्वंकर्म सोऽश्नुते कदाचिद्भुक्तकर्मा च मृत: स्वल्पेन गच्छति २३ कदाचिदल्पशेषेण न-
रो जायते ऽत्र शुभाशुभै: स्वर्लोके नरके चैव भुक्तप्रायो द्विजोत्तम २४ नरकेषु महद्दु:खमेतद्यत्स्वर्गवासिन:
दृश्यन्ते तात मोदन्ते पात्यमानाश्च नारका २५ स्वर्गेऽपि दु:खमतुलं यदारोहणकालत: प्रभृत्यहं पतिष्यामी-
त्येतन्मनसि वर्तते २६ नारकांश्चैव संप्रेक्ष्य महद्दु:खमवाप्यते एतां गतिमहं गन्तेत्यहर्निशमनिर्वृत: ॥ २७ ॥
गर्भवासे महद्दु:खं जायमानस्य योनित: जातस्य बालभावे च वृद्धत्वे दु:खमेव च २८ कामेर्ष्याक्रोधसम्बन्धं
यौवने चातिदु:सहं दु:खप्राया वृद्धता च मरणे दु:खमुत्तमं २९ कृष्यमाणस्य याम्यैश्च नरकेषु च यात्यत: ॥
पुनश्च गर्भो जन्माथ मरणं नरकस्तथा ३० एवं संसारचक्रेऽस्मिन् जन्तवो घटियन्त्रवत् भ्राम्यन्ते प्राकृतैर्बन्धै-
र्बध्वा बध्यन्ति चासकृत् ३१ नास्ति तात सुखं किञ्चिदत्र दु:खशताकुले तस्मान्मोक्षाय यतता कथं सेव्या म-
यात्रयी ३२ इति मार्कण्डेयपुराणे पितापुत्रसंवादे ११ पितोवाच साधुवत्सत्वयाख्यातं संसारगहनं परं ॥

(मार्क)

مارکنڈے پوران

ज्ञान प्रदान सम्भूतं समाश्रित्य महा फलं १ तत्र ते नरकाः सर्व्वे यथा वै रौरवस्तथा वर्णितांस्तान् समाचक्ष्व विस्तरे-
ण महामते २ पुत्र उवाच रौरवस्ते समाख्यातः प्रथमं नरको मया महारौरव सञ्ज्ञन्तु शृणुष्व नरकं पितः ॥३॥
योजनानां सहस्राणि सप्त पञ्च समन्ततः तत्र ताम्रमयी भूमिरधस्तस्य हुताशनः ४ तत्तापतप्ता सर्व्वा सा प्रोद्यदिन्दु
समप्रभा विभात्यति महा रौद्रा दर्शनस्पर्शनादिषु ५ तस्यां बद्धः कराभ्याञ्च पद्भ्याञ्चैव यमानुगैः मुच्यते पाप-
कृन्मध्ये लुठमानः स गच्छति ६ काकैर्बकैर्वृकोलूकैर्वृश्चिकैर्मशकैस्तथा भक्ष्यमाणस्तथा गृध्रैर्द्रुतं मार्गे-
विकृष्यते ७ दह्यमानः पितर्मातर्भ्रातस्तातेति चाकुलः वदत्यसकृदुद्विग्नो न शान्तिमधिगच्छति ८ एवं तस्मान्न-
रैर्मोक्षो ह्यतिक्रान्तैरवाप्यते वर्षायुतायुतैः पापं यैः कृतं दुष्टबुद्धिभिः ९ तथान्यस्तु तमो नाम सोऽतिशीतः स्व-
भावतः महारौरववद्दीर्घस्तथा सतमसा वृतः १० शीतार्त्तास्तत्र धावन्तो नरास्तमसि दारुणे परस्परं समासाद्य
परिरभ्याश्रयन्ति च ११ दन्तास्तेषाञ्च भज्यन्ते शीतार्त्ति परिकम्पिताः क्षुत्तृषा प्रबलास्तत्र तथैवान्येऽप्युपद्र-
۳۹ वाः १२ हिमखण्डवहो वायुर्भिनत्त्यस्थीनि दारुणः मज्जासृग्गलितं तस्मादश्नुवन्ति क्षुधान्विताः १३ लेलि-
ह्यमाना भ्राम्यन्ते परस्पर समागमे एवं तत्रापि सुमहान् क्लेशस्तमसि मानवैः १४ प्राप्यते ब्राह्मणश्रेष्ठ यावद्दु-
ष्कृत संक्षयः निकृन्तन इति ख्यातस्ततोऽन्यो नरकोत्तमः १५ तस्मिन् कुलालचक्राणि भ्राम्यन्त्यविरतं पितः
तेषु रोप्य निकृत्यन्ते कालसूत्रेण मानवाः १६ यमानुगाङ्गुलिस्थेन आपादतलमस्तकम् न चैषां जीवितभ्रंशो
जायते द्विजसत्तम १७ छिन्नानि तेषां शतशः खण्डान्यैक्यं व्रजन्ति च एवं वर्षसहस्राणि छिद्यन्ते पापकर्म्मिणः
१८ तावद्यावदशेषं वै तत्पापं हि क्षयं गतं अप्रतिष्ठञ्च नरकं शृणुष्व गदतो मम १९ यत्रस्थैर्नारकैर्दुःखमसह्य-
मनुभूयते तान्येव तत्र चक्राणि घटीयन्त्राणि चान्यतः २० दुःखस्य हेतुभूतानि पापकर्म्मकृतां नृणां चक्रेष्वा-
रोपिताः केचिद्भ्राम्यन्ते तत्र मानवाः २१ यावद्वर्षसहस्राणि न तेषां स्थितिरन्तरा घटीयन्त्रेषु चैवान्ये बद्धस्तोये-
مارکنڈی यथा घटी २२ भ्राम्यन्ते मानवा रक्तमुद्गिरन्तः पुनः पुनः अन्त्रैर्मुखविनिष्क्रान्तैर्नेत्रैरश्रुविलम्बिभिः २३ दुःखानि ते
प्राप्नुवन्ति यान्यसह्यानि जन्तुभिः असिपत्रवनं नाम नरकं शृणु चापरं २४ योजनानां सहस्रं यो ज्वलदग्न्यास्तृतावनिः

मा. पु. तप्ताः सूर्यकरैरुग्रसंघैर्यान्तीव दुःखतः २५ प्रयान्ति यत्र तत्र प्राणिनो नरकौकसः तन्मध्ये च वनं रम्यं स्निग्ध-
५० पत्रं विभाव्यते २६ पक्वानि तत्र खड्गानां फलानि द्विजसत्तम श्वानश्च तत्र बलवाः खनन्त्यग्रुत भीषणाः २७
महावक्त्रा महादंष्ट्रा व्याघ्रा इव भयानकाः ततस्तद्वनमालोक्य शिशिरच्छायमग्रतः २८ प्रयान्ति प्राणिनस्त-
त्रातीव्रतृट्परिपीडिताः हा मातर्हा तात इति क्रन्दन्तोऽतीव दुःखिताः २९ दह्यमानाङ्घ्रियुगला धरणीस्थेन
वह्निना तेषां गतानां तत्राथ शिवपद्मवातो समीरणाः ३० प्रवाति तेन पात्यन्ते तेषां खड्गान्यथोपरि ततः पतन्ति भू-
मौ ज्वलत्पावकसञ्चये ३१ लेलिह्यमाने चान्यत्र व्याप्ताशेषमहीतले सारमेयास्ततः शीघ्रं शातयन्ति शरीरत
३२ तेषां मङ्गानि रुदतामतेवात्यन्ति भीषणाः असिपत्रवनं तात मयैतत्कीर्तितं तव ३३ अतः परं भीमतरं तप्तकु-
म्भं निबोध मे समन्ततस्तप्तकुम्भा वह्निज्वालासमावृताः ३४ ज्वलदग्निचयोद्वृत्ततैलायश्चूर्णपूरिताः तेषु दुष्कृ-
तकर्माणो याम्यैः क्षिप्ता ह्यधोमुखाः ३५ क्वाथ्यन्ते विस्फुटद्गात्रगलन्मज्जजलाविलाः स्फुटत्कपालनेत्रा-
५०. स्थिच्छिद्यमाना विभीषणैः ३६ गृध्रैरुत्पाट्य मुच्यन्ते पुनस्तेष्वेव वेगिते: पुनः सिमसिमायन्ते तैलेनैक्यं व्रज-
न्ति च ३७ द्रवीभूतैः शिरोगात्रस्नायुमांसत्वगस्थिभिः ततो याम्यैर्नरैराशु दर्व्याघट्टनघट्टिताः ३८ क्वाथ्यन्ते महा
तैले मथ्यन्ते पापकर्मिणः एष ते विस्तरेणोक्तस्तप्तकुम्भो मया पितः ३९ इति मार्कण्डेयपुराणे पितापुत्र-
संवादे महारौरवादिनरकाख्यानं १२ पुत्र उवाच अहं वैश्यकुले जातो जन्मन्यस्मात्तु सप्तमे समतीते गवां रो-
निपाने कृतवान् पुरा १ विपाकात् कर्मणस्तस्य नरकं भृशदारुणम् संप्राप्तोऽग्निशिखा घोरमयो सुखखगा-
कुले २ यन्त्रपीडनगात्रस्त्वक् प्रवाहोद्भूतकर्दमे विशस्यमानदुष्कर्मिनिपातरवाकुले ३ पात्यमानस्य मे
तत्र साग्रं वर्षशतं गतं महातापार्तितप्तस्य तृष्णादाहान्वितस्य च ४ तत्राह्लादकरः सद्यः पवनः सुखशीतल-
करम्भवालुकाकुम्भमध्यस्थो मे समागतः ५ तत्सम्पर्कादशेषाणां यातनानां भयहातनानुराः मम चापि यथा स्वर्गे स्व-
र्गिणां निर्वृतिः परा ६ किमेतदिति चाह्लादविस्तारस्तिमितेक्षणैः दृष्टमस्माभिरासन्नं नररत्नमनुत्तमं ॥ ७ ॥
याम्यश्च पुरुषो घोरो दण्डहस्तोऽग्निसन्निभः पुरतो दर्शयन्मार्गमित एहीति चाग्रतः ८ पुरुषः सततं हृष्टाया-

मा॰पु॰ ततो ज्ञानसङ्कुलं नरकं प्राह तं याम्यं किङ्करं कृपयान्वितः ९ पुरुष उवाच भो याम्यपुरुषाचक्ष्व किं मया दुष्कृतं कृतं
४२ येनेदं यातना भीमं प्राप्तोऽस्मि नरकं परं १० विपश्चिदिति विख्यातो जनकानामहं कुले जातो विदेह विषये सम्यङ्म-
नुजपालकः ११ यज्ञैर्मयेष्टं बहुभिर्धर्मतः पालिता मही नोत्सृष्टं चैव संग्रामो नातिथिर्विमुखो गतः १२ पितृ
देवर्षि भृत्याश्च न चापचरिता मया कृता स्पृहा च न मया परस्त्री विभवादिषु १३ पर्व्वकालेषु पितरस्तिथि कालेषु
देवताः पुरुषं स्वयमायान्ति निपानमिव धेनवः १४ यतस्ते विमुखा यान्ति निश्वस्य गृहमेधिनः तस्मादिष्टञ्च
पूर्तञ्च धर्मौ द्वावपि नश्यतः १५ पितृ निश्वास विध्वंसं सप्त जन्मार्जितं शुभं त्रिजन्मप्रभवं दैवं निश्वासो हन्त्यसं
शयं १६ तस्माद्दैवे च पित्र्ये च नित्यमेवहितोऽभवं सोऽहं कथमिमं प्राप्तो नरकं भृशदारुणं १७ इति मार्कण्डेय
पुराणे पितापुत्रसंवादे १३ पुत्र उवाच इति पृष्टस्तदा तेन श्रावतां नो महात्मना उवाच पुरुषो याम्यो घोरोऽपि
प्रश्रितं वचः १ यम किङ्कर उवाच महाराज यथात्थ त्वं तथैतन्नात्र संशयः किन्तु स्वल्पं कृतं पापं भवता स्मारयामि
४१ तत् २ वैदर्भी तव या पत्नी पीवरी नाम नामतः ऋतुस्नाता ऋतु वन्ध्या त्वया तस्याः कृतः पुरा ३ सुशोभनायां कैके-
य्यां मासक्तेन ततो भवान् ऋतु व्यतिक्रमात् प्राप्तो नरकं घोरमीदृशं ४ होमकाले यथा वह्निरिन्धपातमवेक्षते ॥
ऋतौ प्रजापतिस्तद्वद्बीजपातमवेक्षते ५ यस्तमुल्लङ्घ्य धर्मात्मा कामेष्वासक्तिमान् भवेत् सतु पित्र्या दृणात् पा-
पमवाप्य नरकं पतेत् ६ एतावदेव ते पापं नान्यत् किञ्चन विद्यते तदेहि गच्छ पुण्यानामुपभोगाय पार्थिव ७ राजो
वाच यास्यामि देवानुचर यत्र त्वं मां नयिष्यसि किञ्चित् पृच्छामि तन्मे त्वं यथावद्वक्तुमर्हसि ८ वज्रतुण्डास्त्वमी का
काः पुंसां नयनहारिणः पुनः पुनश्चनेत्राणि तद्देषां भवन्तिहि ९ किं कर्म्म कृतवन्तश्च कथयैतज्जुगुप्सितं हर
न्त्येषां तथा जिह्वां जायमानां पुनर्नवां १० क्रकचेन विपाट्यन्ते कस्मादेतेऽति दुःखिताः करम्भवालुकास्वेते पच्य-
न्ते तैलगोचराः ११ अयोमुखैः खगैश्चैते कृष्यन्ते किं विधावद विश्लिष्टदेहबन्धानि महारावविराविणः ॥ १२ ॥
अयश्चञ्चुनिपातेन सर्व्वाङ्ग क्षत दुःखिताः किमेतेऽनिष्टकर्तारस्तुद्यन्तेऽहर्निशं नराः १३ एताश्चान्याश्च दृ-
مارکنڈی پوران श्यन्ते यातनाः पापकर्म्मिणां येन कर्म्म विपाकेन तन्ममाशेषतो वद १४ यम किङ्कर उवाच यन्मां पृच्छसि भूपाल

पापकर्म्मफलोदयं तन्नेऽहं संप्रवक्ष्यामि संक्षेपेणाययथातथं १५ पुण्यापुण्ये हि पुरुषः पर्य्यायेण समश्नुते॥ भुञ्जत
श्च क्षयं याति पापं पुण्यमथापि वा १६ नतु भोगादृते पुण्यं किञ्चिद्वा कर्म्म मानवं पापकं वा पुनात्याशु क्षयो।
भोगात्प्रजायते १७ परित्यजति भोगाच्च पुण्यापुण्ये निबोध मे दुर्भिक्षादेव दुर्भिक्षं क्लेशात्क्लेशं भयाद्भयं १८
मृतेभ्यः प्रमृता यान्ति दरिद्राः पापकर्म्मिणः गतिं नानाविधां यान्ति जन्तवः कर्म्मबन्धनात् १९ उत्सवादुत्सवं
यान्ति स्वर्गात्स्वर्गं सुखात्सुखं श्रद्दधानाश्च शान्ताश्च धनदाः शुभकारिणः २० व्यालकुञ्जरदुर्गाणि।
सर्पचौरभयानि तु हताः पापेन गच्छन्ति पापिनः किमतः परं २१ सुगन्धिमाल्यसद्वस्त्रसाधुपानासनाशनाः
स्त्रस्नानाः सदा यान्ति पुण्यैः पुण्यादिकी हि २२ अनेकशतसाहस्रजन्मसम्बन्धसञ्चितं पुण्यापुण्यं नृणां
तद्वत्सुखदुःखाङ्कुरोद्भवं २३ यथा बीजं हि भूपाल पयो विसर्गमवेक्षते पुण्यापुण्ये तथा कालदेशाद्यं कर्म्मका-
रकं २४ स्वल्पं पापं कृतं पुंसा देशकालोपपादितं पादन्यासकृतं दुःखं कण्टकोत्थं प्रयच्छति २५ तत्प्रभूत-
५४ तरं स्थूलं शूलकीलकसम्भवं दुःखं यच्छति तद्वच्च शिरोरोगादि दुःसहं २६ अपथ्याशनशीतोष्णश्रमता-
पादिकारकं तथान्योन्यमपेक्षन्ते पापानि फलसङ्गमे २७ एवं महान्ति पापानि दीर्घरोगादिविक्रियां तद्व
च्च स्वाग्निकष्टानि बन्धनादिफलानि वै २८ स्वल्पं पुण्यं शुभं गन्धं हेलया सम्प्रयच्छति स्पर्शं वाप्यथवा।
शब्दं रसं रूपमथापि वा २९ चिरात्प्रभूततरं तद्वन्महान्तमपि कालतः एवञ्च सुखदुःखानि पुण्यापुण्योद्भवानि वै
३० भुञ्जानोऽनेकसंसारसम्भवानीह तिष्ठति जातिदेशावरज्ञानि ज्ञानाज्ञानफलानि च ३१ तिष्ठन्ति तत्र यु-
क्तानि लिङ्गमात्रेण चात्मनि वपुषा मनसा वाचा न कदाचित्कथञ्चन ३२ अकुर्वन् पापकं कर्म्म पुण्यं।
वाप्यत्र तिष्ठते यद्यत्प्राप्नोति पुरुषो दुःखं सुखमथापि वा ३३ प्रभूतमथवा स्वल्पं विक्रियाकारि चेतसः॥
तावत्तस्य पुण्यं वा पापं वाप्यपचेतरत् ३४ उपभोगात्क्षयं याति भुज्यमानमिवाश्नं एवमेते महापापं यात-
नाभिरहर्निशं ३५ क्षपयन्ति नरा घोरं नरकान्ते विवर्तिनः तथैव राजन्पुण्यानि स्वर्गलोकेऽमरैः सह॥ ३६॥
गन्धर्व्वसिद्धाप्सरसां गीताद्यैरुपभुञ्जते देवत्वमानुषत्वे च तिर्य्यक्त्वे च शुभाशुभं ३७ पुण्यपापोद्भवं भुङ्क्ते

मा॰पु॰ सुखदुःखोपलक्षणं यत्त्वं पृच्छसि मां राजन् यातनाः पापकर्मिणां केन केनेति पापेन तन्मे वक्ष्याम्यशेषतः
४३ ३८ दुष्टेन चक्षुषा दृष्टाः परदारा नराधमैः मानसेन च दुष्टेन परद्रव्यं च सस्पृहैः ३९ वज्रतुण्डाः खगास्तेषां
हरन्त्येते विलोचने पुनः पुनश्च सम्भूतिरक्ष्णोरेषां भवत्यथ ४० यावतो ऽक्षिनिमेषांस्तु पापमेभिर्नरैः
कृतं तावद्वर्षसहस्राणि नेत्रार्तिं प्राप्नुवन्त्युत ४१ असच्छास्त्रोपदेशास्तु यैर्दत्ता ये च मन्त्रिताः सम्यग्दृष्टि-
विनाशाय रिपूणामपि मानवैः ४२ यैः शास्त्रमन्यथा प्रोक्तं यैः सद्वाग्दुष्टा हता वेददेवद्विजातीनां गुरोर्नि-
न्दा च यैः कृता ४३ हरन्ति तेषां जिह्वां च वज्रनायमलाः पुनः पुनः तावतो वत्सरानेते वज्रतुण्डाः सुदारुणाः
४४ मित्रभेदं तथा पित्रा पुत्रस्य स्वजनस्य च याज्योपाध्याययोर्मातुः सुतस्य सहचारिणः ४५ भार्याप-
त्योश्च ये केचिद्भेदं चक्रुर्नराधमाः तदिमे पश्य पाट्यन्ते करपत्रेण पार्थिव ४६ परोपतापका ये च ये चाह्लाद-
निषेधकाः तालवृन्तानिलस्थानचन्दनोशीरहारिणः ४७ प्राणान्तिकं दुःखमदुष्टानाञ्च ये ऽधमाः कर-
म्भवालुकासंस्थास्त इमे पापभागिनः ४८ भुङ्क्ते श्राद्धं तु यो ऽन्यस्य नरो ऽन्येन निमन्त्रितः दैवे वाप्यथवा
पित्र्ये स द्विधा कृष्यते खगैः ४९ मर्माणि यस्तु साधूनां सद्वाग्भिर्निकृन्तति सनिमेषुद्भवानाशु खगास्ति-
ष्ठन्त्यवारिताः ५० यः करोति च पैशुन्यमन्यथा गन्यथा मतिः पाट्यते हि द्विधा जिह्वा तस्येत्थं निशितैः क्षुरैः
५१ मातापित्रोर्गुरूणाञ्च ये ऽवज्ञां चक्रुरुद्धताः तदिमे पूयविण्मूत्रगर्ते मज्जन्त्यधोमुखाः ५२ देवतातिथि
भूतेषु भृत्येष्वभ्यागतेषु च अभुक्तवत्सु ये ऽश्नन्ति तद्वत् पितृग्निपक्षिषु ५३ दुष्टास्ते पूयनिर्यासभुजः सूची-
मुखास्तु ते जायन्ते गिरिवर्ष्माणः पश्यैते या दृष्टानराः ५४ एकपङ्क्त्यां तु ये विप्रमथ वेतरवर्णजं विषमं भोज-
यन्तीह विड्भुजस्त इमे यथा ५५ एकसार्थप्रयातं ये निःस्वमर्थार्थिनं नरं अपास्य स्वान्नमश्नन्ति त इमे श्लेष्म-
भोजिनः ५६ गोब्राह्मणाग्नयः स्पृष्टा यैरुच्छिष्टैर्नरेश्वर तेषामेते ऽग्निकुम्भेषु लिह्यन्त्याहिताः कराः
५७ सूर्येन्दुतारका दृष्टा यैरुच्छिष्टैस्तु कामतः तेषां याम्यैर्नरैर्नेत्रन्यस्तो वह्निः समध्यते ५८ गावो ऽग्निर्जननी
مارکنڈی پوران विप्रो ज्येष्ठभ्राता पिता स्वसा यामयो गुरवो वृद्धा यैः स्पृष्टास्तु पदा नृभिः ५९ बद्धाङ्घ्रयस्ते निगडैर्लोहैरग्निप्रता-

पिते : अङ्गारराशिमध्यस्थास्तिष्ठन्त्याजानुदाहिनः ६० पायसं कृशरं छागो देवान्नानि चयानि वै भुक्तानि यै-
रसंस्कृत्य तेषां नेत्राणि पापिनां ६१ निपातितानां भूपृष्ठे उद्धृत्य सिनिरीक्षतां सन्दंशैः पश्य कृष्यन्ते नरा यास्ये-
र्मुखान्ततः ६२ गुरुदेवद्विजातीनां वेदानां च नराधमैः निन्दा निशामिता यैश्च पापानामभिनन्दतां ॥ ६३ ॥
तेषां सयोमयान् कीलानग्निवर्णान् पुनः पुनः कर्णेषु प्रेरयन्त्येते याम्या विलपतामपि ६४ यैः प्रपादेव-
विप्रौकोदेवालयसभाः शुभाः भङ्क्त्वा विध्वंसमानीताः क्रोधलोभानुवर्त्तिभिः ६५ तेषामेते शितैः
शस्त्रैर्देहाद्विलपतां त्वचः पृथक् कुर्वन्ति वै याम्याः शरीरादति दारुणाः ६६ गोब्राह्मणार्कमार्गांस्तु ये
ऽत्र मेहन्ति मानवाः तेषामेतानि कृष्यन्ते गुदेनान्त्राणि वायसैः ६७ दत्वा कन्यां यस्त्वेकस्मै द्वितीयाय प्रय-
च्छति सत्वेवं नैकधा छिन्नः क्षारनद्यां प्रवाह्यते ६८ स्वपोषणपरो यस्तु परित्यजति मानवः पुत्रभृत्य-
कलत्रादि बन्धुवर्गमकिञ्चनं ६९ दुर्भिक्षे सम्भ्रमे वापि सोऽप्येवं यमकिङ्करैः उत्कृत्य दत्तानि मुखे स्व-
४४ मांसान्यश्नुते क्षुधा ७० शरणागतान् यस्त्यजति लोभाद्यस्तूपजीविनः सोऽप्येवं यन्त्रपीडाभिः पीड्यते
यमकिङ्करैः ७१ सुकृतं ये प्रयच्छन्ति यावज्जन्मकृतं नराः ते पिष्यन्ते शिलापेषैर्यथैते पापकर्म्मिणः ॥ ७२ ॥
न्यासापहारिणो बद्धाः सर्व्वगात्रेषु बन्धनैः कृमिवृश्चिककाकोलैर्भुज्यन्तेऽहर्निशं नराः ७३ क्षुत्क्षामाश्च
तृष्यत्जिह्वातालवो वेदनातुराः दिवामैथुनिनः पापाः परदारभुजश्च ये ७४ तथैव कण्टकैर्दीर्घैरायसैः प-
श्य शाल्मलिं आरोपिता विभिन्नाङ्गाः प्रसूतासृक्स्त्रवाविलाः ७५ मूषायामपि पश्यैतान् नाश्यमानान्
यमानुगैः पुरुषैः पुरुषव्याघ्र परदाराभिमर्षिणः ७६ उपाध्यायमधः कृत्वा स्तब्धो योऽध्ययनं नरः ॥
गृह्णाति शिल्पमथवा सोऽप्येवं शिरसा शिलां ७७ बिभ्रत् क्लेशमवाप्नोति जनमार्गेऽतिपीडितः क्षुत्प्र-
क्षामोऽहर्निशं भारपीडाव्यथितमस्तकः ७८ मूत्रश्लेष्मपुरीषाणि यैरुत्सृष्टानि वारिणि तइमे श्लेष्म- (६)
विण्मूत्रदुर्गन्धं नरकं गताः ७९ परस्परञ्च मांसानि भक्षयन्ति क्षुधान्विताः भुक्तं नातिथ्यविधिना पूर्वं
मारकंडे पुरान एभिः परस्परं ८० अवविद्धास्तु वेदाग्निरयस्तु यहितास्मिन्ः तइमेशैलशृङ्गाग्रात् पात्यन्तेऽधः पुनः पुन

८१ पुनर्भूपतयो नीरोगा यावज्जीवन्ति ये नराः क्रमेण कृमित्वमायान्ति मक्षिकाश्च पिपीलिकाः ८२ पतितप्रति
ग्रहादाता श्वा जन्मानि त्रीणि वैश्वनात् पावारा मध्ये कीटत्वं नरः सततं सूते ८३ पश्यतो भृत्यवर्गस्य मिष्टान्नाम
निवेश्य तत्र एको मिष्टान्नं मुहुर्मुहुः स ज्वलदङ्गारसञ्चये ८४ ह्येके भेर्यङ्कुरैः पृष्ठान्नित्यमस्योपभुज्यते पृष्ठ
मांसं नृपैर्ये तेन यतो लोकस्य भक्षितं ८५ अन्धोऽथ बधिरो मूको भ्राम्यतेऽयं क्षुधातुरः अकृतज्ञोऽधमः पुं-
सामुपकारेषु वर्तते ८६ अथ कृतघ्नो मित्राणामपकारी सुदुर्मतिः तप्तकुम्भे निपतति ततो यास्यति पेष-
णं ८७ करम्भवालुकां तस्मात्ततो यन्त्रावपीडनं असिपत्रवनं तस्मात् करपत्रेण पाटनं ८८ कालसूत्रे
तथा छेदमनेकांश्चैव यातनाः आप्नोति कृतमेतस्मान्न वेद्मि कथमेष्यति ८९ श्राद्धसङ्गतिनो विप्राः स-
मुत्पन्नाः परस्परं ऊष्मादिभिः स्वं फेनं सर्वाङ्गेभ्यः पिबन्ति वै ९० सुवर्णस्तेयी विप्रघ्नः सुरापो गुरुतल्पगः ॥
अथ प्रदीप्तैरग्निभिर्दह्यमानाः समन्ततः ९१ तिष्ठन्त्यब्दसहस्राणि मुक्तास्ततः पुनः जायन्ते मानवाः
४८ कुष्ठक्षयरोगादि चिह्निताः ९२ मृताः पुनश्च नरके पुनर्जाताश्च तादृशं व्याधिमृच्छन्ति कल्पान्तपरिमाणं
नराधिप ९३ गोघ्नो न्यूनतरं याति नरकेऽथ त्रिजन्मनि तथोपपातकानां च सर्वेषामिति निश्चयः ९४ नरका
न्मुक्तानि येषु विविधैः पातकैः प्रयान्ति योनिजातानि तन्मे निगदतः शृणु ९५ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे
जडोपाख्याने यमकिङ्करसंवादे १४ यमकिङ्कर उवाच पतितात्प्रतिगृह्यार्थं खरयोनिं व्रजेद्द्विजः नरकात्
प्रतिमुक्तस्तु कृमिः पतितयाचकः १ उपाध्यायव्यलीकं तु कृत्वा श्वा भवति द्विजः तज्जायां मनसा वाञ्छन्
तद्द्रव्यं चाप्यसंशयं २ गर्दभो जायते जन्तुः पित्रोश्चाप्यवमानकः मातापितरावाक्रुश्य शारिका सम्प्रजायते
३ भ्रातुः पत्न्यवमन्ता च कपोतत्वं प्रपद्यते तामेव पीडयित्वा तु कच्छपत्वं प्रपद्यते ४ भर्तृपिण्डमुपाश्नन्
यस्तु दिष्टं न निषेवते सोऽपि मोहसमापन्नो जायते वानरो मृतः ५ न्यासापहर्ता नरकाद्विमुक्तो जायते कृमिः
असूयकश्च नरकान्मुक्तो भवति राक्षसः ६ विश्वासहन्ता च नरो मीनयोनौ प्रजायते धान्यं यवांस्तिलान्माषान्
कुलत्थान्सर्षपांश्चणान् ७ कलायान्कलमान्मुद्गान् गोधूमानतसींस्तथा सस्यान्यन्यानि वा हृत्वा मोहात्

ज्जन्तुरचेतनः ८ सञ्जायते महावृक्षो सूचिकौवश्रुसन्निभः परदाराभिमर्शात्तु वृको घोरोऽभिजायते ॥ ९ ॥
श्वा शृगालो बको गृध्रो व्याडः कङ्कस्तथा क्रमात् भ्रातृभार्यांश्च दुर्बुद्धिर्यो धर्षयति पापकृत् १० पुंस्कोकि
लत्वमाप्नोति स चापि नरकाच्च्युतः सखिभार्यां गुरोर्भार्यां राजभार्यांश्च पापकृत् ११ प्रधर्षयित्वा कामात्मा शू-
करो जायते नरः यज्ञदानविवाहानां विघ्नकर्त्ता भवेत् कृमिः १२ पुनर्दाता च कन्यायाः कृमिरेवोपजायते देवता
पितृविप्राणाम दत्वा योऽन्नमश्नुते १३ प्रमुक्तो नरकात् सोऽपि वायसः सम्प्रजायते ज्येष्ठं पितृसमं चापि भ्रा-
तरं योऽवमन्यते १४ नरकात् सोऽपि विभ्रष्टः क्रौञ्चयोनौ प्रजायते शूद्रश्च ब्राह्मणीं गत्वा कृमियोनौ प्रजायते
१५ तस्यामपत्यमुत्पाद्य काष्ठान्तःकीटको भवेत् शूकरः कृमिको मद्गुश्चण्डालश्च प्रजायते १६ अकृतज्ञोऽध
मः पुंसां विमुक्तो नरकान्नरः कृतघ्नः कृमिकः कीटः पतङ्गो वृश्चिकस्तथा १७ मत्स्यस्तु वायसः कूर्मः पुक्कसोऽजा-
यते ततः अशस्त्रं पुरुषं हत्वा नरः सञ्जायते खरः १८ कृमिः स्त्रीवधकर्त्ता च बालहन्ता च जायते भोजनं चोरयि-
९४ त्वा तु मक्षिका जायते नरः १९ तत्रापि चास्ति विशेषोऽयं भोजनस्य शृणुष्व तत् हृत्वान्नन्तु समार्जारो जायते नरकाच्च्यु-
तः २० तिलपिण्याकसंमिश्रमन्नं हृत्वा तु मूषिकः घृतं हृत्वा च नकुलः काको मद्गुरजामिषं २१ मत्स्यमां-
सापहृत् काकः श्येनो मार्गामिषापहृत् चीरीवाकस्तु दधि हृत्वा लवणं च निकृमिः २२ चोरयित्वा पयश्चापि
बलाका सम्प्रजायते यस्तु चोरयते तैलं तैलपायी स जायते २३ मधु हृत्वा नरो दंशः पूपं हृत्वा पिपीलिकः चोर-
यित्वा तु निष्पावान् जायते गृहगोलकः २४ आसवञ्चोरयित्वा तु तित्तिरित्वमवाप्नुयात् अयो हृत्वा तु पापात्मा
वायसः सम्प्रजायते २५ हृते कांस्ये च हारीतः कपोतो रूप्यभाजने हृत्वा तु काञ्चनं भाण्डं कृमियोनौ प्रजायते
२६ पत्रोर्णां चोरयित्वा तु क्रकरत्वञ्च गच्छति कौशकारश्च कौशेये हृते वस्त्रेऽभिजायते २७ दुकूले शार्ङ्गिके
पापो हृते चैवांशुके शुकः तथैवाजाविकं हृत्वा वस्त्रं क्षौमञ्च जायते २८ कार्पासिके हृते क्रौञ्चो वाल्कवल्कलं
बकस्तथा मयूरो वर्णकान् हृत्वा शाकपत्रञ्च जायते २९ जीवञ्जीवकतां याति रक्तवस्त्रापहृन्नरः कुकुन्दरः
शुभान् गन्धान् वासो हृत्वा शशो भवेत् ३० षण्डः फलापहरणात् काष्ठस्य घुणकीटकः पुष्पापहृद्दरिद्रश्च

مارکنڈے پوران

 पङ्गुर्यानापहृन्नरः ३१ शाकहर्त्ता च हारीतस्तोयहर्त्ता च चातकः भूहर्त्ता नरकान् गत्वा रौरवादीन् सुदारुणान् ३२
 तृणगुल्मलतावल्लित्वक्सारतरुतां क्रमात् ग्राम्यस्त्रीगाल्यपापस्तु नरो भवति वै ततः ३३ कृमिः कीटः पतङ्गो
ऽथ पक्षी तोयचरो मृगः गोत्वं प्राप्य च चाण्डालपुक्कसादिजुगुप्सितं ३४ पङ्ग्वन्धो बधिरः कुष्ठी यक्ष्मरोगाचप्र।
पीडितः मुखरोगाक्षिरोगैश्च गुदरोगैश्च बाध्यते ३५ अपस्मारी च भवति शूद्रत्वं च स गच्छति एष एव क्र-
मो दृष्टो गोसुवर्णापहारिणां ३६ विद्यापहारिणश्चोग्रा निक्रयं भ्रंसिनो गुरोः जायामन्यस्य पुरुषः पारक्यां
प्रतिपादयन् ३७ प्राप्नोति शठतां मूढो यातनाभ्यः परिच्युतः यः करोति नरो होमम् असमिद्धे विभावसौ ३८
सोऽजीर्णव्याधिदुःखार्त्तो मन्दाग्निः संप्रजायते परनिन्दा कृतघ्नत्वं परमर्मावघट्टनं ३९ नैष्ठुर्यं निर्घृणत्वञ्च
परदारोपसेवनं परस्वहरणाशौचं देवतानाञ्च कुत्सनं ४० निकृत्या वञ्चनं नॄणां कार्पण्यञ्च नृणां वधः ॥
यानि च प्रतिषिद्धानि तत्प्रवृत्तिश्च सन्तता ४१ उपलक्ष्याणि जानीयान्मुक्तानां नरकादनु दया भूतेषु संवादः पर-
४८ लोकप्रतिक्रिया ४२ सत्यं भूतहितार्थोक्तिर्वेदप्रामाण्यदर्शनं गुरुदेवर्षिसिद्धर्षिपूजनं साधुसङ्गमः ४३
सत्क्रियाभ्यसनं मैत्री मिति बुध्येत पण्डितः अन्यानि चैव सद्धर्मक्रियाभूतानि यानि च ४४ स्वर्गच्युतानां लि-
ङ्गानि पुरुषाणामपापिनां एतदुद्देशतो राजन् भवतः कथितं मया ४५ स्वकर्मफलभोक्तॄणां पुण्यानां पा-
पिनान्तथा तदेह्यन्यत्र गच्छामो दृष्टं सर्वं त्वयाधुना त्वया दृष्टो हि नरकस्तदेह्यन्यत्र गम्यतां ४६ पुत्र उवाच
ततस्तमग्रतः कृत्वा स राजा गन्तुमुद्यतः ततश्च सर्वैरुत्क्रुष्टं यातनास्थायिभिर्नृभिः ४७ प्रसादं कुरु भूपेति ति-
ष्ठ तावन्मुहूर्त्तकं त्वदङ्गसङ्गी पवनो मनो ह्लादयते हि नः ४८ परितापञ्च गात्रेभ्यः पीडाबाधाश्च कृत्स्नशः ॥
अपहन्ति नरव्याघ्र दयां कुरु महीपते ४९ एतच्छ्रुत्वा वचस्तेषां तं याम्यं पुरुषं नृपः । पप्रच्छ कथमेतेषामाह्लादो
मयि तिष्ठति ५० किं मया कर्म तत्पुण्यं मर्त्यलोके महत्कृतं आह्लाददायिनी ह्येषां येनेयं तदुदीरय ॥ ५१ ॥
यमपुरुष उवाच पितृदेवातिथिप्रेष्यशिष्टेनान्नेन ते तनुः पुष्टिमभ्यागता यस्माद्भक्तं तं च मनो यतः ५२ ततस्त्वद्गा-
 त्रसंसर्गी पवनो ह्लाददायकः पापकर्मकृतो राजन् यातनां न प्रबाधते ५३ अश्वमेधादयो यज्ञास्त्वयेष्टा विधिव-

मा॰पु॰ च्युतः ततस्त्वहर्षेना प्राप्स्याय [illegible] नि वायसाः पीडनच्छेददाहादि महादुःखस्य हेतवः मृदुत्वमगात॥
५८ राजन् तेजसा धक्षनास्त्वं ५५ राजोवाच न स्वर्गे ब्रह्मलोके वा तत्सुखं प्राप्यते नरैः यदार्तजन्तुनिर्वाणदानो-
त्थमिति मे मतिः ५६ यदि मत्सन्निधावेतान् यातना न प्रबाधते ततो भद्रमुखा नाहं स्थास्ये स्थाणुरिवाचलः
५७ यमपुरुष उवाच एहि राजन् प्रगच्छामो निजपुण्यसमर्जितान् भुंक्ष्व भोगानपास्येह यातनाः पापकर्म्म-
णां ५८ राजोवाच तस्मान्न तावद्यास्यामि यावदेते सुदुःखिताः मत्सन्निधानात् सुखिनो भवन्ति नरकौकसः
५९ धिक् तस्य जीवनं पुंसः शरणार्थिनमातुरं यो नार्तमनुगृह्णाति वैरिपक्षमपि ध्रुवं ६० यज्ञदानतपांसीह
परत्र न च भूतये भवन्ति तस्य यस्यार्त्तपरित्राणे न मानसं ६१ नरस्य यस्य कठिनं मनो बालातुरादिषु वृद्धेषु च न तं
मन्ये मानुषं राक्षसो हि सः ६२ एतेषां सन्निकर्षाद्धि यद्यग्निपरितापजं तथोग्रगन्धजं चापि दुःखं नरकस-
भवं ६३ क्षुत्पिपासाभवं दुःखं यच्च मूर्च्छाप्रदं महत् एतेषां त्राणदानन्तु मन्ये स्वर्गसुखात्परं ॥ ६४ ॥
۴۸ प्राप्स्यन्त्यार्त्ता यदि सुखं बहवो दुःखिते मयि किन्तु प्राप्तं मया न स्यात्तस्मात्त्वं व्रज माचिरं ६५ यमपुरुष उवाच ॥
राय धर्म्मश्च शक्रश्च त्वां नेतुं समुपागतौ अवश्यमस्मान्नेतव्यस्तस्मात्पार्थिव गम्यतां ६६ धर्म्म उवाच नया-
मित्वामहं स्वर्गं त्वया सम्यगुपासितः विमानमेतदारुह्य माविलम्बस्व गम्यतां ६७ राजोवाच नरके मान-
वा धर्म्म पीड्यन्ते ऽत्र सहस्रशः त्राहीति चार्त्ताः क्रन्दन्ति मामतो न व्रजाम्यहं ६८ इन्द्र उवाच कर्म्मणा नरक-
प्राप्तिरेतेषां पापकर्म्मिणां स्वर्गस्त्वयापि गन्तव्यो नृप पुण्येन कर्म्मणा ६९ राजोवाच यदि जानासि धर्म्मत्वं
त्वं वा शक्र शचीपते मम यावत्प्रमाणन्तु शुभं तद्वक्तुमर्हथः ७० धर्म्म उवाच अब्बिन्दवो यथाम्भोधौ यथा वा दि-
वि तारकाः यथा वा वर्षतो धारा गङ्गायां सिकता यथा ७१ असंख्येया महाराज यथा विन्द्वादयो ह्यपां तथा
तवापि पुण्यस्य संख्या नैवोपपद्यते ७२ अनुकम्पामिमामद्य नारकेष्विह कुर्वतः तदेव शतसाहस्रं संख्यामु-
مارکنڈے پوران पगतं तव ७३ तद्गच्छ त्वं नृपश्रेष्ठ तद्भोक्तुममरालयं एतेऽपि पापं नरके क्षपयन्तु स्वकर्म्मजं ७४ राजोवाच ॥
कथं स्पृहां करिष्यन्ति मत्सम्पर्केषु मानवाः यदि मत्सन्निधावेषां [illegible] पुण्यो नोपजायते ७५ तस्मात् यत् सुकृतं

किञ्चिन्न मास्ति त्रिदशाधिप तेन मुच्यन्तु नरकात् पापिनो यातनां गताः ७६ इन्द्र उवाच एवमूर्द्ध्वतरं स्थानं त्वया वा
प्तं महीपते एतांश्च नरकात् पश्य विमुक्तान् पापकारिणः ७७ पुत्र उवाच ततोऽपतत् पुष्पवृष्टिस्तस्योपरि मही
पतेः विमानञ्चाधिरोप्यैनं स्वर्लोकमनयद्धरिः ७८ अहञ्चान्ये च ये तत्र यातनाभ्यः परिच्युताः स्वकर्म्मफलनि
र्दिष्टं ततो नान्यन्तरं गताः ७९ एवमेते समाख्याता नरका द्विजसत्तम येन येन च पापेन यां यां योनिमुपैति वै ॥ ८०॥
तत्तत्सर्व्वं समाख्यातं यथा दृष्टं मया पुरा पुरानुभवजं ज्ञानमवाप्याविततं तव अतः परं महाभाग किमन्यत्क-
थयामि ते ८१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पिता पुत्र संवादे पञ्चदशोऽध्यायः १५ पितोवाच कथितं मे त्वया
वत्स संसारस्य व्यवस्थितं स्वरूपमति हेयस्य घटीयन्त्रवदव्ययं १ तदेवमेतदखिलं मयावगतमीदृशं किम्म
या वद कर्त्तव्यमेतस्मिन् व्यवस्थिते २ पुत्र उवाच यदि मद्वचनं तात श्रद्दधास्यविशङ्कितः तत्परित्यज्य गा
र्हस्थ्यं वानप्रस्थपरो भव ३ तमनुष्ठाय विधिवद्विहायाग्निपरिग्रहं आत्मन्यात्मानमाधाय निर्द्वन्द्वो निष्परि-
५१ ग्रहः ४ एकान्तराशी वश्यात्मा भव भिक्षुरतन्द्रितः तत्र योगपरो भूत्वा वाह्यस्पर्शविवर्जितः ५ ततः प्राप्स्य
सि तं योगं दुःखसंयोगभेषजं मुक्तिहेतुमनौपम्यमनाख्येयमसङ्गिनं यत्संयोगात्ततेयोगो भूयो भूतैर्भ वि-
ष्यति ६ पितोवाच वत्स योगं ममाचक्ष्व मुक्तिहेतुमतः परं येन भूतैः पुनर्भूतो नेदृग्दुःखमवाप्नुयां ७ यत्रास-
क्तिपरस्यात्मा मम संसारबन्धनैः नैति योगमयोगोऽपि तं योगमधुना वद ८ संसारादित्यतापार्त्ति विप्लुष्यद्देह
मानसं ब्रह्मज्ञानाम्बुशीतेन सिञ्च मां वाक्यवारिणा ९ अविद्याकृष्णसर्पेण दष्टं तद्विषपीडितं स्ववाक्या
मृतपानेन मां जीवय पुनर्मृतं १० पुत्रदारगृहक्षेत्रममत्वनिगडार्द्दितं मां मोचयेष्ट सद्भावविज्ञानोद्घाटनेन त्व-
रन् ११ पुत्र उवाच शृणु तात यथा योगो दत्तात्रेयेण धीमता अलर्काय पुरा प्रोक्तः सम्यक् पृष्टेन विस्तरात् १२
पितोवाच दत्तात्रेयः सुतः कस्य कथं वा योगमुक्तवान् कश्चालर्को महाभागो यो योगं परिपृष्टवान् ॥ १३॥
पुत्र उवाच कौशिको ब्राह्मणः कश्चित् प्रतिष्ठानेऽभवत्पुरे सोऽन्यजन्मकृतैः पापैः कुष्ठरोगातुरोऽभवत्
مارکنڈے پوران १४ तं तथा व्याधितं भार्य्या पतिं देवमिवार्च्चयत् पादाभ्यङ्गाङ्गसंवाहस्नानाच्छादनभोजनैः १५ श्लेष्ममूत्रपुरी

मा. पु. भास्य प्रवाहसालनेन च गन्धैर्वेप चारैस्तथा प्रियसम्भाषणेन च १६ सतया पूज्यमानोऽपि सदातीव विनीतया।
५० अतीव तीव्रकोपत्वान्निर्भर्त्सयति निष्ठुरः १७ तथापि प्रणता भार्य्या तममन्यत दैवतं तं तथाप्यतिबीभत्सं सर्व्व
श्रेष्ठममन्यत १८ अचङ्क्रमणशीलोऽपि स कदाचिद्द्विजोत्तमः प्राह भार्य्यां नय स्वेति त्वं मां तस्यां निवेशने
१९ यासौ वेश्या मया दृष्टा राजमार्गे गृहोषिता तां मां प्रापय धर्म्मज्ञे सैव मे हृदि वर्त्तते २० दृष्टा सूर्य्योदये।
बाला रात्रिश्चेयमुपागता दर्शनानन्तरं सा मे हृदयान्नापसर्पति २१ यदि सा चारुसर्व्वाङ्गी पीनश्रोणिपयो
धरा नोपगूहति तन्वङ्गी तन्मां द्रक्ष्यसि वै मृतं २२ वामः कामो मनुष्याणां बहुभिः प्रार्थ्यते च सा ममाशक्ति
श्च गमने सङ्कुलं प्रतिभाति मे २३ ततस्तद्वचनं श्रुत्वा भर्त्तुः कामातुरस्य सा तत्पत्नी सत्कुलोत्पन्ना महाभा-
गा पतिव्रता २४ गाढं परिकरं बद्ध्वा शुल्कमादाय चाधिकं स्कन्धे भर्त्तारमादाय जगाम मृदुगामिनी ॥ २५ ॥
निशि मेघावृते व्योम्नि चलद्विद्युत्प्रदर्शिते राजमार्गे प्रियं भर्त्तुश्चिकीर्षन्ती द्विजाङ्गना २६ पथि शूले तथा।
८० प्रोतमचौरं चौरशङ्कया माण्डव्यमतिदुःखार्त्तमन्धकारेऽथ स द्विजः २७ पत्नीस्कन्धसमारूढश्चालया-
मास कौशिकः पादावमर्षणात् क्रुद्धो माण्डव्यस्तमुवाच ह २८ येनाहमेवमत्यर्थं दुःखितश्चालितः पदा
दशां कष्टामनुप्राप्तः स पापात्मा नराधमः २९ सूर्य्योदयेऽवशः प्राणैर्विमोक्ष्यति न संशयः भास्करालोक
नादेव स विनाशमवाप्स्यति ३० तस्य भार्य्या ततः श्रुत्वा तं शापमतिदारुणं प्रोवाच व्यथिता सूर्य्यो नैवोदय-
मुपैष्यति ३१ ततः सूर्य्योदयाभावादभवत् सन्तता निशा बहून्यहःप्रमाणानि ततो देवा भयं ययुः ३२ निःस्वा
ध्यायवषट्कारस्वधास्वाहाविवर्जितं कथं नु खल्विदं सर्व्वं न गच्छेत् संक्षयं जगत् ३३ अहोरात्रव्यवस्थाया वि-
ना मासर्त्तुसंक्षयः तत्संक्षयात्तत्त्वयने ज्ञायेते दक्षिणोत्तरे ३४ विना चायनविज्ञानात् कालः संवत्सरः कुतः
संवत्सरं विना नान्यत् कालज्ञानं प्रवर्त्तते ३५ पतिव्रताया वचनान्नोद्गच्छति दिवाकरः सूर्य्योदयं विना नैव
स्नानदानादिकाः क्रियाः ३६ नाग्नेर्विहरणं चैव क्रत्वभावश्च लक्ष्यते नैवाप्यायनमस्माकं विना होमेन।
مارکنڈے پوران جायते ३७ वयमाप्यायिता मर्त्यैर्यज्ञभागैर्यथोचितैः वृष्ट्या तानु गृह्णीमो मर्त्यान् सस्यादिसिद्धये ॥ ३८ ॥

मा॰पु॰ निष्पादितास्त्वोषधीषु मर्त्यैर्यज्ञैर्यजन्ति नः तेषां वयं प्रयच्छामः कामान् यज्ञादिपूजिताः ३९ अधोहि वर्षाम वयं
५१ मर्त्याश्चोर्द्ध्वप्रवर्षिणः तोयवर्षेण हि वयं हविर्वर्षेण मानवाः ४० येनास्माकं प्रयच्छन्ति नित्यनैमित्तिकीः क्रिया
कलुषाभ्युदुरात्मानः स्वयं चाश्नन्ति लोलुपाः ४१ विनाशाय वयं तेषां तोयसूर्याग्निमारुतान् क्षितिञ्च सन्दू-
षयामः पापानामपकारिणां ४२ दुष्टतोयादिभोगेन तेषां दुष्कृतकर्म्मिणां उपसर्गाः प्रवर्त्तन्ते मरणाय सुदारुणाः
४३ येत्वस्मान् प्रीणयित्वा तु भुञ्जते शेषमात्मना तेषां पुण्यान् वयं लोकान् विदध्मो महात्मनां ४४ तन्नास्ति
सर्व्वमेवैतद्विना दिनसंस्थितिं कथन्नु दिनसर्गः स्यादित्यन्योन्यमवदन् सुराः ४५ तेषामेवं समेतानां यज्ञव्यु-
च्छित्तिशङ्किनां देवानां वचनं श्रुत्वा प्राह देवः प्रजापतिः ४६ तेजः परं तेजसैव तपसा च तपस्तथा प्रशाम्यते
ऽमरास्तस्माच्छृणुध्वं वचनं मम ४७ पतिव्रताया माहात्म्यान्नोद्गच्छति दिवाकरः तस्य चानुदयाद्धानिर्मर्त्यानां
भवतां तथा ४८ तस्मात् पतिव्रतामत्रेरनसूयां तपस्विनीं प्रसादयत वै पत्नीं भानोरुदयकाम्यया ४९ पुत्र उ-
८१ वाच तैः सा प्रसादिता गत्वा प्राहेष्टं व्रियतामिति अयाचन्त दिनं देवा भवत्विति यथा पुरा ५० अनसूयोवाच
पतिव्रताया माहात्म्यं न हीयेत कथन्न्विति सम्मान्य तस्मात्तां साध्वीमहः स्रक्ष्याम्यहं सुराः ५१ यथा पुनर-
होरात्रसंस्थानमुपजायते यथा च तस्याः स्वपतिर्न साध्व्या नाशमेष्यति ५२ पुत्र उवाच एवमुक्त्वा सुरांस्त-
स्या गत्वा सा मन्दिरं शुभा उवाच कुशलं पृष्ट्वा धर्म्मं भर्त्तुस्तथात्मनः ५३ अनसूयोवाच कच्चिन्नन्दसि कल्या-
णि स्वभर्त्तुर्मुखदर्शनात् कच्चिच्चाखिलदेवेभ्यो मन्यसेऽभ्यधिकं पतिं ५४ भर्त्तृशुश्रूषणादेव मया प्राप्तं महत्-
फलं सर्व्वकामफलावाप्त्या प्रत्यूहाः परिवर्जिताः ५५ पञ्चर्णानि मनुष्येण साध्वि देयानि सर्व्वदा तथा स्व-
वर्णधर्म्मेण कर्त्तव्यो धनसञ्चयः ५६ प्राप्तश्चार्थस्ततः पात्रे विनियोज्यो विधानतः सत्यार्जवतपोदानद-
यायुक्तो भवेत्सदा ५७ क्रियाश्च शास्त्रनिर्द्दिष्टा रागद्वेषविवर्जिताः कर्त्तव्या अन्वहं श्रद्धापुरस्कारेण शक्तितः
५८ स्वजातिविहितानेव लोकान्प्राप्नोति मानवः क्लेशेन महता साध्वि प्राजापत्यादिकान् क्रमात् ॥ ५९ ॥
स्त्रियस्त्वेवं समस्तस्य नरैर्दुःखार्जितस्य वै पुण्यस्यार्द्धापहारिण्यः पतिशुश्रूषयैव हि ६० नास्ति स्त्रीणां पृथ-

यज्ञेन श्राद्धेनाप्युपोषितं भर्त्तृशुश्रूषयैवैतान् लोकानिष्टान् व्रजन्ति हि ६१ तस्मात् साध्वि महाभागे पतिशुश्रू-
षणं प्रति त्वया मतिः सदा कार्य्या यतो भर्त्ता परा गतिः ६२ यद्देवेभ्यो यच्च पित्रागतेभ्यः कुर्य्याद्भर्त्ताभ्यर्चनं
सत्क्रियातः तस्याप्यर्द्धं केवलानन्यचित्ता नारी भुङ्क्ते भर्त्तृशुश्रूषयैव ६३ पुत्र उवाच तस्यास्तद्वचनं श्रु-
त्वा प्रतिपूज्य तथा सतीं इत्युवाचादिपत्नीं तामनसूयामिदं वचः ६४ धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि देवैश्चाप्यव-
लोकिता यत्त्वं प्रकृतिकल्याणि श्रद्धां वर्द्धयसे पुनः ६५ जानाम्येतन्न नारीणां काचित् पतिसमा गतिः तत्प्री-
तिश्चोपकाराय इह लोके परत्र च ६६ पतिप्रसादादिह च प्रेत्य चैव यशस्विनि नारी सुखमवाप्नोति नार्य्या
भर्त्ता हि देवता ६७ सा त्वं ब्रूहि महाभागे प्राप्ताया मम मन्दिरं आर्य्या वा यन्मया कार्य्यं तदार्य्ये वा
शुभे ६८ अनसूयोवाच एते देवाः सहेन्द्रेण मामुपागम्य दुःखिताः त्वद्वाक्यापास्तसत्कर्म्मदिननक्त-
निरूपणाः ६९ याचन्तेऽहर्निशं संस्थां यथावदविखण्डितां अहं तदर्थमायाता शृणु चैतद्वचो मम ॥ ७० ॥
۵۳ दिनाभावात् समस्तानामभावो यागकर्म्मणां तदभावात् सुराः पुष्टिं नोपयान्ति तपस्विनि ७१ अह्नश्चैव स-
मुच्छेदादुच्छेदः सर्व्वकर्म्मणां तदुच्छेदादनावृष्ट्या जगदुच्छेदमेष्यति ७२ तत्त्वमिच्छसि चेदेतत् जगदु-
द्धर्त्तुमापदः प्रसीद साध्वि लोकानां पूर्व्ववद्वर्त्ततां रविः ७३ ब्राह्मण्युवाच माण्डव्येन महाभागः शप्तो भर्त्ता
ममेश्वरः सूर्य्योदये विनाशं त्वं प्राप्स्यसीत्यतिमन्युना ७४ अनसूयोवाच यदि वा रोचते भद्रे ततस्त्वद्वचनादहं
करोमि पूर्व्ववद्देहं भर्त्तारञ्च नवं तव ७५ मया हि सर्व्वथा स्त्रीणां माहात्म्यं वरवर्णिनि पतिव्रतानामारा-
ध्यमिति सम्मानयामि ते ७६ पुत्र उवाच तथेत्युक्ते तया सूर्य्यमाजुहाव तपस्विनी अनसूयार्घ्यमुद्यम्य
दशरात्रे तदा निशि ७७ ततो विवस्वान् भगवान् फुल्लपद्मारुणाकृतिः शैलराजानमुदयमारुरोहोरुमण्डल
७८ समनन्तरमेवास्या भर्त्ता प्राणैर्व्ययुज्यत पपात च महीपृष्ठे पतन्तं जगृहे च सा ७९ अनसूयोवाच ॥
न विषादस्त्वया भद्रे कर्त्तव्यः पश्य मे बलं पतिशुश्रूषयावाप्तं तपसः किं चिरेण ते ८० यथा भर्त्तृसमं नान्यम
मारکنڈے پوران पश्यं पुरुषं क्वचित् ॥ रूपतः शीलतो बुद्ध्या वाङ्माधुर्यादिभूषणैः ८१ तेन सत्येन विप्रोऽयं व्याधिमुक्तः

मा॰पु॰ पुनर्युवा प्राप्नोतु जीवितं भार्य्यासहायः शरदां शतं ८२ यथा भर्तृसमं नान्यमहं पश्यामि दैवतं तेन सत्येन
५३ विप्रोऽयं पुनर्जीवत्वनामयः ८३ कर्म्मणा मनसा वाचा भर्तुराराधनं प्रति यथा ममोद्यमो नित्यं तथायं जी-
वतां द्विजः ८४ पुत्र उवाच ततो विप्रः समुत्तस्थौ व्याधिमुक्तः पुनर्युवा स्वभाभिर्भासयन् वेश्म वृन्दारक इवा-
जरः ८५ ततोऽपतत् पुष्पवृष्टिर्देववाद्यादिनिस्वनः लेभिरे च मुदं देवा अनसूयामथाब्रुवन् ८६ देवा ऊचुः ॥
वरं वृणीष्व कल्याणि देवकार्यं महत् कृतं त्वया यस्मात्ततो देवा वरदास्ते तपस्विनि ८७ अनसूयोवाच ॥
यदि देवाः प्रसन्ना मे पितामहपुरोगमाः वरदा वरयोग्या च यद्यहं भवतां मता ८८ तद्यान्तु मम पुत्रत्वं ब्रह्म
विष्णुमहेश्वराः योगञ्च प्राप्नुयां भर्त्रा सहिता क्लेशमुक्तये ८९ एवमस्त्विति तां देवा ब्रह्मविष्णुशिवादयः
प्रोक्त्वा जग्मुर्यथान्यायमनुमान्य तपस्विनीं ९० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पिता पुत्र संवादे अनसूयावरप्राप्तिः
१६ पुत्र उवाच ततः काले बहुतिथे द्वितीयो ब्रह्मणः सुतः स्वभार्यां भगवानत्रिरनसूयामपश्यत ॥१॥
५४ ऋतुस्नातां सुचार्व्वङ्गीं लोभनीयोत्तमाकृतिं सकामो मनसा भेजे स मुनिस्तामनिन्दितां २ तस्याभिध्याय-
तस्तत्तु विकारो योऽभ्यजायत तस्योद्वाह पवनस्तिर्यगूर्द्ध्वञ्च वेगवान् ३ ब्रह्मरूपञ्च शुक्लाभं पतमानं
समन्ततः सोमरूपं रजोभेदं दिशस्तं जगृहुर्दश ४ स सोमो मानसो जज्ञे तस्यामत्रेः प्रजापतेः पुत्रः समस्त
सत्वानामायुराधार एव च ५ तुष्टेन विष्णुना जज्ञे दत्तात्रेयो महात्मना स्वशरीरात् समुत्पाद्य सत्वोद्रिक्तो द्विजो-
त्तमः ६ दत्तात्रेय इति ख्यातः सोऽनुसूयास्तनं पपौ विष्णुरेवावतीर्णोऽसौ द्वितीयोऽत्रेः सुतोऽभवत् ॥ ७ ॥
सप्ताहात् प्रच्युतो मातुरुदरात् कुपितोऽयतः हैहयेन्द्रमुपावृत्तमपराध्यन्तमुद्धतं ८ दृष्ट्वात्रौ कुपितः सद्यो रुद्रको-
पः संहृत्यं गर्ब्भवाससमायासदुःखामर्षसमन्वितः ९ दुर्व्वासास्तमसोद्रिक्तो रुद्रांशः समजायत इति
पुत्रत्रयं तस्या जज्ञे ब्रह्मेशवैष्णवं १० सोमो ब्रह्मा भवद्विष्णुर्दत्तात्रेयोऽभ्यजायत दुर्व्वासाः शङ्करो जज्ञे वरदाना-
द्दिवौकसां ११ सोमः स्वरश्मिभिः शीतैर्वीरुधोषधिमानवान् आप्याययन् सदा स्वर्गे वर्त्तते स प्रजापतिः १२
दत्तात्रेयः प्रजाः पाति दुष्टदैत्यनिबर्हणात् शिष्टानुग्रहकृच्चापि ज्ञेयस्त्वंशः स वैष्णवः १३ निर्दहत्यवमन्तारं दुर्व्वासा

भगवानजः रौद्रं समाश्रित्य वपुर्हंस्त्मनोवासिमरुद्दत ः १४ सोमत्वं भगवानत्रिः पुनश्चक्रे प्रजापतिः दत्तात्रेयोऽपि
विषयान् योगस्थो बुभुजे हरिः १५ दुर्वासाः पितरं हित्वा मातरं चोत्तमं व्रतं उन्मत्ता ख्यं समाश्रित्य परिवभ्राम
मेदिनीं १६ मुनिपुत्रवृतो योगी दत्तात्रेयोऽप्यसङ्गितां अभीप्समानः सरसि निममज्ज चिरं प्रभुः १७ तथा
पितं महात्मानमतीव प्रियदर्शनं तत्यजुर्न कुमारास्ते सरसस्तीरमाश्रिताः १८ दिव्ये वर्षशते पूर्णे यदा तेन त्यज
न्तितं तत्प्रीत्या सरसस्तीरं सर्वे मुनिकुमारकाः १९ ततो दिव्याम्बरधरां चारुपीननितम्बिनीं नारीमादाय
कल्याणीमुत्ततार जलान्मुनिः २० स्त्रीसन्निकर्षाद्यद्येते परित्यक्ष्यन्ति मामिति मुनिपुत्रास्ततोऽसङ्गीस्या
स्यामीति विचिन्तयन् २१ तथापि तं मुनिसुता न त्यजन्ति यदा मुनिं ततः सह तया नार्य्या मद्यपानमथापिवत् २२
सुरापानरतं तेन सभार्य्यं तत्यजुस्ततः गीतवाद्यादिवनिताभोगसंसर्गदूषितं २३ मन्यमाना महात्मानं तया सह
वहिष्क्रियं नावाप दोषं योगीशो वारुणीं स पिबन्नपि २४ अन्त्यावसायिवेश्मान्तर्मातरिश्वा वसन्निव सुरां पिबन्
सपत्नीकस्तपस्तेपे स योगवित् योगीश्वरश्चिन्त्यमानो योगिभिर्मुक्तिकाङ्क्षिभिः २५ इति श्रीमार्कण्डेयपुरा-
णे दत्तात्रेयोत्पत्तिः १७ पुत्र उवाच कस्यचित्त्वथ कालस्य कृतवीर्य्यात्मजोऽर्जुनः कृते वीर्य्ये दिवं याते मन्त्रि
भिः सपुरोहितैः १ पौरैश्चात्माभिषेकार्थं समाहूतोऽब्रवीदिदं नाहं राज्यं करिष्यामि मन्त्रिणो नरकोत्तरं ॥ २ ॥
यदर्थं गृह्यते शुल्कं तदनिष्पादयन् वृथा पण्यानां द्वादशं भागं भूपालाय वणिग्जनः ३ दत्त्वार्थं रक्षिभिर्मार्गे
रक्षितो याति दस्युतः गोपाश्च घृततक्रादेः षड्भागं च कृषीवलाः ४ दत्त्वान्यद्भुजे दद्युर्यदि भागं ततोऽधिकं ॥
पण्यादीनामशेषाणां वणिजो गृह्णतस्ततः ५ इष्टापूर्त्तविनाशाय तद्राज्ञश्चौरधर्म्मिणः यद्यन्यैः पाल्यते लोक
स्तद्वृत्त्यन्तरसंश्रितः ६ गृह्णतो बलिषड्भागं नृपतेर्नरको ध्रुवं निरूपितमिदं राज्ञः पूर्व्वैः रक्षावेतनं ७ अरक्षंश्चौर
तश्चौर्य्यमन्तःदेनो नृपतेर्भवेत् तस्माद्यदि तपस्तप्त्वा प्राप्तो योगित्वमीप्सितं ८ भुवः पालनसामर्थ्ययुक्त एको महीपतिः
पृथिव्यां शस्त्रधृङ्मान्यस्त्वहमेवर्द्धिसंयुतः ततो भविष्ये नात्मानं करिष्ये पापभागिनं ९ पुत्र उवाच तस्य त-
न्निश्चयं ज्ञात्वा मन्त्रिमध्ये स्थितोऽब्रवीत् गर्गो नाम महाबुद्धिर्मुनिश्रेष्ठो वयोऽतिगः १० यद्येवं कर्त्तुकामस्त्वं राज्यं

८४

مارکنڈے پران

सम्यक् प्रशासितुं ततः शृणुष्व मे वाक्यं कुरुष्व च नृपात्मज ११ दत्तात्रेयं महाभागं सह्यद्रोणी कृताश्रयं तमा-
राधय भूपाल पाति यो भुवनत्रयं १२ योगयुक्तं महाभागं सर्व्वज्ञं समदर्शिनं विष्णोरंशं जगद्धातुरवतीर्णं महीतले
१३ यमाराध्य सहस्राक्षः प्राप्तवान् पदमात्मनः हृतं दुरात्मभिर्दैत्यैर्जघान च दितेः सुतान् १४ अर्जुन उवाच ॥
कथमाराधितो देवैर्दत्तात्रेयः प्रतापवान् कथञ्चापहृतं दैत्यैरिन्द्रत्वं प्राप वासवः १५ गर्ग उवाच देवानां दा-
नवानाञ्च युद्धमासीत् सुदारुणं दैत्यानामीश्वरो जम्भो देवानाञ्च शचीपतिः १६ तेषाञ्च युध्यमानानान्दिव्यः
संवत्सरो गतः ततो देवाः पराभूता दैत्या विजयिनोऽभवन् १७ विप्रचित्तिमुखैर्देवा दानवैस्ते पराजिताः पला-
यने कृतोत्साहा निरुत्साहा द्विषज्जये १८ बृहस्पतिमुपागम्य दैत्यसैन्यवधेप्सवः अमन्त्रयन्त सहिता बालि-
खिल्यैस्तथर्षिभिः १९ बृहस्पतिरुवाच दत्तात्रेयं महात्मानमत्रेः पुत्रं तपोधनं विक्लवा वरदं भक्त्या सन्तोष-
यितुमर्हथ २० स वो दैत्य विनाशाय वरदो दास्यते वरं ततो हनिष्यथ सुरा सहिता दैत्य दानवान् २१ गर्ग उवाच
७७ इत्युक्तास्ते तदा जग्मुर्दत्तात्रेयाश्रमं सुराः ददृशुश्च महात्मानं तं ते लक्ष्म्या समन्वितं २२ उद्गीयमानं गन्धर्व्वैः सुरा-
पानरतं मुनिं ते तस्य गत्वा प्रणतिमवदन् साध्य साधनं २३ चक्रुः स्तवं चोपजह्रुर्भक्ष्य भोज्य स्रगादिकं तिष्ठन्त-
मनु तिष्ठन्ति यान्तं यान्ति दिवौकसः २४ आराधयामासुरथः स्थितास्तिष्ठन्तमासने स प्राह प्रणतान्देवान्दत्तात्रेयः
किमिष्यते मत्तो भवद्भिर्येनेयं शुश्रूषा क्रियते मम २५ देवा ऊचुः दानवैर्मुनि शार्दूल जम्भाद्यैर्भूर्भुवादिकं॥
हृतं त्रैलोक्यमाक्रम्य क्रतु भागाश्च कृत्स्नशः २६ तद्वधे कुरु बुद्धिं त्वं परित्राणाय चानघ त्वत्प्रसादादभीप्सा-
मः पुनः प्राप्तं त्रिविष्टपं २७ दत्तात्रेय उवाच मद्यासक्तोऽहमुच्छिष्टो न चैवाहं जितेन्द्रियः कथमिच्छथ मत्तोऽ-
पि देवाः शत्रु पराभवं २८ देवा ऊचुः अनघस्त्वं जगन्नाथ न ते लेपस्तव विद्यते विद्याक्षालन शुद्धान्तर्निविष्ट-
ज्ञानदीधिते २९ दत्तात्रेय उवाच सत्यमेतत् सुरा विद्या ममास्ति समदर्शिनः अस्यास्तु योषितः सङ्गादहमु-
च्छिष्टतां गतः ३० स्त्री सम्भोगो हि दोषाय सातत्येनोपसेवितः एवमुक्तास्ततो देवाः पुनर्व्वचनमब्रुवन् ॥३१॥
देवा ऊचुः अनघेयं द्विज श्रेष्ठ जगन्माता न दुष्यते यथांशुमाला सूर्य्यस्य द्विज चाण्डाल सङ्गिनी ३२ गर्ग उवाच॥

एवमुक्तास्ततो देवै दत्तात्रेयोऽब्रवीदिदं प्रहस्य त्रिदशान् सर्व्वान् यदेतद्भवतां मतं ३३ तदाहूयासुरान् सर्व्वान् ।
युद्धाय सुरसत्तमाः इहानयत मद्दृष्टिगोचरं माविलम्बत ३४ मद्दृष्टिपातहुतभुक्प्रक्षीणबलतेजसः येनना
शमेष्यान्ति ममदर्शनात् ३५ गर्ग उवाच तस्य तद्वचनं श्रुत्वा देवै दैत्या महाबलाः आहूताय समाहू
ता जग्मुर्देवगणान् रुषा ३६ ते हन्यमाना दैतेयैर्देवाः शीघ्रं भयातुराः दत्तात्रेयाश्रमं जग्मुः समेताः शरणार्-
थिनः ३७ तमेव विविशुर्दैत्याः कालयन्तो दिवौकसः ददृशुश्च महात्मानं दत्तात्रेयं महाबलं ३८ वामपार्श्वस्थि
तासितामशेषजगतां शुभां भार्य्याञ्चास्य सुचार्व्वङ्गीं लक्ष्मीमिन्दुनिभाननां ३९ नीलोत्पलाभनयनां पीनश्रो
णिपयोधरां गदन्तीं मधुरां भाषां सर्व्वैर्योषिद्गुणैर्युतां ४० ते तां दृष्ट्वा ततो दैत्याः साभिलाषा मनोभवं नशे
कुरुद्धर्तुं स्वधैर्य्यान्मनसा चोद्भ्रमातुराः ४१ त्यक्त्वा देवान् स्त्रियं तान्तु हर्त्तुकामा हतौजसः तेन पापेन मुह्यन्तः ।
सासक्तास्ते ततोऽब्रुवन् ४२ स्त्रीरत्नमेतत् त्रैलोक्ये सारं नो यदि वै भवेत् कृतकृत्यास्ततः सर्व्वे इति ते भाविते
७५ मनः ४३ तस्मात् सर्व्वे समुत्क्षिप्य शिविकायां सुरार्द्दनाः आरोप्य स्वमधिष्ठानं नयाम इति निश्चिताः ४४
गर्ग उवाच सानुरागास्तथेति तु प्रोक्ता स्नेहस्यैव परस्परं तस्य तां योषितं साध्वीं समुत्क्षिप्य स्मरार्द्दिताः ॥ ४५ ॥
शिविकायां समारोप्य सहिता दैत्यदानवाः शिरस्सु शिविकां कृत्वा स्वस्थानाभिमुखं ययुः ४६ दत्तात्रेयस्त
तो देवान् विहस्येदमथाब्रवीत् दिष्ट्या वर्द्धथ दैत्यानामेषा लक्ष्मीः शिरोगता सप्तस्थानान्यतिक्रान्ता नवमन्य
मुपैष्यति देवा ऊचुः कथयस्व जगन्नाथ केषु स्थानेषु वा स्थिता पुरुषस्य फलं किं वा प्रयच्छत्यथ नश्यति ४८
दत्तात्रेय उवाच नृणां पदे स्थिता लक्ष्मीर्निलयं संप्रयच्छति सक्थ्नोश्च संस्थिता वस्त्रं तथा नानाविधं वसु ॥
४९ कलत्रञ्च गुह्यसंस्था क्रोडस्थापत्यदायिनी मनोरथान् पूरयति पुरुषाणां हृदिस्थिता ५० लक्ष्मीर्ल-
क्ष्मीवतां श्रेष्ठा कण्ठस्था कण्ठभूषणं अभीष्टबन्धुसंयोगं तथा स्नेहं प्रवासिभिः ५१ स्वस्थानु वाक्यलावण्य ।
माज्ञामवितथां तथा मुखसंस्था कवित्वञ्च ददात्यम्बुदधिसम्भवा ५२ शिरोगता सन्त्यजति ततोऽन्यं याति
चाश्रयं सेयं शिरोगता चैतान् परित्यक्ष्यति साम्प्रतं ५३ प्रगृह्य च्छाप्येत क्षिप्तां तस्मा देते सुरारयः नश्ये-

मार्कण्डे पुरान

मा॰पु॰ तव्यं भृशं चैते मया निस्तेजसः कृताः परदारा दमर्षाच्च दग्ध पुराया हतौजसः ५४ गर्ग उवाच ततस्ते विविधै स्त्वैर्वध्य
५७ माना: सुरारय: मूर्छ्ठिं लक्ष्म्या समा क्रान्ता विनेशुरितिनः श्रुतं ५५ लक्ष्मी प्रचो त्थय से प्राप्ता दत्तात्रेयं महा मुनिं ॥
स्तूय माना सुरै: सर्व्वै दैत्य नाशान्नु दान्वितै: ५६ प्रणिपत्य ततो देवा दत्तात्रेयं मनीषिणं नाक पृष्ठ मनु प्राप्ताय-
था पूर्व्वं गत ज्वरा: ५७ तथा त्वमपि राजेन्द्र यदीच्छसि यथेप्सितं प्राप्नु मैश्वर्य्य मतुलं दत्तं मारा धय स्वतं ५८
इति मार्कण्डेय पुराणे गर्ग वाक्यं १८ पुत्र उवाच इत्थमेवं वचनं श्रुत्वा कार्त्त वीर्य्यो नरेश्वरः दत्तात्रेया श्रमं ग-
त्वा तं भक्त्या सम पूजयत् १ पाद्य संवाहना द्येन मध्वा द्या हरणेन च स्रक् चन्दनादि गन्धाम्बु फला द्यानयनेन च
२ तथान्न साधनैस्तस्य उच्छिष्टा पोहनेन च परितुष्टो मुनिर्भूपं तमुवाच तथैव सः ३ यथैवोक्ताः सुरा देवा मद्य भो-
गादि कुत्सनं स्त्री चेयं मम पार्श्व स्थे त्येतद्भोगाच्च कुत्सितं ४ सदैवाहंन मामेव मुपरोद्धुं त्वमर्हसि अशक्त मुप-
काराय शक्त माराधय स्वभो: ५ जड उवाच तेनैव मुक्तो मुनि ना स्मृत्वा गर्गवचश्च तत् प्रत्युवाच प्रणम्यैनं कार्त्त
५८ वीर्य्यार्जुनस्तदा ६ अर्जुन उवाच किं मां मोहयसे देव स्वां मायां समुपाश्रितः अनघस्त्वं तथैवेयं देवी सर्व्व भवा
रणिः ७ इत्युक्त: प्रीतिमान् देवस्ततस्तं प्रत्युवाचह कार्त्त वीर्य्यं महा भागं वशी कृत मही तलं ८ वरं वृणीष्व गुह्यं
मेयत् त्वया समुदीरितं तेन तुष्टिः पराजाता त्वय्यद्य मम पार्थिव ९ येच मां पूज यिष्यन्ति गन्ध माल्यादि भिर्न्न-
रा: मांसमद्योप हारैश्च मिष्टान्नै श्चाज्य संयुतैः १० लक्ष्मी समेतं गीतैश्च ब्राह्मणानान्तथा र्च्चनैः वाद्यैर्मनोरमै
र्वीणा वेणु शंखादि भिस्तथा ११ तेषा महं परां तुष्टिं पुत्रदार धनादिकं प्रदास्याम्यवघातञ्च हनिष्याम्यव म-
न्यतां १२ सत्वं वरय भद्रं ते वरं यन्मन सेप्सितं प्रसाद सुमुख स्तेहं गुह्य नाम प्रकीर्त्तनात् १३ कार्त्त वीर्य्य उवाच
यदि देव प्रसन्न स्त्वं तत्प्रयच्छ र्द्धि मुत्तमां यया प्रजा: पालये ऽहं नचा धर्म्म मवाप्नुयां १४ परानुस्मरणे ज्ञानमप्र-
ति द्वन्द्व तां रणे सहस्र माप्नु मिच्छामि बाहूनां लघुता गुणं १५ असङ्गा गतय: सन्तु शैला काशाम्बु भूमिषु ॥
مارکنڈے پران पाताले षुच सर्व्वेषु वध श्चाप्य धिकान्नरात् १६ तथोन्मार्ग प्रवृत्तस्य चास्तु सन्मार्ग देशक: सन्तु मे ऽतिथय: श्ला-
घ्या वित्त दाने तथा क्षये १७ अनष्ट द्रव्य ता राष्ट्रे ममानुस्मरणेन च त्वयि भक्तिर्मे भैवा स्तु नित्य मव्यभिचारिणी १८

दत्तात्रेय उवाच यत्ते कीर्त्तिताः सर्व्वे तान् वरान् मम प्राप्स्यसि मत्प्रसादाच्च भविता चक्रवर्ती त्वमीश्वरः १९॥
जड उवाच प्रणिपत्य ततस्तस्मै दत्तात्रेयाय सोऽर्ज्जुनः आनाय्य प्रकृतीः सम्यगभिषेकमगृह्णत २० आघोष-
यामास तदा स्थितो राज्ये स हैहयः दत्तात्रेयात् परामृद्धिमवाप्यातिबलान्वितः २१ अद्य प्रभृति यः शस्त्रं मामृते-
ऽन्यो ग्रहीष्यति हन्तव्यः स मया दस्युः परहिंसारतोऽपि वा २२ इत्याज्ञप्ते न तद्राष्ट्रे कश्चिदायुधधृङ्नरः तमृते
पुरुषव्याघ्रं वभूवोरुपराक्रमं २३ स एव ग्रामपालोऽभूत् पशुपालः स एव च क्षेत्रपालः स एवासीद्विजातीनाञ्च
रक्षिता २४ तपस्विनां पालयिता सार्थपालस्तु सोऽभवत् दस्युव्यालाग्निशस्त्रादिभयेष्वब्धौ निमज्जतां २५
अन्यासु चैव मग्नानामापत्सु परवीरहा स एव संस्मृतः सद्यः समुद्धर्त्ता भवन्नृणां २६ अनष्टद्रव्यता चासीत्तस्मि-
न् शासति पार्थिवे तेनेष्टं बहुभिर्यज्ञैः समाप्तवरदक्षिणैः २७ तेने च च तपस्तप्तं संग्रामेष्वभिचेष्टितं तस्यर्द्धिमति-
मानञ्च दृष्ट्वा प्राहाङ्गिरा मुनिः २८ न नूनं कार्त्तवीर्य्यस्य गतिं यास्यन्ति पार्थिवाः यज्ञैर्दानैस्तपोभिर्व्वा संग्रामे चा-
तिचेष्टितैः २९ दत्तात्रेयाद्दिने यस्मिन् स प्रापर्द्धिं नरेश्वरः तस्मिंस्तस्मिन् दिने यागं दत्तात्रेयस्य सोऽकरोत् ॥ ३०॥
तत्रैव प्रजाः सर्व्वास्तस्मिन्नहनि भूपतेः तस्यर्द्धिं परमां दृष्ट्वा यागञ्चक्रुः समाधिना ३१ इत्येतत्तस्य माहात्म्यं दत्ता-
त्रेयस्य धीमतः विष्णोश्चराचरगुरोरनन्तस्य महात्मनः ३२ प्रादुर्भावाः पुराणेषु कथ्यन्ते शार्ङ्गधन्विनः॥ अन-
न्तस्याप्रमेयस्य शङ्खचक्रगदाभृतः ३३ एतस्य परमं रूपं यश्चिन्तयति मानवः स सुखी स च संसारात् समुत्तीर्णो-
ऽचिराद्भवेत् ३४ सदैव वैष्णवानाञ्च भक्त्याहं सुलभोऽस्मि भोः इत्येवं यस्य वै वाचस्तं कथं नाश्रयेज्जनः॥ ३५॥
अधर्म्मस्य विनाशाय धर्म्माचारार्थमेव च अनादिनिधनो देवः करोति स्थितिपालनं ३६ तथैव जन्म चाख्यात-
मलर्कं कथयामि ते तथा च योगः कथितो दत्तात्रेयेण तस्य वै पितृभक्तस्य राजर्षेरलर्कस्य महात्मनः ॥ ३७॥
इति श्री मार्कण्डेयपुराणे दत्तात्रेयीयं समाप्तं १९ जड उवाच बभूव महावीर्य्यः शत्रुजिन्नाम पार्थिवः ॥
तुतोष यस्य यज्ञेषु सोमाप्त्या पुरन्दरः १ तस्यात्मजो महावीर्य्यो बभूवारिविदारणः बुद्धिविक्रमलावण्यै-
र्गुरुशक्राश्विभिः समः २ स समानवयोबुद्धिसत्त्वविक्रमचेष्टितैः नृपपुत्रो नृपसुतैर्नित्यमास्ते समावृतः ३

कदाचिच्छास्त्र सम्भार विवेक कृत निश्चयः कदाचित् काव्य संलाप गीत नाटक सम्भवैः ४ तथैवास्त्र विनो
दैश्च शस्त्रास्त्र विनयेषु च यागयोनि युद्ध नागाश्व स्यन्दनाभ्यास तत्परः ५ रेमे नरेन्द्र पुत्रोऽसौ नरेन्द्र तनयैः
सह यथैव हि दिवा तद्वद्रात्रावपि मुदायुतः ६ तेषान्तु क्रीडतां तत्र द्विज भूप विशां सुताः समान वयसः प्री-
त्या रन्तु मायान्त्यनेकशः ७ कस्य चित्त्वथ कालस्य नाग लोकान्महीतले कुमारा वागतौ नागौ पुत्राव श्वतर-
स्य तु ८ ब्रह्म रूप प्रतिच्छन्नौ तरुणौ प्रिय दर्शनौ तौ तैर्नृप सुतैः सार्द्धं तथैवान्यैर्द्विजन्मभिः ९ विनो
दैर्विविधैस्तत्र तस्थतुः प्रीति संयुतौ सर्व्वे च ते नृप सुतास्ते च ब्रह्म विशां सुताः १० नागराजात्मजौ तौ च स्ना-
न संवाहनादिकैः वस्त्र गन्धानु संयुक्तां चक्रुर्भोग भुजि क्रियां ११ अहन्यहन्यनु प्राप्तौ तौ च नाग कुमारकौ ॥
आजग्मतुर्मुदा युक्तौ प्रीत्या सूनोर्महीपतेः १२ स च ताभ्यां नृप सुतः परं निर्व्वाण माप्तवान् विनोदैर्विविधैः
हास्य संलापादिभिरेव च १३ विना ताभ्यां न बुभुजे न सस्नौ न पपौ मधु न रराम न जग्राह शास्त्रा रायात्म गुणा
٥٩ न्वये १४ रसातले च तौ रात्रिं विना तेन महात्मना निश्वास परमौ नीत्वा जग्मतुस्तं दिने दिने १५ मर्त्य लोके परा प्री-
तिर्भवतोः केन पुत्रकौ सहेति पप्रच्छ पिता तावुभौ नाग दारकौ १६ दृष्टयोरत्र पाताले बहूनि दिवसानि मे ॥
दिवा रजन्यामेवो भौ पश्यामि प्रिय दर्शनौ १७ जड़ उवाच इति पित्रा स्वयं पृष्टौ प्रणिपत्य कृताञ्जली ऊचतु
र्महा भाग भुजगाधिपतेः सुतौ १८ पुत्रावूचतुः पुत्रः शत्रुजितस्तात नाम्ना ख्यात ऋतुध्वजः रूपवान्ना
र्जवो पेतः शूरो मानी प्रियम्वदः १९ अनापृष्ट कथो वाग्मी विद्वान्मैत्रो गुणाकरः मान्य मान यिता धीमान्
ह्रीमान् विनय भूषणः २० तस्यो पचार संप्रीति सम्भोगापहृत मनः नाग लोके भुवो लोके न रतिं विन्दते पितः
२१ तद्वियोगेन नस्तात न पातालं च शीतलं परिता पाय तत्सङ्ग दाह्लादाय रविर्दिवा २२ पितोवाच ॥
पुत्रः पुण्यवतो धन्यः स यस्यैवं भवद्विधैः परोक्षस्यापि गुणिभिः क्रियते गुण कीर्त्तनं २३ सन्ति शास्त्र विदो
ऽशीलाः सन्ति मूर्खाः सुशीलिनः शास्त्र शील समं मन्ये पुत्रौ धन्यतरं सुतं २४ यस्य मित्र गुणान् मित्राण्य
مارکنڈی پوران मित्राश्च पराक्रमं कथयन्ति सदा सत्सु पुत्रवांस्तेन वै पिता २५ तस्योपकारिणः कच्चिद्भवद्भ्याम भिवाञ्छितं

किञ्चिन्निष्पादितं वत्सौ परितोषाय चेतसः २६ स धन्यो जीवितं तस्य तस्य जन्म सुजन्मनः यस्यार्थिनो न विमु-
खा मित्रार्थी न च दुर्ब्बलः २७ मद्गृहे यत्सुवर्णादि रत्नं वाहनमासनं अन्यान्यप्रीतये तस्य तद्देयमविशङ्कया २८
धिक् तस्य जीवितं पुंसो मित्राणामुपकारिणां प्रतिरूपमकुर्व्वन् यो जीवामीत्यवगच्छति २९ उपकारं सु-
हृद्वर्गे योऽपकारञ्च शत्रुषु नृमेघो वर्षति प्राज्ञस्तस्येच्छामि समुन्नतिं ३० पुत्रावूचतुः किन्तस्य कृतकृत्यस्य
कर्तुं शक्येत केनचित् यस्य सर्व्वार्थिनो गेहे सर्व्वकामैः सदार्चिताः ३१ यानि रत्नानि तद्गेहे पातालेतानि नः कुतः
वाहनासनयानानि भूषणान्यम्बराणि च ३२ विज्ञानं तत्र यच्चास्ति तदन्यत्र न विद्यते प्राज्ञानामप्यसौ तात सर्व्व-
सन्देहहृत्तमः ३३ एकं तस्यास्ति कर्त्तव्यमसाध्यं तच्च नो मते हिरण्यगर्भगोविंदशर्व्वादीनीश्वरानृते ॥ ३४ ॥
पितोवाच तथापि श्रोतुमिच्छामि तस्य यत्कार्य्यमुत्तमं असाध्यमथवा साध्यं किंवा साध्ये विपश्चितां ॥ ३५ ॥
देवत्वममरेशत्वं तत्पूज्यत्वञ्च मानवाः प्रयान्ति वाञ्छितं वान्यदृढं ये व्यवसायिनः ३६ नाविज्ञातं न चागम्यं ना-
५० प्राप्यं दिवि चेह वा उद्यतानां मनुष्याणां यतचित्तेन्द्रियात्मनां ३७ योजनानां सहस्राणि व्रजन् याति पिपीलिका
अगच्छन् वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ३८ क्व भूतलं क्व च ध्रौवं स्थानं यत्प्राप्तवान् ध्रुवः उत्तानपादनृपतेः
पुत्रः सन् भूमिगोचरः ३९ तत्कथ्यतां महाभाग कार्य्यं वान् येन पुत्रकौ स भूपालसुतः साधुर्येनानृण्यं भवे-
त वां ४० पुत्रावूचतुः तेन ख्यातमिदं तात पूर्व्वं वृत्तं महात्मना कौमारके यथा तस्य वृत्तं सद्वृत्तशालिनः ४१
तन्नु शत्रुजितं तात पूर्व्वं कश्चिद्द्विजोत्तमः गालवोऽभ्यागमद्धीमान् गृहीत्वा तुरगोत्तमं ४२ प्रत्युवाच च राजानं
समुत्पेत्याश्रमं मम कोऽपि दैत्याधमो राजन् विध्वंसयति पापकृत् ४३ तत्र रूपं समास्थाय सिंहेभवनचारिणां
अन्येषाञ्चाल्पकायानां नाम हन्ति प्रमकारणात् ४४ समाधिध्यानयुक्तस्य मौनव्रतरतस्य च तथा करोति विघ्नानि
यथा चलति मे मनः ४५ दग्धुं कोपाग्निना सद्यः समर्थास्त्वं वयं ननु दुःखार्जितस्य तपसो व्ययमिच्छामि पार्थि-
व ४६ एकदा तु मया राजन्नतिनिर्व्विण्णचेतसा तत्स्कोशितेन निश्वासो निरीक्ष्यासुरमुज्झितः ४७ ततोऽम्ब-
रतलात् सद्यः पतितोऽयं तुरङ्गमः वाक् चाशरीरिणी प्राह मन्नाथ शृणुष्वतां ४८ अश्रान्तः सकलं भूमेर्वलयं

مارکنڈے پوران

तुरगोऽयं समर्थः क्रान्तुमर्केण तवायं प्रतिपादितः ४९ पातालाम्बरतोयेषु न चास्य विहता गतिः समस्त-
दिक्षु व्रजतो न भङ्गः पर्व्वतेष्वपि ५० यतो भूवलयं सर्व्वमश्रान्तोऽयं चरिष्यति अतः कुवलयो नाम्ना ख्यातिं लोके
प्रयास्यति ५१ क्लिश्यत्यहर्निशं पापो यश्च त्वां दानवाधमः तमप्येनं समारुह्य द्विजश्रेष्ठ हनिष्यति ॥ ५२ ॥
शत्रुजिन्नाम भूपालस्तस्य पुत्र ऋतध्वजः प्राप्येतदश्वरत्नञ्च ख्यातिमेतेन यास्यति ५३ सोऽहं त्वां समनुप्राप्त-
स्तपसो विघ्नकारिणं तं निवारय भूपाल भागभाङ् नृपतिर्यतः ५४ तदेतदश्वरत्नं ते मया भूप निवेदितं पुत्र-
माज्ञापय तथा यथा धर्म्मो न लुप्यते ५५ स तस्य वचनाद्राजा तं वै पुत्रमृतध्वजं तमश्वरत्नमारोप्य कृतकौतु-
कमङ्गलं ५६ अप्रेषयत धर्म्मात्मा गालवेन समं तदा स्वमाश्रमपदं सोऽपि तमादाय ययौ मुनिः ॥ ५७ ॥
इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे कुवलयाश्वीये २० पितोवाच गालवेन समं गत्वा नृपपुत्रेण तेन यत् ॥ कृतं त-
त्कथ्यतां पुत्रौ विचित्रा युवयोः कथा १ पुत्रावूचतुः स गालवाश्रमे रम्ये तिष्ठन् भूपालनन्दनः सर्व्वविघ्नोप-
५१ शमनञ्चकार ब्रह्मवादिनां २ वीरं कुवलयाश्वं तं वसन्तं गालवाश्रमे मदावलेपाद्बलो नाजानाद्दानवाधमः
३ ततः स गालवं विप्रं सन्ध्योपासनतत्परं शौकरं रूपमास्थाय धर्षयत् पितुरागमत् ४ मुनिशिष्यैरथोत्कृष्टे
शीघ्रमारुह्य तं हयं अन्वधावद्वराहं तं नृपपुत्रः शरासनी ५ आजघान च बाणेन चन्द्रार्द्धाकारवर्चसा आकृष्य
बलवच्चापं चित्रोपशोभितं ६ नाराचाभिहतः शीघ्रमात्मत्राणपरो मृगः गिरिपादपसम्बाधां सोऽन्व-
क्रामन्महाटवीं ७ तमन्वधावद्वेगेन तुरगोऽसौ मनोजवः चोदितो राजपुत्रेण पितुरादेशकारिणा ८ अति-
क्रम्याश्ववेगेन योजनानि सहस्रशः धरण्यां विवृते गर्त्ते निपपात लघुक्रमः ९ तस्यानन्तरमेवाश्वसोऽप्य-
श्वी नृपतेः सुतः निपपात महागर्त्ते तिमिरौघसमावृते १० ततो नादृश्यत मृगः स तस्मिन् राजसूनुना प्रका-
शञ्च स पातालमपश्यत्तत्र नायितं ११ ततोऽपश्यत्स सौवर्णप्रासादशतसंकुलं पुरन्दरपुरप्रख्यं पुरं प्राकारशो-
भितं १२ तत्र प्रविश्य स तदा पश्यंस्तत्र किंचिन्नरं पुरे भ्रमतां च ततो दृष्टा तत्र योषित्त्वरान्विता १३ सा पृष्टा तेन त-
न्वङ्गी प्रस्थिता केन कस्य वा नोवाच किंचित् प्रासादमारुरोह च भामिनी १४ सोऽप्यश्वमवसक्तो दृष्ट्वा जामेवानु-

مارکنڈی پوران

ससारवै विस्मयोत्फुल्लनयनो निःशङ्को नृपतेः सुतः २५ ततोऽपश्यत् सुविस्तीर्णे पर्य्यङ्के सर्वकाञ्चने निषण्णां
कन्यकामेकां कामयुक्तां रतीमिव २६ विस्पष्टेन्दुमुखीं सुभ्रूं पीनश्रोणिपयोधरां विम्बाधरोष्ठीं तन्वङ्गीं नीलो-
त्पलविलोचनां २७ रक्ततुङ्गनखीं श्यामां मृद्वीं ताम्रकराङ्घ्रिकां करभोरुं सुदशनां नीलसूक्ष्मस्थिरालकां २८
तां दृष्ट्वा चारुसर्व्वाङ्गीमनङ्गस्याङ्गलतामिव सोऽमन्यत् पार्थिवसुतस्तां रसातलदेवतां २९ साच दृष्ट्वैव तं वाला
नीलकुञ्चितमूर्द्धजं पीनोरुस्कंधवाहुं तं समस्तं मदनं शुभा ३० उत्तस्थौ च महाभागा चित्तक्षोभमवाप्य सा लज्जा
विस्मयदैन्यानां सद्यस्तन्वी वशं गता ३१ कोऽयं देवो नु यक्षो वा गंधर्व्वो वोरगोऽपि वा विद्याधरो वा सं प्राप्तः
कृतपुण्यो रतिर्नरः ३२ एवं विचिन्त्य वहुधा निश्वस्य च महीतले उपविश्य ततो भेजे सा मूर्च्छां मदिरेक्षणा ३३
सोपि कामशराघातमवाप्य नृपतेः सुतः तां समाश्वासयामास न भेतव्यमिति ब्रुवन् ३४ साच स्त्री या तदा
दृष्टा पूर्व्वं तेन महात्मना तालवृन्तमुपादाय पर्य्यवीजयदाकुला ३५ समाश्वास्य ततः पृष्टा तेन संमोहकारणं ॥
५४ किञ्चिल्लज्जान्विता वाला तस्याः सख्युर्न्यवेदयत् ३६ सा चास्मै कथयामास नृपपुत्राय विस्तरात् मोहस्य कार-
णं सर्व्वं तद्दर्शनसमुद्भवं यथा तथा समाख्यातं तद्वृत्तान्तञ्च भामिनी ३७ सख्युवाच विश्वावसुरिति ख्यातो
दिवि गंधर्व्वराट् प्रभो तस्येयमात्मजा सुभ्रूर्नाम्ना ख्याता मदालसा ३८ वज्रकेतोः सुतः ख्यातो दानवोऽरिवि-
दारणः पातालकेतुर्विख्यातः पातालान्तरसंश्रयः ३९ तेनेयमुद्यानगता कृत्वा मायां तमोमयीं अप-
हृत्य मया हीना वाला नीता दुरात्मना ४० आगामिन्यां त्रयोदश्यां मुद्वहिष्यति किलासुरः सतु नार्हति चार्व्वङ्गी
शूद्रो वेदश्रुतीमिव ४१ अतीते च दिने वाला मात्महत्या पाहनोद्यतां सुरभिः प्राहनायं त्वां प्राप्स्यते दानवोधमः
४२ मर्त्यलोकमनुप्राप्तं यस्तस्य वाणैर्वेत्स्यते भवेः सते भर्त्ता महाभागे अचिरेण भविष्यति ४३ अहञ्चास्याः स-
खी नाम्ना कुण्डलेति मनस्विनी सुता विन्ध्यवतः पत्नी वीर पुष्करमालिनः ४४ हते भर्त्तरि शुम्भेन तीर्थात् तीर्थं
मनुव्रता चरामि दिव्यया गत्या परलोकार्थमुद्यता ४५ पातालकेतुर्दुष्टात्मा वाराहं वपुरास्थितः केनापि
विद्धो वाणेन मुनीनां त्राणकारणा [illegible] समुपागता सत्यमेव सके नापि-

(मार्क)

مارکنڈے پران

ताड़ितो दानवाधमः ३७ इयञ्च मूर्च्छा मम मत्त कारणं यत् शृणुष्व तत् त्वयि प्रीतिमती बाल्याद्दर्शनादेव मा-
नद ३८ देवपुत्रोपमे चारुवाक्यादिगुणशालिनि भार्य्या चान्यस्य विहिता येन विद्धः सदानवः ॥ ३९ ॥
स तस्मात् कारणान्मोहं महान्तमियमागता यावज्जीवञ्च तन्वङ्गी दुःखमेवोपभोक्ष्यते ४० त्वय्यस्या हृदयं रा-
गि भर्त्ता चान्यो भविष्यति यावज्जीवमतो दुःखं सुरभ्या नान्यथा वचः ४१ अहन्त्वस्याः प्रभो प्रीत्या दुःखि-
तात्र समागता यतो विशेषो नैवास्ति स्व सख्या निजदेहयोः ४२ यद्येषाभिमतं वीरं पतिमाप्नोति शोभना तत-
स्तपस्त्वहं कुर्य्यां निर्व्वेलीकेन चेतसा ४३ त्वन्तु को वा किमर्थं वा संप्राप्तोऽत्र महामते देवो दैत्योऽथ गन्धर्व्वः ॥
पन्नगः किन्नरोऽपि वा ४४ नह्यत्र मानुषगतिर्नचेदृक्तनुर्वपुः तत्त्वमाख्याहि कथितं यथैवावितथं मया ४५
कुवलयाश्व उवाच यन्मां पृच्छसि धर्म्मज्ञे कस्त्वं किंवा समागतः तच्छृणुष्वामलप्रज्ञे कथयाम्यादितस्तव
४६ राज्ञः शत्रुजितः पुत्रः पित्रा संप्रेषितः शुभे मुनिरक्षणमुद्दिश्य गालवाश्रममागतः ४७ कुर्व्वतो मम ।
रक्षाञ्च मुनीनां धर्म्मचारिणां विघ्नार्थमागतः कोऽपि शौकरं रूपमास्थितः ४८ मया स विद्धो बाणेन च-
न्द्रार्द्धाकारवर्द्धिना अपक्रान्तोऽतिवेगेन तमस्यनुगतो हयी ४९ पपात सहसा गर्त्ते स क्रोडोऽश्वपृष्ठमसकः
सोऽहमश्वं समारूढस्तमस्येकः परिभ्रमन् ५० प्रकाशमासादितवान् दृष्टाच भवती मया पृष्टयाच न मे कि-
ञ्चिद्भवत्यादत्तमुत्तरं ५१ त्वाञ्चैवानुप्रविष्टोऽहमिमं प्रासादमुत्तमं इत्येतत्कथितं सत्यं न देवोऽहं न दानवः ५२
न पन्नगो न गन्धर्व्वः किन्नरो वा शुचिस्मिते समस्ताः पूज्यपक्षा वै देवाद्या मम कुण्डले मनुष्योऽस्मि विशङ्का
तेन कर्त्तव्या च कर्हिचित् ५३ पुत्रावूचतुः ततः प्रहृष्टा सा कन्या सखीवदनमुत्तमं लज्जाजडं वीक्षमाणा
किञ्चिन्नोवाच भाविनी ५४ सा सखी पुनरप्येनां प्रहृष्टा प्रत्युवाच ह यथावत्कथितं तेन सुरभ्या वचनानुगे ।
५५ कुण्डलोवाच वीर सत्यमसन्दिग्धं भवता विहितं वचः नान्यत्र हृदयं त्वस्या दृष्टा स्थैर्य्यं प्रयास्यति ५६
चन्द्रमेवाधिका कान्तिः समुपैति रविं प्रभा भूतिर्धन्यं धृतिर्धीरं क्षान्तिरभ्येति चोत्तम ५७ त्वयैव विद्धोऽसौ ।
दिग्धं स पापो दानवाधमः सुरभिः सा गवां माता कथं मिथ्या वदिष्यति ५८ तद्धन्येयं समाग्यां च त्वत्सम्बन्धं ।

५।=

مارکنڈے پوران

समेत्य वै कुरुष्व वीर यत्कार्य्यं विधिनैव समाहितं ५९ पुत्रा वूचतुः परवानहमित्याह राजपुत्रः स तां पितः
सा च तं चिन्तयामास तुम्बुरुं त्वत्कुले गुरुं ६० तं चापि तत्क्षणात्प्राप्तः प्रगृहीत समित्कुशः मदालसायाः
संप्रीत्या कुण्डला गौरवेण च ६१ प्रज्वाल्य पावकं हुत्वा मन्त्रवित्कृतमङ्गलौ वैवाहिकं विधिं कन्यां प्रति
पाद्य यथागतं ६२ जगाम तपसे धीमान् स्वमाश्रमपदं तदा सा चाह तां सखीं बालां कृतार्थास्मि वरानने ६३
संयुक्ता मनुना दृष्ट्वा त्वामहं रूपशालिनीं तपस्तप्स्येऽहमतुलं निर्व्यलीकेन चेतसा ६४ तीर्थाम्बुधूतपापा
च भवित्री नेदृशी यथा तं चाह राजपुत्रं सा प्रश्रयावनता तदा गन्तुकामा निजसखीस्नेहविक्लवभाषिणी ॥ ६५॥
कुण्डलोवाच पुंभिरप्यमितप्रज्ञो न परेशो भव हि ये दातव्यः किमुत स्त्रीभिरतो नोपदिशामि ते ६६ किं त्व
स्यास्त्वतुमध्यायाः स्नेहाकृष्टेन चेतसा त्वया विश्रम्भिता चास्मि स्मारयाम्यरिसूदन ६७ भर्त्तव्या रक्षितव्या
च भार्य्या हि पतिना सदा धर्म्मार्थकामसंसिद्धौ भार्य्या भर्तुः सहायिनी ६८ यदा भार्य्या च भर्त्ता च परस्परव-

शानुगौ तदा धर्म्मार्थकामानां त्रयाणामपि संगतं ६९ कथं भार्य्यामृते धर्म्ममर्थं वा पुरुषः प्रभो प्राप्नो-
ति काममथवा तस्यां त्रितयमाहितं ७० तथैव भर्त्तारमृते भार्य्या धर्म्मादिसाधने न समर्था त्रिवर्गोऽयं दाम्पत्य-
त्ये समुपाश्रितः ७१ देवतापितृभृत्यानामतिथीनां च पूजनं न पुंभिः शक्यते कर्त्तुमृते भार्य्यां नृपात्मज-
७२ प्राप्तोऽपि चार्थो मनुजैरानीतोऽपि निजं गृहं क्षयमेति विना भार्य्यां कुभार्य्यासंश्रयेऽपि वा ॥ ७३ ॥
कामस्तु तस्य नैवास्ति प्रत्यक्षेणोपलक्ष्यते दम्पत्योः सहधर्म्मेण त्रयीधर्म्ममवाप्नुयात् ७४ पितॄन् पुत्रैस्त
थैवान्नसाधनैरतिथीन्नरः पूजाभिरमरांस्तद्वत् साध्वीं भार्य्यां नरोऽवति ७५ स्त्रियाश्चापि विना भर्त्रा-
धर्म्मकामार्थसन्ततिः नैव तस्मात्त्रिवर्गोऽयं दाम्पत्यमधिगच्छति ७६ एतन्मयोक्तं युवयोर्गच्छामि च यत-
थेप्सितं वर्द्धस्व मनया सार्द्धं धनपुत्रसुखायुषा ७७ पुत्रा वूचतुः इत्युक्त्वा सा परिष्वज्य स्वसखीं तं नमस्य-
च जगाम दिव्यया गत्या यथाभिप्रेतमात्मनः ७८ सोऽपि शत्रुजितः पुत्रस्तामारोप्य तुरङ्गमे निर्गन्तुका-

मः पातालाद्विज्ञातो दनुसंभवैः ७९ ततस्तैः सहसोत्कृष्टं ह्रियते ह्रियतेऽतिवै १ कन्यारत्नं यदानीतं दिवः पा-

तालकेतुना ८० ततः परिर्घान् क्षिप्त सागरा मूल शरा मुखं दानवानां बलं प्राज्ञे सह पातालकेतुना ॥ ८१ ॥
तिष्ठ तिष्ठेति जल्पन्तं स तदा दानवो गजा: शर वेधैस्त था मूले व्वे वर्षुन्हेप नन्दनं ८२ सच शत्रु जित: पुत्रस्तद
स्त्वाराय ति वीर्यवान् चिच्छेद शर जालेन प्रहसन्निव लीलया ८३ शरोन पाताल तलम सि प्रासद्य पि प्राप्य
के: छिन्नै: संछन्नं नभ वहत ध्वज शरोत्करै: ८४ ततो स्त्रं त्वाष्ट्र मादाय चिक्षेप प्रति दानवान् तेन ते दानवा:
सर्व्वे सह पाताल केतुना ८५ ज्वाला माला ति तीव्रेरा कूट दंष्ट्र च या: हता: निर्दग्धा: कापिल तेज: सगा
साद्येव सागरा: ८६ ततः स राज पुत्रो ऽश्वी निहत्या सुर सत्तमान् स्त्री रत्नेन समं तेन सगा गच्छत् पितुः पुरं ॥
८७ प्रणिपत्य च तत्त्वं सतु पितृन्य वेदयत् पाताल गमन ञ्चैव कुण्डलाया श्च दर्शनं ८८ तद्‌दर्शन हालसा
प्राप्तिं दानवे श्चापि सङ्गरं वधञ्च तेषा म स्त्रेरा पुनरागमनं तथा ८९ इति श्रुत्वा पिता तस्य चरितं चात्म ज
प्रीति मानभव त्तेनं परिष्व ज्याह चात्मजं ९० सत्याङ्गेणाद्य या पुत्र तारितो ऽहं महात्मना भयेभ्यो मुनयस्त्वा
५८ येन सद्धर्म्म चारिण: ९१ मत्पूर्व्वै: ख्यान मानीतं मया विस्तारितं पुनः पराक्रमवता वीर त्वया तद्भूरि कीर्तितं ॥
९२ यदु पात्तं यशः पित्रा धनं वीर्य्य मथा पि वा तन्नहा पयते यस्तु सनरो मध्यम: स्मृत: ९३ तद्वीर्य्या दधिकं
यो सिवे न्यून तो नयति प्राज्ञास्त माहुः पुरुषा धमं ९४ य: पित्रा सत्तु पात्तानि धन वीर्य्य य-
त्त गमने यश्च सच्चा सुर विनाशनं ९६ स नद व्य धिकं यस्ते तेन त्वं पुरुषोत्तम: तद्धन्यो ऽस्यथ वा लन्न सहभेत
पुत्राविते ९७ त्वां पुत्र मी ह यो धान्य श्लाघ्य: पुराय यतामपि न स पुत्र कृतां प्रीतिं मन्ये प्राप्नोति मानव: ॥
९८ पुत्रेरा ना ति ख्यातिनो य: प्रज्ञा दान विक्रमै: धिग्जन्म तस्य य: पित्रा लोके विज्ञायते नर: ९९ य: पुत्रात्
ख्याति मभ्येति तस्य जन्म सुजन्मन: आत्म नाज्ञायते धन्यो मध्य: पितृ पिता महै: १०० मातृ पक्षेण मातृत:
न ख्याति मेति नरा धम: तत् पुत्र धन वीर्य्यैस्त्वं विवर्द्ध स्व सुखेन च १०१ गन्धर्व्व तनया चेयं मा त्वं शो वे पितु-
न्यतो इति पित्रा बहु विधं प्रिय मुक्त: पुन: पुन: १०२ परिष्व ज्य स्व मावास संप्रतस्थे: सति सार्द्धित: सतया ।

मा.पु. भार्य्यया सार्द्धं रेमेऽत्र पितुः पुरे १०३ अन्वेषु च तयोः यानवन पर्व्वतसानुषु प्रवश्रूश्वशुरयोः पादौ प्रणिपत्य च सा शुभा प्रातः प्रातस्तस्तेन सहं रेमे सुमध्यमा १०४ इति श्रीमार्कण्डेय पुराणे कुवलयाश्वीये मदालसा
६६ परिणयनं २१ पुत्रा ऊचतुः ततः काले बहुतिथे गते राजा पुनः सुतं प्राह गच्छ द्रुतं विप्राणां त्राणाय चर मेदिनीं १ अश्वमेनं समारुह्य प्रातः प्रातर्दिने दिने अबाधा द्विजमुख्यानामन्वेष्टव्या सदैव हि २ दुर्वृत्ताः सन्ति शतशो दानवाः पापयोनयः तेभ्यो न स्याद्यथा बाधा मुनीनां त्वं तथा कुरु ३ स तथोक्तस्ततः पित्रा तथा चक्रे नृपात्मजः परिक्रम्य महीं सर्व्वां ववन्दे चरणौ पितुः ४ अहन्यहन्यनुप्राप्ते पूर्व्वाह्णे नृपनन्दनः ततश्च शेषं दिवसं तया रेमे सुमध्यया ५ एकदा तु चरन् सोऽथ ददर्श यमुनातटे पातालकेतोरनुजं तालकेतुं कृताश्रमं ६ मायावी दानवः सोऽथ मुनिरूपं समास्थितः स प्राह राजपुत्रं तं पूर्व्ववैरमनुस्मरन् ७ राजपुत्र ब्रवीमि त्वां तत्कुरुष्व यदीच्छसि न च ते प्रार्थनाभङ्गः कार्य्यः सत्यप्रतिश्रव ८ यक्ष्ये यज्ञेन धर्म्माय कर्त्तव्याश्चे
५५ ष्टयश्च मे चितयश्चात्र कर्त्तव्या नास्ति मे दक्षिणा यतः ९ अतः प्रयच्छ मे वीर हिरण्यार्थं स्वभूषणं यदेतत्कण्ठे रक्षं चेमं ममाश्रमं १० यावदन्तर्जले देवं वरुणं यादसां पतिं वैदिकैर्वारुणैर्मन्त्रैः प्रजानां पुष्टिहेतुकैः ११ अभिष्टूय त्वरायुक्तः समभ्येमीति वादिनं तं प्रणम्य ततः प्रादात् स तस्मै कण्ठभूषणं ॥ १२ ॥ प्राह चैनं भवान् यातु निर्व्यलीकेन चेतसा स्थास्यामि तावदत्रैव भवदाश्रमसमीपतः १३ त्वदादेशान्महाभाग यावदागमनं तव नात्र कश्चिद्ददात्याधिं मयि स्थिते १४ विश्रब्धो भव त्वरन् ब्रह्मन् कुरुष्व त्वं मनोगतं पुत्रा ऊचतुः एवमुक्तस्ततस्तेन स ममज्ज नदीजले रक्षन् सोऽपि तस्यैव मायाविहितमाश्रमं १५ गत्वा जलाशयात्तस्मात्तालकेतुरुवाच तत्पुरं मदालसायाः प्रत्यक्षमन्येषां च तत्र तु सवान् ॥ १६ ॥ तालकेतुरुवाच वीरः कुवलयाश्वोऽसौ मदाश्रमसमीपतः केनापि दुष्टदैत्येन कुर्व्वन् स तपस्विनां १७ रक्षां सानां यथा शक्ति निघ्नन् ब्रह्मद्विषो युधि मायां चाश्रित्य पापेन भिन्नः शूलेन वक्षसि १८ म्रियमाणेन तेनेदं दत्तं मे कण्ठभूषणं आनीतं श्वानिन संयोगं मध्ने शूद्रतापसैः १९ कृतानं नेदं हेयाः प्राप्तो वैश्वस्तः (ग्र)

मा॰ पु॰
६७

साश्रुविलोचनः नीतः सोऽश्वश्च तेनैव दानवेन दुरात्मना २० सतन्मया नृशंसेन हस्तं दुष्कृत कारिणा ॥
यदत्रानन्तरं कार्य्यं क्रियतां तदकालिकं २१ हृदयाश्वासनञ्चेदं गृह्यतां कण्ठभूषणं नास्माकं हि सुव-
र्णेन कृत्यमस्तितपस्विनां २२ पुत्रावूचतुः इत्युक्त्वा तत्समुत्सृज्य भूमौ सजगाम यथागतं निपपात जनः सो
ऽथ शोकार्तो मूर्च्छयातुरः २३ तत्क्षणात् चेतनां प्राप्य सर्व्वास्ता नृपयोषितः राजपत्न्यश्च राजा च वि-
लेपुरतिदुःखिताः २४ मदालसा तु तद्दृष्ट्वा तदीयं कण्ठभूषणं तत्याज आशु प्रियान् प्राणान् श्रुत्वा च निह-
तं पतिं २५ ततस्तथा महाक्रन्दः पौराणां भवनेष्वभूत् यथैव तस्य नृपतेः स्वगेहे सम वर्त्तत २६ राजा च
तां मृतां दृष्ट्वा विना भर्त्रा मदालसां प्रत्युवाच जनं सर्व्वं विमृश्य सुस्थमानसः २७ न रोदितव्यं पश्यामि भव-
तामात्मनस्तथा सर्व्वेषामेव सम्बन्धानाम नित्यतां २८ किन्नु शोचामि तनयं किन्नु शोचाम्यहं
स्नुषां विमृश्य कृतकृत्यत्वान्मन्येऽशोच्यावुभावपि २९ मच्छुश्रूषुर्मद्वचनाद्द्विजरक्षणतत्परः प्राप्तो
५८ मे यः सुतो मृत्युं कथं शोच्यः सधीमतां ३० अवश्यं याति यद्देहं तद्द्विजानां कृते यदि मम पुत्रेण संत्यक्तं
नन्वभ्युदयकारि तत् ३१ इयञ्च सत्कुला त्यक्त्वा भर्त्तर्य्येव मनुव्रता कथन्नु शोच्या नारीणां भर्त्तुरन्यन्न दैवतं ॥
३२ अस्माकं बान्धवानाञ्च तथान्येषां दयावतां शोच्या ह्येषा भवेदेवं यदि भर्त्रा वियोगिनी ३३ यातु भ-
र्त्तुर्वधं श्रुत्वा तत्क्षणादेव भामिनी भर्त्तारमनुयातेयं न शोच्यातो विपश्चितां ३४ ताः शोच्या या वियोगि
न्यो न शोच्या या मृताः सह भर्त्रा वियोगस्त्वनया नानुभूतः कृतज्ञया ३५ दातारं सर्व्वसौख्यानामिह ॥
चामुत्र चो भयोः लोकयोः काहि भर्त्तारं नारी मन्येत मानुषं ३६ नासौ शोच्यो न चैवेयं नाहं तज्जननी न च ॥
त्यजता ब्राह्मणार्थाय प्राणान् सर्व्वे स्मतारिताः ३७ विप्राणां मम धर्म्मस्य गतः सहि महामतिः आनृणाय
मद्भुक्तस्य त्यागाद्देहस्य मे सुतः ३८ मातुः सतीत्वं मद्वंशे वैमल्यं शौर्य्यमात्मनः संग्रामे सन्त्यजन् प्राणान्
ارکنڈی پوران नात्यजद्द्विजरक्षणं ३९ पुत्रावूचतुः ततः कुवलयाश्वस्य माता भर्त्तुरनन्तरं श्रुत्वा पुत्रवधन्तादृक् प्राह ॥
दृष्ट्वा तु तं पतिं ४० मातोवाच न मे मात्रा न मे स्वस्रा प्राप्ता प्रीतिर्नृपेदृशी श्रुत्वा मुनि परित्राणो हतं पुत्रं यथा ॥

मा॰पु॰ ६८

मया ४१ शोचतां बांधवानां ये निःश्वसंतोऽति दुःखिताः म्रियन्ते व्याधिना क्लिष्टास्तेषां माता वृथा प्रजा॥
४२ संग्रामे युद्ध्यमाना ये ऽभीता गोद्विजरक्षणे क्षुण्णाः शस्त्रैर्विपद्यंते त एव भुवि मानवाः ४३ अर्थिनां मित्र
वर्गस्य विद्विषां च पराङ्मुखः यो न याति पिता तेन पुत्री माता च वीरसूः ४४ गर्भक्लेशः स्त्रियो मन्ये साफ-
ल्यं भजते तदा यदारिविजयी वा स्यात्संग्रामे वा हतः सुतः ४५ पुत्रा ऊचतुः ततः स राजा संस्कारं पुत्रपत्नीमल
म्भयत् निर्गम्य च बहिः स्नातो ददौ पुत्राय चोदकम् ४६ तालकेतुश्च निर्गम्य तथैव यमुनाजलात् राजपुत्रमुवा
चेदं प्रणयान्मधुरं वचः ४७ गच्छ भूपाल पुत्रत्वं कृतार्थोऽहं त्वया कृतः कार्यं चिराभिलषितं त्वय्यत्राविचे
ले स्थिते ४८ वारुणो यज्ञकार्यं च जलेशस्य महात्मनः तन्मया साधितं सर्वं यन्ममासीदभीप्सितं ॥४९॥ प्र-
णिपत्य स तं आयाद्राजपुत्रः पुरं पितुः समारुह्य तमेवाश्वं सुपर्णानिलविक्रमं ५० इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे
कुवलयाश्वीये मदालसावियोगः २२ पुत्रावूचतुः स राजपुत्रः संप्राप्य वेगादात्मपुरं ततः पित्रोर्ववन्दिषुः
५८ पादौ दिदृक्षुश्च मदालसां १ ददर्श जनमुद्विग्नमप्रहृष्टमुखं पुरः पुनश्च विस्मिताकारं प्रहृष्टवदनं ततः ॥ २ ॥
अन्यमुत्फुल्लनयनं दिष्ट्या दिष्ट्येति वादिनं परिष्वजन्तमन्योन्यमतिकौतूहलान्वितं ३ चिरं जीवोरु कल्याण
हतास्ते परिपन्थिनः पित्रोः प्रह्लादयस्व मनस्तथास्माकमकण्टकं ४ पुत्रावूचतुः इत्थं ते वादिभिः पौरैः पुरः
पृष्ठे च सेहतः तत्क्षणात्प्रभवानन्दः प्रविवेश पितुर्गृहं ५ पिता चैनं परिष्वज्य माता चान्ये च बान्धवाः चिरंजीवे
ति कल्याणी रेदुस्तस्मै तदाशिषः ६ प्रणिपत्य ततः सोऽथ किमेतदिति विस्मितः पप्रच्छ पितरं तात सोऽस्मै।
सम्यक् तदुक्तवान् ७ सभार्य्यां तां मृतां श्रुत्वा हृदयेष्टां मदालसां पितरौ च पुरो दृष्ट्वा लज्जाशोकाब्धिमध्यगः॥८॥
चिन्तयामास स बालोऽसौ श्रुत्वा निधनं गतां तत्याज जीवितं साध्वी धिङ्मां निष्ठुरमानसं ९ नृशंसोऽहमनार्यो
ऽहं विना तां मृगलोचनां मत्कृते निधनं प्राप्तां यज्जीवाम्यतिनिर्घृणः १० पुनः सञ्चिन्तयामास परिसंस्तभ्य
मानसं मोहो जन्मम या स्या शुनिः श्वस्योच्चुस्य चातुरः ११ मृतेति सा मन्निमित्तं त्यजामि यदि जीवितं किं मयो
पकृतं तस्याः श्लाघ्यमेतत्तु योषितां १२ यदि रोदिमि वा दीनो हा प्रियेति वदन्मुहुः तथाप्यश्लाघ्यमेतन्नो वयं हि

मा॰पु॰ पुरुषाः किल २३ अथ शोकजडो दीनो स्वजा हीनो मलान्वितः विपक्षस्य भविष्यामि ततः परिभवास्पदं ॥ २४ ॥
६९ मयापि शातनं कार्य्यं राज्ञः शुश्रूषणं पितुः जीवितं तस्य चायत्तं सन्त्यज्यं तत्कथं मया २५ किन्त्वत्र मन्ये कर्त्तव्य-
स्त्यागो भोगस्य योषितः सचापि नोपकाराय तन्वङ्ग्याः किन्तु सर्व्वथा २६ मया नृशंस्यं कर्त्तव्यं नोपकार्य्यं पका-
रिणं यामदृष्ट्वे ऽत्यजत् प्राणांस्ततदृष्ट्वे ऽत्यमिदं मम २७ पुत्रा वूचतुः इति कृत्वा मतिं सो ऽथ निष्पाद्योदक-
दानिकं क्रियाश्चानन्तरं कृत्वा प्रत्युवाच ऋतध्वजः २८ ऋतध्वज उवाच यदि सा मम तन्वङ्गी नस्याद्भार्य्या
मदालसा अस्मिन् जन्मनि नान्या मे भवित्री सहचारिणी २९ तामृते मृगशावाक्षीं गन्धर्व्वतनयामहं नभो-
क्ष्ये योषितं काञ्चिदिति सत्यं मयोदितं २० मत्कृते चारिणीं पत्नीं तां मुक्त्वा गजगामिनीं काञ्चिन्नाहं करि-
ष्यामीत्येतत्सत्यं मयोदितं २१ पुत्रा वूचतुः परित्यज्य च स्त्रीभोगान् तान् सर्व्वान् त्वया बिना क्रीडन्नास्ते समं
तुल्यैर्वयस्यैः शीलसम्पदा २२ एतत्तस्य परं कार्य्यं तात तत्केन शक्यते कर्त्तुं मर्त्यैर्दुष्प्राप्यमीश्वरैः किमुतेतरैः
५१ २३ जड उवाच इति वाक्यं तयोः श्रुत्वा विमर्षमगमत्पिता विमृश्य चाह तौ पुत्रौ नागराट्प्रहसन्निव ॥ २४ ॥
नागराड् श्वतर उवाच यद्यशक्यमिति ज्ञात्वा न करिष्यन्ति मानवाः कर्म्मस्वात्मसमुद्योगहान्या हानि-
स्ततः परं २५ आरभेत नरः कर्म्म स्वपौरुषमहापयन् निष्पत्तिः कर्म्मणां दैवे पौरुषे च व्यवस्थिता ॥ २६ ॥
तस्मादहं तथा यत्नं करिष्ये पुत्रकावितः तपश्चर्य्यां समास्थाय यथैतत्साध्यते चिरात् २७ जड उवाच एव-
मुक्त्वा स नागेन्द्रः प्लक्षावतरणं गिरेः तीर्थं हिमवतो गत्वा तपस्तेपे सुदुश्चरं २८ तुष्टाव गीर्भिश्च ततस्तत्र
देवीं सरस्वतीं तन्मना नियताहारो भूत्वा त्रिसवना प्लुतः २९ अश्वतर उवाच जगद्धात्रीमहं देवीमारिराध-
यिषुः शुभां स्तोष्ये प्रणम्य शिरसा ब्रह्मयोनिं सरस्वतीं ३० सदसद्देवि यत्किञ्चिन्मोक्षवच्चार्थवत्पदं तत्सर्व्वं
त्वय्यसंयोगं योगवद्देवि संस्थितं ३१ त्वमक्षरं परं देवि यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं अक्षरं परमं देवि संस्थितं परमाणु-
वत् ३२ अक्षरं परमं ब्रह्म विश्वं चैतत्क्षरात्मकं दारुण्यवस्थितो वह्निर्भौमाश्च परमाणवः ३३ तथा त्वयि
مارکنڈے پوران स्थितं ब्रह्म जगच्चेदमशेषतः ओङ्कारासरसंस्थानं यत्तु देवि स्थिरास्थिरं ३४ तत्र मात्रात्रयं सर्व्वमस्ति यद्देवि

नास्तिच त्रयोलोका स्त्रयो वेदा स्त्रै विद्यं पावक त्रयं ३५ त्रीणि ज्योतींषि वर्णाश्च त्रयो धर्म्मा गमास्तथा त्रयो।
गुणा स्त्रय: शब्दा स्त्रयो वेदा स्तथा श्रमा: ३६ त्रय: काला स्तथा वस्था: पितरो हर्न्नि शादय: एतन्मात्रा त्रयं।
देवि तव रूपं सरस्वति ३७ विभिन्न दर्शिना माद्या ब्रह्मणो हि सनातना: सोम संस्था हवि: संस्था। पाक संस्थाश्च
सप्तया: ३८ तास्त्व दुच्चारणा द्देवि क्रियंते ब्रह्म वादिभि: अनिर्द्देश्यं तथा चान्य दर्द्धं मात्रा न्वितं परं ३९ अवि।
कार्य्य क्षयं दिव्यं परिणाम विवर्जितं तवै तत्परमं रूपं यन्न शक्यं मयोदितु ४० न चास्ये न च न जिह्वा ताल्वो ष्ठा-
दिभि रुच्यते इन्द्रो ऽपि वसवो ब्रह्मा चंद्रा र्कौ ज्योति रेवच ४१ विश्वावासं विश्वरूपं विश्वेशं परमेश्वरं सांख्य
वेदान्त वादोक्तं बहु शाखा स्थिरी कृतं ४२ अनादि मध्य निधनं सद सन्न सदेवयत् एकं त्वनेकं नाप्येकं भव भेद
समाश्रितं ४३ अनाख्यं षड् गुणा ख्यञ्च वर्गाख्यं त्रिगुणा श्रयं नाना शक्ति मता मेकं शक्ति वै भवि कंपरं ॥ ४४॥
८० सुखा सुखं महा सौख्य रूपं त्वयि विभाव्य ते एवं देवि त्वया व्याप्तं सकलं निष्कलं च यत् अद्वैता वस्थितं ब्रह्म यच्च
द्वैते व्यवस्थितं ४५ ये ऽर्था नित्या ये विनश्यन्ति चान्ये ये वा स्थूला ये च सूक्ष्मा ति सूक्ष्मा: ये वा भूमौ ये न्तरिक्षे ऽन्य।
तो वा तेषां तेषां त्वत्त एवो पलब्धि: ४६ यच्चा मूर्त्तं यच्च मूर्त्तं समस्तं यद्वा भूतेष्वेक मेकं च किञ्चित् यद्दिव्यस्ति क्ष्मा
त लेखे ऽन्य तो वा त्वत्सम्बन्धं त्वत्स्वरै र्व्यंजनैश्च ४७ जड उवाच एवं स्तुता तदा देवी विष्णो र्जिह्वा सरस्वती प्रत्युवा-
च महात्मानं नाग मश्व तरं तत: ४८ सरस्वत्युवाच वरन्ते कम्बल भ्रात: प्रयच्छाम्युरगाधिप तदुच्यतां प्रदास्यामि
यत्ते मनसि वर्त्तते ४९ अश्वतर उवाच सहायं देहि देवि त्वं पूर्वं कम्बल मेव मे समस्त स्वर सम्बन्ध मुभयो: सं प्रय-
च्छ च ५० सरस्वत्युवाच सप्त स्वरा ग्राम रागा: सप्त पन्नग सत्तम गीत का नि च सप्तैव तावती श्चापि मूर्च्छना:५१
ताला श्चैकोन पञ्चाश तथा ग्राम त्रयं चयत् एतत्सर्वं भवान् गाता कम्बल श्च तथा नघ ५२ ज्ञास्य से मत्प्रसा-
देन भुजगेन्द्र परं तथा चतुर्व्विधं पदं तालं त्रि: प्रकारं लय त्रयं ५३ यति त्रयं तथा तोद्यं मया दत्तं चतुर्व्विधं एत-
द्भवान् म त्प्रसादात् पन्नगेन्द्रा ग्रजश्च यत् ५४ ज्ञास्यत्यन्तर्गतं चात्र स्वर व्यंजन सम्मितं तद शेषं मया दत्तं भवत:
कम्बल स्यच ५५ तथा नान्यस्य भूर्लोके पाताले चापि पन्नगौ प्रणे तारौ भवं तौ च सर्व्वस्या स्य भविष्यत: ॥

مارکنڈے پوران

(सरस्वती)

मा॰पु॰ ७१ पाताले देव लोके च भूर्लोके चैव पन्नगौ ५६ जड उवाच इत्युक्त्वा सा तदा देवी सर्व्वजिह्वा सरस्वती जगाम ।
दर्शनं सद्यो नागस्य कमले सरा ५७ तयोश्च तद्यथा वृत्तं आसीः सर्व्वं मजायत विज्ञानमुभयोः स्वरपदतालस्व-
रादिकं ५८ ततः कैलास शैलेन्द्र शिखरस्थित मीश्वरं गीतकैः सप्तभिर्नागौ तन्त्रीलय समन्वितौ ५९ आरि-
राधयिषू देव मनङ्गाङ्ग-हरं हरं प्रचक्रतुः परं यत्नमुभौ संहत वाक्कलौ ६० प्रातर्निशायां मध्याह्ने सन्ध्ययोश्चा-
पि तत्परौ तयोः कालेन महता स्तूयमानो वृषध्वजः ६१ तुतोष गीतकैस्तौ च प्राह ब्रूतां वरः ततः प्रणा-
म्याश्वतरः कम्बलेन समं तदा ६२ व्यज्ञापयन्महादेवं शितिकण्ठमुमापतिं यदि नौ भगवान् प्रीतो देवदेव त्रि-
लोचनः ६३ ततो यथाभिलषितं वरमेनं प्रयच्छ नौ मृता कुवलयाश्वस्य पत्नी देव मदालसा ६४ तेनैव वयसा
सोद्य दुहितृत्वं प्रयातु मे जातिस्मरा यथा पूर्वं तद्वत्कान्ति समन्विता योगिनी योगमाता च मद्गेहे जायतां भव ॥६५॥
महादेव उवाच यथोक्तं पन्नग श्रेष्ठ सर्व्वमेतद्भविष्यति मत्प्रसादादसन्दिग्धं शृणु चेदं भुजङ्गम ६६ श्राद्धे तु
८१ समनुप्राप्ते मध्यमं पिण्डमात्मना भक्षयेथाः फणि श्रेष्ठ शुचिः प्रयतमानसः ६७ भक्षिते तु ततस्तस्मिन् भवतो
मध्यमात् फणात् समुत्पत्स्यति कल्याणी तथा रूपा यथा मृता ६८ कामस्त्वेतमभिध्याय कुर्य्यास्त्वं पितृतर्पणं॥
नत्सर्व्वा देव सा सुभ्रूः श्वसतो मध्यमात् फणात् ६९ समुत्पत्स्यति कल्याणी तथा रूपा यथा मृता एतच्छ्रुत्वा त-
तस्तौ तु प्रणिपत्य महेश्वरं ७० रसातलं पुनः प्राप्तौ परितोषसमन्वितौ तथा च कृतवान् श्राद्धे सम्प्राप्ते कम्बलानुजः
७१ पिण्डञ्च मध्यमं तद्वद्यथावत्स भुक्तवान् तत्श्चापि ध्यायतः कामं ततः श्वसतु मध्यमा ७२ जज्ञे निश्वस-
तः सद्यस्तद्रूपा मध्यमात् फणात् न चापि कथयामास कस्यचित् स भुजङ्गमः ७३ अन्तर्गृहे तां सुदतीं स्त्रीभिर्गु-
प्तां धारयन् तौ चानुदिनमागम्य पुत्रौ नागपतेः सुतौ ७४ ऋतध्वजेन सहितौ विक्रीडाते ऽमराविव एकदा तु
सुतौ प्राह नागराजो मुदान्वितः ७५ यन्मया पूर्व्वमुक्तस्तु क्रियते किं न तत् तथा राजपुत्रो युवयोरुपकारी ममान्ति-
कं ७६ कस्मान्नानीयते वत्सावुपकाराय मानदः एव मुक्तौ ततस्तेन पित्रा स्नेहवता सुतौ ७७ गत्वा तस्य पुरं रम्यं
मातेन धीमता ततः कुवलयाश्वेन सौ कृत्वा किञ्चित्कथान्तरं ७८ ऊचतुर्नागराजोपेतं स्वगेह गमनं प्रति नागाह-

مارکنڈے پوران

नृपपुत्रोऽसौ नचिरं भवतो गृहं ७९ धनवाहनवस्त्रादि यन्मदीयं तदेव वां यद्युवां वाञ्छितं दातुं धनं रत्नमथापि
वा ८० तदीयतां द्विजसुतौ यदि वां प्रणयो मयि एतावताहं दैवेन वञ्चितोऽस्मि दुरात्मना ८१ यद्भवद्भ्यां
ममत्वं नो मदीये क्रियते गृहे यदि वां मत्प्रियं कार्य्यं ननु ग्राह्योऽस्मि वां यदि ८२ तद्धने मम गेहे च ममत्वमनुक-
ल्प्यतां युवयोर्यन्मदीयं तन्मामकं युवयोः स्वकं ८३ एतत्सत्यं विजानीतं युवां प्राणा बहिश्चराः पुनर्नैवं वि
भिन्नार्थं वक्तव्यं द्विजसत्तमौ ८४ मत्प्रसादपरौ प्रीत्या शापितौ हृदये मम ततः स्नेहार्द्रवदनौ तावुभौ नागनन्द
नौ ८५ ऊचतुर्नृपतेः पुत्रं किञ्चित्प्रणयकोपितौ ऋतध्वज न सन्देहो यथैवाह भवानिदं ८६ तथैव चास्म
न्मनसि नात्र चिन्त्यमतोऽन्यथा किन्त्वावयोः सार्धं पित्रा प्रोक्तमेतन्महात्मना ८७ द्रष्टुं कुवलयाश्वं तमिच्छा-
मीति पुनः पुनः ततः कुवलयाश्वोऽसौ समुत्थाय वरासनात् यथाह तातेति वदन् प्रणाममकरोद्भुवि ॥ ८८ ॥
कुवलयाश्व उवाच धन्योऽहमतिपुण्योऽहं कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया यत्तातो मामभिद्रष्टुं करोति प्रवणं
मनः ८९ तदुत्तिष्ठत गच्छामस्तातमाज्ञां क्षणमप्यहं नातिक्रान्तुमिहेच्छामि पद्भ्यां तस्य शपाम्यहं ॥ ९० ॥
जड उवाच एवमुक्त्वा ययौ सोऽथ सहताभ्यां नृपात्मजः प्राप्य च गोमतीं पुण्यां निर्गम्य नगराद्बहिः ॥ ९१ ॥
तन्मध्येन ययुस्ते वै नागेन्द्रनृपनन्दनाः मेने च राजपुत्रोऽसौ पारे नद्यास्तयोर्गृहं ९२ ततश्चाकृष्य पातालं ता-
भ्यां नीतो नृपात्मजः पाताले ददृशे चोभौ स पन्नगकुमारकौ ९३ फणामणिकृतोद्योतौ व्यक्तस्वस्तिकल
क्षणौ विलोक्य तौ सुरूपाङ्गौ विस्मयोत्फुल्ललोचनः ९४ विहस्य चाब्रवीत्प्रेम्णा साधु भो द्विजसत्तमौ कथया
मासतुस्तौ च पितरं पन्नगेश्वरं ९५ प्राप्तमश्वतरं नाम माननीयं दिवौकसां रमणीयं ततोऽपश्यत्पातालं स
नृपात्मजः ९६ कुमारैस्तरुणैर्हृद्यैः स्वरगैरुपशोभितं तथैव नागकन्याभिः क्रीडन्तीभिरितस्ततः ॥ ९७ ॥
चारुकुण्डलहाराभिस्ताराभिर्गगनं यथा गीतशब्दैस्तथान्यत्र वीणावेणुस्वनानुगैः ९८ मृदङ्गपणवातो
द्यं हारि वेश्मशताकुलं दीप्यमानः स पातालं ययौ शत्रुजितः सुतः ९९ सह ताभ्यामभीष्टाभ्यां पन्नगाभ्यामरिन्दमः
ततः प्रविश्य ते सर्वे नागराजनिवेशनं १०० ददृशुस्ते महात्मानं [illegible] स्थितं दिव्यमाल्याम्बरधरं मणि

मार्कण्डे पुरान

कुण्डल भूषणां १०१ स्वच्छ मुक्ता फल लता हारि हारोप शोभितं केयूरिणं महाभाग भासने सर्व्व कांचने १०२
मणि विद्रुमवै दूर्य्य जालान्तरित रूपके सताभ्यां दर्शित स्तस्य तातोऽसावकसाविति १०३ वीरः कुवलयाऽ
श्वोऽयं पित्रे चासौ निवेदितः ततोन नाम चरणौ नागेन्द्रस्य ऋतध्वजः १०४ तमुत्थाप्य बलाद्गाढं नागेन्द्रः ।
परिषस्वजे मूर्द्ध्नि चैनमुपाघ्राय चिरंजीवेत्युवाच सः १०५ निहताशेष शत्रुश्च पित्रोः शुश्रूषणं कुरु वत्स धन्य
स्य कथ्यन्ते परोक्षस्यापि ते गुणाः १०६ भवतो मम पुत्राभ्यां मसामान्या निवेदिताः त्वमत्रानेन वृद्धेथा मनो वा-
क्काय चेष्टितैः १०७ जीवितं गुणिनः श्लाघ्यं जीवन्नेव मृतोऽगुणः गुणवान्निर्वृतिं पित्रोः शत्रूणां हृदयज्वर-
म् १०८ करोत्यात्महितं कुर्व्वन् विश्वासञ्च महाजने देवताः पितरो विप्रा मित्रार्थि विकलादयः १०९ बान्धवा-
श्च तथेच्छन्ति जीवितं गुणिनश्चिरं परिवादनिवृत्तानां दुर्गतेषु दयावतां गुणिनां सफलं जन्म संश्रितानां विप-
न्नतैः ११० जड उवाच एवमुक्त्वा स तं वीरं पुत्रा विदमथाब्रवीत् ऊर्जां कुवलयाश्वस्य कर्तुकामो भुजङ्गमः ॥ १११ ॥
स्नानादिकं कर्म कृत्वा सर्व्वमेव यथाक्रमं मधुपानादि सम्भोगमाहारञ्च यथेप्सितं ११२ ततः कुवलयाश्वेन
हृदयोत्सवभूतया कथया स्वल्पकं कालं स्थास्यामो हृष्टचेतसः ११३ अनुमेने च तन्नौ नीवचः शत्रुजितः सुतः
तथा चकार नृपतिः पन्नगानामुदारधीः ११४ समेत्य तैरात्मज भूपनन्दनैर्महोरगाणामधिपः समस्तदाक् ॥
मुदान्वितोऽन्नानि मधूनि चात्मवान् यथोपयोगं बुभुजे सभोग भुक् ११५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मदालसो
पाख्याने कुवलयाश्व पाताल गमनं त्रयो विंशोऽध्यायः २३ जड उवाच कृता हारं महात्मानमथितं पव-
नाशिना उपासाञ्चक्रिरे पुत्रौ भूपाल तनयस्तथा १ कथाभिरनुरूपाभिः स महात्मा भुजङ्गमः प्रीतिं सञ्ज-
नया मास पुत्रसख्युरुवाचच २ तव भद्र सुखं ब्रूहि गेह मभ्यागतस्य यत् कर्त्तव्य मुत्सृजा शङ्का पितरीव सुतो ।
मयि ३ रजतं वा सुवर्णं वा वस्त्र वाहन मासनं यद्वाभिमत मत्यर्थं दुर्लभं तद्वृणुष्व मां ४ कुवलयाश्व उवाच ॥
तव प्रसादाद्भगवन् सुवर्णादि गृहे मम पितुरस्ति ममाद्यापि न किञ्चित् कार्य्य मीदृशं ५ तति वर्ष सहस्राणि
शासति सो वसुन्धरां तथैव त्वयि पाताले नमेयान्त्वो मुखे मनः ६ ते धन्यास्ते सुपुत्राश्च येषां पितरि जीवति

مارکنڈے پوران

तृणकोटिसमं वित्तं ताक्रायाद्वित्तकोटिषु ७ मित्रारिणि तुल्यशिष्टानि तद्वद्देह मनामयं जनिता ध्रियते वित्तं।
यौवनं किन्नु नास्ति मे ८ असत्यर्थे नृणांयाञ्चा प्रवणां जायते मनः सत्यशैये कथं याञ्चां ममजिह्वा करि
ष्यति ९ येन चिन्त्यं धनं किञ्चिन्मम गेहे ऽस्ति नास्ति वा पितृबाहुतरुच्छाया संश्रिता सुखिनो हि ते ॥ १० ॥
ये तु बाल्यात् प्रभृत्येव विना पित्रा कुटुम्बिनः ते सुखास्वादविभ्रंसान्मन्ये धात्रैव वञ्चिताः ११ न ह्वयं त्वत्प्रसादे
न धनरत्नादि सञ्चयात् पितृमुक्तान् प्रयच्छामः कामतो नित्यमर्थिनां १२ तत्सर्व्वमिह सम्प्राप्तं यदङ्घ्रियुगलं
तव मच्चूडामणिना स्पृष्टं यच्चाङ्गस्पर्शमाप्नवान् १३ जड उवाच इत्येवं प्रश्रितं वाक्यं श्रुत्वा पन्नगसत्तमः ॥
प्राह राजसुतं प्रीत्या पुत्रयोरुपकारिणं १४ नाग उवाच यदि रत्नसुवर्णादि मत्तो ऽवाप्नुनते मनः यदन्यन्म
नसः प्रीत्यै तद्ब्रूहि त्वं ददाम्यहं १५ कुवलयाश्व उवाच भगवंस्त्वत्प्रसादेन प्रार्थितस्य गृहे मम सर्व्वमस्ति
विशेषेण सम्प्राप्तं तव दर्शनात् १६ कृतकृत्यो ऽस्मि चैतेन सफलं जीवितञ्च मे यदङ्गसंश्लेषमितः त्वद्देवस्य मानुषः
८१ १७ ममोत्तमाङ्गे त्वत्पादरजसा यदिहास्पदं कृतं तेनैव न प्राप्तं किं मया पन्नगेश्वर १८ यदि त्ववश्यं दातव्यो वरो
मम यथेप्सितः तत्पुण्यकर्म्मसंस्कारो हृदयान्मा व्यपैतु मे १९ सुवर्णमणिरत्नादि वाहनं गृहमासनं स्त्रियो ऽन्न
पानं पुत्राश्च चारुमाल्यानुलेपनं २० एते च विविधाः कामा गीतवाद्यादिकञ्च यत् सर्व्वमेतन्मम मतं फलं पुण्य
वनस्पतेः २१ तस्मान्नरेण तन्मूलः कार्य्यो यत्नः कृतात्मना कर्त्तव्यः पुण्यसक्तानां न किञ्चिद्भुवि दुर्लभं २२
अश्वतर उवाच एवं भविष्यति प्राज्ञ तव धर्म्माश्रिता मतिः सत्यञ्चैतत्फलं सर्व्वं धर्म्मस्योक्तं यथा त्वया ॥ २३ ॥
तथाप्यवश्यमस्मद्गृहमागतेन त्वया धुना प्राप्यं यन्मानुषे लोके दुष्प्रापं भवतो मतं २४ जड उवाच तस्यैतद्वचनं श्रु-
त्वा सतदा नृपनन्दनः मुखावलोकनञ्चक्रे पन्नगेन्द्रसुतयोः २५ ततस्तौ प्रणिपत्योच्चै राजपुत्रस्य सम्मतं ॥
तत् पितुः सकलं वीरौ कथयामासतुः स्फुटं २६ पुत्रावूचतुः ततो ऽस्य पत्नी दयिता श्रुत्वेमं विनिपातितं अत्यन्त-
दयितान् प्राणान् विप्र लब्ध्वा दुरात्मना २७ केनापि कृतवैरेण दानवेन कुबुद्धिना गन्धर्व्वराजस्य सुता नाम्नाख्या
مارکنڈے پران ता मदालसा २८ ज्ञातज्ञो ऽयं [illegible] प्रतिज्ञां कृतवानिमां [illegible] भार्य्या भविष्यतीति वने यित्वा मदालसां २९

इत्थं तां चारु सर्व्वाङ्गी मयं वीर ऋतध्वज: तात वाञ्छति यच्चैतत् क्रियतेतत्कृतं भवेत् ३० अश्वतर उवाच भूते-
र्वियोगिनो योगत्ता दृष्टैरेवता दृशा: कथमेतद्विना स्वप्न मायांवाद्यान्धरो दितो ३१ जड उवाच अथाशिपत्य भुजङ्ग-
स्य पुत्र: शत्रुजितस्तत: प्रत्युवाच महात्मानं प्रेम लज्जा समन्वित: ३२ माया मयी मय्यद्युना समतात मदालसा ॥
यदि दर्शय मे मन्ये परं कृतमनुग्रहं ३३ अश्वतर उवाच तस्मात् पश्येह वत्स त्वं माया च्चेदृद्रष्टु मिच्छसि अनुग्रा-
ह्यो भवान् गेहं बालो ऽप्यभ्यागतो गुरु: ३४ जड उवाच आनयामास नागेन्द्रो गृहगुप्तां मदालसां तेषां सम्मोह
नार्थाय जजल्प च तत: स्फुटं ३५ दर्शयामास च तदा राजपुत्राय तां शुभां सेयं नवेति ते भार्या राजपुत्र मदालसा॥
३६ जड उवाच सहृष्ट्वा तां तदा तन्वीं तत्क्षणात् विगतत्रप: प्रियेति साभि मुखं ययौ वाच मुदीरयन् निवा-
रयामास च तं नाग: सो ऽश्वतरस्त्वरन् ३७ अश्वतर उवाच मायेयं पुत्र मास्प्राक्षी: प्रागेव कथितं तव अन्तर्धानं
मुपैत्याशु माया संस्पर्शनादिभि: ३८ तत: पपात मेदिन्यां सतु मूर्च्छा परिप्लुत: हा प्रियेति वदन् सो ऽथ चिन्त-

यामास भाविनीं ३९ अहो स्नेहो ऽस्य नृपतेर्म्मे मो यथ्यं चलं मन: येनायं पातनो ऽरीणां विना शस्त्रेण पातित:
४० मायेति दर्शिता तातेन मिथ्या मायेति यत् स्फुटं वाय्वम्बु तेज सां भूमेराकाशस्य च चेष्टया ४१ जड उवाच तत:
कुवलयाश्वं तं समाश्वास्य भुजङ्गम: कथयामास तत्सर्व्वं मृत सञ्जीवनादिकं ४२ तत: प्रहृष्ट: प्रतिलभ्य का-
न्तां प्रणम्य नागं निजगाम सो ऽथ सुशोभमान: स्वपुरं तम श्व मारुह्य संचिन्तित मभ्युपेतं ४३ इति श्री मार्कण्डे
य पुराणे मदालसा प्राप्ति: २४ जड उवाच आगम्य स्व पुरं सो ऽथ पित्रो: सर्व्वम शेषत: कथयामास तन्व-
ङ्गी यथा प्राप्ता पुनर्मृता १ ननाम सा च चरणौ श्व श्रू श्व शुरयो: शुभा स्वजनञ्च यथा पूर्व्वं वन्दना श्लेषणादि-
भि: २ पूजयामास तन्वङ्गी यथान्यायं यथा वय: ततो महोत्सवोजज्ञे पौराणां तत्र वै पुरे ३ ऋतध्वजश्च सु-
चिरं तयारेमे सुमध्यया निर्झरेषु च शैलानां निम्नगा पुलिनेषु च ४ काननेषु च रम्येषु तथैवोपवनेषु च सुराय
सयं वाञ्छमाना सापि कामोपभोगत: ५ सहतेनाति कालं ने रेमे रम्या सुभूमिषु तत: कालेन महता शत्रुजित्
मार्कण्डे पुराण स नराधिप ६ सम्यक् प्रशास्य वसुधां काल धर्म्म मुपेयिवान् तत: पौरा महात्मानं पुत्रं तस्य ऋतध्वजं ॥ ७ ॥

अभ्यविञ्चन्त राजानमुदारा चारचेष्टितं सम्यक् पालयतस्तस्य प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ८ मदालसायाः सञ्जज्ञे
पुत्रः प्रथमवत्सरः तस्य चक्रे पिता नाम विक्रान्त इति धीमतः ९ हृष्टपुष्टेन वै भृत्या जहास च मदालसा सा वै
मदालसा पुत्रं बालमुत्तानशायिनं उल्लापनच्छलेनाह रुदमानमविश्वरं १० शुद्धोऽसि रे तात न तेऽस्ति नाम
कृतं हि ते कल्पनयाधुनैव पञ्चात्मकं देहमिदं तवैतन्नैवास्य त्वं रोदिषि कस्य हेतोः ११ नवा भवान्रोदिति वैस्व
जन्मा शब्दोऽयमासाद्य महीशसूनुं विकल्प्यमाना विविधा गुणास्ते ऽगुणाश्च भौताः सकलेन्द्रियेषु ॥ १२ ॥
भूतानि भूतैः परिदुर्बलानि वृद्धिं समायान्ति यथेह पुंसः अन्नाम्बुदानादिभिरेव कस्य न तेऽस्ति वृद्धिर्न च तेऽस्ति
हानिः १३ त्वं कञ्चुके शीर्यमाणे निजेऽस्मिंस्तस्मिंश्च देहे मूढतां मा व्रजेथाः शुभाशुभैः कर्मभिर्देहमेत-
न्मदादिमूढैः कञ्चुकस्तेऽपिनद्धः १४ तातेति किञ्चित्तनयेति किञ्चिदम्बेति किञ्चिद्दयितेति किञ्चित् ममेति
किञ्चिन्न ममेति किञ्चित् त्वं भूतसङ्घं बहुमानयेथाः १५ दुःखानि दुःखोपशमाय भोगान् सुखाय जानाति

विमूढचेताः तान्येव दुःखानि पुनः सुखानि जानात्यविद्वान् सुविमूढचेताः १६ हासोऽस्थिसन्दर्शनमक्षि
युग्ममत्युज्ज्वलं तर्जनमङ्गनायाः कुचादिपीनं पिशितं घनं तत् स्थानं रतेः किं नरकं न योषित् १७ यानं
क्षितौ यानगतश्च देहं देहेऽपि चान्यः पुरुषो निविष्टः ममत्वबुद्धिर्न तथा यथा स्वे देहेऽतिमात्रं वत मूढतैषा १८
इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मदालसोपाख्याने २५ जड उवाच वर्द्धमानं सुतं सा तु राजपत्नी दिने दिने तमुल्ला
पादिना बोधमनयन्निर्ममात्मकं १ यथा यथा बलं लेभे यथा लेभे मतिं पितुः तथा तथात्मबोधञ्च सोऽवाप
मातृभाषितैः २ इत्थं तया स तनयो जन्मप्रभृति बोधितः चकार न मतिं प्राज्ञो गार्हस्थ्यं प्रति निर्ममः ॥ ३ ॥
द्वितीयोऽस्याः सुतो जज्ञे तस्य नामाकरोत्पिता सुबाहुरित्यथ तस्मिन् सा जहास मदालसा ४ तमप्येवं यथा पूर्वं
बालमुल्लापनादिना प्राह बाल्यात् स च प्राप तथा बोधं महामते ५ तृतीयं तनयं जातं स राजा प्राह शत्रुमर्दनं ॥
यदा हसत न सा सुभ्रूर्जहासाति चिरं पुनः ६ तथैव सोऽपि तन्वङ्ग्या बालत्वादेव बोधितः क्रियाश्चकार निष्कामो
न किञ्चिदुपकारकं ७ चतुर्थस्य सुतस्याथ चिकीर्षुर्नाम भूमिपः ददर्श तां शुभाचारामीषद्धासां मदालसां ॥

 तामाहराजा हसतीं किञ्चित् कौतूहलान्वित: ८ राजोवाच क्रियमाणोस्य कन्नाम्नि कथ्यतां हास्यकारणं ॥
 विक्रान्त एव सुबाहुश्च तथान्यश्शत्रुमर्द्दन: ९ शोभनानीति नामानि मया मन्ये कृतानि वै ॥ योग्यानि क्षत्रबन्धूनां
शौर्य्यौदार्य्ययुतानि च १० असत्यैतानि चेद्भद्रे यदि ते मनसि स्थितं तदस्य क्रियतां नाम चतुर्थस्य सुतस्य मे ११
मदालसोवाच मयाज्ञा भवत: कार्य्या महाराज यथात्थ मां तथा नाम करिष्यामि चतुर्थस्य सुतस्य ते ॥ १२ ॥
अलर्क इति धर्म्मज्ञ: ख्यातिं लोके प्रयास्यति कनीयानेष ते पुत्रो मतिमांश्च भविष्यति १३ तच्छ्रुत्वा नाम पुत्र
स्य कृतं मात्रा महीपति: अलर्क इत्यसम्बद्धं प्रहस्येदमथाब्रवीत् १४ राजोवाच भवत्या यदिदं नाम मत्पुत्र
स्य कृतं शुभे किमीदृशमसम्बद्धमर्थ: कोऽस्य मदालसे १५ मदालसोवाच कल्पनेयं महाराज कृता सा व्याव
हारिकी त्वत्कृतानां तथा नाम्नां शृणु भूप निरर्थतां १६ वदन्ति पुरुषा: प्राज्ञा व्यापिनं पुरुषं यत: क्रान्तिश्च
गतिरुद्दिष्टा देशाद्देशान्तरन्तु या १७ सर्व्वगो न प्रयातीति व्यापी देहेश्वरो यत: ततो विक्रान्त संज्ञेयं मता मम
८८ निरर्थिका १८ सुबाहुरिति या संज्ञा कृतान्यस्य सुतस्य ते निरर्था सापि मूर्तत्वात् पुरुषस्य महीपते ॥ १९ ॥
पुत्रस्य यत्कृतं नाम तृतीयस्यारिमर्द्दन: मन्ये तदप्यसम्बद्धं शृणु चाप्यत्र कारणं २० एक एव शरीरेषु सर्व्वेषु
पुरुषो यदा तदास्य राजन् क: शत्रु: को वा मित्रमिहेष्यते २१ भूतैर्भूतानि मृद्यन्ते अमूर्तो मृद्यते कथं क्रो
धादीनां पृथग्भावात् कल्पनेयं निरर्थिका २२ यदि संव्यवहारार्थमसन्नाम प्रकल्प्यते नाम्नि कस्मादलर्काख्ये
नैरर्थ्यं भवतो मतं २३ जड उवाच एवमुक्तस्तया साधु महिष्या स महीपति: तथेत्याह महाबुद्धिर्दयितां
तथ्यवादिनीं २४ तञ्चापि सा सुतं सुभ्रूर्यथा पूर्व्वसुतांस्तथा प्रोवाच बोधजननं तामुवाच स पार्थिव: ॥ २५ ॥
करोषि किमिदं मूढे मम सन्तानसन्तते: दुष्टबोधप्रदानेन यथा पूर्व्वसुतेषु मे २६ यदि ते मत्प्रियं कार्य्यं यदि
ग्राह्यं वचो मम तदेनं तनयं मार्गे प्रवृत्ते: सन्नियोजय २७ कर्म्ममार्ग: समुच्छेदं नैवं देवि गमिष्यति पितृपिण्ड
निवृत्तिश्च नैवं साध्वि भविष्यति २८ पितरो देवलोकस्थास्तथा तिर्य्यक्त्वमागता: तद्वन्मनुष्यतां याता भूतवर्गे
मार्कण्डेय पुराण च संस्थिता: २९ सपुण्यानपुण्यांश्च क्षुत्क्षामान् तृट्परिप्लुतान् पिण्डोदकप्रदानेन नर: कर्म्मरत: सदा

मा॰ पु॰ ३० सदाध्यायगते दुःखे पुत्र इष्टैव तिथीनपि॥ देवैर्मनुष्यैः पितृभिः प्रेतैर्भूतैः सगुह्यकैः ३१ वयोभिः कृमिकीटैश्च
७८ नरैश्चैवोपजीव्यते तस्मात्त्वमङ्ग पुत्र मेयत्कार्य्यं सततो निभिः ३२ ऐहिकामुष्मिकं फलं तत्सम्यक् प्रतिपाद
य तेनैव मुक्ता साभर्त्ता वरनारी मदालसा ३३ अलर्कं नाम तनयं सुवाचोल्लापवादिनी पुत्र वर्द्धस्व मद्भर्तुर्मनो
नन्दय कर्म्मभिः मित्राणामुपकाराय दुर्हृदां नाशनाय च ३४ धन्योऽसि रेयो वसुधामशत्रुरेकश्चिरं पालयि
तासि पुत्र तत्पालनादस्तु सुखोपभोगो धर्म्मात्फलं प्राप्स्यसि चामरत्वं ३५ धरामरान् पर्व्वसु तर्पयेथा समीहितं
बन्धुषु पूरयेथाः हितं परस्मै हृदि चिन्तयेथा मनः परस्त्रीषु निवर्त्तयेथाः ३६ यज्ञैरनेकैर्विबुधानजस्रमर्थैर्द्वि-
जान् प्रीणय संश्रितांश्च स्त्रियश्च कामैरतुलैश्चिराय युद्धैश्चारीन् तोषयितासि वीर ३७ बालो मनोनन्दय बान्ध
वानां गुरोस्तथाज्ञाकरणैः कुमारः स्त्रीणां युवा सत्कुलभूषणानां वृद्धो वने वत्स वनेचराणां ३८ राज्यं कुर्वन् सु-
हृदो नन्दयेथाः साधून् रक्षंस्तात यज्ञैर्यजेथाः दुष्टान्निघ्नन् वैरिणश्चाजिमध्ये गोविप्रार्थे वत्स मृत्युं व्रजेथाः ३९
८१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पुत्रानुशासनं २६ जड उवाच एवं सम्लाल्यमानस्तु स तु मात्रा दिने दिने ववृधे वयसा
बालो बुद्ध्या चालर्कसंज्ञितः १ सकौमारकमासाद्य ऋतध्वजसुतस्ततः कृतोपनयनः प्राज्ञः प्रणिपत्याह मा
तरं २ मया यदत्र कर्त्तव्यमैहिकामुष्मिकाय वै सुखाय वद तत्सर्वं प्रश्रयावनतस्य मे ३ मदालसोवाच वत्स
राज्येऽभिषिक्तेन प्रजारञ्जनमादितः कर्त्तव्यमविरोधेन स्वधर्म्मस्य महीभृता ४ व्यसनानि परित्यज्य सप्तमूल
हराणि वै आत्मा रिपुभ्यः संरक्ष्यो बहिर्मन्त्रविनिर्गमात् ५ अष्टधा नाशमाप्नोति सुचक्रात् स्यन्दनाद्यथा तथा
राजाप्यसंदिग्धं बहिर्मन्त्रविनिर्गमात् ६ दुष्टादुष्टं च जानीयादमात्यानरिदोषतः चरैश्चरांस्तथा शत्रोरन्वे
ष्टव्याः प्रयत्नतः ७ विश्वासो न तु कर्त्तव्यो राज्ञा मित्राप्तबन्धुषु कार्य्ययोगादमित्रेऽपि विश्वसीत नराधिपः ॥८॥
स्थानवृद्धिक्षयज्ञेन षाड्गुण्यविदितात्मना भवितव्यं नरेन्द्रेण न कामवशवर्त्तिना ९ प्रागात्मा मन्त्रिणश्चैव
ततो भृत्या महीभृता जेयाश्चानन्तरं पौरा विरुध्येत ततोऽरिभिः १० यस्त्वेतानविजित्यैव वैरिणो विजिगीषते ॥
सोऽजितात्मा जितामात्यः शत्रुवर्गेण बाध्यते ११ तस्मात् कामादयः पूर्वं जेयाः पुत्र महीभुजा तज्जये हि जयो

मा.पु. ३ वश्यो राजा नश्यति तैर्जितः १२ कामः क्रोधश्च लोभश्च मदो मानस्तथैव च हर्षश्च शत्रवो ह्येते विनाशाय मही
७९ क्षितां १३ कामप्रसक्त मात्मानं स्मृत्वा पाण्डुं निपातितं निवर्त्तयेत्तथा क्रोधादनुह्रादं हतात्मजं १४ हतमैलं तथालो
भात्मदाद्वेनं द्विजैर्हतं मानादनायुषः पुत्रं बलिं हर्षात्पुरञ्जयं १५ एभिर्जितैर्जितं सर्वं मरुत्तेन महात्मना स्मृत्वा
विवर्जयेदेतान् दोषान् स्वीयान्महीपतिः १६ काककोकिल भृङ्गाणां मृगव्याल शिखण्डिनां हंसकुक्कुट लोहा
नां शिक्षेत चरितं नृपः १७ कौशिकस्य क्रियां कुर्य्यात्द्विपक्षे मनुजेश्वरः चेष्टां पिपीलिकानाञ्च काले भूपः प्र
दर्शयेत् १८ ज्ञेयाग्नि विस्फुलिङ्गानां बीजचेष्टा च शाल्मलेः चन्द्र सूर्य्य स्वरूपेण नीत्यर्थे पृथिवीक्षिता १९
बन्धकी पद्म शरभ शूलिका गुर्व्विणी स्तनात् प्रज्ञा नृपेण चादेया तथा गोपाल योषितः २० शक्रार्क यम
सोमानां तद्वद्वायोर्महीपतिः रूपाणि पञ्च कुर्व्वीत महीपालन कर्म्मणि २१ यथेन्द्रश्चतुरो मासान् तोयो
त्सर्गेण भूगतं आप्याययेत्तथा लोकं परिहारैर्महीपतिः २२ मासानष्टौ यथा सूर्य्यस्तोयं हरति रश्मिभिः ॥
८१ सूक्ष्मेणैवाभ्युपायेन तथा शुल्कादिकं नृपः २३ यथा यमः प्रियद्वेष्यौ प्राप्तकाले नियच्छति तथा प्रियाप्रि
ये राजा दुष्टादुष्टे समो भवेत् २४ पूर्णेन्दुमालोक्य यथा प्रीतिमान्जायते नरः एवं यत्र प्रजाः सर्व्वा निर्वृतास्त
च्छशिव्रतं २५ मारुतः सर्व्व भूतेषु निगूढश्चरते यथा एवं नृपश्चरेच्चारैः पौरामात्यादिबन्धुषु ॥ २६ ॥
न लोभाद्वा न कामाद्वा नार्थाद्वा यस्य मानसं यत्नार्त्तैः [illegible] राजा स्वर्गे महीयते २७ उत्पथग्राहिणो
मूढान्स्वधर्माच्चलतो नरान् यः करोति निजे धर्मे [illegible] २८ वर्णाश्रमाणि धर्माणि यस्य रा
ज्ये तथाश्रमाः वत्स तस्य सुखं प्रेत्य परत्रेह च शाश्वतं २९ एतद्राज्ञः परं कृत्यं तथैतद्वृद्धिकारकं स्वधर्म्मे
स्थापनं नृणां चाल्यते यत्कुबुद्धिभिः ३० पालनेनैव भूतानां कृतकृत्यो महीपतिः सम्यक्पालयिता भागं
धर्म्मस्याप्नोति यत्नतः ३१ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे पुत्रानुशासनं २७ जड उवाच तस्मात् [illegible]
सोऽलर्को मातरं पुनः पप्रच्छ वर्णधर्म्मांश्च धर्म्मान्ये चाश्रमेषु च १ अलर्क उवाच कथितोऽयं महाभागे
مارکنڈے پوران राज्य तन्त्राश्रितस्त्वया धर्म्मं तमहमिच्छामि श्रोतुं वर्णाश्रमात्मकं २ मदालसोवाच [illegible]

ब्राह्मणस्य त्रिधामतः । नान्यश्चतुर्थो धर्मोऽस्ति धर्मस्तस्य यदं बिना ३ याजनाध्यापने शुद्धे तथा पूत प्रतिग्रहः
एषा सम्यक् समाख्याता त्रिविधा चास्य जीविका ४ दानमध्ययनं यज्ञः क्षत्रियस्याप्ययं त्रिधा धर्मः प्रोक्तः
क्षिते रक्षा शस्त्राजीवञ्च जीविका ५ दानमध्ययनं यज्ञो वैश्यस्यापि त्रिधैव सः वाणिज्यं पाशुपाल्यञ्च कृ-
षिश्चैवास्य जीविका ६ दानं यज्ञोऽथ शुश्रूषा द्विजातीनां त्रिधा मया व्याख्यातः शूद्रधर्मोऽपि जीविका
कारुकर्म च ७ तद्वद् द्विजाति शुश्रूषा पोषणं क्रयविक्रयौ वर्णधर्मास्त्विमे प्रोक्ताः श्रूयन्तां चाश्रमाश्र-
याः ८ स्ववर्णधर्मात् संसिद्धिं नरः प्राप्नोति नच्युतः प्रयाति नरकं प्रेत्य प्रतिषिद्धनिषेवनात् ९ यावत्तु नोप-
नयनं क्रियते वै द्विजन्मनः कामचेष्टोक्तिभक्ष्यश्च तावद्भवति पुत्रक १० कृतोपनयनः सम्यक् ब्रह्मचारी
गुरोर्गृहे वसेत्तत्र च धर्मोऽस्य कथ्यते तं निबोध मे ११ स्वाध्यायोऽथाग्निशुश्रूषा स्नानं भिक्षाटनं तथा गुरो
र्निवेद्य तच्चान्नमनुज्ञातेन सर्वदा १२ गुरोः कर्मणि सोद्योगः सम्यक् प्रीत्युपपादनं तेनाहूतः पठेच्चैव तत्परो
८० नान्यमानसः १३ एकं द्वौ सकलान् वापि वेदान् प्राप्य गुरोर्मुखात् अनुज्ञातोऽथ वन्दित्वा दक्षिणां गुरवे ततः
१४ गार्हस्थ्याश्रमकामस्तु गृहस्थाश्रममावसेत् वानप्रस्थाश्रमं वापि चतुर्थं चेच्छयात्मनः १५ तत्रैव वा गु-
रोर्गेहे द्विजो निष्ठामवाप्नुयात् गुरोरभावे तत्पुत्रे तच्छिष्ये तत्सुते बिना १६ शुश्रूषुर्निरभिमानो ब्रह्मचर्या-
श्रमं वसेत् उपावृत्तस्ततस्तस्मात् गृहस्थाश्रमकाम्यया १७ ततोऽसमानर्षिकुलां तुल्यां भार्यां सरोगिणीं ॥
उद्वहेन्न्यायतोऽव्यङ्गां गृहस्थाश्रमकारणात् १८ स्वकर्मणा धनं लब्ध्वा पितृदेवातिथींस्तथा सम्यक् स-
म्प्रीणयन् भक्त्या पोषयच्चाश्रितांस्तथा १९ भृत्यात्मजान् जामयोऽथ दीनान्धपतितानपि यथाशक्त्यान्न
दानेन वयांसि पशवस्तथा २० एष धर्मो गृहस्थस्य ऋतावभिगमस्तथा पञ्चयज्ञविधानन्तु यथाशक्त्यान
हापयेत् २१ पितृदेवातिथिज्ञाति भुक्त शेषं स्वयं नरः भुञ्जीत च समं भृत्यैर्यथाविभवमाहृतः २२ एष तूद्देशतः
प्रोक्तो गृहस्थस्याश्रमो मया वानप्रस्थस्य धर्मांस्ते कथयाम्यवधार्य्यतां २३ अपत्यसन्ततिं दृष्ट्वा प्राज्ञो देहस्य चा-
नतिं वानप्रस्थाश्रमं गच्छेदात्मनः शुद्धिकारणात् २४ तत्रारण्योपभोगश्च तपोभिश्चात्मकर्षणं भूमौ शय्या।

ब्रह्मचर्य्यं पितृदेवातिथि क्रिया २५ होमस्त्रिषवणस्नानं जटावल्कलधारणं योगाभ्यासः सदा चैव वन्यस्नेह
निषेवनं इत्येष पापशुद्ध्यर्थमात्मनश्चोपकारकः वानप्रस्थाश्रमस्तस्माद्भिक्षोस्तु चरमोऽपरः ॥ २७ ॥
चतुर्थस्य स्वरूपन्तु श्रूयतामाश्रमस्य मे यः स्वधर्म्मोऽस्य धर्म्मज्ञैः प्रोक्तस्तात महात्मभिः २८ सर्व्वसङ्गपरित्या-
गो ब्रह्मचर्य्यमकोपिता यतेन्द्रियत्वमावासे नैकस्मिन् वसतिश्चिरं २९ अनारम्भस्तथाहारो भैक्षान्नेनैकका-
लिना आत्मज्ञानावबोधेच्छा तथा चात्मावलोकनं ३० चतुर्थे त्वाश्रमे धर्म्मो मयायं ते निवेदितः सामान्य-
मन्यद्वर्णानामाश्रमाणां च मे शृणु ३१ सत्यं शौचमहिंसा च अनसूया तथा क्षमा आनृशंस्यमकार्पण्यं-
सन्तोषश्चाष्टमो गुणः ३२ एते संक्षेपतः प्रोक्ता धर्म्मा वर्णाश्रमेषु ते एतेषु च स्वधर्मेषु स्वेषु तिष्ठेत् समन्ततः
३३ यश्चातिक्रम्य स्वकं धर्म्मं स्ववर्णाश्रमसंज्ञितं नरोऽन्यथा प्रवर्त्तेत स दण्ड्यो भूभृतो भवेत् ३४ ये च स्वध-
र्म्मसन्त्यागात् पापं कुर्वन्ति मानवाः उपेक्षितास्तान्नृपतेरिष्टापूर्त्तं प्रणश्यति ३५ तस्माद्राज्ञा प्रयत्नेन सर्व्वे वर्णाः
स्वधर्म्मतः प्रवर्त्तन्तोऽन्यथा दण्ड्याः स्थाप्याश्चैव स्वकर्म्मसु ३६ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे पुत्रानुशासने
मदालसावाक्यं २८ अलर्क उवाच यत्कार्य्यं पुरुषेणाम्ब गार्हस्थ्यमनुवर्त्तता बन्धश्च स्यादकरणे क्रिया-
या यस्य चोदितिः १ उपकाराय यन्नृणां यच्च वर्ज्यं गृहे सता यथा च क्रियते तन्मे यथावत् पृच्छतो वद ॥ २ ॥
मदालसोवाच वत्स गार्हस्थ्यमादाय नरः सर्व्वमिदं जगत् पुष्णाति तेन लोकांश्च स जयत्यभिवाञ्छितान् ॥ ३ ॥
पितरो मुनयो देवा भूतानि मनुजास्तथा कृमिकीटपतङ्गाश्च वयांसि पशवोऽसुराः ४ गृहस्थमुपजीवन्ति तत-
स्तृप्तिं प्रयान्ति च मुखं चास्य निरीक्षन्ते अपि नो दास्यतीति वै ५ सर्व्वस्याधारभूतेयं वत्स धेनुस्त्रयीमयी ॥
यस्यां प्रतिष्ठितं विश्वं विश्वहेतुश्च या मता ६ ऋक्पृष्ठासौ यजुर्मध्या सामवक्त्रा शिरोधरा इष्टापूर्त्तविषा-
णा च साधुसूक्ततनूरुहा ७ शान्तिपुष्टिशकृन्मूत्रा वर्णपादप्रतिष्ठिता आजीव्यमाना जगतां साक्षया नाप-
चीयते ८ स्वाहाकारस्वधाकारौ वषट्कारश्च पुत्रक हन्तकारस्तथा चान्यस्तस्याः स्तनचतुष्टयं ९ स्वाहा-
कारं स्तनं देवाः पितरश्च स्वधामयं मुनयश्च वषट्कारं देवभूतसुरेतराः १० हन्तकारं मनुष्याश्च पिबन्ति सततं

स्तनं स्वधाख्याय यस्येषा वत्सधेनुस्तथा सखी २१ तेषां मुच्छेदकर्ता च यो नरोऽप्यन्नपापकृत् सतमस्यन्धतामिस्रे
तामिस्रे च निमज्जति २२ यस्त्वेनां मानवो धेनुं स्वैर्वत्सैरमरादिभिः पाययत्युचिते काले स स्वर्गायोपपद्यते ॥ २३ ॥
तस्मात् पुत्र मनुष्येण देवर्षिपितृमानवाः भूतानि चानुदिवसं पोष्याणि स्वं तनुर्यथा २४ तस्मात् स्नातः शु-
चिर्भूत्वा देवर्षिपितृतर्पणं प्रजापतेस्तथैवाद्भिः काले कुर्यात् समाहितः २५ सुमनोगन्धपुष्पैश्च देवानभ्य
र्च्य मानवः ततोऽग्नेस्तर्पणं कुर्याद्देयाश्च बलयस्तथा २६ ब्रह्मणे गृहमध्ये तु विश्वेदेवेभ्य एव च धन्वन्त-
रिं समुद्दिश्य प्रागुदीच्यां बलिं क्षिपेत् २७ प्राच्यां शक्राय याम्यायां यमाय बलिमाहरेत् प्रतीच्यां वरुणायाथ
सोमायोत्तरतो बलिं २८ दद्याद्धात्रे विधात्रे च बलिं द्वारे गृहस्य तु अर्यम्णोऽथ बहिर्देया गृहेभ्यश्च समन्ततः २९
नक्तञ्चरेभ्यो भूतेभ्यो बलिमाकाशतो हरेत् पितॄणां निर्वपेच्चैव दक्षिणाभिमुखस्थितः ३० गृहस्थस्तत्परो भूत्वा
सुसमाहितमानसः ततस्तोयमुपादाय तेष्वेवाचमनाय वै २१ स्थानेषु निक्षिपेत् प्राज्ञस्तास्ता उद्दिश्य देवताः ॥
८२ एवं गृहबलिं कृत्वा गृहे गृहपतिः शुचिः २२ आप्यायनाय भूतानां कुर्यादुत्सर्गमादरात् श्वभ्यश्च श्वपचे-
भ्यश्च वयोभ्यश्चावपेद्भुवि २३ वैश्वदेवं हि नामैतत् सायं प्रातरुदाहृतं आचम्य च ततः कुर्यात् प्राज्ञो द्वारा-
वलोकनं २४ मुहूर्तस्याष्टमं भागमुदीक्ष्योऽप्यतिथिर्भवेत् अतिथिं तत्र सम्प्राप्तमन्नाद्येनोदकेन च २५ सम्पूज
येद्यथाशक्ति गन्धपुष्पादिभिस्तथा न मित्रमतिथिं कुर्यान्नैकग्रामनिवासिनं २६ अज्ञातकुलनामानं तत्काल
समुपस्थितं बुभुक्षुमागतं श्रान्तं याचमानमकिञ्चनं २७ ब्राह्मणं प्राहुरतिथिं स पूज्यः शक्तितो बुधैः न पृच्छे
द्गोत्रचरणं स्वाध्यायञ्चापि पण्डितः २८ शोभनाशोभनाकारं तं मन्येत प्रजापतिं अनित्यं हि स्थितो यस्मा-
त्तस्मादतिथिरुच्यते २९ तस्मिंस्तृप्ते नृयज्ञोत्थादृणान्मुच्येद्गृहाश्रमी तस्मादत्त्वा यो भुङ्क्ते स्वयं कि-
ल्बिषभुङ्नरः ३० स पापं केवलं भुङ्क्ते पुरीषञ्चान्यजन्मनि अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्तते ३१
स दत्त्वा दुष्कृतं तस्मै पुण्यमादाय गच्छति अप्यम्बु शाकदानेन यद्वाप्यश्नाति तत्स्वयं ३२ पूजयेत्तु नरः श्रद्धयाते-
नैवातिथिमादरात् कुर्याच्चाहरहः श्राद्धमन्नाद्येनोदकेन च ३३ पितॄनुद्दिश्य विप्रांश्च भोजयेद्विप्रमेव वा ॥

(अलर्कचरित)

अन्न स्याग्रं समुद्धृत्य ब्राह्मणायोपपादयेत् ३४ भिक्षाञ्च याचतां दद्यात् परिव्राड् ब्रह्मचारिणां ग्रासप्रमाणा भिक्षा
स्यादग्रं ग्रासचतुष्टयं ३५ अग्रं चतुर्गुणं प्राहुर्हन्तकारं द्विजोत्तमाः भोजनं हन्तकारं वा अग्रं भिक्षामथापि वा ३६
अदत्वा तु न भोक्तव्यं यथा विभवमात्मनः पूजयित्वा तिथीनिष्टान् ज्ञातीन् बन्धूंस्तथार्थिनः ३७ विकलान् बाल
वृद्धांश्च भोजयेच्चातुरांस्तथा वाञ्छते क्षुत्परीतात्मा यदन्न्यो ऽन्नमकिञ्चनः ३८ कुटुम्बिना भोजनीयः सम-
र्थो विभवे सति श्रीमन्तं ज्ञातिमासाद्य यो ज्ञातिरवसीदति ३९ सीदतायत्कृतं तेन तत्पापं स समश्नुते सायञ्चैव
विधिः कार्य्यः सूर्य्योढं तत्र चातिथिं ४० पूजयीत यथाशक्ति शयनासन भोजनैः एवमुद्वहतस्तात गार्हस्थ्यं
भारमाहितं ४१ स्कन्धे विधाता देवाश्च पितरश्च महर्षयः श्रेयोभिवर्षिणः सर्वे तथैवातिथिबान्धवाः ४२
पशुपक्षिगणास्तन्न ये चान्ये सूक्ष्मकीटकाः गाथाश्चात्र महाभाग स्वयमत्रिरगायत ४३ ताः शृणुष्व महाभाग
गृहस्थाश्रम संस्थिताः देवान् पितॄंश्चातिथींश्च तद्वत् सम्पूज्य बान्धवान् ४४ जामयश्च गुरूंश्चैव गृहस्था वि-
भवे सति पूर्वस्यश्च श्वपचेभ्यश्च वयोभ्यश्चावपेद्भुवि ४५ वैश्वदेवं हि नामैतत् कुर्य्यात् सायं तथा दिने मांस-
मन्नं तथा शाकं गृहे यच्चोपसाधितं न च तत् स्वयमश्नीयाद्विधिवद्यन्न निर्व्वपेत् ४६ इति श्रीमार्कण्डेय पुराणे।
मदालसोपदेशः २९ मदालसोवाच नित्यं नैमित्तिकञ्चैव नित्यनैमित्तिकं तथा गृहस्थस्य तु यत् कर्म्म तन्नि
शामय पुत्रक १ पञ्चयज्ञाश्रितं नित्यं यदेतत् कथितं तव नैमित्तिकं तथैवान्यत् पुत्रजन्म क्रियादिकं २ नित्यनै-
मित्तिकं ज्ञेयं पर्व्व श्राद्धादि पण्डितैः तत्र नैमित्तिकं वक्ष्ये श्राद्धमभ्युदयं तव ३ पुत्रजन्मनि यत्कार्य्यं जातकर्म्म समं
नरैः विवाहादौ च कर्त्तव्यं सर्व्वं सम्यक् क्रमोदितं ४ पितरश्चात्र सम्पूज्याः ख्याता नान्दीमुखास्तु ये पिण्डाश्च
दधि संमिश्रान्दद्याद्यव समन्वितान् ५ उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा यजमानः समाहितः वैश्वदेव विहीनन्तत् के।
चिदिच्छन्ति मानवाः ६ युग्माश्चात्र द्विजाः कार्य्यास्ते च पूज्याः प्रदक्षिणं एतन्नैमित्तिकं वृद्धौ तथान्यच्चौर्द्ध्वदे-
हिकं ७ मृताहनि च कर्त्तव्यमेकोद्दिष्टं शृणुष्व तत् दैवहीनं तथा कार्य्यं तथैवैकपवित्रकं ८ आवाहनं न कर्त्त-
व्यमग्नौ करण वर्ज्जितं प्रेतस्य पिण्डमेकञ्च दद्यादुच्छिष्ट सन्निधौ ९ तिलोदकं चाप सव्यं तन्नाम स्मरणान्वितं

असव्य ममुकस्येति स्थाने विप्र विसर्जने १० अभिरम्यतामिति ब्रूयाद् ब्रूयुस्तेऽभिरताः स्मह प्रति मासं भवेदेतत्
कार्य्यमा वत्सरं नरैः ११ अथ संवत्सरे पूर्णे यद्दावा क्रियते नरैः सपिण्डीकरणं कार्य्यं तस्यापि विधिरुच्यते ॥
१२ तच्चापि दैव रहितमेकार्घैक पवित्रकं नैवाग्नौ करणं तत्र तच्चावाहन वर्ज्जितं १३ अपसव्यञ्च तत्रापि भो-
जयेदयुजो द्विजान् विशेषस्तत्र चान्योऽस्ति प्रति मासं क्रियाधिकः १४ तं कथ्यमानमेकाग्रो वदन्त्यामे निशा-
मय तिलगन्धोदकैर्युक्तं तत्र पात्रचतुष्टयं १५ कुर्य्यात् पितृणां त्रितयमेकं प्रेतस्य पुत्रक पात्रत्रये प्रेतपा-
त्रमर्घ्यञ्चैव प्रसेचयेत् १६ ये समाना इति जपन् पूर्व्ववच्छेषमाचरेत् स्त्रीणामप्येवमेवैतदेकोद्दिष्ट-
मुदाहृतं १७ सपिण्डीकरणं तासां पुत्राभावेन विद्यते प्रति संवत्सरं कार्य्यमेकोद्दिष्टं नरैः स्त्रियाः ॥ १८ ॥
मृताहनि यथान्यायं नृणां यद्वदिहोदितं पुत्राभावे सपिण्डास्तु तदभावे सहोदकाः १९ मातुः सपिण्डा ये
च स्युर्ये च मातुः सहोदकाः कुर्य्युरेनं विधिं सम्यग पुत्रस्य सुतासुतः २० कुर्य्युर्मातामहायैवं पुत्रिकास्त-
नयास्तथा द्व्यामुष्यायणसंज्ञास्तु मातामह पितामहान् २१ पूजयेयुर्यथान्यायं श्राद्धैर्नैमित्तिकैरपि सर्व्वा-
भावे स्त्रियः कुर्य्युः स्वभर्तॄणाममन्त्रकं २२ तदभावे च नृपतिः कारयेत् स्वकुटुम्बिना तज्जातीयैर्नरैः स-
म्यक् दाहाद्याः सकलाः क्रियाः २३ सर्व्वेषामेव वर्णानां बान्धवो नृपतिर्यतः एतास्ते कथिता वत्स नि-
त्यनैमित्तिकास्तथा २४ क्रियाः श्राद्धाश्रया मन्यां नित्यनैमित्तिकीं शृणु दर्शस्तत्र निमित्तं वै कालश्चन्द्रक्ष-
यात्मकः नित्यतां नियतः कालस्तस्याः सम्प्रचयत्यथ २५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे अलर्कानुशास
ने नैमित्तिकादि श्राद्ध कल्पः ३० मदालसोवाच सपिण्डीकरणादूर्द्ध्वं पितुर्यः प्रपितामहः स तु लेपभु
जो याति प्रलुप्तः पितृपिण्डतः १ तेषामन्यश्चतुर्थो यः पुत्रलेपभुजान्नभुक् सोऽपि सम्बन्धतो हीन-
मुपभोगं प्रपद्यते २ पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः पिण्डसम्बन्धिनो ह्येते विज्ञेयाः पुरुषास्त्रयः
३ लेपसम्बन्धिनश्चान्ये पितामह पितामहात् प्रभृत्युक्तास्त्रयस्तेषां यजमानश्च सप्तमः ४ इत्येष मुनिभिः
प्रोक्तः सम्बन्धः साप्तपौरुषः यजमानात् प्रभृत्यूर्द्ध्वमनुलेपभुजस्तथा ५ ततोऽन्ये पूर्व्वजास्सर्व्वे ये चान्येत्र

कौकसः येचतिर्य्यक्त्वमापन्नायेच भूतादिसंस्थिताः ६ तान् सर्व्वान् यजमानोवै श्राद्धं कुर्व्वन् यथा विधि ॥
समाप्याययते वत्स येनयेन शृणुष्व तत् ७ अन्नप्रकिरणं यत्तु मनुष्यैः क्रियते भुवि तेन तृप्तिमुपायान्ति ये पिशा-
चत्वमागताः ८ यदम्बु स्नानवस्त्रोत्थं भूमौ पतति पुत्रक तेन ते तरुतां प्राप्ता स्तेषां तृप्तिः प्रजायते ९ यास्तु गात्रा-
म्बुकणिकाः पतन्ति धरणीतले ताभिराप्यायनं तेषां ये देवत्वं कुलेगताः १० उद्धृतेष्वथ पिण्डेषु याश्चान्नकणि-
का भुवि ताभिराप्यायनं प्राप्ता ये तिर्य्यक्त्वं कुलेगताः ११ ये वादग्धाः कुलेबालाः क्रियायोग्याह्यसंस्कृताः विप-
न्नास्तेऽन्नविकिरसंमार्ज्जनजलाशिनः १२ भुक्त्वा चाचामतां यच्च जलं यच्चाङ्घ्रिसेचने ब्राह्मणानां तथैवान्ये तेन
तृप्तिं प्रयान्ति वै १३ एवं यो यजमानस्य यश्च तेषां द्विजन्मनां कश्चिज्जलान्नविक्षेपः शुचिरुच्छिष्ट एव वा ॥ १४ ॥
तेनान्ये तत्कुले तत्र तत्तद्योन्यन्तरं गताः प्रयान्त्याप्यायनं वत्स सम्यक् श्राद्धक्रियावतां १५ अन्यायोपार्जितैरर्-
थैर्यच्छ्राद्धं क्रियते नरैः तृप्यन्ते तेन चाण्डालपुक्कशाद्यासु योनिषु १६ एवमाप्यायनं वत्स बहूनामिह बान्धवैः
श्राद्धं कुर्व्वद्भिरन्नाम्बुबिन्दुसेपेण जायते १७ तस्माच्छ्राद्धं नरो भक्त्या शाकैरपि यथा विधि कुर्व्वीत कुर्व्वतः श्रा-
द्धं कुले कश्चिन्न सीदति १८ तस्य कालानहं वक्ष्ये नित्यनैमित्तिकात्मकान् विधिना येन च नरैः क्रियते तन्निबोध-
मे १९ कार्य्यं श्राद्धममावास्यां मासि मास्युडुपक्षये तथाष्टकास्ववश्यमिच्छाकालं निबोधमे २० विशिष्ट
ब्राह्मणप्राप्तौ सूर्य्येन्दुग्रहणेऽयने विषुवे विसंक्रान्तौ व्यतिपाते च पुत्रक २१ श्राद्धार्हद्रव्यसम्प्राप्तौ तथा दुःस्व
प्नदर्शने जन्मर्क्षग्रहपीडासु श्राद्धं कुर्व्वीत चेच्छया २२ विशिष्टः श्रोत्रियो योगी वेदविज्ज्येष्ठसामगः त्रिणा-
चिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णः षडङ्गवित् २३ दौहित्रऋत्विग्जामातृस्वस्रीयाः श्वशुरस्तथा पञ्चाग्निकर्म्मनिष्ठ
श्च तपोनिष्ठोऽथमातुलः २४ मातापितृपरश्चैव शिष्यसम्बन्धिबान्धवाः एते द्विजोत्तमाः श्राद्धे समस्ताः
केतनसमाः २५ अवकीर्णी तथा रोगी न्यूनाङ्गस्तथाधिके पौनर्भवस्तथा काणः कुण्डो गोलोऽथ पुत्रक २६
मित्रध्रुक्कुनखी क्लीवः श्यावदन्तो निराकृतिः अभिशस्तस्तु तातेन पिशुनः सोमविक्रयी २७ कन्यादूषयिता वै
द्यो गुरुपित्रोस्त्यागकृत्कः भृतकाध्यापको मित्रः परपूर्वापतिस्तथा २८ वेदोज्झोऽयाग्निसन्त्यागी वृषली।

مارکنڈی پوران

पतितदूषितः तथान्येच विकर्म्मस्था वर्ज्याः पित्र्येषु वै द्विजाः २९ निमन्त्रयेत पूर्व्वेद्युः पूर्व्वोक्तान् द्विजसत्तमा-
न् दैवे नियोगे पित्र्ये च तांस्तथैवोपकल्पयेत् ३० तैश्च सम्पतितैर्भाव्यं यश्च श्राद्धं करिष्यति श्राद्धं दत्वा च
भुक्त्वा च मैथुनं योऽनुगच्छति ३१ पितरस्तु तयोर्मासं तस्मिन्रेतसि शेरते गत्वा च योषितं श्राद्धे यो भुङ्क्ते यश्च
गच्छति ३२ रेतोमूत्रकृताहारास्तन्मासं पितरस्तयोः तस्मात्तु प्रथमं कार्य्यं प्राज्ञेनोपनिमन्त्रणं ३३ अप्राप्तौ
तद्दिने चापि वर्ज्या योषित्प्रसङ्गिनः भिक्षार्थमागतान् वापि काले संयमिनो यतीन् ३४ भोजयेत्प्रणिपाता-
द्यैः प्रसाद्य यतमानसः यथैव शुक्लपक्षाद्वै पितॄणामसितः प्रियः ३५ तथापराह्णः पूर्व्वाह्णात् पितॄणामति-
रिच्यते सम्पूज्य स्वागतेनैतानभ्युपेतान् गृहे द्विजान् ३६ पवित्रपाणिराचान्तानासनेषूपवेशयेत् पितॄणा-
मयुजः कामं युग्मान् दैवे द्विजोत्तमान् एकैकं वा पितॄणाञ्च देवानाञ्च स्वशक्तितः तथा मातामहानाञ्च
तुल्यं वा वैश्वदेविकं ३७ पृथक् तयोस्तथा चान्ये केचिदिच्छन्ति मानवाः प्राङ्मुखान्देवसकल्पान् पैत्र्यान्
कुर्य्यादुदङ्मुखान् ३९ तथैव मातामहानां विधिरुक्तो मनीषिभिः विष्टरार्थे कुशान् दत्वा सम्पूज्य चार्घ्यादिना
बुधः ४० पवित्रकादिकं दत्वा तेभ्योऽनुज्ञामवाप्य च कुर्य्यादावाहनं प्राज्ञो देवानां मन्त्रतो द्विजः ॥ ४१ ॥
यवाम्भोभिस्तथा चार्घ्यं दत्वा वै वैश्वदेविके गन्धमाल्याम्बुधूपञ्च दत्वा सम्यक् सदीपकं ४२ अपसव्यं पितॄ-
णाञ्च सर्व्वमेवोपकल्पयेत् दर्भांश्च द्विगुणान् दत्वा तेभ्योऽनुज्ञामवाप्य च ४३ मन्त्रपूर्व्वं पितॄणाञ्च कु-
र्य्यादावाहनं बुधः अपसव्यं तथा चार्घ्यं यवार्थञ्च तथा तिलैः ४४ निर्व्वाहयेन्महाभाग पितॄणां प्रीणने-
रतः अग्नौ कार्य्यमनुज्ञातः कुरुष्वेति ततो द्विजैः ४५ जुहुयाद्व्यञ्जनक्षारवर्ज्यमन्नं यथाविधि अग्नये
कव्यवाहाय स्वाहेति प्रथमाहुतिः ४६ सोमाय वै पितृमते स्वाहेत्यन्या तथा भवेत् यमाय प्रेतपतये स्वाहे-
ति त्रितयाहुतिः ४७ हुतावशिष्टं दद्याच्च भाजनेषु द्विजन्मनां भाजनालम्भनं कृत्वा दद्याच्चान्नं यथाविधि ४८
४८ यथासुखं जुषध्वं भो इति वाच्यमनिष्ठुरं भुञ्जीरंश्च ततस्तेऽपि तच्चित्ता मौनिनः सुखं ४९ यच्च दिष्टत-
मं तेषां तत्तदन्नमसत्वरं अक्रुध्यन् प्रयतो दद्यात् सम्यक् तेन फलं भवेत् ५० रक्षोघ्नांश्च जपेन्मन्त्रांस्तिलैश्च

विकिरेन्महीं सिद्धार्थकैश्चरसार्थं आद्यं हि प्रोचुरक्षलं ५१ पुष्टे स्वदितेश्च तृप्ताः स्थ तृप्ताः स्म इति वादिभिः॥
अनुज्ञातो नरस्त्वन्नं प्रकिरेत् भुवि सर्व्वतः ५२ तद्वदाचमनार्थाय दद्यादापः सकृत् सकृत् अनुज्ञाञ्च ततः प्रा-
प्य यतवाक्कायमानसः ५३ सतिलेन ततोऽन्नेन पिण्डान् सकलेन पुत्रक पितृनुद्दिश्य दर्भेषु दद्यादुच्छिष्ट-
सन्निधौ ५४ पितृतीर्थेन तोयञ्च दद्यात्तेभ्यः समाहितः पितृनुद्दिश्य यद्भक्त्या यजमानो नृपात्मज ॥ ५५॥
तद्वन्मातामहानाञ्च दत्वा पिण्डान् यथाविधि गन्धमाल्यादिसंयुक्तं दद्यादाचमनं ततः॥ ५६ ॥ दत्वा च
दक्षिणां शक्त्या सु स्वधास्त्विति तान् वदेत् तैश्च तुष्टैस्तथेत्युक्ते वाचयेद्वैश्वदेविकान् ५७ प्रीयन्तामिति
भद्रं वो विश्वेदेवा इतीरयन् तथेति चोक्ते तैर्विप्रैः प्रार्थनीयास्तदाशिषः ५८ विसर्जयेत् प्रियाण्युक्त्वा प्र-
णिपत्य च भक्तितः आद्वारमनुगच्छेच्च आगच्छेच्चानुमोदितः ५९ ततो नित्यक्रियां कुर्य्याद्भोजयेच्च तथा-
तिथीन् नित्यक्रियां पितृणाञ्च केचिदिच्छन्ति सत्तमाः ६० न पितृणान्तथैवान्ये शेषं पूर्ववदाचरेत् पृथक्
१८ पाकेन नेत्यन्ये केचित् पूर्वञ्च पूर्ववत् ६१ ततस्तदन्नं भुञ्जीत सह भृत्यादिभिर्नरः एवं कुर्वीत धर्मज्ञः श्राद्धं
पित्र्यं समाहितः ६२ यथा वा द्विजमुख्यानां परितोषोऽभिजायते त्रीणि श्राद्धे पवित्राणि दौहित्रं कुतपस्तिलाः
६३ वर्ज्यानि चाहुर्विप्रेन्द्र कोपोऽध्वगमनं त्वरा राजतञ्च तथा पात्रं शस्तं श्राद्धेषु पुत्रक ६४ रजतस्य तथा का-
र्य्यं दर्शनं दानमेव वा राजते हि स्वधा दुग्धा पितृभिः श्रूयते मही तस्मात् पितृणां रजतमभीष्टं प्रीतिवर्द्धनं ६५
इति श्री मार्कण्डेय पुराणेऽलर्कानुशासने पार्व्वण श्राद्धकल्पः ३१ मदालसोवाच अतः परं शृणुष्वेमं पुत्र।
भक्त्या यदाहृतं पितृणां प्रीतये यद्वा वर्ज्यं वा प्रीतिकारकं १ मासं पितृणां तृप्तिश्च हविष्यान्नेन जायते मासद्व-
यं मत्स्यमांसेन तृप्तिं यान्ति पितामहाः २ त्रीन्मासान् हारिणं मांसं विज्ञेयं पितृतृप्तये चतुर्म्मासांस्तु पुष्णाति
शशस्य पिशितं पितृन् ३ शाकुनं पञ्च वै मासान् षण्मासान् शूकरामिषं छागलं सप्त वै मासानैणेयञ्चाष्ट-
मासिकीं ४ करोति तृप्तिं नव वै रुरोर्म्मांसं न संशयः गवयस्यामिषं तृप्तिं करोति दशमासिकीं ५ तथैकादश
مارکنڈے پران मासांस्तु ऊरभ्रं पितृतृप्तिदं संवत्सरं तथा गव्यं पयः पायसमेव वा ६ वाध्रीणस्यामिषं लोहं कालशाकं तथा

मधु दौहित्रा मिषमन्यच्च यच्चान्यत् स्वकुलोद्भवैः ७ अनन्तां वै प्रयच्छन्ति तृप्तिं गौरीसुतस्तथा पितॄणां नात्र
सन्देहो गया श्राद्धञ्च पुत्रक ८ श्यामाक राजश्यामाकौ तद्वच्चैव प्रसातिका नीवाराः पौस्कलाश्चैव धान्यानां
पितृतृप्तये ९ यवव्रीहिसगोधूमतिलामुद्गाः ससर्षपाः प्रियङ्गवः कोविदारा निष्पावाश्चाति शोभनाः ॥ १० ॥
वर्ज्या मर्कटकाः श्राद्धे राजमाषास्तथाणवः विप्राषिकामसूराश्च श्राद्धकर्म्मणि गर्हिताः ११ लसुनं गृञ्जनञ्चै-
व पलाण्डुं पिण्डमूलकं करम्भयानि चान्यानि हीनानि रसवर्णतः १२ गान्धारिकामलावूनि लवणान्यूषराणि
च आरक्तायेच निर्यासाः प्रत्यक्षलवणानि च १३ वर्ज्यान्येतानि वै श्राद्धे यच्च वाचा न शस्यते यच्चोत्कोचादिना
प्राप्तं पतिताद्यदुपार्जितं १४ अन्यायकन्याशुल्कोत्थं द्रव्यञ्चात्र विगर्हितं दुर्गन्धि फेणिलञ्चाम्बु तथैवाल्पत-
रोदकं १५ न लभेद्यत्र गोस्तृप्तिं नक्तं यच्चाप्युपाहृतं यन्न सर्व्वापवोत्सृष्टं यच्चाभोज्यनिपानजं १६ तद्वर्ज्यं स-
लिलं तात सदैव पितृकर्म्मणि मार्गमाविकमौष्ट्रञ्च सर्व्वमैकशफञ्च यत् १७ माहिषञ्चामरञ्चैव धेन्वा
गोश्चाप्यनिर्द्दशं पित्रर्थं मे प्रयच्छस्वेत्युक्त्वा यच्चाप्युपाहृतं १८ वर्जनीयं सदा सद्भिस्तत्पयः श्राद्धकर्म्मणि ॥
वर्ज्या जन्तुमती रूक्षा क्षितिः प्लुष्टा तथा निम्ना १९ अनिष्टदुष्टशब्दोग्रदुर्गन्धा चात्र कर्म्मणि कुलापमानका
श्राद्धे व्यायुज्य कुलहिंसकाः २० नग्नाः पातकिनश्चैव हन्युर्दृष्ट्या पितृक्रियां अपुमानपविद्धश्च कुक्कुटो
ग्रामशूकरः श्वा चैव हन्ति श्राद्धानि यातुधानाश्च दर्शनात् तस्मात्सुसंहतो दद्यात्तिलैश्चावकिरन्महीं ॥ २२ ॥
एवं रक्षा भवेच्छ्राद्धे होता तातो भयोरपि शावसूतकसंस्पृष्टं दीर्घरोगिभिरेव च २३ पतितैर्म्मलिनैश्चैव न पुष्णा-
ति पिता महान् वर्जनीयं तथा श्राद्धे तथोदक्याभदर्शनं २४ मुण्डशौण्डसमाभ्यासो यजमानेन चादरात् केश-
कीटावपन्नञ्च तथा श्वभिरवेक्षितं २५ पूतिपर्य्युषितञ्चैव वार्त्ताक्यभिषवांस्तथा वर्जनीयानि वै श्राद्धे यच्च
वस्त्रानिलाहतं २६ श्रद्धया परया दत्तं पितॄणां नामगोत्रतः यदाहारास्तु ते जातास्तदाहारत्वमेति तत् ॥ २७ ॥
तस्मात् श्रद्धावता पात्रे यच्छस्तं पितृकर्म्मणि यथावच्चैव दातव्यं पितॄणां तृप्तिमिच्छता २८ योगिनश्च सदा
श्राद्धे भोजनीया विपश्चिता योगाधारा हि पितरस्तस्मात्तान् पूजयेत् सदा २९ ब्राह्मणानां सहस्रेभ्यो योगीत्व

مارکنڈے پوران

अपिनो यदि यजमानश्च भोक्तुश्च नौरिवाम्भसि तारयेत् ३० पितृगाथास्तथैवात्र गीयन्ते ब्रह्मवादिभिः या-
गीताः पितृभिः पूर्व्वमैलस्यासीन्महीपतेः ३१ कदानः सन्ततावग्र्यः कस्य चिद्भविता सुतः यो योगिभुक्त-
शेषान्नो भुवि पिण्डं प्रदास्यति ३२ गयायामथवा पिण्डं खड्गमांसं महाहविः कालशाकं तिलाढ्यं वा कृसरं
मासतृप्तये ३३ वैश्वदेवञ्च सौम्यञ्च खड्गमांसं परं हविः विषाणवर्ज्यं खड्गस्याश्नीयामस्वयमेव हि
३४ दद्यात् श्राद्धं त्रयोदश्यां मघासु च यथाविधि मधुसर्पिः समायुक्तं पायसं दक्षिणायने ३५ तस्मात् सम्पू-
जयेत् भक्त्या स्वपितॄन् पुत्र मानवः कामानभीप्सन् सकलान् पापाच्चात्मविमोचनं ३६ वसून् रुद्रांस्तथादि-
त्यान् नक्षत्रग्रहतारकाः प्रीणयन्ति मनुष्याणां पितरः श्राद्धतर्पिताः ३७ आयुः प्रज्ञां धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखा-
नि च प्रयच्छन्ति तथा राज्यं पितरः श्राद्धतर्पिताः ३८ एतत्ते पुत्र कथितं श्राद्धकर्म यथोदितं काम्यानां शृणु
वत्स श्राद्धानां तिथिकीर्त्तनं ३९ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे श्राद्धकल्पः ३२ मदालसोवाच प्रतिपद्धन-
लाभाय द्वितीया द्विपदप्रदा वरार्थिनी तृतीया तु चतुर्थी शत्रुनाशिनी १ श्रियं प्राप्नोति पञ्चम्यां षष्ठ्यां पूज्यो
भवेन्नरः गणाधिपत्यं सप्तम्यामष्टम्यां वृद्धिमुत्तमां २ स्त्रियो नवम्यां प्राप्नोति दशम्यां पूर्णकामतां वेदां-
स्तथाप्नुयात् सर्व्वानेकादश्यां क्रियापरः ३ द्वादश्यां जयलाभञ्च प्राप्नोति पितृपूजकः प्रजां मेधां पशून् वृद्धिं
स्वातन्त्र्यं पुष्टिमुत्तमां ४ दीर्घमायुरथैश्वर्यं कुर्व्वाणस्तु त्रयोदशीं अवाप्नोति न सन्देहः श्राद्धं श्राद्धपरो नरः
५ यथा सम्पादितान्नेन श्राद्धं सम्यक् समन्वितः युवानः पितरो यस्य मृताः शस्त्रेण वा हताः ६ तेन कार्य्यं च-
तुर्द्दश्यां तेषां प्रीतिमभीप्सता श्राद्धं कुर्व्वन्नमावस्यां यत्नेन पुरुषः शुचिः ७ सर्व्वान् कामानवाप्नोति स्वर्गञ्चा-
नन्तमश्नुते कृत्तिकासु पितॄनर्च्य स्वर्गमाप्नोति मानवः ८ अपत्यकामो रोहिण्यां सौम्ये तेजस्वितां लभेत् शौ-
र्य्यमार्द्रासु चाप्नोति क्षेत्रादि च पुनर्व्वसौ ९ पुष्टिं पुष्ये सदाभ्यर्च्य आश्लेषासु वरान् सुतान् मघासु स्वजने श्रैष्ठ्यं
सौभाग्यं फाल्गुनीषु च १० प्रदानशीलो भवति सापत्यश्चोत्तरासु च प्रयाति श्रेष्ठतां सत्ये हस्ते श्राद्धप्रदो नरः ११
रूपयुक्तश्च चित्रासु तथा कन्यान्यदाप्नुयात् वाणिज्यलाभदा स्वाती विशाखा पुत्रकामदा १२ कुर्व्वन् पूजनु-रा-

चासु लभन्ते चक्रवर्त्तितां आधिपत्यञ्च ज्येष्ठासु मूले चारोग्य मुत्तमं १३ आषाढासु यशः प्राप्तिरुत्तरासु विशोकता श्रवणे च शुभान् लोकान् धनिष्ठासु धनं महत् १४ वेदवित्त्व मभिजिति भिषक् सिद्धिन्तु वारुणे अजाविकं प्रोष्ठ पदे विन्देनाव स्तथोत्तरे १५ रेवतीसु तथा कुप्य मश्विनीसु तुरंगमान् श्राद्धं कुर्वंस्तथा प्नोति भरणीष्वा युरुत्तमं तस्मात् काम्यानि कुर्वीत ऋक्षेष्वेतेषु तत्त्ववित् १६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे काम्य श्राद्ध फलकथनं ३३ मदालसोवाच एवं पुत्र गृहस्थेन देवताः पितरस्तथा संपूज्या हव्य कव्याभ्या मन्नेनातिथि बान्धवाः १ भूतानि भृत्याः सकलाः पशु पक्षि पिपीलिकाः भिक्षवो याचमानाश्च ये चान्ये वसता गृहे २ सदाचारवता तात साधुना गृहमेधिना पापं भुङ्क्ते समुल्लङ्घ्य नित्यनैमित्तिकीः क्रियाः ३ अलर्क उवाच कथितं भवत्या मातर्नित्यं नैमित्तिकं च यत् नित्य नैमित्तिकं चैव त्रिविधं कर्म पौरुषं ४ सदाचार महं श्रोतु मिच्छामि कुलनन्दिनी॥ यत् कुर्वन् सुख मा प्नोति परत्रेह च मानवः ५ गृहस्थेन सदा कार्य्य माचार परिपालनं नह्याचार विहीनस्य सु-

५० ख मत्र परत्र वा ६ यज्ञ दान तपांसीह पुरुषस्य न भूतये भवन्ति यः सदाचारं समुल्लङ्घ्य प्रवर्त्तते ७ दुराचारो हि पुरुषो नेहायुर्विन्दते महत् कार्य्यो यत्नः सदाचारे ह्याचारो हन्त्य लक्षणं ८ तस्य स्वरूपं वक्ष्यामि सदाचारस्य पुत्रक तन्मे कमनाः श्रुत्वा तथैव परिपालय ९ त्रिवर्ग साधने यत्नः कर्त्तव्यो गृहमेधिना तत्संसिद्धौ गृहस्थस्य सिद्धिरत्र परत्र च १० पादेनार्थस्य पारत्र्यं कुर्य्यात् सञ्चय मात्मवान् अर्द्धेन चात्म भरणं नित्य नैमित्तिकान्वितं पादञ्चात्मार्थ मायस्य मूलभूतं विवर्द्धयेत् एवमाचरतः पुत्र अर्थः साफल्य मर्हति १२ तद्वत् पाप निषेधार्थं धर्मः कार्यो विपश्चिता परत्रार्थं तथैवान्यः काम्यो ऽत्रैव फलप्रदः १३ प्रत्यवाय भयात् काम्यस्तथान्यश्चाविरोधवान् द्विधा कामो ऽपि गदितस्त्रिवर्गस्याविरोधतः १४ परस्परानुबन्धांश्च सर्व्वानेतान् विचिन्तयेत् ॥ विपरीतानुबन्धांश्च धर्म्मादीं स्तान् शृणुष्व मे १५ धर्म्मो धर्म्मानुबन्धार्थो धर्म्मो नात्मार्थ बाधकः उभाभ्याञ्च द्विधा कामं तेन तौ च द्विधा पुनः १६ ब्राह्मे मुहूर्ते बुध्येत धर्म्मार्थौ चापि चिन्तयेत् समुत्थाय तथाचम्य प्राङ्मुखो नियतः शुचिः १७ पूर्व्वां सन्ध्यां सनक्षत्रां पश्चिमां सदिवाकरां उपासीत यथा न्यायं नैनां जह्यादनापदि॥१८॥

مارکنڈی پوران

असत्प्रलापमनृतं वाक्पारुष्यञ्च वर्जयेत् असच्छास्त्रमसद्वादमसत्सेवाञ्च पुत्रक १९ सायं प्रातस्तथा हो-
मं कुर्वीत नियतात्मवान् नोदयास्तमने बिम्बमुदीक्षेत विवस्वतः २० केशप्रसाधनादर्शदर्शनं दन्तधावनं ॥
पूर्वाह्ण एव कार्य्याणि देवतानाञ्च तर्पणं २१ ग्रामावसथतीर्थानां क्षेत्राणाञ्चैव वर्त्मनि विण्मूत्रं नानुतिष्ठे-
त्न कृष्टे न च गोव्रजे २२ नग्नां परस्त्रियं नेक्षेन्न पश्येदात्मनः शकृत् उदक्यादर्शनं स्पर्शो वर्ज्यः संभाषणन्तथा
२३ नाप्सु मूत्रं पुरीषं वा मैथुनं वा समाचरेत् नाधितिष्ठेच्छकृन्मूत्रकेशभस्मकपालिकाः २४ तुषाङ्गारास्थिशी-
र्णानि रज्जुवस्त्रादिकानि च नाधितिष्ठेत्तथा प्राज्ञः पथि चैवन्तथा भुवि २५ पितृदेवमनुष्याणां भूतानाञ्च ।
तथार्च्चनं कृत्वा विभवतः पश्चाद्गृहस्थो भोक्तुमर्हति २६ प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि स्वाचान्तो वाग्यतः शुचिः
भुञ्जीतान्नञ्च तच्चित्तो ह्यन्तर्जानुः सदा नरः २७ उपघातादृते दोषं नान्नस्योदीरयेद्बुधः प्रत्यक्षलवणं वर्ज्य-
मन्नमत्युष्णमेव च २८ न गच्छन्न च तिष्ठन्वै विण्मूत्रोत्सर्गमात्मवान् कुर्वीत नैव चाचामन् यत्किञ्चिदपि ।
९१ भक्षयेत् २९ उच्छिष्टो नालपेत्किञ्चित्स्वाध्यायञ्च विवर्जयेत् गां ब्राह्मणं तथा चाग्निं स्वमूर्द्धानञ्च न स्पृ-
शेत् ३० न च पश्येद्रविं नेन्दुं न नक्षत्राणि कामतः भिन्नासनं तथा शय्यां भाजनञ्च विवर्जयेत् ३१ गुरूणामा-
सनं देयमभ्युत्थानादि सत्कृतं अनुकूलं तथालापमभिवादनपूर्व्वकं ३२ तथानुगमनं कुर्य्यात् प्रतिकूलं न सं-
जपेत् नैकवस्त्रश्च भुञ्जीत न कुर्य्याद्देवतार्च्चनं ३३ न वाहयेद्द्विजान्नाग्नौ मेहं कुर्वीत बुद्धिमान् स्नायीत न
नरो नग्नो न शयीत कदाचन ३४ न पाणिभ्यामुभाभ्याञ्च कण्डूयेत शिरस्तथा न चाभीक्ष्णं शिरःस्नानं कार्य्यं
निष्कारणं नरैः ३५ शिरःस्नातश्च तैलेन नाङ्गं किञ्चिदपि स्पृशेत् अनध्यायेषु सर्व्वेषु स्वाध्यायञ्च विवर्जयेत्
३६ ब्राह्मणानिलगोसूर्य्यान्न मेहेत कदाचन उदङ्मुखो दिवा रात्रावुत्सर्गे दक्षिणामुखः ३७ आबाधासु यथा-
कामं कुर्य्यान्मूत्रपुरीषयोः दुष्कृतं न गुरोर्ब्रूयात् क्रुद्धं चैनं प्रसादयेत् ३८ परिवादं न शृणुयादन्येषामपि कुर्व्व-
तां पन्था देयो ब्राह्मणानां राज्ञो दुःखातुरस्य च ३९ विद्याधिकस्य गुर्विण्या भारार्त्तस्य यवीयसः मूकान्ध-
मारکنڈی پوران बधिराणाञ्च मत्तस्योन्मत्तकस्य च ४० पुंश्चल्याः कृतवैरस्य बालस्य पतितस्य च देवालयं चैत्यतरुं तथैव च

चतुष्पदं ४१ वित्तादिकं गुरुं देवं बुधः कुर्यात्प्रदक्षिणं उपानद्वस्त्रमाल्यादि धृतमन्यैर्न धारयेत् ॥ ४२ ॥
उपवीतमलङ्कारं करकञ्चैव वर्जयेत् चतुर्दश्यां तथाष्टम्यां पञ्चदश्याञ्च पर्वसु ४३ तैलाभ्यङ्गं तथा भोगं
योषितश्च विवर्जयेत् नाक्षिप्तपादजङ्घश्च प्राज्ञस्तिष्ठेत्कदाचन ४४ न चापि विक्षिपेत्पादौ पादं पादेन ना-
क्रमेत् मर्माभिघातमाक्रोशं पैशुन्यञ्च विवर्जयेत् ४५ दम्भाभिमानतीक्ष्णानि न कुर्वीत विचक्षणः ॥
मूर्खोन्मत्तव्यसनिनो विरूपान्मायिनस्तथा ४६ न्यूनाङ्गांश्चाधिकाङ्गांश्च नोपहासैर्विदूषयेत् परस्य दण्डं
नोद्यच्छेच्छिक्षार्थं पुत्रशिष्ययोः ४७ तद्वन्नोपविशेत्प्राज्ञः पादेनाकृष्य चासनं संयावं कृशरं मांसं नात्मा-
र्थमुपसाधयेत् ४८ सायं प्रातश्च भोक्तव्यं कृत्वा चातिथिपूजनं प्राङ्मुखो दङ्मुखो वापि वाग्यतो दन्त-
धावनं ४९ कुर्वीत सततं वत्स वर्ज्जयेद्वर्ज्यवीरुधः नोदक्शिराः स्वपेज्जातु न च प्रत्यक्शिरा नरः ॥ ५० ॥
शिरस्यगस्त्यमास्थाय शयीताथ पुरन्दरे नतु गन्धवतीष्वप्सु स्नायीत न तथा निशि ५१ उपरागे परं स्नानमृते
दिनमुदाहृतं अपमृज्यान्न चास्नातो गात्राण्यम्बरपाणिभिः ५२ न चापि धूनयेत्केशान्वाससी न च धून-
येत् नानुलेपनमादद्यादस्नातः कर्हिचिद्बुधः ५३ न चापि रक्तवासाः स्याच्चित्रासितधरोऽपि वा न च कुर्या-
द्विपर्य्यासं वाससोर्नापि भूषणे ५४ वर्ज्यञ्च विदशं वस्त्रमत्यन्तोपहतञ्च यत् केशकीटावपन्नञ्च सुश्वभिर-
वेक्षितं ५५ अवलीढमवक्षुतं सारोद्धरणदूषितं पृष्ठमांसं वृथामांसं वर्ज्यमांसञ्च पुत्रक ५६ न भक्षयेत्
सततं प्रत्यक्षलवणानि च वर्ज्यं चिरोषितं पुत्र भक्ष्यं पर्युषितञ्च यत् ५७ पिष्टशाकेक्षुपयसां विकारान्नृपनन्दन
तथा मांसविकारांश्च ते च वर्ज्याश्चिरोषिताः ५८ उदयास्तमने भानोः शयनञ्च विवर्जयेत् नास्नातो नैव संवि-
ष्टो न चैवान्यमना नरः ५९ न चैव शयने नोर्व्यामुपविष्टो न शब्दवत् न चैकवस्त्रो न वदन् प्रेक्षतामप्रदाय च ६०
भुञ्जीत पुरुषः स्नातः सायं प्रातर्यथाविधि परदारा न गन्तव्याः पुरुषेण विपश्चिता ६१ इष्टापूर्तायुषां हन्त्री
परदारगतिर्नृणां न हीदृशमनायुष्यं लोके किञ्चन विद्यते ६२ यादृशं पुरुषस्येह परदाराभिमर्शनं देवा-
ग्निपितृकार्याणि तथा गुर्व्वभिवादनं ६३ कुर्वीत सम्यगाचम्य तद्वदन्नभुजिक्रियां आचम्येनाभिरगन्धा-

मिरद्भिरच्छाभिरादरात् ६४ आचामेत् पुन्न पुराभ्यामिः प्राङ्मुखो उदङ्मुखोऽपिवा अन्तर्जेला दावसथाद्वल्मीका
न्मूषिकस्थलात् ६५ कृतशौचावशिष्टाश्च वर्जयेत् पञ्च वै मृदः प्रक्षाल्य हस्तौ पादौच समभ्युक्ष्य समाहितः ६६
अन्तर्जानु स्तथा वामे त्रिश्च तुर्व्वापि वेद्दपः परिमृत्य द्विरास्यान्ते खानि मूर्द्धानमेवच ६७ सम्यगाचम्य तोयेन
क्रियां कुर्व्वीत वै शुचिः देवतानामृषीणाञ्च पितॄणामेव यत्नतः ६८ समाहित मना भूत्वा कुर्व्वीत सततं
नरः क्षुत्वा निष्ठीव्य वासश्च परिधायाचमेद्बुधः ६९ क्षुते ऽवलीढे वान्ते च तथा निष्ठीवनादिषु कुर्य्यादाचा
मनं स्पर्शं गोपृष्ठस्यार्क दर्शनं ७० कुर्व्वीतालम्भनं चापि दक्षिणं श्रवणस्यवै यथा विभवतो ह्येतत पूर्व्वाभावेततः
परं ७१ अविद्यमाने पूर्व्वोक्ते उत्तर प्राप्तिरिष्यते नकुर्य्याद्दन्त सङ्घर्षं नात्मनो देह ताडनं ७२ स्वप्नाध्ययन भो-
ज्यानि सन्ध्ययो श्च विवर्जयेत् सन्ध्यायां मैथुनञ्चापि तथा प्रस्थानमेवच ७३ पूर्व्वाह्णे तात देवानां मनुष्याणाञ्च
मध्यमे भक्त्या तथा पराह्णे च कुर्व्वीत पितृ पूजनं ७४ शिरः स्नातश्च कुर्व्वीत दैवं पैत्र्य मथापिवा प्राङ्मुखोदङ्
१० मुखो वापि श्मश्रुकर्म्म च कारयेत् ७५ व्यङ्गिनीं वर्जयेत् कन्यां कुलजामपि रोगिणीं विकृतां पिङ्गलाञ्चैव वाचा
टां सर्व्व दूषितां ७६ अव्यङ्गीं सौम्य नासाञ्च सर्व्व लक्षण लक्षितां तादृशीमुद्वहेत कन्यां श्रेयः कामो नरः सदा ७७
उद्वहेत पितृ मात्रोश्च सप्तमीं पञ्चमीं न्तथा रक्षेद्दारान् त्यजेदीर्षां दिवा च स्वप्न मैथुने ७८ परोपतापकं कर्म्म जन्तु
पीडाञ्च वर्जयेत् उदक्या सर्व्व वर्णानां वर्ज्या रात्रिचतुष्टयं ७९ स्त्री जन्म परिहारार्थं पञ्चमी मपि वर्जयेत् ततः
षष्ठ्यां व्रजेद्रात्र्यां ज्येष्ठा युग्मासु पुत्रक ८० युग्मासु पुत्रा जायन्ते स्त्रियो ऽयुग्मासु रात्रिषु तस्मा द्युग्मासु पुत्रार्थी
संविशेत सदानरः ८१ विधर्म्मिणो ऽह्नि पूर्व्वास्ये सन्ध्याकाले च षण्ढकाः क्षुरकर्म्मणि वान्तेच स्त्री सम्भोगे च
पुत्रक ८२ स्नायीत चेलवान् प्राज्ञः कट भूमि मुपेत्यच देव वेद द्विजातीनां साधु सत्य महात्मनां ८३ गुरोः पतिव्रता
नाञ्च तथा यज्वित पस्विनां परिवादं न कुर्व्वीत परिहासञ्च पुत्रक ८४ कुर्व्वतामविनीतानां न श्रोतव्यं कथञ्चननो
द्धत शय्यासनयो र्न्नोपकृष्टस्य चारुहेत् ८५ न चामङ्गल्य वेशः स्यान्न चामङ्गल्य वाग्भवेत् धवलाम्बर सम्वीतः
सित पुष्प वि भूषितः ८६ नोद्धृतोन्मत्त मूढैश्च नाविनीतैश्च पण्डितः गच्छेन्मैत्रीं न चाशीलैर्नैच चौर्य्यादि दूषितैः ८७

न चातिव्ययशीलैश्च न तुल्यैर्नापि वैरिभिः नवन्ध्यकीर्त्तिभिर्न्यूनैर्बन्धकीपतिभिस्तथा ८८ सार्द्धं न वलिभिः कुर्व्यी-
न्न च न्यूनैर्न निन्दितैः सर्वशङ्किभिर्नित्यं न च दैवपरैर्नरैः ८९ कुर्व्वीत साधुभिर्मैत्रीं सदाचारावलम्बिभिः ॥
प्राज्ञैरपिशुनैः शक्तैः कर्म्मण्युद्योगभागिभिः ९० सुहृद्दीक्षितभूपालस्नातकश्वशुरैः सह ऋत्विक्स्नातकादीन् षडर्घा-
र्हान्नर्च्चयेच्च गृहागतान् ९१ तथा विभवतः पुत्र द्विजान् संवत्सरोषितान् अर्च्चयेन्मधुपर्केण यथाकालमतन्द्रितः
९२ तिष्ठेच्च शासने तेषां श्रेयस्कामो द्विजोत्तमः न च तान् विवदेद्धीमानाक्रुष्टश्चापि तैः सदा ९३ सम्यग्गृहार्च्चनं
कृत्वा यथास्थानमनुक्रमात् सम्पूजयेत्ततो वह्निं दद्याच्चैवाहुतीः क्रमात् ९४ प्रथमां ब्रह्मणे दद्यात् प्रजानां पतये
ततः तृतीयाञ्चैव गुह्येभ्यः कश्यपाय तथापरां ९५ ततोऽनुमतये दत्त्वा दद्याद्गृहबलिन्ततः पूर्व्वं ख्यातं मया
यत्ते नित्यकर्म्मक्रियाविधौ ९६ वैश्वदेवन्ततः कुर्य्याद्बलिं यत्तन्निबोध मे यथास्थानविभागन्तु देवानुद्दिश्य वै
पृथक् ९७ पर्ज्जन्यायधरित्रीणां दद्यात्तु मणिकेऽत्रयं वायवे च प्रति दिशं दिग्भ्यः प्राच्यादितः क्रमात् ॥ ९८ ॥
ब्रह्मणे चान्तरिक्षाय सूर्य्याय च यथाक्रमं विश्वेभ्यश्चैव देवेभ्यो विश्वभूतेभ्य एव च ९९ उषसे भूतपतये दद्या-
च्चोत्तरतस्ततः स्वधा नम इत्युक्त्वा पितृभ्यश्चापि दक्षिणे १०० कृत्वापसव्यं वायव्यां यक्ष्मैतत्तेति भाजनात् ॥
अन्नावशेषमिश्रन्तु वै तोयं दद्याद्यथाविधि १०१ ततोऽन्नाग्रं समुद्धृत्य हन्तकारोपकल्पनं यथाविधि यथान्या-
य्यं ब्राह्मणायोपपादयेत् १०२ कुर्य्यात् कर्म्माणि तीर्थेन स्वेन स्वेन यथाविधि देवादीनान्तथा कुर्य्याद्ब्राह्मेणा-
चमनक्रिया १०३ अंगुष्ठोत्तरतो रेखा पाणेर्य्या दक्षिणस्य तु एतद्ब्राह्ममिति ख्यातं तीर्थमाचमनाय वै ॥ १०४ ॥
तर्ज्जन्यङ्गुष्ठयोरन्तः पैत्र्यं तीर्थमुदाहृतं पितॄणां तेन तोयादि दद्यान्नान्दीमुखादृते १०५ अंगुल्यग्रे तथा दैवं ।
तेन दिव्यक्रियाविधिः तीर्थं कनिष्ठिकामूले कायं तेन प्रजापतेः १०६ एवमेभिः सदा तीर्थैर्देवानां पितृभिः सह
सदा कार्य्याणि कुर्व्वीत नान्यतीर्थेन कर्हिचित् १०७ ब्राह्मेणाचमनं शस्तं पित्र्यं पैत्र्येण सर्व्वदा देवतीर्थेन देवानां
प्राजापत्यं निजेन च १०८ नान्दीमुखानां कुर्व्वीत प्राज्ञः पिण्डोदकक्रियां प्राजापत्येन तीर्थेन यच्च किञ्चित् प्रजा-
पतेः १०९ युगपज्जलमग्निञ्च बिभृयान्न विचक्षणः गुरुदेवान् प्रति तथा न च पादौ प्रसारयेत् ११० नाचक्षीत ।

धयन्तीं गां जलं नाञ्जलिना पिबेत् शौचकालेषु सर्व्वेषु गुरुष्वल्पेषु वा पुनः १११ न विलम्बेत शौचार्थं न मुखे-
नानलं धमेत् तत्र पुत्र न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयं ११२ ऋणप्रदाता वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी जितामि-
त्रो नृपो यत्र बलवान् धर्म्मतत्परः ११३ तत्र नित्यं वसेत् प्राज्ञः कुतः कुनृपतौ सुखं यत्राप्रधृष्यो नृपतिर्यत्र शस्य-
वती मही ११४ पौराः सुसंयता यत्र सततं न्यायवर्त्तिनः यत्रामत्सरिणो लोकास्तत्र वासः सुखोदयः॥११५॥
यस्मिन् कृषीवला राष्ट्रे प्रायशो नातिभोगिनः यत्रौषधान्यशेषाणि वसेत्तत्र विचक्षणः ११६ तत्र पुत्र न वस्तव्यं
यत्रैतत्त्रितयं सदा जिगीषुः पूर्व्ववैरश्च जनश्च सततोत्सवः ११७ वसेन्नित्यं सुशीलेषु सहवासिषु पण्डितः इत्ये-
तत् कथितं पुत्र मया ते हितकाम्यया ११८ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे अलर्कानुशासने सदाचाराध्यायः ३४
मदालसोवाच अतः परं शृणुष्व त्वं वर्ज्यावर्ज्यप्रतिक्रियां भोज्यमन्नं पर्य्युषितं स्नेहाक्तं चिरसम्भृतं १ अस्नेहा
श्चापि गोधूमयवगोरसविक्रियाः शशकः कच्छपो गोधा श्वाविच्च खड्गो ऽथ पुत्रक २ भक्ष्या ह्येते तथा वर्ज्यौ
ग्रामशूकरकुक्कुटौ पितृदेवादिशेषश्च श्राद्धे ब्राह्मणकाम्यया ३ प्रोक्षितं चौषधार्थञ्च खादन्मांसं न दुष्यति
शंखाश्मस्वर्णरूप्याणां रज्जूनामथ वाससां ४ शाकमूलफलानाञ्च तथा विदलचर्म्मणां मणिवज्रप्रवाला-
नान्तथा मुक्ताफलस्य च ५ पात्राणाञ्च मनुष्याणामम्बुना शौचमिष्यते यथा पसानां तोयेन ग्राव्णः संघर्षणेन च
६ सस्नेहानाञ्च भाण्डानां शुद्धिरुष्णेन वारिणा शूर्पधान्याजिनानाञ्च मुसलोलूखलस्य च ७ संहतानाञ्च व-
स्त्राणां प्रोक्षणात् सञ्चयस्य च वल्कलानामशेषाणामम्बुमृच्छौचमिष्यते ८ तृणकाष्ठौषधीनाञ्च प्रोक्ष-
णाच्छुद्धिरिष्यते आविकानां समस्तानां केशानाञ्चापि मेध्यता ९ सिद्धार्थकानां कल्केन तिलकल्केन वा पुनः
साम्बुना तात भवति उपघातवता सदा १० तथा कार्पासिकानाञ्च विशुद्धिर्जलभस्मना दारुदन्तास्थिशृङ्गाणां तक्ष-
णाच्छुद्धिरिष्यते ११ पुनः पाकेन भाण्डानां पार्थिवानाञ्च मेध्यता शुचि भैक्षं कारुहस्तः पण्यं योषिन्मुखं तथा
१२ रथ्यागतमविज्ञातं दासवर्गादिनाहृतं वाक्प्रशस्तं चिरातीतमनेकान्तरितं लघु १३ अतिप्रभूतं बालञ्च वृद्धा-
तुरविचेष्टितं कर्म्मान्ताङ्गारशालाश्च स्तनन्धयसुताः स्त्रियः १४ शुचिन्यश्च तथैवापः स्रवन्त्यो गन्धबुद्बुदाः

पा॰पु॰ ९६

भूमिर्विशुध्यते कालाद्दाहमार्जनगोक्रमैः १५ लेपादुल्लेखनात्सेकाद्वेश्मसंमार्जनार्च्चनात् केशकीटावपन्ने
चगोघ्राते मक्षिकान्विते १६ मृदम्बुभस्मना तात प्रोक्षितव्यं विशुद्धये औदुम्बराणामम्लेन क्षारेण त्रपुसीसयोः
१७ भस्माम्बुभिश्च कांस्यानां शुद्धिःप्लावो द्रवस्य च अमेध्याक्तस्य मृत्तोयैर्गन्धापहरणेन च १८ अन्येषाञ्चै
व तद्द्रव्ये वर्णगन्धापहारतः शुचि गोतृप्तिकृत्तोयं प्रकृतिस्थं महीगतं १९ तथा मांसञ्च चण्डालक्रव्या-
दादिनिपातितं रथ्यागतञ्च चैलादि तात वाताच्छुचि स्मृतं २० रजोऽग्निरश्वो गौश्छाया रश्मयः पवनो
मही विप्रुषो मक्षिकाद्याश्च दुष्टसङ्गाद्दोषिणः २१ अजाश्वौ मुखतो मेध्यौ न गोर्वत्सस्य चाननं मातुः प्र-
स्रवणे मेध्यं शकुनिः फलपातने २२ आसनं शयनं यानं नावः पथि तृणानि च सोमसूर्यांशुपवनैः शुद्ध्य-
न्ते तानि पण्यवत् २३ रथ्यावसर्पणस्नानक्षुत्पानस्नानकर्मसु आचामेत यथान्यायं वासो विपरिधाय च॥
२४ स्पृष्टानामस्य संशौचं रथ्याकर्दमाम्भसां पक्वेष्टकचितानाञ्च मेध्यता वायुसङ्गमात् २५ प्रभूतोपह
तादन्नादग्रमुद्धृत्य सन्त्यजेत् शेषस्य प्रोक्षणं कुर्य्यादाचम्याद्भिस्तथा मृदा २६ उपवासस्त्रिरात्रन्तु दुष्टभक्ता
शिनो भवेत् अज्ञाने ज्ञानपूर्व्वन्तु तद्दोषोपशमेन तु २७ उदक्याश्वशृगालादीन् सूतिकान्त्यावसायिनः॥
स्पृष्ट्वा स्नायीत शौचार्थं तथैव मृतहारिणः २८ नारं स्पृष्ट्वास्थि सस्नेहं स्नातः शुद्ध्यति मानवः आचम्यैव
तु निःस्नेहं गामालभ्यार्कमीक्ष्य वा २९ न लङ्घयेत्तथैवासृक्ष्ठीवनोद्वर्त्तनानि च नोद्यानादौ विकालेषु प्रा-
ज्ञस्तिष्ठेत्कदाचन ३० न चालपेज्जनद्विष्टां वीरहीनां तथा स्त्रियं गृहादुच्छिष्टविण्मूत्रपादाम्भांसि क्षिपेद्ब-
हिः ३१ पञ्चपिण्डाननुद्धृत्य न स्नायात्परवारिणि स्नायीत देवखातेषु गङ्गाह्रदसरित्सु च ३२ देवतापितृ
सच्छास्त्रयज्ञमन्त्रादिनिन्दकैः कृत्वा तु स्पर्शनालापं शुद्ध्येतार्कावलोकनात् ३३ अवलोक्य तथोदक्याम-
न्त्यजं पतितं शवं विधर्म्मिसूतिकाषण्डविवस्त्रान्त्यावसायिनः ३४ मृतनिर्यातकांश्चैव परदाररताश्च ये
एतदेव हि कर्त्तव्यं प्राज्ञैः शोधनमात्मनः ३५ अभोज्यसूतिकाषण्डमार्जाराखुश्वकुक्कुटान् पतितापविद्ध-
चण्डालमृतहारांश्च धर्म्मवित् ३६ संस्पृश्य शुद्ध्यते स्नानादुदक्याग्रामसूकरौ तद्वच्च सूतिकाशौचदूषितौ

पुरुषावपि ३७ तस्य चानुदितं हानि र्गृहे नित्यस्य कर्म्मणः यश्च ब्राह्मण सन्त्यक्तः किल्बिषी स नराधमः ३८
नित्यस्य कर्म्मणो हानिं न कुर्व्वीत कदाचन तस्य त्व करणो बन्धुः केवलं मृत जन्मसु ३९ दशाहं ब्राह्मणस्तिष्ठे-
द्दान होमादि वर्जितः क्षत्रियो द्वादशाहन्तु वैश्यो मासार्द्ध मेवच ४० शूद्रस्तु मासमासीत निज कर्म्म विवर्जितः
ततः परं निजं कर्म्म कुर्य्युः सर्व्वे यथोदितं ४१ प्रेताय सलिलं देयं बहिर्दग्ध्वातु गोत्रिकैः प्रथमेऽह्नि चतुर्थे च सप्त
मे नवमे तथा ४२ भस्मास्थि चयनं कार्य्यं चतुर्थे गोत्रकैर्दिने ऊर्द्ध्वं सञ्चयनात्तेषा मङ्गस्पर्शो विधीयते ४३ सोदकै
स्तु क्रियाः सर्व्वाः कार्य्याः सञ्चयनात्परं स्पर्श एव सपिण्डानां मृताहनि तथोभयोः ४४ अन्वक्षं सर्व्वेणो शस्त्र
तोयोद्बन्धन वह्निषु विष प्रपातादि मृते प्रायो नाशक योरपि ४५ बाले देशान्तरस्थे च तथा प्रव्रजिते मृते सद्यः
शौचं तथान्यै रुच्यते ह्युक्त मशौचकं ४६ सपिण्डानां सपिण्डस्तु मृतेऽन्यस्मिन्मृतो यदि पूर्व्वाशौच समाप्त्यैते:-
कार्य्यास्त्वत्र दिनैः क्रियाः ४७ एष एव विधिर्दृष्टो जन्मन्यपिहि सूतके सपिण्डानां सपिण्डेषु यथा वत्सोदकेषुच
१८ ४८ जाते पुत्रे पितुः स्नानं सचैलन्तु विधीयते तत्रापि यदि चान्यस्मिन् जाते जायेत चापरः ४९ तत्रापि शुद्धिरुद्दि-
ष्टा पूर्व्व जन्म वतो दिनैः दश द्वादश मासार्द्ध मास संख्यै र्दिनैर्गतैः ५० स्वाः स्वाः कर्म्म क्रियाः कुर्य्युः सर्व्वे वर्णा
यथा विधि प्रेत मुद्दिश्य कर्त्तव्य मेकोद्दिष्टं ततः परं ५१ दानानि चैव देयानि ब्राह्मणेभ्यो मनीषिभिः यद्यदिष्टतमं
लोकेयच्चापि दयितं गृहे ५२ तत्तद्गुणवते देयं तदेवास्य मिच्छता पूर्णैस्तु दिवसैः स्पृष्ट्वा सलिलं वाहनायुधं ॥ ५३॥
प्रतोद दण्डौ च तथा सम्यग्वर्णैः कृत क्रियाः स्ववर्ण धर्म्मानिर्दिष्ट मुपादानं तथा क्रियाः ५४ कुर्य्युः समस्ताः शुचि
नः परत्रेह च भूतिदाः अध्येतव्या त्रयी नित्यं भवितव्यं विपश्चिता ५५ धर्म्मतो धन माहार्य्यं यष्टव्यञ्चापि यत्न
तः यच्चापि कुर्व्वतो नात्मा जुगुप्सामेति पुत्रक ५६ तत् कर्त्तव्य मशङ्केन यन्न गोप्यं महाजने एवमाचरतो वत्स
पुरुषस्य गृहे सतः धर्म्मार्थ काम संप्राप्त्या परत्रेह च शोभनं ५७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणेऽलर्कानुशासने व-
र्ज्यावर्ज्याध्यायः ३५ जड उवाच स एव मनुशिष्टः सन् मात्रा स प्राप्य यौवनं ऋतध्वज सुतश्चक्रे सम्यग्दार परि
مارکنڈے پران ग्रहं १ पुत्रांश्चोत्पादयामास यज्ञैश्चाप्ययजद्विभुः पितुश्च सर्व्व कालेषु चकाराज्ञानु पालनं २ ततः कालेन।

महता सं प्राप्य चरमं वयः चक्रे ऽभिषेकं पुत्रस्य तस्य राज्ये ऋतध्वजः ३ भार्य्यया सह धर्म्मात्मा यियासुस्तप
सेवनं ययौ तीर्थो महाराजो महाभागो महीपतिः ४ मदालसा च तनयं प्राहेदं पश्चिमं वचः कामोपभोगसंसर्ग
प्रहाणाय सुतस्य वै ५ मदालसोवाच यदा दुःखमसह्यं ते प्रियबन्धुवियोगजं शत्रुबाधोद्भवं वापि वित्तनाशा
त्मसम्भवं ६ भवेत्तत्कुर्वतो राज्यं गृहधर्म्मावलम्बिनः दुःखायतनभूतो हि ममत्वालम्बनो गृही ७ तदास्मात्
पुत्रनिष्कृष्य मद्दत्ताद् अङ्गुलीयकात् वाच्यन्ते शासनं पट्टे सूक्ष्माक्षरनिवेशितं ८ जड उवाच इत्युक्त्वा प्रददौ तस्मै
सौवर्णं साङ्गुलीयकं आशिषश्चापि या योग्याः पुरुषस्य गृहे सतः ९ ततः कुवलयाश्वो ऽसौ सा च देवी मदा
सा पुत्राय दत्त्वा तद्राज्यं तपसे काननं गतः १० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मदालसोपाख्यानं ३६ जड उवाच
सो ऽप्यलर्को यथान्यायं पुत्रवन्मुदिताः प्रजाः पालयामास धर्म्मात्मा स्वे स्वे कर्म्मण्यवस्थिताः १ दुष्टेषु
दण्डं शिष्टेषु सम्यक् च परिपालनं कुर्वन् परां मुदं लेभे इयाज च महामखैः २ अजायन्त सुताश्चास्य महाब-
१० ल पराक्रमाः धर्म्मात्मानो महात्मानो विमार्गपरिपन्थिनः ३ चकार सो ऽर्थं धर्म्मेण धर्म्मं सेवेन वा पुनः॥
तयोश्चैवाविरोधेन बुभुजे विषयानपि ४ एवं बहूनि वर्षाणि तस्य पालयतो महीं धर्म्मार्थकामसक्तस्य
जग्मुरेकमहर्यथा ५ वैराग्यं नास्य सञ्जज्ञे भुञ्जतो विषयान् प्रियान् न चाप्यलम भूतस्य धर्म्मार्थोपार्जनं
प्रति ६ तं तथा भोगसंसर्गप्रमत्तमजितेन्द्रियं सुबाहुर्नाम शुश्राव भ्राता तस्य वनेचरः ७ तं बुबोधयिषुः
सो ऽथ चिरं ध्यात्वा महीपतिः तद्वैरिसंश्रयं तस्य श्रेयो ऽमन्यत भूपतेः ८ ततः स काशिभूपालमुदीर्ण
बलवाहनं स्वराज्यप्राप्तुमागच्छद्भूयशः शरणं कृती ९ सो ऽपि चक्रे बलोद्योगमलर्कं प्रति पार्थिवः दूत
ञ्च प्रेषयामास राज्यमस्मै प्रदीयतां १० सो ऽपि नेच्छत्तदा दातुमाज्ञापूर्व्वं स्वधर्म्मवित् प्रत्युवाच च तं दूत
मलर्कः काशिभूभृतः ११ मामेवाभ्येत्य हार्द्देन याचतां राज्यमग्रजः नाक्रान्त्या संप्रदास्यामि भयेनाल्पाम
पि क्षितिं १२ सुबाहुरपि नो याच्ञां चकार मतिमांस्तदा न धर्म्मो क्षत्रियस्येति याञ्चा वीर्य्यधनो हि सः १३
ततः समस्तसैन्येन काशीशः परिवारितः आक्रान्तुमभ्यगाद्राष्ट्रमलर्कस्य महीपतेः १४ अनन्तरैश्च संश्लेष

मभ्येत्य तदनन्तरं तेषा मन्यत मे भृत्यैः समाक्रम्यानयद्वशे १५ अपीडयं स्व सामन्तां स्तस्य राष्ट्रोपरोधिनः ॥
तथा दुर्गान्तु पालांश्च चक्रे चाट विकान् वशे १६ कांश्चिच्चोप प्रदानेन कांश्चिद्भेदेन पार्थिवान् सान्त्वेनान्यान्
वशं निन्येनि भृतास्तस्य ये ऽभवन् १७ ततः सो ऽल्पवलो राजा पर चक्राव पीडितः कोश क्षय मवा पोच्चैः पुर
न्चारुध्य तापिता १८ इत्थं सम्पीड्य मानस्तु सीरा कोशो दिने दिने विषाद मागात्परमं व्याकुलत्वञ्च चेतसः
१९ आर्तिं स परमां प्राप्य तत्तं स्माराङ्गुरीयकं यदुद्दिश्य पुराह माता तस्य मदालसा २० ततः स्नातः शुचि
र्भूत्वा वाचयित्वा द्विजोत्तमान् निष्क्रम्य शासनं तस्माद्ददृशे स्फुटाक्षरं २१ तत्रैव लिखितं मात्रा वाचया
मास पार्थिवः प्रकाश पुलकाङ्गो ऽसौ प्रहर्षोत्फुल्ल लोचनः २२ सङ्गः सर्व्वात्मना त्याज्यः स चेत्यक्तुं न श
क्यते सद्भिः सह कर्त्तव्यः सतां सङ्गोहि भेषजं २३ कामः सर्व्वात्मना हेयो हातुञ्चेच्छक्यते न सः मुमुक्षां
प्रति तत्कार्य्यं सैव तस्यापि भेषजं २४ वाचयित्वा तु बहुशो नृणां श्रेयः कथं त्विति मुमुक्षयेति निश्चित्य
११ सा च तत्सङ्गतो यतः २५ ततः स साधु सम्पर्कं चिन्तयन् पृथिवी पतिः दत्तात्रेयं महाभाग मगाच्छत् परमा-
र्तिमान् २६ तं समेत्य महात्मान मकल्मष मसङ्गिनं प्रणिपत्याभि सम्पूज्य यथा न्याय मभाषत ॥ २७ ॥
ब्रह्मन् कुरु प्रसादं मे शरण्यं शरणार्थिनां दुःखापहारं कुरु मे दुःखार्त्तस्याति कामिवः २८ दत्तात्रेय उवाच
दुःखापहार मद्यैव करोमि तव पार्थिव सत्यं ब्रूहि किमर्थं ते दुःखं तत्पृथिवी पते २९ जड उवाच इत्युक्त
श्चिन्तयामास स राजा तेन धीमता त्रिविधस्यापि दुःखस्य स्थान मात्मान मेव च ३० स विमृष्य चिरं राजा॰
पुनः पुनरुदार धीः आत्मान मात्मना धीरः प्रहस्येद मथाब्रवीत् ३१ नाहमुर्व्वी न सलिलं न ज्योतिरनि लो-
न च नाकाशं किन्तु शारीरं समेत्य सुख मिष्यते ३२ न्यूनातिरिक्ततां याति पञ्च के ऽस्मिन् सुखासुखं ॥
यदि स्यान्मम किन्न स्याद् न्यस्थे ऽपि हितं मयि ३३ नित्य प्रभूत सद्भावे न्यूनाधिक्यान्नतो न्नते तथा च ममता
त्यक्तो विशेषेणो पलभ्यते ३४ तन्मात्रावस्थिते सूक्ष्मे तृतीयांशे च पश्यतः तथैव भूत सद्भावं शारीरं किं
مارکنڈے پران सुखासुखे ३५ मनस्य वस्थितं दुःखं सुखं वा मान सञ्चयत् यतस्ततो नमे दुःखं सुखं वा नह्यहं मनः ॥ ३६ ॥

नाहङ्कारेण च मनो बुद्धिर्नाहं यतस्ततः अन्तः करणजं दुःखं पारक्यं मम तत्कथं ३७ नाहं शरीरं न मनो यतो
ऽहं पृथक् शरीरान्मनसस्तथाहं तस्मिंस्तु चेतस्यथवापि देहे सुखानि दुःखानि च किं ममात्र ३८ राज्यस्य श-
वाञ्छां कुरुते ऽग्रजो ऽस्य देहस्य चेत् पञ्चमयः स राशिः गुणप्रवृत्त्या मम किन्नु तत्र तत्स्थः स चाहञ्च शु-
रीरतो ऽन्यः ३९ न यस्य हस्तादि कमप्यशेषं मांसं न चास्थीनि शिरा विभागः कस्तस्य नागाश्वरथादि कोशैः
स्वल्पो ऽपि सम्बन्ध इहास्ति पुंसः ४० तस्मान्न मे ऽरिर्न च मे ऽस्ति दुःखं न मे सुखं नापि पुरं न कोशः न चाश्वना-
गादि बलं न तस्य नान्यस्य वा कस्य चिद्धा ममास्ति ४१ यथा घटी कुम्भ कमण्डलुस्थ माकाशमेकं बहुधा हि
दृष्टं तथा सुबाहुः स च काशिपो ऽहं मन्ये च देहेषु शरीर भेदैः ४२ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पिता पुत्र संवादे
आत्म विवेको ऽध्यायः ३७ जड उवाच दत्तात्रेयं ततो विप्रं प्रणिपत्य स पार्थिवः प्रत्युवाच महात्मानं प्र
या वनतो वचः १ सम्यक् न पश्यतो ब्रह्मन् मम दुःखं न किञ्चन असम्यग्दर्शिनो मग्नाः सर्व्वदैव सुखार्णवे २
यस्मिन् यस्मिन्स ममता बुद्धिः पुंसः प्रजायते ततस्ततः समादाय दुःखान्येव प्रयच्छति ३ मार्जार भक्षिते
दुःखं यादृशं गृह कुक्कुटे न तादृङ्गमता शून्ये कलविङ्के ऽथ मूषिके ४ सो ऽहं न दुःखी न सुखी यतो ऽहं
प्रकृतेः परः यो भूताभिभवो भूतैः सुख दुःखात्मको हि सः ५ दत्तात्रेय उवाच एव मेतन्नरव्याघ्र यथैत-
द्व्याहृतं त्वया ममेति मूलं दुःखस्य न ममेति च निर्वृतिः ६ मत्प्रश्नादेव ते ज्ञान मुत्पन्न मिदमुत्तमं ममेति
प्रत्ययो येन शिम्बः शाल्मलि तूलवत् ७ अहमित्यङ्कुरोत्पन्नो ममेति स्कन्धवान् महान् गृह क्षेत्रोच्च शाखा-
श्च पुत्र दारादि पल्लवः ८ धन धान्य महा पत्रो नैक काल प्रवर्द्धितः पुण्या पुण्याग्र पुष्पश्च सुख दुःख महा
फलः ९ तत्र मुक्ति पथ व्यापी मूढ सम्पर्क सेचनः विविदिषा भृङ्ग माला ढ्यो ह्यज्ञान महातरुः ॥ १० ॥
संसाराध्वपरि श्रान्ता ये तच्छायां समाश्रिताः भ्रान्ति ज्ञान सुखाधीनास्तेषामात्यन्तिकं कुतः ११ यैस्तु सत्सङ्ग-
पाषाण शितेन ममता तरुः छिन्नो विद्या कुठारेण ते गतास्तेन वर्त्मना १२ प्राप्य ब्रह्मवनं शीतं नीरजस्कम
कण्टकं प्राप्नुवन्ति परां प्राज्ञा निर्वृतिं व्याधिवर्जिताः १३ भूतेन्द्रिय मयं स्थूलं न त्वं राजन्न चाप्यहं तन्मात्रं मया वा-

च्चं नैवान्न: करणात्मको १४ कंवा पश्यामि राजेन्द्र प्रधान मिदमा वयो: यत: परोहि क्षेत्रज्ञ: संघातोहि
गुणात्मक: १५ मशकोडुम्बरेषीका मुञ्ज मत्स्याम्भसो यथा एकत्वे ऽपि पृथग्भावस्तथा क्षेत्रात्मनोर्नृप
१६ अलर्क उवाच भगवंस्त्वत् प्रसादेन ममाविर्भूत मुत्तमं ज्ञानं प्रधान चिच्छक्ति विवेक कर मीदृशं ॥ १७॥
किन्त्वत्र विषयाक्रान्ते: स्थैर्य्यवत्त्वं न चेतसि न चापि वेद्मि मुच्येयं कथं प्रकृति बन्धनात् १८ कथं न भूयो भू-
यश्च कथं निर्गुणतामियां कथञ्च ब्रह्मणो कत्वं अजेयं शाश्वते नवै १९ तन्मे योगन्तथा ब्रह्मन् प्रणताया-
भियाचते सम्यग्ब्रूहि महाप्राज्ञ सत्सङ्गो ह्युपकृन्नृणां २० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पिता पुत्र सम्वादे अष्टा-
ध्याय: ३८ दत्तात्रेय उवाच ज्ञान पूर्व्वो वियोगो यो ऽज्ञानेन सह योगिन: सा मुक्ति र्ब्रह्मणा चैक्य मनैक्यं प्राकृ-
तैर्गुणै: १ मुक्तिर्योगात्तथा योग: सम्यग् ज्ञानान्महीपते ज्ञानं दु:खोद्भवं दु:खं ममत्वासक्त चेतसां ॥ २ ॥
तस्मात् सङ्गं प्रयत्नेन मुमुक्षु: सन्त्यजेन्नर: सङ्गाभावे ममेत्यस्या: ख्यातेर्हानि: प्रजायते ३ निर्म्ममत्वं सुखा-
येव वैराग्याद्दोष दर्शनं ज्ञानादेव च वैराग्यं ज्ञानं वैराग्य पूर्व्वकं ४ तद्गृहं यत्र वसति स्तद्भोज्यं येन जीवति यन्मु-
क्तये तदेवोक्तं ज्ञानमज्ञानमन्यथा ५ उपभोगेन पुण्यानां नाम पुण्यानाञ्च पार्थिव कर्त्तव्यानाञ्च नित्यानाम
काम करणात्तथा ६ असञ्चयादपूर्व्वस्य क्षयात् पूर्व्वार्जितस्य च कर्म्मणो बन्धमाप्नोति शरीरं न पुन: पुन: ७
एतत्ते कथितं राजन् योगं चेमं निबोधमे यं प्राप्य ब्रह्मणो योगी शाश्वतान्नान्यतां व्रजेत् ८ प्रागेवात्मात्मना
जेयो योगिनां स हि दुर्ज्जय: कुर्वीत तज्जये यत्नं तस्योपायं शृणुष्व मे ९ प्राणायामैर्द्दहेद्दोषान् धारणाभिश्च
किल्विषं प्रत्याहारेण विषयान् ध्यानेनानीश्वरान् गुणान् १० यथा पर्व्वत धातूनां दोषा दह्यन्ति धाम्यतो ॥
तथेन्द्रिय कृता दोषा दह्यन्ते प्राणनिग्रहात् ११ प्रथमं साधनं कुर्य्यात् प्राणायामस्य योगवित् प्राणापान निरो-
धस्तु प्राणायाम उदाहृत: १२ लघुमध्योत्तरीयाख्य: प्राणायाम स्त्रिधोदित: तस्य प्रमाणं वक्ष्यामि तदलर्क
शृणुष्व मे १३ लघुर्द्वादश मात्रस्तु द्विगुण: सतु मध्यम: त्रिगुणाभिस्तु मात्राभिरुत्तम: परिकीर्त्तित: ॥ २४ ॥
مارکنڈے پوران निमेषोन्मेषणो मात्रा कालो लघ्वक्षरस्तथा प्राणायामस्य संख्यार्थं स्मृतो द्वादश मात्रिक: २५ प्रथमे न जयेत्

स्थिरं मध्यमेन च वै पशुं द्विसाद्वं हि तृतीयेन जये द्दोषा ननुक्रमात् १६ मृदुत्वं सेव्य मानास्तु सिंह शार्दूल कुञ्जराः
यथा यान्ति तथा प्राणो वश्यो भवति योगिनः १७ वश्यं मत्तं यथेच्छातो नागं नयति हस्तिपः तथैव योगी स्वच्छ-
न्दः प्राणं नयति साधितं १८ यथाहि साधितः सिंहो मृगान् हन्ति न मानवान् तद्वन्निषिद्ध पवनः किल्बिषं न
नृणां तनुं १९ तस्मा द्युक्तः सदा योगी प्राणायाम परो भवेत् श्रूयतां मुक्ति फलदं तस्या वस्था चतुष्टयं ॥ २० ॥
ध्वस्तिः प्राप्तिस्तथा संवित् प्रसादश्च महीपते स्वरूपं शृणु चैतेषां कथ्य मान मनुक्रमात् २१ कर्म्मणामिष्ट
दुष्टानां जायते फल संक्षयः चेतसो ऽपकषायत्वं यत्र साध्वस्ति रुच्यते २२ ऐहिकामुष्मिकान् कामान् लोभ
मोहात्मकान् स्वयं निरुध्यास्ते सदा योगी प्राप्तिः सा सार्व्व कालिकी २३ अतीतानागतानर्थान् विप्रकृ-
ष्ट तिरोहितान् विजानातीन्दु सूर्य्यर्क्ष ग्रहाणां ज्ञान सम्पदा २४ तुल्य प्रभावस्तु यदा योगी प्राप्नोति सम्पदं ॥
तदा संविदिति ख्याता प्राणायाम स्य संस्थितिः २५ यान्ति प्रसादं येनास्य मनः पञ्च च वायवः इन्द्रियाणी
१०२ न्द्रियार्थाश्च स प्रसाद इति स्मृतः २६ शृणुष्व च महीपाल प्राणायाम स्य लक्षणं युञ्जतश्च सदा योगं यथा
द्विहित मासनं २७ पद्म मर्द्धासनञ्चापि तथा स्वस्तिकमासनं आस्थाय योगं युञ्जीत कृत्वा च प्रणवं हृदि
२८ समः समासनो भूत्वा संहृत्य चरणा वुभौ संवृतास्यस्तथैवोरू सम्यग्विष्टभ्य चाग्रतः २९ पार्ष्णिभ्यां
लिङ्ग वृषणा वस्पृशन् प्रयतः स्थितः किञ्चिदुन्नामित शिरा दन्तैर्दन्तान्न संस्पृशेत् ३० संपश्यन्नासिकाग्रं
स्वं दिशश्चानवलोकयन् रजसा तमसो वृत्तिं सत्त्वेन रजसस्तथा ३१ सञ्छाद्य निर्म्मले सत्त्वे स्थितो युञ्जीत
योगवित् इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यः प्राणादीन्मन एव च ३२ निगृह्य समवायेन प्रत्याहार मुपक्रमेत् यस्तु
प्रत्याहरेत्कामान् सर्व्वाङ्गानीव कच्छपः ३३ सदात्मरतिरेकस्थः पश्यत्यात्मान मात्मनि स बाह्याभ्यन्तरं शौच
निष्पाद्या कण्ठनाभितः ३४ पूरयित्वा बुधो देहं प्रत्याहार मुपक्रमेत् प्राणायामा दश द्वौ च धारणा साभिधी-
यते ३५ द्वे धारणे स्मृते योगे यागिभिस्तत्त्व दृष्टिभिः तथा वै योग युक्तस्य योगिनो नियतात्मनः ३६ सर्व्वे
मारकंडे पुरान दोषाः प्रणाशयन्ति स्वस्थश्चैवोपजायते वीक्षते च परं ब्रह्म प्राकृतांश्च गुणान् पृथक् ३७ व्योमादि परमाणू

श्च तथात्मानमकल्मषं इत्थं योगी यताहारः प्राणायामपरायणः ३८ जितां जितां शनैर्भूमिमारोहेत यथा गृहं
दोषान् व्याधींस्तथा मोहमाक्रान्ता भूरनिर्जिता ३९ विवर्द्धयति नारोहेत्तस्माद्भूमिमनिर्जिताम् प्राणानामुपसंरो
धात्प्राणायाम इति स्मृतः ४० धारणेत्युच्यते चेयं धार्य्यते यन्मनो यया शब्दादिभ्यः प्रवृत्तानि यदक्षाणि यतात्म
भिः ४१ प्रत्याह्रियन्ते योगेन प्रत्याहारस्ततः स्मृतः उपायश्चात्र कथितो योगिभिः परमर्षिभिः ४२ येन व्या
ध्यादयो दोषा न जायन्ते हि योगिनः यथा तोयार्थिनस्तोयं यन्त्रनालादिभिः शनैः ४३ आपिबेयुस्तथा वायुं
पिबेद्योगी जितश्रमः प्राङ्नाभ्यां हृदये चात्र तृतीये च तथोरसि ४४ कण्ठे मुखे नासिकाग्रे नेत्रभ्रूमध्यमूर्द्धसु
किञ्च तस्मात्परस्मिंश्च धारणा परमा स्मृता ४५ दशैता धारणाः प्राप्य प्राप्नोत्यक्षरसाम्यताम् नाध्मातः क्षुधि
तः श्रान्तो न च व्याकुलचेतनः ४६ युञ्जीत योगं राजेन्द्र योगी सिद्ध्यर्थमादृतः नातिशीते न चोष्णे वै न द्वन्द्वे नानि
लात्मके ४७ कालेष्वेतेषु युञ्जीत न योगं ध्यानतत्परः सशब्दाग्निजलाभ्यासे जीर्णगोष्ठे चतुष्पथे ॥ ४८ ॥
१०३ शुष्कपर्णचये नद्यां श्मशाने ससरीसृपे सभये कूपतीरे वा चैत्यवल्मीकसञ्चये ४९ देशेष्वेतेषु तत्त्वज्ञो योगा-
भ्यासं विवर्जयेत् सत्त्वस्यानुपपत्तौ च देशकालं विवर्जयेत् ५० नासतो दर्शनं योगे तस्मात्तत्परिवर्जयेत् देशा
नेताननादृत्य मूढत्वाद्यो युनक्ति वै ५१ विघ्नाय तस्य वै दोषा जायन्ते तन्निबोध मे बाधिर्य्यं जडता लोपः स्मृतेर्मू-
कत्वमन्धता ५२ ज्वरश्च जायते सद्यस्तद्वदज्ञानयोगिनः प्रमादाद्योगिनो दोषा यद्येते स्युश्चिकित्सितं ५३
तेषां नाशाय कर्त्तव्यं योगिनां तन्निबोध मे स्निग्धां यवागूमत्युष्णां भुक्त्वा तत्रैव धारयेत् ५४ वातगुल्मप्रशान्त्य-
र्थमुदावर्त्ते तथोदरे यवागूं वापि पवनं वायुग्रन्थिं प्रति क्षिपेत् ५५ तद्वत्कम्पे महाशैलं स्थिरं मनसि धारयेत् ॥
विघाते वचसो वाचं बाधिर्य्ये श्रवणेन्द्रियं ५६ यथैवाम्रफलं ध्यायेत् तृष्णार्त्तो रसनेन्द्रिये यस्मिन् यस्मिंस्तु
रुजा देहे तस्मिंस्तदुपकारिणीं ५७ धारयेद्धारणां मुष्णे शीतां शीते च दाहिनीं कीलं शिरसि संस्थाप्य काष्ठं
मارکنڈے پوران काष्ठेन ताडयेत् ५८ लुप्तस्मृतेः स्मृतिः सद्यो योगिनस्तेन जायते द्यावापृथिव्यौ वाय्वग्नी व्यापिनावपि धारयेत्
५९ अमानुषात् सत्त्वजाद्वाबाधास्वेतासु चिकित्सितः अमानुषं सत्त्वमन्तर्योगिनं प्रविशेद्यदि ६० वाय्वग्नि

धारणैनैनं देहसंस्थं विनिर्दहेत् एवं सर्व्वात्मना रक्षा कार्य्या योगविदा नृप ६१ धर्म्मार्थकाममोक्षाणां शरीरं
साधनं यतः प्रवृत्तिलक्षणाख्याता योगिनो विस्मया तथा विज्ञानं विलयं याति तस्माद्गोप्याः प्रवृत्तयः ६२
अलोल्यमारोग्यमनिष्ठुरत्वं गन्धः शुभो मूत्रपुरीषमल्पं कान्तिः प्रसादः स्वरसौम्यता च योगप्रवृत्तेः प्रथमं हि
चिन्हं ६३ अनुरागी जनो याति परोक्षे गुणकीर्त्तनं न विभ्यति च सत्वानि सिद्धेर्लक्षणमुत्तमं ६४ शीतोष्णा-
दिभिरत्युग्रैर्यस्य बाधा न विद्यते न भीतिमेति चान्येभ्यस्तस्य सिद्धिरुपस्थिता ६५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
जडोपाख्याने योगाध्यायः ३९ दत्तात्रेय उवाच उपसर्गाः प्रवर्त्तन्ते दृष्टे ह्यात्मनि योगिनः ये तांस्ते संप्रवक्ष्या-
मि समासेन निबोध मे १ काम्याः क्रियास्तथा कामान् मानुषानभिवाञ्छति स्त्रियो दानफलं विद्यां मायां कुप्यं
धनं दिवं २ देवत्वममरेशत्वं रसायनचयः क्रियाः मरुत्प्रपतनं यज्ञं जलाग्न्यावेशनन्तथा ३ श्राद्धानां सर्व्व-
दानानां फलानि नियमांस्तथा तथोपवासात् पूर्त्ताच्च देवताभ्यर्च्चनादपि ४ तेभ्यस्तेभ्यश्च कर्म्मभ्य उपसृष्टो
ऽभिवाञ्छति चित्तमित्थं वर्त्तमानं यत्नाद्योगी निवर्त्तयेत् ५ ब्रह्मसङ्गि मनः कुर्व्वन्नुपसर्गात् प्रमुच्यते उप-
सर्गैर्जितैरेभिरुपसर्गास्ततः पुनः ६ योगिनः संप्रवर्त्तन्ते सात्वराजसतामसाः प्रातिभः श्रावणो दैवो भ्र-
मावर्त्तौ तथा परौ ७ पञ्चैते योगिनां योगविघ्नाय कटुकोदयाः वेदार्थाः काव्यशास्त्रार्थाः विद्याशिल्पान्य
शेषतः ८ प्रतिभान्ति यदस्येति प्रातिभः स तु योगिनः शब्दार्थानखिलान् वेत्ति शब्दं गृह्णाति चैव यत् ९
योजनानां सहस्रेभ्यः श्रावणः सोऽभिधीयते समन्ताद्वीक्षते चाष्टौ स यदा देवतोपमः १० उपसर्गन्तम-
प्याहुर्दैवमुन्मत्तवद्बुधाः भ्राम्यते यन्निरालम्बं मनो दोषेण योगिनः ११ समस्ताचारविभ्रंशाद्भ्रमः स प-
रिकीर्तितः आवर्त्त इव तोयस्य ज्ञानावर्त्तो यदाकुलः १२ नाशयेच्चित्तमावर्त्त उपसर्गः स उच्यते एतै-
र्नाशितयोगास्तु सकला देवयोनयः १३ उपसर्गैर्महाघोरैरावर्त्तन्ते पुनः पुनः प्रावृत्य कम्बलं शुक्लं योगी
तस्मान्मनोमयं १४ चिन्तयेत् परमं ब्रह्म कृत्वा तत्प्रवणं मनः योगयुक्तः सदा योगी लघ्वाहारो जितेन्द्रियः
१५ सूक्ष्मास्तु धारणाः सप्त भूराद्या मूर्ध्नि धारयेत् धरित्रीं धारयेद्योगी तत्सौख्यं प्रति पद्यते १६ आत्मानं

مارکنڈی پوران

मन्यते योऽब्धौ तद्वत्तञ्च जहाति सः । तथैवाप्सु रसं सूक्ष्मं तद्रूपं च तेजसि १७ स्पर्शं वायौ तथा तद्वद्धि भ्रत
स्तस्य धारणां । व्योम्नः सूक्ष्मां प्रवृत्तिञ्च शब्दं तद्वज्जहाति सः १८ मनसा सर्व्वभूतानां मनस्याविशते यदा
मानसीं धारणां बिभ्रन्मनः सूक्ष्मञ्च जायते १९ तद्वद्बुद्धिमशेषाणां सत्त्वानामेत्य योगवित् परित्यजति
सम्प्राप्य बुद्धिसौक्ष्म्यमनुत्तमं २० परित्यजति सूक्ष्माणि सप्त त्वेतानि योगवित् सम्यग्विज्ञाय योऽलर्क
तस्यावृत्तिर्न विद्यते २१ एतासां धारणानां तु सप्तानां सौक्ष्म्यमात्मवान् दृष्ट्वा दृष्ट्वा ततः सिद्धिं त्यक्त्वा त्यक्त्वा
परां व्रजेत् २२ यस्मिन् यस्मिंश्च कुरुते भूते रागं महीपते तस्मिंस्तस्मिन् समासक्तिं संप्राप्य स विनश्यति
२३ तस्माद्विदित्वा सूक्ष्माणि संसक्तानि परस्परं परित्यजति यो देही स परं प्राप्नुयात् पदं २४ एतान्येव
तु सन्धाय सप्त सूक्ष्माणि पार्थिव भूतादीनां विरागोऽत्र सद्भावज्ञस्य मुक्तये २५ गन्धादिषु समासक्तिं सम्प्राप्य
स विनश्यति पुनरावर्त्तते भूप स ब्रह्मापरमानुषं २६ सप्तैता धारणा योगी समतीत्य यदिच्छति तस्मिंस्त
स्मिंल्लयं सूक्ष्मे भूते याति नरेश्वर २७ देवानामसुराणां वा गन्धर्व्वोरगरक्षसां देहेषु लयमायाति सङ्गं नाप्नोति
च क्वचित् २८ अणिमा लघिमा चैव महिमा प्राप्तिरेव च प्राकाम्यञ्च तथेशित्वं वशित्वञ्च तथापरं २९
यत्र कामावसायित्वं गुणानेतांस्तथैश्वरान् प्राप्नोत्यष्टौ नरव्याघ्र परं निर्वाणसूचकान् ३० सूक्ष्मात्सूक्ष्म
तमोऽणीयान् शीघ्रत्वं लघिमा गुणः महिमाशेषपूज्यत्वात् प्राप्तिर्नाप्राप्यमस्य यत् ३१ प्राकाम्यमस्य व्या
पित्वादीशित्वं चेश्वरो यतः वशित्वाद्वशिमा नाम योगिनः सप्तमो गुणः ३२ यत्रेच्छास्थानमप्युक्तं यत्र कामा
वसायिता ऐश्वर्य्यकारणैरेभिर्योगिनः प्रोक्तमष्टधा ३३ मुक्तिसंसूचकं भूप परं निर्वाणमात्मनः ततो न
जायते नैव वर्द्धते न विनश्यति ३४ नापि क्षयमवाप्नोति परिणामं न गच्छति छेदं क्लेदं तथा दाहं शोषं भू
रादितो न च ३५ भूतवर्गादवाप्नोति शब्दाद्यैः ह्रियते न च न चास्य सन्ति शब्दाद्यास्तद्भोक्ता तैर्न युज्यते ॥ ३६ ॥
यथा हि कनकं खण्डमपद्रव्यवदग्निना दग्धदोषं द्वितीयेन खण्डेनैक्यं व्रजेन्नृप ३७ न विशेषमवाप्नोति
तद्वद्योगाग्निना यतिः निर्दग्धदोषस्तेनैक्यं प्रयाति ब्रह्मणा सह ३८ यथाग्निरग्नौ संक्षिप्तः समानत्वमनुव्रजेत्

तदास्यास्त न्मयो भूतो न पृथेते विशेषत: ३९ यथा ब्रह्मणा तद् स्याप्ये कं दाथ किल्विष: योगी याति पृथग्भा-
वं न कदाचिन्महीपते ४० तथा जलं जले न्यं निक्षिप्त मुप गच्छति तथा त्मा साम्य मभ्येति योगिन: परमा-
त्मनि ४१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे योगि सिद्धिर्नामाध्याय: ४० अलर्क उवाच भगवन् योगिन स्वर्य्यां।
श्रोतु मिच्छामि तत्व न: ब्रह्म वर्त्मन्यनु सरन् यथा योगी न सीदति १ दत्तात्रेय उवाच मानाप मानौ यावेतौ।
प्रीत्यु द्वेग करौ नृणां तावेव विपरीतार्थौ योगिन: सिद्धि कारकौ २ मानाप मानौ यावेतौ तावे वाहु र्विषा मृते॥
अपमानो ऽमृतं तत्र मानस्तु विषमं विषं ३ चक्षु: पूतं न्य सेत्पादं वस्त्र पूतं जलं पिबेत् सत्य पूतां वदे द्वाणीं बुद्धि
पूतञ्च चिन्तयेत् ४ आतिथ्य श्राद्ध यज्ञेषु देव यात्रो त्सवेषु च महाजनञ्च सिद्ध्यर्थे न गच्छे द्योग वित्क्वचित्
५ व्यस्ते विधूमे व्यङ्गारे सर्व्व स्मिन् भुक्त वर्ज्जने अटेत योग विद्भैक्ष्यं न तु त्रिष्वेव नित्य श: ६ यथैव मव मन्यन्ते
जना: परि भवन्ति च तथा युक्त श्चरे द्योगी सतां वर्त्मन दूषयन् ७ भैक्ष्यञ्चरे द्गृहस्थेषु यायावर गृहेषु च श्रेष्ठा तु
१०५ प्रथमा चेति वृत्तिरस्यो पदिश्यते ८ अथ नित्यं गृहस्थेषु शालीनेषु चरे द्यति: श्रद्ध धानेषु दान्तेषु श्रोत्रियेषु।
महात्मसु ९ अत ऊर्द्धं पुन श्चापि अदुष्टा पतितेषु च भैक्ष्य चर्य्या विवर्णेषु जघन्या वृत्ति रिष्यते १० भैक्ष्यं यवागूं
तक्रं वा पयो यावक मेव वा फलं मूलं प्रियंगुं वा कणा पिण्याक सक्तव: ११ इत्येते च शुभा हारा योगिन: सिद्धि
कारका: तत्प्रयुञ्ज्या न्मुनि भक्त्या परमेण समाधिना १२ अप: पूर्व्वं सकृत् प्राश्य तूर्ष्णीं भूत्वा समाहित:
प्राणाये ति ततस्तस्य प्रथमा ह्या हुति: स्मृता १३ अपानाय द्वितीया तु समाना येति चापरा उदानाय चतुर्थी।
स्याद्व्यानायेति च पञ्चमी १४ प्राणा यामै: पृथक् कृत्वा शेषं भुञ्जीत कामत: अप: पुन: सकृत्प्राश्य आच
म्य हृदयं स्पृशेत् १५ अस्तेयं ब्रह्मचर्य्यञ्च त्यागो ऽलोभ स्त थैव च व्रतानि पञ्च भिक्षूणा महिंसा परमाणिवै॥
१६ अक्रोध गुरु शु श्रूषा शौच माहार लाघवं नित्य स्वा ध्याय इत्येते नियमा: पञ्च कीर्त्तिता: १७ सार भूत।
मुपासीत ज्ञानं यत्कार्य्य साधकं ज्ञानानां बहुता येयं योग विघ्न करा हि सा १८ इदं ज्ञेय मिदं ज्ञेय मिति यस्तृषित
श्चरेत् अपि कल्प सहस्रे षु नैव ज्ञेय मवा प्नुयात् १९ त्यक्त सङ्गो जित क्रोधो लघ्वाहारो जितेन्द्रिय: पिधाय।

मा॰पु॰ बुद्ध्या द्वारारिगा मनो ध्याने निवेशयेत् २० शून्येष्वेवावकाशेषु गुहासु च वनेषु च नित्ययुक्तः सदा योगी ध्यानं सम्य
१०७ गुपक्रमेत् २१ वाग्दण्डः कर्म्मदण्डश्च मनोदण्डश्च ते त्रयः यस्यैते नियता दण्डाः स त्रिदण्डी महायतिः २२
सर्व्वमात्ममयं यस्य सदसज्जगदीदृशं गुणागुणमयन्तस्य कः प्रियः को नृपाप्रियः २३ विशुद्धबुद्धिः समलो-
ष्ठकाञ्चनः समस्तभूतेषु च तत्समाहितः स्थानं परं शाश्वतमव्ययञ्च परं हि मत्वा न पुनः प्रजायते २४ वेदाच्छ्रेष्ठाः
सर्व्वयज्ञक्रियाश्च यज्ञाज्जप्यं ज्ञानमार्गश्च जप्यात् ज्ञानाद्ध्यानं सङ्गरागव्यपेतं तस्मिन् प्राप्ते शाश्वतस्योपल-
ब्धिः २५ समाहितो ब्रह्मपरोऽप्रमादी शुचिस्तथैकान्तरतिर्यतेन्द्रियः समाप्नुयाद्योगमिमं महात्मा विमुक्ति-
माप्नोति ततः स्वयोगतः २६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे योगिचर्य्याध्यायः ४१ दत्तात्रेय उवाच एवं यो
वर्त्तते योगी सम्यग्योगव्यवस्थितः न स व्यावर्त्तितुं शक्यो जन्मान्तरशतैरपि १ दृष्ट्वा च परमात्मानं प्रत्यक्षं विश्व-
रूपिणं विश्वपादशिरोग्रीवं विश्वेशं विश्वभावनं २ तत्प्राप्तये महत्पुण्य मोमित्येकाक्षरं जपेत् तदेवाध्यय
१०८ नं तस्य स्वरूपं शृणु वतः परं ३ अकारश्च तथोकारो मकारश्चाक्षरत्रयं एता एव त्रयो मात्राः सात्त्वराजसता-
मसाः ४ निर्गुणा योगिगम्यान्या चार्द्धमात्रोर्द्ध संस्थिता गान्धारीति च विज्ञेया गान्धारस्वरसंश्रया ॥ ५ ॥
पिपीलिकागतिस्पर्शा प्रयुक्ता मूर्द्धि लक्ष्यते यथा प्रयुक्त ओङ्कारः प्रतिनिर्याति मूर्द्धनि ६ तथोङ्कारमयो यो-
गी त्वक्षरे त्वक्षरो भवेत् प्राणो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्मवेध्यमनुत्तमं ७ अप्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ओ-
ओमित्येतत्त्रयो वेदास्त्रयो लोकास्त्रयोऽग्नयः ८ विष्णुर्ब्रह्मा हरश्चैव ऋक्सामानि यजूंषि च मात्रासार्द्धाश्च
तिस्रश्च विज्ञेयाः परमार्थतः ९ तत्र युक्तस्तु यो योगी स तल्लयमवाप्नुयात् अकारस्त्वथ भूर्ल्लोक उकार
श्चोच्यते भुवः १० सव्यञ्जनो मकारश्च स्वर्लोकः परिकल्प्यते व्यक्ता तु प्रथमा मात्रा द्वितीया व्यक्तसंज्ञिता
११ मात्रा तृतीया चिच्छक्तिरर्द्धमात्रा परं पदं अनेनैव क्रमेणैता विज्ञेया योगभूमयः १२ ओमित्युच्चारणात्
सर्व्वं गृहीतं सदसद्भवेत् ह्रस्वा तु प्रथमा मात्रा द्वितीया दैर्घ्यसंयुता १३ तृतीया च प्लुतार्द्धाख्या वचसः सा न
مارکندی پران गोचरा इत्येतदक्षरं ब्रह्म परमोङ्कारसंज्ञितं १४ यस्तु वेद नरः सम्यक् तथा ध्यायति वा पुनः संसारचक्रमुत्सृ-

ज्यत्यक्तत्रिविधबन्धनः २५ प्राप्नोति ब्रह्मणि लयं परमे परमात्मनि अक्षीणकर्म्मबन्धश्च ज्ञात्वा मृत्यु-
मरिष्टतः २६ उत्क्रान्ति काले संस्मृत्य पुनर्योगित्वमृच्छति तस्मादसिद्धयोगेन सिद्धयोगेन वा पुनः ज्ञेया
न्यरिष्टानि सदा येनोत्क्रान्तौ न सीदति २७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे योगधर्मे ओङ्काराध्यायः ॥ ४२ ॥
दत्तात्रेय उवाच अरिष्टानि महाराज शृणु वक्ष्यामि तानि ते येषामालोकनान्मृत्युं निजं जानाति योगवित्
१ देवमार्गं ध्रुवं शुक्रं सोमच्छायामरुन्धतीं यो न पश्येन्न जीवेत्स नरः संवत्सरात्परं २ अरश्मिबिम्बं सूर्यस्य
वह्निं चैवांशुमालिनं दृष्ट्वैकादशमासात्तु नरो नोर्द्ध्वं तु जीवति ३ वान्ते मूत्रपुरीषे वा यः स्वर्णं रजतं तथा प्रत्यक्षं
कुरुते स्वप्ने जीवेत्स दशमासिकं ४ दृष्ट्वा प्रेतपिशाचादीन् गन्धर्वनगराणि च सुवर्णवर्णान् वृक्षांश्च नवमा
सान् स जीवति ५ स्थूलः कृशः कृशः स्थूलो योऽकस्मादेव जायते प्रकृतेश्च निवर्तेत तस्यायुश्चाष्टमासिकं॥
६ खण्डं यस्य पदं पार्ष्ण्योः पादस्याग्रे च वा भवेत् पांसुकर्दमयोर्मध्ये सप्तमासान् स जीवति ७ गृध्रः कपोतः का-
कोलो वायसो वापि मूर्द्धनि क्रव्यादो वा खगो नीलः षण्मासायुः प्रदर्शकः ८ हन्यते काकपङ्क्तीभिः पांसु
वर्षेण वा नरः स्वां छायामन्यथा दृष्ट्वा चतुः पञ्च स जीवति ९ अनभ्रे विद्युतं दृष्ट्वा दक्षिणां दिशमाश्रितां ॥
रात्रा विन्द्रधनुश्चापि जीवितं द्वित्रिमासिकं १० घृते तैले तथादर्शे तोये वा नात्मनस्तनुं यः पश्येदशिरस्कां वा
मासादूर्द्ध्वं न जीवति ११ यस्य वस्तसमो गन्धो गात्रे शवसमोऽपि वा तस्यार्द्धमासिकं ज्ञेयं योगिनो नृप जीवितं
१२ यस्य वै स्नातमात्रस्य हृत्पादमवशुष्यते पिबतश्च जलं शोषो दशाहं सोऽपि जीवति १३ सम्भिन्नो मारु-
तो यस्य मर्मस्थानानि कृन्तति हृष्यते नाम्बुसंस्पर्शात् तस्य मृत्युरुपस्थितः १४ ऋक्षवानरयानस्थो गायन्
यो दक्षिणां दिशं स्वप्ने प्रयाति तस्यापि न मृत्युः कालमृच्छति १५ रक्तकृष्णाम्बरधरा गायन्ती हसती च यं
दक्षिणाशां नयेन्नारी स्वप्ने सोऽपि न जीवति १६ नग्नं क्षपणकं स्वप्ने हसमानं महाबलं एकं संवीक्ष्य वल्ग-
न्तं विद्यान्मृत्युमुपस्थितं १७ आमस्तकतलाद्यस्तु निमग्नं पङ्कसागरे स्वप्ने पश्यत्यथात्मानं स सद्यो म्रियते
नरः १८ केशाङ्गारांस्तथा भस्म भुजङ्गान्निर्जलां नदीं दृष्ट्वा स्वप्ने दशाहात्तु मृत्युरेकादशे दिने १९ करालै-

विकटैः हस्तैः पुरुषैः रुद्यता युधैः पाषाणैस्ताडितः स्वप्ने सद्यो मृत्युं लभेन्नरः २० सूर्योदये यस्य शिवाक्रोशन्ती
याति सम्मुखं विपरीतं परीतं वा स सद्यो मृत्युमृच्छति २१ यस्य वै भुक्तमात्रस्य हृदये बाधते क्षुधा जायते दंत
घर्षश्च स गतायुर्न संशयं २२ दीपगन्धं नयो वेत्ति त्रस्यत्यह्नि तथा निशि नात्मानं परनेत्रस्थं वीक्षते न स जीवति॥
२३ शक्रायुधं चार्द्धरात्रे दिवा ग्रहगणं तथा दृष्ट्वा मन्येत संक्षीणमात्मजीवितमात्मवित् २४ नासिका वक्र-
ता मेति कर्णयोर्नमनोन्नती नेत्रञ्च वामं श्रवति यस्य तस्यायुरुद्गतं २५ आरक्ततामेति मुखं जिह्वा वाश्यामतां
यदा तदा प्राज्ञो विजानीयान्मृत्युमासन्नमात्मनः २६ उष्ट्ररासभयानेन यः स्वप्ने दक्षिणां दिशं प्रयाति तञ्च
जानीयात् सद्यो मृत्युं न संशयः २७ पिधाय कर्णौ निर्घोषं न शृणोत्यात्मसम्भवं नश्यते चक्षुषा ज्योतिर्यस्य
सोऽपि न जीवति २८ पततो यस्य वै गर्त्तं स्वप्ने द्वारं पिधीयते न चोत्तिष्ठति यः श्वभ्रात्तदन्तं तस्य जीवितम् ॥ २९ ॥
ऊर्द्ध्वा च दृष्टिर्न च संप्रतिष्ठा रक्ता पुनः संपरिवर्त्तमाना मुखस्य चोष्मा सुषिरञ्च नाभेः शंसन्ति पुंसामपरं शरीरं॥
1.9 ३० स्वप्नेऽग्निं प्रविशेद्यस्तु न च निष्क्रमते पुनः जलप्रवेशादपि वा तदन्तं तस्य जीवितं ३१ यश्चाभिहन्यते दुष्टै-
र्भूतै रात्रावथो दिवा स मृत्युं सप्तरात्र्यन्ते नरः प्राप्नोत्यसंशयं ३२ स्ववस्त्रममलं शुक्लं रक्तं पश्यत्यथासितं॥
यः पुमान्मृत्युमासन्नं तस्यापि हि विनिर्दिशेत् ३३ स्वभाववैपरीत्यन्तु प्रकृतेश्च विपर्ययः कथयन्ति मनुष्या-
णां सदासन्नौ यमान्तकौ ३४ येषां विनीतः सततं येऽस्य पूज्यतमा मताः तानेव चावजानाति तानेव च विनि-
न्दति ३५ देवान्नार्चयते वृद्धान् गुरून् विप्रांश्च निन्दति माता पित्रोर्न सत्कारं जामातॄणां करोति च ॥ ३६ ॥
योगिनां ज्ञानविदुषामन्येषाञ्च महात्मनां प्राप्ते तु काले पुरुषस्तद्धि ज्ञेयं विचक्षणैः ३७ योगिनां सततं यत्ना
दरिष्टान्यवनीपते सम्वत्सरान्ते तज्ज्ञेयं फलदानि दिवा निशि ३८ विलोक्या विशदा चैषां फलपंक्तिः सुभीष-
णा विज्ञाय कार्या मनसि स च कालो नरेश्वर ३९ ज्ञात्वा कालञ्च तं सम्यगभयस्थानमाश्रितः युञ्जीत
योगी कालोऽसौ यथा नास्याफलो भवेत् ४० दृष्ट्वारिष्टं तथा योगी त्यक्त्वा मरणजं भयं तत्स्वभावं तदालो-
क्य काले यावत्तु पागतं ४१ तस्य भागे तथैवाह्नो योगं युञ्जीत योगवित् पूर्वाह्णे चापराह्णे च मध्याह्ने चापि

तद्दिने ४२ यत्र वा रजनी भागे तद रिष्टं निरीक्षितं तत्रैव तावद्युञ्जीत यावत्प्राप्ते हि तद्दिनं ४३ ततस्त्यक्त्वा भ-
यं सर्वं जित्वा तं कालमात्मवान् तत्रैवावसथे स्थित्वा यत्र वा स्थैर्य्यमात्मनः ४४ युञ्जीत योगं निर्जित्य त्री-
ञ्गुणान् परमात्मनि तन्मय श्चात्मना भूत्वा चिद्वृत्तिमपि संत्यजेत् ४५ ततः परम निर्व्वाण मतीन्द्रिय
मगोचरं यद्बुद्ध्यैर्न चाख्यातुं शक्यते तत्समश्नुते ४६ एतत्सर्वं समाख्यातं तवालर्क यथार्थवत् प्रा-
प्स्यसे येन तद्ब्रह्म संक्षेपात्तं निबोधमे ४७ शशाङ्क रश्मि संयोगाच्चैन्द्रकान्त मणिः पयः समुत्सृजति ना-
युक्तः सोपमा योगिनः स्मृता ४८ यथार्करश्मि संयोगादर्क कान्तो हुताशनं आविष्करोति नैकः सन्नुपमा
सापि योगिनः ४९ पिपीलिका खुनकुल गृहगोधा कपिञ्जलाः वसन्ति स्वामिवत्तेऽपि ध्वस्ते यान्ति ततोऽन्यतः
५० दुःखन्तु स्वामिनो ध्वंसे तस्य तेषां न किञ्चन वेश्मनो यत्र राजेन्द्र सोपमा योग सिद्धये ५१ मृद्देहिकाल्प
।।॰ फलान्वितं हस्तं विलुप्य मानन्तु दृष्ट्वा सिद्ध्यति योगिनः ५३ रुरुशाव विषाणाग्र मालस्य तिलकाकृतिं
सह तेन विवर्द्धं तं योगी सिद्धि मवाप्नुयात् ५४ द्रव पूर्ण मुपादाय पात्र मारोहतो भुवः तुङ्ग मङ्गं विलोक्यो
करोति मृद्भार चय मुपदेशः स योगिनः ५२ पशु पक्षि मनुष्याद्यैः पत्र पुष्प
देहापि सुखाप्येण प्यरीयसा
से विज्ञातं किं न योगिना ५५ सर्व्वस्वं जीवना पालनि स्वातेऽपुरुषस्य सा चेष्टां तां तत्त्वतो ज्ञात्वा योगिनः
कृतकृत्यता ५६ तद्गृहं यत्र वसति तद्भोज्यं येन जीवति येन सम्पद्यते चार्थस्तत्सुखं ममतात्र का ॥ ५७ ॥
अभ्यर्थितोऽपि तैः कार्य्यं करोति करणैर्यथा तथा बुद्ध्यादिभिर्योगी पारक्यैः साधयेत्परं ५८ जड उवाच
ततः प्रणम्यात्रिपुत्र मलर्कः सम्महीपतिः प्रश्रया वनतो वाक्य मुवाचाति मुदान्वितः ५९ अलर्क उवाच ॥
दिष्ट्यां देवैरिदं ब्रह्मन् परासि भव सम्भवं उत्पादितमत्युग्रं प्राणा सन्देहदम्भयं ६० दिष्ट्या काशिपते र्भूरि-
बल सम्पत्पराक्रमः यदुच्छेदादि हायातः सयुक्तत्वत्सङ्गेदो मम ६१ दिष्ट्या मन्दबलश्चाहं दिष्ट्या भृत्या-
श्च मे हताः दिष्ट्या कोशः क्षयं यातो दिष्ट्याहं भीतिमागमः ६२ दिष्ट्या त्वत्पाद युगलं मम स्मृतिपथं
गतं दिष्ट्या त्वदुक्तयः सर्व्वा मम चेतसि संस्थिताः ६३ दिष्ट्या ज्ञानं ममोत्पन्नं भवत श्च समागमात् ॥

مارکنڈے پوران

भवता चैव कारुण्यं दिष्ट्या ब्रह्मन् कृतं मम ६४ अनर्थो प्यर्थतां याति पुरुषस्य शुभोदये यथेदमुपकाराय
व्यसनं सङ्गमात्तव ६५ सुबाहु रुपकारी मे सच काशिपतिः प्रभो ययोः कृते ऽहं सं प्राप्तो योगीश भवतो
ऽन्तिकं ६६ सो ऽहं तव प्रसादाग्नि निर्दग्धाज्ञान किल्बिषः तथा यतिष्ये येनेहङ्‌ भूयां दुःख भाजनं ॥ ६७ ॥
परित्यजिष्ये गार्हस्थ्य मार्त्ति पादप कानने त्वत्तोनुज्ञां समासाद्य ज्ञान दातुर्महात्मनः ६८ दत्तात्रेय उवाच ॥
गच्छ राजेन्द्र भद्रंते यथा ते कथितं मया निर्म्ममो निरहङ्कारस्तथा चर विमुक्तये ६९ जड उवाच ॥ एवमु-
क्तः प्रणम्यैनमाजगाम त्वरान्वितः यत्र काशिपति र्भ्राता सुबाहुश्चास्य सोऽग्रजः ७० समुपेत्य महाबाहुं सो
ऽलर्कः काशिभूपतिं सुबाहो रग्रतो वीर मुवाच प्रहसन्निव ७१ राज्यकामुक काशीश भुज्यतां राज्य मूर्जितं ॥
तथा च रोचते तद्वत् सुबाहोः सं प्रयच्छ वा ७२ काशिराज उवाच किमलर्क परित्यज्य राज्यं ते संयुगं विना ॥
क्षत्रियस्य न धर्मो ऽयं भवांश्च क्षत्रधर्म्मवित् ७३ निर्जिताऽमात्य वर्गस्तु त्यक्त्वा मरणजं भयं सन्दधीत शरं
राजा लक्ष्य मुद्दिश्य वैरिणां ७४ तं जित्वा नृपतिर्भोगान् यथा भिलषितान् वरान् भुञ्जीत परमं सिद्ध्यै यजेत च
महामखैः ७५ अलर्क उवाच एवमेतन्मया वीर ममाप्यासीन्मनः पुरा साम्प्रतं विपरीतार्थं शृणु चाप्य
त्र कारणं ७६ यथायं भौतिकः सङ्घस्तथान्तः करणं नृणां गुणास्तु सकलास्तद्वदशेषेष्वेव जन्तुषु ७७
तच्चैकस्यैवार्थं यदा नान्यो ऽस्ति कश्चन तदा का नृपते ज्ञाना त्मित्रारि प्रभुभृत्यता ७८ तन्मया दुःख
मासाद्य त्वद्भयोद्भव मुत्तमं दत्तात्रेय प्रसादेन ज्ञानं प्राप्तं नरेश्वर ७९ निर्जितेन्द्रिय वर्गस्तु त्यक्त्वा सङ्गमशेष
तः मनो ब्रह्मणि सन्धाय तज्जये परमो जयः ८० संसाध्य मन्यत्तस्मिन्नैवं यतः किञ्चिन्न विद्यते इन्द्रियाणि
च संयम्य ततः सिद्धिं नियच्छति ८१ सो ऽहं न ते ऽरिर्न ममासि शत्रुः सुबाहुरेषो न ममापकारी दृष्टं मया सर्व्व
मिदं यथात्मा अन्विष्यतां भूप रिपुस्त्वयान्यः ८२ इत्थं स तेनाभिहितो नरेन्द्रो हृष्टः समुत्थाय ततः सुबाहुः
दिष्ट्येति तं भ्रातरमाभिनन्द्य काशीश्वरं वाक्य मिदं बभाषे ८३ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे ऽरिष्टाध्यायः ४३ ॥

सुबाहुरुवाच यदर्थं नृप शार्दूल त्वामहं शरणं गतः तन्मया सकलं प्राप्तं यास्यामि त्वं सुखी भव ॥ १ ॥

काशिराज उवाच॰ किन्निमित्तं भवान् प्राप्तो निष्पन्नोऽर्थः क एव ते । सुबाहो तन्ममाचक्ष्व परं कौतूहलं हि मे ॥ २ ॥
समाक्रान्तं मनोऽलर्कस्य पित्र्यं पैतामहं महत् । राज्यं देहीति निर्जित्य त्वया इममिचोदितः ३ ततो मया समाक्रम्य राज्य
मस्यानुजस्य ते । एतत्तेवलसानीतं तद्भुङ्क्ष्व स्वकुलोचितं ४ सुबाहुरुवाच काशिराज निबोधत्वं यदर्थमयमुद्यमः
कृतो मया भवांश्चैव कारितोऽत्यन्तमुद्यमं ५ भ्राता ममायं ग्राम्येषु शक्तो भोगेषु तत्त्ववित् विमूढौ बान्धवौ च॥
भ्रातरावग्रजौ मम ६ तयोर्मम च यन्मात्रा बाल्ये स्तन्यं यथा मुखे तथा वबोधो विन्यस्तः कर्णयोरवनीपते ॥ ७ ॥
तयोर्मम च विज्ञेयाः पदार्था ये मता नृभिः प्रकाशमस्मान सो नीतास्ते मात्रा नास्य पार्थिव ८ यथैकसार्थे यात्रा॥
नामेकस्मिन्नवसीदति दुःखं भवति साधूनां तथास्माकं महीपते ९ गार्हस्थ्यमोहमापन्ने सीदत्यस्मिन्नरे-
श्वर सम्बन्धिन्यस्य देहस्य विभ्रति भ्रातृकल्पनां १० ततो मया विनिश्चित्य दुःखाद्वैराग्यभावना भविष्यतीत्य॥
स्य भवानित्युद्योगाय संश्रितः ११ तदस्य दुःखाद्वैराग्यं सम्बोधाद्वनीपते समुद्भूतं कृतं कार्य्यं भद्रं तेऽस्तु व्रजा-
म्यहं १२ उष्ट्वा मदालसा गर्भे पीत्वा तस्याः स्तनं स्त्रियाः नान्य नारी सुतैर्यातं वर्त्म यातु मिति पार्थिव १३ विचा-
र्य्य तन्मया सर्व्वं युष्मत्संश्रय पूर्व्वकं कृतं तच्चापि निष्पन्नं प्रयास्ये सिद्धये पुनः १४ उपेक्ष्यते सीदमानः स्वजनो
बान्धवः सुहृत् यैर्नरेन्द्र न तान् मन्ये सेन्द्रिया विकला हि ते १५ सुहृदि स्वजने बन्धौ समर्थे योऽवसीदति धर्मा-
र्थ काम मोक्षेभ्यो वाच्यास्ते तत्र नत्वसौ १६ एतत्त्वत्सङ्गमान्नृप मया कार्य्यं महत्कृतं स्वस्ति तेऽस्तु गमि
ष्यामि ज्ञानभाग्भव सत्तम १७ काशिराज उवाच उपकारस्त्वया साधो रलर्कस्य कृतो महान् ममोपकाराय
कथं न करोषि स्वमानसं १८ फलदायी सतां सद्भिः सङ्गमो नाफलो यतः तस्मात्त्वत्संश्रयात् युक्ता मया प्राप्ता
समुन्नतिः १९ सुबाहुरुवाच धर्मार्थ काम मोक्षाख्यं पुरुषार्थ चतुष्टयं तत्र धर्मार्थ कामास्ते सकला हो
यतेऽपरः २० तत्ते सङ्क्षेपतो वक्ष्ये तदिहैकमनाः शृणु श्रुत्वा च सम्यगालोच्य यतेथाः श्रेयसे नृप ॥ २१ ॥
ममेति प्रत्ययो भूप न कार्य्योऽहमिति त्वया सम्यगालोच्य धर्मो हि धर्माभावे निराश्रयः २२ कस्याहमिति
सञ्ज्ञेय मित्यालोच्य त्वयात्मना बाह्यान्तर्गतमालोच्य मालोच्या परात्रिषु २३ अव्यक्तादि विशेषान्तम विकार-

مارکنڈی پوران

म चेतनं व्यक्ताव्यक्तं त्वया ज्ञेयं ज्ञाता कश्चाहमित्युत २४ एतस्मिन्नेव विज्ञाते विज्ञातमखिलं त्वया अना-
त्मन्यात्मविज्ञानमस्वे स्वमिति मूढता २५ सोऽहं सर्व्वगतो भूप लोकसंव्यवहारतः मयेदमुच्यते सर्व्वं त्वया
पृष्टो व्रजाम्यहं २६ एवमुक्त्वा ययौ धीमान् सुबाहुः काशिभूमिपं काशिराजोऽपि संपूज्य सोऽलर्कं स्वपुरं
ययौ २७ अलर्कोऽपि सुतं ज्येष्ठमभिषिच्य नराधिपं वनं जगाम सन्त्यक्तसर्व्वसङ्गः स्वसिद्धये २८ ततः का-
लेन महता निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः प्राप्य योगर्द्धिमतुलां परं निर्व्वाणमाप्नवान् २९ पश्यन् जगदिदं सर्व्वं सदेवा-
सुरमानुषं पाशैर्गुणमयैर्बद्धं बध्यमानञ्च नित्यशः ३० पुत्रादिभ्रातृपुत्रादिस्वपारक्यादिभावितैः आ-
कृष्यमाणं करणैर्दुःखार्त्तं भिन्नदर्शनं ३१ अज्ञानपङ्कगर्भस्थमनुद्धारं महामतिः आत्मानञ्च समुत्तीर्णं
गाथामेतामगायत ३२ अहो कष्टं यदस्माभिः पूर्व्वं राज्यमनुष्ठितं इति पश्चान्मया ज्ञातं योगान्नास्ति परं सुखं
३३ जड उवाच तातैनं त्वं समातिष्ठ मुक्तये योगमुत्तमं प्राप्स्यसे येन तद्ब्रह्म यत्र गत्वा न शोचसि ३४ ततोऽह-
मपि यास्यामि किं यज्ञैः किं जपेन मे कृतकृत्यस्य करणं ब्रह्मभावाय कल्पते ३५ त्वत्तोऽनुज्ञामवाप्याहं नि-
र्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः प्रयतिष्ये तथा मुक्तो यथा यास्यामि निर्वृतिं ३६ पक्षिण ऊचुः एवमुक्त्वा स पितरं प्राप्यानु-
ज्ञां ततश्च सः ब्रह्मन् जगाम मेधावी परित्यक्तपरिग्रहः ३७ सोऽपि तस्य पिता तद्वत् क्रमेण सुमहामतिः वान-
प्रस्थं समास्थाय चतुर्थाश्रममभ्यगात् ३८ तत्रात्मजं समासाद्य हित्वा बन्धं गुणादिकं प्राप सिद्धिं परां प्रा-
ज्ञस्तत्कालोत्पन्नसंमतिः ३९ एतत्ते कथितं ब्रह्मन् यत्पृष्टा भवता वयं सुविस्तरं यथावत्तु किमन्यच्छ्रोतु-
मिच्छसि ४० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पितापुत्रसम्वादे जडोपाख्यानं समाप्तं ४४ जैमिनिरुवाच सम्य-
गेतन्ममाख्यातं भवद्भिर्द्विजसत्तमाः प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्विविधं कर्म्म वैदिकं १ अहो पितृप्रसादेन भवतां
ज्ञानमीदृशं येन तिर्य्यक्त्वमप्येतत् प्राप्य मोहस्तिरस्कृतः २ धन्या भवन्तः संसिद्धौ प्रागवस्थास्थितं यतः
भवतां विषयोद्भूतैर्न्न मोहैश्चाल्यते मनः ३ दिष्ट्या भगवता तेन मार्कण्डेयेन धीमता भवन्तो वै समाख्या-
ताः सर्व्वसन्देहहृत्तमाः ४ संसारेऽस्मिन्मनुष्याणां भ्रमतामतिसङ्कटे भवद्विधैः समं सङ्गो जायते न तप-

١١٣

مارکنڈے پوران

द्विजो ५ यथावत्सम्यगाख्यातं भवद्भिर्ज्ञानदृष्टिभिः   यस्यां ज्ञातार्थ एव स्यां नमेऽन्यत्र ज्ञातार्थता ६ प्रवृत्ते च
निवृत्ते च भवतां ज्ञानकर्मणि   मतिमम्मलां मन्ये यथा नान्यस्य कस्यचित् ७ यदि त्वनुग्रहवती मयि बु-
द्धिर्द्विजोत्तमाः   भवतां तन्ममाख्यातुमर्हते तत्र प्रोच्यत: ८ कथमेतत्समुद्भूतं जगत्स्थावरजङ्गमं   कथ-
ञ्च प्रलये काले पुनर्यास्यति तत्समाः ९ कथञ्च वंशा देवर्षिपितृभूतादिसम्भवाः   मन्वन्तराणि च कथं
वंशानुचरितञ्च यत् १० यावत्यः सृष्टयश्चैव यावन्तः प्रलयास्तथा   यथा कल्पविभागश्च याश्च मन्वन्तर-
स्थितिः ११ यथा च क्षितिसंस्थानं यत्प्रमाणञ्च वै भुवः   यथा स्थिताः समुद्राद्रिनिम्नगाः काननानि च १२
भूर्लोकादिस्वर्लोकानां गणाः पातालसंश्रयः   गतिस्तथार्कसोमादिग्रहर्क्षज्योतिषामपि १३ श्रोतुमि-
च्छाम्यहं सर्वमेतदाहूतसंप्लवं   उपसंहृते च यच्छेषं जगत्यस्मिन् भविष्यति १४ पक्षिण ऊचुः   प्रश्न-
भारोऽयमतुलो यस्त्वया मुनिसत्तम   पृष्टस्तन्ते प्रवक्ष्यामस्तत् शृणुष्वेह जैमिने १५ मार्कण्डेयेन कथितं
115 पुरा क्रौष्टुकये यथा   द्विजपुत्राय शान्ताय व्रतस्नाताय धीमते १६ मार्कण्डेयं महात्मानमुपासीनं द्विजो-
त्तमैः   क्रौष्टुकिः परिपप्रच्छ यदेतत्पृष्टवान् प्रभो १७ तस्य चाकथयत् प्रीत्या यन्मुनिर्भृगुनन्दनः   तत्ते प्र-
कथयिष्यामः शृणु त्वं द्विजसत्तम १८ प्रणिपत्य जगन्नाथं पद्मयोनिं पितामहं   जगद्योनिं स्थितं सृष्टौ
स्थितौ विष्णुस्वरूपिणं   प्रलये चान्तकर्त्तारं रौद्रं रुद्रस्वरूपिणं १९ मार्कण्डेय उवाच   उत्पन्नमात्रस्य
पुरा ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः   पुराणमेतद्वेदाश्च मुखेभ्योऽनुविनिःसृताः २० पुराणसंहिताश्चक्रुर्बहुला
परमर्षयः   वेदानां प्रविभागश्च कृतस्तैस्तु सहस्रशः २१ धर्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यञ्च महात्मनः   तस्यो-
पदेशेन विना न हि सिद्धं चतुष्टयं २२ वेदान् सप्तर्षयस्तस्माज्जगृहुस्तस्य मानसाः   पुराणं जगृहुश्चाद्या मुन-
यस्तस्य मानसाः २३ भृगोः सकाशाच्च्यवनस्तेनोक्तञ्च द्विजन्मनां   ऋषिभिश्चापि दक्षाय प्रोक्तमेतन्म-
हात्मभिः २४ दक्षेण चापि कथितमिदमासीत्तदा मम   तत्तुभ्यं कथयाम्यद्य कलिकल्मषनाशनं ॥ २५ ॥
सर्वमेतन्महाभाग शृणुष्व मे समाधिना   यथा श्रुतं मया पूर्वं दक्षस्य गदतो मुने २६ प्रणिपत्य जगद्योनिम-

मार्कण्डेय پران

मा॰ पु॰ जमव्ययमाश्रयं चराचरस्य जगतो धातारं परमं पदं २७ ब्रह्माणमादिपुरुषमुत्पत्तिस्थितिसंयमे यत्कारण-
११५ मनौपम्यं यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं २८ तस्मै हिरण्यगर्भाय लोकतन्त्राय धीमते प्रणम्य सम्यग्वक्ष्यामि भूतवर्ग-
मनुत्तमं २९ महदाद्यं विशेषान्तं सवैरूप्यं सलक्षणं प्रमाणैः पञ्चभिर्गम्यं स्रोतोभिः षड्भिरन्वितं ॥ ३० ॥
पुरुषाधिष्ठितं नित्यमनित्यमिव च स्थितं तच्छ्रूयतां महाभाग परमेण समाधिना ३१ प्रधानं कारणं यत्तदव्य-
क्ताख्यं महर्षयः यदाहुः प्रकृतिं सूक्ष्मां नित्यां सदसदात्मिकां ३२ ध्रुवमक्षय्यमजरममेयं नान्यसंश्रयं गन्ध-
रूपरसैर्हीनं शब्दस्पर्शविवर्ज्जितं ३३ अनाद्यन्तं जगद्योनिं त्रिगुणप्रभवाप्ययं असाम्प्रतमविज्ञेयं ब्रह्माग्रे-
समवर्त्तत ३४ प्रलयस्यानु तेनेदं व्याप्तमासीदशेषतः गुणसाम्यात्ततस्तस्मात् क्षेत्रज्ञाधिष्ठितान्मुने ॥ ३५ ॥
गुणभावाद्व्यज्यमानात् सर्गकाले ततः पुनः प्रधानं तत्त्वमुद्भूतं महान्तं तत्समावृणोत् ३६ यथा बीजं त्वचा तद्व-
दव्यक्तेनावृतो महान् सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्च त्रिधोदितः ३७ ततस्तस्मादहङ्कारस्त्रिविधो वै व्यजायत ॥
110 वैकारिकस्तैजसश्च भूतादिश्च सतामसः ३८ महता चावृतः सोऽपि यथाव्यक्तेन वै महान् भूतादिस्तु विकुर्वाणः
शब्दतन्मात्रकं ततः ३९ ससर्ज शब्दतन्मात्रादाकाशं शब्दलक्षणं आकाशं शब्दमात्रं तु भूतादिश्चावृणो-
त्ततः ४० स्पर्शतन्मात्रमेवेह जायते नात्र संशयः बलवान् जायते वायुस्तस्य स्पर्शगुणो मतः ४१ वायुश्चापि-
विकुर्वाणो रूपमात्रं ससर्ज्जह ज्योतिरुत्पद्यते वायोस्तद्रूपगुणमुच्यते ४२ स्पर्शमात्रस्तु वै वायू रूपमात्रं समा-
वृणोत् ज्योतिश्चापि विकुर्व्वाणो रसमात्रं ससर्ज्जह ४३ सम्भवन्ति ततो ह्यापश्चासन्वै ता रसात्मिकाः रसमा-
त्रन्तु ताश्चापो रूपमात्रं समावृणोत् ४४ आपश्चापि विकुर्व्वन्त्यो गन्धमात्रं ससर्ज्जिरे सङ्घातो जायते तस्मात्त-
स्य गन्धो गुणो मतः ४५ तस्मिंस्तस्मिंस्तु तन्मात्रं तेन तन्मात्रता स्मृता। अविशेषवाचकत्वाद विशेषास्ततश्च ते
न शान्ता नापि घोरास्ते न मूढाश्चाविशेषतः भूततन्मात्रसर्गोऽयमहङ्कारात्तु तामसात् ४७ वैकारिकादह-
ङ्कारात् सत्त्वोद्रिक्तात्तु सात्त्विकात् वैकारिकः स सर्गस्तु युगपत्सम्प्रवर्त्तते ४८ बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च-
कर्म्मेन्द्रियाणि च तैजसानीन्द्रियाण्याहुर्देवा वैकारिका दश ४९ एकादशं मनस्तत्र देवा वैकारिकाः स्मृताः

श्रोत्रं त्वक् चक्षुषी जिह्वा नासिका चैव पञ्चमी ५० शब्दादीनामवाप्त्यर्थं बुद्धियुक्तानि वस्यते पादौ पायु-
रुपस्थश्च हस्तौ वाक् पञ्चमी भवेत् ५१ गतिर्विसर्गो ह्यानन्दः शिल्पं वाक्यञ्च कर्म्मतत् आकाशं शब्दमा-
त्रन्तु स्पर्शमात्रं समाविशत् ५२ द्विगुणो जायते वायुस्तस्य स्पर्शो गुणो मतः रूपन्तथैवाविशतः शब्दस्प-
र्शगुणावुभौ ५३ द्विगुणास्तु ततश्चाग्निः स शब्दस्पर्शरूपवान् शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसमात्रं समावि-
शत् ५४ तस्माच्चतुर्गुणा ह्यापो विज्ञेयास्ता रसात्मिकाः शब्दः स्पर्शश्च रूपञ्च रसो गन्धं समाविशत् ॥
५५ संहता गन्धमात्रेण आवृण्वंस्ते महीमिमां तस्मात् पञ्चगुणा भूमिः स्थूला भूतेषु दृश्यते ५६ शान्ता
घोराश्च मूढाश्च विशेषास्तेन ते स्मृताः परस्परानुप्रवेशाद्धारयन्ति परस्परं ५७ भूमेरन्तस्त्विमं सर्व्वं लोका-
लोकं घनावृतं विशेषाश्चेन्द्रियग्राह्या नियतत्वाच्च ते स्मृताः ५८ गुणं पूर्व्वस्य पूर्व्वस्य प्राप्नुवन्त्युत्तरोत्तरं
नानावीर्य्याः पृथग्भूताः सप्तैते संहतिं विना ५९ नाशक्नुवन् प्रजाः स्रष्टुमसमागम्य कृत्स्नशः समेत्या-
न्योन्यसंयोगमन्योन्याश्रयिणश्च ते ६० एकसंघातचिह्नाश्च संप्राप्यैक्यमशेषतः पुरुषाधिष्ठितत्वा-
च्च अव्यक्तानुग्रहेण च ६१ महदाद्या विशेषान्ता ह्यण्डमुत्पादयन्ति ते जलबुद्बुदवत्तत्र क्रमाद्वै वृद्धि-
मागतं ६२ भूतेभ्योऽण्डं महाबुद्धे बृहत्तदुदकेशयं प्राकृतेऽण्डे विवृद्धः सन् क्षेत्रज्ञो ब्रह्मसंज्ञितः ६३
स वै शरीरी प्रथमः स वै पुरुष उच्यते आदिकर्त्ता च भूतानां ब्रह्माग्रे समवर्त्तत ६४ तेन सर्व्वमिदं व्याप्तं त्रै-
लोक्यं सचराचरं मेरुस्तस्यानुसम्भूतो जरायुश्चापि पर्व्वताः ६५ समुद्रा गर्भसलिलं तस्याण्डस्य महा-
त्मनः तस्मिन्नण्डे जगत्सर्व्वं सदेवासुरमानुषं ६६ द्वीपाद्रिसमुद्राश्च सज्योतिर्लोकसंग्रहः जलानि-
लानलाकाशैस्ततो भूतादिना बहिः ६७ वृतमण्डं दशगुणैरेकैकत्वेन तैः पुनः महता तत्प्रमाणेन सहै-
वानेन वेष्टितः ६८ महांस्तैः सहितः सर्व्वैरव्यक्तेन समावृतः एभिरावरणैरण्डं सप्तभिः प्राकृतैर्वृतं ६९
अन्योन्यमावृत्य च ता अष्टौ प्रकृतयः स्थिताः एषा सा प्रकृतिर्नित्या तदन्तः पुरुषश्च सः ७० ब्रह्माख्यः
कथितो यस्ते समासात् श्रूयतां पुनः यथा मग्नो जले कश्चिदुन्मज्जन् जलसम्भवं ७१ जलञ्च विक्षिपन्ब्रह्मा

११४

مارکنڈی پران

स तथा प्रकृतिं विभुः अव्यक्तं क्षेत्रमुद्दिष्टं ब्रह्मा क्षेत्रज्ञ उच्यते ७२ एतत्समस्तं जानीयात् क्षेत्रक्षेत्रज्ञलक्ष-
णं इत्येष प्राकृतः सर्गः क्षेत्रज्ञाधिष्ठितस्तु सः अबुद्धिपूर्व्वः प्रथमः प्रादुर्भूतस्तडिद्यथा ७३ इति-
श्री मार्कण्डेय पुराणे ब्रह्मोत्पत्तिर्नाम ४५ क्रौष्टुकिरुवाच भगवन्त्वण्डसम्भूतिर्यथावत् कथिता
मम ब्रह्माण्डे ब्रह्मणो जन्म तथा चोक्तं महात्मनः १ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं त्वत्तो भृगुकुलोद्भव यदान
सृष्टिर्भूतानामस्ति किन्तु न चास्ति वा काले वै प्रलयस्यान्ते सर्व्वस्मिन्नुपसंहृते २ ॥ मार्कण्डेय उवाच ॥
यदा तु प्रकृतौ याति लयं विश्वमिदं जगत् तदोच्यते प्राकृतोऽयं विद्वद्भिः प्रतिसञ्चरः ३ स्वात्मन्य-
वस्थिते ऽव्यक्ते विकारे प्रतिसंहृते प्रकृतिः पुरुषश्चैव साधर्म्येणावतिष्ठतः ४ तदा तमश्च सत्त्वञ्च-
समत्वेन व्यवस्थितौ अनुद्रिक्तावनूनौ च तत्प्रोतौ च परस्परं ५ तिलेषु वा यथा तैलं घृतं पयसि वास्थि-
तं तथा तमसि तत्त्वे च रजोऽप्यनुसृतं स्थितं ६ उत्पत्तिर्ब्रह्मणो यावदायुषो द्विपरार्द्धिकं तावद्दिनं-
॥१८ परेशस्य तत्समा संयमे निशा ७ अहर्मुखे प्रबुद्धस्तु जगदादिरनादिमान् सर्व्वहेतुरचिन्त्यात्मा परः को
ऽप्यपरक्रियः ८ प्रकृतिं पुरुषञ्चैव प्रविश्याशु जगत्पतिः क्षोभयामास योगेन परेण परमेश्वरः ९
यथा मदो नवस्त्रीणां यथा वा माधवानिलः अनुप्रविष्टः क्षोभाय तथासौ योगमूर्त्तिमान् १० प्रधाने-
क्षोभ्यमाने तु स देवो ब्रह्मसञ्ज्ञितः समुत्पन्नोऽण्डकोशस्थो यथा ते कथितं मया ११ स एव क्षोभकः-
पूर्व्वं स क्षोभ्यः प्रकृतेः पतिः स संकोचविकाशाभ्यां प्रधानत्वेऽपि च स्थितः १२ उत्पन्नः स जगद्यो-
निरगुणोऽपि रजोगुणं भुञ्जन् प्रवर्त्तते सर्गे ब्रह्मत्वं समुपाश्रितः १३ ब्रह्मत्वे स प्रजाः सृष्ट्वा ततः सत्त्वा-
तिरेकवान् विष्णुत्वमेत्य धर्म्मेण कुरुते परिपालनं १४ ततस्तमोगुणोद्रिक्तो रुद्रत्वे चाखिलं जगत्
उपसंहृत्य वै शेते त्रैलोक्यं त्रिगुणोऽगुणः १५ यथा प्राग्व्यापकः क्षेत्री पालको लावकस्तथा तथा
स संज्ञामायाति ब्रह्मविष्णवीशकारिणीं १६ ब्रह्मत्वे सृजते लोकान् रुद्रत्वे संहरत्यपि विष्णुत्वे चाप्यु-
مارکنڈی پران दासीनस्तिस्रोऽवस्थाः स्वयम्भुवः १७ रजो ब्रह्मा तमो रुद्रो विष्णुः सत्त्वं जगत्पतिः एत एव त्रयो देवा-

एत एव त्रयो गुणाः १८ अन्योन्यमिथुना ह्येते अन्योन्याश्रयिणस्तथा क्षणं वियोगो न ह्येषां न त्यजन्ति ।
परस्परं १९ एवं ब्रह्मा जगत्पूर्व्वो देवदेवश्चतुर्मुखः रजो गुणं समाश्रित्य स्रष्टृत्वं स व्यवस्थितः २० हिरण्य
गर्भो देवादिरनादिरूप आस्तः भूपद्म कर्णिका संस्थो ब्रह्माग्रे समजायत २१ तस्य वर्षशतं त्वेकं परमायुर्महा
त्मनः ब्राह्म्येणैव हि मानेन तस्य संख्यां निबोध मे २२ निमेषैर्दशभिः काष्ठा तथा पञ्चभिरुच्यते कलास्त्रिं
शत्वै काष्ठा मुहूर्त्तं त्रिंशता कलाः २३ अहोरात्रं मुहूर्त्तानां नृणां त्रिंशत्तु वै स्मृतं अहोरात्रैश्च त्रिंशद्भिः ।
पक्षौ द्वौ मास उच्यते २४ तैः षड्भिरयनं वर्षं द्वेऽयने दक्षिणोत्तरे तद्देवानामहोरात्रं दिनं तत्रोत्तरायणं ॥ २५ ॥
दिव्यैर्वर्षसहस्रैस्तु कृतत्रेतादिसंज्ञितं चतुर्युगं द्वादशभिस्तद्विभागं निबोध मे २६ चत्वारि तु सहस्राणि ।
वर्षाणां कृतमुच्यते शतानि सन्ध्या चत्वारि सन्ध्यांशश्च तथाविधः २७ त्रेता त्रीणि सहस्राणि दिव्या
ब्दानां शतत्रयं तत्सन्ध्या तत्समा चैव सन्ध्यांशश्च तथाविधः २८ द्वापरं द्वे सहस्रे तु वर्षाणां द्वे शते तथा
॥८ तस्य सन्ध्या समाख्याता द्वे शताब्दे तदंशकः २९ कलिः सहस्रं दिव्यानामब्दानां द्विजसत्तम सन्ध्या सन्ध्यां
शकश्चैव शतकौ समुदाहृतौ ३० एषा द्वादशसाहस्री युगाख्या कविभिः कृता एतत्सहस्रगुणितमहो ।
ब्राह्म्यमुदाहृतं ३१ ब्रह्मणो दिवसे ब्रह्मन् मनवः स्युश्चतुर्दश भवन्ति भागशस्तेषां सहस्रं तद्विभज्यते ३२
देवाः सप्तर्षयः सेन्द्रा मनुस्तत्सूनवो नृपाः मनुना सह सृज्यन्ते संह्रियन्ते च पूर्व्ववत् ३३ चतुर्युगानां संख्या
ता साधिका ह्येकसप्ततिः मन्वन्तरं तस्य संख्यां मानुषाब्दैर्निबोध मे ३४ त्रिंशत् कोट्यस्तु सम्पूर्णाः सं-
ख्याताः संख्यया द्विज सप्तषष्टिस्तथान्यानि नियुतानि च संख्यया ३५ विंशतिश्च सहस्राणि कालो ।
ऽयं साधिकं विना एतन्मन्वन्तरं प्रोक्तं दिव्यैर्वर्षैर्निबोध मे ३६ अष्टौ वर्षसहस्राणि दिव्यया संख्यया युतं ॥
द्विपञ्चाशत्तथान्यानि सहस्राण्यधिकानि तु ३७ चतुर्दशगुणो ह्येष कालो ब्राह्म्यमहः स्मृतं तस्यान्ते
प्रलयः प्रोक्तो ब्रह्मन् नैमित्तिको बुधैः ३८ भूर्लोकोऽथ भुवर्ल्लोकः स्वर्लोकश्च विनाशिनः तथा विनाशमा
مارکنڈےپوران याति महर्लोकश्च तिष्ठति ३९ [illegible] प्रयान्ति वै एकार्णवे च त्रैलोक्ये ब्रह्मा स्वपि- (११८)

तिर्वै निशि ४० तत्प्रमाणैव सा रात्रिस्तदन्ते सृज्यते पुनः एवन्तु ब्रह्मणो वर्षमेकं वर्षशतन्तु तत् ४१ शतंहि
तस्य वर्षाणां परमित्यभिधीयते पञ्चाशद्भिस्तथा वर्षैः परार्द्धमिति कीर्त्यते ४२ एवमस्य परार्द्धन्तु व्य-
तीतं द्विजसत्तम यस्यान्ते ऽभून्महाकल्पः पाद्म इत्यभिविश्रुतः ४३ द्वितीयस्य परार्द्धस्य वर्त्तमानस्य वै द्वि-
ज वाराह इति कल्पोऽयं प्रथमः परिकल्पितः ४४ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे ब्रह्मायुःप्रमाणं ॥ ४६ ॥
क्रौष्टुकिरुवाच यथा ससर्ज वै ब्रह्मा भगवानादिकृत्प्रजाः प्रजापतिः पतिर्देवस्तन्मे विस्तरतो वद १ मार्क-
ण्डेय उवाच कथयाम्येष ते ब्रह्मन् ससर्ज भगवान् यथा लोककृच्छाश्वतः कृत्स्नं जगत् स्थावरजङ्गमं ॥ २ ॥
पाद्मावसाने प्रलये निशासुप्तोत्थितः प्रभुः सत्त्वोद्रिक्तस्तदा ब्रह्मा शून्यं लोकमवैक्षत ३ इमञ्चोदाहरन्त्यत्र
श्लोकं नारायणं प्रति ब्रह्मस्वरूपिणं देवं जगतः प्रभवाप्ययं ४ आपो नारा वै तनव इत्येवं नाम शुश्रुम ता-
सु शेते स यस्माच्च तेन नारायणः स्मृतः ५ विबुद्धः सलिले तस्मिन् विज्ञायान्तर्गतां महीं अनुमानात् समु-
॥१ द्धारं कर्त्तुकामस्तदा क्षितेः ६ अकरोत् स तनूरन्याः कल्पादिषु यथा पुरा मत्स्यकूर्म्मादिकास्तद्वद्वाराहं व-
पुरास्थितः ७ वेदयज्ञमयं दिव्यं वेदयज्ञमयो विभुः रूपं कृत्वा विवेशाप्सु सर्व्वगः सर्व्वसम्भवः ८ समुद्धृ-
त्य च पातालान्मुमोच सलिले भुवं जनलोकस्थितैः सिद्धैश्चिन्त्यमानो जगत्पतिः ९ तस्योपरि जलौघस्य महती
नौरिव स्थिता विततत्वात्तु देहस्य न मही याति संप्लवं १० ततः क्षितिं समीकृत्य पृथिव्यां सोऽचिनोद्गिरीन् ॥
प्राक्सर्गे दह्यमाने तु तदा संवर्त्तकाग्निना ११ तेनाग्निना विशीर्णास्ते पर्व्वता भुवि सर्व्वशः शैला एका-
र्णवे मग्ना वायुना यस्तु संहताः १२ निषक्ता यत्र यत्रासंस्तत्र तत्राचला भवन् भूविभागन्ततः कृत्वा सप्त-
द्वीपोपशोभितं १३ भूराद्यांश्चतुरो लोकान् पूर्व्ववत् समकल्पयत् सृष्टिञ्चिन्तयतस्तस्य कल्पादिषु यथा
पुरा १४ अबुद्धिपूर्व्वकस्तस्मात् प्रादुर्भूतस्तमोमयः तमो मोहो महामोहस्तामिस्रो ह्यन्धसंज्ञितः १५
अविद्या पञ्चपर्व्वैषा प्रादुर्भूता महात्मनः पञ्चधावस्थितः सर्गो ध्यायतोऽप्रतिबोधवान् १६ बहिरन्तश्चा-

प्रकाशः संवृतात्मा नगात्मकः मुख्या नगा यतः प्रोक्ता मुख्यसर्गस्ततस्त्वयं १७ तं दृष्ट्वा साधकं सर्गममन्य-

द्यपरं पुनः   तस्याभिध्यायतः सर्गो तिर्य्यक्स्रोतो ह्यवर्त्तत १८ यस्मात्तिर्य्यक् प्रवृत्तिः सा तिर्य्यक्स्रोतस्ततः
स्मृतः   पश्वादयस्ते विख्यातास्तमःप्राया ह्यवेदिनः १९ उत्पथग्राहिणश्चैव ते ऽज्ञाने ज्ञानमानिनः
अहंकृता अहंमाना अष्टाविंशद्विधात्मकाः २० अन्तःप्रकाशास्ते सर्व्वे आवृतास्तु परस्परं   तमप्यसाध
कं मत्वा ध्यायतोऽन्यस्ततोऽभवत् २१ ऊर्द्ध्वस्रोतस्तृतीयस्तु सात्त्विकोर्द्ध्वमवर्त्तत   ते सुखप्रीतिबहुला
वहिरन्तस्त्वनावृताः २२ प्रकाशा वहिरन्तश्च ऊर्द्ध्वस्रोतःसमुद्भवाः   तुष्टात्मनस्तृतीयस्तु देवसर्गो हि
संस्मृतः २३ तस्मिन् सर्गेऽभवत् प्रीतिर्निष्पन्ने ब्रह्मणस्तदा   ततोऽन्यं स तदा दध्यौ साधकं सर्गमुत्तमं
२४ तथाभिध्यायतस्तस्य सत्याभिध्यायिनस्ततः   प्रादुर्ब्बभौ तदा व्यक्तादर्व्वाक्स्रोतस्तु साधकः ॥२५॥
यस्मादर्व्वाग्प्रावर्त्तन्त ततोऽर्व्वाक्स्रोतसस्तु ते   ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्रिक्ता रजोऽधिकाः २६ तस्मात्ते
दुःखबहुला भूयो भूयश्च कारिणः   प्रकाशा वहिरन्तश्च मनुष्याः साधकाश्च ते २७ पञ्चमोऽनुग्रहः सर्गः
١٢٠ स चतुर्द्धा व्यवस्थितः   विपर्य्ययेण सिद्ध्या च शान्त्या तुष्ट्या तथैव च २८ निर्वृत्तं वर्त्तमानञ्च तेऽर्थं जान
न्ति वै पुनः   भूतादिकानां भूतानां षष्ठः सर्गः स उच्यते २९ ते परिग्राहिणः सर्व्वे संविभागरतास्तथा चो-
दनाश्चाप्यशीलाश्च ज्ञेया भूतादिकाश्च ते ३० प्रथमो महतः सर्गो विज्ञेयो ब्रह्मणस्तु सः   तन्मात्राणां द्विती
यस्तु भूतसर्गः स उच्यते ३१ वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्ग ऐन्द्रियकः स्मृतः   इत्येष प्राकृतः सर्गः सम्भूतो बुद्धि
पूर्व्वकः ३२ मुख्यः सर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः   तिर्य्यक्स्रोतस्तु यः प्रोक्तस्तैर्य्यग्योन्यः स
पञ्चमः ३३ ततोर्द्ध्वस्रोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः   ततोऽर्व्वाक्स्रोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः ३४
अष्टमोऽनुग्रहः सर्गः सात्त्विकस्तामसश्च सः   पञ्चैते वैकृताः सर्गाः प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः ॥ ३५ ॥
प्राकृतो वैकृतश्चैव कौमारो नवमः स्मृतः   इत्येते वै समाख्याता नव सर्गाः प्रजापतेः ३६ इति श्री मार्क-
ण्डेय पुराणे प्राकृतवैकृतसर्गः ४७   क्रौष्टुकिरुवाच   समासात् कथिता सृष्टिः सम्यग्भगवता मम ॥
देवादीनां भवं ब्रह्मन् विस्तरा[illegible]   मार्कण्डेय उवाच   कुशलाकुशलैर्ब्रह्मन् भाविताः पूर्व्व-

मارکنڈے پران

(कार्त्तिकः)

कुशली कुशलं ब्रह्मन् भाविताः पूर्व्वं

कर्म्मभिः ख्यातास्तथा ह्यनिर्मुक्ताः प्रलये ह्यपसंहृताः २ देवाद्याः स्थावरान्ताश्च प्रजा ब्रह्मंश्चतुर्विधाः
ब्रह्मणः कुर्व्वतः सृष्टिं जज्ञिरे मानसास्तदा ३ ततो देवासुरपितॄन् मानुषांश्च चतुष्टयं सिसृक्षुरम्भां-
स्येतानि स्वमात्मानमयूयुजत् ४ युक्तात्मनस्तमोमात्रा उद्रिक्ताभूत् प्रजापतेः सिसृक्षोर्जघनात् पूर्व्व-
मसुरा जज्ञिरे ततः ५ उत्ससर्ज ततस्तान्तु तमोमात्रात्मिकां तनुं साऽपविद्धा तनुस्तेन सद्यो रात्रिरजायत ६
अन्यां तनुमुपादाय सिसृक्षुः प्रीतिमाप सः सत्त्वोद्रेकास्ततो देवा मुखतस्तस्य जज्ञिरे ७ उत्ससर्ज च भूते-
शस्तनुं तामप्यसौ विभुः सा चापविद्धा दिवसं सत्त्वप्रायमजायत ८ सत्त्वमात्रात्मिकामेव ततोऽन्यां ज-
गृहे तनुं पितृवन्मन्यमानस्य पितरस्तस्य जज्ञिरे ९ सृष्ट्वा पितॄनुत्ससर्ज तनुं तामपि स प्रभुः साचोत्सृ-
ष्टा भवत् सन्ध्या दिननक्तान्तरस्थिता १० रजोमात्रात्मिकामन्यां तनुं भेजेऽथ स प्रभुः ततो मनुष्याः संभूता
रजोमात्रासमुद्भवाः ११ सृष्ट्वा मनुष्यानुत्ससर्ज तनुं ततः ज्योत्स्ना समभवत् सा च नक्तान्ते ऽहर्मुखे च या
।२। १२ इत्येतास्तनवस्तस्य देवदेवस्य धीमतः ख्याता रात्र्यहनी देव सन्ध्या ज्योत्स्ना च वै द्विज १३ ज्योत्स्नासंध्या
तथैवाहः सत्त्वमात्रात्मकं त्रयं तमोमात्रात्मिका रात्रिः सा वै तस्मात् त्रियामिका १४ तस्माद्देवा दिवा रात्रा-
वसुरास्तु बलान्विताः ज्योत्स्नागमे च मनुजाः सन्ध्यायां पितरस्तथा १५ भवन्ति बलिनो ऽधृष्या विपक्षाणां
न संशयः तद्धि पर्य्ययमासाद्य प्रयान्ति च विपर्य्ययं १६ ज्योत्स्ना रात्र्यहनी सन्ध्या चत्वार्य्येतानि वै प्रभोः
ब्रह्मणस्तु शरीराणि त्रिगुणोपाश्रितानि तु १७ चत्वार्य्येतान्यथोत्पाद्य तनुमन्यां प्रजापतिः रजस्तमोमयीं
रात्रौ जगृहे क्षुत्तृडन्वितः १८ तदन्धकारे क्षुत्क्षामानसृजद्भगवानजः विरूपान् श्मश्रुलानत्तुमारब्धा-
स्ते च तां तनुं १९ रक्षाम इति तेभ्यो ऽन्ये ऊचुस्ते तु राक्षसाः खादाम इति ये चोचुस्ते यक्षा यक्षणात् द्विज
२० तान् दृष्ट्वा ह्यप्रियेणास्य केशाः शीर्य्यन्त वेधसः समारोहणहीनाश्च शिरसो ब्रह्मणस्तु ते २१ सर्प-
णात्ते ऽभवन् सर्पा हीनत्वादहयः स्मृताः सर्पान् दृष्ट्वा ततः क्रोधात् क्रोधात्मानो विनिर्म्ममे २२ वर्णेन
कपिलेनोग्रास्ते भूताः पिशिताशनाः ध्यायतोगां ततस्तस्य गन्धर्व्वा जज्ञिरे सुताः २३ जज्ञिरे पिवतोवाच

गन्धर्व्वास्तेन ते स्मृताः अष्टास्वेतासु सृष्टासु देवयोनिषु स प्रभुः २४ ततः स्वदेहतोऽन्यानि वयांसि पशवो
ऽसृजत् मुखतोऽजाः ससर्ज्जाथ वक्षसश्चावयोऽसृजत् २५ गावश्चैवोदराद्ब्रह्मा पार्श्वाभ्याञ्च विनिर्ममे
पद्भ्याञ्चाश्वान् समातङ्गान् रासभान् शशकान् मृगान् २६ उष्ट्रानश्वतरांश्चैव नानारूपाश्च जातयः ॥
ओषध्यः फलमूलिन्यो रोमभ्यस्तस्य जज्ञिरे २७ एवं पश्वोषधीः सृष्ट्वा ह्ययजच्चाध्वरे विभुः तस्मादादौ
तु कल्पस्य त्रेतायुगमुखे तदा २८ गौरजः पुरुषो मेषो ह्यश्वाश्वतरगर्द्दभाः एतान् ग्राम्यान् पशूनाहुरार-
ण्यांश्च निबोध मे २९ श्वापदं द्विखुरं हस्ती वानराः पक्षिपञ्चमाः औदकाः पशवः षष्ठाः सप्तमास्तु सरी
सृपाः ३० गायत्रीञ्च ऋचश्चैव त्रिवृत्साम रथन्तरं अग्निष्टोमञ्च यज्ञानां निर्म्ममे प्रथमान्मुखात् ॥ ३१ ॥
यजूंषि त्रैष्टुभं छन्दः स्तोमं पञ्चदशन्तथा बृहत्साम तथोक्थञ्च दक्षिणादसृजन्मुखात् ३२ सामानि
जगती छन्दः स्तोमं पञ्चदशन्तथा वैरूपमतिरात्रञ्च निर्म्ममे पश्चिमान्मुखात् ३३ एकविंशमथर्व्वा-
णमाप्तोर्य्यामाणमेव च अनुष्टुभं सवैराजमुत्तरादसृजन्मुखात् ३४ विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेन्द्र
धनूंषि च वयांसि च ससर्ज्जादौ कल्पस्य भगवान् विभुः ३५ उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे॥
सृष्ट्वा चतुष्टयं पूर्व्वं देवासुरपितॄन् प्रजाः ३६ ततोऽसृजत् स भूतानि स्थावराणि चराणि च यक्षान्पि-
शाचान् गन्धर्व्वांस्तथैवाप्सरसाङ्गणान् ३७ नरकिन्नररक्षांसि वयःपशुमृगोरगान् अव्ययञ्च व्ययञ्चै-
व यदिदं स्थाणुजङ्गमं ३८ तेषां ये यानि कर्म्माणि प्राक्सृष्टेः प्रतिपेदिरे तान्येव प्रतिपद्यन्ते सृज्यमानाः
पुनः पुनः ३९ हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्म्माधर्म्मावृतानृते तद्भाविताः प्रपद्यन्ते तस्मात्तत्तस्य रोचते ॥ ४० ॥
इन्द्रियार्थेषु भूतेषु शरीरेषु च स प्रभुः नानात्वं विनियोगञ्च धातैव व्यदधात्स्वयं ४१ नामरूपञ्च भूता-
नां कृत्यानाञ्च प्रपञ्चनं वेदशब्देभ्य एवादौ देवादीनाञ्चकार सः ४२ ऋषीणां नामधेयानि याश्च देवेषु
सृष्टयः सर्व्वर्य्यन्ते प्रसूतानामन्येषाञ्च ददाति सः ४३ यथर्त्तावृतुलिङ्गानि नानारूपाणि पर्य्यये ॥
दृश्यन्ते तानि तान्येव तथा भावा युगादिषु ४४ [illegible] ऽव्यक्तजन्मनः सर्व्वर्य्यन्ते प्र

१२२

मार्कنڈے پوران

(सृष्टि)

मा॰ पु॰
१२३

बृहस्य कल्पे कल्पे भवन्तिवै ४५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सृष्टि प्रकरणे ४८ क्रौष्टुकि रुवाच ॥
अर्वाक् स्रोतस्तु कथितो भवता यस्तु मानुषः ब्रह्मन् विस्तरतो ब्रूहि ब्रह्मा समसृजद्यथा १ यथा च वर्णा
न सृजद्यद्गुणांश्च महामते यच्च येषां स्मृतं कर्म्म विप्रादीनां वदस्व तत् २ मार्कण्डेय उवाच ब्रह्मणः
सृजतः पूर्व्वं सत्याभिध्यायिनस्तथा मिथुनानां सहस्रन्तु मुखात्सोऽथा सृजन्मुने ३ जातास्ते ह्युपप-
द्यन्ते सत्त्वोद्रिक्ताः सुतेजसः सहस्रमन्यद्वक्षस्तो मिथुनानां ससर्ज्ज ह ४ ते सर्व्वे रजसोद्रिक्ताः शुष्मि-
णश्चाप्यमर्षिणः ससर्जान्यत्सहस्रन्तु द्वन्द्वानामूरुतः पुनः ५ रजस्तमोभ्यामुद्रिक्ता ईहाशीलास्तु
ते स्मृताः पद्भ्यां सहस्रमन्यच्च मिथुनानां ससर्ज्ज ह ६ उद्रिक्तास्तमसा सर्व्वे निःश्रीका ह्यल्पचेतसः ततः
संहर्षमाणास्ते द्वन्द्वोत्पन्नास्तु प्राणिनः ७ अन्योन्यहृच्छया विष्टा मैथुनायोपचक्रमुः ततः प्रभृति कल्पे
ऽस्मिन् मिथुनानां हि सम्भवः ८ मासि मास्यार्त्तवं यत्तु न तदासीत्तु योषिताम् तस्मात्तदा न सुषुवुः सेवितैरपि
मैथुनैः ९ आयुषोऽन्ते प्रसूयन्ते मिथुनान्येव ताः सकृत् ततः प्रभृति कल्पेऽस्मिन् मिथुनानां हि संभवः
१० ध्यानेन मनसा तासां प्रजानां जायते सकृत् शब्दादि विषयाः शुद्धाः प्रत्येकं पञ्चलक्षणाः ११ इत्ये-
या मानुषी सृष्टिर्या पूर्व्वं वै प्रजापतेः तस्यान्ववायसम्भूता येरिदं पूरितं जगत् १२ सरित्सरःसमुद्रांश्च
सेवन्ते पर्व्वतानपि तास्तदा ह्यल्पशीतोष्णा युगे तस्मिञ्चरन्ति वै १३ तृप्तिं स्वाभाविकीं प्राप्ता विषयेषु
महामते न तासां प्रतिघातोऽस्ति न द्वेषो नापि मत्सरः १४ पर्व्वतोदधिसेविन्यो ह्यनिकेतास्तु सर्व्वशः ॥
तावै निष्कामचारिण्यो नित्यं मुदितमानसाः १५ पिशाचोरगरक्षांसि तथा मत्सरिणो जनाः पशवः
पक्षिणश्चैव नक्रा मत्स्याः सरीसृपाः १६ अवारका ह्यण्डजा वा ते ह्यधर्म्म प्रसूतयः न मूल फल पुष्पा-
णि नार्त्तवा वत्सराणि च १७ सर्व्वकालसुखः कालो नात्यर्थं धर्म्म शीतता कालेन गच्छता तेषां चित्रा
सिद्धिरजायत १८ ततश्च तेषां पूर्व्वाह्णे मध्याह्ने च वितृप्तता पुनस्तथैछतां तृप्तिरनायासेन साभवत् १९
इच्छतां च तथा यासो मनसः समजायत अपां सौक्ष्म्यं ततस्तासां सिद्धिर्न्नाम्नाथ योनसा २० समजायत

مارکنڈی پوران

१२३

चैवान्या सर्व्व काम प्रदायिनी असंस्कार्य्यैः शरीरैश्च प्रजास्ताः स्थिर यौवनाः २१ तासां विनातु संकल्पं
जायन्ते मिथुनाः प्रजाः समं जन्म च रूपञ्च म्रियन्ते चैव ताः समं २२ अनिच्छा द्वेष संयुक्ता वर्त्तन्ते तु ऽ
परस्परं तुल्य रूपा युवः सर्व्वा अधमोत्त मता विना २३ चत्वारितु सहस्राणि वर्षाणां मानुषाणितु ॥
आयुः प्रमाणं जीवन्ति न च क्लेशाद्विपत्तयः २४ क्वचित्क्वचित्पुनः साभूत् क्षितिर्भाग्येन सर्व्वशः का-
लेन गच्छता नाश मुपयान्ति यथा प्रजाः २५ तथा ताः क्रमशो नाशं जग्मुः सर्व्वत्र सिद्धयः तासु सर्व्वासु ऽ
नष्टासु नभसः प्रच्युता नराः २६ प्रायशः कल्प वृक्षास्ते सम्भूता गृह संज्ञिताः सर्व्वे प्रत्युप भोगा श्चतासां
तेभ्यः प्रजायते २७ वर्त्तयन्ति स्म तेभ्यस्ता स्त्रेतायुग मुखे तदा . ततः कालेन वै रागस्ता सामा कस्मिकोऽ
ऽभवत् १८ मासि मास्यार्त्त वोत्पत्त्या गर्भोत्पत्तिः पुनः पुनः रागोत्पत्यात तस्तासां वृक्षास्ते गृह संज्ञिताः
२९ प्रसन्नन्च परेवान्तु पेतुः शाखा महीरुहां वस्त्राणि च प्रसूयन्ते फलेष्वा भरणानिच ३० तेष्वेव जा-
यते तेषां गन्ध वर्ण रसान्वितं अमाक्षिकं महा वीर्य्यं पुटके पुटके मधु ३१ तेन ता वर्त्तयन्ति स्म सुखे त्रेतायुगाऽ
स्यवै ततः कालान्तरेणैव पुनर्लोभान्विता स्तुताः ३२ वृक्षांस्ताः पर्य्य गृह्णन्त ममत्वाविष्ट चेतसः तेनुस्ते
नाप चारेणाते ऽपितासां महीरुहाः ३३ ततो द्वन्द्वान्यजायन्त शीतोष्णक्षुत्सुखानि वै तास्तद्द्वन्द्वोपघातार्थं
चक्रुः पूर्व्वं पुराणितु ३४ मरुधन्वेषु दुर्गेषु पर्व्वतेषु दरीषु च संश्रयन्ति च दुर्गाणि वार्क्षं पार्व्वत मौदकं ३५
कृत्रिमञ्च तथा दुर्गं मित्वा मित्वा त्मनोऽङ्गुलैः मानार्थानि प्रमाणानि तास्तु पूर्व्वं प्रचक्रिरे ३६ परमाणुः
परं सूक्ष्मं त्रसरेणु र्महीरजः बालाग्रञ्चैव लिक्षाच यूकाचाथ यवोदरं ३७ क्रमाद्दशगुणं तेषां यव मध्यं तथा
ङ्गुलं षडङ्गुलं पदन्तच्च वितस्ति द्विगुणं स्मृतं ३८ द्वे वितस्ती तथा हस्तो ब्राह्मतीर्थादि वेष्टनं चतुर्हस्तं ऽ
धनुर्दण्डो नाडिका युग मेवच ३९ धनुषां द्वे सहस्रे तु गव्यूतिस्तच्चतुर्गुणं प्रोक्तञ्च योजनं प्राज्ञैः संख्या
नार्थ मिदं परं ४० चतुर्णामथ दुर्गाणां स्वसमुत्थानि त्रीणि तु चतुर्थं कृत्रिमं दुर्गं तच्च कुर्य्यात् सतस्तुते
४१ पुरञ्च खेटकं श्चैव तद्वद्द्रोणीमुखं द्विज [illegible] कर्व्वटकं त्रयी ४२ ग्रामसंघोष

विन्यासं तेषु चावसथान् पृथक् सोत्सेध वप्रकारञ्च सर्व्वतः परिखा वृतं ४३ योजनार्द्धार्द्ध विष्कम्भ मष्टभा-
गायतं पुरं प्रागुदक् प्लवनं शस्तं शुद्धवंश वहिर्गमं ४४ तदर्द्धेन तथा खेटं तत्पादेन च कर्व्वटं न्यूनं द्रोणी
मुखं तस्मादष्ट भागेन चोच्यते ४५ प्राकार परिखा हीनं पुरं वर्म्मवदुच्यते शाखा नगर कञ्चान्यन् मन्त्रि
सामन्त भुक्तिमत् ४६ तथा शूद्र जल प्रायाः स्वसमृद्ध कृषीवलाः क्षेत्रोप भोग्य भू मध्ये वसतिर्ग्रामः
संज्ञिता ४७ अन्यस्मान्नगरादेर्य्या कार्य्यमुद्दिश्य मानवैः क्रियते वसतिः सा वै विज्ञेया वसतिर्न्वै ॥४८॥
दुष्ट प्रायो विना सेत्रैः परभूमि चरो बली ग्राम एवा किमी संज्ञो राज वल्लभ संश्रयः ४९ शकटा रूढ भाण्डै
श्च गोपालै र्व्विपणां विना गो समूह स्तथा घोषो यत्रेच्छा भूमि केतनः ५० तएवं नगरादींस्तु कृत्वा वासार्थ
मात्मनः निकेत नानि द्वन्द्वानां चक्रुरावसथायवै ५१ गृहा कारा यथा पूर्व्वं तेषा मासन्महीरुहाः तथा
संस्मृत्य तत्सर्व्वं चक्रुर्व्वेश्मानि ताः प्रजाः ५२ वृक्षस्यैव गताः शाखा स्तथैवञ्चापरागताः नता श्चैवोन्न
१२८ ताश्चैव तद्वच्छाखाः प्रचक्रिरे ५३ याः शाखाः कल्प वृक्षाणां पूर्व्वमासन् द्विजोत्तम ता एव शाखा गेहा
नां शाला त्वे तेन तासु तत् ५४ कृत्वा द्वन्द्वोप घातन्ते वार्त्तोपायम चिन्तयत् नष्टेषु मधुना सार्द्धं कल्प वृक्षे-
ष्व शेषतः ५५ विषाद व्याकुलास्तावै प्रजा स्तृष्णा क्षुधा र्द्दिताः ततः प्रादुर्बभौ तासां सिद्धि स्त्रेता मुखे-
तदा ५६ वार्त्ता स्व साधिता ह्यन्या वृष्टि स्तासां निकामतः तासां वृष्ट्युद कानीह यानि निम्न गतानिवै ॥५७॥
वृष्ट्या वरुद्धै रभवत् स्रोतः खातानि निम्नगाः ये पुरस्तादपां स्तोका आपन्नाः पृथिवी तले ५८ ततो भूमे
श्च संयोगा दोषध्यस्ता स्तदाभवन् अफाल कृष्टा श्चानुप्ता ग्राम्यारण्या श्चतुर्द्दश ५९ ऋतु पुष्प फला-
श्चैव वृक्षा गुल्मा श्च जज्ञिरे प्रादुर्भाव स्तु त्रेता यामाद्यो ऽयमौषधस्यतु ६० तेनौषधेन वर्त्तन्ते प्रजा स्त्रेता युगे
मुने रागलो भौ समा साद्य प्रजा श्चाकस्मिकौ तदा ६१ ततस्ताः पर्य्य गृह्णन्त नदी क्षेत्राणि पर्व्वतान् वृक्ष-
गुल्मौषधी श्चैव मात्मन्याया द्यथा वलं ६२ तेन दोषेण तानेष्टुरोषध्यो मिषतां द्विज अग्रसद्भूर्युगपत्तास्त
مارکنڈے پوران दोषध्यो महामते ६३ पुनस्तासु ग्रास्तासु विभ्रान्तास्ताः पुनः प्रजाः ब्रह्माणं शरणं जग्मुः क्षुधार्त्ताः परि

मेध्विनं ६४ सचापि तत्वतो ज्ञात्वा तदा ग्रस्तां वसुन्धरां वत्सं कृत्वा सुमेरुन्तु दुदोह भगवान् विभुः ॥ ६५ ॥
दुग्धेयं गौस्तदा तेन सस्यानि पृथिवीतले जज्ञिरे तानि वीजानि ग्राम्यारण्यास्तुताः पुनः ६६ औषध्यः
फलपाकान्ता गणाः सप्तदश स्मृताः व्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः ६७ प्रियङ्गवो ह्युदारा-
श्च कोरदूषाः सचीनकाः माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः ६८ आढकाश्चनकाश्चैव गणाः
सप्तदश स्मृताः इत्येता औषधीनान्तु ग्राम्याणां जातयः पुरा ६९ औषध्यो यज्ञियाश्चैव ग्राम्यारण्या-
श्चतुर्दश व्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्तिलाः ७० प्रियङ्गुसप्तमा ह्येते अष्टमास्तु कुलत्थकाः श्या-
माकास्त्वथ नीवारा पत्तिला सगवेधुकाः ७१ कुरुविन्दा मर्कटकास्तथा वेणुयवाश्च ये ग्राम्यारण्याः
स्मृता ह्येता औषध्यश्च चतुर्दश ७२ यदा प्रसृष्टा औषध्यो न प्ररोहन्ति ताः पुनः ततः स तासां वृद्ध्यर्थं वार्त्तो-
पायञ्चकार ह ७३ ब्रह्मा स्वयम्भूर्भगवान् हस्तसिद्धिञ्च कर्म्मजां ततः प्रभृत्यथौषध्यः कृष्टपच्यास्तु
१२७ जज्ञिरे ७४ संसिद्धायान्तु वार्त्तायां ततस्तासां स्वयं प्रभुः मर्य्यादां स्थापयामास यथान्यायं यथागुणं
७५ वर्णानामाश्रमाणाञ्च धर्म्मान् धर्म्मभृतां वर लोकानां सर्व्ववर्णानां सम्यक् धर्म्मार्थपालिनां ॥
७६ प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रियावतां स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां संग्रामेष्वपलायिनां ॥ ७७ ॥
वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्म्ममनुवर्त्ततां गान्धर्व्वं शूद्रजातीनां परिचर्य्यानुवर्त्तिनां ७८ अष्टाशीतिसह-
स्राणां मुनीणां ऊर्द्ध्वरेतसां स्मृतं तेषान्तु यत्स्थानं तदेव गुरुवासिनां ७९ सप्तर्षीणान्तु यत्स्थानं स्मृ-
तं तद्वै वनौकसां प्राजापत्यं गृहस्थानां न्यासिनां ब्रह्मणः क्षयं योगिनाममृतं स्थानमिति वै स्थानक-
ल्पना ८० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सृष्टिप्रकरणं ४९ मार्कण्डेय उवाच ततोऽभिध्यायतस्त-
स्य जज्ञिरे मानसीः प्रजाः तच्छरीरसमुत्पन्नैः कार्य्यैस्तैः कारणैः सह १ क्षेत्रज्ञाः समवर्त्तन्त गात्रेभ्यं-
स्तस्य धीमतः ते सर्व्वे समवर्त्तन्त ये मया प्रागुदाहृताः २ देवाद्याः स्थावरान्ताश्च त्रैगुण्यविषयाः स्मृ-
ताः एवम्भूतानि सृष्टानि स्थावराणि चराणि च ३ यदास्य ताः प्रजाः सर्व्वा न व्यवर्द्धन्त धीमतः अथान्या

न्मानसान् पुत्रान् सदृशानात्मनोऽसृजत् ४ भृगुं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुमङ्गिरसन्तथा मरीचिं दक्षमत्रिञ्च
वशिष्ठञ्चैव मानसं ५ नव ब्रह्मरा इत्येते पुराणे निश्चयङ्गताः ततोऽसृजत्पुनर्ब्रह्मा रुद्रं क्रोधात्मसम्भवं
६ संकल्पञ्चैव धर्मञ्च पूर्व्वेषामपि पूर्व्वजं सनन्दनादयो ये च पूर्व्वं सृष्टाः स्वयम्भुवा ७ न ते लोकेषु
सज्जन्तो निरपेक्षाः समाहिताः सर्व्वे तेऽनागतज्ञाना वीतरागा विमत्सराः ८ तेष्वेवं निरपेक्षेषु लोक
सृष्टौ महात्मनः ब्रह्मणोऽभून्महाक्रोधस्तत्रोत्पन्नोऽर्कसन्निभः ९ अर्द्धनारीनरवपुः पुरुषोऽतिशरीर
वान् विभजात्मानमित्युक्तास्तदान्तर्दधे ततः १० स चोक्तो वै पृथक् स्त्रीत्वं पुरुषत्वं तथा करोत् विभेद पुरुषत्व
ञ्च दशधा चैकधा तु सः ११ सौम्या सौम्यैस्तथा शान्तैः पुंस्त्वं स्त्रीत्वञ्च स प्रभुः बिभेद बहुधा देवाः पुरुषैरसि
तैः सितैः १२ ततो ब्रह्मात्मसम्भूतं पूर्व्वं स्वायम्भुवं प्रभुः आत्मनः सदृशं कृत्वा प्रजापालं मनुं द्विज १३ शत
रूपाञ्च तां नारीं तपो निर्धूत कल्मषां स्वायम्भुवो मनुर्द्देवाः पत्नीत्वे न गृहे विभुः १४ तस्मात्तु पुरुषात्सुद्वौ शत
१२८ रूपा व्यजायत प्रियव्रतोत्तानपादौ प्रख्यातावात्मकर्म्मभिः १५ कन्ये द्वे च तथा ऋद्धिं प्रसूतिञ्च ततः पिता
ददौ प्रसूतिं दक्षाय तथा ऋद्धिं रुचेः पुरा १६ प्रजापतिः स जग्राह तयोर्यज्ञः स दक्षिणाः पुत्रौ जज्ञे महाभागा
दम्पती मिथुनं ततः १७ यज्ञस्य दक्षिणायान्तु पुत्रा द्वादश जज्ञिरे यामा इति समाख्याता देवाः स्वायम्भु-
वेऽन्तरे १८ तस्य पुत्रास्तु यज्ञस्य दक्षिणायां समास्वराः प्रसूत्याञ्च तथा दक्ष श्चतस्रो विंशति स्तथा॥१९॥
ससर्ज्ज कन्यास्ता साञ्च सम्यङ् नामानि मे शृणु श्रद्धा लक्ष्मी धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधा क्रिया तथा २० बुद्धि-
र्लज्जा वपुः शान्तिः सिद्धिः कीर्त्तिस्त्रयोदशी पत्न्यर्थे प्रतिजग्राह धर्म्मो दाक्षायणीः प्रभुः २१ ताभ्यः शिष्टा
यवीयस्य एकादश सुलोचनाः ख्यातिः सत्यथ सम्भूतिः स्मृतिः प्रीतिस्तथा क्षमा २२ सन्नतिश्चानसूया च
ऊर्ज्जा स्वाहा स्वधा तथा भृगुर्भवो मरीचिश्च तथा चैवाङ्गिरा मुनिः २३ पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुश्च ऋषय
स्तथा वशिष्ठोऽत्रिस्तथा वन्हिः पितरश्च यथाक्रमं २४ ख्यात्याद्या जगृहुः कन्या मुनयो मुनिसत्तमाः
ارکندے پوران श्रद्धा कामं श्री श्च दर्पं नियमं धृतिरात्मजं २५ सन्तोषञ्च तथा तुष्टिर्लोभं पुष्टिरजायत मेधा श्रुतं क्रियादंडं

नयं विनय मेवच २६ बोधं बुद्धिस्तथा लज्जा विनयं वपुरात्मजं व्यवसायं प्रश्रयेवै क्षेमं शान्ति रसूयत॥
२७ सुखं सिद्धिर्यशः कीर्त्ति रित्येते धर्म्मयोनयः कामा द्रति मुदं हर्षं धर्म्मं पौत्रम सूयत २८ हिंसा भार्य्या
त्व धर्म्मस्य तस्यां जज्ञे तथा नृतं कन्या च निर्ऋति स्तस्यां सुतौ द्वौ नरकं भयं २९ माया च वेदना चैव मिथुनं
द्वय मेतयोः तयोर्जज्ञे ऽथवै माया मृत्युं भूतापहारिणं ३० वेदनास्व सुतं चापि दुःखं जज्ञे ऽथ रौरवात् ॥
मृत्यो र्व्याधि जरा शोक तृष्णा क्रोधा श्च जज्ञिरे ३१ दुःखो त्तराः स्मृता ह्येते सर्व्वे वा धर्म्म लक्षणाः नैषां
भार्य्यास्ति पुत्रो वा सर्व्वे ते ह्यूर्द्ध्वरेतसः ३२ निर्ऋति श्च तथा चान्या मृत्यो र्भार्य्या भवन्मुने अलक्ष्मी र्नाम
तस्या श्च मृत्योः पुत्रा श्चतुर्दश ३३ अलक्ष्मी पुत्र का ह्येते मृत्यो रादेश कारिणः विनाश काले पुनरान् भज
न्त्येते शृणुष्व तान् ३४ इन्द्रियेषु दश स्वेते तथा मनसि च स्थिताः स्वे स्वे नरं स्त्रियं वापि विषये योजयन्ति हि
३५ अथे न्द्रियाणि चा क्रम्य राग क्रोधादि भिर्नरान् योजयन्ति यथा हानिं यान्त्य धर्म्मादि भिर्द्विज ॥ ३६ ॥
अहङ्कार गत श्चान्य स्तथा न्यो बुद्धि संस्थितः विनाशाय नर स्त्रीणां यतन्ते मोह संश्रिताः ३७ तथै वान्यो
गृहे पुंसां दुःसहो नाम विश्रुतः क्षुत्क्षामो ऽधो मुखो नग्न श्चीरी काक समस्वनः ३८ स सर्व्वान् खादितु मृष्टो
ब्रह्मणा तमसो निधिः दंष्ट्रा कराल मत्यर्थं विवृतास्य सुभैरवं ३९ तमत्तु काम माहेदं ब्रह्मा लोक पिता महः
सर्व्व ब्रह्म मयः शुद्धः कारणं जगतो ऽव्ययः ४० ब्रह्मोवाच नात्तव्यन्ते जगदिदं जहि कोपं प्रशम व्रज त्यज
तामसीं वृत्तिम पास्य रजसः कला ४१ दुःसह उवाच क्षुत्क्षामो ऽस्मि जगन्नाथ पिपासु श्चापि दुर्बलः
कथं तृप्ति र्मिया न्नाथ भवेयं बलवान् कथं कश्चा श्रयो ममा ख्याहि वर्त्तेयं यत्र निर्वृतः ४२ ब्रह्मोवाच तवा
श्रयो गृहं पुंसां जन श्चा धार्म्मि को बले पुष्टिं नित्यं क्रिया हान्या भवान् वत्स गमिष्यति ४३ व्रणा स्फोटा श्चते
वस्त्र माहारञ्च ददामि ते क्षतं कीटाव पन्नञ्च तथा श्व भिरवेक्षितं ४४ भग्न भाण्ड गतन्न द्यत मुख वातो
पशामितं उच्छिष्टा पक्व मस्विन्न मवली ढम संस्कृतं ४५ भग्ना सनस्थितै र्भुक्त मासन्ना गत मेवच विदि
क्षुखं सन्ध्य यो श्च नृत्य वाद्य स्वनैस्तथा ४६ उदक्या पतितं भुक्त मुदक्या दृष्ट मेवच यच्चोप घात वत् किञ्चित्त॥

भक्ष्यं पेयमथापि वा ४७ एतानि तव पुष्ट्यर्थमन्यच्चापि ददामि ते अश्रद्धयाहुतं दत्तमस्नातैर्यैश्च वर्जितं॥
४८ यच्चाम्बु पूर्व्वकं क्षिप्तमनर्घ्यं कृतमेव च त्यक्तुमाविस्मृतं यत्तु दत्तं चैवाति विस्मयात् ४९ दुष्टं क्रुद्धार्त्त-
दत्तञ्च यक्ष तद्भागी तत्फलं यच्च पौनर्भवः किञ्चित् करोत्यामुष्मिकं क्रमं ५० यच्च पौनर्भवा योषित्॰
तद्यक्ष तव तृप्तये कन्या शुल्कोपजानाय समुपात्ते च न क्रियाः ५१ तथैव यक्ष पुष्ट्यर्थमसच्छास्त्र क्रि
याश्च याः यच्चार्थं निर्हृतं किञ्चिदधीतं यन्न सत्पथः ५२ नक्तं च्वं तव कालांश्च ददामि तव सिद्धये गु-
र्व्विणीयभिगमे सन्ध्या नित्यकार्य्यव्यतिक्रमे ५३ असच्छास्त्र क्रियालाप दूषितेषु च दुःसह तवाभिभव
सामर्थ्यं भविष्यति सदा नृषु ५४ पङ्क्तिभेदे वृथा पाके पाक भेदे तथा क्रिया नित्यञ्च गेह कलहे भविता
वसतिस्तव ५५ अपोष्य मारो च तथा वृद्धे गोवाहनादिके असन्ध्यास्तु सितागारे काले त्वत्तो भयं नृणां ५६
नक्षत्र ग्रह पीडासु त्रिविधोत्पात दर्शने अशान्तिकपरान् यक्ष नरानभि भविष्यसि ५७ वृथोपवासिनो म-
१२१ र्त्या द्यूत स्त्री सदा रताः त्वद्भाषणोपकारिणो वैडाल व्रतिकाश्च ये ५८ अब्रह्म चारिणाधीत मिज्या चावि
दुषा कृता तपोवने ग्राम्य भुजां तथैवानिर्जितात्मनां ५९ ब्राह्मण क्षत्रिय विशां शूद्राणाञ्च स्व कर्मतः
परिच्युतानां या चेष्टा परलोकार्थमीप्सतां ६० तस्याश्च यत्फलं सर्व्वं तत्ते यक्ष भविष्यति अन्यच्च ते प्रय
च्छामि पुष्ट्यर्थं सन्निबोधतत् ६१ भवतो वैश्व देवान्ते नामोच्चारण पूर्व्वकं एतत्तवेति दास्यन्ति भवतो बलि
मूर्जितं ६२ यः संस्कृताशी विधिवच्छुचिरन्तर्लिया वहिः अलोलुपोऽजित स्त्री कस्तस्य गृहं परिवर्ज्जय ६३
पूज्यन्ते हव्यकव्याभ्यां देवताः पितरस्तथा यामयोऽतिथयश्चापि तद्गेहं यक्ष वर्ज्जय ६४ यत्र मैत्री गृहे
बाल वृद्धयोषिन्नरेषु च तथा स्वजन वर्गेषु गृहं तच्चापि वर्जय ६५ योषितोऽभिरता यत्र न बहिर्गमनोत्सुकाः
लज्जान्विताः सदा गेहं यक्ष तत्परि वर्जय ६६ वयः सम्बन्ध योग्यानि शयनान्यशनानि च यत्र गेहे त्वया॰
यक्ष तद्वर्ज्यं वचनान्मम ६७ यत्र कारुणिका नित्यं साधुकर्म्मण्यवस्थिताः सामान्योपस्करैर्युक्तास्त्य
مارکنڈے پوران जेथा यक्ष तद्गृहं ६८ यत्रासनस्थास्तिष्ठत्सु गुरु वृद्ध द्विजातिषु न तिष्ठन्ति गृहं तच्च वर्ज्यं यक्ष त्वया सदा ६९

तरुगुल्मादिभिर्द्वारं न विद्धं यस्य वै प्रसनः मर्मभेदोऽथवा पुंसस्तं चैव यो भवनं नते ७० देवतापितृभस्त्री नाम।
तिथीनाञ्च वर्जनं यस्यावशिष्टेनान्नेन पुंसस्तस्य गृहं त्यज ७१ सत्यवाक्यान् क्षमाशीलान हिंस्रान्नानुतापि-
नः पुरुषानीदृशान् यस्त्यजेथा श्वान सूयकान् ७२ भर्त्तृ शुश्रूषणे युक्तामसत् स्त्री सङ्गवर्जिताम् कुटुम्ब
भर्त्तृ पोषात्तपुष्टाञ्च त्यज योषितं ७३ यजनाध्ययनाभ्यासदाना सक्तमतिं सदा याजनाध्यापनादान कृत्त
वृत्तिं द्विजं त्यज ७४ दानाध्ययन यज्ञेषु सदा युक्तञ्च दुःसह क्षत्रियं त्यज स च्छुल्क शस्त्राजीवा सदैव तन्ने ७५
त्रिभिः पूर्व्वे गुणैर्युक्तं पाशुपाल्य वणिज्ययोः कृषे श्चापि स्तनं वैश्य मुत्सृजेदेय सकल्मषं ७६ सत्येज्यादि
ज शुश्रूषा तत्परं यस्य सन्त्यज शूद्रञ्च ब्राह्मणादीनां शुश्रूषा वृत्ति पोषकं ७७ श्रुति स्मृत्य विरोधेन कल्य
वृत्तिं गृहे गृही यत्र तत्र च तत्पत्नी तस्यैवानुगतात्मिका ७८ यत्र पुत्रो गुरोः पूजां देवानाञ्च तथा पितुः॥
पत्नी च भर्त्तुः कुरुते तत्रालक्ष्मी भयं कुतः ७९ यदानुलिप्तं सन्ध्यासु गृहमम्बु समुक्षितं कृत पुष्प बलि।
१३० यस्य नत्वं शक्नोषि वीक्षितुं ८० भास्करा दृष्ट शय्यानि नित्याग्नि सलिलानि च सूर्य्यावलोक दीपानि।
लक्ष्म्या गेहानि भाजनं ८१ यत्रोक्षा चन्दनं वीणा आदर्शो मधु सर्पिषी विषाज्य ताम्र पात्राणि तद्गृहं नत्त
वाश्रयः ८२ यत्र कराट किनो हस्ता यत्र निष्पाव वल्लरी भार्य्या पुनर्भूर्वल्मीकस्तं गृहं तव मन्दिरं ८३
यस्मिन् गृहे नराः पञ्च स्त्री त्रयं तावती र्गवाः अन्धकारे न्धना ग्निश्च न गृहं वसति स्तव ८४ एकच्छागं।
द्विवालेयं त्रिगवं पञ्चमाहिषं षडश्वं सप्तमातङ्गं गृहं यक्षाशु शोषय ८५ कुद्दाल दात्रपिटकं तद्वत्स्था
ल्यादि भाजनं यत्र तत्रैव क्षिप्तानि तव दद्युः प्रति श्रयं ८६ मुशलोलूखले स्त्रीणामास्या तद्वदुदुम्बरे॥
अवस्करे मन्त्रणाञ्च यस्य तदुपकृत तत्र ८७ लङ्घन्ते यत्र धान्यानि पक्वापक्वानि वेश्मनि तद्वच्छास्त्राणि
तत्र त्वं यथेष्टं चर दुःसह ८८ स्थाली पिधाने यत्राग्नि र्दत्तो दर्व्वी फलेन वा गृहे तत्र हि रिष्टानास श्रेयसां
समाश्रयः ८९ मानुषास्थि गृहे यत्र दिवारात्रं मृत स्थितिः तत्र यस्य तवा वासस्तथान्येषाञ्च रक्षसां ९०
अदत्त्वा भुञ्जते ये वै बन्धो: पिण्डमथोदकं सपिण्डानां शोधयन्ति तदैव तत्काले तान् नरान् भज ९१ यत्र यत्र

مارکنڈے پوران

महापङ्को युवती मोद काशिनी हस्वभैरावती यत्र कल्प्यैते तद्गृहं त्यज ९२ यत्रास्ता देवता यत्र समाख्या
त्वामहं विना कल्प्यन्ते मनुजै स्त्वर्य्या स्तत्परित्यज मान्दिरं ९३ यो स्नान परो यत्र शाकु भसिद्ध महोत्सवाः
निपुन्ते पूर्व वैकेहे नत्वं तत्र गृहे चर ९४ शूर्पवात घटाम्भोभिः स्नानं वस्त्रान्तु विधुतैः नखाग्रसलिले
श्चैव तान् याहि हतलक्षणान् ९५ देशाचारान् समयान् जाति धर्म्मं जपं होमं मङ्गलं देवतेष्टिं सम्यक्
शौचं विधिवल्लोकवादान् पुत्र त्वया कुर्व्वतो मा ऽस्तु सङ्गः ९६ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्ताऽदुःसहं
ब्रह्मा तत्रैवान्तर धीयत चकार शासनं सोऽपि तथा पङ्कजजन्मनः ९७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
यक्ष्मानुशासनं नाम पञ्चाशोऽध्यायः ५० मार्कण्डेय उवाच दुःसहस्याभवद्भार्य्या निर्म्माष्टि र्नामनाम
तः जाता कलेस्तु भार्य्या या ऋतौ चाण्डाल दर्शनात् १ तयोरपत्यान्यभवन् जगद्व्यापीनि षोडश य-
ष्टौ कुमाराः कन्याश्च तथाष्टावति भीषणाः २ दन्ताकृष्टि स्तथोक्ति श्च परिवर्त्त स्तथा परः अङ्गध्रुक् शकुनि
श्चैव गण्डप्रान्तरति स्तथा ३ गर्भहा सस्यहा चान्यः कुमारास्तनयास्तयोः कन्याश्चान्यास्तथैवाष्टौ ता
सां नामानि मे शृणु ४ नियोजिका वै प्रथमा तथैवान्या विरोधिनी स्वयंहारकरी चैव भ्रामणी ऋतुहारि-
का ५ स्मृतिबीज हरे चान्ये तयोः कन्येऽति दारुणे विद्वेषणायष्टमीनाम्नी कन्या लोकभयावहा ॥ ६ ॥
एतासां कर्म्म वक्ष्यामि दोषप्रशमनञ्चयत् अष्टानाञ्च कुमाराणां श्रूयतां द्विजसत्तम ७ दन्ताकृष्टिः
प्रसूतानां बालानां दशनस्थितः करोति संहर्ष मतीं चिकीर्षु र्दुःसहागमम् ८ तस्योपशमनं कार्य्यं
शुक्लस्य तिल सर्षपैः शयनस्योपरिक्षिप्तैर्भ्रमातुर्येर्दशनोपधौ ९ सुवर्च्चलौषधी स्नाना तथा सच्छास्त्रकी-
र्त्तनात् उष्ट्रकण्टकखड्गास्थि क्षौमवस्त्र विधारणात् १० तिष्ठत्यन्य कुमारस्तु तथास्त्वित्यसकृद्ब्रुवन्
शुभाशुभे नृणां युङ्क्ते तथोक्ति स्तच्च नान्यथा ११ तस्मादुद्दिष्टमाङ्गल्यं वक्तव्यं पण्डितैः सदा दुष्टे श्रुते
तथैवोक्ते कीर्त्तनीयो जनार्द्दनः १२ चराचरगुरु र्ब्रह्मा या यस्य कुलदेवता अन्यगर्भे परान् गर्भान् स्वेन परि
वर्त्तयन् १३ रतिमाप्नोति वाक्यञ्च विवक्षोरन्य देवयत् परिवर्त्तकसंज्ञोऽयं तस्यापि सितसर्षपैः ॥ १४ ॥

रक्षोघ्न मन्त्र जप्यैश्च रक्षां कुर्व्वीत तत्त्ववित्। अन्यैश्चानि लक्षणैर्गात्र मङ्गेषु स्फुरणादिते
ऽन्यतः शुष्टे कुंशोश्च स्याद् ताडने काकादि पक्षि संस्थो ऽन्यः स्वादेन त्यागतोऽपिवा १६ शुभा शुभञ्च कु॰ ॥ २५ ॥ शुभा शुभं
शते: कुमारो ऽन्यो ब्रवीतिवै तत्रापि दुष्टे व्याक्षेप: प्रारम्भ त्याग एवच १७ शुभेद्रुततरं कार्य्य मितिप्राह
प्रजापति: गराडान्तेषु स्थित श्चान्यो मुहूर्त्तार्द्धं द्विजोत्तम १८ सर्व्वारम्भान् कुमारो ऽत्ति प्रशस्ततान्द्वान।
सूयता विप्रोक्त्या देवतास्तुत्या मूलोत्स्नातेन च द्विज १९ गोमूत्र सर्ष पक्वान्नेस्त हस्त ग्रह पूजनैः श्रुत
श्च धर्म्मो यनिषत्करणैः शस्त्र दर्शनैः २० अवज्ञया जन्मनश्च प्रथमं शृणोति गराडवान् गर्भस्त्रीणां।
तया ऽन्यस्तु फलनाशो सुदारुणः २१ तस्य रक्षा सदा कार्य्या नित्यं शौचनिषेवणात् प्रसिद्ध मन्त्र लि-
खनाच्छस्त माल्यादि धारणात् २२ विशुद्ध गेहा वसथादनाया सञ्चैवे द्विज तथैव तस्यहा चान्य: सस्य
१३४ प्रवेशनात् २४ वहिर्वलि प्रदानाच्च सोमाख्यु परि कीर्त्तनात् परदार परद्रव्य हरणादिषु मानवान् ॥ २५ ॥
नियोजयति चैवान्यान् कन्या सा च नियोजिका तस्याः पवित्र पठनात् क्रोध लोभादि वर्ज्जनात् ॥ २६ ॥
नियोजयति मामेषु विरोधा च्च विवर्ज्जनं आकृष्टो ऽन्येन मन्येत ताडितो वा नियोजिका २७ नियोजय-
त्येन मितिन गच्छेत्तद्वशं वुधः परदारादि संसर्गे चित्त मात्मान मेवच २८ नियोजयत्यत्र सामा मिति।
प्रालो विचिन्तयेत् विरोधं कुरुते चान्या दम्पत्योः प्रीय माणयोः २९ वन्धूनां सुहृदां पित्रोः पुत्रैः सा-
वर्णि केश्चया विरोधिनी सा तद्रक्षा कुर्व्वीत वलि कर्म्मणा ३० तथाति वाद सहना च्छास्त्रा चार निषेव-
णात् धान्यं खला गृहाज्जोभ्यः पयः सर्पिस्तथा परा ३१ सन्हि गृहि मङ्गल्या दयहान्ति च कन्यका सा
स्वयंहारि केत्युक्ता सदान्न र्धान तत्परा ३२ महानसादर्द्ध सिद्ध मन्ना गारस्थितं तथा परि विष्य माणान्न
सदा साई भुङ्क्ते च भुञ्जता ३३ उच्छेषणं मनुष्याणां हरत्यन्न ञ्च दुर्ह्रा कर्म्मान्ता गार शालाभ्यः सिद्ध-
मारकंडे पुरान ह्रिं हरति द्विज ३४ गोस्त्री स्तने भ्यश्च पयः क्षीरहारी सदैवसा दध्नो घृतं तिला तैलं सुरागारा तथा सुरां ३५ (मा)

रागं कुसुंभकादीनां कार्पासातु स्रुतमेव च सास्वयं हारिका नाम हरत्यविरतं द्विज ३६ कुर्य्योच्छिखंडिनो हन्दं रक्षार्थे
कृत्रिमां स्त्रियं रक्षा श्चैव गृहे लेख्या वर्ज्या च सौम्यता तथा ३७ होमाग्नि देवता धूप भस्मना च परिष्क्रिया कार्य्या
क्षीरादि भाराडा नामे च तद्रक्षार्थं स्मृतं ३८ उद्वेगं जनयत्यन्या एक स्थान निवासिनः पुरुषस्य तु या प्रोक्ता
भ्रामणी सा तु कन्यका ३९ तस्याथ रक्षां कुर्वीत विक्षिप्तैः सित सर्षपैः आसने शयने चोर्व्यां यत्रास्ते सतु
मानवः ४० चिन्तयेच्च नरः पापा मामेषा दुष्ट चेतना भ्रामयत्यसकृज्जप्य भुवः सूक्तं समाधिना ४१ स्त्रीणां
पुष्पं हरत्यन्या प्रवृत्तं सा तु कन्यका अथ प्रवृत्ते सा ज्ञेया दोःसहा ऋतुहारिका ४२ कुर्व्वीत तीर्थ देवौकश्चै
त्य पर्व्वत सानुषु नदी सङ्गमखातेषु स्नपनं तत्र शान्तये ४३ मन्त्रवित् कृत तत्त्वज्ञः पर्व्व सूत्थमि च द्विज ॥
चिकित्साज्ञश्च वैद्यः सं प्रयुक्तैर्वरौषधैः ४४ स्मृतिञ्चापहरत्यन्या स्त्रीणां सा स्मृति हारिका विविक्त
देश सेवित्वा तस्या श्चोप शमो भवेत् ४५ बीजापहारिणी चान्या स्त्री पुंसोरति भीषणा मेध्यान्न भोजनैः
۱۳۴ स्नानैस्तस्या श्चोप शमो भवेत् ४६ अष्टमी द्वेषणी नाम कन्या लोक भयावहा या करोति नव द्विष्टं नरं ।
नारी मथापि वा ४७ मधु क्षीर घृताक्तांस्तु शान्त्यर्थं होमयेत्तिलान् कुर्व्वीत मित्र विन्दाञ्च तथेष्टिं तत्र
शान्तये ४८ एतेषान्तु कुमाराणां कन्यानां द्विज सत्तम अष्टत्रिंशदपत्यानि तेषां नामानि मे शृणु ४९ दन्ता
कृष्टिर्भूत् कन्या विजल्पा कलहा तथा अवज्ञा हत दुरुक्तिं विजल्पा तत्र शान्तये ५० तामेव चिन्तयेत् ।
प्राज्ञः प्रयतश्च गृही भवेत् कलहा कलहं गेहे करोत्यविरतं नृणां ५१ कुटुम्बनाशहेतुः सा तत्र शान्तिं
निशामय दूर्व्वाङ्कुरान्मधु घृत क्षीराक्तान् बलिकर्म्मणि ५२ विक्षिपेज्जुहुयाच्चैवानलं मित्रञ्च कीर्त्तयेत् ॥
भूतानां मातृभिः सार्द्धं बालकानान्तु शान्तये ५३ विद्यानां तपसाञ्चैव संयमस्य यमस्य च कृष्यां वाणि-
ज्य लाभे च शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ५४ पूजिताश्च यथान्यायं तुष्टिं गच्छन्तु सर्व्वशः कूष्माण्डा यातुधाना-
श्च ये चान्ये गणसंज्ञिताः ५५ महादेव प्रसादेन महेश्वर मतेन च सर्व्व एते नृणां नित्यं तुष्टिमाप्नुवन्तु ते
مارکنڈے پران ५६ दुष्टाः सर्व्वे निरस्यन्तु दुष्कृतं दुरनुष्ठितं महापातकजं सर्व्वं यच्चान्य द्विघ्न कारणं ५७ तेषामेव प्रसा-

देन विघ्ना नश्यन्तु सर्व्वशः उद्वाहेषु च सर्व्वेषु वृद्धि कर्म्मसु चैव हि ५८ पुराया नुष्ठान योगेषु गुरु देवा-
र्च्चनेषु च जप यज्ञ विधानेषु यात्रासु च चतुर्द्दश ५९ शरीरा रोग्य भोग्येषु सुखदाम धनेषु च वृद्ध बा-
ला तुरेष्वेव शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ६० सोमाम्बु पो तथा म्भोधिः सविता चानिलानलौ तथोक्तिः काल
जिव्हो ऽभूत् पुत्र लाल निकेतनः ६१ सयेयां जननी संस्थ स्तान साधून् विबाधते परिवर्त्त सुतौ द्वौ तु वि-
रूप विकृतौ द्विज ६२ तौ तु वृक्षाग्र परिखा प्राकारा म्भोधि संश्रयौ गुर्व्विरायाः परिवर्त्तन्तौ कुरुतः पार-
पादिषु ६३ कोष्टुके परिवर्त्तन्त्या गर्भस्यान्यो दरान्ततः न वृक्षं चैव नावाहं न प्राकारं सदा दधि ॥६४॥
परिखां वा समा क्रामेद् बला गर्भ धारिणी अङ्गःधुक् तनयं लेभे पिशुनं नाम नामतः ६५ सोऽस्थि मज्ज्ञा-
गतः पुंसां वलमत्य जितात्मनां श्येन काक कपोतांश्च गृध्रोलूकौ च वै सुतान् ६६ अजाय शकुनिः
पञ्च ज गृह्रस्तान् सुरासुराः श्येनं जग्राह मृत्युश्च काकं कालो गृहीतवान् ६७ उलूकं निर्ऋति श्चैव ज-
ग्राहाति भयावहं गृध्रं व्याधिस्त्वशी शोऽस्य कपोतं च स्वयं यमः ६८ एतेषामेव वै ये वै ता भूताः पापो-
पपादने तस्मा च्छ्येनादयो यस्य निलीयेयुः शिरस्यथ ६९ तेनात्म रक्षणाय ालं शान्तिं कुर्य्याद् द्विजो-
त्तम गेहे प्रसूतिरेतेषां तद्वन्नीड़ निवेशने ७० नरस्तं वर्ज्जये द्गेहं कपोतान्तं न मस्तके श्येनः कपोतो गृ-
ध्रश्च काकोलूकौ गृहे द्विज ७१ प्रविष्टाः कथये दन्तं वसतां तत्र वेश्मनि ईदृक् परित्यजे द्गेहं शान्तिं कु-
र्य्याच्च पण्डितः ७२ स्वप्ने ऽपि हि कपो तस्य दर्शनं न प्रशस्यते षड पत्यानि कथ्यन्ते गणाड प्रान्तरतेस्तथा
७३ स्त्रीणां रजस्य वस्थानं तेषां कालं च मे शृणु चत्वार्य्य ह्वानि पूर्व्वानि तथैवान्यत् त्रयोदश ॥७४॥
एकादश तथैवान्य दपत्यं तस्य वै दिने अन्यद्दिनाभि गमने श्राद्ध दाने तथा परे ७५ पर्व्व स्वथान्यत् त-
स्मात्तु वर्ज्यान्येतानि पण्डितैः गर्भ हन्तुः सुतो विघ्नो मोहनी चापि कन्यका ७६ प्रविश्य गर्भ मर्त्यै-
को भुक्त्वा मोहयते ऽपरा जायन्ते मोहना त्तस्याः सर्प मण्डूक कच्छपाः ७७ सरी सृपाणि चान्यानि व-
दीय मथवा पुनः ७८ वृक्ष छाया श्रयां राज्ञा वथवा-

۱۳۴ مارکنڈے پوران

त्रि चतुष्टये श्मशान कूटभूमिष्ठा सुत्तरीय विवर्ज्जिता ७९ रुद्यमानां निशीथे ऽथ आविशेत्तामसौ स्त्रि-
यं तस्य हन्तुस्तथैवैकः क्षुद्रको नाम नामतः ८० यस्यार्द्धं स सदा हन्ति लब्ध्वा रन्ध्रं शृणुष्व तत् अमा
ङ्गल्य दिनारम्भे सुहृन्नो वदते चयः ८१ क्षेत्रेष्वन्नु प्रवेशं वै करोत्यन्तोयसन्धिषु तस्मात् कल्यः सुप्रशान्ते
दिने ऽभ्युक्षये निशाकरं ८२ कुर्य्यादारक्षसन्तिन्व हृष्टस्तुष्टः सहायवान् नियोजिकेतिया कन्या दुः
सहस्य मयोदिता ८३ जातं प्रचोदिकासंज्ञं तस्याः कन्या चतुष्टयं मत्तोन्मत्त प्रमत्ताख्ये नवानाम्ध्येस्तुताः
सदा ८४ समा विशन्ति नाशाय चोदयन्तीह दारुणां अधर्म्मे धर्म्मरूपेण कामं चाकामरूपिणां ॥ ८५ ॥
अनर्थे चार्थ रूपेण मोक्षं चामोक्ष रूपिणां दुर्विनीता विना शौचं दर्शयन्ति पृथङ्नरान् ८६ आस्यन्ते
ताभिरन्याभिः पुरुषा यान्ति पृथक् नराः तासां प्रवेश अपगृहे सन्ध्याक्षेपेषु उदुम्बरे ८७ स्नाता विधात्रो स्व-
बलिर्यत्र काले न दीयते भुञ्जतां पिबतां वापि सद्भिः क्लिन्नेऽस्मि विप्लुते ८८ नवनारीषु संक्रान्ति स्तासामा
१३८ अशिजायते विरोधिन्या स्त्वयः पुत्रो चोदको ग्राहकस्तथा ८९ तमः प्रच्छादकश्चान्य स्तत्स्वरूपं शृणु-
ष्व मे प्रदीपं तैलसं सर्गो दूषिते लङ्घिते तथा ९० मुशलोलूखले यत्र पादुके वासने स्त्रियः सूपेदाना
दिकं यत्र सदा कृष्य तथासनं ९१ यत्रोपलिप्तं चान्नं रूपे विहारः क्रियते गृहे दर्व्वीमुखेन यत्राग्नि राहृतो
ऽन्यत्र नीयते ९२ विरोधिनी सुता स्तत्र विजृम्भन्ते प्रचोदिताः स्को जिह्वागतः पुंसां स्त्रीगताश्चाली-
कसत्यवान् ९३ चोदको नाम स प्रोक्तः पे शून्यं कुरुते गृहे अवधान हतश्चान्यः श्रवणस्थो ऽतिदुर्म्मतिः
९४ करोति ग्रहणान्तेषां वचसां ग्राहकस्तु सः आक्रम्यान्यो मनो नृणां तमसा छाद्य दुर्म्मतिः ९५ क्रोधं
जनयते यस्तु तमः प्रच्छादकस्तु सः स्वयं हार्य्यास्तु चौर्य्येन जनितन्तन यत्रयं ९६ सर्व्वहार्य्यहे हारी च
वीर्य्यहारी तथैव च अनाचान्त गृहेष्वेते मन्दाचार गृहेषु च ९७ अप्रक्षालित पादेषु प्रविशन्त्यु महानसं ॥
खलेषु गोष्ठेषु चैवै द्रोहायेषु गृहेषु वै ९८ तेषु सर्व्वे यथान्यायं विहरन्ति रमन्ति च भ्रामराया स्तनयस्त्वेकः
مارکنڈے پوران काक जङ्घ इति स्मृतः ९९ तेनाविष्टो रतिं सर्व्वो नैव प्राप्नोतिवैपुरे भुञ्जन् यो गायते मैत्रे गायते हसते चयः

१०० सन्ध्यामैथुनिनश्चैव नरमाविशति द्विज कन्यात्रयं प्रसूता साया कन्या ऋतुहारिणी १०१ एका कु-
चहरा कन्या अन्या व्यञ्जनहारिका तृतीया तु समाख्याता कन्यका जातहारिणी १०२ यस्यान क्रिय-
ते सर्व्वः सम्यक् वैवाहिको विधिः कालोऽतीतोऽथवा तस्या हरत्येका कुचद्वयं १०३ सम्यक् श्राद्ध मद-
त्वा च तथा नच्चर्यं च मातरं दिवाहिता याः कन्याया ह्रन्ति व्यंजनं तथा १०४ अरण्यम्बु शून्ये च तथा विधूपे
सूतिका गृहे अदीप शस्त्र मुशले भूति सर्षपवर्जिते १०५ अनुप्रविश्य सा जातमपहृत्यात्म सम्भवं ॥
क्षणं प्रसविनी वाले तत्रैवोत्सृजते द्विज १०६ सा जातहारिणी नाम सुघोरा पिशिताशना तस्मात्।
संरक्षणं कार्य्यं यत्नतः सूतिकागृहे १०७ स्मृतिश्चाप्रयतानाञ्च शून्यागार निषेवणात् अपहन्ति सु-
तस्तस्याः प्रचण्डो नाम नामतः १०८ यैत्रिभ्यस्तस्य सम्भूता लीकाः शतसहस्रशः चण्डालयोनयश्चा
ष्टौ दण्डपाशाति भीषणाः १०९ क्षुधा विष्टास्ततो लोकास्ता श्च चण्डालयोनयः अभ्यधावन्त चान्यो
न्यमत्तुकामाः परस्परं ११० प्रचण्डो वारयित्वा तु तांस्ता श्चण्डालयोनयः समये स्थापयामास या।
दृशो तादृशं शृणु १११ अद्यप्रभृति लोका नामावासं यो हि दास्यति दण्डं तस्याहमतुलं पातयिष्ये न सं-
शयः ११२ चण्डालयोन्येऽवसथे लीकायाः प्रसविष्यति तस्याश्च सन्ततिः पूर्व्वा सा च सद्योन शिष्यति॥
११३ प्रसूते कन्यके द्वे तु स्त्री पुंसो बीजहारिणी वातरूपा सदूपा च तस्याः प्रहरणाच्युते ११४ वातरूपा
निषेकान्ते सा यस्मै क्षिपते सुतं स पुमान् वातशुक्रत्वं प्रयाति वनिता पिवा ११५ तथैव गच्छतः सद्यो नि-
र्बीजत्वम सद्रूपया अन्ना ताशी नरो योऽसौ तथा चापि वियोगिनः ११६ विद्वेषिणी तथा कन्या भ्रूकुटी
कुटिलानना तस्या द्वौ तनयौ पुंसामपकार प्रकाशकौ ११७ निर्बीजत्वे नरो याति नारी वा शौचवर्जि-
ता यैशून्याभिरतं लोलमसज्जनंनिषेवणं ११८ पुरुष द्वे विशश्चैतौ नरमाक्रम्य तिष्ठतः माता भ्राता
तथा मित्रैरभीष्टैः स्वजनैः परैः ११९ विद्विष्टो नाशमायाति पुरुषो धर्म्मतोऽर्थतः एकस्तु स्वगुणांल्लो-
के प्रकाशयति पापकृत १२० द्वितीयस्तु गुणान् मैत्रीं लोकस्यामपकर्षति इत्येते दोःसहाः सर्व्वे।

यक्षराः सन्ततावथ पापा चाराः समाख्याता येर्व्याप्त मखिलं जगत् १२२ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
दौः महोत्पत्ति समापनं नाम ५१ मार्कण्डेय उवाच इत्येष तामसः सर्गो ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः रुद्र
सर्गं प्रवक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु १ तनयाश्च तथैवाष्टौ पत्न्यः पुत्राश्च ते तथा कल्पादावात्मनस्तु-
ल्यं सुतं प्रध्यायतः प्रभोः २ प्रादुरासीदथाङ्केऽस्य कुमारो नीललोहितः रुरोद सुस्वरं सोऽथ द्रवं श्च द्वि-
जसत्तम ३ किं रोदिषीति तं ब्रह्मा रुदन्तं प्रत्युवाच ह नाम देहीति तं सोऽथ प्रत्युवाच जगत्पतिं ४ रुद्रस्त्वं
देवनाम्नासि मारोदीर्धैर्य्यमावह एवमुक्तस्ततः सोऽथ सप्त कृत्वो रुरोद ह ५ ततोऽन्यानि ददौ तस्मै सप्त
नामानि वै प्रभुः स्थानानि चैषामष्टानां पत्नीः पुत्रांश्च वै द्विज ६ भवं सर्व्वं तथेशानं तथा पशुपतिं ।
प्रभुः भीममुग्रं महादेवमुवाच स पितामहः ७ चक्रे नामान्यथैतानि स्थानान्येषां चकार ह सूर्य्यो
जलं मही वन्हिर्व्वायुराकाशमेव च ८ दीक्षितो ब्राह्मणः सोम इत्येतास्तनवः क्रमात् सुवर्च्चला तथैवो-
१३८ मा विकेशी चापरा स्वधा ९ स्वाहा दिशस्तथा दीक्षा रोहिणी च यथाक्रमं सूर्य्यादीनां द्विज ज्ञेयं रुद्राद्यै
र्नामभिः सह १० शनैश्चरस्तथा शुक्रो लोहिताङ्गो मनोजवः स्कन्दः सर्गोऽथ सन्तानो बुधश्चानुक्रमात्
सुताः ११ एवम्प्रकारो रुद्रोऽसौ सतीं भार्य्यामविन्दत दक्षकोपाच्च तत्याज सा सती स्वं कलेवरं १२ हिम
वद्दुहिता सा भून्मेनायां द्विजसत्तम तस्या भ्राता तु मैनाकः सखाम्भोधेरनुत्तमः १३ उपयेमे पुनश्चैव नाम
नन्यां भगवान् भवः देवौ धाता विधातारौ भृगोः ख्यातिरसूयत १४ श्रियञ्च देवदेवस्य पत्नी नाराय-
णस्य या आयतिर्नियतिश्चैव मेरोः कन्ये महात्मनः १५ धाता विधात्रोस्ते भार्य्ये तयोर्ज्जातौ सुतावुभौ
प्राणश्चैव मृकण्डुश्च पिता मम महायशाः १६ मनस्विन्यामहं तस्मात् पुत्रो वेदशिरा मम धूम्रवत्यां सम
भवत् प्राणस्यापि निबोध मे १७ प्राणस्य द्युतिमान् पुत्र उत्पन्नस्तस्य चात्मजः अजराश्च तयोः पुत्राः पौ-
त्राश्च बहवोऽभवन् १८ पत्नी मरीचेः सम्भूतिः पौर्णमासमसूयत विरजाः पर्व्वतश्चैव तस्य पुत्रौ महात्म-
नः १९ तयोः पुत्रांस्तु रक्षिष्ये वंशसंकीर्त्तने द्विज स्मृतिश्चाङ्गिरसः पत्नी प्रसूता कन्यकास्तथा ॥ २० ॥

مارکنڈے پران

शिनी वाली कुहूश्चैव राका भानुमती तथा अनुसूया तथैवात्रेर्जज्ञे पुत्रान कल्मषान् २१ सोमं दुर्व्वाससञ्चैव
दत्तात्रेयञ्च योगिनं प्रीत्यां पुलस्त्य भार्य्यायां दत्तोलिस्तत्सुतोऽभवत् २२ पूर्व्वे जन्मनि सोऽगस्त्यः स्मृतः
स्वायम्भुवेऽन्तरे कर्द्दम श्चार्व्व वीरस्च सहिष्णुश्च सुतत्रयं २३ क्षमातु सुषुवे भार्य्या पुलहस्य प्रजापतेः ॥
क्रतोस्तु सन्नति र्भार्य्या वालिखिल्यानसूयत २४ षष्टिर्यानि सहस्राणि ऋषीणा मूर्द्ध्वरेतसां ऊर्ज्जायान्तु व-
शिष्टस्य सप्त जायन्त वै सुताः २५ रजो गात्रोर्द्ध्व वाहुश्च सवल श्चानघस्तथा सुतपाः शुक्र इत्येते सर्व्वे सप्त
र्षयः स्मृताः २६ योऽसावग्निरभीमानी ब्रह्मण स्तनयोऽग्रजः तस्मात् स्वाहा सुतान लेभे त्रीनुदारौज-
सो द्विज २७ पावकं पवमानञ्च शुचिञ्चापि जलाशिनं तेषान्तु सन्तता वन्ये चत्वारिंशच्च पञ्च च ॥ २८ ॥
कथ्यन्ते बहुशश्चैते पिता पुत्र त्रयञ्च यत् एवमेकोन पञ्चाशद्वह्नयाः परिकीर्त्तिताः २९ पितरो ब्रह्मणा
सृष्टा ये व्याख्याता मया तव अग्निष्वाता वर्हिषदोऽनग्नयः साग्नयश्च ये ३० तेभ्यः स्वधा सुते जज्ञे मेनां वै
धारिणीं तथा ते उभे ब्रह्म वादिन्यौ योगिन्यौ चाप्युभे द्विज ३१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे रुद्र सर्गा विधा-
नो नाम ५२ क्रौष्टुकिरुवाच स्वायम्भुवं त्वया ख्यातमेतन्मन्वन्तरञ्च यत् तदहं भगवन् सम्यक् श्रोतु-
मिच्छामि कथ्यतां १ मन्वन्तर प्रमाणञ्च देवा देवर्षयस्तथा ये च क्षितीशा भगवन् देवेन्द्रश्चैव यस्तथा ॥ २॥
मार्कण्डेय उवाच मन्वन्तराणां संख्याता साधिका ह्येक सप्ततिः मानुषेण प्रमाणेन शृणु मन्वन्तरञ्च
मे ३ त्रिंशत्कोट्यस्तु संख्याताः सहस्राणि च विंशतिः सप्तषष्टिस्तथान्यानि नियुतानि च संख्यया ॥ ४॥
मन्वन्तर प्रमाणञ्च इत्येतत् साधिकं विना अष्टौ शत सहस्राणि दिव्यया संख्यया स्मृतं ५ द्विपञ्चाशत्त
थान्यानि सहस्राण्यधिकानि च स्वायम्भुवो मनुः पूर्व्वं मनुः स्वारोचिषस्तथा ६ औत्तमस्तामसश्चैव
रैवतश्चाक्षुषस्तथा षडेते मनवोऽतीतास्तथा वैवस्वतोऽधुना ७ सावर्णिः पञ्च रौच्याश्च भौत्याश्चाग-
मिनस्त्वमी एतेषां विस्तरं भूयो मन्वन्तर परिग्रहे ८ वक्ष्ये देवानृषींश्चैव यक्षेन्द्राः पितरश्च ये उत्पत्तिं
संग्रहं ब्रह्मन् श्रूयतामस्य मन्वन्ततिः ९ यज्ञ तेषाम भूत सेने तद्‌जाया महात्मनो मनोः स्वायम्भुवस्यासन्

दश पुत्रास्तु तत्समाः १० येरियं पृथिवी सर्व्वा सप्तद्वीपा सपर्व्वता ससमुद्राकरवती प्रतिवर्षं निवेशिता॥
११ स्वायम्भुवेऽन्तरे पूर्व्वमाद्ये त्रेतायुगे तथा प्रियव्रतस्य पुत्रैस्तैः पौत्रैः स्वायम्भुवस्य च १२ प्रियव्रतात्।
प्रजावत्यां वीरात् कन्या व्यजायत कन्या सा तु महाभागा कर्द्दमस्य प्रजापतेः १३ कन्ये द्वे दश पुत्राश्च।
सम्राट् कुक्षी च ते उभे तयोर्वै भ्रातरः शूराः प्रजापति समा दश १४ अग्नीध्रो मेधातिथिश्च वपुष्मांश्च
तथा परः ज्योतिष्मान्द्युतिमान् भव्यः सवनः सप्तमस्तते १५ प्रियव्रतोऽभ्यषिञ्चत्तान् सप्त सप्तसु पार्थि-
वान् द्वीपेषु तेन धर्म्मेण द्वीपांश्चैव निबोध मे १६ जम्बूद्वीपे तथाग्नीध्रं राजानं कृतवान् पिता प्लक्षद्वी-
पेश्वरश्चापि तेन मेधातिथिः कृतः १७ शाल्मलेस्तु वपुष्मन्तं ज्योतिष्मन्तं कुशाह्वये क्रौञ्च द्वीपे द्युति
मन्तं भव्यं शाकाह्वये श्वरं १८ पुष्कराधिपतिञ्चापि सवनं कृतवान् सुतं महावीतो धातकिश्च पुष्क-
राधिपतेः सुतौ १९ द्विधा कृत्वा तयोर्वर्षं पुष्करः सन्न्यवेशयत भव्यस्य पुत्राः सप्तासन्नामतस्तान्नि।
बोधमे २० जलदश्च कुमारश्च सुकुमारो मनीवकः कुशोत्तरोऽथ मेधावी सप्तमस्तु महाद्रुमः २१ तन्नाम
कानि वर्षाणि शाकद्वीपे चकार सः तथा द्युतिमतः सप्त पुत्रास्तांश्च निबोध मे २२ कुशलो मनुगश्चोष्णः
प्राकरश्चार्थकारकः मुनिश्च दुन्दुभिश्चैव सप्तभिः परिकीर्त्तितः २३ तेषां स्वनामधेयानि क्रौञ्च द्वीपे।
तथा भवन् ज्योतिष्मंतः कुशद्वीपे पुत्रनामाङ्कितानि वै २४ तत्रापि सप्त वर्षाणि तेषां नामानि मे शृणु॥
उद्भिदं वैणवञ्चैव सुरथं लम्बनं तथा २५ धृतिमत् प्राकरञ्चैव कापिलं चापि सप्तमं वपुष्मतः सुताः
सप्त शाल्मले शस्य चाभवन् २६ श्वेतश्च हरितश्चैव जीमूतो रोहितस्तथा वैद्युतो मानसश्चैव केतु।
मान् सप्तमस्तथा २७ तथैव शाल्मले स्तेषां समनामानि सप्त वै सप्त मेधातिथेः पुत्राः प्लक्षद्वीपेश्वर-
स्य वै २८ येषां नामाङ्कितैर्वर्षैः प्लक्षद्वीपस्तु सप्तधा पूर्व्वं शाकभवं वर्षं शिशिरन्तु सुखोदयं ॥ २९ ॥
आनन्दञ्च शिवञ्चैव क्षेमकञ्च ध्रुवन्तथा प्लक्षद्वीपादिभूतेषु शाकद्वीपान्तिमेषु वै ३० ज्ञेयः पञ्चसु
धर्म्मश्च वर्णाश्रम विभागजः नित्यः स्वाभाविकश्चैव अहिंसा विभि वर्ज्जितः ३१ पञ्चस्वेतेषु वर्षेषु।

सर्व्व साधारणः स्मृतः अग्नीध्राय पिता पूर्व्वं जम्बु द्वीपं ददौ द्विज ३२ तस्य पुत्रा बभूवुर्हि प्रजापतिसमा
नव ज्येष्ठो नाभि रिति ख्यात स्त स्य किं पुरुषो ऽनुजः ३३ हरि वर्ष स्तृतीय स्तु चतुर्थो ऽभूदिला वृतः ॥
वर्ष श्च पञ्चमः पुत्रो हिरण्यः षष्ठ उच्यते ३४ कुरुस्तु सप्तम स्तेषां भद्राश्व श्चाष्टमः स्मृतः नवमः केतु
माल श्च तन्नाम्ना वर्ष संस्थितिः ३५ यानि किं पुरुषा ख्यानि वर्षा णि तानि हि मा ह्वयं तेषां स्वभावतः ऽ
सिद्धिः सुख प्राया ह्ययत्नतः ३६ विपर्य्ययो न तेष्वस्ति जरा मृत्यु भयं न च धर्म्मा धर्म्मौ न तेष्वा स्तां नोत्त
माधममध्यमाः ३७ नवै चतुर्युगा वस्था नार्त्तवा ऋतवो न च अग्नीध्र सूनो नाभेस्तु ऋषभो ऽभूत्सुतो द्विज
३८ ऋषभाद्भरतो जज्ञे वीरः पुत्र शता द्वरः सो ऽभि षिच्यर्ष भः पुत्रं महा प्राव्राज्य मा स्थितः ॥ ३९ ॥
तपस्ते पे महा भाग पुलहा श्रम संश्रयः हिमाह्वं दक्षिणं वर्षं भरताय पिता ददौ ४० तस्मात्तु भारतं वर्षं
तस्य नाम्ना महात्मनः भरत स्याप्य भूत्पुत्रः सुमति र्नाम धार्म्मिकः ४१ तस्मिन्राज्यं समा वेश्य भरतो
ऽपि वनं ययौ एतेषां पुत्र पौत्रैस्तु सप्त द्वीपा वसुन्धरा ४२ प्रिय व्रतस्य पुत्रैस्तु भुक्ता स्वायम्भुवे ऽन्तरे ॥
एष स्वायम्भुवः सर्गः कथि तस्ते द्विजोत्तम ४३ पूर्व्वं मन्वन्तरे सम्यक् किमन्यत् कथयामिते ॥ ४४ ॥
इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मन्वन्तर कथनं नाम ५३ क्रौष्टु किरुवाच कति द्वीपाः समुद्रा वा पर्व्वता
वा कति द्विज कियन्ति चैव वर्षाणि तेषां नद्य श्च का मुने १ महा भूत प्रमाणं ञ्च लोका लोक न्तथैव च
पर्य्या प्तं परिमाणं ञ्च गति ञ्चन्द्रार्क योरपि २ एतत् प्रब्रूहि मे सर्व्वं विस्तरेण महामुने ३ मार्कण्डेय उवाच
शतार्द्ध कोटि विस्तारा पृथिवी कृत्स्न शो द्विज तस्या हि स्थान मखिलं कथयामि शृणुष्वतत् ४ येते द्वीपा
मया प्रोक्ता जम्बू द्वीपा दयो द्विज पुष्करान्ता महा भाग शृणवेषां विस्तरं पुनः ५ द्वीपात्तु द्विगुणो द्वीपो
जम्बू प्लक्षो ऽथ शाल्मलिः कुशः क्रौञ्च स्तथा शाकः पुष्कर द्वीप एव च ६ लवणेक्षु सुरा सर्पिर्द धि दुग्ध
जला ब्धिभिः द्वि गुणै र्द्वि गुणै र्वृद्ध्या सर्व्वतः परिवेष्टिताः ७ जम्बू द्वीपं स्य संस्थानं प्रवक्ष्ये ऽहं निबोध मे
लक्ष मेकं योजनानां वृत्तो विस्तार दैर्घ्यतः ८ हिम वान हेम कूट श्च ... मेरुरेव च नीलः श्वेत स्तथा॥

ब्र० पु० श्रृङ्गी सप्तास्मिन् वर्ष पर्व्वताः ९ द्वौ लक्ष योजनायामौ मध्ये तत्र महा चलौ तयार्दक्षिणतो यौ तु यौ तथोत्तर
१४२ तो गिरी १० दशाभिर्दशाभिर्न्यूनैः सहस्रैस्तैःपरस्परं द्वि साहस्रोच्छ्रयाः सर्व्वे तावद्विस्तारिणश्च ते ॥ ११ ॥
समुद्रान्तः प्रविष्टाश्च षडस्मिन् वर्ष पर्व्वताः दक्षिणोत्तरतो निम्ना मध्ये तुङ्गायता क्षितिः १२ वेद्यर्द्धे ।
दक्षिणे त्रीणि त्रीणि वर्षाणि चोत्तरे इलावृतं तयोर्मध्ये चन्द्रार्द्धाकारवत् स्थितं १३ ततः पूर्व्वेण भद्रा ।
श्वं केतुमालञ्च पश्चिमे इलावृतस्य मध्ये तु मेरुः कनक पर्व्वतः १४ चतुरशीति साहस्रस्तस्योच्छ्रायो ।
महा गिरेः प्रविष्टः षोडशाधस्ताद्विस्तीर्णः षोडशैव तु १५ शरावसंस्थितत्वाच्च द्वात्रिंशन्मूर्द्ध्नि विस्तृत
श्शुक्लः पीतोऽसितो रक्तः प्राच्यादिषु यथा क्रमं १६ विप्रो वैश्यस्तथा शूद्रः क्षत्रियश्च सवर्णतः तस्योपरि ।
तथैवाष्टौ पूर्व्वादिषु यथा क्रमं १७ इन्द्रादि लोकपालानां तन्मध्ये ब्रह्मणः सभा योजनानां सहस्राणि चतु
र्दशसमुच्छ्रिता १८ अयुतोच्छ्रायस्तस्याधस्तथा विष्कम्भ पर्व्वताः प्राच्यादिषु क्रमेणैव मन्दरो गन्धमादनः
१८। विपुलश्च सुपार्श्वश्च केतु पादप शोभिताः कदम्बो मन्दरे केतुर्जम्बूर्व्वै गन्धमादने २० विपुले च तथाश्वत्थः
सुपार्श्वे च वटो महान् एकादश शतायामा योजनानामिमे नगाः २१ जठरो देवकूटश्च पूर्व्वस्यां दिशि पर्व्वतौ
आनील निषधौ प्राप्तौ परस्पर निरन्तरौ २२ निषधः पारिपात्रश्च मेरोःपार्श्वे तु पश्चिमे यथा पूर्व्वौ तथा चैता
वानील निषधायतौ २३ कैलासो हिमवांश्चैव दक्षिणेन महा चलौ पूर्व्व पश्चायतावेतावर्णवान्तर्व्यवस्थि
तौ २४ श्रृङ्गवान् जारुधिश्चैव तथैवोत्तर पर्व्वतौ यथैव दक्षिणे तद्वदर्णवान्तर्व्यवस्थितौ २५ मर्य्यादा ।
पर्व्वता ह्येते कथ्यन्तेऽष्टौ द्विजोत्तम हिमवद्धेमकूटादि पर्व्वतानां परस्परं २६ नवयोजन साहस्रं प्रागुदग्द
क्षिणोत्तरं मेरोरिलावृते तद्वदन्तरेवै चतुर्द्दिशं २७ फलानि यानि वै जम्ब्वा गन्धमादन पर्व्वते गजदेह प्रमा ।
णानि पतन्ति गिरि मूर्द्धनि २८ तेषां स्रावान् प्रभवति ख्याता जम्बू नदीति वै यत्र जाम्बूनदं नाम कनकं ।
सम्प्रजायते २९ सा परिक्रम्य वै मेरुं जम्बू मूलं पुनर्नदी विशति द्विज शार्दूल पीयमाना जनैः स्ततः ३०
भद्राश्वेऽश्वशिरा विष्णुर्भारते कूर्म्म संस्थितिः वराहः केतुमाले च मत्स्य रूपस्तथोत्तरे ३१ तेषु ।

नक्षत्र विन्यासा द्वितया: सम वस्थिता: चतुर्थ्वपि द्विज श्रेष्ठ ग्रहा भि भव पादका: ३२ इति श्री मार्कण्डेय
पुराणे भुवन कोशे जम्बू द्वीप वर्णनं नाम ५४ मार्कण्डेय उवाच शैलेषु मन्दरा द्येषु चतुर्ष्वेव द्विजोत्तम ॥
वनानि यानि चत्वारि सरांसि च निबोध मे १ पूर्व्वे चैत्ररथं नाम दक्षिणे नन्दनं वनं वैभ्राजं पश्चिमे शैले सा
वित्रे चोत्तरा चले २ अरुणोदं सर: पूर्व्वं मानसं दक्षिणे तथा शीतोदं पश्चिमे मेरोर्महा भद्रं तथोत्तरे ॥ ३ ॥
शीतार्त्त श्च कमुञ्ज श्च कुलीरो ऽथ सुकङ्कवान् मणि शैलो ऽथ वृषवान् महा नीलो भवाचल: ४ सविन्दु
मन्दरो वेणु स्तामसो निषध स्तथा देव शैल श्च पूर्व्वेण मन्दरस्य महा चल: ५ त्रिकूट शिखराद्रि श्च कलिङ्गो
ऽथ पतङ्ग·क: रुचक: सानुमां श्चाद्रिस्ताम्रको ऽथ विशाखवान् ६ श्वेतोदर: समूल श्च वसुधार श्च रत्नवान्
एक शृङ्गो महा शैलो राज शैल: पिपाठक: ७ पञ्च शैलो ऽथ कैलाशो हिमवां श्चा चलोत्तम: इत्येते दक्षिणे
पार्श्वे मेरो: प्रोक्ता महा चला: ८ सुरक्ष: शिशिराक्ष श्च वैदुर्य्य: कपिल स्तथा पिञ्जरो ऽथ महा भद्र: सुरस:
 कपिलो मधु: ९ अञ्जन: कुक्कुट: कृष्ण: पाण्डर श्चा चलोत्तम: सहस्र शिखर श्चाद्रि: पारि पात्र: सशृ-
ङ्गवान् १० पश्चिमेन तथा मेरो र्विष्कम्भात् पश्चिमा द्वहि: एते ऽचला: समाख्याता: शृणुष्वा न्यां स्तथोत्त-
रान् ११ शङ्ख·कूटो ऽथ वृषभो हंसना भस्तथा चल: कपिलेन्द्र स्तथा शैल: सानुमान् नील एव च ॥ १२ ॥
स्वर्ण शृङ्गी शात शृङ्गी पुष्पको मेघ पर्व्वत: विरजाक्षो वरा हाद्रि र्म यूरो जारुधि स्तथा १३ इत्येते कथिता
ब्रह्मन् मेरोरुत्तरतो नगा: एतेषां पर्व्वतानान्तु द्रोण्यो ऽतीव मनोहरा: १४ वनैरमल पानीयै: सरोभिरुप·
शोभिता: तासु पुण्य कृतां जन्म मनुष्याणां द्विजोत्तम १५ एते भौमा द्विज श्रेष्ठ स्वर्गा: स्वर्ग गुणाधिका:
न तासु पुण्य पापा नाम पूर्व्वो नासु पार्ज्जनं १६ पुण्योप भोगा एवोक्ता देवानामपि ता स्वपि शीतान्ता·
द्येषु चैतेषु शैलेषु द्विज सत्तम १७ विद्या धराणां यक्षाणां किन्नरोरग रक्षसां देवा नाञ्च महा वासा गन्ध
र्व्वाणां च शोभना: १८ महा पुण्या मनो ज्ञे श्च सदेवो पवनै र्युता: सरांसि च मनोज्ञानि सर्व्वर्त्तु सुख दोऽनि-

ल: १९ न चैतेषु मनुष्याणां वैमनस्यानि कुत्रचित् तदेवं पार्थिव पद्म चतुष्पत्रं मयो दितं २० भद्राश्वभारता

… तस्य पार्थिव पद्म चतुष्पत्र मयो दितं २० भद्राश्वभारता

द्यानि पत्राण्यस्य चतुर्दिशं भारतं नाम यद्वर्षं दक्षिणेन मयो दितं २१ तत्कर्म्म भूमिनीन्यच्च से प्राप्ति: पुण्य
पापयो: एतत् प्रधानं विज्ञेयं यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं २२ तस्मात् स्वर्गापवर्गौ च मानुष्य नारका वपि तिर्य्य
क्त मथवा प्यन्यत् नर: प्राप्नोति वै द्विज २३ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे भुवन कोशो नाम ५५ मार्कण्डेय
उवाच धराधारं जग द्योनिं पदं नारायणस्य च तत: प्रवृत्ता या देवी गङ्गा त्रिपथ गामिनी १ सा प्रविश्य
सुधायोनिं सो ममाधारमम्भसां तत: सम्बध्य मानार्कर श्मिसङ्घा ति पावनी २ पपात मेरु पृष्ठे च सा चतु-
र्द्धा ततो ययौ मेरु कूट तटान्ते भ्यो निपतन्ती विवर्जिता ३ विकीर्य्य माणा सलिला निरालम्बा पपात सा ॥
मन्दरा द्येषु पादेषु प्रवि भक्तो दका समं ४ चतुर्ष्वपि पपाताम्बु विभिन्ना द्रि शिलोच्चया पूर्व्वा सीते ति
विख्याता ययौ चैत्र रथं वनं ५ तत्प्लाव यित्वा च ययौ वरुणोदं सरोवरं सीतान्तञ्च गिरिं तस्मात्त त श्चा
न्यान् गिरीन् क्रमात् ६ गत्वा भुवं समा साद्य भद्राश्वाज्जलधिं गता तथैवालक नन्दाख्या दक्षिणे गन्ध
१८४ मादने ७ मेरु पाद वनं गत्वा नन्दनं देव नन्दनं मान सञ्च महा वेगात् प्लाव यित्वा सरोवरं ८ आसाद्य शैल
राजानं रम्यं त्रि शिखरन्तथा तस्माच्च पर्व्वतान् सर्व्वान् दक्षिणो पक्रमो दितान् ९ तान् प्लाव यित्वा सं
प्राप्ता हिमवन्तं महा गिरिं दधार तत्र तां शम्भुर्न मुमोच वृषध्वज: १० भगीरथे नोप वासै: स्तुत्या चारा-
धितो विभु: तत्र मुक्ता च शर्व्वेणासप्त धा दक्षिणो दधिं ११ प्रवि वेश त्रिधा प्राच्यां प्लाव यन्ती महा नदी ॥
भागीरथ रथस्यानु स्रोत सै केन दक्षिणां १२ तथैव पश्चिमे पादे विपुले सा महा नदी स्वरक्षु रिति विख्या-
ता वै भ्राजे साचलं ययौ १३ शीतो दञ्च सरस्तस्मात् प्लाव यन्ती महा नदी स्वरक्षु: पर्व्वतं प्राप्ता तत श्च त्रि
शिखं गता १४ तस्मात् क्रमेण चान्येषां शिखरेषु निपत्य सा केतुमालं समा साद्य प्रविष्टा लवणोदधिं ॥
सुपार्श्वन्तु तथैवा द्रिं मेरु पादं हिमा गता तत्र सोमे ति विख्याता सा ययौ सवितुर्वनं १६ तत्प्लाव यन्ती सं
प्राप्ता महा भद्र सरोवरं तत श्च शंख कूटं सा प्रयाता वै महा नदी १७ तस्माच्च वृषभादीन् सा क्रमात् प्राप्य
मार्कण्डेय पुराण शिलोच्चयान् महार्णव मनु प्राप्ता प्लाव यित्वोत्तरान् कुरून् १८ एव मेषा मया गङ्गा कथिता ते द्विज र्षभ ॥

जम्बूद्वीपनिवेशश्च वर्षाणि च यथातथं १९ वसन्ति तेषु सर्व्वेषु प्रजाः किंपुरुषादिषु सुखप्राया निरातङ्का
न्यूनतोत्कर्षवर्ज्जिताः २० नवस्वपि च वर्षेषु सप्त सप्त कुलाचलाः एकैकस्मिंस्तथा देशे नद्यश्चाद्रिविनिः
सृताः यानि किंपुरुषाद्यानि वर्षाण्यष्टौ द्विजोत्तम तेषूद्भिदानि तोयानि मेघवार्य्यत्र भारते २२ वार्क्षी
स्वाभाविकी देश्या तोयोत्था मानसी तथा कर्म्मजा च नराणां सिद्धिर्वर्षेष्वेतेषु चाष्टसु २३ कामप्रदेभ्यो
वृक्षेभ्यो वार्क्षी सिद्धिः स्वभावजा स्वाभाविकी समाख्याता तृप्तिर्देश्या च देशिकी २४ अपां सौक्ष्म्याच्च
तोयोत्था ध्यानोपेता च मानसी उपासनादिकार्य्यात्तु कर्म्मजा साप्युदाहृता २५ न चैतेषु युगावस्था ना-
धयो व्याधयो न च पुण्यापुण्यसमारम्भो नैव तेषु द्विजोत्तम २६ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे गङ्गावतारो
नाम ५६ क्रौष्टुकिरुवाच भगवन् कथितन्त्वेतज्जम्बूद्वीपं समासतः यदेतद्भवता प्रोक्तं कर्म्म नान्यत्र
पुण्यदं १ पापाय वा महाभाग वर्ज्जयित्वा तु भारतं इतः स्वर्गश्च मोक्षश्च मध्यञ्चान्तञ्च गम्यते ॥ २ ॥
न खल्वन्यत्र मर्त्त्यानां भूमौ कर्म्म विधीयते तस्माद्विस्तरशो ब्रह्मन् ममैतद्भारतं वद ३ ये चास्य भेदा या-
वन्तो यथावत् स्थितिरेव च वर्षो ऽयं द्विजशार्दूल ये चास्मिन् देशपर्व्वताः ४ मार्कण्डेय उवाच भारतस्
यास्य वर्षस्य नव भेदान्निबोध मे समुद्रान्तरिता ज्ञेयास्ते त्वगम्याः परस्परं ५ इन्द्रद्वीपः कशेरुमांस्ताम्र
वर्णो गभस्तिमान् नागद्वीपस्तथा सौम्यो गान्धर्व्वो वारुणस्तथा ६ अयन्तु नवमस्तेषां द्वीपः सागर-
संवृतः योजनानां सहस्रं वै द्वीपो ऽयं दक्षिणोत्तरात् ७ पूर्व्वे किराता यस्यान्ते पश्चिमे यवनास्तथा ब्रा-
ह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्तः स्थिता द्विज ८ इज्यायुधवणिज्याद्यैः कर्म्मभिः कृतपावनाः ॥
तेषां संव्यवहारश्च एभिः कर्म्मभिरिष्यते ९ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्यं पापञ्च वै तदा महेन्द्रो मलयः
सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्व्वतः १० विन्ध्यश्च पारिपात्रश्च सप्तैवात्र कुलाचलाः तेषां सहस्रशश्चान्ये भूध-
राये समीपगाः ११ विस्तारोच्छ्रयिणो रम्या विपुलाश्चात्र सानवः कोलाहलः सवैभ्राजो मन्दरो दर्दुराचलः
१२ वातस्वनो वैद्युतश्च मैनाकः स्वरसस्तथा तुङ्गप्रस्थो नागगिरी रोचनः पाण्डराचलः १३ पुष्पो गिरि

दुर्ज्जयन्तो रैवतोऽर्ब्बुद एवच ऋष्यमूकः सगोमन्तः कूटशैलः कृतस्मरः २४ श्री पर्व्वत श्चकोर श्च शतशो
ऽन्ये च पर्व्वताः तैर्विमिश्रा जन पदा म्लेच्छा श्चार्य्या श्च भागशः २५ तैः पीयन्ते सरित श्रेष्ठा यास्ताः सम्य
ङ्नि बोधमे गङ्गा सरस्वती सिन्धु श्चन्द्र भागा तथा परा २६ यमुना च शतद्रुश्च वितस्तैरावती कुहूः ॥
गोमती धूत पापा च बाहुदा सदृषद्वती २७ विपाशा देविका रंक्षु निश्चीरा गण्डकी तथा कौशिकी ॥
चापगा विप्र हिम वत्पा दनिः सृताः १८ वेद स्मृति र्व्वेदवती वृत्रघ्नी सिन्धु रेवच वेणवा सानन्दनी चैव ॥
सदानीरा मही तथा १९ पारा चर्म्मण्वती नूपी विदिशा वेत्र वत्यपि शिप्रा ह्यवर्णी च तथा परिरि पात्रा
श्रयाः स्मृताः २० शोणो महानद श्चैव नर्म्मदा सुरथाऽद्रिजा मन्दाकिनी दशार्णा च चित्रकूटा तथा
परा २१ चित्रोत्पलासतमसा करमोदा पिशाचिका तथान्या पिप्पलि श्रोणी विपाशा वञ्जुलानदी॥
२२ सुमेरु जा शुक्ति मती शकुली त्रिदिवाक्रमुः स्कन्ध पाद प्रसूता वै तथान्या वेग वाहिनी २३ शिप्रा
१८० पयोष्णी निर्विन्ध्या तापी सनिषधावती वेणाया वैतरणी चैव सिनी वाली कुमुद्वती २४ करतोयामहा
गौरी दुर्गा चान्तः शिरा तथा विन्ध्य पाद प्रसूता स्ता नद्यः पुण्य जलाः शुभाः २५ गोदावरी भीमरथा॥
कृष्णा वेणाया तथा परा तुङ्ग भद्रा सु प्रयोगा वाह्या कावेर्य्यथा परा २६ विन्ध्य पाद विनिष्क्रान्ता॥
इत्येताः सरिदुत्तमाः कृतमाला ताम्र पर्णी पुष्प जा सूत्पलावती २७ मलया द्रिसमुद्भूता नद्यः शीत
जला स्त्विमाः पितृसोमर्षि कुल्या च इक्षुका त्रिदिवा चया २८ लाङ्गुलिनी वंशकरा महेन्द्र प्रभवाः
स्मृताः ऋषि कुल्या कुमारी च मन्दगा मन्द वाहिनी २९ कृपा पलाशिनी चैव शुक्ति मत्प्रभवाः स्मृ
ताः सर्व्वाः पुण्याः सरस्वत्यः सर्व्वा गङ्गाः समुद्रगाः ३० विश्वस्य मातरः सर्व्वाः सर्व्व पापहराः स्मृ-
ताः अन्याः सहस्र शश्चोक्ताः क्षुद्र नद्यो द्विजोत्तम ३१ प्रावृट् काल वहाः सन्ति सदा काल वहा श्चयाः
मत्स्या श्च कूटाः कुल्या श्च कुन्तलाः काशि कोशलाः ३२ अथर्वा श्चार्क लिङ्गा श्च मलका श्च वृकैः सह
مارکنڈے پوران मध्यदेश्या जन पदाः प्रायशोऽमी प्रकीर्तिताः ३३ सह्यस्य चोत्तरे यास्तु यत्र गोदावरी नदी पृथिव्यामपि

कात्त्वायां स प्रदेशो मनोरमः ३४ गोवर्द्धनं पुरं रम्यं भार्गवस्य महात्मनः वाह्लीका वाटधाना श्च आ-
भीराः कालतोयकाः ३५ अपरान्ता श्च शूद्रा श्च पल्लवा श्चर्म्मखण्डिकाः गान्धारा यवना श्चैव सिन्धु-
सौवीर मद्रकाः ३६ शतद्रुजाः कलिङ्गा श्च पारदा हारभूषिकाः माठरा बहुभद्रा श्च कैकेया दशमालि-
काः ३७ क्षत्रियो पनिवेशा श्च वैश्य शूद्र कुलानि च काम्बोजा दरदा श्चैव वर्व्वरा हर्षवर्द्धनाः ॥३८॥
चीना श्चैव तुखारा श्च बहुला वाह्यतो नराः आत्रेया श्च भरद्वाजाः पुष्कला श्च कुशेरुकाः ३९ लम्पाका
शूलकारा श्च चुलिका जागुडैः सह औपधा श्चानिभद्रा श्च किराताना श्च जातयः ४० तामसा हंसमार्गा
श्च काश्मीरा स्तुङ्गनास्तथा शूलिकाः कुहका श्चैव ऊर्णा दर्व्वा स्तथैव च ४१ एते देशा ह्युदीच्यास्तु प्रा-
च्यान्देशान्निबोध मे अधारका मुद्करा अन्तर्गिर्य्या वहिर्गिराः ४२ तथा प्रवङ्गा रङ्गेया मानदा मानव-
र्त्तिकाः ब्रह्मोत्तराः प्रविजया भार्गवा ज्ञेयमल्लकाः ४३ प्राग्ज्योतिषा श्च मद्रा श्च विदेहास्ताम्रलिप्त-
१०७ काः मल्ला मगध गोमन्ताः प्राच्या जनपदाः स्मृताः ४४ अथापरे जनपदा दक्षिणा पथवासिनः पुण्ड्रा
श्च केवला श्चैव गोलाङ्गूला स्तथैव च ४५ शैलूषा मूषिका श्चैव कुसुमा नामवासकाः महाराष्ट्रा माहि-
षका कालिङ्गा श्चैव सर्व्वशः ४६ आभीराः सहवैशिक्या आटव्याः शबरा श्च ये पुलिन्दा विन्ध्यमौले-
या वैदर्भा दण्डकैः सह ४७ पौरिका मौलिका श्चैव अश्मका भोगवर्द्धनाः नैषिका कुन्तला अन्ध्रा
उद्भिदा वनदारकाः ४८ दाक्षिणात्या स्त्वमी देशा अपरान्तान् निबोध मे सूर्प्यारकाः कालिवला
दुर्गा श्चानीकटैः सह ४९ पुलिन्दा श्च सुमीना श्च रूपपाः स्वापदैः सह तथा कुरुमिन श्चैव सर्व्वे चैव
कठाक्षराः ५० नासिक्याद्या श्च ये चान्ये ये चैवोत्तर नर्म्मदाः भीरुकच्छाः समाहेयाः सह सारस्वतैरपि
५१ काश्मीरा श्च सुराष्ट्रा श्च अवन्त्या श्चार्व्वुदैः सह इत्येते ह्यपरान्ता श्च शृणु विन्ध्यनिवासिनः ५२
सराजा श्च करूषा श्च केरला श्चोत्कलैः सह उत्तमर्णा दशार्णा श्च भोज्याः किष्किन्धकैः सह ॥ ५३॥ (५)
مارکنڈے پوران तोशलाः कोशला श्चैव त्रैपुरा वैदिशास्तथा तुम्बुरा श्च म्बुला श्चैव पटवो नैषधैः सह ५४ अन्नजास्तु

ष्टिकारा श्च वीरहोत्रा स्य वन्तयः एते जनपदाः सर्व्वे विन्ध्य पृष्ठ निवासिनः ५५ अतो देशान् प्रवक्ष्यामि-
पर्व्वताश्रयिणश्च ये नीहारा हंसमार्गाश्च कुरवो गुर्गणाः खसाः ५६ कुन्त प्रावरणा श्चैव ऊर्णा दार्व्वाः
सकृत्रकाः त्रिगर्त्ता गालवा श्चैव किराता स्तामसैः सह ५७ कृत त्रेतादिक श्चात्र चतुर्युग कृतो विधिः ए-
एतत्तु भारतं वर्षं चतुःसंस्थान संस्थितं ५८ दक्षिणा परतो ह्यस्य पूर्व्वेण च महोदधिः हिमवानुत्तरेणा
स्य कार्म्मुकस्य यथा गुणः ५९ तदेतद्भारतं वर्षं सर्व्व बीजं द्विजोत्तम ब्रह्मत्व ममरेशत्वं देवत्वं मरुतस्त-
था ६० मृगपशुप्सरो योनिस्तद्वत्सर्व्वे सरीसृपाः स्थावराणाञ्च सर्व्वेषामितो ब्रह्मन् शुभाशुभैः ६१
प्रयाति कर्म्म भूर्ब्रह्मन् नान्या लोकेषु विद्यते देवानामपि विप्रर्षे सदा एष मनोरथः ६२ अपि मानुष्य-
माप्स्यामो देवत्वात्प्रच्युताः क्षितौ मनुष्यः कुरुते तत्तु यन्न शक्यं सुरासुरैः ६३ तत्कर्म्म निगड ग्रस्तैः-
स्वकर्म्म ख्यापनो त्सुकैः न किञ्चित् क्रियते कर्म्म सुखलेशोपबृंहितैः ६४ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
१५८ नद्यादि वर्णनो नाम ५७ क्रौष्टु किरुवाच भगवन् कथितं सम्यक् भवता भारतं मम सरितः पर्व्वता देशा
ये च तत्र वसन्ति वै १ किन्तु कूर्म्मस्त्वया पूर्व्वं भारते भगवान् हरिः कथितस्तस्य संस्थानं श्रोतुमिच्छाम्य
शेषतः २ कथं स संस्थितो देवः कूर्म्मरूपी जनार्द्दनः शुभाशुभं मनुष्याणां व्यज्यते च ततः कथं यथा मु-
खं यथा पादन्तस्य तद्ब्रूह्य शेषतः ३ मार्कण्डेय उवाच प्राङ्मुखो भगवान् देवः कूर्म्मरूपी व्यवस्थितः
आक्रम्य भारतं वर्षं नव भेद मिमं द्विज ४ नवधा संस्थितान्यस्य नक्षत्राणि समन्ततः विषया श्च द्विज-
श्रेष्ठ ये सम्यक् तान्निबोध मे ५ वेद मन्त्रा विमाण्डव्याः शाल्वनीपा स्तथा शकाः उज्जिहाना स्तथा-
वत्स घोष संख्या स्तथा खशाः ६ मध्ये सारस्वता मत्स्याः शूरसेनाः समाथुराः धर्म्मारण्या ज्योतिषि-
का गौरग्रीवा गुडाश्मकाः ७ वैदेहकाः सपाञ्चालाः संकेताः कङ्क मारुताः कालकोटि सपाषण्डाः
पारिपात्र निवासिनः ८ कापिञ्जलाः कुरुब्राह्म स्तथैवो डुम्बरा जनाः गजाह्वया श्च कूर्म्मस्य जलमध्य नि-
مارکنڈے پوران वासिनः ९ कृत्तिका रोहिणी सौम्या एते वा मध्य वासिनां नक्षत्र त्रितयं विप्र शुभाशुभ विपाटकं॥१०॥

हयध्वजो ऽञ्जन श्चैव जन्चा ख्यो मानवा चलः सूर्प कर्णो व्याघ्र मुख: खर्म्मक: कर्व्वटाशन: ११ तथा
चन्द्रेश्वरा श्चैव खशाश्च मगधा स्तथा गिरयो मैथिला: शुभ्रा स्तथा वदन दन्तुरा: १२ प्राग्ज्योतिषा: सलौ-
हित्या: सामुद्रा: पुरुषाद का: पूर्णोत्कटो भद्रगौरस्तथो दय गिरि र्द्विज १३ कषाया मेखला मुष्टास्ता-
म्रलिप्तैक पादपा: वर्द्धमाना: कोशला श्च मुखे कूर्म्मस्य संस्थिता: १४ रौद्र: पुनर्व्वसु: पुष्यो नक्षत्र
त्रितयं मुखे पदे तु दक्षिणे देशा: कौष्ठु के बदत: शृणु १५ कलिङ्ग-बङ्ग-जठरा: कोशला मूषिकान्त-
स्था चेदय श्चोर्द्ध कर्णा श्च मत्स्या द्या विन्ध्य वासिन: १६ विदर्भा नारिकेला श्च धर्म्म द्वीपास्तथै लिका:
व्याघ्र ग्रीवा महा ग्रीवा स्त्रै पुरा: श्म श्रुधारिणा: १७ कैष्किन्ध्या हैम कूटा श्च निषधा: कटकस्थला: ॥
दशार्णा हारिका नग्ना निषादा: काकुला लका: १८ तथैव पर्णशबरा: पौर्व्वे पूर्व्वे दक्षिणे श्लेषर्क्षं
तथा पैत्र्य फाल्गुन्य: प्रथमा स्तथा १९ नक्षत्र त्रितयं पादमाश्रितं पूर्व्व दक्षिणं लङ्का कालाजिना श्
चैव शैलिका निकटा स्तथा २० महेन्द्र मलयाद्री च दर्दुरे च वसन्ति ये कर्कोटक वने ये च भृगुकच्छा: स-
कोङ्कणा: २१ सर्व्वा श्चैव तथा भीरा वेणाया स्तीर निवासिन: अवन्तयो दास पुरास्तथैवा कणिनो जना:
२२ महा राष्ट्रा: सकर्णाटा गोन र्द्दाश्चित्र कूटका: चोला: कोल गिरा श्चैव क्रौञ्च द्वीप जटा धरा: ॥ २३ ॥
कावेरी ऋष्य मूकस्था नासि क्या श्चैव ये जना: शङ्ख-शुक्त्यादि वैदूर्य शैल प्रान्त चरा श्च ये २४ तथा वा-
रिचरा: कोला: चर्म्म पट्ट निवासिन: गणवाह्या: परा: कृष्णा द्वीप वासिनी वासिन: २५ सूर्य्याद्रौ
कुमुदाद्रौ च ये वसन्ति तथा जना: औखावना: सपिशिका स्तथा ये कर्म्म नायका: २६ दक्षिणा: कौ-
रुषा ये च ऋषिकास्तापसाश्रमा: ऋषभा: सिंहला श्चैव तथा काञ्ची निवासिन: २७ तिलङ्ग कुञ्ज-
रदरी कच्छ वासा श्च ये जना: ताम्रपर्णी तथा कुक्षिरिति कूर्म्मस्य दक्षिणा: २८ फाल्गुन्य श्चोत्तरा
हस्त चित्रा चर्क्षत्रयं द्विज कूर्म्मस्य दक्षिणे कुक्षौ बाह्य पादस्तथा परे . २९ काम्बोजा: पह्लवा श्चैव
तथैव वडवा मुखा: तथा च सिन्धु सौवीरा: आनर्त्ता वनिता मुखा: ३० द्रावणा: मार्गिगा: शूद्रा: कर्णा

१४८

(मार्क॰)

प्राश्चेय वर्व्वरा: किराता: पारदा: पाराङ्गा स्तथा पार ग्रवा: कला: ३१ पूर्वे कोहेम गिरि का: सिन्धु काल॰
कवैरता: सौराष्ट्रा दरदा श्चैव द्राविडा श्च महार्णवा: ३२ एते जन पदा: पादे स्थिता वै दाक्षिणो ऽपरे स्वा
त्यो विशाखा मैत्रञ्च नक्षत्र त्रय मेवच ३३ मणि मेघ: क्षुराद्रि श्च खञ्जनो ऽस्त गिरि स्तथा अपरान्ति
का हैहया श्च शान्ति का विप्र शस्त का: ३४ कोकङ्कणा: पञ्चदका वमना ह्यवरा स्तथा तार क्षुरा ह्यङ्गत
का: शर्करा: शाल्म वेश्मका: ३५ गुरुस्वरा: फाल्गुणा का वेणु मत्याञ्च येजना: तथा फाल्गुलुका॰
घोरा गुरुहा श्च कला स्तथा ३६ ऐके क्षणा वाजि केशा दीर्घ ग्रीवा: सचूलिका: अश्व केशा स्तथा पुच्छे
जना: कूर्म्म स्य संस्थिता: ऐन्द्र मूलन्त्र था षाढा नक्षत्र त्रय मेवच माराड व्या श्चाड खारा श्च अष्ट का॰
लन ता स्तथा ३८ कुन्यता लड हा श्चैव स्त्री वाह्या वालि का स्तथा नृसिंहा वेणु मत्या ञ्च बला वस्था
स्तथा परे ३९ धर्म्म वद्धा स्तथा लूका उरु कर्म्म स्थिता जना: वाम पादे जना: पार्श्वे स्थिता: कूर्म्म स्य॰
भारुरे ४० श्रावाढा श्रवणो चैव धनिष्ठा यत्र संस्थिता कैलाशो हिमवाँ श्चैव धनुष्मान् वसुमा स्तथा ४१
क्रौञ्चा: कुरुवका श्चैव क्षुद्र वीणा श्च जना: रसालया: सकै केया भोग प्रस्था: सयामुना: ४२ अन्त
र्द्वीपा स्त्रिगर्त्ता श्च अग्नी ज्या: सार्दना जना: तथैवा श्व मुखा: प्राप्ता श्चि विडा: केश धारिणा: ४३ दासेर
का वाट धाना: शव धाना स्तथैवच पुष्कला धम केराता स्तथा तक्ष शिला श्रया: ४४ अम्बाला मालवो मद्रा
वेणुका सव दन्तिका: पिङ्गला माव कलहा हूणा: कोहल का स्तथा ४५ माराड व्या भूति युव का: शात
का हेमतार का: यशो मत्या: सगान्धारा: खर सागर राशय: ४६ यौ धेया दास मेया श्च राजन्या: श्याम
कास्तथा क्षेम धूर्त्ता श्च कूर्म्म स्य वाम कुक्षि मुपाश्रिता: ४७ वारुणञ्च त्रिनक्षत्रं तत्र प्रौष्ट पदा द्वयं येन॰
किन्नर राजञ्च पशु पालं सकीच कं ४८ काश्मीर कं तथा राष्ट्र गाभि सार जनस्तथा दरदा स्त्वङ्गना श्चैव कु-
लटा ववराष्ट्र का: ४९ सौरिष्ठा ब्रह्म पुर का स्तथैव वन वाह्य का: किरात कौशि का नन्दा जना: पह्लव लोल
ना: ५० दार्वादा मरका श्चैव कुरटा स्वान्न दारका: एक पादा: खशा घोषा: स्वर्ग भौमा नवद्य का: ॥ ५१॥

149 مارکنڈے پوران

तथा सयवना हिङ्गशचीर प्रावरणा श्चये विनेत्राः पौरवा श्चैव गान्धर्व्वा श्च द्विजोत्तम ५२ पूर्व्वोत्तरन्तु ।
कूर्म्मस्य पाद मेते समाश्रिताः रेवत्या श्चाश्विदेवत्यं याम्यञ्च र्क्ष मिति त्रयं ५३ तत्र पादे समाख्याते
पाकाय मुनिसत्तम देशे ष्वेतेषु चैतानि नक्षत्राणय पिद्वे द्विज ५४ एतत्पीडा श्रमी देशाः पीड्यन्ते ये ।
क्रमोदिताः यान्ति चाभ्युदयं विप्र ग्रहैः सम्यग वस्थितैः ५५ यस्य र्क्षस्य पतिर्यो वै ग्रहस्तज्ञा वितोभ-
यं तद्देशस्य मुनिश्रेष्ठ तदुत्कोथे शुभागमः ५६ इत्येके देश सामान्यं नक्षत्र ग्रह सम्भवं भयं लोकस्य
भवति शोभनं वा द्विजोत्तम ५७ स्वर्क्षैर शोभनैर्जन्तोः सामान्य मति भीतिदं ग्रहे र्भवति पीडो त्य ।
मल्पा याम शोभनं ५८ तथैव शोभनः याको दुःस्थिते श्च तथा ग्रहैः अल्पो पकाराय नृणां देशज्ञे ।
श्चात्मनो बुधः ५९ द्रव्ये गोष्ठे ऽथ भृत्येषु सुहृत्सु तनयेषु वा भार्य्यां याञ्च ग्रहे दुःस्थे भय पुण्य वतां नृ-
णां ६० दिग्देश जन सामान्यं नृप सामान्य मात्मजं नक्षत्र ग्रह सामान्यं नरो भुङ्क्ते शुभाशुभ ६२ पर-
स्पराभि रक्षा च ग्रह दौस्थ्येन जायते एतेभ्य एव विप्रेन्द्र शुभ हानि स्तथा शुभैः ६३ यदेतत्कूर्म्म संस्थानं
नक्षत्रेषु मयोदितं एतत्तु देश सामान्य मशुभं शुभ मेव च ६४ तस्मा द्विज्ञाय देशर्क्ष ग्रह पीडान्तथा-
त्मनः कुर्व्वीत शान्तिं मेधावी लोक वादं श्च सत्तम ६५ आकाशा द्देवता नाञ्च दैत्या दीना दोर्हदा
पृथ्व्यां पतन्ति ते लोके लोक वादा इति श्रुताः ६६ तां तथैव बुधः कुर्य्यात् लोकवादान्न हापयेत् तेषा-
न्तत्करणा न्नृणां युक्तो दुष्टागम क्षयः ६७ शुभोदयं प्रज्ञानिश्च पापानां द्विजसत्तम प्रज्ञा हानिं प्रकु-
र्युस्ते द्रव्या दीनाञ्च कुर्व्वते ६८ तस्मा च्छान्ति परः प्राज्ञो लोक वादरतस्तथा लोक वादं श्च शान्तीश्च
ग्रह पीडासु कारयेत् ६९ अद्रोहानुपवासो श्च शस्त चैत्यादि वन्दनं जपं होमं तथा दानं स्नानं क्रोधादि
वर्ज्जनं ७० अद्रोहः सर्व्व भूतेषु मैत्रीं कुर्य्याच्च पण्डितः वर्ज्जयेदसतीं वाच मति वादांस्तथैव च ॥७१॥
ग्रह पूजाञ्च कुर्व्वीत सर्व्व पीडासु मानवः एवं शाम्यन्त्य शेषाणि घोराणि द्विज सत्तम ७२ प्रयता-
नां मनुष्याणां ग्रहर्क्षोत्थान्य शेषतः एष कूर्म्मो मया ख्यातो भारते भगवान् विभुः ७३ नारायणोऽस्य ।

चिन्त्यात्मा यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं तत्र देवाः स्थिताः सर्व्वे प्रति नक्षत्र संश्रयाः ७४ तथा मध्ये हुत वहः
पृथ्वी सोम श्च वै द्विज मेषा दयस्त्वयो मध्ये मुखे द्वौ मिथुनादि कौ ७५ प्राग्दक्षिणे तथा पादे कर्कि
सिंहौ व्यवस्थितौ सिंह कन्या तुला श्चैव कुक्षौ राशित्रयं स्थितं ७६ तुलाथ वृश्चिक श्चो भौ पादे द-
क्षिण पश्चिमे पृष्टे च वृश्चिके नैव सह धन्वी व्यवस्थितः ७७ वायव्ये चास्य वै पादे धनुर्ग्राहादि कं
त्रयं कुम्भ मीनौ तथै वास्य उत्तरां कुक्षिमाश्रितौ ७८ मीन मेषौ द्विज श्रेष्ठ पादे पूर्व्वोत्तरे स्थितौ कूर्म्मे
देशास्तथ र्क्षाणि देशेष्वेतेषु वै द्विज ७९ राशयश्च तथर्क्षेषु ग्रहराशिष्व वस्थिताः तस्माद्ग्रह र्क्षपीडा
सु देश पीडां विनिर्दिशेत् ८० तत्र स्नात्वा प्रकुर्व्वीत दान होमादिकं विधिं स एष वैष्णवः पादो ब्रह्मा म-
ध्ये ग्रहस्य यः ८१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे कूर्म्मनिर्देशो नाम ५८ मार्कण्डेय उवाच एवन्तु
भारतं वर्षं यथावत् कथितं मुने कृतं त्रेता द्वापरञ्च तथा तिष्यचतुष्टयं १ अत्रैवैतत्युगानान्तु चातुर्व्व-
१०१ र्ण्यों ऽत्रैव द्विज चत्वारि त्रीणि द्वे चैव तथै कञ्च शतं च्छतं २ जीवन्त्यत्र नरा ब्रह्मन् कृत त्रेतादि के
क्रमात् देव कूटस्य पूर्व्वस्य शैलेन्द्रस्य महात्मनः ३ पूर्व्वेण यत् स्थितं वर्षं भद्राश्वं तन्निबोधमे श्वेत
पर्णश्च नीलश्च शैवाल श्चा चलोत्तमः ४ कौरञ्जः पर्णशाला ग्रः पञ्चैते तु कुलाचलाः तेषां प्रसूति
रन्ये ये वहवः क्षुद्र पर्व्वताः ५ तैर्विशिष्टा जन पदा नाना रूपाः सहस्रशः ततः कुमुद संकाशाः शुद्ध
सानु स मंगलाः ६ इत्येव माद्यो ऽन्ये ऽपिशत शो ऽथ सहस्रशः शीता शंखावती भद्रा चक्रावर्त्त-
दिकास्तथा ७ नद्यो ऽथ वह्वो विस्तीर्णाः शीततोयौघवाहिकाः अत्र वर्षे नराः शंख शुद्ध हेम सम
प्रभाः ८ दिव्य सङ्ग मिनः पुण्या दशवर्ष शतायुषः अधमोत्त मौन तेष्वस्तः सर्व्वे ते सम दर्शनाः ९
तितिक्षादि भिरष्टाभिः प्रकृत्या ते गुणैर्युताः तत्राप्यश्व शिरा देव श्चतुर्वाहुर्ज्जनार्द्दनः १० शिरो हृदय
मेढ्राङ्घ्रि हस्तैश्चा क्षित्रयान्वितः तस्या प्यथैवं विषया विज्ञेया जगतः प्रभोः ११ केतुमालमतो
वर्षं निबोध मम पश्चिमं विशालः कम्बलः कृष्णो जयन्तो हरि पर्व्वत: १२ विशोको वर्द्धमानश्च सप्तै

ते कुल पर्व्वताः अन्ये सहस्र शः शैला येषु लोक गणाः स्थितः १३ मौल यस्ते महा काया शाकयोत
करम्भ काः अङ्गुल प्रसुखा श्चापि वसन्ति शत योजनाः १४ ये पिबन्ति महा नद्यो वंक्षु श्यामां स्वकम्बलां
अमोघां कामिनीं श्यामां तथै वान्याः सहस्र शः १५ अत्रा प्यायुः समं पूर्व्वे त्रत्रापि भगवान् हरिः वराह
रूपी पादास्य हस्तष्ट पार्श्वत स्तथा १६ त्रिनक्षत्र युते देशे नक्षत्राणि शुभानि च इत्येतत् केतुमालन्ते।
कथितं मुनि सत्तम १७ अतः परं कुरून् वक्ष्ये निबोधेह ममोत्तरान् तत्र वृक्षा मधुफला नित्य पुष्प फलो।
पगाः १८ वस्त्राणि च प्रसूयन्ते फले ष्वा भरणानि च सर्व्व काम प्रदास्ते हि सर्व्व काम फल प्रदाः॥१९॥
भूमि र्मणि मयी वायुः सुगन्धः सर्व्वदा सुखः जायन्ते मानवा स्तत्र देव लोक परिच्युताः २० मिथुनानि।
प्रसूयन्ते समकाल स्थितानि वै अन्योन्य मनुरक्तानि चक्रवा कोप मानि च २१ चतुर्दश सहस्राणि तेषां
सार्द्धानि वै स्थितिः चन्द्र कान्त श्च शैलेन्द्र सूर्य्य कान्त स्तथा परः २२ तस्मिन् कुला चलौ वर्षे तन्मध्ये च।
152 महानदी भद्र सोमा प्रयात्युर्व्वीं पुण्याया मल जलौ घिनी २३ सहस्रशस्तथै वान्या नद्यो वर्षेऽपि चोत्तरे ॥
तथान्याः क्षीर वाहिन्यो घृत वाहिन्य एव च २४ दध्नोह्रदा स्तथा तत्र तथान्ये चानु पर्व्वताः अमृता स्वाद
कल्पानि फलानि विविधानि च २५ वनेषु तेषु वर्षेषु शत शोऽथ सहस्र शः तत्रापि भगवान् विष्णुः।
प्राक् शिरा मत्स्य रूपवान् २६ विभक्तो नवधा विप्र नक्षत्राणां त्रयं त्रयं दिक्षस्तथापि नवधा विभक्ता।
मुनि सत्तम २७ चन्द्र द्वीपः समुद्रे च भद्र द्वीप स्तथा परः तत्रापि पुण्यो विख्यातः समुद्रान्ते महामुने २८
इत्येतत् कथितं ब्रह्मन् कुरु वर्षं मयोत्तरं शृणु किं पुरुषा दीनि वर्षाणि गदतो मम २९ इति श्री मार्कण्डे
य पुराणे उत्तर कुरु कथनं ५९ मार्कण्डेय उवाच यत्तु किम्पुरुषं वर्षं तत्त्वक्ष्याम्यहं द्विज यत्रा युर्द।
श साहस्रं पुरुषाणां वपुष्मतां १ अनामया ह्य शोका श्च नरा यत्र तथा स्त्रियः प्लक्षः षण्ड श्च तत्रोक्तः
सु महान्नन्द नो पमः २ तस्य ते वै फल रसं पिबन्तः पुरुषाः सदा स्थिर यौवन निष्पन्ना स्त्रिय श्चोत्पल
गन्धिकाः ३ अतः परं किं पुरुषाद्ध रि वर्षं प्रचक्षते महारजत सङ्काशा जायन्ते तत्र मानवाः ४ देव-

(हिन्दी)

مارکنڈے پران

मा.पु. लोकच्युताः सर्व्वे देवरूपाश्च सर्व्वशः हरिवर्षे नराः सर्व्वे पिबन्ति सुरसं शुभं ५ न जरा बाधते तत्र न
२५३ जीर्यन्ते च कर्हिचित् तावन्तमेव ते कालं जीवन्त्यथ निरामयाः ६ मेरुवर्षं मया प्रोक्तं मध्यमं यदि
लावृतं न तत्र सूर्य्यस्तपति न ते जीर्य्यन्ति मानवाः ७ लभन्ते नात्मलाभञ्च रश्मयश्चन्द्रसूर्य्ययोः ॥
नक्षत्राणां ग्रहाणाञ्च मेरोस्तत्र परा द्युतिः ८ पद्मप्रभाः पद्मगन्धा जम्बूफलरसाशिनः पद्मपत्रा
यताक्षास्तु जायन्ते तत्र मानवाः ९ वर्षाणान्तु सहस्राणि तत्रायुस्त्रयोदश शरावाकारसंस्थाने
मेरुमध्ये इलावृते १० मेरुस्तत्र महाशैलस्तदाख्यातमिलावृतं रम्यकं वर्षमस्माच्च कथयिष्ये
निबोधत ११ वृक्षस्तत्रापि चोत्तुङ्गो न्यग्रोधो हरितच्छदः तस्यापि ते फलरसं पिबन्तो वर्त्तयन्ति वै १२
दशायुतायुषस्तत्र नरास्तत्फलभोगिनः रतिप्रधाना विमला जरादौर्गन्ध्यवर्ज्जिताः १३ तस्माद्
योत्तरं वर्षं नाम्ना ख्यातं हिरण्मयं हिरण्वती नदी यत्र प्रभूतकमलोज्ज्वला १४ महाबलाः सते
۱۵۳ जस्का जायन्ते तत्र मानवाः महाकाया महासत्त्वा धनिनः प्रियदर्शनाः १५ इति श्रीमार्कण्डेय
पुराणे भुवनकोशः समाप्तः नाम ६० क्रौष्टुकिरुवाच कथितं भवता सम्यक् यत्पृष्टोऽसि महा
मुने भूसमुद्रादिसंस्थानं प्रमाणानि तथा ग्रहाः १ तेषाञ्चैव प्रमाणञ्च नक्षत्राणाञ्च संस्थितिः ॥
सूरादयस्तथा लोकाः पातालान्यखिलान्यपि २ स्वायम्भुवं तथाख्यातं मुने मन्वन्तरं मम तदन्त
राण्यहं श्रोतुमिच्छे मन्वन्तराणि वै मन्वन्तराधिपान् देवान् ऋषींस्तत्तनयान्नृपान् ३ मार्कण्डेय उवाच
मन्वन्तरं मया ख्यातं तव स्वायम्भुवं च यत् स्वारोचिषाख्यमन्यत्तु शृणु तस्मादनन्तरं ४ कश्चिद्द्वि-
जातिप्रवरः पुरेऽभूदरुणास्पदे वरुणायास्तटे विप्रो रूपेणात्यश्विनावपि ५ मृदुस्वभावः सद्वृत्तो
वेदवेदाङ्गपारगः सदातिथिप्रियो रात्रावागतानां समाश्रयः ६ तस्य बुद्धिरियं त्वासीदहं पश्येयं वसु
न्धरां अतिरम्यवनोद्यानां नानानगरशोभितां ७ अथागतोऽतिथिः कश्चित् कदाचित्तस्य वेश्मनि ॥
مارکنڈی پوران नानौषधिप्रभावज्ञो मंत्रविद्याविशारदः ८ अभ्यर्थितस्तु तेनासौ श्रद्धापूतेन चेतसा तस्याचख्यौ स

देशांश्च रम्याणि नगराणि च ९ वनानि नद्यः शैलांश्च पुण्यान्यायतनानि च स ततो विस्मयाविष्टः
प्राह तं द्विज सत्तमं १० अनेक देश दर्शित्वे नाति श्रम समन्वितः त्वंनाति वृद्धो वयसा नाति हन्त श्च यौव-
नात् कथ मल्पेन कालेन पृथिवी मटसि द्विज ११ ब्राह्मण उवाच मन्त्रौषधि प्रभावेण विप्रा प्रति
हता गतिः योजनानां सहस्रं हि दिनार्द्धेन व्रजाम्यहं १२ मार्कण्डेय उवाच ततः स विप्र स्तं भूयः
प्रत्युवा चेद सादरात् श्रद्दधानो वचस्तस्य ब्राह्मणस्य विपश्चितः १३ मम प्रसादं भगवन् कुरु मंत्र प्रभा-
जं द्रष्टुमे तां मम मही मती वेच्छा प्रवर्त्तते १४ प्रादात्तु ब्राह्मण स्तस्मै पादलेप मुदारधीः अभिमंत्र
या मास दिशं तेना ख्याता श्च यत्नतः १५ तेनानुलिप्त पादोऽथ सद्विजो द्विज सत्तम हिमवन्त नगा श्रे-
नाना प्रस्रवणान्वितं १६ सहस्रं योजनानां हि दिनार्द्धेन व्रजामियत् आया स्यामीति सञ्चिन्त्य तद्दर्शना
परेणाहि १७ संप्राप्तो हिमवत्पृष्ठं नाति श्रान्त तनु द्विज विचचार ततस्तत्र तुहिनाचल भूतले १८ पादा
क्रान्तेन तस्याथ तुहिनेन विलीयता प्रक्षालितः पादलेपः परमौषधि सम्भवः १९ ततो जड गतिः
सोऽथ इतश्चेतश्च पर्य्यटन् ददर्शाति मनोज्ञानि सानूनि हिम भू भृतः २० सिद्ध गन्धर्व जुष्टानि किन्नरा
भिरतानि च क्रीडा विहार रम्याणि देवादीना मितस्ततः २१ दिव्याप्सरोगण शतैराकीर्णान्य वलो-
कयत् नातृप्यत द्विज श्रेष्ठः प्रोद्भूत पुलको मुने २२ क्वचित् प्रस्रवणाकृष्ट जल पातं मनोरमं प्रनृ-
त्यच्छिखि केका भिरन्यत्र च निनादितं २३ दात्यूह को यष्टि काद्यैः क्वचिच्चाति मनोहरैः पुंस्को-
किल कला लापैः श्रुति हारि भिरन्वितं २४ प्रफुल्ल तरु गन्धेन वासिता निल वीजितं मुदा युक्तः स द-
दृशे हिमवन्तं महा गिरिं २५ दृष्ट्वैवं द्विज सुतो हिमवन्तं महा चलं श्वो द्रक्ष्यामीति सं चिन्त्य मतिञ्च-
क्रे गृहं प्रति २६ विभ्रष्ट पादले पोऽथ चिरेण जडित क्रमः चिन्तया मास किमिदं मया ज्ञाना द्दुश्चेष्टितं
२७ यदि प्रलेपो नष्टो मे विलीनो हिम वारिणा शैलोऽति दुर्गम श्चायं दूर ञ्चाहमिहा गतः ॥ २८ ॥
प्रयास्यामि क्रिया हानि मग्नि [illegible] सङ्कटं महदागतं २९ इदं रम्य-

مارکنڈیوپران

मिदं रम्य मित्य स्मिन् वर पर्व्वते सक्त दृष्टिरहं तृप्तिं न यास्ये ऽहं पश्यतेरपि ३० किन्नराणां कलाला-
पाः समन्ताच्छ्रोत्र हारिणः प्रफुल्ल तरु गन्धांश्च घ्राण मत्यन्त मृच्छति ३१ सुख स्पर्शस्तथा वायुः
फलानि स्वादवन्ति च हरन्ति प्रसभं चेतो मनोज्ञानि सरांसि च ३२ एवं गते तु पश्येयं यदि कंचित् तपो
निधिं स मे यदि शो न्मार्गं गमनाय पुरं प्रति ३३ मार्कण्डेय उवाच स एवं चिन्तयन् विप्रो व-
भ्राम च हिमाचले भ्रष्ट पादौषधि बलो वै क्लैव्यं परमं गतः ३४ तं ददर्श भ्रमन्तञ्च मुनि श्रेष्ठं वरू-
थिनी वराप्सरा महा भागा मौलेया रूप शालिनी ३५ तस्मिन् दृष्टे ततः साभूत् द्विज वर्य्ये वरूथिनी
मदना कृष्ट हृदया सानुरागा हि तत् क्षणात् ३६ चिन्तयामास को न्वेष रमणीय तमा कृतिः सफलं
मे भवेज्जन्म यदि मां नाव मन्यते ३७ अहो ऽस्य रूप माधुर्य्य महो ऽस्य ललिता गतिः अहो गंभीरता
दृष्टेः कुतो ऽस्य सदृशो भुवि ३८ दृष्टा देवास्तथा दैत्याः सिद्ध गन्धर्व्व पन्नगाः कथ मेको ऽपि नास्त्य
स्य तुल्य रूपो महात्मनः ३९ यथाहमस्मिन्नप्येष सानुरागस्तथा यदि भवेदत्र मया कार्य्यस्तत-
१५८
तः पुण्य सञ्चयः ४० यद्येष मयि सुस्निग्धां दृष्टि मद्य निपातयेत् कृत पुण्यया न मत्तो ऽन्या त्रैलोक्ये
वनिता ततः ४१ मार्कण्डेय उवाच एवं सञ्चिन्तयन्ती सा दिव्य योषित् स्मरातुरा आत्मानं दर्शया
मास कमनीय तरा कृतिं ४२ तान्तु दृष्ट्वा द्विज सुत श्चारु रूपां वरूथिनीं सोपचारं समागम्य वाक्य
मेतदुवाच ह ४३ कात्वं कमल गर्भाभे कस्य किंवा नुतिष्ठसि ब्राह्मणो ऽह मिहायातो नगरा दरु-
णास्पदात् ४४ पाद लेपो ऽत्र मे ध्वस्तो विलीनो हिम वारिणा यस्यानु भावा दत्राह मागतो मदिरेक्ष-
णे ४५ वरूथिन्युवाच मौलेयाहं महा भागा नाम्ना ख्याता वरूथिनी विचरामि सदैवात्र रम-
णीये महाचले ४६ साहं त्वद्दर्शनाद् विप्र काम वक्तव्यतां गता यदादिश यन्मया कार्य्यं त्वदधीना-
स्मि साम्प्रतं ४७ ब्राह्मण उवाच येनोपायेन गच्छेयं निज गेहं शुचि स्मिते तन्ममाचक्ष्व क-
ल्याणि हान्निनो ऽखिल कर्म्मणां ४८ नित्य नैमित्तिकानान्तु महा हानि र्द्विजन्मनः भवत्यतस्त्वं

مارکنڈے پران

हे भद्रे मासुद्वर हिमालयात् ४९ प्रशस्यते न प्रवासो ब्राह्मणानां कदाचन अपराद्धं न मे भीरु देश ऽ
दर्शन कौतुकं ५० सतो गृहे द्विजाग्रस्य निष्पत्तिः सर्व्व कर्म्मणां नित्य नैमित्तिकानाञ्च हानिरेवं
प्रवासिनः ५१ सात्वं किं बहुनोक्तेन तथा कुरु यशस्विनि यथा नास्तं गते सूर्य्ये पश्यामि निजमालयं
५२ वरूथिन्युवाच मैवं ब्रूहि महाभाग मा भूत्स दिवसो मम मां परित्यज्य यत्र त्वं निज गेह मुपैष्यसि
५३ अहो रम्यतरः स्वर्गो न यतो द्विज नन्दन अतो वयं परित्यज्य तिष्ठामो ऽत्र सुरालयं ५४ सत्वं सह
मया कान्त कान्ते ऽत्र तुहिना चले रममाणो न मर्त्यानां बान्धवानां स्मरिष्यसि ५५ स्रजो वस्त्रान्य ऽ
लङ्कारान् भोक्ष भोज्यानुलेपनं दास्याम्यत्र तथा हन्त स्मरेण वशमाहृता ५६ वीणा वेणु स्वनं ऽ
गीतं किन्नराणां मनोरमं अङ्गाह्लाद करो वायुरुष्णान्न मुदकं शुचि ५७ मनोभिलषितं शय्यासु
गन्ध मनुलेपनं इहासतो महाभाग गृहे किन्ते निजे ऽधिकं ५८ इहासतो नैव जरा कदाचित्ते भवि
ष्यति त्रिदशानामियं भूमिर्यौवनोपचय प्रदा ५९ इत्युक्त्वा सानुरागा सा सहसा कमलेक्षणा
आलिलिङ्ग प्रसीदेति वदन्ती कलमुन्मना: ६० ब्राह्मण उवाच मा मां स्प्राक्षी र्व्रजान्यत्र दुष्टे यः ऽ
सदृशस्तव मयान्यथा याचिता त्वमन्यथैवाप्युपैषि मां ६१ सायं प्रातर्हुतं हव्यं लोकान्यच्छति
शाश्वतान् त्रैलोक्य मेतदखिलं मूढे हव्ये प्रतिष्ठितं ६२ वरूथिन्युवाच किन्ते नाहं प्रिया विप्र
रमणीयो न किं गिरिः गन्धर्व्वान् किन्नरादीं श्च त्यक्त्वा भीष्टो हि कस्तव ६३ निजमालय मप्य ऽ
स्माद्भवान् यास्यत्य संशयं स्वल्प कालं मया सार्द्धं भुङ्क्ष्व भोगान् सुदुर्लभान् ६४ ब्राह्मण उवाच
अभीष्टा गार्हपत्याद्याः सततं मे त्रयो ऽग्नयः रम्यं ममाग्नि शरणं देवी विस्तरणी प्रिया ६५ वरू-
थिन्युवाच अष्टावात्म गुणा यहि तेषामाद्यो दया द्विज तां करोषि कथं नत्वं मयि सद्धर्म्म पालक ॥
६६ त्वद्विमुक्ता न जीवामि तथा प्रीतिमती त्वयि नैतद्वदाम्यहं मिथ्या प्रसीद कुलनन्दन ॥ ६७ ॥
ब्राह्मण उवाच यदि प्रीतिमती सत्यं ... तदुपायं समाचक्ष्व येन यामि स्वमालयं ॥

मा॰पु॰ ६८ वरूथिन्युवाच

६८ वरूथिन्युवाच निज मालय मध्य स्माङ्ग वान यास्य त्य संशये स्वल्प काले मया सार्द्धं भुङ्क्ष्व
भोगान् सुदुर्लभान् ६९ ब्राह्मण उवाच न भोगार्थाय विप्राणां शस्यते हि वरूथिनि इह लोकाय
विप्राणां चेष्टा प्रेत्या फल प्रदा ७० वरूथिन्युवाच मन्त्राणां प्रिय माणाया मम हत्वा परत्र ते ॥
पुराय स्यैव फलं भावि भोगा श्चान्य त्र जन्मनि ७१ एवं च द्वय मप्यत्र तवो पचय कारणं प्रत्याख्या
नाद हं मृत्युं त्वञ्च पाप मवा प्स्यसि ७२ ब्राह्मण उवाच परस्त्रियं नाभिलषे दित्यूचुर्गुरवो मम ॥
तेन त्वां नाभि वाञ्छामि कामं विलप शुष्यवा ७३ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्त्वा स महाभागः स्पृष्ट्वा
पः प्रयतः शुचिः प्राहेदं प्रणि पत्याग्निं गार्हपत्य मुपां शुना ७४ भगवन् गार्हपत्याग्ने योनि
स्त्वं सर्व्व कर्म्मणां त्वत्त आहवनीयो ऽग्नि र्दक्षिणाग्नि श्च नान्यतः ७५ युष्म दाप्यायना द्देवा वृ
ष्टि सस्यादि हेतवः भवन्ति सस्या दखिलं जगद् भवति नान्यतः ७६ एवं त्वत्तो भवत्येत द्येन सत्येन वै
१०८ जगत् तथा हम द्य स्वं गेहं पश्येयं सति भास्करे ७७ यथांचे वैदिकं कर्म्म स्व काले नो ज्झितं मया
तेन सत्येन पश्येयं गृहस्थो ऽद्य दिवाकरं ७८ यथा च न पर द्रव्ये परदारे च मे मतिः कदाचित् सा
भिलाषा भूत् थै तत् सिद्धि मेतु मे ७९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे स्वारो चिषे मन्वन्तरे ब्राह्मण वाक्यं
नाम ६१ मार्कण्डेय उवाच एवन्तु वद तस्तस्य द्विज पुत्र स्य पावकः गार्हपत्यः शरीरे तु सन्निधा
न मथा करोत् १ तेन चाधि ष्ठितः सो ऽथ प्रभा मण्डल मध्यगः व्यदीपयत तं देशं मूर्त्ति मानिव हव्य
वाट् २ तस्यास्तु सुतरां तत्र ताह ग्रूपे द्विजन्मनि अनुरागो ऽभव द्विप्र पश्यन्त्या देव योषितः ॥ ३ ॥
ततः सो ऽधिष्ठि तस्तेन हव्य वा हेन तत्क्षणात् यथा पूर्व्वं तथा गन्तुं प्रवृत्तो द्विज नन्दनः ४ जगाम
च त्वरा युक्त स्तथा देव्या निरीक्षितः आदृष्टि पाता तन्वङ्ग्या नि श्वा सोत्क म्पि कन्धरं ५ ततः क्षणे
नैव तदा निजगेह मवाप्य सः यथा प्रोक्तं द्विज श्रेष्ठ श्च कार सकलाः क्रियाः ६ अथ सा चारु सर्व्वा
ङ्गी तत्रा सक्तात्म मानसा विश्वास परमा निन्ये दिन शेषं तथा निशां ७ निश्व सन्त्य नव द्याङ्गी हाहे

مارکنڈی پوران

ति रुदती मुहुः मन्दभाग्येति चात्मानं निनिन्द मदिरेक्षणा ८ न विहारे न चाहारे रमणीये न वा वने
न कन्दरेषु रम्येषु सावबन्ध तदा रतिं ९ चकार रममाणे च चक्रवाकयुगे स्पृहां मुक्ता तेन वरारोहा ।
निनिन्द निज यौवनं १० कागताहमिमं शैलं दुष्टदैव बलात्कृता क्व च प्राप्तः स मे दृष्टिगोचरं ता दृशो
नरः ११ यद्यद्य स महाभागो न मे सङ्गमुपैष्यति तत्कामाग्निरवश्यं मां क्षययिष्यति दुःसहः ॥१२॥
रमणीयमभूद्यत्तत्पुंस्कोकिल निनादितं तेन हीनन्तदैवैतद्दहतीवाद्य मामलं १३ मार्कण्डेय ।
उवाच इत्थं सा मदनाविष्टा जगाम मुनिसत्तमे ववृधे च तदा रागस्तस्यास्तस्मिन्प्रति क्षणं १४
कलिर्नाम्ना तु गन्धर्व्वः सानुरागो निराकृतः तया पूर्व्वं सभूत्सो ऽथ तदवस्थां ददर्श तां १५ स चि-
न्तयामास तदा किन्न्वेषा गजगामिनी निश्वासपवनग्लाना गिरावत्र वरूथिनी १६ मुनिशाप ।
क्षता किन्नु केनचित् किं विमानिता वाष्पवारि परिक्लिन्नमियन्धत्तेयतो मुखं १७ ततः स दध्यौ ।
१५८ सुचिरं तमर्थं कौतुकात्कलिः ज्ञातवांश्च प्रभावेन समाधेः स यथा तथं १८ पुनः स चिन्तयामास
तद्विज्ञाय मुनेः कलिः समीपपादितं साधु भाग्यैरेतत्सुरा कृतेः १९ मयैषा सानुरागेण बहुशः ।
प्रार्थिता सती निराकृतवती सेयमद्य प्राप्या भविष्यति २० मानुषे सानुरागेयं तत्र तद्रूपधारिणी-
रंस्यते मय्य सन्दिग्धं किं कालेन करोमि तत् २१ मार्कण्डेय उवाच आत्मप्रभावेन ततस्त ।
स्य रूपं द्विजन्मनः कृत्वा चचार यत्रास्ते निषण्णा सा वरूथिनी २२ सा तं दृष्ट्वा वरारोहा किञ्चि
दुत्फुल्ल लोचना समेत्य प्राह तन्वङ्गी प्रसीदेति पुनः पुनः २३ त्वया त्यक्ता सन्देहः पारित्यक्ष्या-
मि जीवितं ततो धर्म्मः कष्टतरः क्रियालोपो भविष्यति २४ मया समेत्य रम्ये ऽस्मिन्महाकन्दर
कन्दरे मत्परित्राणजं धर्म्ममवाप्स्यं प्रतिपत्स्यसे २५ आयुषः सावशेषं मे नूनमस्ति महामते नि-
वृत्तस्तेन नूनं त्वं हृदयाह्लादकारकः २६ कलिरुवाच किं करोमि क्रियाहानिर्भवत्यत्र सतोमम
त्वमप्येवंविधं वाक्यं ब्रवीषि तन्मया से २७ [illegible] यद्ब्रवीमि करोषि तत् यदि स्यात्

مارکنڈے پران

सङ्गमो मेऽद्य भवत्या सह नान्यथा २८ वरूथिन्युवाच प्रसीद यद्ब्रवीषि त्वं तत्करोमि न ते मृषा ॥
ब्रवीम्येतदनाशङ्कः यत्ते कार्य्यं मयाधुना २९ नाद्य संभोगसमये द्रष्टव्योऽहं त्वयावने निमीलिता॰
क्ष्याः संसर्गस्तव सुभ्रु मया सह ३० वरूथिन्युवाच एवं भवतु भद्रन्ते यथेच्छसि तथास्तु तत् ॥
मया सर्व्वप्रकारं हि वशे स्थेयन्त्वयाधुना ३१ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे स्वारोचिषे मन्वन्तरे नाम ॥ ६२ ॥
मार्कण्डेय उवाच ततः सह तया सोऽथ रराम गिरिसानुषु फुल्लकाननरम्येषु मनोज्ञेषु सरःसु च
१ कन्दरेषु च रम्येषु निम्नगापुलिनेषु च मनोज्ञेषु तथान्येषु देशेषु मुदितो द्विज २ वन्हिनाधिष्ठि॰
तस्या सौद्य रूपन्तस्य तेजसा अचिन्तयत्सम्भोगकाले निमीलितविलोचना ३ ततः कालेन सा ग-
र्भमवाप मुनिसत्तम गन्धर्व्ववीर्यतो रूपं चिन्तनाच्च द्विजन्मनः ४ तां गर्भधारिणीं सोऽथ सान्त्व-
यित्वा वरूथिनीं विप्ररूपधरो यातस्तया प्रीत्या विसर्ज्जितः ५ जज्ञे स बालो द्युतिमान् ज्वलन्निव
१५४ विभावसुः स्वरोचिर्भिर्यथा सूर्य्यो भासयन् सकला दिशः ६ स्वरोचिर्भिर्यतो भाति भास्वानिव स॰
बालकः ततः स्वरोचिरित्येवं नाम्ना ख्यातो बभूव सः ७ ववृधे च महाभागो वयसानुदिनन्तथा ॥
गुणौघैश्च यथा बालः कलाभिः शशलाञ्छनः ८ स जग्राह धनुर्व्वेदं वेदांश्चैव यथाक्रमं विद्याश्चैव
महाभागस्तदा यौवनगोचरः ९ मन्दराद्रौ कदाचित् स विचरंश्चारुचेष्टितः ददर्शैकां तदा कन्यां
गिरिप्रस्थे भयातुरां १० त्रायस्वेति निरीक्ष्यैनं सा तदा वाक्यमब्रवीत् माभैषीरिति स प्राह भय॰
विप्लुतलोचनां ११ किमेतदिति तेनोक्ते वीरवाक्ये महात्मना ततः सा कथयामास श्वासाक्षेप॰
लुताक्षरं १२ कन्योवाच अहमिन्दीवराख्यस्य सुता विद्याधरस्य वै नाम्ना मनोरमा जाता सु-
तायां मरुधन्वनः १३ मन्दारविद्याधरजा सखी मम विभावरी कलावती चाप्यपरा सुता पारस्य
वै मुनेः १४ ताभ्यां सह मया याते कैलासतटमुत्तमं तत्र दृष्टो मुनिः कश्चित्तपसाति कृशाकृतिः ॥
१५ क्षुत्क्षामकण्ठो निस्तेजा दूरपाताक्षितारकः मया वहसितः क्रुद्धः स तदा मां शशाप ह १६

مارکنڈی پوران

क्षामः क्षामस्वरः किञ्चित्कम्पिताधरपल्लवः त्वयावहसितो यस्मादनार्ये दुष्टतापसि १७ तस्मात्
त्वामचिरेणैव राक्षसोऽभिभविष्यति दत्ते शापे मत्सख्यास्यां स तु निर्भर्त्सितो मुनिः १८ धिक्ते ब्राह्मण-
यमक्षान्त्या हन्त ते निखिलन्तपः अमर्षेणाभिभूतोऽसि तपसा नातिकर्षितः १९ क्षान्त्यास्पदं वै
ब्राह्मण्यं क्रोधसंयमनन्तपः एतच्छ्रुत्वा ददौ शापं तयोरप्यमितद्युतिः २० एकस्याःकुष्ठसङ्गेषु भाव्य
न्यस्यास्तथा क्षयः तयोस्तथैव तज्ज्ञानं यथोक्तं तेन तत्क्षणात् २१ ममाप्येनं महद्रक्षः सस्नु येत्ति-
यदानुगं न श्रृणोमि महानादं तस्या दूरेऽपि गर्ज्जतः २२ तृतीयमद्य दिवसं यन्मे पृष्ठन्न मुञ्चति॥
अस्त्रग्रामस्य सर्व्वस्य हृदयग्राहमस्ति मे २३ तं प्रयच्छामि मां रक्ष रक्षसोऽस्मान्महामते प्रादात्-
स्वायम्भुवायादौ स्वयं रुद्रः पिनाकधृक् २४ स्वायम्भुवो वशिष्ठाय सिद्धवर्य्याय दत्तवान् तेनापि दत्तं
मन्मातुः पित्रे चित्रायुधाय वै २५ प्रादादौ हाहिकं सोऽपि मत्पित्रे श्वशुरः स्वयं मयापि शिक्षितं।
१५० वीर सकाशाद्धाल या पितुः २६ हृदयं सकलास्त्राणां समशेषरिपुनाशनं तदिदं गृह्यतां शीघ्रमशे-
यास्त्रपरायणं २७ ततो जहि दुरात्मानमेनं ब्रह्मसमागतं २८ मार्कण्डेय उवाच तथेत्युक्ते-
ततस्तेन वार्य्युपस्पृश्य तस्य तत् अस्त्राणां हृदयं प्रादात् सरहस्यनिवर्त्तनं २९ एतस्मिन्नन्तरे रक्ष-
स्तत्तदा भीषणाकृतिः नर्द्दमानो महानादमाजगाम त्वरान्वितः ३० मयाभिभूता किं त्राणामुपेयि
द्रुतमेहि मे भक्षाय किञ्चिरेणेति ब्रुवाणं तं ददर्श सः ३१ स्वरोचिश्चिन्तयामास दृष्टातं समुपागतं॥
गृह्णात्वेय वचः सत्यं तस्यास्त्विति महामुने ३२ जग्राह समुपेत्येनां त्वरया सोऽपि राक्षसः त्राहि
त्राहीति करुणां विलपन्तीं सुमध्यमां ३३ ततः स्वरोचिः संक्रुद्धः प्रचण्डास्त्रमति भैरवं दृष्ट्वा निवेश्य
तद्रक्षो दृग्योनि निश्चलेक्षणः ३४ तदाभिभूतः स तदा तां मुक्त्वाथ निशाचरः प्रसीद शाम्यतामस्त्रं
श्रूयतां चैव मे वचः ३५ मोक्षितोऽहं त्वया शापादतिघोरान्महाद्युते प्रदत्ता दत्ति तीव्रेण ब्रह्ममि-
त्रेण धीमता ३६ उपकारी नमे त्वत्तो महाभागाधिकोऽपरः येनाहं सुमहाकष्टान्महाशापाद्वि-

मोक्षितः ३७ स्वरोचिरुवाच ब्रह्ममित्रेण मुनिना किं निमित्तं महात्मना शापस्त्वं कीदृशश्चैव ॥
शापो दत्तो ऽभवत्पुरा ३८ राक्षस उवाच ब्रह्ममित्रो ऽष्टधा छिन्नमायुर्वेदमधीतवान् त्रयोदशाधि
कारञ्च प्रशस्याथर्वणो द्विजः ३९ अहञ्चेन्दीवराख्येति ख्यातो ऽस्य जनको ऽभवं विद्याधर-
पतेः पुत्रो नलनाभस्य खड्गिनः ४० मया च याचितः पूर्वं ब्रह्ममित्रो ऽभवन्मुनिः आयुर्वेदमशेषं मे
भगवान् दातुमर्हसि ४१ यदा तु बहुशो वीर प्रश्रयावनतस्य मे न प्रादाद्याचितो विद्यामायुर्वेदात्मि
कां मम ४२ शिष्येभ्योऽददतस्तस्य मयान्तर्धानगेन हि आयुर्वेदात्मिका विद्या गृहीता भूत दानव ॥
४३ गृहीतायान्तु विद्यायां मासैरष्टाभिरन्तरात् ममातिहर्षादभवद्धासो ऽतीव पुनः पुनः ॥ ४४ ॥
प्रत्यभिज्ञाय मां हासान्मुनिः कोपसमन्वितः विकम्पिकन्धरः प्राह मामिदं परुषाक्षरं ४५ राक्षसे
नैव यस्मान्मे त्वया ऽदृश्येन दुर्मते हृता विद्या वहासच्च मामवज्ञाय वै क्षणः ४६ तस्मात्त्वं राक्षसः
१५१ पाप मच्छापेन निराकृतः भविष्यसि न सन्देहः सप्तरात्रेण दारुणः ४७ इत्युक्ते प्रणिपातैश्चै॥
स्तव चौरैः प्रसादितः समामाह पुनर्विप्रस्तत्क्षणान्मृदुमानसः ४८ यन्मयोक्तमवश्यन्तद्भावि
गन्धर्व्व नान्यथा किन्तु त्वं राक्षसो भूत्वा पुनः स्वं प्राप्स्यसे वपुः ४९ नष्टस्मृतिर्यदा क्रुद्धः स्वमपत्य
ञ्चि खादिषुः निशाचर त्वं गन्तासि तदस्त्वानलता पितः ५० पुनः संज्ञामवाप्य स्वामवाप्स्यसि नि-
जं वपुः तथैव स्वमधिष्ठानं लोके गान्धर्वसंज्ञिते ५१ सोऽहं त्वया महाभाग मोक्षितोऽस्मान्महाभयात्
निशाचरत्वाद्वीर तेन मे प्रार्थनां कुरु ५२ इमान्ते तनयां भार्यां प्रयच्छामि प्रतीच्छ तां आयुर्वेदञ्च
सकलस्त्वष्टाङ्गो यो मयाहृतः मुनेः सकाशात्सं प्राह स्तं गृहीष्व महामते ५३ मार्कण्डेय उवाच
इत्युक्त्वा प्रददौ विद्यां स च दिव्याम्बरोज्ज्वलः स्रग्भूषणधरो दिव्यं पुराणं वपुरास्थितः ५४ दत्त्वा
विद्यां ततः कन्यां स दातुमुपचक्रमे तमाह सा तदा कन्या जनितारं स्वकं पिता ५५ अनुरागो मम॥
ऽप्यत्र तातातीव महात्मनि दर्शनादेव संजातो विशेषेणोपकारिणि ५६ किन्त्वेते मम सख्यो सो
مارکنڈی پوران

मा॰पु॰ मत्कृते दुःख पीडिते अतो नाभिलषे भोगान् भोक्तुमेते न वै समं ५७ पुरुषे रथिनो शक्या कर्त्तुमित्थं नृशं-
९६२ सता स्वभाव रुचिरे मोहक् कथं योषित् करिष्यति ५८ साहं यथा ते दुःखार्त्ते मत्कृते कन्यके पितः ॥
तथा स्थास्यामि तद्दुःखे तच्छोकानल तापिता ५९ स्वरोचिरुवाच आयुर्व्वेद प्रसादेन ते करिष्ये ।
पुनर्न्नवे सख्यौ तव महा शोकं समुत्सृज्य सु मध्यमे ६० मार्कण्डेय उवाच ततः पित्रा स्वयं दत्तां तां क-
न्यां स विधानतः उपयेमे गिरौ तस्मिन् स्वरोचि श्चारु लोचनां ६१ दत्तान्तु तां तदा कन्या म भि प्रान्त्य च ।
भाविनीं जगाम दिव्य या गत्या गन्धर्व्वः स्वपुरन्ततः ६२ स चापि सहित स्तन्व्या तदु द्यानन्तदा ययौ ॥
कन्य का युगलं यत्र तच्छा पाच्च गदातुरं ६३ ततस्तयोः स स्त्वज्ञो रोग घ्नैरौषधैरसैः चकार नीरुजे
देहे स्वरोचिर पराजितः ६४ ततोऽति शोभने कन्ये विमुक्ते व्याधितः शुभे स्वकान्त्यो ज्योतिदिग्भागे
चक्राते तन्मही धरं ६५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे स्वारोचिषे मन्वन्तरे नाम ६३ मार्कण्डेय उवाच ॥
१९८ एवं विमुक्त रोगा तु कन्य का तं मुदान्विता स्वरोचिष मुवा चेदं श्रूयतां वचनं प्रभो १ मन्दार विद्याधर-
जा नाम्ना ख्याता विभावरी उपकारिन् स्व मात्मानं प्रयच्छामि प्रतीच्छ मां २ विद्याञ्च तुभ्यं दास्या-
मि सर्व्व भूत रुतानि ते यया भिव्य क्तिमेष्यन्ति प्रसादं कुरु मे भव ३ मार्कण्डेय उवाच एवमस्त्विति
तेनोक्ते धर्म्मज्ञेन स्वरोचिषा द्वितीया तु तदा कन्या इदं वचनम ब्रवीत् ४ कुमार ब्रह्म चार्य्यासीत् पारो ।
नाम पिता मम ब्रह्मर्षिः सु महा भागो वेद वेदाङ्ग पारगः ५ तस्य पुंस्कोकिलालाप रमणीये मधौ पुरा॥
आजगामाप्सरोभ्यासं पुरस्तात् पुञ्जिकस्थला ६ कामवशं व्यतं नीतः स तदा मुनि पुङ्गवः तत्संयोगा-
दह मुत्पन्ना तस्या मत्र महाचले ७ विहाय मां गता सा च साला स्मिन्निर्जने वने बाला मे कां मही पृष्ठे ।
व्याल श्वा पद संकुले ८ ततः कलाभिः सौ मस्य वर्द्धन्ती भिर वश्यं आप्याय्य माना हर हो हर्दिं ।
याताऽस्मि सत्तम ९ ततः काला वती त्येवं नाम मे नाम महात्मना गृहीता या ः कृतं पित्रा गन्धर्व्वेण सुमा- (६६)
مارکنڈی پوران नना १० नद त्ताहं तदा तेन याचि तेन महात्मना दैत्या रिणा लिना सुवलो मे घातितः पिता ॥ ११ ॥

ततोऽहमति निर्व्वेदादात्मव्यापादनोद्यता निवारिता भगवता सत्या सत्यव्रतिव्रता १२ नाशुचः
सुभ्रु भर्त्ता ते महाभागो भविष्यति स्वरोचिर्नाम पुत्रश्च मनुस्तस्य भविष्यति १३ आज्ञाञ्च निधयः
सर्व्वे करिष्यन्ति तवाहताः यथाभिलषितं वित्तं प्रदास्यन्ति च ते शुभे १४ यस्या वत्से प्रभावेन वि-
द्यायास्तां गृहाण मे पद्मिनी नाम विद्येयं महापद्माभिपूजिता १५ इत्याह मां दक्षसुता सती सत्य
परायणा स्वरोचिस्त्वं ध्रुवं देवी नान्यथा सा वदिष्यति १६ साहं प्राणप्रदायाद्य तां विद्यां त्वं तथा।
वपुः प्रयच्छामि प्रतीच्छ त्वं प्रसादसुमुखो भव १७ मार्कण्डेय उवाच एवमस्त्विति तामाह सतु
कन्यां कलावतीं विभावर्य्याः कलावत्याः स्निग्धहस्यानुमोदितः १८ जग्राह च ततः पाणी स
तयोरमरद्युतिः नदत्सु देवतूर्य्येषु नृत्यत्स्वप्सरःसु च १९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे स्वारोचिषे।
मन्वन्तरे नाम ६४ मार्कण्डेय उवाच ततः स ताभिः सहितः पत्नीभिरमरद्युतिः रराम तस्मिन् शै-
१५३ लेन्द्ररम्यकानननिर्झरे १ सर्व्वोपभोगरत्नानि मधूनि मधुराणि च निधयः समुपाजह्रुः पद्मिन्या।
वशवर्त्तिनः २ स्रजो वस्त्राण्यलङ्कारान् गन्धाढ्यमनुलेपनं आसनान्यतिशुभ्राणि काञ्चनानि।
यथेच्छया ३ सौवर्णानि महाभागकरकान् भाजनानि च तथा शय्याश्च विविधा दिव्यैरास्तरणैर्यु-
ताः ४ एवं स ताभिः सहितो दिव्यगन्धाधिवासिते रराम स्वरुचिर्भाभिर्भासिते वरपर्व्वते ५ ता-
श्चापि सह तेनातिलेभिरे मुदमुत्तमां रममाणो यथा स्वर्गे तथा तत्र शिलोच्चये ६ कलहंसी जगादैकां
चक्रवाकीं जले सतीं तस्य ताश्चाञ्च ललिते सकन्दर्पे च स्पृहावती ७ धन्योऽयमतिपुण्योऽयं योऽयं
यौवनगोचरः दयिताभिः सहैताभिर्भुंक्ते भोगानभीप्सितान् ८ सन्ति यौवनिनः श्लाघ्यास्तत्पत्न्यो
नातिशोभनाः जगत्यल्पकाः पत्न्यः पतयश्चातिशोभनाः ९ अभीष्टा कस्यचित् कान्ता कान्तः
कस्याश्चिदीप्सितः परस्परानुरागाढ्यं दाम्पत्यमतिदुर्लभं १० धन्योऽयं दयिताभीष्टो ह्येताश्चा।
स्यातिवल्लभाः परस्परानुरागो हि धन्यानामेव जायते ११ एतन्निशम्य वचनं कलहंसीसमीरितं

उवाच चक्रवाकी तां नाति विस्मित मानसा: १२ नायं धन्यो यतो लज्जा नान्य स्त्री सन्नि कर्षतः अन्यां
स्त्विय मयं भुंक्ते न सर्व्वा स्वस्य मानसं १३ चित्तानुराग एकस्मिन्न धिष्ठाने यतः सखि ततोहि प्रीति मा
नेव भार्य्या शुभदिता कथं १४ एतानदयिताः पत्युर्नैता सां दयितः पतिः विनोद मात्र मेवैता यथा परि
जनोऽपरः १५ एतासाञ्च यदीष्टोऽथं तत् किं प्राणान्न मुञ्चति आलिङ्ग्य परां कान्तां ध्यातो वे कान्त
यान्यया १६ विद्या प्रदान मूल्येन विक्रीतो होष भृत्यवत् प्रवर्त्ततो नहि प्रेम समं वह्वीषु तिष्ठति १७
कलहंसि पतिर्धन्यो मम धन्याह मेवच यस्यैकस्याञ्चिरं चित्तं यस्या श्चैकत्र संस्थितं १८ मार्कण्डेय
उवाच सर्व्व सत्व रुतज्ञोऽसौ स्वरोची रपराजितः निशम्य लज्जितो दध्यौ सत्य मेव हि नान्नृतं ॥ १९ ॥
ततो वर्ष शते याते रममाणो महागिरौ रममाणः समन्ताभि र्ददर्श पुरतो मृगं २० सुस्निग्ध पीना
वयवं मृगी यूथ विहारिणं वासिताभिः स्वरूपाभि र्मृगीभिः परिवारितं २१ आहाय धारा पुटकी जि
घ्रन्ती स्तास्ततो मृगी: उवाच स मृगो रामा लज्जा त्यागेन गम्य तां २२ नाहं स्वरोचीसच्छीलो नचैवा
हं सुलोचना: निर्लज्जा बहवः सन्निता ह्यास्तत्र गच्छत २३ एकास्वनेकानुगता यथा हास्यदं
जने अनेकाभि स्तथैवैको भोग दृष्ट्या निरीक्षितः २४ तस्य धर्म्म क्रिया हानि रहन्य हनि जायते ॥
सक्तोऽन्य भार्य्यया चान्य कामा सक्तः सदैव सः २५ यस्ता दृशोऽन्यस्त च्छीलः परलोक पराङ्मु
खः तं कामयत भद्रं वो नाहं तुल्यः स्वरोचिषा २६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे स्वारोचिषे मन्वन्त
रे पञ्च षष्टि तमोऽध्यायः ६५ मार्कण्डेय उवाच एवं निशम्य माना स्ता हरिणेन मृगाङ्गनाः
श्रुत्वा स्वरोचीरात्मानं मेने स पतितं यथा १ त्यागे चकार च मनः सता सां मुनि सत्तम चक्रवाकी मृग
प्रोक्तो मृग चर्य्या जुगुप्सितः २ समेत्य ताभि र्भूयश्च वर्द्ध मान मनोभवः आसिद्ध निर्व्वेद कथो रेमे
वर्ष शतानि षट् ३ किन्तु धर्म्मा विरोधेन कुर्व्वन् धर्म्मा श्रिताः क्रियाः भुंक्ते स्वरोची विषयान् सह
ताभि रुदार धीः ४ ततश्च जज्ञिरे तस्य पुत्रा: स्वरोचिषः विजयो मेरुनन्द श्च प्रभाव श्च महा

मा॰पु॰ बलः ५ मनोरमा च विजयं प्राह्लेन्द्रीवरात्मजा विभावरी मेरुनन्दं प्रभावञ्च कलावती ६ पद्मिनी नाम या
२६५ विद्या सर्व्वभोगोपपादिका सा तेषां तत्र भावेन पिता चक्रे पुरत्रयं ७ प्राच्यान्तु विजयं नाम कामरूपे न-
गोपरि विजयाय सुताया ऽदात् स ददौ पुरमुत्तमं ८ उदीच्यां मेरुनन्दस्य पुरीं नन्दवतीमिति ख्याताञ्चा-
कार प्रोत्तुङ्गवप्रप्राकारमालिनीं ९ कलावती सुतस्यापि प्रभावस्य निवेशितं पुरं तालमिति ख्यातं
दक्षिणापथमाश्रितं १० एवं निवेश्य पुत्रान् स पुरेषु पुरुषर्षभः रेमे ताभिः समं विप्र मनोज्ञेष्वथ भूमिषु
११ एकदा तु गतो ऽरण्ये विहरन् स धनुर्द्धरः ददर्श स तु सालोक्य वराहमति दूरगं १२ अथाह काचिद-
भ्येत्य तं तदा हरिणाङ्गना मय्येव पात्यतां बाणः प्रसीदेति पुनः पुनः १३ किमनेन हतेनाद्य मामाशु वि-
निपातय त्वया निपातितो बाणो दुःखान्मां मोक्षयिष्यति १४ स्वरोचिरुवाच न ते शरीरं सरुजम-
स्माभिरुपलक्ष्यते किन्नु तत्कारणं येन त्वं प्राणान् हातुमिच्छसि १५ मृग्युवाच अन्यास्वासक्तहृद-
१५० ये यस्मिंश्चेतः सक्ता त्वदृते मम तेन विना मृत्युरौषधं किमिहापरं १६ स्वरोचिरुवाच कस्त्वान्नाभिलषे-
द्भीरु सानुरागासि कुत्र वा यस्य प्राप्तौ निजान् प्राणान् परित्यक्तुं व्यवस्यसि १७ मृग्युवाच त्वामेवेच्छा-
मि भद्रन्ते त्वया मे ऽपहृतं मनः वृणोम्यतो मृत्युं मयि बाणो निपात्यतां १८ स्वरोचिरुवाच त्वं
मृगी चञ्चलापाङ्गी नररूपधरा वयं कथं त्वया समं योगो मद्विधस्य भविष्यति १९ मृग्युवाच ॥
यदि सापेक्षितञ्चित्तं मयि ते मां परिष्वज यदि वा साधु चित्तन्ते करिष्यामि यथेप्सितं एतावताहं भवता
भविष्याम्यतिमानिता २० मार्कण्डेय उवाच आलिलिङ्ग ततस्तां स स्वरोचिर्हरिणाङ्गनां तेन चा-
लिङ्गिता सद्यः साभूद्दिव्यवपुर्धरा २१ ततः स विस्मयाविष्टः का त्वमित्यभ्यभाषत सा चास्मै कथया-
मास प्रेमलज्जाजडाक्षरं २२ अहमभ्यर्थिता देवैः काननस्यास्य देवता उत्पादनीयो हि मनुस्त्वया म-
यि महामते २३ प्रीतिमत्यां मयि सुतं भूर्लोकपरिपालकं तमुत्पादय देवानां त्वामहं वचनाद्वदे ॥२४॥
مارکنڈے پران मार्कण्डेय उवाच ततः स तस्यान्तनयं सर्व्वलक्षणलक्षितं तेजस्विनमिवात्मानं जनयामास तत्क्षणात्

२५ जात मात्रस्य तस्याथ देव वाद्या निसस्वनुः जगुर्गन्धर्व्व पतयो ननृतुश्चाप्सरो गणाः २६ सिषिचु
शीकरैर्नागा ऋषयश्च तपोधनाः देवाश्च पुष्प वर्षञ्च मुमुचुश्च समन्ततः २७ तस्य तेजः समालोक्य नाम
चक्रे पिता स्वयं द्युतिमानिति येनास्य तेजसा भासिता दिशः २८ स बालो द्युतिमान्नाम स महा बल परा
क्रमः स्वरोचिषः सुतो यस्मात्तस्मात्स्वारोचिषोऽभवत् २९ स चापि विचरन्स्वस्थे कदाचिद्गिरि
निर्झरे स्वरोचीर्ददृशे हंसं निजपत्नी समन्वितं ३० उवाच स तदा हंसीं साभिलाषां पुनः पुनः उपसं
ह्रीयतामात्मा चिरन्ते क्रीडितं मया ३१ किं सर्व्व कालं भोगैस्ते आसन्नन्त्वपरमे वयः परित्याग स्य
कालो मे तव चापि जलेचरि ३२ हंस्युवाच अकालः कोहि भोगानां सर्व्व भोगात्मकं जगत् यज्ञाः
क्रियन्ते भोगार्थं ब्राह्मणैः संयतात्मभिः ३३ इष्टा इष्टांस्तथा भोगान् वाञ्छमाना विवेकिनः दानानि
च प्रयच्छंति पूर्त्त धर्म्मांश्च कुर्व्वते ३४ सत्वं मेच्छसि किं भोगान् भोग श्रेष्ठा फलं नृणां विवेकिनो
१७७ तिरश्चाञ्च किं पुनः संयतात्मनां ३५ हंस उवाच भोगेष्व सक्त चित्तानां परमात्मान्विता मतिः ॥
भविष्यति कदा सङ्गमुपेतानाञ्च बन्धुषु ३६ पुत्र मित्र कलत्रेषु सक्ताः सीदन्ति जन्तवः सरः पङ्कार्ण
वे मग्ना जीर्णा वन गजा इव ३७ किं न पश्यसि वा भद्रे जात सङ्गं स्वरोचिषं आबाल्यात्का मसं सक्तं
मग्नं स्नेहाम्बु कर्द्दमे ३८ यौवनेऽतीव भार्य्यासु साम्प्रतं पुत्र नप्तृषु स्वरोचिषो मनो मग्न मुद्धारं प्राप्स्य
ते कुतः ३९ नाहं स्वरोचिष स्तुल्यः स्त्री वाध्यो वा जलेचरि विवेकवांश्च भोगानां निर्वृत्तोऽस्मि च
साम्प्रतं ४० मार्कण्डेय उवाच स्वरोचिरि तदा कर्णार्य जातो द्वेगः स्वगो रिति आदाय भार्य्यास्तपसे
ययावन्यत्तपो वनं ४१ तत्र तप्त्वा तपो घोरं सह ताभिरुदारधीः जगाम लोकानमलान्निर्धूता खिल
कल्मषः ४२ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे स्वारोचिषे मन्वन्तरे नाम ६६ मार्कण्डेय उवाच ततः
स्वारोचिषं नाम्ना द्युतिमन्तं प्रजापतिं मनुञ्चकार भगवांस्तस्य मन्वन्तरं शृणु १ तत्रान्तरे तु ये देवा
मुनयस्तत्सुताश्च ये भूपालाः क्रौष्टुके ये तान्गदत स्त्वं निशामय २ देवाः पारावतास्तत्र तथैव तुषिता

مارکنڈی پوران

मा०पु० द्विज स्वारोचिषेऽन्तरे चेन्द्रो विपश्चिदिति विश्रुतः ३ ऊर्ज्जस्तम्बस्तथा प्राणो दत्तोलिऋषभस्तथा
१६७ निश्चरश्चार्व्वरीवांश्च तत्र सप्तर्षयोऽभवन् ४ चैत्रकिंपुरुषाद्याश्च सुतास्तस्य महात्मनः सप्तासन्सु
महावीर्याः पृथिवीपरिपालकाः ५ तस्य मन्वन्तरं यावत्तावत्तद्वंशविस्तरे मुक्तेयमवनिः सर्व्वा द्वि-
तीयं वै तदन्तरं ६ स्वारोचिषस्तु चरितं जन्म स्वारोचिषस्य च निशम्य मुच्यते पापैः श्रद्दधानो हि मा-
नवः ७ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे स्वारोचिषसमाप्तं ६७ क्रौष्टुकिरुवाच भगवन्कथितं सर्व्वं १
विस्तरेण त्वया मम ॥ स्वारोचिषस्तु चरितं जन्म स्वारोचिषस्य तु १ अष्टौ ये निधयस्तेषां स्वरूपं द्रव्य २
संस्थितिः भवता निहितं सम्यक् श्रोतुमिच्छाम्यहं गुरो ३ मार्कण्डेय उवाच पद्मिनी नाम या वि-
द्या लक्ष्मीस्तस्याश्च देवता तदाधाराश्च निधयस्तन्मे निगदतः शृणु ४ यत्र पद्ममहापद्मौ तथा मकर
कच्छपौ मुकुन्दो नन्दकश्चैव नीलः शंखोऽष्टमो निधिः ५ सत्यामृद्धौ भवन्त्येते सिद्धिर्नैषां हि जायते
१५८ एते ह्यष्टौ समाख्याता निधयस्तव क्रौष्टुके ६ देवतानां प्रसादेन साधुसंसेवनेन च राशियालोकितं १
वित्तं मानुषस्य यदा मुने ७ यादृक् स्वरूपं भवति तन्मे निगदतः शृणु पद्मी नाम निधिः पूर्व्वं यस्य
भवति द्विज ८ सुतस्य तत्सुतानाञ्च तत्पौत्राणाञ्च नित्यशः दाक्षिण्यसारं पुरुषस्तेन चाधिष्ठितो १
भवेत् ९ सत्त्वाधारो महाभोगो यतोऽसौ सात्त्विको निधिः सुवर्णरूप्यताम्रादि धातूनाञ्च परिग्रहं
१० करोत्यतितरां सोऽथ तेषाञ्च क्रयविक्रयं करोति च तथा यज्ञान् दक्षिणाञ्च प्रयच्छति ॥ ११ ॥
सभां देवनिकेतांश्च स कारयति तन्मनाः सत्त्वाधारो निधिश्चान्यो महापद्म इति श्रुतः १२ सत्त्वप्र-
धानो भवति तेन चाधिष्ठितो नरः करोति पद्मरागादिरत्नानाञ्च परिग्रहं १३ मौक्तिकानां प्रवालानां
तेषां च क्रयविक्रयान् ददाति योगशीलेभ्यस्तेषामावसथांस्तथा १४ स कारयति तच्छीलः स्वयमेव
च जायते तत्प्रसूतास्तथा शीलाः पुत्रपौत्रक्रमेण च १५ पूर्व्वाद्वे भावः भ्रष्टासौ पुरुषं धन मुञ्चति ॥
مارکنڈےپوران तामसो मकरो नाम निधिस्तेनावलोकितः १६ पुरुषोऽथ तमःप्रायः सुशीलोऽपि हि जायते बाण

खड्गर्ष्टि धनुषां चर्म्मणाञ्च परिग्रहं १७ दंसनानाञ्च कुरुते याति मैत्रीञ्च राजभिः ददाति शौर्य्य वृत्तीनां भूभुजां
ये च तत्प्रियाः १८ क्रय विक्रये च शस्त्राणां नान्यत्र प्रीति मेति च एक स्यैव भवत्येष न च तस्यानुजानुगः॥
१९ द्रव्यार्थं दस्युतो नाशं संग्रामे चापि स व्रजेत् कच्छपाख्यो निधिर्य्यो ऽसौ नरस्तेनाभिवीक्षितः २० तमः प्रधा-
नो भवति यतो ऽसौ तामसो निधिः व्यवहारान शेषांस्तु पुण्य भांतिः करोति च २१ कर्म्मं स्थान खिलां श्चैव
न विश्वसिति कस्यचित् समस्तानि यथाङ्गानि संहरत्येव कच्छपः २२ तथा विष्टभ्य चित्तानि तिष्ठत्याय
त मानसः नददाति नवा भुंक्ते तद्विनाश भयाकुलः २३ निधान मुर्व्व्यां कुरुते निधिः सो ऽप्येक पूरुषः॥
रजोगुण मयश्चान्यो मुकुन्दो नाम यो निधिः २४ नरोऽवलोकितस्तेन तद्गुणी भवति द्विज वीणावेणु
मृदङ्गा नामातोद्यस्य परिग्रहं २५ करोति गायतां वित्तं नृत्यताञ्च प्रयच्छति वन्दिनामथ सूतानां वि-
टाना लास्य पाठिनां २६ ददात्यहर्निशं भोगान् भुंक्ते तैश्च समं द्विज कुलटासु रतिश्चास्य भवत्यन्यैश्च
१५० तद्विधैः २७ प्रयाति सङ्गमेकञ्च यं निधिर्भजते नरं रजस्तमो मयश्चान्यो नन्दो नाम महानिधिः २८
उपैति स्तम्भ माधिकं नरस्तेनाव लोकितः समस्त धातु रत्नानां पुण्य धान्यादि कस्य च २९ परिग्रहं करो-
त्येष तथैव क्रय विक्रयं आधारः स्वजनानाञ्चागताभ्यागतस्य च ३० सहते नापमानोक्तिं स्वल्पाम-
पि महा मुने स्तूयमानश्च महतीं प्रीतिं बध्नाति यच्छति ३१ यं यमिच्छति वै कामं मृदुत्व मुपयाति च॥
बह्व्यो भार्य्या भवन्त्यस्य सुतिमत्यो ऽतिशोभनाः ३२ रस्येव सप्त च नरान्निधिर्नन्दोऽनुवर्त्तते अवर्द्ध-
मानो ऽथ नरमष्ट भागेन सत्तम ३३ दीर्घायुष्ट्वञ्च सर्व्वेषां पुरुषाणां प्रयच्छति बन्धूनामेव भरणां ये च-
दूरादुपागताः ३४ तेषां करोति वै नन्दः परलोके न चादृतः भवत्यस्य न च स्नेहः सहवासिषु जायते
३५ पूर्व्व मित्रेषु शैथिल्यं प्रीति मन्यैः करोति च तथैव सत्व रजसी यो बिभर्त्ति महानिधिः ३६ स नील
संज्ञस्तत्सङ्गी नरस्तच्छील वान् भवेत् वस्त्र कार्पास धान्यादि फल पुष्प परिग्रहं ३७ मुक्ता विद्रुम शंखा-
नां शुक्त्यादीनां तथा मुने [illegible] ३८ क्रय विक्रय मन्येषां नान्यत्र

मारکنڈے پوران

रमते मनः तडागगन् पुष्करिण्यो ऽथ तथा रामान् करोतिच ३९ वप्रञ्च सरितां हृक्षास्त था रोपयते॰
नरः अनुलेपन पुष्पादि भोगं भुक्ता भि जायते ४० त्रिपौरुष श्चापि निधि र्नीलो नामैष जायते रजस्त
मो मय श्चान्यः शंख संज्ञो द्वियो निधिः ४१ तेनापि नीयते विप्र तद्गुणित्वं निधीश्वरः एक स्यैव भव
त्येष नरं नान्य मुपैति च ४२ यस्य शङ्खो निधि स्त स्य स्वरूपं क्रौष्टुके शृणु एक एवात्मना स्वष्ट॰
मन्नं भुंक्ते तथा म्बरं ४३ कदन्न भुक् परिजनो नच शोभनं वस्त्र धृक् नददाति सुहृद्भार्य्या भ्रात्ट पुत्र॰
स्नुषादिषु ४४ स्व पोषण परः शंखी नरो भवति सर्व्वदा इत्येते निधयः ख्याता नराणा मर्थ देवताः॥
४५ मिश्रावलोकनान्मि श्राः स्वभाव फल दायिनः यथा ख्यात स्वभावस्तु भवत्येव विलोकनात्
सर्व्वेषा माधि पत्ये च श्रीरेषा द्विज पद्मिनी ४६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे निधि निर्णयोनाम ६८
क्रौष्टुकिरुवाच विस्तरात् कथितं ब्रह्मन् मम स्वारोचिषं त्वया मन्वन्तरं तथै वाशेषे पृष्टा निधयो
१५५ मया १ स्वायम्भुवं पूर्व्व मेव मन्वन्तर मुदा हृतं मन्वन्तरं तृतीयं मे कथयोत्तम संज्ञितं २ मार्कण्डे
य उवाच उत्तान पाद पुत्रो ऽभूदुत्तमो नाम नामतः सुरुच्या स्तनयः ख्यातो महा बल पराक्रमः ३
धर्म्मात्मा च महात्मा च पराक्रम धनो नृपः अतीत्य सर्व्व भूतानि बभौ भानु परा क्रमः ४ समः
शत्रौ च मित्रे च परे पुत्रे च धर्म्मवित् दुष्टे च यमवत्साधौ सोम वच्च महा मते ५ वाभ्रव्यां बहुला नाम
उपयेमे स धर्म्मवित् उत्तान पाद तनयः शची मिन्द्र इवोत्तमः ६ ख्याता मतीच तस्यासी द्विज वर्य्य॰
मनः सदा स्नेह वच्छशिनो यद्द्रोहिण्यां निहि तास्पदं ७ अन्य प्रयोजना प्राप्ति मुपैति न हि तन्मनाः
स्वप्ने चैव तदा लम्बि मनो ऽभूत्तस्य भूभृतः ८ सच तस्याः सुचार्व्वङ्ग्या दर्शना देव पार्थिवः ददाति॰
स्पर्शनं गात्रे गात्रस्पर्शे च तन्मयः ९ श्रोत्रे ह्रेश करं वाक्यं प्रिय मप्य वनीपतेः तस्याधि भूरि सम्मा
नं मेने परि भवन्ततः १० अवमेने स्रजं दत्तां शुभान्या भरणानि च उतस्थावङ्क पीडेव पिबतो ऽस्य॰
वरा सवं ११ भुञ्जता च नरेन्द्रेण क्षण मात्रं करे धृता बुभुजे स्वल्प कं भक्ष्यं द्विज नाति मुदावती ॥१३॥

मा॰ पु॰ अथ पानगतो भूपः कदाचित्तां मनस्विनीं सुरापूर्णं पान पात्रं ग्राहयामास सादरः २४ पश्यतां भूमि-
१७० पालानां वार मुख्यैः समन्वितः प्रगीयमान मधुरं गेयं गायनतत्परैः २५ सा तु नेच्छति तत्पात्रं मादृ-
शं तत्परा ङ्मुखी समक्षमवनी शानां ततः क्रुद्धः स पार्थिवः २६ उवाच द्वाः स्थ माहूय निश्वसन्नुरगो
यथा निरा कान्त स्त यां देव्या प्रिय या पतिर प्रियः २७ द्वाः स्थेनां दुष्ट हृदया मादाय विजने वने परित्यज
शुने तन्ने विचार्य्यं वचनं मम २८ मार्कण्डेय उवाच ततो नृपस्य वचनम विचार्य्य महेश्वसः द्वाः स्थ-
स्त त्याज तां सुभ्रू मारोप्य स्यन्दने वने २९ सा च तं विपिने त्यागं नीता तेन महीभृता अदृश्य माना तं मेने
परं कान्त मनुग्रहं ३० सोऽपि तद्राग रागाग्निरिद्ध मानात्म मानसः औत्तानपादि र्भूपालो नान्यां भार्य्या-
म विन्दत ३१ संस्मार तां सुचार्व्वङ्गी महर्निशमनिर्वृतः चकार च निजं राज्यं प्रजा धर्मेण पालयन्
३२ प्रजाः पालय तस्तस्य पितुः पुत्रा निवौरसान् आगत्य ब्राह्मणः कश्चिदिद माहार्त्त मानसः ३३ ॥
ब्राह्मण उवाच महाराज सुश्रार्तो ऽस्मि श्रूयतां गदतो मम न हरा मार्त्ति परि त्राता मन्य तो न नराधिप
३४ मम भार्य्या प्रसुप्तस्य केनाप्यप हृता निशि गृह द्वार मनुद्घाट्य तां समानेतुमर्हसि ३५ राजोवाच
नवेत्सि केनाप हृता क वा नीता तु सा द्विज यतामि विग्रहे कस्य कुतो वाप्यानयामितां ३६ ब्राह्मण उवाच
तथैव स्थगिते द्वारि प्रसुप्तस्य मही पते हृता हि भार्य्या किं केनेत्येतद्धि ज्ञायते भवान् ३७ त्वं रक्षिता नो
नृपते यज्ञभागादानवेतनः धर्म्मस्य तेन निश्चिन्ताः स्वपन्ति मनुजा निशि ३८ राजोवाच न ते दृष्टा मया
भार्य्या यादृग्रूपा च सा देहतः वयश्चैव समाख्याहि किं शीला ब्राह्मणी च ते ३९ ब्राह्मण उवाच कठोर
नेत्रा सात्युच्चा ह्रस्वबाहुः कृशानना विरूप रूपा भूपाल न निन्दामि तथैव तां ४० वाचि भूपाति परु-
षा न सौम्या सा च शीलतः इत्याख्याता मया भार्य्या सा कारा दुर्निरीक्षणा ४१ मनाग तीतं भूपाल त-
स्या स्तु प्रथमं वयः ताहग्रूपा हि मे भार्य्या सत्य मेतन्मयो दितं ४२ राजोवाच अलन्ते ब्राह्मण
तया भार्य्या मन्यां ददामि ते सुखाय भार्य्या कल्याणी दुः ख हेतु र्हि ता दृशी ४३ कान्ते स्वरूपता विप्र

कारणं शील मुत्तमं रूप शील विहीनाथा त्यान्त्या सा तेन हेतुना ३४ ब्राह्मण उवाच रक्ष्या भार्य्या मही-
पाल वृत्तिनः श्रुति रुत्तमा भार्य्या योरक्ष माणा यां प्रजा भवति रक्षिता ३५ प्रजात्मा हि जायते तस्यां सा
रक्ष्या ते नरेश्वर अजायां रक्ष माणा या मात्मा भवति रक्षितः ३६ तस्या मरक्ष्य माणा यां भविता वर्ण स-
ङ्करः स पातयेन्मही पाल पूर्व्वान् स्वर्गा दधः पितॄन् ३७ धर्म्म हानि स्तवानु दिन मभार्य्यस्य नरेश्वर नि-
त्य क्रियाणां विभ्रंशान् स चापि पतनाय ते ३८ तस्यां त्वं पृथिवी पाल भविनी मनु सन्ततिः तव षड्-
भाग दात्री सा भाविनी धर्म्म हेतुकी ३९ तदेतत्ते मया ख्याता पत्नी या ते हृता प्रभो तां समानय रक्षायां
भवानाधि गतो यतः ४० मार्कण्डेय उवाच ततस्येवं वचः श्रुत्वा विस्मयं स नरेश्वरः सन्नद्धोपि कवचो
युक्त मारुरोह महारथं ४१ इत श्चेत श्च तेना सौ पर्य्यटन् प्राप मेदिनीं नर्म्मदा च महारण्ये तापसा श्रम मु-
त्तमं ४२ अवतीर्य्य च तत्रा सौ प्रविश्य ददृशे मुनिं कौश्यां वृष्यां समा सीनं ज्वलन्त मिव तेजसा ४३
१८। स दृष्ट्वा नृपतिं प्राप्तं समुत्थाय त्वरान्वितः संमान्य स्वागतेनैव शिष्य मार्घ्य मानय ४४ तमाह शिष्यः
शनकै र्दीयतो ऽर्घ्यो ऽस्य किं मुने तदा ज्ञापय तच्छिन्त्य तवाज्ञां हि करोम्यहं ४५ ततो ऽवगत वृत्तान्तो
भूपते स्तस्य सद्विजः संभाव्य स्वागतेन चक्रे सम्मान मात्मवान् ४६ ऋषिरुवाच किं निमित्त मिहा-
यातो भवान् किन्ते चिकीर्षितं उत्तान पाद तनयं वेद्मित्वा मुत्तमं नृप ४७ राजोवाच ब्राह्मण स्य गृहा-
द्भार्य्या केनाप्यपहृता मुने अविज्ञात स्वरूपेण तामन्वेष्टु मिहा गतः ४८ पृच्छामि यत्ते तन्मे त्वं प्र-
णा तस्यानु कम्पया अस्या गतस्याग्र पृच्छं भगवन् वक्तु मर्हसि ४९ ऋषिरुवाच पृच्छ मामवनी पा-
ल यत्प्रष्टव्य मशङ्कितः वक्तव्यञ्चेत्तव मया कथं सो ऽर्घ्यो निवारितः ५१ ऋषिरुवाच त्वद्दर्श-
नेन रभसा दाज्ञप्तो ऽयं मया नृप यदा तदा हमे तेन शिष्येण प्रति बोधितः ५२ एष वेत्ति जगत्यत्र मत्प्र-
सादा दनागतं यथाहं समतीतं च वर्त्त मानञ्च सर्व्वतः ५३ आलोच्या ज्ञापये त्युक्ते ततो ज्ञातं मया
पितत ततो न दत्त वानर्घ्य महं तुभ्यं विधानतः ५४ सत्यं राजन् त्वमर्घ्यार्हः कुले स्वायम्भुवस्य च ॥

مارکنڈےپوران

तथापि नार्घ्य योग्यं त्वां मन्यामो वय मुत्तमं ५५ राजोवाच किं कृतं हि मया ब्रह्मन् ज्ञानात् ज्ञानतोपि
वा येनत्वत्तोऽर्घ्य मर्हामि नाहमभ्यागतश्चिरात् ५६ ऋषिरुवाच किं विस्मृतन्ते यत्पत्नी त्वया
त्यक्ता च कानने परित्यक्त स्त्वया सार्द्धं त्वया धर्म्मो नृपाखिल: ५७ पक्षेण कर्म्मणो हान्या ह्यपात्य
स्यांतानर: विरामूत्रैर्वा वैधि की यस्य हानिस्ते नित्य कर्म्मणा: ५८ पत्न्याऽनुकूलया भाव्यं यथा शी
लेऽपि भर्त्तरि दु:शीलापि तथा भार्य्या पोषणीया नरेश्वर ५९ प्रतिकूला हि सा पत्नी तस्या विप्रस्य
या हृता तथापि धर्म्म कामोऽसौ त्वा मुद्याति तरां नृप ६० चलन्त: स्थापयत्यन्यान् स्वधर्म्मेषु मही
पते त्वां स्वधर्म्माद्विचलितं कोऽपर: स्थापयिष्यति ६१ मार्कण्डेय उवाच विलक्ष: स महीपाल
इत्युक्त स्तेन धीमता तथेत्युक्त्वा च पप्रच्छ हृतां पत्नीं द्विजन्मन: ६२ भगवन् केन नीता सा पत्नी विप्र
स्य कुत्रवा अतीतानागतं वेत्ति जगत्य वितथं भवान् ६३ ऋषिरुवाच तां जहाराद्रि तनयो बलाको
१८४ नाम राक्षस: द्रक्ष्यसे चाद्य तां भूप उत्पलावतके मुने ६४ गच्छ संयोजयाशु त्वं भार्य्यया हि द्विजोत्तमं ॥
सा पापास्पदतां यातु त्वामि वासौ दिने दिने ६५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे औत्तम मन्वन्तरे नाम ॥ ६९ ॥
मार्कण्डेय उवाच अथारुरोह स्वरथं प्रणिपत्य महामुनि: तेनाख्यातं वनन्तच्च प्रययावुत्पला-
वतं १ यथाख्यात स्वरूपाञ्च भार्य्यां भग्नां द्विजस्य तां भक्षयन्तीं ददर्शाथ श्री फलानि नरेश्वर: २
पप्रच्छ च कथं भद्रे त्वमेतद्वनमागता स्फुटं ब्रवीहि वैशालेरपि भार्य्या सुशर्म्मणा: ३ ब्राह्मण्युवा-
च सुताहमति रात्रस्य द्विजस्य वनवासिन: पत्नी विशाल पुत्रस्य यस्य नाम त्वयोदितं ॥ ४ ॥ साहं
हृता बलाकेन राक्षसेन दुरात्मना प्रसुप्ता भवनस्यान्ते भ्रातृ मातृ वियोजितं ५ भस्मीभवतु तद्रक्षो
येनास्म्येवं वियोजिता मात्रा भ्रातृभिरन्यैश्च तिष्ठाम्यत्र सुदु:खिता ६ अस्मिन् वनेऽति गहने
तेनानीयाहमुज्झिता नवेद्मि कारणं किं तन्नोप भुंक्ते न खादति ७ राजोवाच अपि तज्ज्ञायते
रक्षस्त्वामुत्सृज्य क्वचै गतं अपि भार्य्या नतेनाथ बोधिता द्विजनन्दिनि ८ ब्राह्मण्युवाच अस्यैव

(औत्तम)

مارکنڈے پوران

...भविता हिममन्दिरे ९ ब्राह्मण उवाच अस्त्येव

कानन स्यान्ते स तिष्ठति निशाचरः । प्रविश्य पश्यतु भवान् न बिभेति ततो यदि ९ मार्कण्डेय उवाच
प्रविवेश ततः सोऽथ तया वर्त्मनि दर्शिते ददृशे परिवारेण समवेतञ्च राक्षसं १० दृष्ट्वा मानि ततस्त
स्मिन् त्वरमाणः स राक्षसः दूरादेव महीं मूर्ध्ना स्पृशन् पादान्तिके ययौ ११ राक्षस उवाच समाग
च्छता गेहं प्रसादस्ते महान् कृतः प्रशाधि किं करोम्येष वसामि विषये तव १२ अर्घ्यञ्चेमं
प्रतीच्छ त्वं स्थीयताञ्चेदमासनं वयं भृत्या भवान् स्वामी दृढमाज्ञापयस्व मां १३ राजोवाच ॥
कृतमेव त्वया सर्व्वं सर्व्वामेवातिथिक्रियां किमर्थं ब्राह्मणवधूस्त्वयानीता निशाचर १४ नेयं सु
रूपा सन्त्यन्या भार्य्या यद्येव हृता त्वया भक्ष्यार्थं चेत् कथं नात्ता त्वयैतत् कथ्यतां मम १५ राक्षस-
उवाच न वयं मानुषाहारा अन्ये ते नृप राक्षसाः सुकृतस्य फलं यत्तु तदश्नीमो वयं नृप १६ स्वभाव
ञ्च मनुष्याणां योषिताञ्च विमानिताः मानिताश्च समश्नीमो न वयं जन्तुखादकाः १७ यदस्मा
١٨٣ भिर्नृणां क्षान्तिर्भुक्ताः क्रुध्यन्ति ते तदा भुक्ते दुष्टे स्वभावे च गुणवन्तो भवन्ति च १८ सन्ति नः प्रमदा
भूप स्वरूपेणाप्सरसां समाः राक्षस्यस्तासु तिष्ठत्सु मानुषीषु रतिः कथं १९ राजोवाच यद्येषा
नोपभोगाय नाहाराय निशाचर गृहं प्रविश्य विप्रस्य तत्किमेषा हृता त्वया २० राक्षस उवाच ॥
मन्त्रवित् स द्विजश्रेष्ठो यज्ञे यज्ञे गतस्य मे रक्षोघ्नमन्त्रपठनात् करोत्युच्चाटनं नृप २१ वयं बुभुक्षि
तास्तस्य मन्त्रोच्चाटनकर्म्मणा क्व यामः सर्व्वयज्ञेषु स ऋत्विग्भवति द्विज २२ ततोऽस्माभिरि
दन्तस्य वैकल्यमुपपादितं पत्न्या विना पुमानिज्याकर्म्मयोग्यो न जायते २३ मार्कण्डेय उवाच
वैकल्योच्चारणात्तस्य ब्राह्मणस्य महामतेः ततः स राजातिभृशं विषण्णः सम जायत २४ वैक-
ल्यमेव विप्रस्य वदन्तामेव निन्दति अनर्हमर्थस्य धर्मां सोऽप्याह मुनिसत्तमः २५ वैकल्यं तस्य ।
विप्रस्य राक्षसोऽप्याह मे यथा अपत्नीकृततया सोऽहं सङ्कटे महता स्थितः २६ मार्कण्डेय उवाच ॥
مارکنڈیپوران एवं चिन्तयतस्तस्य पुनरप्याह राक्षसः प्रणामनम्रो राजानं बद्धाञ्जलिपुटो मुने २७ नरेन्द्राज्ञा

मा॰ पु॰ प्रदानेन प्रसादः क्रियतां मम भृत्यस्य प्रणतस्य त्वं युक्त द्विज यदासिनः २८ राजोवाच स्वभावेऽप्य
१७४ मर्षी मस्त्व योऽनं यन्निशाचर तदर्थिनो वयं येन कार्य्येणा शृणु तन्मम २९ अस्यास्त्वयाद्य ब्राह्मण्या
दौः शील्य मुप भुज्यतां येन त्वयात्तदौः शील्या तद्विनीता भवेदियं ३० नीयतां यस्य भार्य्येयं तस्य॰
वेश्म निशाचर अस्मिन् कृते कृतं सर्व्वं गृहम भ्यागतस्य मे ३१ मार्कण्डेय उवाच ततः स राक्षस
स्तस्याः प्रविश्यान्तः स्वशक्त्या भक्षयामास दौः शील्यं निज शक्त्या नृपाज्ञया ३२ दौः शील्येना
ति रौद्रेण पत्नी तस्य द्विजन्मनः तेन सा सम्परित्यक्ता तमाह जगतो पतिं ३३ स्वकर्म्म फल पाकेन भर्त्तु
स्तस्य महात्मनः वियोजिताहं तद्धेतुस्त्वमासीन्निशाचरः ३४ नास्य दोषो न वा तस्य मम भर्त्तुर्महा-
त्मनः ममैव दोषो नान्यस्य सुकृतं ह्युप भुज्यते ३५ अन्य जन्मनि कस्यापि विप्रयोगः कृतो मया ॥
सोऽयं मया प्युप गतः को दोषोऽस्य महात्मनः ३६ राक्षस उवाच प्रापयामि तवादेशाद्दिमां भर्त्तु॰
१८५ गृहं प्रभो यदन्यत्करणीयन्ते तदाज्ञापय पार्थिव ३७ राजोवाच अस्मिन् कृते कृतं सर्व्वं त्वया मे॰
रजनीचर आगन्तव्यन्त्वं ते वीर कार्य्य काले स्मृतेन मे ३८ मार्कण्डेय उवाच तथेत्युक्त्वा तु तद्रक्ष॰
स्तामादाय द्विजाङ्गनां निन्ये भर्त्तृ गृहं शुद्धां दौः शील्या पगमान्नृप ३९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
औत्तम मन्वन्तरे नाम ७० मार्कण्डेय उवाच तां प्रेषयित्वा राजापि स्व भर्त्तृ गृह मङ्गनां चिन्तया॰
मास निः श्वस्य किमत्र सुकृतं भवेत् १ अनर्थयोग्यता कष्टं समामाह महा मनाः वैकल्यं विप्र मुद्दिश्य
तथा ह्यायं निशाचरः २ सोऽहं कथं करिष्यामि त्यक्ता पत्नी मया हि सा अथवा ज्ञान दृष्टिं तं पृच्छामि॰
मुनि सत्तमं ३ सञ्चिन्त्येत्यं स भूपालः समारुह्य च तं रथं ययौ यत्र स धर्म्मात्मा त्रिकालज्ञो महा मुनिः
४ अवरुह्य रथात्सोऽथ तं समेत्य प्रणम्य च यथा वृत्तं समाचख्यौ राक्षसेन समागमं ५ ब्राह्मण्या
दर्शनञ्चैव दौः शील्या पगमं तथा प्रेषणं भर्त्तृ गेहे च कार्य्यं मागमने च यत् ६ ऋषिरुवाच ज्ञातमे
مارکنڈے پوران तन्मया पूर्व्वं यत्कृतन्ते [illegible] ७ पृच्छमामिह किं कार्य्यं॰

मा॰पु॰ मयेत्युद्विग्नमानसः त्वय्यागते महीपाल शृणु कार्य्यञ्च यत्त्वया ८ भर्त्ता धर्म्मार्थ कामानां कार-
१७५ णं प्रबलं नृणां विशेषतश्च धर्म्मश्च सन्त्यक्तस्त्यजता हितां ९ अपत्नीको नरो भूपन योग्यो निज
कर्म्मणां ब्राह्मणाः क्षत्रियो वापि वैश्यः शूद्रोऽपि वा नृप १० त्यजता भवता पत्नीं न शोभन मनुष्ठितं ॥
अत्याज्योहि यथा भर्त्ता स्त्रीणां भार्य्या तथा नृणां ११ राजोवाच भगवन् किं करोम्येष विपाको मम क-
र्म्मणां नानुकूलानुकूलस्य यस्मात्त्यक्ता ततो मया १२ यद्यत्करोति तत्सान्तं दह्यमानेन चेतसा ॥
भगवंस्तद्वियोगार्त्ति विभीतेनान्तरात्मना १३ साम्प्रतं तु वने त्यक्ता न वेद्मि क्वनु सा गता भक्षिता ः
वापि विपिने सिंह व्याघ्र निशाचरैः १४ ऋषिरुवाच न भक्षिता सा भूपाल सिंह व्याघ्र निशाचरैः
सात्वविप्लुत चारित्रा साम्प्रतन्तु रसातले १५ राजोवाच सा नीता केन पातालमास्ते साऽदूषिता कथं
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन् यथावद्वक्तुमर्हसि १६ ऋषिरुवाच पाताले नागराजोऽस्ति ख्यातश्च कपो-
१८० तकः तेन दृष्टा त्वया त्यक्ता भ्रममाणा महावने १७ सा रूपशालिनी तेन सानुरागेन पार्थिव वेदि
तार्थेन पातालं नीता सा युवती तदा १८ ततस्तस्य सुता सुभ्रूर्नन्दा नाम महीपते भार्य्या मनोरमा ः
चास्य नागराजस्य धीमतः १९ तया भातुः सपत्नीयं सा भवि शीति शोभना दृष्ट्वा स्वगेहं सा नीता ः
गुप्ता चान्तःपुरे शुभा २० यदा तु याचिता नन्दा न ददाति नृपोत्तरं मूका भविष्यसीत्याह तदा तां तन
यां पिता २१ एवं शप्ता सुता तेन सा चास्ते तत्र भूपते नीता तेनोरगेन्द्रेण धृता तत्सुतया सती ॥ २२॥
मार्कण्डेय उवाच ततो राजा परं हर्षमवाप्य तमपृच्छत द्विज वर्य्य स्वदौर्भाग्य कारणं दयितां प्रति
२३ राजोवाच भगवन् सर्व्वलोकस्य मयि प्रीतिरनुत्तमा किन्तु तत्कारणं येन स्वपत्नी नाति वत्सला॥
२४ मम चासा वतीवेष्टा प्राणेभ्योऽपि महामुने सा च मां प्रति दुःशीला ब्रूहि यत्कारणं द्विज २५
ऋषिरुवाच पाणिग्रहणकाले त्वं सूर्य्य भौम शनैश्चरैः शुक्र वाचस्पतिभ्यां च तव भार्य्या
مارکنڈے پران वलोकिता २६ तन्मुहूर्त्तेऽभवच्चन्द्रस्तस्याः सोमसुतस्तथा परस्पर विपक्षौ तौ ततः पार्थिव तेभृशं

१८५
مارکنڈے پران

२७ तङ्गच्छ त्वं स्वधर्मेण परिपालय मेदिनीं पत्नीसहायः सर्व्वाश्च कुरु धर्म्मवतीः क्रियाः ॥ २८ ॥
मार्कण्डेय उवाच इत्युक्ते प्रणिपत्यैनमारुह्य स्यन्दनं ततः उत्तमः पृथिवीपाल आजगाम निजं
पुरं २९ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे औत्तम मन्वन्तरे नाम ७१ मार्कण्डेय उवाच ततः स्वनगरं
प्राप्य तं ददर्श द्विजं नृपः समेतं भार्य्यया चैव शीलवत्या सुतान्वितं १ ब्राह्मण उवाच राजवर्य्य
कृतार्थोऽस्मि यतो धर्म्मो हि रक्षितः धर्म्मज्ञेनेह भवता भार्य्यां मानयता मम २ राजोवाच कृतार्थ
स्त्वं द्विजश्रेष्ठ निजधर्म्मानुपालनात् वयं सङ्कटिनो विप्र येषां पत्नी न वेश्मनि ३ ब्राह्मण उवाच ॥
नरेन्द्र सा हि विपिने भक्षिता श्वापदैर्यदि अलन्तया किमन्यस्या न पाणिर्गृह्यते त्वया क्रोधस्य वश
मागम्य धर्म्मो न रक्षितस्त्वया ४ राजोवाच न भक्षिता मे दयिता श्वापदैः साहि जीवति अपि
दूषित चारित्रा कथमेतत्करोम्यहं ५ ब्राह्मण उवाच यदि जीवति ते भार्य्या न चैव व्यभिचारिणी
तदपत्नीकता जन्म किं पापं क्रियते त्वया ६ राजोवाच आनीतापि हि सा विप्र प्रतिकूला सदैव
मे दुःखाय न सुखाय लं तस्या मैत्री न वै मयि तथा त्वं कुरु यत्नं मे यथा सा वशगामिनी ७ ब्राह्मण
उवाच तव संप्रीतये तस्या वरेष्टिं रूपकारिणीं क्रियते मित्रकामैर्या मित्रविन्दां करोमि तां ॥ ८ ॥
अप्रीतयोः प्रीतिकरी सा हि संजननी परं भार्य्या पत्योर्मनुष्येन्द्र तान्ते वेष्टिं करोम्यहं ९ यत्र तिष्ठति
सा सुभ्रूस्तव भार्य्या महीपते तस्मादानीयतां सा ते परां प्रीतिमुपैष्यति १० मार्कण्डेय उवाच ॥
इत्युक्तः स तु सम्भारान शेषानवनीपतिः आनिनाय चकारेष्टिं स च तां द्विजसत्तमः ११ सप्त कृत्वः
स तु तदा चकारेष्टिं पुनः पुनः तस्य राज्ञो द्विजश्रेष्ठो भार्य्यासम्पादनाय वै १२ यदा रोपित मैत्रान्तां
ममन्यत महामुनिः स्वभर्त्तरि तदा विप्रस्तमुवाच नराधिपं १३ आनीयतां नरश्रेष्ठ या तवेष्टात्मनो
ऽन्तिकं भुंक्ष्व भोगांस्तया सार्द्धं यज यज्ञांस्तथा हृतः १४ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्तस्तेन विप्रेण
भूपालो विस्मितस्तदा संस्मार तं महावीर्य्यं सत्यसन्धं निशाचरं १५ स्मृतस्तेन तदा सद्यः समु

पेत्य नराधिपं किं करोमीति सोऽप्याह प्रणिपत्य महामुने १६ ततस्तेन तत्क्षणात् विलोमा निवेदिता ॥
गत्वा पातालमादाय राजपत्नीं मुदा ययौ १७ आनीता चाति हार्द्देन सा ददर्श तदा पतिं उवाच च प्र-
सीदेति भूयो भूयो मुदान्विता १८ ततः स राजा रभसा परिष्वज्याह भामिनीं प्रिये प्रसन्न एवाहं भू-
योऽप्येवं ब्रवीषि किं १९ पत्न्युवाच यदि प्रसाद प्रवणं नरेन्द्र मयि ते मनः तदे तदभि याचे त्वां
तत्कुरुष्व ममार्हणं २० राजोवाच निःशङ्कं ब्रूहि मत्तो यद्यद्वस्या किञ्चिदीप्सितं तदलभ्यं न ते भी-
रु तवास्ति नान्यथा २१ पत्न्युवाच मदर्थे तेन नागेन सुता ग्रस्ता सखी मम मूका भविष्य
सीत्याह सा च मूकत्वमागता २२ तस्याः प्रति क्रियां प्रीत्या मम प्राप्नोति चेद्भवान् वाचि भाग प्रशा-
न्त्यर्थे ततः किं न कृतं मम २३ मार्कण्डेय उवाच ततः स राजा तं विप्र माहास्मिन् कीदृशी क्रिया ॥
तन्मूकतापनोदाय स च तं प्राह पार्थिवं २४ ब्राह्मण उवाच भूप सारस्वतीमिष्टिं करोमि वचनात्तव ॥
पत्नी तवेयमानृण्यं यातु तद्वाक्प्रवर्तनात् २५ मार्कण्डेय उवाच इष्टिं सारस्वतीं चक्रे तदर्थं स द्विजो
त्तमः सारस्वतानि सूक्तानि जजाप च समाहितः २६ ततः प्रवृत्त वाक्यान्तां गर्गः प्राह रसातले उप-
कारः सखी भर्त्रा कृतोऽयमति दुष्करः २७ इत्थं ज्ञाने समासाद्य नन्दा शीघ्रगतिः पुरं ततो राज्ञीं
परिष्वज्य स्व सखीं सुरसात्मजा २८ तन्त्वं स स्तुत्य भूपालं कल्याणोक्त्या पुनः पुनः उवाच मधुरं
नागी कृतासनपरिग्रहा २९ उपकारः कृतो वीर भवता यो ममाधुना तेनाकृष्टा हृदया यद्ब्रवी
मि शृणुष्व तत् ३० तव पुत्रो महावीर्यो भविष्यति नराधिप तस्याप्रतिहतं चक्रमस्यां भुवि भविष्यति
३१ सर्वार्थ शास्त्र तत्त्वज्ञो धर्मानुष्ठान तत्परः मन्वन्तर प्रवरो धीमान् भविष्यति सचैमनुः ३२ मार्क-
ण्डेय उवाच इति दत्त्वा वरं तस्मै नागराज सुता ततः सखीं तां सं परिष्वज्य पातालमगमन्मुने ॥ ३३ ॥
तत्र तस्य तया सार्द्धं रमतः पृथिवीपतेः जगाम कालः सुमहान् प्रजाः पालयतस्तथा ३४ ततः स
तस्यान्तनयो जज्ञे राज्ञो महात्मनः पौर्णमास्यां यथा कान्तश्चन्द्रः सम्पूर्ण मण्डलः ३५ तस्मिन्जाते

सुरं प्रापुः प्रजाः सर्व्वा महात्मनि   देव दुन्दुभयो नेदुः पुष्पवृष्टिः पपात च   ३६   तस्य दृष्ट्वा वपुः कान्तं भवि-
ष्यं शील मेव च   औत्तम इति मुनयो नाम चक्रुः समागताः   ३७   जातोय मुत्तमे वंशे तत्र काले तथोत्तमे
उत्तमावयवस्तेन औत्तमोऽयं भविष्यति   ३८   मार्कण्डेय उवाच   उत्तमस्य सुतः सोऽथ नाम्ना ख्यात-
स्तथौत्तमः   मनुरासीत्तस्य भावो भागुरे श्रूयतां मम   ३९   उत्तमाख्यानमखिलं जन्म चैवोत्तमस्य च   नि-
त्यं शृणोति विद्वेषं स कदाचिन्न गच्छति   ४०   इष्टैर्दारैस्तथा पुत्रैर्बन्धुभिर्व्वा कदाचन   वियोगो नास्य भ-
विता शृण्वतः पठतोऽपि वा   ४१   तस्य मन्वन्तरं ब्रह्मन् वदतो मे निशामय   श्रूयतां तत्र यश्चेन्द्रो ये च देवा-
स्तथर्षयः   ४२   इति श्री मार्कण्डेय पुराणे औत्तम मन्वन्तरे   ७२   मार्कण्डेय उवाच   मन्वन्तरे तृतीये-
ऽस्मिन् औत्तमस्य प्रजापतेः   देवानिन्द्रमृषीन् भूपान् निबोध गदतो मम   १   स्वधामानस्तथा देवा यथा-
नामानुकारिणः   सत्याख्यश्च द्वितीयोऽन्यस्त्रिदशानां तथा गणः   २   तृतीये तु गणे देवाः शिवाख्या-
१८० मुनि सत्तम   शिवाः स्वरूपतस्ते तु श्रुताः पापप्रणाशनाः   ३   प्रतर्दनाख्यश्च गणो देवानां मुनि सत्तम ॥
चतुर्थस्तत्र कथित औत्तमस्यान्तरे मनोः   ४   वशवर्तिनः पञ्चमेऽपि देवास्तत्र गणो द्विज   यथाख्यात-
स्वरूपास्तु सर्व्व एव महामुने   ५   एते देवगणाः पञ्च स्मृता यज्ञभुजस्तथा   मन्वन्तरे मनुश्रेष्ठे सर्व्वे द्वादश-
का गणाः   ६   तेषामिन्द्रो महाभागस्त्रैलोक्ये स गुरुर्भवेत्   शतं क्रतूनामाहृत्य सुशान्तिर्नाम नामतः
७   यस्योपसर्गनाशाय नामाक्षर विभूषिता   अद्यापि मानवैर्गाथा गीयते तु महीतले   ८   सुशान्ति-
र्देवराट् कान्तः सुशान्तिं स प्रयच्छति   सहितः शिवसत्याद्यैस्तथैव वशवर्तिभिः   ९   अजः परशुचि-
र्दिव्यो महाबल पराक्रमाः   पुत्रास्तस्य मनोरासन् विख्यातास्त्रिदशोपमाः   १०   तत्सूतिसम्भवैर्भू-
मिः पालिता भून्नेश्वरैः   यावन्मन्वन्तरं तस्य मनोरुत्तम तेजसः   ११   चतुर्युगानां संख्याता साधिका-
ह्येक सप्ततिः   कृत त्रेतादि संज्ञानां यान्युक्तानि युगे मया   १२   स्वतेजसा हि तपसो वशिष्ठस्य महात्मनः
तनया श्चान्तरे तस्मिन् सप्त [illegible] ऽभवन्   १३   तृतीय मे तत्कथितं तव मन्वन्तरं मया   तामसस्य-

مارکنڈے پران

मा॰पु॰ १७९ चतुर्थन्तु मनोरन्तर मुच्यते १४ तिर्य्योनि जन्मनो यस्य यशसाद्योतितं जगत् जन्म तस्य मनोर्ब्रह्मन्
श्रूयतां गदतो मम १५ अतीन्द्रियमशेषाणाम सूनाञ्चरितन्तथा तथा जन्मापि विज्ञेयं प्रभाव
स्य महात्मनां १६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे औत्तम मन्वन्तरं समाप्तं ७३ मार्कण्डेय उवाच ॥
राजा भुवि विख्यातः स्वराष्ट्रो नाम वीर्य्यवान् अनेक यज्ञ कृत्प्राज्ञः संग्रामेष्व पराजितः १ तस्या
युः सुमहत् आदात् मन्त्रिणाराधितो रविः पत्नीनाञ्च शतन्तस्य धन्या नाम भवत् द्विज २ तस्य
दीर्घायुषः पत्न्यो नास्ति दीर्घायुषो मुने काले नजग्मु निर्धनं भृत्यमन्त्रिजनास्तथा ३ स भार्य्याभिस्त
था त्यक्तो भृत्यैश्च सह जन्मानि: उद्विग्न चेत्ताः संश्राव वीर्य्य हानि महर्निशं ४ तं वीर्य्य हीनं निर्धूते
भृत्यैस्त्यक्तः सुदुःखितं अनन्तरे विमर्द्दं स्थो राज्या च्च्या वित वो स्तदा ५ राज्याच्युतं सोऽपि वनं
गत्वा निर्विण्ण मानसः तपस्तेपे महाभागो वितस्ता पुलिने स्थितः ६ ग्रीष्मे पञ्च तपा भूत्वा
१८९ वर्षास्वभ्रं कशायिकः जलशायी च शिशिरे निराहारो यत व्रतः ७ ततस्तु पश्य तस्त स्य प्रावृट्
काले महाप्लवः बभूवाशु दिनं मेघैर्वर्षद्भिरसु सन्ततं ८ न दिग्वि ज्ञायते पूर्व्वा दक्षिणा च न पश्चि-
मा· नोत्तरा तमसा सर्व्वं मनुलिप्तमिवा भवत् ९ ततोऽति प्लवने भूपः सनद्याः प्रेरितस्तटं प्राप्य
यन्नपि नावाप ह्रियमाणोऽति वेगिना १० अथ दूरे जलौघेन ह्रियमाणो महीपतिः आससाद जले
रौहीं स पुच्छे जग्राह च तां ११ तेन प्लवेन सयया कृष्यमाणो महीतले इतश्चेत श्चान्धकारे आससाद
ताटन्ततः १२ विस्तारि पङ्क मत्यर्थं दुस्तरं स नृपस्तरन् तयैव कृष्यमाणोऽन्य द्रम्यं वनमवापतः
१३ तत्रान्धकारे सा रौही चकर्ष वसुधाधिपं पुच्छे लग्नं महाभागं कर्म्मा धमनि सन्तते १४ तस्या स्व
स्पर्श सम्भूता मवाप मुदमुत्तमां सोऽन्धकारे भ्रमन् भूयो मदना कृष्ट मानसः १५ विज्ञाय सानुरागं
तं पृष्ठ स्पर्शन तत्परं नरेन्द्र नन्दन स्वान्तः सा मृगी तमुवाच ह १६ किं स्पृशं वेपथुमता करेण स्पृशसे मम
अन्य थैवास्य कार्य्यस्य संजाता नृपते गतिः १७ नास्थाने वो मनो याते नागम्याहं तवेश्वर किन्तुत्वत्त-

مارکنڈی پران

र्तुं मे विघ्नमेवं लोलः करोति मे १८ मार्कण्डेय उवाच इति श्रुत्वा वचस्तस्या मृगया स जगतीपतिः जात
कौतूहलो रोहीमिदं वचनमब्रवीत् १९ कात्वं ब्रूहि मृगी वाक्यं कथं मानुषवद्वद कश्चैष लोलो यो वि-
घ्नं त्वत्सङ्गे कुरुते मम २० मृग्युवाच अहन्ते दयिता भूप भागास्युत्पलावती भार्य्या प्रता ग्रमहि
षी दुहिता दृढधन्वनः २१ राजोवाच किन्तु यादृक्कृतं कर्म्म येन मां योनिमागता पतिव्रता धर्म्म
परासा चेत्थं कथमीदृशी २२ मृग्युवाच अहं पितृगृहे बाला सखीभिः सहिता वनं रन्तुं गता ददर्शै।
कं मृगं मृग्या समागतं २३ ततः समीपवर्त्तिन्या मया सा ताडिता मृगी मया त्रस्ता गतान्यत्र क्रुद्धः
प्राह ततो मृगः २४ मूढे किमेवं मत्तासि धिक्ते दौःशील्यमीदृशं आधानकालो येनायं त्वया मे वि
फलीकृतः २५ वाचं श्रुत्वा ततस्तस्य मानुषस्येव भाषतः भीता तमब्रवं कोऽसीत्येतां योनिमुपागता
२६ ततः स प्राह पुत्रोऽहं मृषेर्निर्वृतिचक्षुषः सुतपा नाम मृग्यान्तु साभिलाषो मृगोऽभवं ॥ २७ ॥
१८० इमाञ्चानुगतः प्रेम्णा वाञ्छितश्चानया वने त्वया वियोजिता दुष्टे तस्माच्छापं ददामि ते २८ मया चोक्तं
तवाज्ञानादपराधः कृतो मुने प्रसादं कुरु शापं मे न भवान् दातुमर्हसि २९ इत्युक्तः प्राह मां सोऽपि
मुनिरित्थं महीपते न प्रयच्छामि शापं ते यद्यात्मानं ददामि ते ३० मया चोक्तं मृगी नाहं मृगरूपधरा वने
लप्स्यसेऽन्यां मृगीं त्वावन्मयि भावो निवर्त्त्यतां ३१ इत्युक्तः कोपरक्ताक्षः स प्राह स्फुरिताधरः नाहं
मृगी त्वयेत्युक्तं मृगी मूढे भविष्यसि ३२ ततोऽहं भृशमव्यथिता प्रणम्य मुनिमब्रुवं स्वरूपस्थ मति।
क्रुद्ध प्रसीदेति पुनः पुनः ३३ बालानभिज्ञा वाक्यानां ततः प्रोक्तमिदं मया पितर्य्यसति नारीभि र्व्रिय
ते हि पतिः स्वयं ३४ सति ताते कथन्त्वाहं वरयामि मुनिसत्तम सापराधा यदा पादौ प्रसीद प्रणमाम्य-
हं ३५ प्रसीदेति प्रसीदेति प्रणता सा महामते इत्थं लालप्यमानायाः स प्राह मुनिपुङ्गवः ॥ ३६ ॥
न भवत्यन्यथा प्रोक्तं मम वाक्यं कदाचन मृगी भविष्यसि मृता वनेऽस्मिन्नेव जन्मनि ३७ मृगत्वे च
महाबाहुस्त्वद्गर्भमुपैष्यति लोलो नाम मुनेः पुत्रः सिद्धवीर्य्यस्य [illegible]दिनि ३८ जातिस्मरा भवित्री त्वं

مارکنڈے پوران

तस्मिन् गर्भे शुभागते स्मृतिं प्राप्य तथा वाचं मानुषीं मीर यिष्यसि ३९ तस्मिन् जाते मृगीत्वात् त्वं ।
विमुक्ता पतिना स्थिता लोकान् वाम्य सि प्राप्या येन दुष्कृत कर्म्मभिः ४० सोऽपि लोलो महा वीर्य्यः
पितृ शत्रून् निपात्य वै जित्वा वसुन्धरां कृत्स्नां भविष्यति ततो मनुः ४१ एवं शापमहं लब्ध्वा मृता
तिर्य्यक्त्वा समागता त्वत्संस्पर्शाच्च गर्भो ऽसौ सम्भूतो जठरे मम ४२ अतो ब्रवीमि नास्थाने त्वत्र यातं ।
मता मयि न चाप्यवमान्या गर्भस्थो लोलो विघ्नं करोत्यसौ ४३ मार्कण्डेय उवाच एवमुक्तस्ततः
सोऽपि राजा प्राप्य परां मुदं शुभे समारोपिते त्वेति पृथिव्यां भविता मनुः ४४ ततस्तं सुषुवे पुत्रं सा स-
र्व्वलक्षणान्वितं तस्मिन् जाते च भूतानि सर्व्वाणि प्रययुर्मुदं ४५ विशेषतश्च राजा सौ पुत्रे जाते ।
महाबले सा विमुक्ता मृगी शापात् प्राप लोकान् नुत्तमान् ४६ ततस्तमृषयः सर्व्वे समेत्य मुनिसत्तम
भविष्यं भाविनी दृष्ट्वा नाम चक्रुर्महात्मनः ४७ तामसीं भजमानायां योनिं मातर्य्यजायत तमसा
।८। चावृते लोके तामसो ऽयं भविष्यति ४८ ततः स तामसस्तेन पित्रा संवर्द्धितो वने जातबुद्धिरुवाचेदं ।
पितरं मुनिसत्तम ४९ कस्त्वं तात कथं चाहं पुत्रो माता च का मम किमर्थमागतश्च त्वमेतन्मे सत्यं ब्रू-
वीहि मे ५० मार्कण्डेय उवाच ततः पिता यथा वृत्तं स्वराज्यच्यवनादिकं तस्मै चष्टे महाबाहुः
पुत्रस्य जगती पतिः ५१ श्रुत्वा तत्सकलं सोऽपि समाराध्य च भास्करं अवाप दिव्यान्यस्त्राणि स सं-
हाराणि शेषतः ५२ कृतास्त्रस्त्वा नरीन् जित्वा पितुरानीय चान्तिकं अनुज्ञातान् मुमोचाथ तेन स्व
धर्म्ममास्थितः ५३ पितापि तस्य स्वान् लोकांस्तपो यज्ञ समार्ज्जितान् विसृष्ट देहः संप्राप्तो दृष्ट्वा ।
पुत्र मुखं सुखं ५४ जित्वा समस्तां पृथिवीं तामसाख्यः स पार्थिवः तामसाख्यो मनुर्भूतस्य मन्वन्तरं
शृणु ५५ ये देवा यत्पतिर्यश्च देवेन्द्रो ये तथर्षयः ये पुत्राश्च मनोस्तस्य पृथिवी परिपालकाः ॥ ५६ ॥
सत्यास्तथान्ये सुधियः सुरूपा हरयस्तथा एते देवगणास्तत्र सप्तविंशतिका मुने ५७ महाबलो ।
सत्यास्तथान्ये ... ज्योतिर्धामा पृथुः
مارکنڈے پوران महा वीर्य्यः शत यज्ञो पलक्षितः शिखिरिन्द्रस्तथा तेषां देवानामभवद्विभुः ५८ ज्योतिर्धामा पृथुः

काव्यश्चैत्रोऽग्निर्बलकस्तथा पीवरश्च तथा ब्रह्मन् सप्त सप्तर्षयोऽभवन् ५९ नरः क्षान्तिः शान्तदान्त
जानुजङ्घादयस्तथा पुत्रास्तु तामसस्यासन् राजानः सुमहाबलाः ६० इति श्री मार्कण्डेयपुराणे
तामसमन्वन्तरं नाम ७४ मार्कण्डेय उवाच पञ्चमोऽपि मनुर्ब्रह्मन् रेवतो नाम विश्रुतः तस्यो
त्पत्तिं विस्तरशः शृणुष्व कथयामि ते १ ऋषिरासीन्महाभाग ऋतवागिति विश्रुतः तस्यापुत्र-
स्य पुत्रोऽभूद्रेवत्यन्ते महात्मनः २ स तस्य विधिवच्चक्रे जातकर्मादिकाः क्रियाः तथोपनयनादीं
श्च सचाशीलोऽभवन्मुने ३ यतः प्रभृति जातोऽसौ ततः प्रभृति सोऽप्यृषिः दीर्घरोगपरामर्श
मवाप मुनिपुङ्गवः ४ माता तस्य परामार्त्तिं कुष्ठरोगादिपीडिता जगाम स पिता चास्य चिन्तया
मास दुःखितः ५ किमेतदिति सोऽप्यस्य पुत्रोऽप्यत्यन्तदुर्मतिः जग्राह भार्यामन्यस्य मुनि
पुत्रस्य सम्मुखीं ६ ततो विषण्णमनसा ऋतवागिदमुक्तवान् अपुत्रता मनुष्याणां श्रेयसे न कुपुत्र
१८४ ता ७ कुपुत्रो हृदयायासं सर्व्वदा कुरुते पितुः मातुश्च स्वर्गसंस्थांश्च स्वपितॄन्पातयत्यधः ८
सुहृदां नोपकाराय पितॄणाञ्च न तृप्तये पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म तस्य दुष्कृतकर्म्मणः ९ धन्यास्ते
तनया येषां सर्व्वलोकाभिसम्मताः परोपकारिणः शान्ताः साधुकर्म्मण्यनुव्रताः १० अनिर्वृतं
तथा मन्दं परलोकपराङ्मुखं नरकाय न सद्गत्यै कुपुत्रालम्बि जन्मनः ११ करोति सुहृदां दैन्य-
महितानां तथा मुदं अकाले च जरां पित्रोः कुपुत्रः कुरुते ध्रुवं १२ मार्कण्डेय उवाच एवं सो-
ऽत्यन्तदुष्टस्य पुत्रस्य चरितैर्मुनिः दह्यमानमना हार्त्तिहेतुं गर्गमपृच्छत १३ ऋतवागुवाच ॥
सुव्रतेन पुरा वेदा गृहीता विधिवन्मया समाप्य वेदान्विधिवत्कृतो दारपरिग्रहः १४ सदारेण क्रि-
याः कार्य्याः श्रौताः स्मार्त्ता वषट्क्रियाः न मे न्यूनाः कृताः काश्चिद्यावदद्य महामुने १५ गर्भा
धानविधानेन न कामं मनुरुन्धता पुत्रार्थं जनितश्चायं पुन्नाम्नो बिभ्यता मुने १६ सोऽयं किमा-
त्मदोषेण मम दोषेण वा मुने अस्माकं दुःखदो जातो दौःशील्याद्बन्धुशोकदः १७ गर्ग उवाच ॥

مارکنڈی پوران

रेवत्यन्ते मुनि श्रेष्ठ जातो ऽयं तनय स्तव तेन दुःखाय ते दुष्टे काले यस्मादजायत १८ नेतेऽपचारोने॰
वास्य मातुर्नाऽय कुलस्य ते तस्य दौःशील्य हेतुस्तु रेवत्यन्त मुपागतं १९ ऋतवागुवाच यस्मान्ममैष
क पुत्र स्य रेवत्यन्त मयुद्भवं दौः शील्य मे तत्ता तस्मात्पततामाशु रेवती २० मार्कण्डेय उवाच ॥
तेनैवं व्याहृते शापे रेवत्यृक्षं पपात ह पश्यतः सर्व्व लोकस्य विस्मया विष्ट चेतसः २१ रेवत्यृक्ष ञ्च॰
पतितं कुमुदाद्रौ समन्ततः भावयामास सहसा वन कन्दर निर्झरं २२ कुमुदाद्रि श्च तत्पाताल ख्यातो
रेवतको ऽभवत् अतीव रम्यः सर्व्वस्यां पृथिव्यां पृथिवी धरः २३ तस्यर्क्षस्य तु या कान्ति र्जाता पङ्क
जिनी सरः ततो जज्ञे तदा कन्या रूपेणा तीव शोभना २४ रेवती कान्ति सम्भूतां तां दृष्ट्वा प्रमुचो मुनिः
तस्या नाम चकारेत्थं रेवती नाम भागुरे २५ पोषयामास चैवैतां स्वाश्रमाभ्यास सम्भवां प्रमुचः स॰
महा भाग स्तस्मिन्नेव मही तले २६ तान्तु यौवनिनीं दृष्ट्वा कन्यकां रूप शालिनीं स मुनि श्चिन्तया
१०३ मास को ऽस्या भर्त्ता भवेदिति २७ एवं चिन्तयतस्तस्य ययौ कालो महान् मुने न चाससाद सदृशं वरं
तस्या महा मुनिः २८ ततस्तस्या वरं प्रष्टु मग्निं स प्रमुचो मुनिः विवेश वन्हि शालां वै प्रष्टारं प्राह॰
हव्य भुक् २९ महा वलो महा वीर्य्यः प्रिय वाग्धर्म्म वत्सलः दुर्गमो नाम भविता भर्त्ता ह्यस्या महीप॰
तिः ३० मार्कण्डेय उवाच अनन्तर ञ्च मृगया प्रसङ्गेनागतो मुने तस्याश्रम पदं धीमान् दुर्गमः॰
स नराधिपः ३१ प्रिय व्रतान्वय भवो महा वल पराक्रमः पुत्रो विक्रम शीलस्य कालिन्दी जठरोद्भवः
३२ स प्रविश्याश्रम पदं तां तन्वीं जगती पतिः अपश्य मानस्तं मुनिं प्रियेत्यामन्त्र्य पृष्टवान् ३३ राजो
वाच क्व गतो भगवान स्मादाश्रमान्मुनि पुङ्गवः तं प्रणन्तुमिहेच्छामि तत्त्वं प्रब्रूहि शोभने ॥ ३४ ॥
मार्कण्डेय उवाच अग्नि शालां गतो विप्रस्तच्छ्रुत्वा तस्य भाषितं प्रियेत्यामन्त्रणञ्चैव निश्चक्राम
त्वरान्वितः ३५ स ददर्श महात्मानं राजानं दुर्गमं मुनिः नरेन्द्र चिन्ह सहितं प्रश्रया वनतं पुरः ॥ ३६ ॥
तस्मिन् दृष्टे ततः शिष्य मुवाच स तु गौतमं गौत मानीयतां शीघ्र मर्घो ऽस्य जगती पतेः ३७ एकस्ता॰

مارکنڈی پوران

वद्यं भूप श्चिरकाला दुपागतः जामाता च विशेषेण योग्यो ऽर्थे स्य मतो मम ३८ मार्कण्डेय उवाच
ततः स चिन्तया मास राजा जामातृ कारणं विवेद च न तन्मौनीज गृहे ऽर्थेन्द्र तं नृप: ३९ तमागत
गतं विप्रो गृही तार्घं महामुनिः स्वागतं प्राह राजेन्द्रम पिते कुशलं गृहे ४० कोशे बले ऽथ मित्रेषु भृ-
त्या मात्ये नरेश्वर तथा त्मनि महा बाहो यत्र सर्व्वं प्रतिष्ठितं ४१ पत्नी च ते कुशलिनी यतः सा नु
तिष्ठति पृच्छाम्य स्यास्त तो नाहं कुशलिन्यो ऽपरास्तव ४२ राजोवाच त्वत्प्रसादात् कुशलं न का
चिन्मम सुव्रत जात कौतूहल श्चास्मि मम भार्य्यात्र का मुने ४३ ऋषिरुवाच रेवती सुमहा भागा
त्रैलोक्य स्यापि सुन्दरी तव भार्य्या वरा रोहा तां त्वं राजन्न वेत्सि किं ४४ राजोवाच सुभद्रां शान्त तनयां
कावेरी तनयां विभो सुराष्ट्रजां सुजाताञ्च कदम्बाञ्च वरूथजां ४५ विपाठां नन्दिनीञ्चैव वेद्मि भार्य्या
गृहे द्विज तिष्ठन्ति मेन भगवन् रेवतीं वेद्मि कान्विमं ४६ ऋषिरुवाच प्रियेति साम्प्रतं येयं त्वयोक्ता
वरवर्णिनी किं विस्मृतन्ते भूपाल श्लाघ्येयं गृहिणी तव ४७ राजोवाच सत्य मुक्तं मया किन्तु भावो
दुष्टो न मे मुने नात्र कोपं भवान् कर्त्तुमर्हत्य स्मासु याचितः ४८ ऋषिरुवाच तत्त्वं ब्रवीषि भूपाल
न भावस्तव दूषितः व्याजहार भवानेतद्विना नृप चोदितः ४९ मया पृष्टो कृत वहः को ऽस्या भ-
र्त्तेति पार्थिव भविता तेन चाप्युक्तो भवाने वाद्य वै नरः ५० तत्पृच्छतां मया दत्ता तुभ्यं कन्या नराधिप प्रिये
त्या मन्त्रिता येयं विचारं कुरुते कथं ५१ मार्कण्डेय उवाच ततो ऽसाव भवन्मौनी तेनोक्तः पृथिवी
पतिः ऋषिस्त थोद्यतः कर्त्तुं तस्या वैवाहिकं विधिं ५२ तमुद्यतं सा पितरं विवाहाय महामुने उवा-
च कन्या यत्किञ्चित् प्रश्रया वनतानना ५३ यदि मे प्रीतिमांस्तात प्रसादं कर्त्तुमर्हसि रेवत्यृक्षे विवाह
ने तत्करोतु प्रसादितः ५४ ऋषिरुवाच रेवत्यृक्षं न वै भद्रे चन्द्र योगि व्यवस्थितं अन्यानि सन्ति
नक्षत्राणि सुभ्रु वैवाहिकानि ते ५५ कन्योवाच तात तेन विना कालो विफलः प्रति भाति मे विवाहो
विफले काले मद्विधायाः कथं भवेत् ५६ ऋषिरुवाच ऋत वाग्निति विख्यातस्त पस्वी रेवतीं प्रति

مارکنڈی پوران

मा॰पु॰ चकार कोपं कुहेन तेनर्क्षं विनि पातितं ५७ मया चास्मै प्रति ज्ञाता भार्य्येति मदिरेक्षणा नचेच्छसि वि-
१८५ वाहं त्वं सङ्कटे नः समागतं ५८ कन्योवाच ऋत वाक् स मुनिस्तात किमेवं तथ्य वांस्तपः नत्वया ।
मम तातेन ब्रह्म बन्धोः सुतास्मि किं ५९ ऋषिरुवाच ब्रह्मबन्धोः सुता न त्वं बाले नैव तपस्विनः ॥
सुता त्वं मम यो देवान् कर्त्तु मन्यान् समुत्सहे ६० कन्योवाच तपस्वी यदि मे तातस्त्त्किं मृक्ष मिदंदिवि
समारोप्य विवाहो मे तदृक्षे क्रियते ननु ६१ ऋषिरुवाच एवं भवतु भद्रन्ते भद्रे प्रीतिमती भव आ-
रोपयामीन्दु मार्गे रेवत्यृक्षं कृते तव ६२ मार्कण्डेय उवाच ततस्त पः प्रभावेन रेवत्यृक्षं महा मुनिः यथा
पूर्वं न्तथा चक्रे सोमयोगि द्विजोत्तम ६३ विवाहश्चैव दुहितुर्विधिवत् मन्त्र योगिनं निष्पाद्य प्रीति
मान् भूयो जामातरमथाब्रवीत् ६४ औद्वाहिकन्ते भूपाल कथ्यतां किं ददाम्यहं दुर्लभ्यमपिदास्यामि
मम प्रतिहतन्तपः ६५ राजोवाच मनोः स्वायम्भुवस्याहमुत्पन्नः सन्ततौ मुने मन्वन्तराधिपं पुत्रं ।
१०७ त्वत्प्रसादात् वृणोम्यहं ६६ ऋषिरुवाच भविष्यत्येष ते कामो मनुस्त्वत्तनयो महीं सकलां भो
क्ष्यते भूप धर्म्मवित्स्च भविष्यति ६७ मार्कण्डेय उवाच तामादाय ततो भूपः स्वमेव नगरं ययौ ॥
तस्मादजायत सुतो रेवत्यां रैवतो मुनिः ६८ समेतः सकलैर्धर्म्मैर्मानवैर् पराजितः विज्ञाताखिल ।
शास्त्रार्थो वेद विद्यार्थ शास्त्रवित् ६९ तस्य मन्वन्तरे देवान् मुनि देवेन्द्र पार्थिवान् कथ्यमानान्मया
ब्रह्मन् निबोध सुसमाहितः ७० सुमेधसस्तत्र देवा स्तथा भूपतयो द्विज वैकुण्ठा श्चामिता भा श्च ।
चतुर्दश चतुर्दश ७१ तेषां देवगणानान्तु चतुर्णामपि चेश्वरः नाम्ना विभुर भूदिन्द्रः शतयज्ञोपल-
क्षणः ७२ हिरण्य लोमा वेद श्री रूर्द्ध्व बाहुस्तथा परः वेदबाहुः सुधामा च पर्जन्यश्च महामुनिः ७३
वशिष्ठश्च महाभागो वेदवेदान्त पारगः एते सप्तर्षय श्चासन् रैवतस्यान्तरे मनोः ७४ बलबन्धुर्महावी-
र्यः सुयष्टव्यस्तथापरः सत्यकाद्यास्तथैवासन् रैवतस्य मनोः सुताः ७५ रैवतान्तास्तु मनवः कथिता
مارکنڈے پران स्ते मया तव स्वायम्भुवाश्रयाह्येते स्वारोचिषमृते मनुं ७६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे रैवत मन्वन्तरं ।

मा॰पु॰ समाप्तम् नाम ७५ मार्कण्डेय उवाच इत्येतत्कथितं तुभ्यं पञ्चमं मन्वन्तरं तव चाक्षुषस्य मनोः षष्ठं।
१८६ श्रूयतामिदं मन्वन्तरं १ अन्यजन्मनि जातोऽसौ चक्षुषः परमेष्ठिनः चाक्षुषत्वमतस्तस्य जन्मन्यस्मिन्न
पि द्विज २ जातं माता निजोत्सङ्गे स्थितमुल्लाप्य तं पुनः परिष्वजति हार्देन पुनरुल्लापयत्यथ॥ ३॥
जातिस्मरः स जातो वै मातुरुत्सङ्गमास्थितः जहास तं तदा माता संक्रुद्धा वाक्यमब्रवीत् ४ भीतास्मि
किमिदं वत्स हासो यद्वदने तव अकालबोधः संजातः कच्चित्पश्यसि शोभनं ५ पुत्र उवाच॥
मामत्तुमिच्छति पुरो मार्ज्जारी किं न पश्यसि अन्तर्द्धानं गता चेयं द्वितीया जातहारिणी ६ पुत्रप्री-
त्या च भवती सहार्द्दा मामवेक्षती उल्लाप्योल्लाप्य बहुशः परिष्वजति मां यतः ७ उद्भूतपुलका स्नेह
सम्भवास्त्राविलेक्षणा ततो मम गतो हासः शृणु चाप्यत्र कारणं ८ स्वार्थे प्रसक्ता मार्ज्जारी प्रसक्ते
मामवेक्षते तथान्तर्द्धानगा चैव द्वितीया जातहारिणी ९ स्वार्थाय स्निग्धहृदये यथैवैते ममोपरि॥
१०५ प्रवृत्ते स्वार्थमास्थाय तथैव प्रतिभासि मे १० किन्तु मद्रूपभोगाय मार्ज्जारी जातहारिणी त्वन्तु कामेऽ
पभोग्यं मत्तः फलमभीप्ससि ११ न मां जानासि कोऽप्ययं न चैवोपकृतं मया सङ्गतं नातिकालीनं प-
ञ्च सप्त दिनात्मकं १२ तथापि स्निह्यसे साश्रा परिष्वजसि चाप्यति तातेति वत्स भद्रेति निर्व्यलीकं
ब्रवीषि मां १३ मातोवाच न त्वाहमुपकारार्थं वत्स प्रीत्या परिष्वजे न चैदं तद्भव प्रीत्यै परित्यक्ता
स्म्यहं त्वया १४ स्वार्थो मया परित्यक्तो यस्त्वत्तो मे भविष्यति इत्युक्त्वा तं समुत्सृज्य निष्क्रान्ता
सूतिकागृहात् १५ जहार तं परित्यक्तं सा तदा जातहारिणी
जडाङ्गवाल्ककरणं शुद्धात्मः कारणात्मकं १६
णी १६ सा हृत्वा तं तदा बालं विक्रान्तस्य महीभृतः प्रसूतं पत्नी शयने न्यस्य तस्या ददे सुतं॥ १७॥
तं स प्यन्यगृहे नीत्वा गृहीत्वा तस्य चात्मजं तृतीयं भक्षयामास सा क्रमाज्जातहारिणी १८ हृत्वा
हृत्वा तृतीयन्तु भक्षयत्यतिनिर्घृणा करोत्यनुदिनं सा तु परिवर्त्तं तयोर्न्ययोः १९ विक्रान्तोऽपि
ततस्तस्य सुतस्यैव महीपतिः कारयामास संस्कारान् जन्यस्य भवन्ति ये २० आनन्देति च नामास्य

(पिता)

مارکنڈے پران

मा॰पु॰ पिता चक्रे विधानतः सुदा पर मया युक्तो विक्रान्तः स नराधिपः २१ कृतोपनयनं तन्तु गुरुराह कुमारकं
१८७ जनन्याः प्राग्रुपस्थानं क्रियतामभिवादनं २२ स गुरोस्तद्वचः श्रुत्वा विहस्यैव मया ब्रवीत् वन्द्या मे
मे कतमा माता जननी पालनी नु किं २३ गुरुरुवाच नत्वियं ते महाभाग जननी यित्री रुप्यात्मजा वि-
क्रान्तस्याग्रमहिषी हैमिनी नाम नामतः २४ आनन्द उवाच इयं जनित्री चैत्रस्य विशाल ग्रामवासिनः
विप्राग्र्य बोध पुत्रस्य योऽस्यां जातोऽन्यतो वयं २५ गुरुरुवाच कुतस्त्वं कथयानन्द चैत्रः को वात्र
योच्यते सङ्करं महदाभाति का जातोऽत्र ब्रवीषि किं २६ आनन्द उवाच जातोऽहमवनीन्द्रस्य
क्षत्रियस्य गृहे द्विज तत्पत्न्यां गिरिभद्रायामाइहे जातहारिणी २७ तथा च मुक्तो हैमिन्या गृही-
त्वा च सुतञ्च सा बोधस्य द्विजमुख्यस्य गृहे नीतवती पुनः २८ भक्षयामास च सुतं तस्य बोध-
द्विजन्मनः स तत्र द्विजसंस्कारैः संस्कृतो हैमिनी सुतः २९ वयमत्र महाभाग संस्कृता गुरुणा त्वया
१८८ मया तव वचः कार्य्यं सुपैसि कतमां गुरो ३० गुरुरुवाच अतीव गहनं वत्स सङ्कटं महदागतं नवेद्मि
किञ्चिन्मोहेन भ्रमन्तीव हि बुद्धयः ३१ आनन्द उवाच मोहस्यावसरः कोऽत्र जगत्येवं व्यवस्थिते
कः कस्य पुत्रो विप्रर्षे को वा कस्य न बान्धवः ३२ आरभ्य जन्मनो नृणां सम्बन्धित्व सुपैतियः अन्ये
सम्बन्धिनो विप्र मृत्युना ते निवर्त्तिताः ३३ अत्रापि जातस्य सतः सम्बन्धो योऽस्य बान्धवैः सोऽप्य
स्तमन्ते देहस्य प्रयात्ययोऽखिल क्रमः ३४ अतो ब्रवीमि संसारे वसतः को न बान्धवः को वापि
सततं बन्धुः किं वो विभ्राम्यते मतिः ३५ पितृद्वयं मया प्राप्तं मस्मिन्नेव हि जन्मनि मातृद्वयञ्च
किञ्चित्रं यदन्यदेह सम्भवे ३६ सोऽहं तपः करिष्यामि त्वया यो ह्यस्य भूपतेः विशाल ग्रामतः
पुत्रश्चैत्र आनीयतामिह ३७ मार्कण्डेय उवाच ततः स विस्मितो राजा सभार्य्यः सह बन्धुभिः ॥
तस्मान्निवर्त्य ममतामनुमेने वनाय तं ३८ चैत्रमानीय तनयं राज्ययोग्यं चकार सः सम्मान्य ब्राह्म
णं येन पुत्रबुद्ध्या स पालितः ३९ सोऽप्यानन्दस्तपस्तेपे बाल एव महामते कर्म्मणां क्षपणार्थाय

विमुक्तेः परिपन्थिनां ४० तपस्यन्तं ततस्तं च प्राह देवः प्रजापतिः किमर्थं तप्यसे वत्स तपस्ती
व्रं वदस्व तत् ४१ आनन्द उवाच. आत्मनः शुद्धिकामोऽहं करोमि भगवंस्तपः बन्धाय मम
कर्म्माणि यानि तानि क्षपणोन्मुखः ४२ ब्रह्मोवाच क्षीणाधिकारो भवति मुक्तियोग्यो न कर्म्म-
वान् सत्त्वाधिकारवान् मुक्तिं भवान् प्राप्स्यति ततो भवान् ४३ भवता मनुना भाव्यं षष्ठेन व्रज तत्कुरु
अलन्ते तपसा तस्मिन् कृते मुक्तिमवाप्स्यसि ४४ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्तो ब्रह्मणा सोऽपि
तथेत्युक्त्वा महामतिः तत्कर्म्माभिमुखो यातस्तपसो विरराम ह ४५ चाक्षुषं त्वाह तं ब्रह्मा तपसो
विनिवर्त्तयन् पूर्वं नाम्ना बभूवाथ प्रख्यातश्चाक्षुषो मनुः ४६ उपयेमे विदर्भां स सुतां सुद्युम्नस्य भू-
भृतः तस्यां चोत्पादयामास पुत्रान् प्रख्यातविक्रमान् ४७ तस्य मन्वन्तरे षष्ठेऽन्तर त्रिदशा द्वि-
ज ये चैव यज्ञे येन्द्रो ये सुतास्तस्य तान् शृणु ४८ आप्या नाम सुरास्तत्र तेषामेकोऽष्टको गणः
प्रख्यातकर्म्मणां विप्र यज्ञे हव्यभुजामयं ४९ प्रख्यातबलवीर्य्याणां प्रभामण्डलदुर्दृशां तृती-
यश्च प्रसूताख्यो देवानामष्टको गणः ५० तथैवाष्टक एवान्यो भव्याख्यो देवतागणः चतुर्थ-
श्च गणस्तत्र यूथगाख्यस्तथाष्टकः ५१ लेखसंज्ञास्तथैवान्ये तत्र मन्वन्तरे द्विज पञ्चमे च गणे देवा
स्तत्संज्ञा ह्यमृताशिनः ५२ शतं क्रतूनामाहृत्य यस्तेषामधिपोऽभवत् मनोजवस्तथैवेन्द्रः
संख्यातो यज्ञभागभुक् ५३ सुमेधा विरजा चैव हविष्मानुन्नतो मधुः अतिनामा सहिष्णुश्च स-
प्तासन्निति चर्षयः ५४ ऊरुपुरुशतद्युम्नप्रमुखाः सुमहाबलाः चाक्षुषस्य मनोः पुत्राः पृथिवी
पतयोऽभवन् ५५ एतत्ते कथितं षष्ठं मया मन्वन्तरं द्विज चाक्षुषस्य तथा जन्म चरितञ्च महा-
त्मनः ५६ साम्प्रतं वर्त्तते योऽयं नाम्ना वैवस्वतो मनुः सप्तमेऽन्तरे तस्य देवाद्यांस्तान् शृणुष्व
मे ५७ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे षष्ठं मन्वन्तरं समाप्तं ७६ मार्कण्डेय उवाच मार्त्तण्डस्य रवेर्भा
र्य्या तनया विश्वकर्म्मणः संज्ञा नाम महाभागा तस्यां भानुरजीजनत् १ मनुं प्रख्यातयशसम्

नेक ज्ञान पारगं विवस्वतः सुतो यस्मात्तस्मा द्देव स्व तस्तु सः २ संज्ञा च रविणा दृष्टा नि मील यति ॥
लोचने यतस्ततः सरोषो ऽर्कः संज्ञा निष्ठुर मब्रवीत् ३ मयि दृष्टे सदा यस्मात् कुरुये नेत्र संयमं तस्मा
ज्जनि ष्यसे मूढे प्रजा संयमनं यमं ४ मार्कण्डेय उवाच ततः सा चपलां दृष्टिं देवी चक्रे भयाकुला ॥
विलोलित दृशं दृष्ट्वा पुन राह च तां रविः ५ यस्मा द्विलोलिता दृष्टिर्मयि दृष्टे त्वया धुना तस्मा द्विलो
लां तनयां नदीं त्वं प्रस विष्यसि ६ मार्कण्डेय उवाच ततस्तस्या न्तु संजज्ञे भर्तृ शापेन तेन वै यम॥
श्च यमुना चेयं प्रख्याता सु महा नदी ७ सापि संज्ञा रवेस्तेजः सेहे दुःखेन भाविनी असहन्ती च सा तेज
श्चिन्तया मास वै तदा ८ किं करोमि क्व गच्छामि क्व गताया श्च निर्वृतिः भवेन्मम कथं भर्त्ता कोप म-
र्कश्च नेष्यति ९ इति सं चिन्त्य बहुधा प्रजापति सुता तदा बहु मेने महा भागा पितृ संश्रय मेव सा
१० ततः पितृ गृहे गन्तुं कृत बुद्धिर्य शस्विनी छाया मयी मात्म तनुं निर्ममे दयितां रवेः ११ ताञ्चो
वाच त्वया वेश्मन्यत्र भानोर्यथा मया तथा सम्यग पत्येषु वर्त्तितव्यं यथा रवौ १२ पृष्टयापि न वा-
च्यन्ते तथैतद्गमनं मम सैवास्मि नाम संज्ञेति वाच्य मे तत्सदा वचः १३ छाया संज्ञोवाच आकेशग्र॥
ग्रहणा द्देवि आशा पाच्च वचस्तव करिष्ये कथ यिष्यामि वृत्तन्तु शाप कर्षणात् १४ इत्युक्ता सा तदा
देवी जगाम भवनं पितुः ददर्श तत्र त्वष्टारं तपसा धूत कल्मषं १५ बहु माना च्च तेनापि पूजिता विश्व
कर्म्मणा तस्थौ पितृ गृहे सा तु कञ्चित्काल मनिन्दिता १६ ततस्तां प्राह चार्व्वङ्गीं पिता नाति चिरो-
षितां स्तुत्वा च तनयां प्रेम बहु मान पुरःसरं १७ त्वान्तु मे पश्य तो वत्से दिना नि सुबहू न्यपि मुहूर्त्तो
ई सम्मा निस्सुः किन्तु धर्म्मो विलुप्यते १८ बान्धवेषु चिरं वासो नारीणां न यशस्करः मनोरथो बान्ध
वानां नार्य्या भर्तृ गृहे स्थितिः १९ सा त्वं त्रैलोक्य नाथेन भर्त्रा सूर्य्येण सङ्गता पितृ गृहे चिरं कालं
वस्तुं नार्हसि पुत्रिके २० सा त्वं भर्तृ गृहं गच्छ तुष्टो ऽहं पूजिता सि मे पुनरा गमनं कार्य्यं दर्शनाय शु-
भे मम २१ इत्युक्ता सा तदा पित्रा तथेत्युक्त्वा च सा मुने संपूज यित्वा पितरं जगामाथोत्तरान् कुरून्॥

189

مارکنڈی پوران

२२ सूर्य्यतापमनिच्छन्ती तेजसस्तस्य बिभ्यती तपश्चचार तत्रापि वडवारूपधारिणी ॥ २३ ॥
संज्ञेयमिति मन्वानो द्वितीयायामहस्पतिः जनयामास तनयौ कन्यां चैकां मनोरमां २४ छाया
संज्ञा त्वपत्येषु यथा स्वेष्वतिवत्सला तथा न संज्ञा कन्यायां पुत्रयोश्चान्ववर्त्तत २५ लालनाद्यु-
पभोगेषु विशेषमनुवासरं मनुस्तत् क्षान्तवानस्या यमस्तस्यान चक्षमे २६ ताडनाय च वै को-
पात्पादस्तेन समुद्यतः तस्याः पुनः क्षान्तिमता न तु देहे निपातितः २७ ततः शशाप तं कोपाच्छा
या संज्ञा यमं द्विज किञ्चित्प्रस्फुरमाणोष्ठी विचलत्पाणिपल्लवा २८ पितुः पत्नीममर्य्यादं य-
न्मां तर्ज्जयसे पदा भुवि तस्मादयं पादस्तवाद्यैव पतिष्यति २९ मार्कण्डेय उवाच इत्याकर्ण्य
यमः शापं मात्रा दत्तं भयातुरः अभ्येत्य पितरं प्राह प्रणिपातपुरःसरं ३० यम उवाच ताततन्म
हदाश्चर्य्यं न दृष्टमिति केनचित् माता वात्सल्यमुत्सृज्य शापं पुत्रे प्रयच्छति ३१ यथा मनुर्ममा-
चष्टे नेयं माता तथा मम विगुणेष्वपि पुत्रेषु न माता विगुणा भवेत् ३२ मार्कण्डेय उवाच यम
स्यैतद्वचः श्रुत्वा भगवांस्तिमिरापहः छायासंज्ञां समाहूय पप्रच्छ क्व गतेति सा ३३ सा चाह तन-
या त्वष्टुरहं संज्ञा विभावसो पत्नी तव त्वयापत्यान्येतानि जनितानि मे ३४ इत्थं विवस्वतः सा-
तु बहुशः पृच्छतो यदा नाचचक्षे ततः क्रुद्धो भास्वांस्तां शप्तुमुद्यतः ३५ ततः सा कथयामास-
यथावृत्तं विवस्वतः विदितार्थश्च भगवान् जगाम त्वष्टुरालयं ३६ ततः स पूजयामास तदा त्रैलो-
क्यपूजितं भास्वन्तं परया भक्त्या निजगेहमुपागतं ३७ संज्ञां पृष्टस्तदा तस्मै कथयामास विश्व
कर्म्मा आगतेह मे वेश्म भवतः प्रेषितेति वै ३८ दिवाकरः समाधिस्थो वडवारूपधारिणीं ॥
तपश्चरन्तीं ददृशे उत्तरेषु कुरुष्वथ ३९ सौम्यमूर्त्तिः शुभाकारो मम भर्त्ता भवेदिति अभिसन्धिश्च
तपसो बुबुधेऽस्या दिवाकरः ४० शातनं तेजसो मेऽद्य क्रियतामिति भास्करः तन्त्वाह विश्व-
कर्म्माणं संज्ञायाः पितरं द्विज ॥ ४१ ॥ संवत्सरभ्रमस्तस्य विश्वकर्म्मा रवेस्ततः तेजसः श-

मा॰पु॰ प्रातनञ्च श्रो स्तूय मान श्च देवतैः ४२ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे वैवस्वत मन्वन्तरे ७७ मार्कण्डे-
१९९ य उवाच ततस्ते तुष्टुवुर्देवा स्तथा देवर्षयो रविं वालिमरीच्यमशेषस्य त्रैलोक्यस्य समागताः ॥
देवा ऊचुः नमस्ते ऋक् स्वरूपाय साम रूपाय ते नमः यजुः स्वरूप रूपाय साम्नान्धाम वते नमः २
ज्ञानैक धाम भूताय निर्धूत तमसे नमः शुद्ध ज्योतिः स्वरूपाय विशुद्धा यामलात्मने ३ वरिष्ठाय-
वरेण्याय परस्मै परमात्मने नमोऽखिल जगद्व्यापि स्वरूपायात्म मूर्त्तये ४ इदं स्तोत्रवरं रम्यं-
श्रोतव्यं श्रद्धया नरैः शिष्यो भूत्वा समाधिस्थो दत्वा देयं गुरोरपि ५ न शून्य भूतैः श्रोतव्यमेत-
त्तु सफलं भवेत् सर्व्व कारण भूताय निष्ठायै ज्ञान चेतसां ६ नमः सूर्य्य स्वरूपाय प्रकाशात्म-
स्वरूपिणे भास्कराय नमस्तुभ्यं तथा दिनकृते नमः ७ शर्व्वरी हेतवे चैव सन्ध्या ज्योत्स्ना कृते नमः
त्वं सर्व्व मेतद्भगवान् जगदुद्भ्रमता त्वया ८ भ्रमत्याविद्धमखिलं ब्रह्माण्डं सचराचरं त्वदंशुभि-
१९१ रिदं स्पृष्टं सर्व्वं सञ्जायते शुचि ९ क्रियते त्वत्करैः स्पर्शाज्जलादीनां पवित्रता होम दानादि को-
धर्म्मो नोपकाराय जायते १० तावद्यावन्न संयोगि जगदेतत्त्वदंशुभिः ऋचस्ते सकला ह्येताय-
जूंष्येतानि चान्यतः ११ सकलानि च सामानि निपतन्ति त्वदङ्गतः ऋङ्मय स्त्वं जगन्नाथ त्वमेव
च यजुर्मयः १२ यतः साममयश्चैव ततो नाथ त्रयी मयः त्वमेव ब्रह्मणो रूपं परञ्चापरमेव च ॥
१३ मूर्त्तामूर्त्तस्तथा सूक्ष्मः स्थूल रूपस्तथा स्थितः निमेष काष्ठादि मयः काल रूपः क्षयात्मकः
प्रसीद स्वेच्छया रूपं स्व तेजः शमनं कुरु १४ मार्कण्डेय उवाच एवं संस्तूय मानस्तु देवैर्देवर्षि-
भिस्तथा मुमोच स्वं तदा तेज स्तेजसां राशिरव्ययः १५ यत्तस्य ऋङ्मयं तेजो भविता तेन मेदिनी ॥
यजुर्मयेनापि दिवं स्वर्गः साममयं रवेः १६ शातिता स्तेजसो भागा ये त्वष्ट्रा दश पञ्च च त्वष्ट्रैव तेन
शर्व्वस्य कृतं शूलं महात्मना १७ चक्रं विष्णोर्वसूनाञ्च शङ्कर स्य सुदारुणा पावकस्य तथा-
مارکنڈے پران शक्तिः शिविका धनदस्य च १८ अन्येषाञ्च सुरारीणाम स्त्राण्युग्राणि यानि वै यक्ष विद्या धरा-

शाण्यानि तानि चक्रे स विश्वकर्मा १९ ततश्च कोटशो भागं विभर्त्ति भगवान् विभुः ततेजः पञ्चदशधा
शातितं विश्वकर्म्मणा २० ततोऽश्वरूपधृग्भास्वानुत्तरान् गतवान् कुरून् ददृशे तत्र संज्ञाञ्च वडवारूप
धारिणीं २१ सा च दृष्ट्वा तमायान्तं परपुंसो विशङ्कया जगाम सम्मुखं तस्य पृष्ठरक्षणतत्परा २२
ततश्च नासिकायोगं तयोस्तत्र समेतयोः नासत्यदस्रौ तनयौ वडवावक्त्रविनिर्गतौ २३ रेतसोऽन्ते च
रेवन्तः खड्गी चर्म्मी तनुत्रधृक् अश्वारूढः समुद्भूतो बाणतूणसमन्वितः २४ ततः स्वरूपमतुलं
दर्शयामास भानुमान् तस्यै सा च समालोक्य स्वरूपं मुदमाददे २५ स्वरूपधारिणीञ्चेमामानिना-
य निजाश्रयं संज्ञां भार्यां प्रीतिमतीं भास्करो वारितस्करः २६ ततः पूर्व्वसुतो योऽस्याः सोऽभूद्वै
वस्वतो मनुः द्वितीयश्च यमः शापाद्धर्म्मदृष्टिरभूत्सुतः २७ तृतीया तु नदी जाता यादस्तोऽस्य मही-
तले पतिष्यतीति शापान्तं तस्य चक्रे पिता स्वयं २८ धर्म्मदृष्टिर्यतश्चासौ समो मित्रे तथाऽहिते ततो
नियोगं तं याम्ये चकार तिमिरापहः २९ यमुना च नदी जज्ञे कलिन्दान्तरवाहिनी अश्विनौ देवभिषजौ
कृतौ पित्रा महात्मना ३० गुह्यकाधिपतित्वे च रेवन्तोऽपि नियोजितः छायासंज्ञासुतानाञ्च नियोगः
श्रूयतां मम ३१ पूर्व्वजस्य मनोस्तुल्यश्छायासंज्ञासुतोऽग्रजः ततः सावर्णिकीं संज्ञामवाप तनयो रवेः
३२ भविष्यति मनुः सोऽपि बलिरिन्द्रो यदा तदा शनैश्चरो ग्रहाणाञ्च मध्ये पित्रा नियोजितः ॥ ३३॥
तयोस्तृतीया या कन्या तपती नाम सा कुरुं नृपात्मजं वरणात्पुत्रमवाप मनुजेश्वरं ३४ तस्य वैवस्व-
तस्याहं मनोः सप्तममन्तरं कथयामि सुतान् भूपानृषीन् देवान् सुराधिपं ३५ इति श्री मार्कण्डेय
पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे वैवस्वतोत्पत्तिर्नाम ७८ मार्कण्डेय उवाच आदित्या वसवो रुद्राः सा-
ध्या विश्वे मरुद्गणाः भृगवोऽङ्गिरसश्चाष्टौ यत्र देवगणाः स्मृताः १ आदित्या वसवो रुद्रा विज्ञेयाः
कश्यपात्मजाः साध्याश्च वसवो विश्वे धर्म्मपुत्रगणास्त्रयः २ भृगोस्तु भृगवो देवाः पुत्रा ह्यङ्गिरसः
सुताः एष सर्गश्च मारीचो विज्ञेयः साम्प्रताधिपः ३ ऊर्ज्जस्वी नाम चैवेन्द्रो महात्मा यज्ञभागभुक् ॥

مارکنڈے پوران

(कृततिः)

अतीतानागता ये च वर्त्तन्ते साम्प्रतञ्च ये ४ सर्व्वे ते त्रिदशेन्द्रास्तु विज्ञेयास्तुल्यलक्षणाः सहस्राक्षाः
क्षाः कुलिशिनः सर्व्व एव पुरन्दराः ५ मघवन्तो वृषाः सर्व्वे शृङ्गिनो गजगामिनः तेशतक्रतवः
सर्व्वे भूताभिभवतेजसः ६ धर्म्माद्यैः कारणैः शुद्धैराधिपत्यगुणान्विताः भूतभव्यभवन्नाथाः
शृणु चैतत्त्रयं द्विज ७ भूर्लोकोऽयं स्मृता भूमिरन्तरिक्षं दिवः स्मृतं दिव्याख्यश्च तथा स्वर्गस्त्रैलो-
क्यमिति गद्यते ८ अत्रिश्चैव वशिष्ठश्च काश्यपश्च महानृषिः गौतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्रोऽथ
कौशिकः ९ तथैव पुत्रो भगवानृचीकस्य महात्मनः जमदग्निस्तु सप्तैते मुनयोऽत्र तथान्तरे ॥ १०॥
इक्ष्वाकुर्नाभगश्चैव धृष्टः शर्य्यातिरेव च नरिष्यन्तश्च विख्यातो नाभगो दिष्ट एव च ११ करूषश्च
पृषध्रुश्च वसुमान् लोकविश्रुतः मनोर्वैवस्वतस्यैते नव पुत्राः प्रकीर्त्तिताः १२ वैवस्वतमिदं ब्रह्मन्
कथितन्ते मयान्तरं अस्मिन् श्रुते नरः सद्यः पठिते चैव सत्तम मुच्यते पातकैः सर्व्वैः पुण्यञ्च महद-
१९३ श्रुते १२ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे वैवस्वतकीर्त्तनं ७६ क्रौष्टुकिरुवाच स्वाय-
म्भुवाद्याः कथिताः सप्तैते मनवस्त्वया तदन्तरेषु ये देवा राजानो मुनयस्तथा १ अस्मिन् कल्पे सप्तमे
ऽन्ये भविष्यन्ति महामुने मनवस्तान् समाचक्ष्व ये च देवादयश्च ये २ मार्कण्डेय उवाच कथित-
स्तव सावर्णिश्छायासंज्ञासुतश्च यः पूर्व्वजस्य मनोस्तुल्यः स मनुर्भविताष्टमः ३ रामो व्यासो गाल-
वश्च दीप्तिमान् कृप एव च ऋष्यशृङ्गस्तथा द्रौणिस्तत्र सप्तर्षयोऽभवन् ४ सुतपाश्चामिताभाश्च
मुख्याश्चैव त्रिधा सुराः विंशकः कथितश्चैषां त्रयाणां त्रिगुणो गणाः ५ तपस्तपश्च शक्रश्च द्युति-
र्ज्योतिः प्रभाकरः प्रभासो दयितो धर्म्मस्तेजोरश्मिश्च वक्रतुः ६ इत्यादिकस्तु सुतपा देवानां विंश-
को गणः प्रभुर्विभुर्विभासाद्यस्तथान्यो विंशको गणः ७ सुराणाममितानान्तु तृतीयमपि मे शृणु
दमो दान्तऋतः सोमो वित्ताद्याश्चैव विंशतिः ८ मुख्या ह्येते समाख्याता देवा मन्वन्तराधिपाः मारीच-
स्यैवते पुत्राः कश्यपस्य प्रजापतेः ९ भविष्याश्च भविष्यन्ति सावर्णस्यान्तरे मनोः तेषामिन्द्रो भविष्य-
مارکنڈے پران

स्तु कलिर्वैरोचनिर्मुने १० पातमल आस्ते यो ऽद्यापि दैत्यः समय वन्धनः विरजा श्चार्व्वरीरस्य निर्म्मोहः
सत्य वाक् क्रतिः विपाचा द्या श्चैव तनयाः सावर्णस्य मनो र्नृपाः ११ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सा-
वर्णिके ८० देवी महात्म्यारम्भः श्रीं नमश्चण्डिकायै मार्कण्डेय उवाच सावर्णिः सूर्य्यतन-।
यो यो मनुः कथ्य ते ऽष्टमः निशामय तदुत्पत्तिं विस्तराद्गदतो मम १ महा मायानु भावेन यथा मन्वन्त-
राधिपः सवभूव महा भागः सावर्णि स्तनयो रवेः २ स्वारोचिषे ऽन्तरे पूर्व्वं चैत्र वंश समुद्भवः सुरथो
नाम राजा ऽभूत्समस्ते क्षिति मण्डले ३ तस्य पालयतः सम्यक् प्रजाः पुत्रानि वौरसान् बभूवुः शत्र-
वो भूपाः कोला विध्वंसिनस्तथा ४ तस्य तैरभवद्युद्ध मति प्रबल दण्डिनः न्यूनैरपि सतैर्युद्धे कोला।
विध्वंसिभिर्ज्जितः ५ ततः स्वपुर मायातो निजदेशाधिपो ऽभवत् आक्रान्तः स महा भागस्तैस्तदा।
प्रबला रिभिः ६ अमात्यैर्बलिभिर्दुष्टैर्दुर्बलस्य दुरात्मभिः कोशो बलञ्चा पहृतं तत्रापि स्व पुरे ततः
198 ७ ततो मृगया व्याजेन हृत स्वाम्यः स भूपतिः एका की हय मारुह्य जगाम गहनं वनं ८ स तत्राश्र-
म मद्राक्षी द्विज वर्य्यस्य मेधसः प्रशान्त श्वा पदा कीर्णं मुनि शिष्योप शोभितं ९ तस्थौ कञ्चि-
त्स कालञ्च मुनि ना तेन सत्कृतः इत श्चेत श्च विचरं स्तस्मिन्मुनि वराश्रमे १० सो ऽचिन्तयत्तदा तत्र।
ममत्वा कृष्ट चेतनः मत्पूर्वैः पालितं पूर्व्वं मया हीनं पुरं हितत् मद्भृत्यैस्तै रसद्वृत्तै र्धर्म्मतः पाल्य
ते नवा ११ नजाने स प्रधानो मे शूर हस्ती सदा मदः मम वैरि वशं यातः कान् भोगानु पलप्स्यते॥१२॥
ये ममा नुगता नित्यं प्रसाद धन भोजनैः अनुवृत्तिं ध्रुवं ते ऽद्य कुर्व्वन्त्यन्य मही भृतां १३ असम्यग्व्य।
य शीलैस्तैः कुर्व्वद्भिः सततं व्ययं सञ्चितः सो ऽति दुःखेन क्षयं कोशो गमिष्यति १४ एतच्चान्यच्च
सततं चिन्तया मास पार्थिवः तत्र विप्राश्रमा भ्यासे वैश्य मेकं ददर्श सः १५ स पृष्टस्तेन कस्त्वं भो।
हेतु श्चा गमने ऽत्र कः सशोक इव कस्मात्त्वं दुर्म्मना इव लक्ष्यसे १६ इत्याकर्ण्य वच स्तस्य भूपतेः
प्रणयो दितं प्रत्युवाच स तं वैश्यः प्रश्रयावनतो नृपं [illegible] ऽहमुत्पन्नो धनिनां कुले

مارکنڈے پران

पुत्रदारैर्निरस्तश्च धनलोभादसाधुभिः १८ विहीनश्च धनैर्दारैः पुत्रैरादाय मे धनं वनमभ्यागतो दुःखी ।
निरस्तश्चाप्तबन्धुभिः १९ सोऽहं न वेद्मि पुत्राणां कुशलाकुशलात्मिकां प्रवृत्तिं स्वजनानाञ्च दाराणां
ञ्चात्र संस्थितः २० किन्नु तेषां गृहे क्षेममक्षेमं किन्नु साम्प्रतं कथं ते किन्नु सद्वृत्ता दुर्वृत्ताः किन्नु मे
सुताः २१ राजोवाच यैर्निरस्तो भवाल्लुब्धैः पुत्रदारादिभिर्धनैः तेषु किं भवतः स्नेहमनुबध्नाति मा
नसं २२ वैश्य उवाच एवमेतद्यथा प्राह भवानस्मद्गतं वचः किं करोमि न बध्नाति मम निष्ठुरतां मनः
२३ यैः सन्त्यज्य पितृस्नेहं धनलुब्धैर्निराकृतः पतिस्वजनहार्दञ्च हार्दि तेष्वेव मे मनः २४ किमेतन्
नाभिजानामि जानन्नपि महामते यत्प्रेमप्रवणं चित्तं विगुणेष्वपि बन्धुषु २५ तेषां कृते मे निःश्वा
सो दौर्मनस्यञ्च जायते करोमि किं यन्न मनस्तेष्वप्रीतिषु निष्ठुरं २६ मार्कण्डेय उवाच ततस्तौ स-
हितौ विप्र तं मुनिं समुपस्थितौ समाधिर्नाम वैश्योऽसौ स च पार्थिवसत्तमः २७ कृत्वा तु तौ यथान्या
190 यं तथार्हं तेन संविदं उपविष्टौ कथाः काश्चिच्चक्रतुर्वैश्यपार्थिवौ २८ भगवंस्त्वामहं प्रष्टुमिच्छाम्ये
कं वदस्व तत् दुःखाय यन्मे मनसः स्वचित्तायत्ततां विना २९ ममत्वं मम राज्यस्य राज्याङ्गेष्वखिले
ष्वपि जानतोऽपि यथाज्ञस्य किमेतन्मुनिसत्तम ३० अयञ्च निकृतः पुत्रैर्दारैर्भृत्यैस्तथोज्झितः ।
स्वजनेन च सन्त्यक्तस्तेषु हार्दी तथाप्यति ३१ एवमेष तथाहञ्च द्वावप्यत्यन्तदुःखितौ दृष्टदोषेऽपि
विषये ममत्वाकृष्टमानसौ ३२ तत्केनैतन्महाभाग यन्मोहो ज्ञानिनोरपि ममास्य च भवत्येषा ।
विवेकान्धस्य मूढता ३३ ऋषिरुवाच ज्ञानमस्ति समस्तस्य जन्तोर्विषयगोचरे विषयश्च म-
हाभाग याति चैवं पृथक् पृथक् ३४ दिवान्धाः प्राणिनः केचिद्रात्रावन्धास्तथापरे केचिद्दिवा ।
तथा रात्रौ प्राणिनस्तुल्यदृष्टयः ३५ ज्ञानिनो मनुजाः सत्यं किन्तु ते नहि केवलं यतो हि ज्ञानिनः स
र्वे पशुपक्षिमृगादयः ३६ ज्ञानञ्च तन्मनुष्याणां यत्तेषां मृगपक्षिणां मनुष्याणाञ्च यत्तेषां ।
مارکنڈی پوران तुल्यमन्यत्तथोभयोः ३७ ज्ञानेऽपि सति पश्यैतान् पतगाञ्छावचञ्चुषु कणमोक्षादृतान्मो ।

हानू पीड्यमानानपि क्षुधा ३८ मानुषा मनुज व्याघ्र साभिलाषाः सुतान् प्रति लोभात्प्रत्यु पकाराय नन्वेते किंन प-
श्यसि ३९ तथापि ममतावर्त्ते मोह गर्त्ते निपातिताः महामाया प्रभावेण संसार स्थिति कारिणाः ४० तन्नात्र वि-
स्मयः कार्य्यो योग निद्रा जगत्पतेः महामाया हरेश्चैव तया संमोह्यते जगत् ४१ ज्ञानिनामपि चेतांसि देवी भगवती
हि सा बलादाकृष्य मोहाय महा माया प्रयच्छति ४२ तया विसृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरं सैषा
प्रसन्ना वरदा नृणां भवति मुक्तये ४३ सा विद्या परमा मुक्ते र्हेतु भूता सनातनी संसार बन्ध हेतु श्च सै-
व सर्व्वेश्वरेश्वरी ४४ राजोवाच भगवन् का हि सा देवी महा मायेति यां भवान् ब्रवीति कथ मुत्प-
न्ना सा कर्म्मास्या श्च किं द्विज ४५ यत्स्वभावा च सा देवी यत्स्वरूपा यदुद्भवा तत्सर्व्वं श्रोतु मिच्छा-
मि त्वत्तो ब्रह्म विदांवर ४६ ऋषिरुवाच नित्यैव सा जगन्मूर्त्ति स्तया सर्व्व मिदं ततं तथापि तत्समु-
त्पत्ति र्व्बहुधा श्रूयतां मम ४७ देवानां कार्य्य सिद्ध्यर्थ मा विर्भवति सा यदा उत्पन्नेति तदा लोके सा नि-
197 त्याप्यभिधीयते ४८ योग निद्रां यदा विष्णु र्जगत्ये कार्णवी कृते आस्तीर्य्य शेष म भजत् कल्पान्ते भग-
वान् प्रभुः ४९ तदा द्वाव सुरौ घोरौ विख्यातौ मधुकैटभौ विष्णु कर्ण मलो द्भूतौ हन्तुं ब्रह्माण मुद्यतौ
५० सनाभि कमले विष्णोः स्थितो ब्रह्मा प्रजापतिः दृष्ट्वा ताव सुरौ चो ग्रौ प्रसुप्तञ्च जनार्द्दनं ५१ तुष्टाव
योग निद्रान्ता मे काग्र हृदय स्थितः विबोधनार्थाय हरे र्हरिनेत्र कृतालयां ५२ विश्वेश्वरीं जगद्धात्रीं
स्थिति संहार कारिणीं निद्रां भगवतीं विष्णो रतुलान्ते जसः प्रभुः ५३ ब्रह्मोवाच त्वं स्वाहा त्वं
स्वधा त्वं हि वषट्कारः स्वरात्मिका सुधा त्व मक्षरे नित्ये त्रिधा मात्रा त्मिका स्थिता ५४ अर्द्ध मात्रा स्थि-
ता नित्या यानु च्चार्य्या विशेषतः त्वमेव सात्वं सावित्री त्वं देवि जननी परा ५५ त्वयैव धार्य्यते सर्व्वं
त्वयै तत्सृज्यते जगत् त्वयै तत्पाल्यते देवि त्व मत्स्यन्ते च सर्व्वदा ५६ विसृष्टौ सृष्टि रूपा त्वं स्थिति
रूपा च पालने तथा संहृति रूपान्ते जगतो ऽस्य जगन्मये ५७ महा विद्या महा माया महा मेधा महा
स्मृतिः महा मोहा च भवती [illegible] सर्व्व स्य गुण त्रय विभाविनी ॥ (१९७)

कालरात्रि र्महारात्रि र्मोहरात्रि श्च दारुणा ५९ त्वं श्री स्त्वमीश्वरी त्वं ह्रीस्त्वं बुद्धि र्बोध लक्षणा लज्जा पुष्टि-
स्तथा तुष्टि स्त्वं शान्तिः क्षान्ति रेव च ६० खड्गिनी शूलिनी घोरा गदिनी चक्रिणी तथा शङ्खिनी चापिनी
बाणा भुशुण्डी परीघा युधा ६१ सौम्या सौम्य तरा शेष सौम्येभ्य स्त्वति सुन्दरी परा पराणां परमा त्वमेव परमे-
श्वरी ६२ यच्च किञ्चित्क्वचि द्वस्तु सदसद्वा खिलात्मिके तस्य सर्व्वस्य या शक्तिः सा त्वं किं स्तूयसे तदा
६३ यया त्वया जग त्स्रष्टा जगत्पातात्ति यो जगत् सोऽपि निद्रा वशं नीतः कस्त्वां स्तोतु मिहेश्वरः ॥ ६४ ॥
विष्णुः शरीर ग्रहण मह मीशान एव च कारितास्ते यतोऽतस्त्वां कः स्तोतुं शक्तिमान् भवेत् ६५ सा त्वमि-
त्थं प्रभावैः स्वैरुदारै र्देवि संस्तुता मोहयैतौ दुराधर्षा वसुरौ मधुकैटभौ ६६ प्रबोधञ्च जगत्स्वामी नीयता-
मच्युतो लघु बोधश्च क्रियता मस्य हन्तु मेतौ महासुरौ ६७ ऋषिरुवाच एवं स्तुता तदा देवी तामसी तत्र
वेधसा विष्णोः प्रबोधनार्थाय निहन्तुं मधुकैटभौ ६८ नेत्रास्य नासिका बाहु हृदये भ्यस्त थोरसः ॥
19८ निर्गम्य दर्शने तस्थौ ब्रह्मणोऽव्यक्त जन्मनः ६९ उत्तस्थौ च जगन्नाथ स्तया मुक्तो जनार्द्दनः एकार्णो-
वेहि शयना ततः स ददृशे च तौ ७० मधुकैटभौ दुरात्मानावति वीर्य्य पराक्रमौ क्रोध रक्तेक्षणा वत्तुं ब्र-
ह्माणं जनितो द्यमौ ७१ समुत्थाय ततस्ताभ्यां युयुधे भगवान् हरिः पञ्च वर्ष सहस्त्राणि बाहु प्रहरणो
विभुः ७२ तावप्यति बलोन्मत्तौ महामाया विमोहितौ उक्त वन्तौ वरोऽस्मत्तो व्रियता मिति केशवं ७३
भगवानुवाच भवेता मद्य मे तुष्टौ मम वध्या वुभावपि किमन्येन वरेणात्र एता वद्धि वृतं मम ॥ ७४ ॥
ऋषिरुवाच वञ्चिताभ्या मिति तदा सर्व्व मापो मयं जगत् विलोक्य ताभ्यां गदितो भगवान् कमले-
क्षणः आवां जहि न यत्रोर्व्वी सलिलेन परिप्लुता ७५ ऋषिरुवाच तथे त्युक्त्वा भगवता शंख
चक्र गदा भृता कृत्वा चक्रेण वै छिन्ने जघने शिरसी तयोः ७६ एव मेषा समुत्पन्ना ब्रह्मणा संस्तु-
ता स्वयं प्रभाव मस्या देव्यास्तु भूयः शृणु वदामि ते ७७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके
مارکنڈے پر मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये मधुकैटभ वधः ८१ ऋषिरुवाच देवासुरमभूद्युद्धं पूर्णमब्द शतं पुरा महिषे

मा॰पु॰
ऽसुराणामधिपे देवानाञ्च पुरन्दरे १ तत्रासुरैर्महावीर्यैर्देवसैन्यं पराजितं जित्वा च सकलान्देवानिन्द्रो
ऽभून्महिषासुरः २ ततः पराजिता देवाः पद्मयोनिं प्रजापतिं पुरस्कृत्य गतास्तत्र यत्रेशगरुडध्वजौ ॥३॥
यथावृत्तन्तयोस्तद्वन्महिषासुरचेष्टितं त्रिदशाः कथयामासुर्देवाभिभवविस्तरं ४ सूर्येन्द्राग्न्यनिलेन्दू
नां यमस्य वरुणस्य च अन्येषाञ्चाधिकारान् स स्वयमेवाधितिष्ठति ५ स्वर्गान्निराकृताः सर्वे तेन देव
गणा भुवि विचरन्ति यथा मर्त्या महिषेण दुरात्मना ६ एतद्वः कथितं सर्वममरारिविचेष्टितं शरणं
ञ्च प्रपन्नाः स्मो वधस्तस्य विचिन्त्यतां ७ इत्थं निशम्य देवानां वचांसि मधुसूदनः चकार कोपं शम्भु
श्च भृकुटीकुटिलाननौ ८ ततोऽतिकोपपूर्णस्य चक्रिणो वदनात्ततः निश्चक्राम महत्तेजो ब्रह्मणः
शङ्करस्य च ९ अन्येषाञ्चैव देवानां शक्रादीनां शरीरतः निर्गतं सुमहत्तेजस्तच्चैक्यं समगच्छत ॥ १० ॥
अतीव तेजसः कूटं ज्वलन्तमिव पर्वतं ददृशुस्ते सुरास्तत्र ज्वालाव्याप्तदिगन्तरं ११ अतुलं तत्र तत्तेजः
सर्वदेवशरीरजं एकस्थं तदभून्नारी व्याप्तलोकत्रयं त्विषा १२ यदभूच्छाम्भवन्तेजस्तेनाजायत तन्मुखं ॥
याम्येन चाभवन् केशा बाहवो विष्णुतेजसा १३ सौम्येन स्तनयोर्युग्मं मध्यञ्चैन्द्रेण चाभवत् वारुणेन च
जङ्घोरू नितम्बस्तेजसा भुवः १४ ब्रह्मणस्तेजसा पादौ तदङ्गुल्योऽर्कतेजसा वसूनाञ्च कराङ्गुल्यः कौ
बेरेण च नासिका १५ तस्यास्तु दन्ताः सम्भूताः प्राजापत्येन तेजसा नयनत्रितयं जज्ञे तथा पावकतेज
सा १६ भ्रुवौ च सन्ध्ययोस्तेजः श्रवणावनिलस्य च अन्येषाञ्चैव देवानां सम्भवस्तेजसां शिवा ॥ १७ ॥
ततः समस्तदेवानां तेजोराशिसमुद्भवां तां विलोक्य मुदं प्रापुरमरा महिषार्दिताः १८ शूलं शूलाद्विनि-
ष्कृष्य ददौ तस्यै पिनाकधृक् चक्रञ्च दत्तवान् कृष्णः समुत्पाद्य स्वचक्रतः १९ शङ्खञ्च वरुणः शक्तिं
ददौ तस्यै हुताशनः मारुतो दत्तवांश्चापं बाणपूर्णे तथेषुधी २० वज्रमिन्द्रः समुत्पाद्य कुलिशादमराधि-
पः ददौ तस्यै सहस्राक्षो घण्टामैरावताद्गजात् २१ कालदण्डाद्यमो दण्डं पाशञ्चाम्बुपतिर्ददौ प्रजा-
पतिश्चाक्षमालां ददौ ब्रह्मा कमण्डलुं ... निजरश्मीन्दिवाकरः कालश्च दत्तवान्खड्गं

मा॰पु॰ १९९ तस्याश्चर्म्म च निर्म्मलं २३ क्षीरोदश्चामलं हारमजरे च तथाम्बरे चूडामणिं तथा दिव्यं कुण्डले कटकानि
च २४ अर्द्धचन्द्रं तथा शुभ्रं केयूरान् सर्व्वबाहुषु नूपुरौ विमलौ तद्वद् ग्रैवेयकमनुत्तमं २५ अङ्गुलीयकर
त्नानि समस्तास्वङ्गुलीषु च विश्वकर्म्मा ददौ तस्यै परशुञ्चातिनिर्म्मलं २६ अस्त्राण्यनेकरूपाणि तथा
भेद्यञ्च दंशनं अम्लानपङ्कजां मालां शिरस्युरसि चापरां २७ अददज्जलधिस्तस्यै पङ्कजञ्चातिशो-
भनं हिमवान् वाहनं सिंहं रत्नानि विविधानि च २८ ददावशून्यं सुरया पानपात्रं धनाधिपः शेषश्च
सर्व्वनागेशो महामणिविभूषितं २९ नागहारं ददौ तस्यै धत्ते यः पृथिवीमिमां अन्यैरपि सुरैर्देवी भूष-
णैरायुधैस्तथा ३० सम्मानिता ननादोच्चैः साट्टहासं मुहुर्म्मुहुः तस्या नादेन घोरेण कृत्स्नमापूरितं
नभः ३१ अमायतातिमहता प्रतिशब्दो महानभूत् चुक्षुभुः सकला लोकाः समुद्राश्च चकम्पिरे चचा-
ल वसुधा चेलुः सकलाश्च महीधराः जयेति देवाश्च मुदा तामूचुः सिंहवाहिनीं ३३ तुष्टुवुर्मुनयश्चैनां भ-
१११ क्तिनम्रात्ममूर्त्तयः दृष्ट्वा समस्तं संक्षुब्धं त्रैलोक्यममरारयः ३४ सन्नद्धाखिलसैन्यास्ते समुत्तस्थुरुदायुधाः
आः किमेतदिति क्रोधादाभाष्य महिषासुरः ३५ अभ्यधावत तं शब्दमशेषैरसुरैर्वृतः स ददर्श ततो
देवीं व्याप्तलोकत्रयां त्विषा ३६ पादाक्रान्त्या नतभुवं किरीटोल्लिखिताम्बरां क्षोभिताशेषपातालां
धनुर्ज्यानिःस्वनेन तां ३७ दिशो भुजसहस्रेण समन्ताद्व्याप्य संस्थितां ततः प्रववृते युद्धं तया देव्या सुर
द्विषां ३८ शस्त्रास्त्रैर्बहुधा मुक्तैरादीपितदिगन्तरं महिषासुरसेनानीश्चिक्षुराख्यो महासुरः ३९
युयुधे चामरश्चान्यैश्चतुरङ्गबलान्वितः रथानामयुतैः षड्भिरुदग्राख्यो महासुरः ४० अयुध्यता-
युतानाञ्च सहस्रेण महाहनुः पञ्चाशद्भिश्च नियुतैरसिलोमा महासुरः ४१ अयुतानां शतैः षड्भि-
र्बाष्कलो युयुधे रणे गजवाजिसहस्रौघैरनेकैः परिवारितः ४२ वृतो रथानां कोट्या च युद्धे तस्मिन्न-
युध्यत बिडालाख्योऽयुतानाञ्च पञ्चाशद्भिरथायुतैः ४३ युयुधे संयुगे तत्र रथानां परिवारितः ॥
अन्ये च तत्रायुतशो रथनागहयैर्वृताः ४४ युयुधुः संयुगे देव्या सह तत्र महासुराः कोटिकोटिसहस्रैस्तु

रथानां दन्तिनान्तथा ४५ हयानाञ्च वृतो युद्धे तत्राभून्महिषासुरः तोमरैर्भिन्दिपालैश्च शक्तिभिर्मुशलै-
स्तथा ४६ युयुधुः संयुगे देव्या खड्गैः परशुपट्टिशैः केचिच्च चिक्षिपुः शक्तीः केचित्पाशांस्तथापरे
४७ देवीं खड्गप्रहारैस्तु ते तां हन्तुं प्रचक्रमुः सापि देवी ततस्तानि शस्त्राण्यस्त्राणि चण्डिका ॥ ४८ ॥
लीलयैव प्रचिच्छेद निजशस्त्रास्त्रवर्षिणी अनायस्तानना देवी स्तूयमाना सुरर्षिभिः ४९ मुमोचासुर
देहेषु शस्त्राण्यस्त्राणि चेश्वरी सोऽपि क्रुद्धो धुतशटो देव्या वाहनकेशरी ५० चचारासुरसैन्येषु वनेष्विव हुताशनः
निश्वासान्मुमुचे यांश्च युध्यमाना रणेऽम्बिका ५१ तएव सद्यः सम्भूता गणाः शतसहस्रशः युयुधुस्ते परशुभि-
र्भिन्दिपालासिपट्टिशैः ५२ नाशयन्तोऽसुरगणान्देवीशक्त्युपबृंहिताः अवादयन्त पटहान् गणाः शंखांस्तथापरे
५३ मृदङ्गांश्च तथैवान्ये तस्मिन् युद्धमहोत्सवे ततो देवी त्रिशूलेन गदया शक्तिवृष्टिभिः ५४ खड्गादिभिश्च शतशो
निजघान महासुरान् पातयामास चैवान्यान् घण्टास्वनविमोहितान् ५५ असुरान् भुवि पाशेन बद्ध्वा चान्यानक-
र्षयत् केचिद्द्विधा कृतास्तीक्ष्णैः खड्गपातैस्तथापरे ५६ विपोथिता निपातेन गदया भुवि शेरते वेमुश्च केचिद्रुधिरं
मुशलेन भृशं हताः ५७ केचिन्निपतिता भूमौ भिन्नाः शूलेन वक्षसि निरन्तराः शरौघेण कृताः केचिद्रणाजिरे
५८ सेनानुकारिणः प्राणान्मुमुचुस्त्रिदशार्दनाः केषाञ्चिद्बाहवश्छिन्नाश्छिन्नग्रीवास्तथापरे ॥ ५९ ॥
शिरांसि पेतुरन्येषामन्ये मध्ये विदारिताः विच्छिन्नजङ्घास्त्वपरे पेतुरुर्व्यां महासुराः ॥ ६० ॥
एकबाह्वक्षिचरणाः केचिद्देव्या द्विधा कृताः छिन्नेऽपि चान्ये शिरसि पतिताः पुनरुत्थिताः ६१ कबन्धा
युयुधुर्देव्या गृहीतपरमायुधाः ननृतुश्चापरे तत्र युद्धे तूर्य्यलयाश्रिताः ६२ कबन्धाश्छिन्नशिरसः
खड्गशक्त्यृष्टिपाणयः तिष्ठ तिष्ठेति भाषन्तो देवी मन्ये महासुराः ६३ पातितै रथनागाश्वैरसुरैश्चै-
वसुन्धरा अगम्या साऽभवत्तत्र यत्राभूत्स महारणः ६४ शोणितौघा महानद्यः सद्यस्तत्र विसुस्रुवुः
मध्ये चासुरसैन्यस्य वारणासुरवाजिनां ६५ क्षणेन तन्महासैन्यमसुराणां तथाम्बिका निन्ये क्षयं
यथा वह्निस्तृणदारुमहाचयं ६६ सच सिंहो महानादमुत्सृजन्धुतकेसरः शरीरेभ्योऽमरारीणामसू-

مارکنڈے پران

मा॰पु॰ निव विचिन्वति ६७ देव्या गणै श्च तैस्तत्र कृतं युद्धं तथा ऽसुरैः यथैषान्तुतुषुर्देवाः पुष्प वृष्टि मुचो
२०१ दिवि ६८ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये महिषा सुर सैन्य वधः॥ ८४॥
ऋषि रुवाच निहन्य मानं तत्सैन्य मवलोक्य महा सुरः सेनानी श्चिक्षुरः कोपाद्ययौ योद्धु मथाम्बि-
कां १ सदेवीं शर वर्षेण ववर्ष समरे ऽसुरः यथा मेरु गिरेः शृङ्गं तोय वर्षेण तोयदः २ तस्य छित्वा
ततो देवी लीलयैव शरोत्करान् जघान तुरगान् बाणै र्यन्तारं चैव वाजिनां ३ चिच्छेद च धनुः सद्यो
ध्वज ञ्चाति समुच्छ्रितं विव्याध चैव गात्रेषु छिन्न धन्वान माशुगैः ४ सच्छिन्न धन्वा विरथो हताश्वो
हत सारथिः अभ्य धावत तां देवीं खड्ग चर्म्म धरो ऽसुरः ५ सिंह माहत्य खड्गेन तीक्ष्ण धारेण मूर्द्ध-
नि आजघान भुजे सव्ये देवी मप्यति वेगवान् ६ तस्याः खड्गो भुजं प्राप्य पफाल नृप नन्दन ततो जग्राह
शूलं स कोपादरुण लोचनः ७ चिक्षेप च ततस्तत्तु भद्रकाल्यां महा सुरः जाज्वल्य मानन्ते जो भीर विबि-
۲۰۱ म्ब मिवाम्बरात ८ दृष्ट्वा तदा पत च्छूलं देवी शूल ममुञ्चत तच्छूलं शतधा तेन नीतं सच महा सुरः ९
हते तस्मिन्महा वीर्य्ये महिषस्य चमूपतौ आजगाम गजा रूढ श्चा मरस्त्रिदशार्दनः १० सोऽपि शक्तिं
मुमोचाथ देव्यास्ताम म्बिका द्रुतं हुंकारा भि हतां भूमौ पातया मास निष्प्रभां ११ भग्नां शक्तिं निपतितां
तां दृष्ट्वा क्रोध समन्वितः चिक्षेप चामरः शूलं बाणै स्तदपि साच्छिनत् १२ ततः सिंहः समुत्पत्य गज
कुम्भान्तर स्थितः बाहु युद्धेन युयुधे तेनोच्चै स्त्रिदशारिणा १३ युध्य मानौ ततस्तौ तु तस्मान्नागान्म-
हीं गतौ युयुधातेऽति संरब्धौ प्रहारै रति दारुणैः १४ ततो वेगात् खमुत्पत्य निपत्य च मृगारिणा कर
प्रहारेण शिर श्चा मरस्य पृथक् कृतं १५ उदग्र श्च रणे देव्या शिला वृक्षादि भिर्हतः दन्त मुष्टितलै श्चैव
करालश्च निपातितः १६ देवी क्रुद्धा गदा पातै श्चूर्णयामास चोद्धतं वाष्कलं भिन्दि पालेन बाणै स्ता
म्रं तथान्धकं १७ उग्रास्य मुग्र वीर्य्यञ्च तथैव च महा हनुं त्रिनेत्रा च त्रिशूलेन जघान परमेश्वरी १८
مارکنڈے پوران बिडाल स्यासिना कायात् पातया मास वै शिरः दुर्द्धरं दुर्मुख ञ्चोभौ शरै र्निन्ये यम क्षयं १९ एवं सं-

क्षीय माणो तु स्वसैन्ये महिषासुरः माहिषेण स्वरूपेण त्रासयामास तान् गणान् २० कांश्चित्तुण्ड प्र
 हारेण खुर क्षेपै स्तथा परान् लाङ्गूलताडितांश्चान्यान् शृङ्गाभ्याञ्च विदारितान् २१ वेगेन कांश्चिद॰
परान्नादेन भ्रमणेन च निश्वास पवनेनान्यान् पातयामास भूतले २२ निपात्य प्रमथानीकमभ्य
धावत सोऽसुरः सिंहं हन्तुं महादेव्याः कोपञ्चक्रे ततोऽम्बिका २३ सोऽपि कोपान्महावीर्य्यः क्षुर
क्षुण्ण महीतलः शृङ्गाभ्यां पर्व्वतानुच्चांश्चिक्षेप च ननाद च २४ वेग भ्रमण विक्षुण्णा मही तस्य व्यः
शीर्य्यत लाङ्गूलेनाहतश्चाब्धिः प्लावयामास सर्व्वतः २५ धुतशृङ्गविभिन्नाश्च खण्ड खण्डं ययुर्घ
नाः श्वासानिलास्ताः शतशो निपेतुर्नभसोऽचलाः २६ इति क्रोध समाध्मात मापतन्तं महासुरं
दृष्ट्वा सा चण्डिका कोपं तद्वधाय तदा करोत् २७ सा क्षिप्त्वा तस्य वै पाशं तं बबन्ध महासुरं तत्याज॰
माहिषं रूपं सोऽपि बद्धो महामृधे २८ ततः सिंहोऽभवत्सद्यो यावत्तस्याम्बिका शिरः छिनत्ति तावत
२०२ पुरुषः खड्ग पाणि रदृश्यत २९ तत एवाशु पुरुषं देवी चिच्छेद सायकैः तं खड्ग चर्म्मणा सार्द्धं॰
ततः सोऽभून्महागजः ३० करेण च महासिंहं तं चकर्ष जगर्ज च कर्षतस्तु करन्देवी खड्गेन निर॰
कृन्तत ३१ ततो महासुरो भूयो माहिषं वपुरास्थितः तथैव क्षोभयामास त्रैलोक्यं सचराचरं ॥ ३२ ॥
ततः क्रुद्धा जगन्माता चण्डिका पान मुत्तमं पपौ पुनः पुनश्चैव जहासारुण लोचना ३३ ननर्द चासुरः
सोऽपि बल वीर्य्य मदोद्धतः विषाणाभ्याञ्च चिक्षेप चण्डिकां प्रति भूधरान् ३४ सा च तान् प्रहितांस्ते
न चूर्णयन्ती शरोत्करैः उवाच तं मदोद्धूत मुखरागाकुलाक्षरं ३५ देव्युवाच गर्ज्ज गर्ज्ज क्षणं मूढ॰
मधु यावत्पिबाम्यहं मया त्वयि हतेऽत्रैव गर्ज्जिष्यन्त्याशु देवताः ३६ एवमुक्त्वा समुत्पत्य सारूढा तं
महासुरं पादेनाक्रम्य कण्ठे च शूलेनैनमताडयत् ३७ ततः सोऽपि पदाक्रान्तस्तया निजमुखात्ततः
अर्द्ध निष्क्रान्त एवाति देव्या वीर्य्येण संवृतः ३८ अर्द्ध निष्क्रान्त एवासौ युध्यमानो महासुरः तया महा
सिना देव्या शिरश्छित्वा निपातितः ३९ ततो हाहाकृतं सर्व्वं दैत्य सैन्यं ननाश तत् प्रहर्षञ्च परं जग्मुः
(सकला)

सकला देवता गणाः ४० तुष्टुवुस्तां सुरा देवीं सह दिव्यैर्महर्षिभिः जगुर्गन्धर्व्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः
४१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये महिषासुरवधः ८३ ऋषिरुवाच ॥
शक्रादयः सुर गणा निहतेऽतिवीर्य्ये तस्मिन् दुरात्मनि सुरारि बले च देव्या तां तुष्टुवुः प्रणति नम्रशिरोऽध-
रांसा वाग्भिः प्रहर्ष पुलकोद्गम चारु देहाः १ देव्या यया ततमिदं जगदात्म शक्त्या निःशेष देव गण-
शक्ति समूह मूर्त्त्या तामम्बिकामखिल देव महर्षि पूज्यां भक्त्या नताः स्म विदधातु शुभानि सा नः ॥ २ ॥
यस्याः प्रभावमतुलं भगवाननन्तो ब्रह्मा हरश्च न हि वक्तुमलं बलञ्च सा चण्डिकाखिल जगत्परिपाल-
नाय नाशाय चाशुभभयस्य मतिं करोतु ३ या श्रीः स्वयं सुकृतिनां भवनेष्वलक्ष्मीः पापात्मनां कृत-
धियां हृदयेषु बुद्धिः श्रद्धा सतां कुल जन प्रभवस्य लज्जा तां त्वां नताः स्म परि पालय देवि विश्वं ४ किंवर्ण-
याम तव रूपमचिन्त्यमेतत् किञ्चातिवीर्य्यमसुर क्षयकारि भूरि किञ्चाहवेषु चरितानि तवाद्भुतानि
۲۰۳ सर्व्वेषु देव्यसुरदेव गणादिकेषु ५ हेतुः समस्त जगतां त्रिगुणापि दोषै र्न ज्ञायसे हरिहरादिभिरप्यपारा सर्व्वा-
श्रयाखिलमिदं जगदंशभूत मव्याकृता हि परमा प्रकृतिस्त्वमाद्या ६ यस्याः समस्त सुरता समुदीरणे-
न तृप्तिं प्रयाति सकलेषु मखेषु देवि स्वाहासि वै पितृगणस्य च तृप्तिहेतु रुच्चार्य्यसे त्वमत एव जनैः
स्वधा च ७ या मुक्तिहेतुरविचिन्त्य महाव्रता च अभ्यस्यसे सुनियतेन्द्रिय तत्त्व सारैः मोक्षार्थिभिर्मुनि-
भिरस्त समस्त दोषै र्विद्यासि सा भगवती परमा हि देवि ८ शब्दात्मिका सुविमलर्ग्यजुषां निधान मुद्गी-
थरम्य पद पाठवताञ्च साम्नां देवी त्रयी भगवती भव भावनाय वार्त्ता च सर्व्व जगतां परमार्त्तिहन्त्री ॥ ९ ॥
मेधासि देवि विदिताखिल शास्त्र सारा दुर्गासि दुर्ग भवसागर नौरसङ्गा श्रीः कैटभारिहृदयैक कृताधिवासा
गौरी त्वमेव शशिमौलि कृत प्रतिष्ठा १० ईषत्सहासममलं परिपूर्णचन्द्र बिम्बानुकारि कनकोत्तमका-
न्ति कान्तं अत्यद्भुतं प्रहृतमात्तरुषा तथापि वक्त्रं विलोक्य सहसा महिषासुरेण ११ दृष्ट्वा तु देवि कुपितं
مارکنڈے پوران भ्रुकुटी कराल मुद्यच्छशाङ्क सदृशच्छवि यन्न सद्यः प्राणान्मुमोच महिषस्तदतीव चित्रं कैर्जीव्यते हि कुपि-

तान्तकदर्शनेन १२ देवि प्रसीद परमा भवती भवाय सद्यो विनाशयसि कोपवती कुलानि विज्ञातमेतद
धुनैव यदस्तमेतन्नीतं बलं सुविपुलं महिषासुरस्य १३ ते सम्मता जनपदेषु धनानि तेषां तेषां यशांसि
न च सीदति धर्म्मवर्गः धन्यास्त एव निभृतात्मज भृत्य दारा येषां सदाभ्युदयदा भवती प्रसन्ना ॥ १४ ॥
धर्म्याणि देवि सकलानि सदैव कर्म्माण्यत्यादृतः प्रतिदिनं सुकृती करोति स्वर्गं प्रयाति च ततो भवतीप्रसादा
ल्लोकत्रयेऽपि फलदा ननु देवि तेन १५ दुर्गे स्मृता हरसि भीतिमशेषजन्तोः स्वस्थैः स्मृता मतिमतीव
शुभान्ददासि दारिद्र्यदुःखभयहारिणि का त्वदन्या सर्व्वोपकारकरणाय सदार्द्रचित्ता १६ एभिर्हतै
र्जगदुपैति सुखं तथैते कुर्व्वन्तु नाम नरकाय चिराय पापं संग्राममृत्युमधिगम्य दिवं प्रयान्तु मत्वेति नून
महितान् विनिहंसि देवि १७ दृष्ट्वैव किन्न भवती प्रकरोति भस्म सर्व्वासुरानरिषु यत् प्रहिणोषि शस्त्र-
म् लोकान् प्रयान्तु रिपवोऽपि हि शस्त्रपूता इत्थं मतिर्भवति तेष्वपि तेऽतिसाध्वी १८ खड्गप्रभानि
करविस्फुरणैस्तथोग्रैः शूलाग्रकान्तिनिवहेन दृशोऽसुराणां यन्नागता विलयमंशुमदिन्दुखण्ड ।
योग्याननं तव विलोकयतां तदेतत् १९ दुर्वृत्तवृत्तशमनं तव देवि शीलं रूपं तथैतदविचिन्त्यमतुल्य
मन्यैः वीर्य्यञ्च हन्तृ हृतदेवपराक्रमाणां वैरिष्वपि प्रकटितैव दया त्वयेत्थं २० केनोपमा भवतु तेऽस्य
पराक्रमस्य रूपञ्च शत्रुभयकार्य्यतिहारि कुत्र चित्ते कृपा समरनिष्ठुरता च दृष्टा त्वय्येव देवि वरदे ।
भुवनत्रयेऽपि २१ त्रैलोक्यमेतदखिलं रिपुनाशनेन त्रातं त्वया समरमूर्द्धनि तेऽपि हत्वा नीता दिवं रिपु
गणा भयमप्यपास्त मस्माकमुन्मदसुरारिभवन्नमस्ते २२ शूलेन पाहि नो देवि पाहि खड्गेन चाम्बिके घण्टा
स्वनेन नः पाहि चापज्यानिस्वनेन च २३ प्राच्यां रक्ष प्रतीच्याञ्च चण्डिके रक्ष दक्षिणे भ्रामणेना-
त्म शूलस्य उत्तरस्यान्तथेश्वरि २४ सौम्यानि यानि रूपाणि त्रैलोक्ये विचरन्ति ते यानि चात्यर्थ घोरा-
णि ते रक्षास्मांस्तथा भुवं २५ खड्गशूलगदादीनि यानि चास्त्राणि तेऽम्बिके करपल्लवसङ्गीनि तैर
स्मान्रक्ष सर्व्वतः २६ ऋषिरुवाच एवं स्तुता सुरैर्दिव्यैः कुसुमैर्नन्दनोद्भवैः अर्चिता जगतां धात्री ।

मा॰पु॰ तया गन्धानुलेपनैः २७ भक्त्या समस्तैस्त्रिदशैर्दिव्यैर्धूपैस्तु धूपिता प्राह प्रसादसुमुखी समस्तान् प्र-
२०५ णतान् सुरान् ॥ २८ ॥ देव्युवाच व्रियतां त्रिदशाः सर्व्वे यदस्मत्तोऽभिवाञ्छितं ददाम्यहमिति प्री-
त्या स्तवैरेभिः सुपूजिता २९ देवा ऊचुः भगवत्या कृतं सर्व्वं न किञ्चिदवशिष्यते यदयं निहतः शत्रु
रस्माकं महिषासुरः ३० यदि वापि वरो देयस्त्वयास्माकं महेश्वरि संस्मृता संस्मृता त्वन्नो हिंसेथाः परमा-
पदः यश्च मर्त्यः स्तवैरेभिस्त्वां स्तोष्यत्यमलानने तस्य वित्तर्द्धिविभवैर्धनदारादिसम्पदां वृद्धयेऽस्म
त्प्रसन्ना त्वं भवेथाः सर्व्वदाम्बिके ३२ ऋषिरुवाच इति प्रसादिता देवैर्जगतोऽर्थे तथात्मनः तथेत्युक्त्वा
भद्रकाली बभूवान्तर्हिता नृप ३३ इत्येतत्कथितं भूप सम्भूता सा यथा पुरा देवी देवशरीरेभ्यो जगत्त्रयहिै-
तैषिणी ३४ पुनश्च गौरीदेहात्सा समुद्भूता यथा भवत् वधाय दुष्टदैत्यानां तथा शुम्भनिशुम्भयोः ३५
२०६ रक्षणाय च लोकानां देवानामुपकारिणी तच्छृणुष्व मया ख्यातं यथावत्कथयामि ते ३६ इति श्रीमा-
र्कण्डेयपुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये महिषासुरवधः समाप्तः ८४ ऋषिरुवाच पुरा शुम्भनि
शुम्भाभ्यामसुराभ्यां शचीपतेः त्रैलोक्यं यज्ञभागाश्च हृता मदबलाश्रयात् १ तावेव सूर्य्यतां तद्वदधि
कारं तथैन्दवं कौबेरमथ याम्यञ्च चक्राते वरुणस्य च २ तावेव पवनर्द्धिञ्च चक्रतुर्वह्निकर्म्म च ततो
देवा विनिर्धूता भ्रष्टराज्याः पराजिताः ३ हृताधिकारास्त्रिदशास्ताभ्यां सर्व्वे निराकृताः महासुराभ्यां
तां देवीं संस्मरन्त्यपराजितां ४ तयास्माकं वरो दत्तो यथापत्सु स्मृताखिलाः भवतां नाशयिष्यामि
तत्क्षणात् परमापदः ५ इति कृत्वा मतिं देवा हिमवन्तं नगेश्वरं जग्मुस्तत्र ततो देवीं विष्णुमायां प्रतुष्टु-
वुः ६ देवा ऊचुः नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः नमः प्रकृत्यै भद्रायै नियताः प्रणताः स्म तां ७
रौद्रायै नमो नित्यायै गौर्य्यै धात्र्यै नमो नमः ज्योत्स्नायै चेन्दुरूपिण्यै सुखायै सततं नमः ८ कल्याण्यै
प्रणता वृद्ध्यै सिद्ध्यै कुर्म्मो नमो नमः नैर्ऋत्यै भूभृतां लक्ष्म्यै शर्व्वाण्यै ते नमो नमः ९ दुर्गायै दुर्गपारायै
مارکنڈے پران सारायै सर्व्वकारिण्यै ख्यात्यै तथैव कृष्णायै धूम्रायै सततं नमः १० अतिसौम्यातिरौद्रायै नतास्तस्यै न

मा॰पु॰ मोनमः नमो जगत्प्रतिष्ठायै देव्यै कृत्यै नमो नमः २१ या देवी सर्व्वभूतेषु विष्णुमायेति शब्दिता नमस्त॰
२०६ स्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः २२ या देवी सर्व्वभूतेषु चेतनेत्यभिधीयते नमस्तस्यै नमस्तस्यै नम-
स्तस्यै नमोनमः २३ या देवी सर्व्वभूतेषु बुद्धि रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः
२४ या देवी सर्व्वभूतेषु निद्रा रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः २५ या देवी सर्व्वभू-
तेषु क्षुधा रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः २६ या देवी सर्व्वभूतेषु छाया रूपेण॰
संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः २७ या देवी सर्व्वभूतेषु शक्ति रूपेण संस्थिता नमस्त
स्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः २८ या देवी सर्व्वभूतेषु तृष्णा रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्त-
स्यै नमोनमः २९ या देवीसर्व्वभूतेषु क्षान्ति रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३०
या देवी सर्व्वभूतेषु जाति रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३१ या देवी सर्व्वभूतेषु
लज्जा रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३२ या देवी सर्व्वभूतेषु शान्ति रूपेण सं-
२०५ स्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३३ या देवी सर्व्वभूतेषु श्रद्धा रूपेण संस्थिता नमस्त
स्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३४ या देवी सर्व्वभूतेषु कान्ति रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नम-
स्तस्यै नमोनमः ३५ या देवीसर्व्वभूतेषु लक्ष्मी रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः॥
३६ या देवी सर्व्वभूतेषु वृत्ति रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३७ या देवी सर्व्वभू-
तेषु स्मृति रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३८ या देवी सर्व्वभूतेषु दया रूपेण॰
संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ३९ या देवी सर्व्वभूतेषु तुष्टि रूपेण संस्थिता नमस्त
स्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ४० या देवी सर्व्वभूतेषु मातृ रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्त॰
स्यै नमोनमः ४१ या देवी सर्व्वभूतेषु भ्रान्ति रूपेण संस्थिता नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमोनमः ४२
इन्द्रियाणामधिष्ठात्री भूतानां चाखिलेषु या भूतेषु सततं तस्यै व्याप्त्यै देव्यै नमोनमः ४३ चिति रूपेण या

मा० पु० कृत्स्नमेतद्व्याप्य स्थिता जगत् नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमस्तस्यै नमो नमः ३४ स्तुता सुरैः पूर्वमभीष्टसंश्रयात्
२०७ तथा सुरेन्द्रेण दिनेषु सेविता करोतु सा नः शुभहेतुरीश्वरी शुभानि भद्राण्यभिहन्तु चापदः ३५ या साम्प्र-
तं चोद्धतदैत्यतापितैरस्माभिरीशा च सुरैर्नमस्यते या च स्मृता तत्क्षणमेव हन्ति नः सर्वापदो भक्तिविन-
म्रमूर्तिभिः ३६ ऋषिरुवाच एवं स्तवादियुक्तानां देवानां तत्र पार्वती स्नातुमभ्याययौ तोये जाह्न-
व्या नृपनन्दन ३७ साऽब्रवीत्तान् सुरान् सुभ्रूर्भवद्भिः स्तूयतेऽत्र का शरीरकोशतश्चास्याः समुद्भूता ब्र-
वीच्छिवा ३८ स्तोत्रं ममैतत्क्रियते शुम्भदैत्यनिराकृतैः देवैः समेतैः समरे निशुम्भेन पराजितैः ॥ ३९ ॥
शरीरकोशाद्यत्तस्याः पार्वत्या निःसृताम्बिका कौशिकीति समस्तेषु ततो लोकेषु गीयते ४० तस्यां वि-
निर्गतायान्तु कृष्णाभूत्सापि पार्वती कालिकेति समाख्याता हिमाचलकृताश्रया ४१ ततोऽम्बिकां
परं रूपं बिभ्राणां सुमनोहरं ददर्श चण्डो मुण्डश्च भृत्यौ शुम्भनिशुम्भयोः ४२ ताभ्यां शुम्भाय चाख्या-
२०८ ता अतीव सुमनोहरा काप्यास्ते स्त्री महाराज भासयन्ती हिमाचलं ४३ नैव तादृक् क्वचिद्रूपं दृष्टं केनचि-
दुत्तमं ज्ञायतां काप्यसौ देवी गृह्यतां चासुरेश्वर ४४ स्त्रीरत्नमतिचार्वङ्गी द्योतयन्ती दिशस्त्विषा सा तु
तिष्ठति दैत्येन्द्र तां भवान् द्रष्टुमर्हति ४५ यानि रत्नानि मणयो गजाश्वादीनि वै प्रभो त्रैलोक्ये तु समस्ता-
नि साम्प्रतं भान्ति ते गृहे ४६ ऐरावतः समानीतो गजरत्नं पुरन्दरात् पारिजाततरुश्चायं तथैवोच्चैःश्र-
वा हयः ४७ विमानं हंससंयुक्तमेतत्तिष्ठति तेऽङ्गने रत्नभूतमिहानीतं यदासीद्वेधसोऽद्भुतं ॥ ४८ ॥
निधिरेष महापद्मः समानीतो धनेश्वरात् किञ्जल्किनीं ददौ चाब्धिर्मालामम्लानपङ्कजां ४९ छत्रन्ते
वारुणं गेहे काञ्चनस्रावि तिष्ठति तथायं स्यन्दनवरो यः पुरासीत्प्रजापतेः ५० मृत्योरुत्क्रान्तिदा
नाम शक्तिरीश त्वया हृता पाशः सलिलराजस्य भ्रातुस्तव परिग्रहे ५१ निशुम्भस्याब्धिजाताश्च सम-
स्ता रत्नजातयः वह्निरपि ददौ तुभ्यमग्निशौचे च वाससी ५२ एवं दैत्येन्द्र रत्नानि समस्तान्याहृतानि
ते स्त्रीरत्नमेषा कल्याणी त्वया कस्मान्न गृह्यते ५३ ऋषिरुवाच निशम्येति वचः शुम्भः स तदा

चण्डमुण्डयोः प्रेषयामास सुग्रीवं दूतं देव्या महासुरं ५४ इति चेति च वक्तव्या सा गत्वा वचनान्मम यथा
चाभ्येति संप्रीत्या तथा कार्यं त्वया लघु ५५ स तत्र गत्वा यत्रास्ते शैलोद्देशेऽतिशोभने सा देवी तां ततः
प्राह श्लक्ष्णं मधुरया गिरा ५६ दूत उवाच देवि दैत्येश्वरः शुम्भस्त्रैलोक्ये परमेश्वरः दूतोऽहं प्रेषित-
स्तेन त्वत्सकाशमिहागतः ५७ अव्याहताज्ञः सर्वासु यः सदा देवयोनिषु निर्जिताखिलदैत्यारिः
स यदाह शृणुष्व तत् ५८ मम त्रैलोक्यमखिलं मम देवा वशानुगाः यज्ञभागानहं सर्वानुपाश्नामि
पृथक् पृथक् ५९ त्रैलोक्ये वररत्नानि मम वश्यान्यशेषतः तथैव गजरत्नं च हृत्वा देवेन्द्रवाहनं॥६०॥
क्षीरोदमथनोद्भूतमश्वरत्नं ममामरैः उच्चैःश्रवससंज्ञं तत्प्रणिपत्य समर्पितं ६१ यानि चान्यानि देवेषु
गन्धर्वेषूरगेषु च रत्नभूतानि भूतानि तानि मय्येव शोभने ६२ स्त्रीरत्नभूतां त्वां देवि लोके मन्यामहे
वयं सा त्वमस्मानुपागच्छ यतो रत्नभुजो वयं ६३ मां वा ममानुजं वापि निशुम्भमुरुविक्रमं भज त्वं च-
ञ्चलापाङ्गि रत्नभूतासि वै यतः ६४ परमैश्वर्यमतुलं प्राप्स्यसे मत्परिग्रहात् एतद्बुद्ध्या समालोच्य म-
१०० त्परिग्रहतां व्रज ६५ ऋषिरुवाच इत्युक्ता सा तदा देवी गम्भीरान्तःस्मिता जगौ दुर्गा भगवती भद्रा यये-
दं धार्यते जगत् ६६ देव्युवाच सत्यमुक्तं त्वया नात्र मिथ्या किञ्चित्त्वयोदितं त्रैलोक्याधिपतिः शु-
म्भो निशुम्भश्चापि तादृशः ६७ किं त्वत्र यत्प्रतिज्ञातं मिथ्या तत्क्रियते कथं श्रूयतामल्पबुद्धित्वात्
प्रतिज्ञा या कृता पुरा ६८ यो मां जयति संग्रामे यो मे दर्पं व्यपोहति यो मे प्रतिबलो लोके स मे भर्ता भवि-
ष्यति ६९ तदागच्छतु शुम्भोऽत्र निशुम्भो वा महासुरः मां जित्वा किं चिरेणात्र पाणिं गृह्णातु मे
लघु ७० दूत उवाच अवलिप्तासि मैवं त्वं देवि ब्रूहि ममाग्रतः त्रैलोक्ये कः पुमांस्तिष्ठेदग्रे शुम्भनि-
शुम्भयोः ७१ अन्येषामपि दैत्यानां सर्वे देवा न वै युधि तिष्ठन्ति सम्मुखे देवि किं पुनः स्त्री त्वमेकिका
७२ इन्द्राद्याः सकला देवास्तस्थुर्येषां न संयुगे शुम्भादीनां कथं तेषां स्त्री प्रयास्यसि सम्मुखं ७३ सा त्वं
गच्छ मयैवोक्ता पार्श्वं शुम्भनिशुम्भयोः केशाकर्षणनिर्धूतगौरवा मा गमिष्यसि ७४ देव्युवाच एव

مارکنڈے پوران

(मि॰)

मा॰ पु॰ मेतद्वली शुम्भो निशुम्भ श्चाति वीर्य्यवान् किं करोमि प्रतिज्ञा मे यदनालोचिता पुरा ७५ सत्वं गच्छ मयोक्तं ते
१०९ यदेतत्सर्व्व माहतः तदाचख्या सुरेन्द्राय सच युक्तं करोतु यत् ७६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके म-
न्वन्तरे देवी माहात्म्ये देव्या दूत संवादः ८५ ऋषि रुवाच इत्या कर्ण्य वचो देव्याः सदूतो ऽमर्ष पूरितः स
माचष्ट समा गम्य दैत्य राजाय विस्तरात् १ तस्य दूतस्य तद्वाक्य माकर्ण्या सुरराट् ततः स क्रोधः प्राह ।
दैत्या नामधिपं धूम्र लोचनं २ हे धूम्र लोचना शुत्वं स्व सैन्य परि वारितः तामा नय बला दुष्टां केशा कर्षण
विह्वलां ३ तत्परि त्राण दः कश्चिद्यदि वोत्तिष्ठते ऽपरः सहन्तव्यो ऽमरो वापि यक्षो गन्धर्व एव वा ॥ ४ ॥
ऋषि रुवाच तेनाज्ञप्त स्ततः शीघ्रं स दैत्यो धूम्र लोचनः वृत्तः षष्ट्या सहस्त्राणाम सुराणां द्रुतं ययौ ५
सदृष्ट्वा तां ततो देवीं तुहि ना चल संस्थितां जगादोच्चैः प्रयाहीति मूलं शुम्भ निशुम्भयोः ६ न चेत् प्रीत्या ।
द्य भवती मद्भर्त्तारमुपैष्यति ततो वलान्नयाम्येष केशा कर्षण विह्वलां ७ देव्युवाच दैत्ये श्वरेण प्रहि
४०९ तो वलवान् बल संवृतः वलान्नयसि मामेवं ततः किन्ते करोम्यहं ८ ऋषि रुवाच इत्युक्तः सो ऽभ्य ।
धावन्नाम सुरो धूम्र लोचनः हुं कारेणैव तं भस्म सा चकाराम्बिका ततः ९ अथ क्रुद्धं महा सैन्यम सुरा-
णान्तथाम्बिका ववर्ष शायकै स्तीक्ष्णै स्तथा शक्ति परश्वधैः १० ततो धुत सटः कोपात् कृत्वा नादं सुभै
रवं पपाता सुरसेनायां सिंहो देव्याः स्ववाहनः ११ कांश्चित्कर प्रहारेण दैत्या नास्येन चापरान् आक्रा-
न्त्या चाधरेणान्यान् जघान स महा सुरान् १२ केषाञ्चित्पाटया मास नखैः कोष्ठानि केशरी तथा तल
प्रहारेण शिरांसि कृतवान् पृथक् १३ विच्छिन्न बाहु शिरसः कृता स्तेन तथा परे पपौच रुधिरं कोष्ठा ।
दन्येषां धुत केशरः १४ क्षणेन तद्वलं सर्व्वं क्षयं नीतं महात्मना तेन केशरिणा देव्या वाहने नाति को-
पिना १५ श्रुत्वा तम सुरं देव्या निहतं धूम्र लोचनं वलञ्च क्षयितं कृत्स्नं देवी केशरिणा ततः १६ चुको-
प दैत्याधि पतिः शुम्भः प्रस्फुरिता धरः आज्ञा पया मास च तौ चण्ड मुण्डौ महा सुरौ १७ हे चण्ड हे मुण्ड
ماركند वलै र्वहुलैः परिवारितौ तत्र गच्छत गत्वा च सा समा नीयतां लघु १८ केशेष्वाकृष्य वद्धा वा यदि वः ।

ी·पु· संशयो युधि तदा शेषा युधैः सर्व्वैरसुरैर्विनिहन्यतां १९ तस्यां हतायां दुष्टायां सिंहे च विनिपातिते शीघ्र-
१२० मागम्य तां बद्ध्वा गृहीत्वा तामथाम्बिकां २० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये
शुम्भ निशुम्भ सेनानी धूम्र लोचन वधः ६ ऋषि रुवाच आज्ञप्तास्ते ततो दैत्याश्चण्ड मुण्ड पुरोगमाः
चतुरङ्ग बलोपेता ययुरभ्युद्यतायुधाः १ ददृशुस्ते ततो देवीमीषद्धासां व्यवस्थितां सिंहस्योपरि शैले-
न्द्र शृङ्गे महति काञ्चने २ ते दृष्ट्वा तां समादातुमुद्यमञ्चक्रुरुद्यताः आकृष्ट चापासिधरास्तथान्ये तत्स-
मीपगाः ३ ततः कोपञ्चकारोच्चैरम्बिका तानरीन् प्रति कोपेन चास्या वदनं मसी वर्णमभूत्तदा ॥ ४ ॥
भ्रुकुटी कुटिलात्तस्या ललाट फलकाद्द्रुतं काली कराल वदना विनिष्क्रान्तासिपाशिनी ५ विचित्र खट्वा-
ङ्ग धरा नर माला विभूषणा द्वीपि चर्म्म परीधाना शुष्क मांसाति भैरवा ६ अति विस्तार वदना जिह्वा
ललन भीषणा निमग्ना रक्त नयना नादापूरित दिङ्मुखा ७ सा वेगेनाभिपतिता घातयन्ती महासु-
२१० रान् सैन्ये तत्र सुरारीणामभक्षयत तद्बलं ८ पार्ष्णि ग्राहाङ्कुश ग्राहि योध घण्टा समन्वितान् समा-
दायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप वारणान् ९ तथैव योधं तुरगै रथं सारथिना सह निक्षिप्य वक्त्रे दशनैश्चर्व्व-
यन्त्यति भैरवं १० एकं जग्राह केशेषु ग्रीवायामथ चापरं पादेनाक्रम्य चैवान्यमुरसान्यमपोथयत् ११
तैर्मुक्तानि च शस्त्राणि महास्त्राणि तथासुरैः मुखेन जग्राह रुषा दशनैर्म्मथितान्यपि १२ बलिनां
तद्बलं सर्व्वमसुराणां महात्मनां ममर्दाभक्षयच्चान्यानन्यांश्चाताडयत्तथा १३ असिना निहताः के-
चित् केचित् खट्वाङ्ग ताडिताः जग्मुर्विनाशमसुरा दन्ताग्राभिहतास्तथा १४ क्षणेन तद्बलं सर्व्व-
मसुराणां निपातितं दृष्ट्वा चण्डोऽभिदुद्राव तां कालीमतिभीषणां १५ शर वर्षैर्महा भीमैर्भीमाक्षीं तां
महासुरः छादयामास चक्रैश्च मुण्डः क्षिप्तैः सहस्रशः १६ तानि चक्राण्यनेकानि विशमानानि
तन्मुखं बभुर्यथार्क बिम्बानि सुबहूनि घनोदरं १७ ततो जहासातिरुषा भीमं भैरवनादिनी काली-
कराल वक्त्रान्तर्दुर्दर्श दशनोज्ज्वला १८ उत्थाय च महासिंहं देवी चण्डमधावत गृहीत्वा चास्य के-

मा.पु. शेषु शिरस्त्वेनासिना च्छिन्नत् १९ अथ मुण्डोऽभ्यधावत्तां दृष्ट्वा चण्डं निपातितं तमप्यपातयद्भूमौ सा ख-
११ ड्गाभिहतं रुषा २० हतशेषं ततः सैन्यं दृष्ट्वा चण्डं निपातितं मुण्डञ्च सुमहावीर्यं दिशो भेजे भयातुरं २१
शिरश्चण्डस्य काली च गृहीत्वा मुण्डमेव च प्राह प्रचण्डाट्टहासमिश्रमभ्येत्य चण्डिकां २२ मया तवा
त्रोपहृतौ चण्डमुण्डौ महापशू युद्धयज्ञे स्वयं शुम्भं निशुम्भञ्च हनिष्यसि २३ ऋषिरुवाच तावानी
तौ ततो दृष्ट्वा चण्डमुण्डौ महासुरौ उवाच कालीं कल्याणी ललितं चण्डिका वचः २४ यस्माच्चण्ड
ञ्च मुण्डञ्च गृहीत्वा त्वमुपागता चामुण्डेति ततो लोके ख्याता देवि भविष्यसि २५ इति श्री मार्कण्डे
य पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये चण्डमुण्डवधः ८७ ऋषिरुवाच चण्डे च निहते दैत्ये
मुण्डे च विनिपातिते बहुलेषु च सैन्येषु क्षयितेष्वसुरेश्वरः १ ततः कोपपराधीनचेताः शुम्भः प्रताप
वान् उद्योगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेश ह २ अद्य सर्वबलैर्दैत्याः षडशीतिरुदायुधाः कम्बूनाञ्च
४॥ तुरशीतिर्निर्यान्तु स्वबलैर्वृताः ३ कोटिवीर्याणि पञ्चाशदसुराणां कुलानि वै शतं कुलानि धौम्राणां
निर्गच्छन्तु ममाज्ञया ४ कालका दौर्हृदा मौर्याः कालकेयास्तथासुराः युद्धाय सज्जा निर्यान्तु आज्ञया-
त्वरिता मम ५ इत्याज्ञाप्यासुरपतिः शुम्भो भैरवशासनः निर्जगाम महासैन्यसहस्रैर्बहुभिर्वृतः ॥ ६ ॥
आयान्तं चण्डिका दृष्ट्वा तत्सैन्यमतिभीषणं ज्यास्वनैः पूरयामास धरणीगगनान्तरं ७ ततः सिंहो महा
नादमतीव कृतवान्नृप घण्टास्वनेन तान्नादानम्बिका चोपबृंहयत् ८ धनुर्ज्यासिंहघण्टानां नादापूरि
तदिङ्मुखा निनादैर्भीषणैः काली जिग्ये विस्तारितानना ९ तन्निनादमुपश्रुत्य दैत्यसैन्यैश्चतुर्दिशं
देवी सिंहस्तथा काली सरोषैः परिवारिताः १० एतस्मिन्नन्तरे भूप विनाशाय सुरद्विषां भवायामरसिंहा
नामतिवीर्यबलान्विताः ११ ब्रह्मेशगुहविष्णूनां तथेन्द्रस्य च शक्तयः शरीरेभ्यो विनिष्क्रम्य तद्रूपैश्च-
ण्डिकां ययुः १२ यस्य देवस्य यद्रूपं यथाभूषणवाहनं तद्वदेव हि तच्छक्तिरसुरान्योद्धुमाययौ १३ हंस
युक्तविमानाग्रे साक्षसूत्रकमण्डलुः आयाता ब्रह्मणः शक्तिर्ब्रह्माणी साभिधीयते १४ माहेश्वरी वृषा

रूढा त्रिशूल वर धारिणी महा हिवलया प्राप्ता चन्द्ररेखा विभूषणा १५ कौमारी शक्ति हस्ता च मयूर वर
वाहना योद्धु मभ्या ययौ दैत्या नम्बिका गुह रूपिणी १६ तथैव वैष्णवी शक्ति र्गरुडो परि संस्थिता शङ्ख
चक्र गदा शार्ङ्ग खड्ग हस्ता भ्युपा ययौ १७ यज्ञ वाराहम तुलं रूपं या बिभ्रतो हरे: शक्ति: साप्याययौ तत्र
वाराहीं बिभ्रती तनुं १८ नरसिंही नृसिंह स्य बिभ्रती सदृशं वपु: प्राप्ता तत्र शटा क्षेप क्षिप्त नक्षत्र सं हति:
१९ वज्र हस्ता तथै वैन्द्री गजराजो परिस्थिता प्राप्ता सहस्र नयना यथा शक्र स्तथैव सा २० तत: परिवृत
स्ता भिरी शानो देव शक्ति भि: हन्यन्ता मसुरा: शीघ्रं मम प्रीत्याह चण्डिकां २१ ततो देवी शरीरात्तु विनि
ष्क्रान्ता ति भीषणा चण्डिका शक्ति रत्युग्रा शिवा शत निनादिनी २२ सा चाह धूम्र जटिल मीशान म
पराजिता दूत त्वं गच्छ भगवन् पार्श्वं शुम्भ निशुम्भयो: २३ ब्रूहि शुम्भं निशुम्भञ्च दानवा वति गर्वितौ
य चान्ये दानवा स्तत्र युद्धाय समु पस्थिता: २४ त्रैलोक्य मिन्द्रो लभतां देवा स्सन्तु हवि र्भुज: यूयं प्रयात पा-
तालं यदि जीवितु मिच्छ थ २५ बला वले पादथ चेद्भवन्तो युद्ध काङ्क्षिणा: तदा गच्छत तृप्यन्तु मच्छि-
वा: पिशि तेन व: २६ यतो नियुक्तो दौत्येन तया देव्या शिव: स्वयं शिव दूती ति लोकेऽस्मिं स्तत: साख्या
ति मागता २७ तेऽपि श्रुत्वा वचो देव्या: शर्वा ख्यातं महा सुरा: अमर्षा पूरिता जग्मुर्यत: कात्यायनी
स्थिता २८ तत: प्रथम मेवाग्रे शर शक्त्यृष्टि वृष्टि भि: ववर्षुरुद्धता मर्षा स्तां देवी ममरारय: २९ सा च तान्
प्रहितान् बाणान् शूल चक्र परश्वधान् चिच्छेद लीलया ध्मात धनु र्मुक्तै र्महे षुभि: ३० तस्याग्रतस्त-
था काली शूल पात विदारितान् खट्वाङ्ग पोथितां श्चारीन् कुर्वती व्यचरत्तदा ३१ कमण्डलु जला क्षेप
हत वीर्यान् हतौ जस: ब्रह्माणी चाकरो च्छत्रून् येन येन स्म धावति ३२ माहेश्वरी त्रिशूलेन तथा च-
क्रेण वैष्णवी दैत्यान् जघान कौमारी तथा शक्त्याति कोपना ३३ ऐन्द्री कुलिश पातेन शत शो दैत्य दा-
नवा: पेतु र्विदारिता: पृथ्व्यां रुधिरौ घ प्रवर्षिण: ३४ तुण्ड प्रहार विध्वस्ता दंष्ट्राग्रक्षत वक्षस: वराह
मूर्त्या न्यपतं श्चक्रेण च विदारिता: ३५ नखै र्विदारितां श्चान्यान् भक्षयन्ती महा सुरान् नार सिंही चचा

सिंही नादापूर्णदिगम्बरा ३६ चण्डाट्टहासैरसुराः शिवदूत्यभिदूषिताः पेतुः पृथिव्यां पतितास्तांश्चखादाथ।
सा तदा ३७ इति मातृगणं क्रुद्धं मर्दयन्तं महासुरान् दृष्ट्वाभ्युपायैर्विविधैर्नेशुर्देवारिसैनिकाः ३८ पलाय-
नपरान् दृष्ट्वा दैत्यान्मातृगणार्दितान् योद्धुमभ्याययौ क्रुद्धो रक्तबीजो महासुरः ३९ रक्तबिन्दुर्यदा भूमौ पत-
त्यस्य शरीरतः समुत्पतति मेदिन्यां तत्प्रमाणस्तदासुरः ४० युयुधे स गदापाणिरिन्द्रशक्त्या महासुरः ॥
ततश्चैन्द्री स्ववज्रेण रक्तबीजमताडयत् ४१ कुलिशेनाहतस्याशु तस्य सुस्राव शोणितं समुत्तस्थुस्ततो यो-
धास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः ४२ यावन्तः पतितास्तस्य शरीराद्रक्तबिन्दवः तावन्तः पुरुषा जातास्तद्वीर्य-
बलविक्रमाः ४३ ते चापि युयुधुस्तत्र पुरुषा रक्तसम्भवाः समं मातृभिरत्युग्रशस्त्रपातातिभीषणं ॥ ४४ ॥
पुनश्च वज्रपातेन क्षतमस्य शिरो यदा ववाह रक्तं पुरुषास्ततो जाताः सहस्रशः ४५ वैष्णवी समरे चैनं चक्रे-
णाभिजघान ह गदया ताडयामास ऐन्द्री तमसुरेश्वरं ४६ वैष्णवीचक्रभिन्नस्य रुधिरस्रावसम्भवैः ॥
सहस्रशो जगद्व्याप्तं तत्प्रमाणैर्महासुरैः ४७ शक्त्या जघान कौमारी वाराही च तथासिना माहेश्वरी त्रि-
۲۱۳ शूलेन रक्तबीजं महासुरं ४८ स चापि गदया दैत्यः सर्वा एवाहनत् पृथक् मातॄः कोपसमाविष्टो रक्त-
बीजो महासुरः ४९ तस्याहतस्य बहुधा शक्तिशूलादिभिर्भुवि पपात यो वै रक्तौघस्तेनासञ्छतशोऽसु-
राः ५० तैश्चासुरासृक्सम्भूतैरसुरैः सकलं जगत् व्याप्तमासीत्ततो देवा भयमाजग्मुरुत्तमं ५१ तान् वि-
षण्णान् सुरान् दृष्ट्वा चण्डिका प्राह सत्वरा उवाच कालीं चामुण्डे विस्तरं वदनं कुरु ५२ मच्छस्त्रपात-
सम्भूतान् रक्तबिन्दून्महासुरान् रक्तबिन्दोः प्रतीच्छ त्वं वक्त्रेणानेन वेगिता ५३ भक्षयन्ती चर रणे तदुत्प-
न्नान्महासुरान् एवमेष क्षयं दैत्यः क्षीणरक्तो गमिष्यति ५४ भक्ष्यमाणास्त्वया चोग्रा न चोत्पत्स्यन्ति
चापरे इत्युक्त्वा तां ततो देवी शूलेनाभिजघानतं ५५ मुखेन काली जगृहे रक्तबीजस्य शोणितं ततोऽसा-
वाजघानाथ गदया तत्र चण्डिकां ५६ न चास्या वेदनाञ्चक्रे गदापातोऽल्पिकामपि तस्याहतस्य देहात्तु
مارکنڈے پران बहु सुस्राव शोणितं ५७ यतस्ततस्तद्वक्त्रेण चामुण्डा संप्रतीच्छति मुखे समुद्गता येऽस्या रक्तपाता-

मा॰पु॰ २२४ महासुराः ५८ तांश्चखादाथ चामुण्डा पपौ तस्य च शोणितं देवी शूलेन वज्रेण बाणैरसिभिर्ऋष्टि-
भिः ५९ जघान रक्तबीजं तं चामुण्डापीतशोणितं स पपात महीपृष्ठे शस्त्रसंघसमाहतः ६० नीरक्त-
श्च महीपाल रक्तबीजो महासुरः ततस्ते हर्षमतुलमवापुस्त्रिदशा नृप तेषां मातृगणो जातो ननर्त्तासृ-
ङ्मदोद्धतः ६१ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये रक्तबीजवधः ८८ राजोवाच
विचित्रमिदमाख्यातं भगवन् भवता मम देव्याश्चरितमाहात्म्यं रक्तबीजवधाश्रितं १ भूयश्चेच्छाम्यहं
श्रोतुं रक्तबीजे निपातिते चकार शुम्भो यत्कर्म निशुम्भश्चातिकोपनः २ ऋषिरुवाच चकार कोपमतुलं
रक्तबीजे निपातिते शुम्भासुरो निशुम्भश्च हतेष्वन्येषु चाहवे ३ हन्यमानं महासैन्यं विलोक्यामर्षमुद्व-
हन् अभ्यधावन्निशुम्भोऽथ मुख्ययाऽसुरसेनया ४ तस्याग्रतस्तथा पृष्ठे पार्श्वयोश्च महासुराः सन्दष्टौ-
ष्ठपुटाः क्रुद्धा हन्तुं देवीमुपाययुः ५ आजगाम महावीर्यः शुम्भोऽपि स्वबलैर्वृतः निहन्तुं चण्डिकां को-
पात्कृत्वा युद्धं तु मातृभिः ६ ततो युद्धमतीवासीद्देव्याः शुम्भनिशुम्भयोः शरवर्षमतीवोग्रं मेघयोरिव व-
र्षतोः ७ चिच्छेदास्ताञ्छरांस्ताभ्यां चण्डिका स्वशरोत्करैः ताडयामास चाङ्गेषु शस्त्रौघैरसुरेश्वरौ ८
निशुम्भो निशितं खड्गं चर्म्म चादाय सुप्रभं अताडयन्मूर्ध्नि सिंहं देव्या वाहनमुत्तमं ९ ताडिते वाहने देवी क्षु-
रप्रेणासिमुत्तमं निशुम्भस्याशु चिच्छेद चर्म्म चाप्यष्टचन्द्रकं १० छिन्ने चर्म्मणि खड्गे च शक्तिं चिक्षेप सो-
ऽसुरः तामप्यस्य द्विधा चक्रे चक्रेणाभिमुखागतां ११ कोपाध्मातो निशुम्भोऽथ शूलं जग्राह दानवः आया-
न्तं मुष्टिपातेन देवी तच्चाप्यचूर्णयत् १२ आविध्याथ गदां सोऽपि चिक्षेप चण्डिकां प्रति सापि देव्या त्रिशूलेन
भिन्ना भस्मत्वमागता १३ ततः परशुहस्तं तमायान्तं दैत्यपुङ्गवं आहत्य देवी बाणौघैरपातयत भूतले १४
तस्मिन्निपतिते भूमौ निशुम्भे भीमविक्रमे भ्रातर्यतीव संक्रुद्धः प्रययौ हन्तुमम्बिकां १५ स रथस्थस्तथात्यु-
च्चैर्गृहीतपरमायुधैः भुजैरष्टाभिरतुलैर्व्याप्याशेषं बभौ नभः १६ तमायान्तं समालोक्य देवी शङ्खमवा-
दयत् ज्याशब्दं चापि धनुषश्चकारातीव दुःसहं १७ पूरयामास ककुभो निजघण्टास्वनेन च समस्तदैत्य

मा० पु० सैन्यानां तेजो बध विधायिना १८ ततः सिंहो महा नादैस्त्या जितेभ महा मदैः पूरया मास गगनं गान्तथो पदि-
२२५ शो दश १९ ततः काली समुत्पत्य गगनं क्ष्मामताडयत् कराभ्यां तन्निनादेन प्राक्स्वनास्ते तिरोहिताः ॥ २० ॥
अट्टहासमशिवं शिवदूती चकार ह तैः शब्दैरसुरास्त्रेसुः शुम्भः कोपं परं ययौ २१ दुरात्मंस्तिष्ठ तिष्ठेति
व्याजहाराम्बिका यदा तदा जयेत्यभिहितं देवैराकाशसंस्थितैः २२ शुम्भेनागत्य या शक्तिर्मुक्ता ज्वाला-
तिभीषणा आयान्ती वह्निकूटाभा सा निरस्ता महोल्कया २३ सिंहनादेन शुम्भस्य व्याप्तं लोकत्रयान्तरं
निर्घातनिःस्वनो घोरो जितवानवनीपते २४ शुम्भमुक्ताञ्छरान्देवी शुम्भस्तत्प्रहिताञ्छरान् चिच्छेद स्वं-
शरैरुग्रैः शतशोऽथ सहस्रशः २५ ततः सा चण्डिका क्रुद्धा शूलेनाभिजघान तं स तदाभिहतो भूमौ मूर्छि-
तो निपपात ह २६ ततो निशुम्भः संप्राप्य चेतनामात्तकार्मुकः आजघान शरैर्देवीं कालीं केशरिणं तथा
२७ पुनश्च कृत्वा बाहूनामयुतं दनुजेश्वरः चक्रायुधेन दितिजश्छादयामास चण्डिकां २८ ततो भगवती
क्रुद्धा दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी चिच्छेद तानि चक्राणि स्वशरैः सायकांश्च तान् २९ ततो निशुम्भो वेगेन गदा
मादाय चण्डिकां अभ्यधावत वै हन्तुं दैत्यसेना समावृतः ३० तस्यापतत एवाशु गदां चिच्छेद चण्डिका
खड्गेन शितधारेण स च शूलं समाददे ३१ शूलहस्तं समायान्तं निशुम्भममरार्दनं हृदि विव्याध शूलेन वे-
गाविद्धेन चण्डिका ३२ भिन्नस्य तस्य शूलेन हृदयान्निःसृतोऽपरः महाबलो महावीर्यस्तिष्ठेति पुरुषो
वदन् ३३ तस्य निष्क्रामतो देवी प्रहस्य स्वनवत्तदा शिरश्चिच्छेद खड्गेन ततोऽसावपतद्भुवि ३४ ततः-
सिंहश्च खादोग्रदंष्ट्रा क्षुण्णशिरोधरान् असुरांस्तांस्तथा काली शिवदूती तथापरान् ३५ कौमारीशक्ति
निर्भिन्नाः केचिन्नेशुर्महासुराः ब्रह्माणीमन्त्रपूतेन तोयेनान्ये निराकृताः ३६ माहेश्वरीत्रिशूलेन भि-
न्नाः पेतुस्तथापरे वाराहीतुण्डघातेन केचिच्चूर्णीकृता भुवि ३७ खण्डखण्डञ्च चक्रेण वैष्णव्या-
दानवाः कृताः वज्रेण चैन्द्री हस्ताग्रविमुक्तेन तथापरे ३८ केचिद्विनेशुरसुराः केचिन्नष्टा महाहवात्
مارکنڈے پورا भक्षिताश्चापरे कालीशिवदूतीमृगाधिपैः ३९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहा-

स्ये निशुम्भवधः ९९ ऋषिरुवाच निशुम्भं निहतं दृष्ट्वा भ्रातरं प्राणसम्मितं हन्यमानं बलं चैव शुम्भः
क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः १ बलावलेपदुष्टे त्वं मा दुर्गे गर्वमावह अन्यासां बलमाश्रित्य युध्यसे यातिमानि-
नी २ देव्युवाच एकैवाहं जगत्यत्र द्वितीया का ममापरा पश्यैता दुष्ट मय्येव विशन्त्यो मद्विभूतयः ३
ततः समस्तास्ता देव्यो ब्रह्माणीप्रमुखा लयं तस्या देव्यास्तनौ जग्मुरेकैवासीत्तदाम्बिका ४ देव्युवाच
अहं विभूत्या बहुभिरिह रूपैर्यदास्थिता तत्संहृतं मयैकैव तिष्ठाम्याजौ स्थिरो भव ५ ॥ ऋषिरुवाच ॥
ततः प्रववृते युद्धं देव्याः शुम्भस्य चोभयोः पश्यतां सर्वदेवानामसुराणां च दारुणं ६ शरवर्षैः शितैः
शस्त्रैस्तथास्त्रैश्चैव दारुणैः तयोर्युद्धमभूद्भूयः सर्वलोकभयङ्करं ७ दिव्यान्यस्त्राणि शतशो मुमुचे
यान्यथाम्बिका बभञ्ज तानि दैत्येन्द्रस्तत्प्रतीघातकर्तृभिः ८ मुक्तानि तेन चास्त्राणि दिव्यानि परमे-
श्वरी बभञ्ज लीलयैवोग्रहुङ्कारोच्चारणादिभिः ९ ततः शरशतैर्देवीमाच्छादयत सोऽसुरः सापि तत्कु-
२१७ पिता देवी धनुश्चिच्छेद चेषुभिः १० छिन्ने धनुषि दैत्येन्द्रस्तथा शक्तिमथाददे चिच्छेद देवी चक्रेण ताम-
प्यस्य करस्थितां ११ ततः खड्गमुपादाय शतचन्द्रं च भानुमत् अभ्यधावत्तदा देवीं दैत्यानामधिपेश्वरः
१२ तस्यापतत एवाशु खड्गं चिच्छेद चण्डिका धनुर्मुक्तैः शितैर्बाणैश्चर्म चार्ककरामलं १३ हताश्वः
स तदा दैत्यश्छिन्नधन्वा विसारथिः जग्राह मुद्गरं घोरमम्बिकानिधनोद्यतः १४ चिच्छेदापततस्तस्य
मुद्गरं निशितैः शरैः तथापि सोऽभ्यधावत्तां मुष्टिमुद्यम्य वेगवान् १५ स मुष्टिं पातयामास हृदये दै-
त्यपुङ्गवः देव्यास्तं चापि सा देवी तलेनोरस्यताडयत् १६ तलप्रहाराभिहतो निपपात महीतले स
दैत्यराजः सहसा पुनरेव तथोत्थितः १७ उत्पत्य च प्रगृह्योच्चैर्देवीं गगनमास्थितः तत्रापि सा निरा-
धारा युयुधे तेन चण्डिका १८ नियुद्धं खे तदा दैत्यश्चण्डिका च परस्परं चक्रतुः प्रथमं सिद्धमुनिविस्मय
कारकं १९ ततो नियुद्धं सुचिरं कृत्वा तेनाम्बिका सह उत्पात्य भ्रामयामास चिक्षेप धरणीतले ॥ २० ॥ (हि)
स क्षिप्तो धरणीं प्राप्य मुष्टिमुद्यम्य वेगितः अभ्यधावत दुष्टात्मा चण्डिकानिधनेच्छया २१ तमायान्तं

मा॰पु॰ २२७ ततो देवी सर्व्व दैत्य जनेश्वरं जगत्यां पातयामास भित्त्वा शूलेन वक्षसि २२ सगतासुः पपातोर्व्यां देवी
शूलाग्र विक्षतः चालयन् सकलां पृथ्वीं साब्धि द्वीपां सपर्व्वतां २३ ततः प्रसन्नमखिलं हते तस्मिन्
दुरात्मनि जगत स्वास्थ्य मतीवाप निर्म्मलञ्चाभवन्नभः २४ उत्पात मेघाः सोल्का ये प्रागासंस्ते शमं
ययुः सरितो मार्ग वाहिन्य स्तथासंस्तत्र पातिते २५ ततो देव गणाः सर्व्वे हर्ष निर्भर मानसाः बभूवुर्नि
हते तस्मिन् गन्धर्व्वा ललितं जगुः २६ अवादयंस्तथैवान्ये ननृतुश्चाप्सरो गणाः ववुः पुण्यास्तथा वाताः
सुप्रभोऽभूद्दिवाकरः जज्वलुश्चाग्नयः शान्ताः शान्त दिग्जनित स्वनाः २७ इति श्री मार्कण्डेय पु-
राणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये शुम्भवधः ९० ऋषिरुवाच देव्या हते तत्र महासुरेन्द्रे सेन्द्राः सुरा
वह्नि पुरोगमास्तां कात्यायनीं तुष्टुवुरिष्ट लम्भा द्विकाशिवक्त्राब्ज विकाशिताशाः १ देवि प्रपन्नार्त्ति
हरे प्रसीद प्रसीद मातर्जगतोऽखिलस्य प्रसीद विश्वेश्वरि पाहि विश्वं त्वमीश्वरी देवि चराचरस्य ॥ २ ॥
۲۱۸ आधार भूता जगतस्त्वमेका महीस्वरूपेण यतः स्थितासि अपां स्वरूप स्थितया त्वयैतदाप्यायते कृ-
त्स्नमलंघ्य वीर्य्ये ३ त्वं वैष्णवी शक्तिरनन्त वीर्य्या विश्वस्य बीजं परमासि माया सम्मोहितं देवि समस्त
मेतत् त्वं वै प्रपन्ना भुवि मुक्ति हेतुः ४ विद्याः समस्तास्तव देवि भेदाः स्त्रियः समस्ताः सकला जगत्सु
त्वयैकया पूरित मम्बयैतत् का ते स्तुतिः स्तव्य परापरोक्तिः ५ सर्व्व भूता यदा देवी स्वर्ग मुक्ति प्रदायिनी
त्वं स्तुता स्तुतये का वा भवन्तु परमोक्तयः ६ सर्व्वस्य बुद्धि रूपेण जनस्य हृदि संस्थिते स्वर्गापवर्गदे दे-
वि नारायणि नमोऽस्तुते ७ कला काष्ठादि रूपेण परिणाम प्रदायिनि विश्वस्योपरतौ शक्ते नारायणि
नमोऽस्तुते ८ सर्व्व मङ्गल माङ्गल्ये शिवे सर्व्वार्थ साधिके शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तुते
९ सृष्टि स्थिति विनाशानां शक्ति भूते सनातनि गुणाश्रये गुणमये नारायणि नमोऽस्तुते १० हंस युक्त
विमानस्थे ब्रह्माणी रूप धारिणि कौशाम्भः क्षरिके देवि नारायणि नमोऽस्तुते ११ त्रिशूलचन्द्राहि
مارکنڈیہ پران धरे महा वृषभ वाहिनि माहेश्वरी स्वरूपेण नारायणि नमोऽस्तुते १२ मयूर कुक्कुट वृते महाशक्ति धरे

ऽ नघे कौमारी रूप संस्थाने नारायणि नमो ऽस्तुते २३ शंख चक्र गदा शार्ङ्ग गृहीत परमायुधे प्रसीद वैष्णवी
रूपे नारायणि नमो ऽस्तुते २४ गृहीतोग्र महा चक्रे दंष्ट्रो द्धृत वसुन्धरे वराह रूपिणि शिवे नारायणि नमो
ऽस्तुते २५ नृसिंह रूपेणोग्रेण हन्तुं दैत्यान् कृतोद्यमे त्रैलोक्य त्राण सहिते नारायणि नमोऽस्तुते ॥ २६ ॥
किरीटिनि महा वज्रे सहस्र नयनोज्ज्वले वृत्र प्राण हरे चैन्द्रि नारायणि नमो ऽस्तुते २७ शिव दूती स्वरूपे-
ण हत दैत्य महा बले घोर रूपे महा रावे नारायणि नमो ऽस्तुते २८ दंष्ट्रा कराल वदने शिरो माला विभूषणे ॥
चामुण्डे मुण्ड मथने नारायणि नमो ऽस्तुते २९ लक्ष्मि लज्जे महा विद्ये श्रद्धे पुष्टि स्वधे ध्रुवे महारात्रि महा विद्ये
नारायणि नमोऽस्तुते ३० मेधे सरस्वति वरे भूति बाभ्रवि तामसि नियते त्वं प्रसीदेशे नारायणि नमो ऽस्तुते ३१
सर्व्व स्वरूपे सर्व्वेशे सर्व्व शक्ति समन्विते भयेभ्यस्त्राहि नो देवि दुर्गे देवि नमो ऽस्तुते ३२ एतत्ते वदनं सौम्यं
लोचन त्रय भूषितं पातु नः सर्व्व भूतेभ्यः कात्यायनि नमो ऽस्तुते ३३ ज्वाला कराल मत्युग्रम शेषा सुर सूदनं
त्रिशूलं पातु नो भीति भद्र कालि नमो ऽस्तुते ३४ हिनस्ति दैत्य तेजांसि स्वनेनापूर्य्य या जगत् सा घण्टा पातु
नो देवि पापेभ्योनः सुतानिव ३५ असुरा सृग्वसा पङ्क चर्च्चित स्ते करोज्ज्वलः शुभाय खड्गो भवतु चण्डि
के त्वां नता वयं . ३६ रोगान शेषान पहंसि तुष्टा रुष्टा तु कामान् सकलान भीष्टान् त्वामाश्रितानां न विपन्न
राणां त्वामाश्रिता ह्याश्रयतां प्रयान्ति ३७ एतत्कृतं यत्कदनं त्वयाद्य धर्म्म द्विषां देवि महा सुराणां ॥
रूपैरनेकै र्बहुधात्म मूर्त्तिं कृत्वाम्बिके तत्प्र करोति कान्या ३८ विद्या सुशास्त्रेषु विवेक दीपेष्वाद्येषु वाक्येषु
च का त्वदन्या ममत्व गर्त्तेऽति महान्धकारे विभ्रामयत्ये तदतीव विश्वं ३९ रक्षांसि यत्रोग्र विषा श्च नागा
यत्रारयो दस्यु बलानि यत्र दावानलो यत्र तथाब्धि मध्ये तत्र स्थिता त्वं परि पासि विश्वं ४० विश्वेश्वरि त्वं
परि पासि विश्वं विश्वात्मिका धारयसीति विश्वं विश्वेशवन्द्या भवती भवन्ति विश्वाश्रया ये त्वयि भक्ति
नम्राः ४१ देवि प्रसीद परि पालयनोऽरिभीते र्नित्यं यथासुर बधा दधुनैव सद्यः पापानि सर्व्व जगतां प्रश-
मं नयाशु उत्पात पाक जनितां श्च महोप सर्गान् ४२ प्रणतानां प्रसीद त्वं देवि विश्वार्त्ति हारिणि त्रैलोक्य

٢١٨
مارکنڈے پران

मा.पु. वासिना मीड्ये लोकानां वरदा भव ३३ देव्युवाच वरदाहं सुरगणा वरं यं मनसेच्छथ तं वृणुध्वं प्रयच्छा-
२२९ मि जगतामुपकारकं ३४ देवा ऊचुः सर्वाबाधा प्रशमनं त्रैलोक्यस्याखिलेश्वरि एवमेव त्वया कार्य्य-
मस्मद्वैरि विनाशनं ३५ देव्युवाच वैवस्वतेऽन्तरे प्राप्ते अष्टाविंशतिमे युगे शुम्भो निशुम्भश्चैवान्यावुत्प-
त्स्येते महासुरौ ३६ नन्दगोपगृहे जाता यशोदागर्भसम्भवा ततस्तौ नाशयिष्यामि विन्ध्याचलनिवा-
सिनी ३७ पुनरप्यतिरौद्रेण रूपेण पृथिवीतले अवतीर्य्य हनिष्यामि वैप्रचित्तांस्तु दानवान् ॥ ३८ ॥
भक्षयन्त्याश्च तानुग्रान् वैप्रचित्तान् महासुरान् रक्ता दन्ता भविष्यन्ति दाडिमीकुसुमोपमाः ३९ ततो मां
देवताः स्वर्गे मर्त्यलोके च मानवाः स्तुवन्तो व्याहरिष्यन्ति सततं रक्तदन्तिकां ४० भूयश्च शतवार्षिक्यामना-
वृष्ट्यामनम्भसि मुनिभिः संस्तुता भूमौ सम्भविष्याम्ययोनिजा ४१ ततः शतेन नेत्राणां निरीक्षिष्यामि य-
न्मुनीन् कीर्त्तयिष्यन्ति मनुजाः शताक्षीमिति मान्ततः ४२ ततोऽहमखिलं लोकमात्मदेहसमुद्भवैः भरि-
४/७ ष्यामि सुराः शाकैरावृष्टेः प्राणधारकैः ४३ शाकम्भरीति विख्यातिं तदा यास्याम्यहं भुवि तत्रैव च वधि-
ष्यामि दुर्गमाख्यं महासुरं ४४ पुनश्चाहं यदा भीमं रूपं कृत्वा हिमाचले रक्षांसि क्षययिष्यामि मुनीनां त्रा-
ण कारणात् ४५ तदा मां मुनयः सर्वे स्तोष्यन्त्यानम्रमूर्त्तयः भीमादेवीति विख्यातं तन्मे नाम भविष्य-
ति ४६ यदारुणाख्यस्त्रैलोक्ये महाबाधां करिष्यति तदाहं भ्रामरं रूपं कृत्वा संख्येयषट्पदं ४७ त्रैलो-
क्यस्य हितार्थाय वधिष्यामि महासुरं भ्रामरीति च मां लोकास्तदा स्तोष्यन्ति सर्वतः ४८ इत्थं यदा यदा बाधा
दानवोत्था भविष्यति तदा तदावतीर्य्याहं करिष्याम्यरिसंक्षयं ४९ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे सावर्णिके
मन्वन्तरे देवीमाहात्म्ये देव्याः स्तुतिः ५१ देव्युवाच एभिः स्तवैश्च मां नित्यं स्तोष्यते यः समाहितः तस्या-
हं सकलां बाधां नाशयिष्याम्यसंशयं १ मधुकैटभनाशञ्च महिषासुरघातनं कीर्त्तयिष्यन्ति ये तद्वद्वधं शु-
म्भनिशुम्भयोः २ अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यां नवम्यां चैकचेतसः श्रोष्यन्ति चैव ये भक्त्या मम माहात्म्यमुत्त-
मं ३ न तेषां दुष्कृतं किञ्चिद्दुष्कृतोत्था न चापदः भविष्यति न दारिद्र्यं न चैवेष्टवियोजनं ४ शत्रुतो न

मा॰ पु॰ भयं तस्य दस्युतो वा न राजतः न शस्त्रानलतोयौघात् कदाचित् सम्भविष्यति ५ तस्मान्ममैतन्माहात्म्यं
२२० पठितव्यं समाहितैः श्रोतव्यञ्च सदा भक्त्या परं स्वस्त्ययनं हि तत् ६ उपसर्गानशेषांस्तु महामारीसमु-
द्भवान् तथा त्रिविधमुत्पातं माहात्म्यं शमयेन्मम ७ यत्रैतत्पठ्यते सम्यङ् नित्यमायतने मम सदा न तद्वि-
मोक्ष्यामि सान्निध्यं तत्र मे स्थितं ८ बलिप्रदाने पूजायामग्निकार्ये महोत्सवे सर्वं ममैतच्चरितमुच्चार्यं
श्राव्यमेव च ९ जानताऽजानता वापि बलिपूजां तथा कृतां प्रतीच्छिष्याम्यहं प्रीत्या वह्निहोमं तथा कृतं
१० शरत्काले महापूजा क्रियते या च वार्षिकी तस्यां ममैतन्माहात्म्यं श्रुत्वा भक्तिसमन्वितः ११ सर्वा-
बाधाविनिर्मुक्तो धनधान्यसुतान्वितः मनुष्यो मत्प्रसादेन भविष्यति न संशयः १२ श्रुत्वा ममैतन्माहा-
त्म्यं तथा चोत्पत्तयः शुभाः पराक्रमञ्च युद्धेषु जायते निर्भयः पुमान् १३ रिपवः संक्षयं यान्ति कल्याणञ्चो-
पपद्यते नन्दते च कुलं पुंसां माहात्म्यं मम शृण्वतां १४ शान्तिकर्मणि सर्वत्र तथा दुःस्वप्नदर्शने ॥
ग्रहपीडासु चोग्रासु माहात्म्यं शृणुयान्मम १५ उपसर्गाः शमं यान्ति ग्रहपीडाश्च दारुणाः दुःस्वप्नञ्च
नृभिर्दृष्टं सुस्वप्नमुपजायते १६ बालग्रहाभिभूतानां बालानां शान्तिकारकं संघातभेदे च नृणां मैत्रीकरण-
मुत्तमं १७ दुर्वृत्तानामशेषाणां बलहानिकरं परं रक्षोभूतपिशाचानां पठनादेव नाशनं १८ सर्वं ममैत-
न्माहात्म्यं मम सन्निधिकारकं पशुपुष्पार्घ्यधूपैश्च गन्धदीपैस्तथोत्तमैः १९ विप्राणां भोजनैर्होमैः प्रोक्ष-
णीयैरहर्निशं अन्यैश्च विविधैर्भोगैः प्रदानैर्वत्सरेण या २० प्रीतिर्मे क्रियते सास्मिन् सकृत्सुचरिते श्रुते
श्रुतं हरति पापानि तथारोग्यं प्रयच्छति २१ रक्षां करोति भूतेभ्यो जन्मनां कीर्तनं मम युद्धेषु चरितं यन्मे
दुष्टदैत्यनिवर्हणं २२ अस्मिञ्छ्रुते वैरिकृतं भयं पुंसां न जायते युष्माभिः स्तुतयो याश्च याश्च ब्रह्मर्षिभिः
कृताः २३ ब्रह्मणा च कृतास्तास्तु प्रयच्छन्ति शुभां मतिं अरण्ये प्रान्तरे वापि दावाग्निपरिवारितः २४
दस्युभिर्वा वृतः शून्ये गृहीतो वापि शत्रुभिः सिंहव्याघ्रानुयातो वा वने वा वनहस्तिभिः २५ राज्ञा क्रुद्धेन
चाज्ञप्तो वध्यो बन्धगतोऽपि वा आघूर्णितो वा वातेन स्थितः पोते महार्णवे २६ पतत्सु चापि शस्त्रेषु संग्रा-

से भृश दारुणो सर्व्वा बाधा सुघोरा सु वेदनाभ्य र्दितो ऽपिवा २७ स्मरन्ममैत च्चरितं नरो मुच्येत सङ्कटात् मम
प्रभावात् सिंहाद्या दस्यवो वैरिण स्तथा दूरा देव पलायन्ते स्मरत श्चरितं मम २८ ऋषि रुवाच इत्युक्त्वा
सा भगवती चण्डिका चण्ड विक्रमा पश्यता मेव देवानां तत्रै वान्तर धीयत २९ ते ऽपि देवा निरातङ्काः
स्वाधिकारान् यथापुरा यज्ञ भाग भुजः सर्वे चक्रु र्वि निहतारयः ३० दैत्या श्च देव्या निहते शुम्भे देवरि
पौ युधि जग द्विध्वं सिनि तस्मिन्महोग्रे ऽतुल विक्रमे ३१ निशुम्भे च महा वीर्ये शेषाः पाताल मा ययुः
एवं भगवती देवी सा नित्यापि पुनः पुनः ३२ सम्भूय कुरुते भूप जगतः परि पालनं तयै तन्मोह्यते विश्वं
सैव विश्वं प्रसूयते ३३ सा याचिता च विज्ञानं तुष्टा ऋद्धिं प्रयच्छति व्याप्तं तयैतत्सकलं ब्रह्माण्डं मनुजे
श्वर ३४ महाकाल्या महाकाले महामारी स्वरूपया सैव काले महामारी सैव सृष्टि र्भवत्यजा ॥ ३५ ॥
स्थितिं करोति भूतानां सैव काले सनातनी भव काले नृणां सैव लक्ष्मी र्वृद्धि प्रदा गृहे ३६ सैवा भावेतथा
ऽलक्ष्मी र्विनाशा योपजायते स्तुता सं पूजिता पुष्पै र्धू प गन्धादि भि स्तथा ददाति वित्तं पुत्रां श्च मतिं धर्मे
तथा शुभां ३७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे सावर्णि के मन्वन्तरे देवी माहात्म्ये शुम्भ निशुम्भ वधः समाप्तः ९२
ऋषि रुवाच एतत्ते कथितं भूप देवी माहात्म्य मुत्तमं एवं प्रभावा सा देवी ययेदं धार्य्यते जगत् १ विद्या
तथैव क्रियते भगवद्वि ष्णु मायया तया त्वमेषवैश्य श्च तथै वान्ये विवेकिनः २ मोह्यन्ते मोहिता श्चैव
मोह मेष्यन्ति चापरे तामु पैहि महाराज शरणं परमेश्वरीं आराधिता सैव नृणां भोग स्वर्गा पवर्गदा॥३॥
मार्कण्डेय उवाच इति तस्य वचः श्रुत्वा सुरथः स नराधिपः प्रणि पत्य महाभागं तमृषिं शंसित व्रतं ४
निर्विण्णो ऽति मम त्वेन राज्या पहरणेन च जगाम सद्य स्त पसे स च वैश्यो महा मुने ५ सन्दर्शनार्थ मम्बाया
नदी पुलिन संस्थितः स च वैश्य स्त पस्तेपे देवी सूक्तं परं जपन् ६ तौ तस्मिन् पुलिने देव्याः कृत्वा मूर्त्तिं
मही मयीं अर्हणाञ्च क्रतु स्तस्याः पुष्प धूपाग्नि तर्पणैः ७ निराहारौ यता हारौ तन्मनस्कौ समाहितौ
ददतु स्तौ बलिञ्चैव निज गात्रा सृगुक्षितं ८ एवं समाराधयतो स्त्रि भिर्वर्षै र्यतात्मनोः परितुष्टा जगद्धात्री

प्रत्यक्षं प्राह चण्डिका १९ देव्युवाच यत्प्रार्थ्यते त्वया भूप त्वया च कुलनन्दन मत्तस्तत्प्राप्यतां सर्व्वं ।
परितुष्टा ददामि तत् २० मार्कण्डेय उवाच ततो वव्रे नृपो राज्यमविभ्रंश्यन्यजन्मनि अत्र चैव निजं ।
राज्यं हतशत्रुबलं बलात् २१ सोऽपि वैश्यस्ततो ज्ञानं वव्रे निर्विण्णमानसः ममेत्यहमिति प्राज्ञः सङ्ग
विच्युतिकारकं २२ देव्युवाच स्वल्पैरहोभिर्नृपते स्वं राज्यं प्राप्स्यते भवान् हत्वा रिपूनस्खलितं तव
तत्र भविष्यति २३ मृतश्च भूयः संप्राप्य जन्म देवाद्विवस्वतः सावर्णिको नाम मनुर्भवान् भुवि भविष्य
ति २४ वैश्य वर्य्य त्वया यश्च वरोऽस्मत्तोऽभिवाञ्छितः तं प्रयच्छामि संसिद्ध्यै तव ज्ञानं भविष्यति २५
मार्कण्डेय उवाच इति दत्त्वा तयोर्देवी यथाभिलषितं वरं बभूवान्तर्हिता सद्यो भक्त्या ताभ्यामभिष्टुता
२६ एवं देव्या वरं लब्ध्वा सुरथः क्षत्रियर्षभः सूर्य्याज्जन्म समासाद्य सावर्णिर्भविता मनुः २७ इति श्री
मार्कण्डेय पुराणे सावर्णिके मन्वन्तरे देवीमाहात्म्यं समाप्तं ९३ मार्कण्डेय उवाच सावर्णिकमिदं ।
۴۲۲ सम्यक् प्रोक्तं मन्वन्तरं तव तथैव देवीमाहात्म्यं महिषासुरघातनं १ उत्पत्तिश्च यथा देव्या मातृगणाश्च ।
महाहवे तथैव सम्भवो देव्याश्चण्डमुण्डादया यथा भवः २ शिवदूत्याश्च माहात्म्यं वधः शुम्भनिशुम्भयोः
रक्तबीजवधश्चैव सर्व्वमेतन्नवोदितं ३ श्रूयतां मुनिशार्दूल सावर्णिकमथापरं दक्षपुत्रश्च सावर्णोभावी
यो नवमो मनुः ४ कथयामि मनोस्तस्य ये देवा मुनयो नृपाः पारा मरीचिगर्भाश्च सुधर्म्माणस्तथा सुराः ॥
५ एते त्रिधा भविष्यन्ति सर्व्वे द्वादशका गणाः तेषामिन्द्रो भविष्यस्तु सहस्राक्षो महाबलः ६ साम्प्रतं ।
कार्त्तिकेयो यो वह्निपुत्रः षडाननः अद्भुतो नाम शक्रोऽसौ भावी तस्यान्तरे मनोः ७ मेधातिथिर्व्वसुः ।
सत्यो ज्योतिष्मान् द्युतिमांस्ततः सप्तर्षयोऽन्यः सबलस्तथान्यो हव्यवाहनः ८ धृष्टकेतुर्व्वर्हकेतुः पञ्च
हस्तो निरामयः पृथुश्रवास्तथार्च्चिष्मान् भूरिद्युम्नो बृहद्भयः ९ एते नृपसुतास्तस्य दक्षपुत्रस्य वै नृ-
पाः मनोस्तु दशमस्यान्यच्छृणु मन्वन्तरं द्विज १० मन्वन्तरे च दशमे ब्रह्मपुत्रस्य धीमतः सुखासीना (६६)
निरुद्धाश्च त्रिःप्रकाराः सुराः [illegible] विनोमनोः यस्तारिणां शतंभावि

मा॰ पु॰ २२३

तद्देवानां तदा शतं १२ शान्तिरिन्द्रस्तथा भावी सर्व्वैरिन्द्रगुणैर्युतः सप्तर्षींस्तान् निबोध त्वं ये भविष्य-
न्ति वै तदा १३ आपोमूर्त्तिर्हविष्मांश्च सुकृती सत्य एव च नाभागोऽप्रतिमश्चैव वाशिष्ठश्चैव सप्तमः॥
१४ सुक्षेत्रश्चोत्तमौजाश्च भूमिसेनश्च वीर्य्यवान् शतानीकोऽथ वृषभो ह्यनमित्रो जयद्रथः १५ भूरिद्यु-
म्नः सुपर्व्वा च तस्यैते तनया मनोः भविष्या धर्म्मपुत्रस्य सावर्णस्यान्तरं शृणु १६ विहङ्गमाः कामगा
श्च निर्म्माणरतयस्तथा त्रिः प्रकाराः भविष्यन्ति एकैकस्त्रिंशतो गणाः १७ मासर्त्तु दिवसाये तु निर्म्मा-
णरतयस्तु ते विहङ्गमा रात्रयोऽथ मौहूर्त्ताः कामगा गणाः १८ इन्द्रो वृषाख्यो भविता तेषां प्रख्यात॰
विक्रमः हविष्मांश्च वरिष्ठश्च ऋष्टिरन्यस्तथारुणिः १९ निश्चरश्चानघश्चैव विष्टिश्चान्यो महामुनिः॥
सप्तर्षयोऽन्तरे तस्मिन्नग्निदेवश्च सप्तमः २० सर्व्वत्रगः सुधर्म्मा च देवानीकः पुरूद्वहः हेमधन्वा दृढा॰
युश्च भाविनस्तत्सुता नृपाः २१ द्वादशे रुद्रपुत्रस्य प्राप्ते मन्वन्तरे मनोः सावर्णाख्यस्य ये देवा मुनयश्च
۲۲۳ शृणुष्व तान् २२ सुधर्म्माणः सुमनसो हरिता रोहितास्तथा सुवर्णाश्च सुरास्तत्र पञ्चैते दशका गणाः
२३ तेषामिन्द्रस्तु विज्ञेय ऋतधामा महाबलः सर्व्वैरिन्द्रगुणैर्युक्तः सप्तर्षीनपि मे शृणु २४ द्युतिस्तप॰
स्वी सुतपास्तपोमूर्त्तिस्तपोनिधिः तपोरतिस्तथैवान्यः सप्तमस्तु तपोधृतिः २५ देववानुपदेवश्च देवश्रे-
ष्ठो विदूरथः मित्रवान् मित्रविन्दश्च भाविनस्तत्सुता नृपाः २६ त्रयोदशस्य पर्य्याये रौच्याख्यस्य मनोः
सुतान् सप्तर्षींश्च नृपांश्चैव गदतो मे निशामय २७ सुधर्म्माणः सुरास्तत्र सुकर्म्माणस्तथा परे सुशर्म्माणः
सुराह्येते समस्ता मुनिसत्तम २८ महाबलो महावीर्य्यस्तेषामिन्द्रो दिवस्पतिः भविष्यानथ सप्तर्षीन् गद
तो मे निशामय २९ धृतिमानव्ययश्चैव तत्त्वदर्शी निरुत्सुकः निर्म्मोहः सुतपाश्चान्यो निष्प्रकम्पश्च सप्त-
मः ३० चित्रसेनो विचित्रश्च नयतिर्निर्भयो दृढः सुनेत्रः क्षत्रबुद्धिश्च सुव्रतश्चैव तत्सुताः ३१ इतिश्री
मार्कण्डेयपुराणे रौच्यमन्वन्तरे ९४ मार्कण्डेय उवाच रुचिः प्रजापतिः पूर्व्वं निर्ममो निरहंकृतः॥
مارکنڈے پوران अन्नस्तोमितशायी च चचार पृथिवीमिमां २ अनग्निमनिकेतन्तमेकाहारमनाश्रमं विमुक्तसङ्गं तंदृष्ट्वा

प्रोचुस्त्पितरो मुनिं २ पितर ऊचुः वत्स कस्मात्त्वया पुण्यो न कृतो दारसंग्रहः स्वर्गापवर्गहेतुत्वाद्बन्धस्तेना-
निशं विना ३ गृही समस्तदेवानां पितॄणाञ्च तथार्हणां ऋषीणामतिथीनाञ्च कुर्वंल्लोकानवाप्नुते ४
स्वाहोच्चारणतो देवान् स्वधोच्चारणतः पितॄन् विभजत्यन्नदानेन भूताद्यानतिथीनपि ५ सत्वं दैवादृणाद्ब-
न्धं वत्स मस्मदृणादपि अवाप्नोषि मनुष्येभ्यो भूतेभ्यश्च दिने दिने ६ अनुत्पाद्य सुतान् देवान् सन्तर्प्य ।
पितॄंस्तथा अकृत्वा च कथं मौढ्यात्सुगतिं गन्तुमिच्छसि ७ क्लेशमेकेकं पुत्र मन्या सोऽत्र भवन्ति च॥
मृतस्य नरकं तद्वत् क्लेशमेवान्यजन्मनि ८ रुचिरुवाच परिग्रहोऽति दुःखाय पापायाधोगतिस्तथा॥
भवत्यतो मया पूर्वं न कृतो दारसंग्रहः ९ आत्मनः संयमो योऽयं क्रियते मुनियन्त्रणात् स मुक्तिहेतुर्न
भवत्यसावपि परिग्रहात् १० प्रक्षाल्यतेऽनुदिवसं यदात्मा निष्परिग्रहैः ममत्वपङ्कदिग्धोऽपि चित्ताम्भो-
भिर्वरं हितत् ११ अनेकभवसंभूतकर्मपङ्काङ्कितो बुधैः आत्मा सद्बा सना नीरैः प्रक्षाल्यो नियतेन्द्रियैः॥
१२ पितर ऊचुः युक्तं प्रक्षालनं कर्तुमात्मनो नियतेन्द्रियैः किन्तु सोऽसायमार्गोऽयं यत्र त्वं पुत्र वर्त्तसे १३
परन्तु दानैरशुभं नुद्यतेऽनभिसन्धितैः फलैस्तथोपभोगैश्च पूर्वकर्मशुभाशुभैः १४ सर्वं न बन्धो भवति ।
कुर्वतः करुणात्मकं न च बन्धाय तत्कर्म भवत्यनभिसन्धितं १५ पूर्वं कर्मकृतं भोगैः क्षीयतेऽहर्निशं ।
तथा सुखदुःखात्मकैर्वत्स पुण्यापुण्यात्मकं नृणां १६ एवं प्रक्षाल्यते प्राज्ञैरात्मा बन्धेश्च रक्ष्यते नत्वे-
वमविवेकेन पापपङ्केन गृह्यते १७ रुचिरुवाच अविद्या पठ्यते वेदे कर्ममार्गः पितामहाः तत्कथं क-
र्मणो मार्गे भवन्तो योजयन्ति मां १८ पितर ऊचुः अविद्या सत्यमेवैतत्कर्म नैतन्मृषा वचः किन्तु विद्या
परिप्राप्तौ हेतुः कर्म न संशयः १९ विहिताकरणात्पुंभिरसद्भिः क्रियते तु यः संयमो मुक्तये सोऽन्ते प्रत्यु-
ताऽधोगतिप्रदः २० प्रक्षालयामीति भवान् वत्स यानन्नु मन्यते विहिताकरणोद्भूतैः पापैस्त्वन्तु विद-
ह्यसे २१ अविद्याप्युपकाराय विषवज्जायते नृणां अनुष्ठिताप्युपायेन बन्धायान्यापि नो हि सा २२ तस्मा-
द्वत्स कुरुष्व त्वं विधिवद्दारसंग्रहं मा जन्म विफलं तेऽस्तु असम्प्राप्य तु लोककं २३ रुचिरुवाच वृद्धोऽहं

साम्प्रतं कोऽसि पितरः सं प्रदास्यति भार्य्या त्वया हीनेह स्य दुष्करो दार संग्रहः २४ पितर ऊचुः अस्माकं
पतनं वत्स भवता ह्याप्य धोगतिः नूनं भावि भविता च नास्ति नन्द सिनो वचः २५ मार्कण्डेय उवाच इत्यु-
क्त्वा पितरस्त स्य पश्यतो मुनि सत्तम बभूवुः सहसा ऽदृश्या दीपा वाता हता इव २६ इति श्री मार्कण्डेय-
पुराणे रुच्यु पाख्याने ९५ मार्कण्डेय उवाच स तेन पितृ वाक्येन भृश मुद्विग्न मानसः कन्या भिला-
षी विप्रर्षिः परि बभ्राम मेदिनीं १ कन्या मलभमानो ऽसौ पितृ वाक्या ग्नि दीपितः चिन्ता मवाप महती
मती वोद्विग्न मानसः २ किं करोमि क्व गच्छामि कथं मे दार संग्रहः क्षिप्रं भवेत् मत्पितृणां सद्यो ऽभ्युदय
कारकः ३ इति चिन्त यतस्तस्य मति र्जाता महात्मनः तपसा राध याम्ये नं ब्रह्माणं कमलो द्भवं ४ ततो वर्ष
शतं दिव्यं तपस्ते पेस वेधसः आराध नाय स तदा परं नियम मास्थितः ५ ततः स्वं दर्शया मास ब्रह्मा लोक-
पिता महः उवाच तं प्रसन्नो ऽस्मी त्युच्य ताम भि वाञ्छितं ६ ततो ऽसौ प्रणि पत्याह ब्रह्माणं जगतो ग-
तिं पितृणां वचना तेन यत्कर्तुं म भि वाञ्छितं ब्रह्मा चाह रुचिं विप्रं श्रुत्वा तस्या भिवाञ्छितं ७ ब्रह्मोवा-
च प्रजा पति स्त्वं भविता स्रष्टव्या भवता प्रजाः सृष्ट्वा प्रजाः सुतान् विप्र समुत्पाद्य क्रिया स्तथा ८ कृत्वा
कृता धिकार स्त्वं ततः सिद्धि मवाप्स्यसि स त्वं यथोक्तो पितृ भिः कुरु दार परिग्रहं ९ काममेवं मन भिध्याय
क्रियतां पितृ पूजनं तमेव तुष्टाः पितरः प्रदास्यन्ति तवे प्सितान् पत्नीं सुतां श्च सन्तुष्टाः किन्न दद्युः प्र-
पिता महाः १० मार्कण्डेय उवाच इत्यृषे र्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणो ऽव्यक्त जन्मनः नद्या विविक्ते पुलिने
चकार पितृ तर्पणं ११ तुष्टाव च पितॄन् विप्र स्तवै रेभि स्तथा हतः एकाग्रः प्रयतो भूत्वा भक्ति नम्रा
त्मक न्धरः १२ रुचि रुवाच नमस्ये ऽहं पितॄन् श्राद्धे ये वसन्त्य धि देवताः देवै रपि हि तर्प्यन्ते ये च श्राद्धे
स्वधो त्तरैः १३ नमस्ये ऽहं पितॄन् स्वर्गे ये तर्प्यन्ते महर्षि भिः श्राद्धै र्मनो मयै र्भक्त्या भुक्ति मुक्ति मभीप्सुभिः
१४ नमस्ये ऽहं पितॄन् स्वर्गे सिद्धाः सन्तर्पयन्ति यान् श्राद्धेषु दिव्यैः सकलै रुप हारै रनुत्तमैः १५ नमस्ये
ऽहं पितॄन् भक्त्या ये ऽर्च्यन्ते गुह्यकै रपि तन्मय त्वेन वाञ्छद्भि र्ऋद्धि मात्यन्तिकीं परां १६ नमस्ये ऽहं पितॄ

मर्त्यैरर्च्यन्ते भुवि ये सदा श्राद्धेषु श्रद्धया भीष्ट लोक प्राप्ति प्रदायिनः १७ नमस्येऽहं पितॄन् विप्रैरर्च्यन्ते भुवि
ये सदा वाञ्छिता भीष्ट लाभाय प्राजा पत्य प्रदायिनः १८ नमस्येऽहं पितॄन् ये वै तर्प्यन्तेऽरण्य वासिभिः
वन्यैः श्राद्धैर्यता हारैस्तपो निर्धूत किल्बिषैः १९ नमस्येऽहं पितॄन् विप्रैर्नैष्ठिक व्रत चारिभिः ये संयतात्म-
भिर्नित्यं सन्तर्प्यन्ते समाधिभिः २० नमस्येऽहं पितॄन् श्राद्धैः राजन्यास्तर्पयन्ति यान् कव्यैरशेषैर्विधिवल्लो-
कद्वय फल प्रदान् २१ नमस्येऽहं पितॄन् वैश्यैरर्च्यन्ते भुवि ये सदा स्वकर्माभिरतैर्नित्यं पुष्प धूपान्न वारिभिः
२२ नमस्येऽहं पितॄन् श्राद्धैर्ये शूद्रैरपि भक्तितः सन्तर्प्यन्ते जगत्यत्र नाम्ना ख्याताः सुकालिनः २३ नमस्ये-
ऽहं पितॄन् श्राद्धैः पाताले ये महासुरैः सन्तर्प्यन्ते स्वधा हारास्त्यक्त दम्भ मदैः सदा २४ नमस्येऽहं पितॄन्
श्राद्धैरर्च्यन्ते ये रसातले भोगैरशेषैर्विधिवन्नागैः कामानभीप्सुभिः २५ नमस्येऽहं पितॄन् श्राद्धैः सर्पैः
सन्तर्पितान् सदा तत्रैव विधिवन्मन्त्र भोग सम्पत्समन्वितैः २६ पितॄन्नमस्ये निवसन्ति साक्षात् ये देव-
लोके च तथान्तरिक्षे महीतले ये च सुरादि पूज्यास्ते मे प्रतीच्छन्तु मयोपनीतं २७ पितॄन्नमस्ये परमार्थभूता
ये वै विमाने निवसन्ति मूर्ताः यजन्ति यानस्तमलैर्मनोभिर्योगीश्वराः क्लेश विमुक्ति हेतून् २८ पितॄन्न-
मस्ये दिवि ये च मूर्ताः स्वधाभुजः काम्य फलाभिसन्धौ प्रदान शक्ताः सकलेप्सितानां विमुक्तिदा येऽनभिसं-
हितेषु २९ तृप्यन्तु तेऽस्मिन् पितरः समस्ता इच्छावतां ये प्रदिशन्ति कामान् सुरत्वमिन्द्रत्वमतोऽधिकं वा
सुतान् पशून् स्वानि बलं गृहाणि ३० सोमस्य ये रश्मिषु येऽर्कबिम्बे शुक्ले विमाने च सदा वसन्ति तृप्यन्तु ते-
ऽस्मिन् पितरोऽन्नतोयैर्गन्धादिना पुष्टिमितो व्रजन्तु ३१ येषां हुतेऽग्नौ हविषा च तृप्तिर्ये भुञ्जते विप्रशरीर-
संस्थाः ये पिण्डदानेन मुदं प्रयान्ति तृप्यन्तु तेऽस्मिन् पितरोऽन्नतोयैः ३२ ये खड्गिमांसेन सुरैरभीष्टैः कृ-
ष्णैस्तिलैर्दिव्यमनोहरैश्च कालेन शाकेन महर्षिवर्यैः संप्रीणितास्ते मुदमत्र यान्तु ३३ कव्यान्यशेषा-
णि च यान्यभीष्टान्यतीव तेषाममरार्चितानां तेषां तु सान्निध्यमिहास्तु पुष्प गन्धान्न भोज्येषु मया कृते-
षु ३४ दिने दिने ये प्रतिगृह्णतेऽर्चां मासान्त पूज्या भुवि येऽष्टकासु ये वत्सरान्तेऽभ्युदये च पूज्याः प्रयान्तु

ते मे पितरो ऽत्र तृप्तिं ३५ मूर्त्या द्विजानां कुमुदेन्दुभासो ये क्षत्रियाणां ज्वलनार्कवर्णाः तथा विशांये करा
कावदाता नीलीनिभाः शूद्रजनस्य ये च ३६ ते ऽस्मिन् समस्ता मम पुष्पगन्धधूपान्नतोयादि निवेदनेन ॥
तथाग्निहोमेन च यान्तु तृप्तिं सदा पितृभ्यः प्रणतो ऽस्मि तेभ्यः ३७ ये देवपूर्व्वाण्यति तृप्तिहेतोरश्नन्ति॥
कव्यानि शुभाहृतानि तृप्ताश्च ये भूतिसृजो भवन्ति तृप्यन्तु ते ऽस्मिन् प्रणतो ऽस्मि तेभ्यः ३८ रक्षांसि॥
भूतान्यसुरांस्तथोग्रान् निर्नाशयन्तु त्वशिवं प्रजानां आद्याः सुराणाममरेशपूज्याः तृप्यन्तु ते ऽस्मिन्॥
प्रणतो ऽस्मि तेभ्यः ३९ अग्निष्वात्ता बर्हिषद आज्यपाः सोमपास्तथा व्रजन्तु तृप्तिं श्राद्धे ऽस्मिन् पितरस्त
र्पिता मया ४० अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राचीं रक्षन्तु मे दिशं तथा बर्हिषदः पान्तु याम्यां ये पितरः स्मृ-
ताः ४१ प्रतीचीमाज्यपास्तद्वदुदीचीमपि सोमपाः रक्षोभूतपिशाचेभ्यस्तथैवासुरदोषतः ४२ सर्व्वत॥
श्चाधिपस्तेषां यमो रक्षां करोतु मे विश्वो विश्वभुगाराध्यो धर्म्मो धन्यः शुभाननः ४३ भूतिदो भूतिकृद्भूतिः
२२८ पितृणां ये गणा नव कल्याणः कल्पताकर्त्ता कल्यः कल्यतराश्रयः ४४ कल्पताहेतुरनघः षडिमेते ग-
णाः स्मृताः वरो वरेण्यो वरदः पुष्टिदस्तुष्टिदस्तथा ४५ विश्वपाता तथा धाता सप्तैवैते तथा गणाः महा
न्महात्मा महितो महिमावान्महाबलः ४६ गणाः पञ्च तथैवैते पितृणां पापनाशनाः सुखदो धनदश्चान्यो
धर्म्मदो ऽन्यश्च भूतिदः ४७ पितृणां कथ्यते चैतत्तथा गणचतुष्टयं एकत्रिंशत्पितृगणा यैर्व्याप्तमखिलं॥
जगत् तेमे ऽनुतृप्तास्तुष्यन्तु यच्छन्तु च सदा हितं ४८ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे रुच्युपाख्याने ९६ ॥
मार्कण्डेय उवाच एवन्तु स्तुवतस्तस्य तेजसो राशिरुच्छ्रितः प्रादुर्बभूव सहसा गगनव्याप्तिकारकः ॥१॥
ततः दृष्ट्वा सुमहत्तेजः समाच्छाद्य स्थितं जगत् जानुभ्यामवनिं गत्वा रुचिः स्तोत्रमिदं जगौ २ रुचिरुवाच
अर्च्चितानाममूर्त्तानां पितृणां दीप्ततेजसां नमस्यामि सदा तेषां ध्यानिनां दिव्यचक्षुषां ३ इन्द्रादीनाञ्च नेता
रो दक्षमारीचयोस्तथा सप्तर्षीणां तथान्येषां तान्नमस्यामि कामदान् ४ मन्वादीनां मुनीन्द्राणां सूर्य्याचन्द्र
मसोस्तथा तान्नमस्याम्यहं सर्व्वान् पितृनप्सूदधावपि ५ नक्षत्राणां ग्रहाणाञ्च वाय्वग्न्योर्नभसस्तथा ॥

مارکنڈے پوران

द्यावापृथिव्योश्च तथा नमस्यामि कृताञ्जलिः ६ देवर्षीणां जनितॄंश्च सर्व्वलोकनमस्कृतान् अक्षय्यस्य सदा दा-
तॄन् नमस्येऽहं कृताञ्जलिः ७ प्रजापतेः कश्यपाय सोमाय वरुणाय च योगेश्वरेभ्यश्च सदा नमस्यामि कृता-
ञ्जलिः ८ नमो गणेभ्यः सप्तभ्यस्तथा लोकेषु सप्तसु स्वयम्भुवे नमस्यामि ब्रह्मणे योगचक्षुषे ९ सोमाधारान् पितृ-
गणान् योगमूर्तिधरांस्तथा नमस्यामि तथा सोमं पितरं जगतामहं १० अग्निरूपांस्तथैवान्यान्नमस्यामि
पितॄनहं अग्निषोममयं विश्वं यत एतदशेषतः ११ ये तु तेजसि ये चैते सोमसूर्य्याग्निमूर्त्तयः जगत्स्वरूपि-
णश्चैव तथा ब्रह्मस्वरूपिणः १२ तेभ्योऽखिलेभ्यो योगिभ्यः पितृभ्यो यतमानसः नमो नमो नमस्ते मे प्रसीदन्तु
स्वधाभुजः १३ मार्कण्डेय उवाच एवं तु स्तुतास्तस्तेन तेजसा मुनिसत्तम निश्चक्रमुस्ते पितरो भासयन्तो दिशो-
दश १४ निवेदितञ्च यत्तेन पुष्पगन्धानुलेपनं तद्भूषितानथ स तान् ददृशे पुरतः स्थितान् १५ प्रणिपत्य पुनर्भ-
क्त्या पुनरेव कृताञ्जलिः नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यमित्याह पृथगादृतः १६ ततः प्रसन्नाः पितरस्तमूचुर्मुनिसत्तमं
वरं वृणीष्वेति स तानुवाचानतकन्धरः १७ रुचिरुवाच साम्प्रतं सर्गकर्तृत्वमादिष्टं ब्रह्मणा मम सोऽहं पत्नी
मभीप्सामि धन्यां दिव्यां प्रजावतीं १८ पितर ऊचुः अत्रैव सद्यः पत्नी ते भवत्वति मनोरमा तस्यां च पुत्रो भविता
भवतो मनुसत्तम १९ मन्वन्तराधिपो धीमांस्त्वन्नाम्नैवोपलक्षितः रुचे रौच्य इति ख्यातिं यो यास्यति जगत्त्रये २० त-
स्यापि बहवः पुत्रा महाबलपराक्रमाः भविष्यन्ति महात्मानः पृथिवीपरिपालकाः २१ त्वञ्च प्रजापतिर्भूत्वा प्रजाः सृ-
ष्ट्वा चतुर्विधाः क्षीणाधिकारो धर्मज्ञ ततः सिद्धिमवाप्स्यसि २२ स्तोत्रेणानेन च नरो योऽस्मांस्तोष्यति भक्तितः तस्य तु-
ष्टा वयं भोगानात्मज्ञानं तथोत्तमं २३ शरीरारोग्यमर्थञ्च पुत्रपौत्रादिकं तथा वाञ्छद्भिः सततं स्तव्याः स्तोत्रेणानेन वै
यतः २४ श्राद्धे च य इमं भक्त्या अस्मत्प्रीतिकरं स्तवं पठिष्यति द्विजाग्र्याणां भुञ्जतां पुरतः स्थितः ॥ २५ ॥
स्तोत्रश्रवणसंप्रीत्या सन्निधाने परे कृते अस्माकमक्षयं श्राद्धं तद्भविष्यत्यसंशयं २६ यद्यप्यश्रोत्रियं श्राद्धं
यद्यप्युपहतं भवेत् अन्यायोपात्तवित्तेन यदि वा कृतमन्यथा २७ अश्राद्धार्हैरुपहृतैरुपहारैस्तथा कृतं अका-
लेऽप्यथवाऽदेशे विधिहीनमथापि वा २८ अश्रद्धया वा पुरुषैर्दम्भमाश्रित्य वा कृतं अस्माकं तृप्तये श्राद्धं तथा

मा॰पु॰ ध्येतदुदीरणात् २९ यत्रैतत्पठ्यते श्राद्धे स्तोत्रमस्मत्सुखावहं अस्माकं जायते तृप्तिस्तत्र द्वादशवार्षिकी ३० हेमन्ते
२२९ द्वादशाब्दानि तृप्तिमेतत्प्रयच्छति शिशिरे द्विगुणाब्दांश्च तृप्तिं स्तोत्रमिदं शुभं ३१ वसन्ते षोडश समास्तृप्तये श्राद्धकर्मणि ग्रीष्मे च षोडशैवैतत्पठितं तृप्तिकारकं ३२ विकलेऽपि कृते श्राद्धे स्तोत्रेणानेन साधिते वर्षासु तृप्तिरस्माकमक्षया जायते रुचे ३३ शरत्कालेऽपि पठितं श्राद्धकाले प्रयच्छति अस्माकमेतत्पुरुषैस्तृप्तिं पञ्चदशाब्दिकीं ३४ यस्मिन् गृहे च लिखितमेतत्तिष्ठति नित्यदा सन्निधानं कृते श्राद्धे तत्रास्माकं भविष्यति ॥३५॥
तस्मादेतत्त्वया श्राद्धे विप्राणां भुञ्जतां पुरः श्रावणीयं महाभाग अस्माकं पुष्टिहेतुकं ३६ इति श्रीमार्कण्डेय पुराणे रौच्ये मन्वन्तरे पितृवरप्रदानं ९७ मार्कण्डेय उवाच ततस्तस्मान्नदीमध्यात्समुत्तस्थौ मनोरमा प्रम्लोचा नाम तन्वङ्गी तत्समीपे वराप्सराः १ सा चोवाच महात्मानं रुचिं सुमधुराक्षरं प्रश्रयावनता सुभ्रूः प्रम्लोचा वै वराप्सराः २ अतीव रूपिणी कन्या मत्सुता तपतां वर जाता वरुणपुत्रेण पुष्करेण महात्मना ३ तां गृहाण मया दत्तां भार्यार्थे वरवर्णिनीं मनुर्महामतिस्तस्यां समुत्पत्स्यति ते सुतः ४ मार्कण्डेय उवाच तथेति तेन सा प्युक्ता तस्मात्तोयाद्वपुष्मतीं उज्जहार ततः कन्यां मालिनी नाम नामतः ५ नद्याश्च पुलिने तस्मिन् स रुचिर्मुनिसत्तमः जग्राह पाणिं विधिवत्समानाय्य महामुनीन् ६ तस्यां तस्य सुतो जज्ञे महावीर्यो महामतिः रौच्योऽभवत्पितुर्नाम्ना ख्यातोऽत्र वसुधातले ७ तस्य मन्वन्तरे देवास्तथा सप्तर्षयश्च ये तनयाश्च नृपाश्चैव ते सम्यक् कथितास्तव ८ धर्मवृद्धिस्तथारोग्यं धनधान्यसुतोद्भवः नृणां भवत्यसन्दिग्धमस्मिन्मन्वन्तरे श्रुते ९ पितृस्तवं तथा श्रुत्वा पितृणाञ्च तथा गणान् सर्व्वान् कामानवाप्नोति तत्प्रसादान्महामुने १० इति श्रीमार्कण्डेय पुराणे मालिनीपरिणयो नाम रौच्यमन्वन्तरं समाप्तं ९८ मार्कण्डेय उवाच ततः परन्तु भौत्यस्य समुत्पत्तिं निशामय देवानृषीं स्तथा पुत्रांस्तस्य वसुधाधिपान् १ बभूवाङ्गिरसः शिष्यो भूतिर्नाम्नाति-
۲۲۹ कोपनः चण्डशापप्रदोऽल्पेऽर्थे मुनिराणस्य सौम्यवाक् २ तस्याश्रमे मातरिश्वा न ववावतिनिष्ठुरं नातितापं रविश्चक्रे पर्ज्जन्यो नातिकर्द्दमं ३ नातिशीतञ्च शीतांशुः परिपूर्णोऽपि रश्मिभिः चकार भीत्या तेऽस्य॥
مارکنڈے پر

मा॰पु॰ कोपनस्याति तेजसः ४ ऋतवश्च क्रमं त्यक्त्वा हृक्षेत्वा श्रमजन्मसु तस्य पुष्पफलञ्चक्रुराज्ञया साध्वकालि-
२३० कं ५ ऊहुरापश्च छन्देन तस्याश्रमसमीपगाः कमण्डलगताश्चैव तस्य भीता महात्मनः ६ नाति क्लेशसहो
विप्र सोऽभवत्कोपनो भृशं अपुत्रश्च महाभागः संतप्तस्य करोन्मनः ७ पुत्रकामो यताहारः शीतवातातप-
ताडितः तपस्यामि विचिन्त्येति तपस्येव मनोदधे ८ तस्येन्दुर्नाति शीताय नातितापाय भास्करः अभव-
न्मातरिश्वा च ववौ नाति महामुने ९ आपीड्यमानो द्वन्द्वैश्च स भूतिर्मुनिसत्तमः अनवाप्याभिलाषन्तं तप-
सः सन्न्यवर्त्तत १० तस्य भ्राता सुवर्च्चाऽभूद्यज्ञे तेनाभिमन्त्रितः यियासुः शान्तिनामानं शिष्यमाह महाम-
तिं ११ प्रशान्तमस्य प्रति मे विनीतं गुरुकर्म्मणि मतो बुद्धं शुभाचारमुदारं मुनिसत्तमं १२ भूतिरुवाच॥
अहं यज्ञं गमिष्यामि भ्रातुः शान्ते सुवर्च्चसः तेनाहूतस्त्वया चेह यत्कर्त्तव्यं शृणुष्व तत् १३ अग्नि जागरणां
वन्हेस्त्वया कार्य्यं समाश्रमे तथा तथा प्रयत्नेन यथाग्निर्न शमं व्रजेत् १४ मार्कण्डेय उवाच इत्याज्ञाप्य
२३० तथेत्युक्तो गुरुः शिष्येण शान्तिना जगाम यज्ञं तं भ्रातुराहूतः तु यवीयसा १५ सच शान्तिर्व्वह्नि नाद्यावत्स-
मित्पुष्पफलादिकं उपानयति अत्यर्थं गुरोस्तस्य माहात्मनः १६ अन्यच्चाकुरुते कर्म्म गुरुभक्तिसमानुगः
प्रशान्तस्तावदनलो योऽसौ भूतिपरिग्रहः १७ तं दृष्ट्वा सोऽनलं शान्तं शान्तिरत्यन्तदुःखितः भीतश्च भू-
भूतेर्व्वहुधा चिन्तामाप महामतिः १८ किं करोमि कथं वात्र भविता गमनं गुरोः मयाद्य भूति पत्तव्यं किं क-
ते सुकृतं भवेत् १९ प्रशान्ताग्निममिमं धिष्ण्यं यदि पश्यति मे गुरुः ततो मां विमसेह्यद्य व्यसने सन्निधौ स्व-
ति २० यद्यन्यमग्निमत्राहं मग्निस्थाने करोमि तत् सर्व्वं प्रत्यक्षदर्शस्य सोऽदग्धं मां करिष्यति ॥ २१ ।
सोऽहं पापो गुरोस्तस्य निमित्तं कोपशापयोः तथात्मानं न शोचामि यथा पापं कृतं गुरोः २२ दृष्ट्वा प्रशा-
न्तमनलं नूनं शप्स्यति मां गुरुः अथवा पावकः क्रुद्धस्तथा वीर्य्यो हि स द्विजः २३ यस्य प्रभावाद्विश्व-
न्तो देवास्तिष्ठन्ति शासने कृतागसं समं युक्त्या कया नाश्चर्यं यिष्यति २४ मार्कण्डेय उवाच बहुधै-
मारکنڈے پوران वं विचिन्त्यासौ भीतस्तस्य सदा गुरोः ययौ मतिमतां श्रेष्ठः शरणं जातवेदसं २५ सचकार तदा स्तोत्रं तस्मा

स्थैर्यत मानसः संचैक चित्तो मेदिन्यां न्यस्तजानुः कृताञ्जलिः २६ शान्तिरुवाच ओं नमः सर्व्व भूतानां साध-
नाय महात्मने एक द्विपञ्च धिष्ण्याय राजसूये षडात्मने २७ नमः समस्त देवानां वृत्तिदाय सुवर्च्चसे शुक्ररू-
पाय जगतामशेषाणां स्थितिप्रदः २८ त्वं मुखं सर्व्व देवानां त्वयात्तं भगवान् हविः प्रीणयत्यखिलान्दे-
वान् त्वत्प्राणाः सर्व्व देवताः २९ हुतं हविस्त्वय्यमलमेत्यत्वामुपगच्छति ततश्च जलरूपेण परिणाममुपैति
यत् ३० तेनाखिलौषधी जन्म भवत्यनिलसारथे औषधीभिरशेषाभिः सुखं जीवन्ति जन्तवः ३१ वितन्वते
नरायज्ञान् त्वत्सृष्टास्वौषधीषु च यज्ञैर्देवास्तथा दैत्यास्तद्वद्रक्षांसि पावक ३२ आप्याय्यन्ते च ते यज्ञा-
स्त्वदाधारा हुताशन अतः सर्व्वस्य योनिस्त्वं वन्हे सर्व्वमयस्तथा ३३ देवता दानवा यक्षा दैत्या गन्धर्व्व
राक्षसाः मानुषाः पशवो वृक्षा मृगपक्षि सरीसृपाः ३४ आप्याय्यन्ते त्वया सर्व्वे संवर्ध्यन्ते च पावक ॥
त्वत्त एवोद्भवं यान्ति त्वय्यन्ते च तथा लयं ३५ अपः सृजसि देवत्वं त्वमत्सि पुनरेवताः पच्यमानास्त्वया
۲۳۱ ताश्च प्राणिनां पुष्टिकारणं ३६ देवेषु तेजोरूपेण कान्त्या सिद्धेष्ववस्थितः विषरूपेण नागेषु वायुरूपः
पतत्रिषु ३७ मनुजेषु भवान् क्रोधो मोहः पक्षिमृगादिषु अवष्टम्भोऽसि तरुषु काठिन्यं त्वं महीं प्रति ॥ ३८ ॥
जलेद्रवः त्वं भगवान् जवरूपी तथाऽनिले व्यापित्वेन तथैवाग्ने नभस्यात्मा व्यवस्थितः ३९ त्वमग्ने सर्व्व-
भूतानामन्तश्चरसि पालयन् त्वामेकमाहुः कवयस्त्वामाहुस्त्रिविधं पुनः ४० त्वामष्टधा कल्पयित्वा यज्ञ-
मास्यमकल्पयन् त्वया सृष्टमिदं विश्वं वदन्ति परमर्षयः ४१ त्वामृते हि जगत्सर्व्वं सद्यो नश्येद्धुताशन ॥
तुभ्यं कृत्वा द्विजः पूजां स्वकर्म विहितां गतिं ४२ प्रयाति हव्य कव्याद्यैः स्वधा स्वाहाभ्युदीरणात् परि-
णामात्मवीर्य्याणि प्राणिनाममरार्च्चित ४३ दहन्ति सर्व्व भूतानि ततो निष्क्रम्य हेतयः जातवेदस्तवैवे-
यं विश्व सृष्टिर्महाद्युते ४४ तवैव वैदिकं कर्म्म सर्व्व भूतात्मकं जगत् नमस्तेऽनल पिङ्गाक्ष नमस्तेऽस्तु-
हुताशन ४५ पावकाद्य नमस्तेऽस्तु नमस्ते हव्यवाहन त्वमेव भुक्तपीतानां पाचनाद्विश्वपाचकः ॥ ४६ ॥
शस्यानां पाककर्त्ता त्वं पोष्टा त्वं जगतस्तथा त्वमेव सोमस्त्वं वायुस्त्वं बीजं प्रास्यहेतुकं ४७ पोषाय सर्व्व

भूतानां भूत भव्य भवोस्यसि त्वंज्योतिः सर्व्व भूतेषु त्व मादित्यो विभावसुः ४८ त्वमहस्त्वं तथा रात्रिरुभे स-
न्ध्ये तथा भवान् हिरण्यरेता स्त्वं वन्हे हिरण्योद्भव कारणं ४९ हिरण्य गर्भश्च भवान् हिरण्य सदृश ।
प्रभः त्वं मुहूर्त्तं क्षणश्च त्वं त्वं त्रुटि स्त्वं तथा लवः ५० कला काष्ठा निमेषादि रूपेणासि जगत्प्रभो त्वमे
तदखिलं कालः परिणामात्मको भवान् ५१ या जिह्वा भवतः काली काल निष्ठा करी प्रभो भयान्नः पाहि
पापेभ्यो ऐहि कांच्च महा भयात् ५२ कराली नाम या जिह्वा महा प्रलय कारणं तयानः पाहि पापेभ्य ।
ऐहि काञ्च महा भयात् ५३ मनोजवा च या जिह्वा लघिमा गुण लक्षणा तया नः पाहि पापेभ्य ऐहि का-
च्च महा भयात् ५४ करोति कामं भूतेभ्यो याते जिह्वा सुलोहिता तयानः पाहि पापेभ्य ऐहि काञ्च महा
भयात् ५५ सधूम्र वर्णा या जिह्वा प्राणिनां रोग दायिका तयानः पाहि पापेभ्य ऐहि काञ्च महा भयात्
५६ स्फुलिङ्गिनी च या जिह्वा यतः सकल पुद्गला तया नः पाहि पापेभ्य ऐहि काञ्च महा भयात् ५७ याते
٢٣٢ विश्वा सदा जिह्वा प्राणि नां शर्म्म दायिनी तया नः पाहि पापेभ्य ऐहि काञ्च महा भयात् ५८ पिङ्गाक्ष ।
लोहित ग्रीव कृष्ण वर्ण हुताशन त्राहि मां सर्व्व दोषेभ्यः संसारादुद्धरेह मां ५९ प्रसीद वन्हे सप्तार्च्चिः ।
कृशानो हव्य वाहन अग्नि पावक शुक्रादि नामाष्ट भिरुदीरितः ६० अग्ने ऽग्रे सर्व्व भूतानां समुद्भूत ।
विभावसो प्रसीद हव्य वाहाख्य अभिष्टुत मया व्यय ६१ त्वमक्षयो वन्हि रचिन्त्य रूपः समृद्धिमान् दु-
ष्प्रसहो ऽति तीव्रः त्वमव्य यं भीम मशेष लोकं समूर्च्छ को हन्त्य थवाति वीर्य्यः ६२ त्व मुत्तमं सत्त्वमशेष
सत्त्व हृत्पुण्डरीकस्त्व मनन्त मीड्यं त्वया ततं विश्व मिदं चराचरं हुताशनैको बहुधा त्वमत्र ६३ त्वम
क्षयः सगिरि वना वसुन्धरा नभः ससोमार्कं मह र्दिवाखिलं महोदधेर्जठर गत श्च वाडवो भवान् विभूत्या
परया करे स्थितः ६४ हुताशन स्त्व मिति सदाभि पूज्य से महाक्रतौ नियम परै र्महर्षि भिः अभिष्टुतः
पिबसि च सोममध्वरे वषट्कृतान्यपि च हवींषि भूतये ६५ त्वं विप्रैः सततमिहेज्य से फलार्थं वेदाङ्गे-
ष्वथ सकलेषु गीयसे त्वं [illegible] द्विजेन्द्राः वेदाङ्गान्यधिगमयन्ति सर्व्व काले ॥ ६६ ॥ (१६)

مارکنڈے پوران

त्वं ब्रह्मा यजन परस्तथैव विष्णु भूतेशः सुरपतिरर्य्यमा जलेशः सूर्येन्दू सकले सुरा सुराश्च हव्यैः सन्तो-
ष्या भि मत फलान्यथा प्रुवन्ति ६७ अर्चिभिः परमम होप घात दुष्टं संस्पृष्टं तव शुचि जायते समस्तं स्ना-
नानां परमम तीव भस्मनां सत् सन्ध्यायां मुनि भिर तीव सेव्य से तत् ६८ प्रसीद वन्हे शुचिनामधेय प्रसी
द वायो विमलाति दीप्ते प्रसीद मे पावक वैद्युताद्य प्रसीद हव्याशन पाहि मांत्वं ६९ यत्ते वन्हे शिवं
रूपं ये च ते सप्त हेतयः तैः पाहि नः स्तुतो देवपिता पुत्र मिवात्मजं ७० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे अग्नि
स्तोत्रं नाम ९९ मार्कण्डेय उवाच एवं स्तुतस्ततस्तेन भगवान् हव्य वाहनः ज्वाला माला वृत स्तत्र
तस्याविरासीद् यतो मुने १ देवो विभावसुः प्रीतस्तोत्रेणानेन वै द्विज तं प्रणान्तिमाह प्रणतं मेघ गम्भीर वाग्यथ
२ अग्निरुवाच परितुष्टोऽस्मि ते विप्र भक्त्या याते स्तुतिः कृता वरं ददामि भवते प्रार्थ्यतां यत्तवेप्सितं ३
शांतिरुवाच भगवन् कृत कृत्योऽस्मि यत्त्वां पश्यामि रूपिणं तथापि भक्ति नम्रस्य भवता श्रूयतां मम
४ भ्रात्र यज्ञं गतो देव मम चार्य्यो निजाश्रमात् आगतश्चाश्रमं वह्निस्थं त्वत्सनाथं स पश्यतु ५ ममापरा
धात् सन्त्यक्तो वह्निस्थं यत्ते विभावसो तत्तथा धिष्ठितं सोऽद्य पूर्ववत् पश्यतां द्विजः ६ तथान्यदपि मे देव
प्रसादं कुरुषे यदि पुत्रो विशिष्टो भवतु तद् पुत्रस्य मे गुरोः ७ तथा च मैत्रीं तनये स करिष्यति मे गुरुः॥
तथा समस्त सत्त्वेषु भवत्वस्य मनो मृदु ८ पश्यतां स्तोष्यते येन प्रीतिं यातोऽसि मेऽव्यय स्तोत्रेणानेन तस्य
वरदो भवेथाम स्त्वमाहित ः ९ मार्कण्डेय उवाच एतत् श्रुत्वा च वचस्तस्य तमाह द्विज सत्तमं स्तोत्रेणा
राधितो भूयो गुरु भक्त्या च पावकः १० गुरोरर्थे यतो ब्रह्मन् याचितं ते वरद्वयं नात्मार्थे तेन मे प्रीतिस्त्व
य्यतीव महामुने ११ भविष्यत्येतदखिलं गुरोर्यत्प्रार्थितं त्वया मैत्री समस्त भूतेषु पुत्रश्चास्य भविष्य
ति १२ मन्वन्तराधिपः पुत्रो भौत्यो नाम भविष्यति महाबलो महावीर्य्यो महाप्राज्ञो गुरुस्तव ॥ १३ ॥
अनेन यश्च स्तोत्रेण स्तोष्यते मां समाहितः तस्याभिलषितं सर्वं पुराय ज्वास्य भविष्यति १४ यज्ञेषु
पर्व्व कालेषु तीर्थेज्या होम कर्म्मसु धर्म्माय पठतामेतन्मम पुष्टिकरं परं १५ अहो राज कृतं पापं श्रुतमेः।

ततः सकाशात् द्विज नाम्ना यिस्थ्यत्य सन्दिग्धं मम तुष्टिकरं परं १६ अहोसकाशि दोषा होत्र योग्ये रपि सत्कृतेः
ये दोषा स्ता निरं सद्यः शमं यिस्थ्यति संश्रुते १७ पौर्णमास्या ममावस्यां पर्व्व स्वन्येषु प्रस्तवः संभेय संश्रु-
तो मर्त्यैर्भ विता पापनाशनः १८ मार्कण्डेयउवाच इत्युक्त्वा भगवान ग्निः पश्यतस्तस्य वै मुने तद्भूवा
दर्शनः सद्यो दी पस्यो निर्वृतो यथा १९ सच शान्ति गंते वन्हौ परितुष्टेन चेतसा हर्षरोमाञ्चित तनुः प्र-
विवेशा श्रमं गुरोः २० जाज्वल्य मानं तत्रासौ गुरु धिष्ण्ये हुताशनं ददर्श पूर्व्व वस्था यततः सं परमां मुदं २१
स तस्मिन्नन्तरे सोऽपि गुरुस्तस्य महात्मनः भ्रातुर्य्यज्ञीय सो यज्ञादाजगाम स्वमाश्रमं २२ तस्याग्रतश्च
शिष्योऽसौ चक्रे पादाभिवन्दनं गृहीतासन भूजश्च तमाह स तदा गुरुः २३ वत्साति हार्द स्यथि मे तथान्ये-
षु च जन्तुषु नवेद्मि किमिदं वत्स्ये हस्ते न त्वं यथा शुभे २४ ततः स शान्तिस्तत्सर्व्वमाचख्यौ महामुने
अग्नि नाशादिकं विप्रः सम्यग्दृष्टं यथा तथं २५ तच्छ्रुत्वा स परिष्वज्य स्नेहार्द्र नयनो गुरुः शिष्याय प्रद-
२३५ दौ वेदान् साङ्गो पाङ्गान् महामुने २६ भौत्यो नाम मनुस्तस्य पुत्रो भूतेरजायत तस्य मन्वन्तरे देवा न्वदीन्
भूपांश्च मे शृणु २७ भविष्यस्य भविष्यांस्तु गदतो मम विस्तरात् देवेन्द्रो यश्च भविता तस्य दिव्यात म-
कर्म्मणः २८ चाक्षुषाश्च कनिष्ठाश्च पवित्रा भ्राजिरास्तथा धारा हुकाश्च इत्येते पञ्च देवगणाः स्मृताः
२९ शुचिरिन्द्रस्तदा तेषां त्रिदशानां भविष्यति महाबलो महावीर्य्यः सर्व्वैरिन्द्र गुणैर्युतः ३० अग्नी-
ध्रश्चाग्नि बाहुश्च शुचिः शुक्रोऽथ माधवः शुक्रोऽजितश्च सप्तैते तदा सप्तर्षयः स्मृताः ३१ गुरुर्गभीरो म-
ब्रध्नश्च भरतोऽनुग्रहस्तथा स्त्रीमानी च प्रतीरश्च विष्णुः संक्रन्दनस्तथा ३२ तेजस्वी सुबलश्चैव भौत्यस्यै
ते मनोः सुताः चतुर्दशं मयैतत्ते मन्वन्तर मुदाहृतं ३३ श्रुत्वा मन्वन्तराण्येवं क्रमेण मुनिसत्तम पुण्य
माप्नोति मनुजस्तथा क्षीणान्च सन्ततिं ३४ श्रुत्वा मन्वन्तरं पूर्व्वं धर्म्म माप्नोति मानवः स्वारोचिषस्य म
श्रवणात् सर्व्वकामानवाप्नुते ३५ औत्तमे धन माप्नोति ज्ञानञ्चाप्नोति तामसे रैवते च श्रुते बुद्धिं सु म
रूपां विन्दते स्त्रियं ३६ आरोग्यञ्चाक्षुषे पुंसा श्रुते वैवस्वते बलं गुणावत्सुत्र पौत्रस्तु सूर्य्यसावर्णि

مارکنڈے پران

 के श्रुते ३७ माहात्म्यं ब्रह्मसावर्णे धर्म्मसावर्णिके शुभां मतिमाप्नोति मनुजो रुद्रसावर्णिके जये ३८ ज्ञाति
 श्रैष्ठ्यं गुणैर्युक्तो दक्षसावर्णिके श्रुते निशातयत्यरिबलं रौच्यं श्रुत्वा नरोत्तम ३९ देवप्रसादमाप्नोति भौत्ये
मन्वन्तरे श्रुते तथाग्निहोत्रं पुत्रांश्च गुणयुक्तानवाप्नुते ४० सर्व्वाण्यनुक्रमाद्यश्च शृणोति मुनिसत्तम ॥
मन्वन्तराणि तस्यापि श्रूयतां फलमुत्तमं ४१ तत्र देवानृषीनिन्द्रान्मनूंस्तत्तनयान्नृपान् वंशांश्च श्रुत्वा सर्व्वे
भ्यः पापेभ्यो विप्र मुच्यते ४२ देवर्षीन्द्रनृपाश्चान्ये ये तन्मन्वन्तराधिपाः तेप्रीयन्ते तथा प्रीताः प्रयच्छन्ति ॥
शुभां मतिं ४३ ततः शुभां मतिं प्राप्य कृत्वा कर्म्म तथा शुभं शुभां गतिमवाप्नोति यावदिन्द्राश्चतुर्दश ४४
सर्व्वे स्युर्ऋतवः क्षेम्याः सर्व्वे सौम्यास्तथा ग्रहाः भवन्त्यसंशयं श्रुत्वा क्रमान्मन्वन्तरस्थितिं ४५ इति
श्री मार्कण्डेयपुराणे चतुर्दशमन्वन्तराणि समाप्तानि १०० क्रोष्टुकिरुवाच भगवन् कथिता सम्यक्
त्वया मन्वन्तरस्थितिः क्रमाद्विस्ततस्त्वत्तो मया चैवावधारिता १ ब्रह्माद्यमखिलं वंशं भूभुजां द्वि-
۲۳۸ जसत्तम श्रोतुं ममेच्छतः सम्यक् भगवन् प्रब्रवीहि मे २ मार्कण्डेय उवाच शृणु वत्स नृपाणां त्वम
शेषाणां समुद्भवं चरितञ्च जगन्मूलमादौ कृत्वा प्रजापतिं ३ अयं हि वंशो भूपालैरनेकक्रतुकर्त्तृभिः
संग्रामजिद्धि धर्म्मज्ञैः शतसंख्यैरलंकृतः ४ श्रुत्वा चैषां नरेन्द्राणां चरितानि महात्मनां उत्पत्तयश्च ॥
पुरुषः सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ५ मनुर्येन तथेक्ष्वाकुरनरण्यो भगीरथः अन्येच शतशो भूपाः सम्यक् ॥
पालितभूमयः ६ धर्म्मज्ञा यज्विनः शूराः सम्यक् परमवेदिनः श्रुते तस्मिन् पुमान् वंशे पापौघाद्धि प्रमु-
च्यते ७ तदयं श्रूयतां वंशो यतो वंशाः सहस्रशः भिद्यन्ते मनुजेन्द्राणामवरोहा यथा वटात् ८ ब्रह्मा
प्रजापतिः पूर्व्वं सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः अङ्गुष्ठाद्दक्षिणाद्दक्षमसृजद्द्विजसत्तम ९ वामाङ्गुष्ठाच्च तत्प-
त्नीं जगत्स्थितिकरो विभुः ससर्ज्ज भगवान् ब्रह्मा जगतां कारणं परं १० अदितिस्तस्य दक्षस्य कन्या जा-
यत शोभना तस्याञ्च कश्यपो देवं मार्त्तण्डं समजीजनत् ११ ब्रह्मस्वरूपं जगतामशेषाणां वरप्रदं ॥
مارکنڈے پوران आदिमध्यान्तभूतञ्च सर्गस्थित्यन्तकर्म्मसु १२ यतोऽखिलमिदं यस्मिन् लीनञ्च स्थितं द्विज सनातनं

जगच्चेदं सदेवासुरमानुषं २३ यः सर्व्वभूतः सर्व्वात्मा परमात्मा सनातनः आदित्यासभवद्भास्वानपूर्व्व
मासधितस्तया २४ क्रौष्टुकिरुवाच भगवन् श्रोतुमिच्छामि यत्स्वरूपं विवस्वतः यत्कारणञ्चादित्यः
सोऽभवत् कश्यपात्मजः २५ यथा चाराधितो देव्या सोऽदित्या कश्यपेन च आराधितेन चोक्तं यत्तेन
देवेन भास्वता २६ प्रभावञ्चावतीर्णस्य यथा वन्मुनिसत्तम भवता कथितं सम्यक् श्रोतुमिच्छाम्य
शेषतः २७ मार्कण्डेय उवाच विस्पष्टा परमा विद्या ज्योतिर्भा शाश्वती स्फुटा कैवल्यं ज्ञानमाविर्भ
प्राकाम्यं संविद्वच २८ बोधश्चावगतिश्चैव स्मृतिर्विज्ञानमेवच इत्येतानीह रूपाणि तस्य रूपस्य
भास्वतः २९ श्रूयताञ्च महाभाग विस्तराद्गदतो मम यत्स्वरूपान्सर्विरा विर्भावो यथा भवत् ॥ ३० ॥
निष्प्रभेऽस्मिन्निरालोके सर्व्वतस्तमसावृते इहदण्डमभूदेकमक्षरं कारणं परं २१ तद्भिभेद तदन्तःस्थो
भगवान् प्रपितामहः पद्मयोनिः स्वयं ब्रह्मा यः स्रष्टा जगतो प्रभुः २२ तन्मुखादोमिति महान् भूच्छब्दो
२३७ महामुने ततो भूस्तु भुवस्तस्मात् तत च स्वरनन्तरं २३ एता व्याहृतयस्तिस्रः स्वरूपं तद्विवस्वतः ओमि
त्यस्मात्स्वरूपात्तु सूक्ष्मरूपं रवेः परं २४ ततो महरिति स्थूलं जन स्थूलतरं ततः ततस्तपस्ततः सत्यमि
ति मूर्त्तानि सप्तधा २५ स्थितानि तस्य रूपाणि भवन्ति न भवन्ति च स्वभावभावयोर्भावं यतो गच्छन्ति
संशयं २६ आद्यन्तं यत्परं सूक्ष्ममरूपं परमं स्थितं ओमित्युक्तं मया विप्र तत्परं ब्रह्म तद्वपुः २७ इति
श्री मार्कण्डेयपुराणे वंशानुकीर्त्तनं नाम १०१ मार्कण्डेय उवाच तस्माण्डाद्धि भिन्नात्तु ब्रह्मणोऽव्य
क्तजन्मनः ऋचो बभूवुः प्रथमं प्रथमाद्वदनान्मुने १ जपापुष्पनिभाः सद्यस्तेजोरूपान्न संहताः पृथक्
पृथग्विभिन्नाश्च रजोरूपवहास्ततः २ यजूंषि दक्षिणाद्वक्त्रादनिरुद्धानि काञ्चनं साहवर्णान्यथा
वर्णान्यसंहतिधराणि च ३ पश्चिमं यद्विभोर्वक्त्रं ब्रह्मणः परमेष्ठिनः आविर्भूतानि सामानि ततश्छन्दां
सि तान्यथ ४ अथर्व्वाणमशेषञ्च भृङ्गाञ्जनचयप्रभं यावद्घोरस्वरूपन्तदाभिचारिकशान्तिकं ॥ ५ ॥
उत्तरात् प्रकटीभूतं वदनात्तस्य वेधसः सुखसत्त्वतमः प्रायं सौम्यासौम्यस्वरूपवत् ६ ऋचो रजोगुणाः

सत्वं यजुर्गुणा मुने तमो गुणानि सामानि तमः सत्त्वमयर्त्त्वसु ७ एतानि ज्वलमानानि तेजसा ऽथ
ततः सभेदे पृथक् पृथगवस्थानं भान्ति पूर्व्व मिवा भवन् ८ ततस्तदाद्यं यत्तेज ओमित्युक्ता भि शब्द्यते
तस्य स्वभावा द्यत्तेजस्तत्तमावृत्य संस्थितं ९ यथा यजुर्मयं तेजस्तद्वत्साम्नां महामुने एकत्व मुपया
तानि परे तेजसि संक्षये १० शान्तिकं पौष्टिकं स्त्वैव तथा चैवाभि चारिकं ऋगादिषु त्रयं ब्रह्मन् त्रितयं त्रि
क्षया गमत् ११ ततो विश्व मिदं सद्यस्तमो नाशात् सुनिर्म्मलं विभाव नीयं विप्रेन्द्र तिर्य्यगूर्द्ध मधस्तथा
ततस्तन्मण्डली भूतं छान्दसं तेज उत्तमं परेण तेजसा ब्रह्मन्नेकत्व मुपयाति तत् १३ आदित्य संज्ञा मगम
दादौ यतो ऽभवत् विश्वस्यास्य महाभाग कारणाद्व्याप्य यात्मकं १४ प्रातर्मध्यन्दिने चैव तथा चैवा
पराह्णिके त्रयीतपति सा काले ऋग्यजुः साम संज्ञिता १५ ऋचस्तपन्ति पूर्व्वाह्णे मध्याह्ने च यजूंषि वै॥
सामानि चापराह्णे वै तपन्ति मुनि सत्तम १६ शान्तिकं ऋक्षु पूर्व्वाह्णे यजुः ष्वन्तर पौष्टिकं विन्यस्तं शान्ति
सायाह्ने आभिचारिक मन्वतः १७ मध्यन्दिने ऽपराह्णे च समं चैवाभि चारिकं अपराह्णे पितृणान्तु साम्ना
कार्य्याणि तानि वै १८ विसृष्टौ ऋङ्मयो ब्रह्मा स्थितो विष्णुर्यजुर्म्मयः रुद्रः साममयो ऽन्ते च तस्मात्त
स्याशुचि र्ध्वनिः १९ तदेवं भगवान् भास्वान् वेदात्मा वेद संस्थितः वेदविद्यात्मक श्चैव परः पुरुष उच्यते॥
२० सर्ग स्थित्यन्त हेतु श्च रजः सत्त्वादि कान् गुणान् आश्रित्य ब्रह्म विष्ण्वादि संज्ञा मभ्येति शाश्वतः २१
देवैः स्तेड्यः सतु वेद मूर्त्तिरमूर्त्ति राद्यो ऽखिल मर्त्य मूर्त्तिः विश्वाश्रयं ज्योति रवेद्य धर्म्मा वेदान्त गम्यः परमः
परेभ्यः २२ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मार्त्तण्ड माहात्म्ये १०२ मार्कण्डेय उवाच तस्य सन्ताप्यमाने तु
तेज सोर्द्धमधस्तथा सिसृक्षुश्चिन्तया मास पद्मयोनिः पितामहः १ सृष्टिः कृतापि मे नाशं प्रयास्यत्यभि-
तेजसः भास्वतः सृष्टि संहार स्थिति हेतो र्महात्मनः २ अप्राणाः प्राणिनः सर्व्वे आपः शुष्यन्ति तेजसा॥
न चास्मिन्सा विना सृष्टिर्विश्वस्यास्य भविष्यति ३ इति सञ्चिन्त्य भगवान् स्तोत्रं भगवतो रवेः चकार
तन्मयो भूत्वा ब्रह्मा लोक पितामहः ४ ब्रह्मोवाच नमस्ये यन्मयं सर्व्व मेतत्सर्व्व मय श्चयः विश्वमूर्त्तिः

परं ज्योतिर्यं तद्ध्यायन्ति योगिनः ५ यदृङ्मयो यो यजुषां निधानं साम्नाञ्च यो योनिरचिन्त्य शक्तिः त्रयी
मयी स्थूलतयार्द्ध मात्रा परस्वरूपो गुणपार योग्यः ६ तं सर्व्वहेतुं परमेड्य वेद्य मादौ परं ज्योतिर वह्नि रूपं ।
स्थूलञ्च देवात्मतया नमस्ये भास्वन्त माद्यं परमं परेभ्यः ७ सृष्टिं करोमि यदहं तव शक्तिराद्या तत्प्रेरितो जल ।
मही पवनाग्नि रूपां तद्देवतादि विषयां प्रणवाद्य शेषां नात्मेच्छया स्थिति लयावपि तद्वदेव ८ वह्निस्त्व
मेव जल शोषणात्तः पृथिव्याः सृष्टिं करोमि जगताञ्च तथाम्बुपाकं व्यापी त्वमेव भगवन् गगन स्वरूपं त्वं
पञ्चधा जगदिदं परिपासि विश्वं ९ यज्ञैर्यजन्ति परमात्म विदो भवन्तं विष्णु स्वरूप मखिलेष्टि मयं विवस्व-
न् ध्यायन्ति चापि यतयो नियतात्म चित्ताः सर्व्वेश्वरं परममात्म विमुक्ति कामाः १० नमस्ते देव रूपाय यज्ञ ।
रूपाय ते नमः परब्रह्म स्वरूपाय चिन्त्य मानाय योगिभिः ११ उप संहर तेजो यत्तेजसः संहतिस्तव सृष्टे
र्विघाताय विभो सृष्टो चाहं समुद्यतः १२ मार्कण्डेय उवाच इत्येवं संस्तुतो भास्वान् ब्रह्मणा सर्गकर्त्तृणा
٢٣٨ उप संहृतवांस्तेजः परं स्वल्प मधारयत १३ चकार च ततः सृष्टिं जगतः पद्म सम्भवः तथा तत्र महाभागः ।
पूर्व्व कल्पान्तरेषु वै १४ देवासुरादीन् मर्त्यांश्च पश्वादीन् वृक्ष वीरुधः ससर्ज्ज पूर्व्ववद्ब्रह्मा नरकांश्च महा ।
मुने १५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे आदित्य स्तवो नाम १०३ मार्कण्डेय उवाच सृष्ट्वा जगदिदं ब्रह्मा प्रवि
भाग मथा करोत् वर्णाश्रमं समुद्राद्रि द्वीपानां पूर्व्ववद्यथा १ देव दैत्योरगादीनां रूप स्थानानि पूर्व्ववत् देवे
भ्य एव भगवान् करोत् कमलोद्भवः २ ब्रह्मणस्तनयो योऽभून्मरीचिरिति विश्रुतः कश्यपस्तस्य पुत्रो ।
ऽभूत् काश्यपो नाम नामतः ३ दक्षस्य तनया ब्रह्मन् तस्य भार्य्यास्त्रयोदश बहवस्त्सुताश्चासन् देव दैत्यो
रगादयः ४ अदितिर्जनयामास देवांस्त्रिभुवनेश्वरान् दैत्यान् दितिर्दनुश्चोग्रान् दानवानुरु विक्रमान् ५
गरुडारुणौ च विनता यक्ष रक्षांसि वै खसा कद्रुः सुषाव नागांश्च गन्धर्व्वान् सुषुवे मुनिः ६ क्रोधाया ज-
ज्ञिरे कुल्या रिष्टाया श्चाप्सरो गणाः ऐरावतादीन्नागांस्तु इरा च सुषुवे द्विज ७ ताम्रा च सुषुवे श्येनी प्रमु-
खाः कन्यका द्विज यासां प्रसूताः श्वगमाः श्येन भास शुकादयः ८ इलायाः पादपाजाताः प्रधायास्य ।

مارکنڈے پران (मा)

तसां गणाः अदित्यां या समुत्पन्ना कश्यपस्येति सन्ततिः ९ तस्या श्च पुत्रो दोहित्रैः पौत्रदौहित्रिकादि
सिः व्याप्तमेतज्जगत् सत्या तेषां तासाञ्चैव मुने १० तेषां कश्यपपुत्राणां प्रधाना देवतागणाः सात्त्वि
का राजसास्त्वेते तामसा श्च मुनेगणाः ११ देवान् यज्ञभुज श्चक्रे तथा त्रिभुवने श्वरान् ब्रह्मा ब्रह्मविदां
श्रेष्ठः परमेष्ठी प्रजापतिः १२ तान बाधन्त सहिताः सपत्ना दैत्य दानवाः राक्षसा श्च तथा युद्धं तेषा मासीत्
सुदारुणं १३ दिव्यं वर्ष सहस्रन्तु पराजीयन्त देवताः जयिन श्चा भवन विप्र बलिनो दैत्य दानवाः १४ ततो
निराकृतान् पुत्रान् दैत्यैर्दानवैस्तथा हृत त्रिभुवनान् दृष्ट्वा अदितिर्मुनि सत्तम १५ आच्छिन्न यज्ञ भा-
गां श्च क्षुधा सं पीडिता भृशं आराधनाय सवितुः परं यत्नं प्रचक्रमे १६ एकाग्रा नियता हारा परं नियम-
मास्थिताः तुष्टाव तेजसां राशिं गगनस्थं दिवाकरं १७ अदितिरुवाच नमस्तुभ्यं परं सूक्ष्मं सौवर्णं
बिभ्रते तनुं धाम धामवतामीश धामाधार शाश्वत १८ जगता मुपकाराय तथा परस्तव गोपते आद
दानस्य यद्रूपं तीव्रं तस्मै नमाम्यहं १९ ग्रहीतु मष्टमासेन कालेनेन्दु मयं रसं बिभ्रतस्तव यद्रूप मतितीव्रं न-
तास्मि तत् २० तमेव मुञ्चतः सर्वं रसं वै वर्षणाय यत् रूपमाप्यायकं भास्वं स्तस्मै मेघायते नमः ॥ २१ ॥
बार्धुस्तगं विनिष्पन्नम शेषञ्चौषधीगणं पाकाय तव यद्रूपं भास्करं तं नमाम्यहं २२ यच्च रूपं तवा तीव हि
मोत्सर्गादि शीतलं तत्काल सस्य पोषाय तस्मै तस्य ते नमः २३ नाति तीव्रं च यद्रूपं नाति शीतञ्च यत्तव
वसन्ते ऽर्कं रवे सौम्यं तस्मै देव नमो नमः २४ आप्यायनम शेषाणां देवानाञ्च तथा परं पितृणाञ्च नमस्त-
स्मै शस्यानां पाकहेतवे २५ यद्रूपं जीव नायेकं वीरुधाम मृतात्मकं पीयते देव पितृ भिस्तस्मै सोमात्मने
नमः २६ आभ्यां यदर्क रूपाभ्यां रूपं विश्वमयन्तव समेत मग्नीषोमाभ्यां नमस्तस्मै गणात्मने २७ यद्रूपं
ऋग्यजुः साम्ना मैक्येन तपते तव विश्व मे तत्त्रयी संज्ञं नमस्तस्मै विभावसो २८ यत्तु तस्मात्परं रूपं ओमि
त्युक्त्वा भि शब्दितं अस्थूलानन्त ममलं नमस्तस्मै सदात्मने २९ मार्कण्डेय उवाच एवं सा नियता देवी चक्रे
स्तोत्र महर्निशं निराहारा विवस्वन्त माराधयितुं मुने ३० ततः कालेन महता भगवांस्तपनोऽम्बरे प्रत्यक्षता

۲۳۹

مارکنڈے پوران

सगारस्यादारक्षा यथाया द्विजोत्तम ३१ सा ददर्श महाकूटं तेजसोऽम्बरसंश्रितं भूमौ च संस्थितं भास्वत्ज्वा-
लामालातिदुर्दृशं ३२ तं दृष्ट्वा सा तदा देवी साध्वसं परलङ्घ्नता जगारं मे प्रसीदेति न त्वां पश्यामि गोपते॥
३३ यथा दृष्टवती पूर्व्वमम्बरस्थं सुदुर्दृशं निराहारा विवस्वन्तं तपन्तं तदनन्तरं ३४ संघातं तेजसां तद्वदिह
पश्यामि भूतले प्रसादं कुरु पश्येयं यद्रूपन्ते दिवाकर भक्तानुकम्पक विभो भक्ताहं पाहि मे सुतान् ॥ ३५ ॥
त्वं धाता सिद्धजासि विश्वमेतत् त्वं पासि स्थितिकारणाय संप्रवृत्तः त्वय्यन्ते लयमखिलं प्रयाति तत्त्वं त्व-
त्तोऽन्या नहि गतिरस्ति सर्व्वलोके ३६ त्वं ब्रह्मा हरिरजसंज्ञितस्त्वमिन्द्रो वित्तेशः पितृपतिरम्बुपतिः स-
मीरः सोमोऽग्निर्गगनमहीधरोऽब्धिः किं स्तव्यं तव सकलात्मरूपधाम्नः ३७ यज्ञेशं त्वामनुदिनमात्म-
कर्मसक्ताः स्तुवन्तो विविधपदैर्द्विजा यजन्ति ध्यायन्तो विनियतचेतसो भवन्तं योगस्थाः परमपदं प्रया-
न्ति योगमूर्त्या ३८ तपसि पचसि विश्वं पासि भस्मीकरोषि प्रकटयसि मयूखैर्ह्लादयस्यम्बुगर्भैः सृजसि
२५० पुनरपि त्वं भावना स्वच्युता सुप्रणामित सुरमर्त्यैः पापक्षाङ्गि स्त्वगम्यः ॥ ३९ ॥ इति श्री मार्कण्डेयपुरा-
णे दिवाकरस्तुतिर्नाम १०४ मार्कण्डेय उवाच ततः स्वतेजसस्तस्मादाविर्भूतो विभावसुः अदृश्यत
तदादित्यस्तप्तताम्रोपमः प्रभुः १ अथ तां प्रणतां देवीं तस्य सन्दर्शनान्मुने प्राह भास्वान् वृणुष्वेष्टं वरं
मत्तो यमिच्छसि २ प्रणता शिरसा साथ जानुपीडितमेदिनी प्रत्युवाच विवस्वन्तं वरदं समुपस्थितं ॥ ३ ॥
देव प्रसीद पुत्राणां हृतं त्रिभुवनं मम यज्ञभागाश्च दैत्यैश्च दानवैश्च बलाधिकैः ४ तन्निमित्तं प्रसादं त्वं
कुरुष्व मम गोपते अंशेन तेषां भ्रातृत्वं गत्वा नाशय तद्रिपून् ५ यथा मे तनया भूयो यज्ञभागभुजः प्रभो
भवेयुरधिपाश्चैव त्रैलोक्यस्य दिवाकर ६ तथानुकम्पा पुत्राणां सुप्रसन्नो रवे मम कुरु प्रपन्नार्तिहर स्थिति-
कर्त्ता त्वमुच्यसे ७ मार्कण्डेय उवाच ततस्तामाह भगवान् भास्करो वारितस्करः प्रणतामदितिं विप्र प्र-
सादसुमुखो विभुः ८ सहस्रांशेन ते गर्भे सम्भूयाहमशेषतः त्वत्सुतशत्रून् दिते नाशयाम्याशु निर्वृता ९
مارکنڈے پوران इत्युक्त्वा भगवान् भास्वानन्तर्धानमुपागमत् निवृत्ता सापि तपसः संप्राप्ताखिलवाञ्छिता १० ततो रश्मि-

सहस्रन्तु से सुषुम्ना रव्यो रवेः करः विप्रावत्तारं संचक्रे देवमातुरथोदरे ११ कृच्छ्र चान्द्रायणादीनि सा च चक्रे स-
माहिता शुचिनी धारयामास दिव्यं गर्भमिति द्विज १२ ततस्तां कश्यपः प्राह किञ्चित्कोपप्लुताक्षरं किम्मार
यसि गर्भाण्डमिति नित्योपवासिनी १३ सा च तं प्राह गर्भाण्डमेतत्पश्यसि कोपन न मारितं विपक्षाणां ।
मृत्यवे तद्भविष्यति १४ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्त्वा तं तदा गर्भमुत्ससर्ज्ज सुरारणिः जाज्वल्यमानन्तेजो
भिः पत्युर्व्वचन कोपिता १५ तं दृष्ट्वा कश्यपो गर्भमुद्यद्भास्कर वर्च्चसं तुष्टाव प्रणतो भूत्वा ऋग्भिराद्याभिरा
दरात् १६ संस्तूयमानः स तदा गर्भाण्डात्प्रकटोऽभवत् पद्मपत्र सवर्णाभस्तेजसा व्याप्तदिङ्मुखः ॥ १७ ॥
अथान्तरिक्षाद्गाभाष्य कश्यपं मुनिसत्तमं सतोयमेघगम्भीर वाग्वाचाशरीरिणी १८ मारितं ते यतः प्रोक्त
मेतदण्डं त्वया मुने तस्मान्मुने सुतस्तेऽयं मार्त्तण्डाख्यो भविष्यति १९ सूर्य्याधिकारञ्च विभुर्जगत्येषु क-
रिष्यति हनिष्यत्यसुरांश्चायं यज्ञभागहरानरीन् २० देवा निशम्येति वचो गगनात्समुपागमन् प्रहर्षमतु-
लं प्राप्ता दानवाश्च हतौजसः २१ ततो युद्धाय दैत्येयानाजुहाव शतक्रतुः सह देवैर्मुदा युक्ता दानवाश्च तम
भ्ययुः २२ तेषां युद्धमभूद्घोरं देवानामसुरैः सह भास्वत्स्वदीप्तिसंदीप्त समस्त भुवनान्तरं २३ तस्मिन्
युद्धे भगवता मार्त्तण्डेन निरीक्षिताः तेजसा दह्यमानास्ते भस्मीभूता महासुराः २४ ततः प्रहर्षमतुलं प्रा-
प्ताः सर्व्वे दिवौकसः तुष्टुवुस्तेजसां योनिं मार्त्तण्डमदितिन्तथा २५ स्वाधिकारांस्तथा प्राप्ता यज्ञभागांश्
च पूर्व्ववत् भगवानपि मार्त्तण्डः स्वाधिकारमथाकरोत् २६ कदम्ब पुष्पवद्भास्वानधश्चोर्द्धञ्च रश्मिभिः
वृत्ताग्नि पिण्ड सदृशो दध्रे नातिस्फुरद्वपुः २७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मार्त्तण्डोत्पत्तिर्नाम १०५ मार्कण्डे
य उवाच अथ तस्मै ददौ कन्यां संज्ञां नाम विवस्वते प्रसाद्य प्रणतो भूत्वा विश्वकर्मा प्रजापतिः १ वैवस्वत
स्तु सम्भूतो मनुस्तस्यां विवस्वतः पूर्व्वमेव तथा ख्यातं तत्स्वरूपं विशेषतः २ त्रीण्यपत्यान्यसौ तस्यां ।
जनयामास गोपतिः द्वौ पुत्रौ सुमहाभागौ कन्याञ्च यमुनां मुने ३ मनुर्व्वैवस्वतो ज्येष्ठः श्राद्धदेवः प्रजा-
पतिः ततो यमो यमी चैव यमलौ सम्बभूवतुः ४ यत्तेजोऽभ्यधिकन्तस्य मार्त्तण्डस्य विवस्वतः तेनातितता

पयामास त्रीँल्लोकान् सचराचरान् ५ गोलाकारन्तु तं दृष्ट्वा संज्ञा रूपं विवस्वतः असहन्ती महत्तेजः स्व-
च्छायां प्रेक्ष्य साऽब्रवीत् ६ संज्ञोवाच अहं यास्यामि भद्रन्ते स्वमेव भवनं पितुः निर्व्विकारं त्वयाप्य
त्र स्थेयं मच्छासनाच्छुभे ७ इमौ च बालकौ मह्यं कन्या च वरवर्णिनी सम्भाव्यौ नैव चाख्येयमिदम्भ-
गवते त्वया ८ छायोवाच आकेशग्रहणाद्देवि आशापान्नैव कर्हिचित् आख्यास्यामि मतं तुभ्यं
गम्यतां यत्र वाञ्छितं ९ इत्युक्ता छायया संज्ञा जगाम पितृमन्दिरं तत्रावसत् पितुर्गेहे कञ्चित्कालं
शुभेक्षणा १० भर्त्तुः समीपं याहीति पित्रोक्ता सा पुनः पुनः अगच्छद्वडवा भूत्वा कुरूनथोत्तरांस्त-
तः ११ तत्र तेपे तपः साध्वी निराहारा महामुने पितुः समीपं यातायाः संज्ञाया वाक्यतत्परा १२ तद्रूप
धारिणी छाया भास्करं समुपस्थिता तस्यां च भगवान् सूर्य्यः संज्ञायामिति चिन्तयन् १३ तथैव जन-
यामास द्वौ सुतौ कन्यकां तथा पूर्व्वजस्य मनोस्तुल्यः सावर्णिस्तेन सोऽभवत् १४ यस्तयोः प्रथमं जातः
२४२ पुत्रयोर्द्विजसत्तम द्वितीयो योऽभवच्चान्यः स ग्रहोऽभूच्छनैश्चरः १५ कन्या भूत् तपती यातां वव्रे सम्वरणो
नृपः संज्ञा तु पार्थिवी तेषामात्मजानां यथाऽकरोत् १६ स्नेहन्न पूर्व्वजातानां तथा कृतवती सती मनु-
स्तत्क्षान्तवांस्तस्या यमस्तस्या न चक्षमे १७ बहुशो याच्यमानस्तु पितुः पत्न्या सुदुःखितः स वै कोपा-
च्च बाल्याच्च भाविनोऽर्थस्य वै बलात् १८ पदा सन्तर्जयामास छायासंज्ञां यमो मुने ततः शशाप च यमं
संज्ञा सामर्षिणी भृशं १९ छायोवाच पदा तर्जयसे यस्मात् पितृभार्य्यां गरीयसीं तस्मात्तवैव च-
रणः पतिष्यति न संशयः २० यमस्तु तेन शापेन भृशं पीडितमानसः मनुना सह धर्म्मात्मा सर्व्वं पित्रे-
न्यवेदयत् २१ यम उवाच स्नेहेन तुल्यमस्मासु माता देव न वर्त्तते विसृज्य ज्यायसोऽस्मान् कनीयां-
सौ बुभूषति २२ तस्यां मयोद्यतः पादो न तु देहे निपातितः बाल्याद्वा यदि वा मोहात्तद्भवान् क्षन्तुमर्हति॥
२३ शप्तोऽहं तात कोपेन जनन्या तनयो यतः ततो मन्ये जननीं इमां वै तपतांवर २४ निर्गुणेष्वपि पुत्रे (छाया)
षु न माता निर्गुणा पितः पादस्ते पततां पुत्र कथमेतद्भविष्यति २५ तव प्रसादाच्चरणो न पतेद्भगवान्।

مارکنڈے پوران

यथा मातृशापादयं मेऽद्य तथा चिन्तय गोपते २६ रविरुवाच असंशयमिदं पुत्र भविष्यत्यत्र कारणं
येन त्वामाविशत्क्रोधो धर्मज्ञं सत्यवादिनं २७ सर्व्वेषामेव शापानां प्रतिघातो हि विद्यते न तु मात्रा-
भिशप्तानां क्वचिच्छापनिवर्त्तनं २८ न शक्यमेतन्मिथ्या तु कर्त्तुं मातुर्वचस्तव किञ्चित्तव विधास्या
मि पुत्र स्नेहादनुग्रहं २९ कृमयो मांसमादाय प्रयास्यन्ति महीतलं कृतं तस्या वचः सत्यं त्वञ्च त्राता-
भविष्यसि ३० मार्कण्डेय उवाच आदित्यस्त्वब्रवीच्छायां किमर्थं तनयेषु वै तुल्येष्वप्यधिकः स्नेह
एकत्र क्रियते त्वया ३१ नूनं नैषां त्वं जननी संज्ञा काचित्त्वमागता निर्गुणेष्वप्यपत्येषु कथं माता-
त्यजेत्सुतं ३२ मार्कण्डेय उवाच सा तत्परिहरन्ती च नाचचक्षे विवस्वतः स चात्मानं समाधाय सुतो
स्तत्त्वमपश्यत ३३ तं शप्तुमुद्यतं दृष्ट्वा छाया संज्ञा विवस्वतः भयेन कम्पती ब्रह्मन् यथा वृत्तं न्यवेदय-
त् ३४ विवस्वांस्तु ततः क्रुद्धः श्रुत्वा श्वशुरमभ्यगात् स चापि तं यथान्यायमर्च्चयित्वा दिवाकरं निर्द-
ग्धुकामं रोषेण सान्त्वयामास सुव्रतः ३५ विश्वकर्म्मोवाच तवातितेजसा व्याप्तमिदं रूपं सुदुःसहं

असहन्ती ततः संज्ञा वने चरति वै तपः ३६ द्रक्ष्यते तां भवानद्य स्वभार्यां शुभचारिणीं रूपार्थं भवतो-
ऽरण्ये चरन्तीं सुमहत्तपः ३७ श्रुतं मे ब्रह्मणो वाक्यं यदि ते देव रोचते रूपं निवर्त्तयाम्येष तव कान्तं
दिवस्पते ३८ मार्कण्डेय उवाच यतो हि भास्वतो रूपं प्रागासीत्परिमण्डलं ततस्तथेति तं प्राह त्वष्टा
रं भगवान् रविः ३९ विश्वकर्मा त्वनुज्ञातः शाकद्वीपे विवस्वतः भ्रमिमारोप्य तत्तेजः शातनायोपच
क्रमे ४० भ्रमताऽथ जगतो नाभिभूतेन भास्वता समुद्राद्रिवनोपेता समारोह मही नभः ४१ गगन
ञ्चाखिलं ब्रह्मन् सचन्द्रग्रहतारकं अधोगतं महाभाग बभूवाक्षिप्तमाकुलं ४२ विक्षिप्तसलिलाः सर्व्वे
बभूवुश्च तथाब्धयः व्यभिद्यन्त महाशैलाः शीर्णसानुनिबन्धनाः ४३ ध्रुवाधाराण्यशेषाणि धि-
ष्ण्यानि मुनिसत्तम त्रुट्यद्रश्मिनिबन्धानि अधो जग्मुः सहस्रशः ४४ वेगभ्रमणसंजातवायुक्षिप्ताः
समन्ततः व्यशीर्य्यन्त महामेघा घोररावविदारिणः ४५ भास्वद्भ्रमणविभ्रान्तभूम्याकाशरसातलं

 जगदाकुलमत्यर्थं तदासीन्मुनिसत्तम ४६ त्रैलोक्ये सकले विप्र भ्रममाणे सुरर्षयः देवाश्च ब्रह्मणा सार्द्धं
 भास्वन्तमभितुष्टुवुः ४७ आदिदेवोऽसि देवानां ज्ञातमेतत्स्वरूपतः सर्गस्थित्यन्तकालेषु त्रिधा भेदेन तिष्ठ-
सि ४८ स्वस्ति तेऽस्तु जगन्नाथ घर्मवर्षाहिमाकर ज्ञुयस्व शान्तिं लोकानां देवदेव दिवाकर ४९ इन्द्रश्चा-
गत्य तं देवं लिख्यमानं यथाऽस्तुवत् जयदेव जगद्व्यापिन् जयाशेषजगत्पते ५० ऋषयश्च ततः सप्त वसि-
ष्ठात्रिपुरोगमाः तुष्टुवुर्विविधैः स्तोत्रैः स्वस्ति स्वस्तीतिवादिनः ५१ वेदोक्ताभिरथाग्र्याभिर्वालखि-
ल्याश्च तुष्टुवुः ऋग्भिरग्र्याभि भास्वन्तं लिख्यमानं मुदायुताः ५२ त्वं नाथ मोक्षिणां मोक्षो ध्येयस्त्वं ऽ
ध्यानिनां परः त्वं गतिः सर्वभूतानां कर्मकाण्डेऽपि वर्त्तताम् ५३ शं प्रजाभ्योऽस्तु देवेश शन्नोऽस्तु जगतां
पते शन्नोऽस्तु द्विपदे नित्यं शन्नश्चास्तु चतुष्पदे ५४ ततो विद्याधरगणा यक्षराक्षसपन्नगाः कृता-
ञ्जलिपुटाः सर्वे शिरोभिः प्रणता रविं ५५ ऊचुरेवं विधा वाचो मनःश्रोत्रसुखावहाः सह्यं भवतु तेते-
२५५ जो भूतानां भूतभावन ५६ ततो हाहा हुहुश्चैव नारदस्तुम्बुरुस्तथा उपगायितुमारब्धा गान्धर्वकुशला
रविं ५७ षड्जमध्यमगान्धारग्रामत्रयविशारदाः मूर्च्छनाभिश्च तालैश्च सम्प्रयोगैः सुखप्रदं ५८ वि-
श्वाची च घृताची च उर्वश्यथ तिलोत्तमा मेनका सहजन्या च रम्भा चाप्सरसां वराः ५९ ननृतुर्जगता
मीशे लिख्यमाने विभावसौ हावभावविलासाढ्यान् कुर्वन्त्योऽभिनयान् बहून् ६० प्रावाद्यन्त ततस्त
त्र वेणुवीणादिदर्दुराः पणवाः पुष्करा चैव मृदङ्गा पटहानकाः ६१ देवदुन्दुभयः शंखाः शतशोऽथ
सहस्रशः गायद्भिश्चैव गन्धर्वैर्नृत्यद्भिश्चाप्सरोगणैः ६२ तूर्य्यवादित्रघोषैश्च सर्वं कोलाहलीकृतं
ततः कृताञ्जलिपुटा भक्तिनम्रात्ममूर्त्तयः ६३ लिख्यमानं सहस्रांशुं प्रणेमुः सर्वदेवताः ततः कोला
हले तस्मिन् सर्वदेवसमागमे तेजसः शातनञ्चक्रे विश्वकर्म्मा शनैः शनैः ६४ इति हिमजलघर्मकाल
हेतोर्हरकमलासनविष्णुसंस्तुतस्य तनुपरिलिखनन्निशम्य मानो व्रजति दिवाकरलोकमायुषोऽन्ते ६५
مارکنڈے پران इति श्री मार्कण्डेय पुराणे भानुतनुलिखने १०६ ... लिख्यमाने ततो भानौ विश्वकर्मा

प्रजापतिः उद्भूत पुलक स्तोत्र मिदञ्चक्रे विवस्वतः १ विवस्वते प्रणतहितानुकम्पिने महात्मने सप्ताश्व
सप्तसप्तये सुतेजसे कमलकुलावबोधिने नमस्तमः पटल पटावपाटिने २ पावनाति शय पुण्य कर्म्मणो
नेक काम विषय प्रदायिने भास्वरानलमयूख धायिने सर्व्वलोक हितकारिणो नमः ३ अजाय लोकत्र-
य कारणाय भूतात्मने गोपतये वृषाय नमो महाकारुणिकोत्तमाय सूर्य्याय चक्षुः प्रभवालयाय ॥ ४॥
विवस्वते ज्ञान भूतान्तरात्मने जगत्प्रतिष्ठाय जगद्धितैषिणे स्वयम्भुवे लोक समस्त चक्षुषे सुरोत्तमाया
मित तेजसे नमः ५ क्षण मुदया चल मौलि मालिने सुरगण महित हितो जगतः त्वमुरुमयूख सहस्र-
वपुर्जगति विभासि तमांसि नुदन् ६ भवति गिरा तव पान मदात् भवति विलोहित विग्रहात् मिहिर विभा-
सियतः सुतरां त्रिभुवन भावने भानि करैः ७ रथ मधिरुह्य समावयवं चारु विकाम्पित मुरु रुचिरं सततं-
मखिल हयै र्भगवन् चरसि जगद्धिताय विततं ८ अमृत सुधां सुरसेन समं विबुध पितॄन् पितर्पयसे ॥
२८० अरिगण सूदन तेन तव प्रणिपत्य लिखामि जगद्धिताय ९ शुक समवर्ण हय प्रथितं तव पद पांशु पवित्र
तलं नतजन वत्सल मां प्रणतं त्रिभुवन पावन पाहि रवे १० इति सकल जगत्प्रसूति भूतं त्रिभुवन पावन-
धाम भूतं रविमखिल जगत्प्रदीप भूतं देवं प्रणतोऽस्मि विश्वकर्म्मणां ११ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
सूर्य्यस्तवनं नाम १०७ मार्कण्डेय उवाच एवं सूर्य्यं स्तवं कुर्व्वन् विश्वकर्म्मा दिवस्पतेः तेजसः षोडशं
भागं मण्डलस्थमधारयत् १ शातितं तेजसो भागैर्दशभिः पञ्चभिस्तथा अतीव कान्तिमच्चारु भानो
रासीत्तदा वपुः २ शातितञ्चास्य यत्तेजस्तेन चक्रं विनिर्मितं विष्णोः शूलञ्च शर्व्वस्य शिबिका धनद-
स्य च ३ दण्डः प्रेतपतेः शक्तिर्देवसेनापतेस्तथा अन्येषाञ्चैव देवानामायुधानि स विश्वकृत् ४ चकार
तेजसा भानो र्भासुराण्यरिशान्तये इति शातित तेजाः स शुशुभे नाति तेजसा ५ वपुर्दधार मार्त्तण्डः
सर्व्वावयव शोभनं स ददर्श समाधिस्थः स्वां भार्य्यां वडवाकृतिं ६ अदृश्यां सर्व्व भूतानां तपसा निय
मेन च उत्तरान् स्वकुरून् गत्वा भूत्वाऽश्वो भानुरागमत् ७ सा च दृष्ट्वा तमायान्तं परपुंसो विशङ्कया जगाम

संमुखे तस्य पृष्ठरक्षणतत्परा ८ ततश्च नासिकायोगं तयोस्तत्र समेतयोः । वडवायास्तु तत्तेजो नासिकाभ्यां
विवस्वतः ९ देवौ तत्र समुत्पन्नावश्विनौ भिषजां वरौ । नासत्यदस्रौ तनयावश्ववक्त्राद्विनिर्गतौ ॥ १० ॥
मार्त्तण्डस्य सुतावेतावष्टमस्य हि । रेतसोऽन्ते च रेवन्तः खड्गी धन्वी तनुत्रधृक् ११ अश्वारूढः स-
मुद्भूतो बाणतूणसमन्वितः । ततः स्वरूपममलं दर्शयामास भानुमान् १२ तस्य शान्तं समालोक्य
सा स्वरूपं मुदमाददे । स्वरूपधारिणीञ्चेमामानिनाय निजालयं १३ संज्ञां भार्यां प्रीतिमतीं भास्करो वा-
रितस्करः । ततः पूर्वसुतो योऽस्याः सोऽभूद्वैवस्वतो मनुः १४ द्वितीयश्च यमः शापात् धर्म्मदृष्टिरनुग्र-
हात् । यमस्तु तेन शापेन भृशं पीडितमानसः १५ धर्मोऽभिरोचते यस्मात् धर्मराजस्ततः स्मृतः । कृमयो
मांसमादाय पादतस्ते महीतले १६ पतिष्यन्तीति शापान्तं तस्य चक्रे पिता स्वयं । धर्मदृष्टिर्यतश्चासौ स-
मो मित्रे तथाऽहिते १७ ततो नियोगं तं याम्ये चकार तिमिरापहः । तस्मै ददौ पिता विप्र भगवान् लोक-
२४५ पालतां १८ पितृणामाधिपत्यञ्च परितुष्टो दिवाकरः । यमुनाञ्च नदीञ्चक्रे कलिन्दान्तरवाहिनीं १९
अश्विनौ देवभिषजौ कृतौ पित्रा महात्मना । गुह्यकाधिपतित्वे च रेवन्तो विनियोजितः २० एवमप्याह च ।
ततो भगवाँल्लोकभावितः । त्वमप्यशेषलोकस्य पूज्यो वत्स भविष्यसि २१ अरण्यादि महादाववैरिदस्यु-
भयेषु च । त्वां स्मरिष्यन्ति ये मर्त्या मोक्ष्यन्ते ते महापदः २२ क्षेमं बुद्धिं सुखं राज्यमारोग्यं कीर्त्तिमुन्नतिं ॥
नराणां परितुष्टस्त्वं पूजितः संप्रदास्यसि २३ छाया संज्ञासुतश्चापि सावर्णिः सुमहायशाः । भाव्यः सो-
ऽनागते काले मनुः सावर्णिकोऽष्टमः २४ मेरुपृष्ठे तपो घोरमद्यापि चरते प्रभुः । भ्राता शनैश्चरस्तस्य ग्र-
होऽभूच्चासनाकृते: २५ यवीयसी तु या कन्याऽदित्यस्याभूद्द्विजोत्तम । अभूद्वत्सा सरित्श्रेष्ठा यमुना-
लोकपावनी २६ यस्तु ज्येष्ठो महाभागः सर्गो यस्येह साम्प्रतं । विस्तरं तस्य वक्ष्यामि मनोर्वैवस्वतस्य ह ॥
२७ इदं यो जन्म देवानां शृणुयाद्वा पठेत वा । विवस्वतस्तनूजानां रवेर्माहात्म्यमेव च २८ आपदं प्राप्य मुच्येत
प्राप्नुयाच्च महायशः । [illegible] माहात्म्यमादिदेवस्य मार्त्तण्डस्य महात्मनः २९

مارکنڈے پوران

इति श्री मार्कण्डेय पुराणे रवै माहात्म्यं नाम १०८ क्रौष्टुकिरुवाच भगवन् कथितः सम्यक् भानोः सन्तति
सम्भवः माहात्म्य मादि देवस्य स्वरूपञ्चाति विस्तरात् १ भूयोऽपि भास्वतः सम्यङ्माहात्म्यं मुनि सत्तम ॥
श्रोतुमिच्छाम्यहं तन्मे प्रसन्नो वक्तु मर्हसि २ मार्कण्डेय उवाच श्रूयतामादि देवस्य माहात्म्यं कथयामि ते ॥
विवस्वतो यच्चकार पूर्व्व माराधितो जनैः ३ दमस्य पुत्रो विख्यातो राजाऽभूद्राज्य वर्द्धनः स सम्यक् पालन-
ञ्चक्रे पृथिव्याः पृथिवी पतिः ४ धर्म्मतः पाल्य मानन्तु तेन राष्ट्रं महात्मना ववृधेऽनुदिनं विप्र जनेन च धनेन
च ५ हृष्ट पुष्टमती वासीत्तस्मिन्राजन्य शेषतः राष्ट्रं सकलञ्चोर्व्यां पौरजान पदोजनः ६ नोप सर्गो न च व्या-
धिर्नच व्यालोद्भवं भयं नचावृष्टि भयन्तत्र दम पुत्रे मही पतौ ७ ईजेनेच महा यज्ञैर्ददौ दानानि चार्थिनां स्व
धर्म्मस्या विरोधेन बुभुजे विषयानपि ८ तस्यैवं कुर्व्वतो राज्यं सम्यक् पालयतः प्रजाः सप्त वर्ष सहस्राणि ज-
ग्मुरेकमहो यथा ९ विदूरथस्य तनया दाक्षिणात्यस्य भूभृतः तस्य पत्नी वभूवाथ मानिनी नाम मानिनी १०
२४८ कदाचित्तस्य सा सुभ्रूः शिरसोऽभ्यञ्जना हृते पश्यतो राज लोकस्य मुमोचाश्रूणि मानिनी ११ तदश्रु विन्दवो-
गात्रे यदा तस्य महीपतेः तदा वीक्ष्य शुवदनां ताम पृच्छत मानिनीं १२ निःशब्दमश्रु मोक्षेण रुदन्तीन्तां विलो
क्यवै किमेत दिति पप्रच्छ मानिनीं राज्य वर्द्धनः १३ पृष्टा सा तु ततस्तेन भर्त्रा प्राह मनस्विनी नकिञ्चिदिति तां
भूपः पप्रच्छ स महीपतिः १४ बहुशः पृच्छतस्तस्य भूभृतः साश्रु मध्यमा दर्शयामास पलितं केश सारान्तरो-
द्भवं १५ एतत्पश्येति भूपाल किमिदं मन्यु कारणं ममाति मन्द भाग्याया जहास नृपस्ततः १६ स विहस्य
हत्तां पत्नीं शृण्वतां सर्व्व भूभृतां पौराणाञ्च महीपाला ये तत्रासन् समागताः १७ शोके नालं विशालाक्षि
रोदितव्यं न ते शुभे जन्मर्द्धि परिणामाद्या विकाराः सर्व्व जन्तुषु १८ अधीताः सकला वेदा इष्टा यज्ञाः सहस्र-
शः दत्तं द्विजानां पुत्राश्च समुत्पन्ना वरानने १९ भुक्ता भोगास्त्वया सार्द्धं ये मर्त्यैरति दुर्लभाः सम्यक् च
पालिता पृथ्वी साधु युद्धेष्वनुष्ठितं २० मित्रैः सहेष्टं हसितं विहृतं च वनान्तरे किमन्यन्न कृतं भद्रे पलिते-
भ्यो बिभेषि यत् २१ भवन्तु केशाः पलिता वलयः सन्तु मे शुभे शैथिल्यमेतु मे कायः कृतकृत्योऽस्मि

مارکنڈی پوران

मानिनि २२ मूर्द्धि यद्दर्शितं भद्रे भवत्या पलितं मम चिकित्सामेष तस्याहं करोमि वनसंश्रयात् २३ बाल्ये
बाल क्रिया पूर्व्वं तद्वत्कौमारके चया यौवने चापि यायोग्या वार्द्धके वनसंश्रया २४ एवं मत्पूर्व्वकै भद्रे कृतन्त
त्पूर्व्वकैश्च यत् अतो नतेऽश्रुपातस्य किञ्चित्पश्यामि कारणं २५ अलन्ते मन्युना भद्रे नन्वभ्युदयकारिमे॥
दर्शनं पलितस्यास्य मारोदीर्निष्प्रयोजनं २६ मार्कण्डेय उवाच ततः प्रणम्य तं भूपाः पौराश्चैव समीपगाः॥
साम्ना प्रोचुर्महीपालाः महर्षे राज्यवर्द्धनं २७ नरोदितव्यमनया तव पत्न्या नराधिप रोदितव्य मिहास्मा-
भिरथवा सर्व्वजन्तुभिः २८ त्वं ब्रवीषि यथा नाथ वनवासाश्रितं वचः पतन्ति तेन नः प्राणा लालितानां त्व
या नृप २९ सर्व्वे यास्यामहे भूप यदि यासि भवान् वनं ततोऽशेष क्रियाहानिः सर्व्व पृथ्वी निवासिनां ३०
भविष्यति न सन्देहस्त्वयि नाथ वनाश्रये साच धर्म्मोपघाताय यदि तन्न विमुच्यते ३१ सप्तवर्ष सहस्राणि
त्वयेयं पालिता मही तत्सुतं महाभागं मालोकय नराधिप ३२ वने वसन्महाराज त्वं करिष्यसि यत्तपः
तन्मही पालनस्यास्य कलां नार्हति षोडशीं ३३ राजोवाच सप्तवर्ष सहस्राणि मयेयं पालिता मही इदा-
नीं वनवासस्य मम कालोऽयमागतः ३४ मम पत्यानि जातानि दृष्टा मेऽपत्यसन्ततिः स्वल्पैरेव ममाहो-
भिरन्तकोन सहिष्यति ३५ यदेतत्पलितं मूर्द्धि तद्विजानीत नागराः दूत भूतमनार्य्यस्य मृत्योरत्युग्रक-
र्मणः ३६ सोहं राज्ये सुतं कृत्वा भोगांस्त्यक्त्वा वनाश्रयः तपस्तप्स्ये समायान्ति न यावद्यमसैनिकाः॥
३७ मार्कण्डेय उवाच ततो यियासुः स वनं दैवज्ञान वनीपतिः पुत्र राज्याभिषेकाय दिन लग्नान्यपृच्छत
३८ श्रुत्वा च ते तु नृपतेर्व्वचो व्याकुल चेतसः दिनं लग्नञ्च होराश्च न विदुः शास्त्रदृष्टयः ३९ ऊचुश्च तं
महीपालं दैवज्ञा वाष्पगद्गदं ज्ञानानि नः प्रणष्टानि श्रुत्वेतत्ते वचो नृप ४० ततोऽन्यनगरेभ्यश्च भृत्यराष्ट्रे
भ्य एव च ततस्तस्माच्च नगरात् प्राडुर्येराणाभ्युपागमन् ४१ समुत्पत्य महीपालं तं यियासुं मुने वनं॥
प्रकम्पि शिरसो भूत्वा प्रोचुर्ब्राह्मणसत्तमाः ४२ प्रसीद पाहि नो राजन् पालिताः स्म यथा पुरा सीदिष्य
त्यखिलो लोकस्त्वयि भूपवनाश्रये ४३ सकुरुष्व तथा राजन् यथा नो सीदते जगत् यावज्जीवामहे वीर

स्वल्पकालमिमे वयं नेच्छामस्त्वभवच्छून्यं द्रष्टुं सिंहासनं विभो ४४ मार्कण्डेय उवाच इत्येवं तैस्त-
थान्यैश्च द्विजैः पौरपुरःसरैः भूपे भृत्यैरमात्यैश्च प्रोक्तः प्रोक्तः पुनः पुनः ४५ वनवासविनिर्बन्धं नोपसंहरते
यदा क्षमिष्व त्यजन्तको नेति ददाति च तथोत्तरं ४६ ततोऽमात्याश्च भृत्याश्च पौरवृद्धास्तथा द्विजाः॥
समेत्य मन्त्रयामासुः किमत्र क्रियतामिति ४७ तेषां मन्त्रयतां विप्र निश्चयोऽयमजायत अनुरागवता
न्तत्र महीपालेऽति धार्मिके ४८ सम्यगध्यानपरा भूत्वा प्रार्थयामः समाहिताः तपसाराध्य भास्वन्त-
मायुरस्य महीपतेः ४९ तत्रैकनिश्चयाः कार्य्ये के चिद्गेहे च भास्करं सम्यगर्घोपचाराद्यैरुपहारैरपूज-
यन् ५० अपरे मौनिनो भूत्वा ऋग्जापेन तथाऽपरे यजुषामथ साम्नाञ्च तोषयाञ्चक्रिरे रविं॥ ५१॥
अपरे च निराहारा नदीपुलिनशायिनः तपसा चक्रुरायस्ता भास्कराराधनं द्विजाः ५२ अग्निहोत्रपरा-
श्चान्ये रविसूक्तान्यहर्निशं जेपुस्तथापरे तस्थुर्भास्करे न्यस्तदृष्टयः ५३ इत्येवमति निर्बन्धं भास्कराराध-
२८५ नं प्रति बहुप्रकारं चक्रुस्ते तं तं विधिमुपाश्रिताः ५४ तथानुयततां तेषां भास्कराराधनं प्रति सुदामा
नाम गन्धर्व उपगम्येदमब्रवीत् ५५ यद्याराधनमिष्टं वो भास्करस्य द्विजातयः तदेतत् क्रियतां येन भानुः
प्रीतिमुपैष्यति ५६ तस्मात्कुरु विशालाख्यं वनं सिद्धनिषेवितं कामरूपे महाशैले गम्यतां तत्र वै
लघु ५७ तस्मिन्नाराधनं भानोः क्रियतां सुसमाहितैः सिद्धक्षेत्रं हि तं तत्र सर्व्वकामानवाप्स्यथ ५८
मार्कण्डेय उवाच इति ते तद्वचः श्रुत्वा गत्वा तत्काननं द्विजाः ददृशुर्भास्वतस्तत्र पुण्यमायतनं शुभं
५९ तत्र ते नियताहारा वरार्घविधाद्यो द्विज धूपपुष्पोपहाराद्यां पूजाञ्चक्रुरतन्द्रिताः ६० पुष्पानु
लेपनाद्यैश्च धूपगन्धादिकैस्तथा जपहोमान्नदीपाद्यैः पूजनन्ते समाहिताः कुर्व्वन्तस्तुष्टुवुर्ब्रह्मन् विव-
स्वन्तं द्विजातयः ६१ ब्राह्मणा ऊचुः देवदानवयक्षाणां ग्रहाणां ज्योतिषामपि तेजसाभ्यधिकं देवं
व्रजाम शरणं रविं ६२ दिवि स्थितञ्च देवेशं द्योतयन्तं समन्ततः वसुधामन्तरिक्षञ्च व्याप्नुवन्तं मरी-
चिभिः ६३ आदित्यं भास्करं भानुं सवितारं दिवाकरं पूषाणमर्य्यमाणं च स्वर्भानुं दीप्तदीधितिं॥ ६४॥

चतुर्युगान्त कालाग्नि दुष्प्रेक्ष्यं प्रलयान्तगं योगीश्वर मनन्तं च रक्तं पीतं सितासितं ६५ ऋषीणामग्निहोत्रेषु
यज्ञदेवेष्ववस्थितं अक्षरं परमं गुह्यं मोक्षद्वारमनुत्तमं ६६ छन्दोभिरश्वरूपैश्च सकृद्युक्तैर्विहङ्गम उद्या
स्तमने युक्तं सदा मेरोः प्रदक्षिणे ६७ अनृतञ्च ऋतञ्चैव पुराय तीर्थं पृथग्विधं विश्वस्थितिस्तथा चिन्त्यञ्च
प्रपन्नाः स्म प्रभाकरं ६८ यो ब्रह्मा यो महादेवो यो विष्णुर्यः प्रजापतिः वायुराकाशमापश्च पृथिवी गिरि
सागराः ६९ ग्रहनक्षत्रचन्द्राद्या वानस्पत्यं द्रुमौषधं व्यक्ताव्यक्तेषु भूतेषु धर्माधर्म प्रवर्त्तकः ७० ब्राह्मी
माहेश्वरी चैव वैष्णवी चैव ते तनुः त्रिधा यस्य स्वरूपन्तु भानोर्भास्वान् प्रसीदतु ७१ यस्य सर्व्वमजस्येदमङ्ग
भूतं जगत्प्रभोः स नः प्रसीदतां भास्वान् जगतां यश्च जीवनं ७२ यस्यैक भास्वरं रूपं प्रभामण्डल दुर्दृशं ॥
द्वितीयमैन्दवं सौम्यं स नो भास्वान् प्रसीदतु ७३ ताभ्याञ्च यस्य रूपाभ्यामिदं विश्वं विनिर्मितं अग्नीषो
ममयं भास्वान् स नो देवः प्रसीदतु ७४ मार्कण्डेय उवाच इत्थं स्तुत्या तदा भक्त्या सम्यक् पूजयतान्तथा ॥
४५० तुतोष भगवान् भास्वान् स्विन्नाभिर्मासै र्द्विजोत्तम ७५ ततः स्वमण्डलादुच्चैर्निजबिम्बसमप्रभः अवतीर्य
ददौ तेभ्यो दुर्दृशो दर्शनं रविः ७६ ततस्ते स्पष्टरूपं तं सवितारमनेजनाः पुलकोत्कम्पिनो विप्रा भक्तिन-
म्राः प्रणेमिरे ७७ नमो नमस्ते ऽस्तु सहस्ररश्मे सर्व्वस्य हेतुस्त्वमशेषकेतुः पाता त्वमीड्यो ऽखिलयज्ञ
धामध्येयस्त्वथा योगविदां प्रसीद ७८ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे भानुस्तवः १०९ मार्कण्डेय उवाच ॥
ततः प्रसन्नो भगवान् भानुस्तहाखिलं जनं त्रियतां वर इत्याह ततः प्राहुर्द्विजादयः १ मार्कण्डेय उवाच
ततस्ते प्रणिपत्यैव समस्ताः संप्रीता शुभवन्तो वपुः स्थितं २ ततस्ते प्रणिपत्यो
चुर्विप्र विप्रादयो जनाः समस्ताश्च समं प्रीताः शुभवन्तो वपुः स्थितं
चुर्वरदं जगदीश्वरं भगवन् यदि नो भक्त्या प्रसन्नोऽसि दिवाकर ३ दश वर्ष सहस्राणि ततो नो जीवतां नृपः
निरामयो जितारातिः सुकोशः स्थिरयौवनः दशवर्ष सहस्राणि जीवतां राज्यवर्द्धनः ४ मार्कण्डेय उवाच
तथेत्युक्त्वा जनान् भास्वान् दुर्दृशो ऽभून्महामुने ते ऽपि लब्धवरा हृष्टाः समाजग्मुर्जनेश्वरं ५ यथा वृत्तञ्च
ते तस्मै नरेन्द्राय न्यवेदयन् वरं लब्धा सहस्रांशोः सकाशादखिलं द्विज ६ तच्छ्रुत्वा महिषी तस्य सा पत्नी॰

(मानिनी)

مارکنڈے پران

मानिनी द्विज स च राजा चिरं दध्यौ नाह किञ्चिच्च तं जनं ७ ततः सा मानिनी भूयं हर्षापूरितमानसा दिष्ट्या
ऽयुषा महीपाल वर्द्धस्वेत्याह तं पतिं ८ तथा तया मुदा भर्त्ता मानिन्याथ समाश्रितः नाह किञ्चिन्महीपाल
श्चिन्ताजडमना द्विज ९ सा पुनः प्राह भर्त्तारं चिन्तया न मयोऽनुजं कस्मान्न हर्षमभ्येषि परमायुस्तु दत्ते नृप १०
दश वर्षसहस्राणि निरुजः स्थिरयौवनः भावी त्वमद्य प्रभृति किं तथापि न हृष्यसे ११ किन्नु तत्कारणं
ब्रूहि यच्चिन्ताकृष्टमानसः परमायुष्ये दत्तेऽपि त्वं मे प्राप्ते पृथिवीपते १२ राजोवाच कथमभ्युदयो भद्रे
किं सभाजयसे च मां प्राप्तो दुःखसहस्राणां किं सभाजन यिष्यते १३ दश वर्षसहस्राणि जीविष्याम्यहं
हमेककः नत्वं तव विपत्तौ मे किन्न दुःखं भविष्यति १४ पुत्रान् पौत्रान् प्रपौत्रांश्च तथान्यानिष्टबान्धवान्
पश्यतो मे मृतान् दुःखं किमल्पं हि भविष्यति १५ भृत्येषु जाति भक्तेषु सिद्धवर्गे तथा मृते भद्रे दुःखमपारं
मे भविष्यति तु सन्ततं १६ ये मदर्थे तपस्तप्त्वा कृशा धर्मनिरन्तराः ते मरिष्यन्त्यहं भोगी जीविष्यामीति धिक्कृतं
४०१ १७ सेयमापदुरारोहे प्राप्ता नाभ्युदयो मम कथं वा मन्यसे नन्त्वं यत्सभाजयसेऽद्य मां १८ मानिन्युवाच॥
महाराज यथात्थ त्वं तथैवन्नात्र संशयः मया पौरैश्च दोषोऽयं प्रीत्या नालोकितस्तव १९ एवं गतेऽत्र किं
कार्यं नरनाथ विचिन्त्यतां नान्यथा भावि यत्प्राह प्रसन्नो भगवान् रविः २० राजोवाच उपकारः कृतः
पौरैः प्रीत्या भृत्यैश्च यो मम कथं भोक्ष्याम्यहं भोगान् गत्वा तथा मनस्कार्त्तिं २१ सोऽहमद्य प्रभृत्याद्रिं
गत्वा नियतमानसः तपस्तप्स्ये निराहारो भानोराराधनोद्यतः २२ दश वर्षसहस्राणि यथाहं स्थिर
यौवनः तस्य प्रसादाद्देवस्य जीविष्यामि निरामयः २३ तथा यदि प्रजाः सर्वाः भृत्यास्त्वञ्च सुताश्च मे
सुताः पौत्राः प्रपौत्राश्च सुहृदश्च वरानने २४ जीवन्त्येतं प्रसादं नः करोति भगवान् रविः ततोऽहं भविता
राज्ये भोक्ष्ये भोगांस्त्वया मुदा २५ न चेदेवं करोत्यर्कस्तदद्रौ तत्र मानिनि तपस्तप्स्ये निराहारो यावज्जी
वितसंक्षयः २६ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्ता सा तदा तेन तथेत्याह नराधिपं जगाम तेन च समं साऽपि तं
धरणीधरं २७ स तदायतनं गत्वा भार्यया सह पार्थिवः भानोराराधनञ्चक्रे शुश्रूषानिरतो द्विज ॥२८॥

निराहार स्तथाशा च यथा सो पृथिवी पतिः तेपे तपस्तथैवोग्रं शीतवातातपक्षमा २९ ततस्तु पूजयतोभानुं
तप्यत श्च तपो महत् सार्ग्रे संवत्सरे याते ततः प्रीतो दिवाकरः ३० समस्त भृत्य पौरादि जनानां च हते हि-
ज ददौ यथाभिलषितं वरं द्विजवरोत्तम ३१ लब्ध्वा वरं स नृपतिः समभ्येत्यात्मनः पुरं चकार मुदितो ।
राज्यं प्रजा धर्मेण पालयन् ३२ ईजे यज्ञांश्च वहून् ददौ दानान्यहर्निशं मानिन्या सहितो भोगान्भु-
भुजे च स धर्म वित् ३३ दश वर्ष सहस्राणि पुत्र पौत्रादिभिः सह भृत्यैः पौरैः समुदितः सोऽभवत्स्थि
र यौवनः ३४ तस्येति चरितं दृष्ट्वा प्रमतिर्नाम भार्गवः विस्मयाकृष्ट हृदयो गाथामेतामगायत ॥ ३५ ॥
भानु भक्तेरहो शक्ति र्यद्राजा राज्य वर्द्धनः आयुषो वर्द्धने जातः स्वजनस्य तथात्मनः ३६ इति ते कथितं ।
विप्र यत्पृष्टोऽहं त्वयाविभो आदि देवस्य माहात्म्य मादित्यस्य विवस्वतः ३७ विप्रैस्तदखिलं श्रुत्वा भा-
नो र्माहात्म्य मुत्तमं पठं श्च मुच्यते पापैः सप्तरात्र कृतैर्नरः ३८ अरोगी धनवानाढ्यः कुले महति धी ।
۴۵۴ मतां जायते च महाप्राज्ञो यश्चैतद्धारयेद्बुधः ३९ मन्त्रा श्चैवाभिहिता भास्वतो मुनिसत्तम जापः
प्रत्येक मेतेषां त्रिसन्ध्यं पातकापहः ४० समस्तमेतन्माहात्म्यं यत्र चायतने रवेः पठ्यते तत्र भगवान् ।
सान्निध्यं न विमुञ्चति ४१ तस्मादेतत्त्वया ब्रह्मन् भानोर्माहात्म्य मुत्तमं धार्य्यं मनसि जाप्य ञ्च मह-
त्पुण्य मभीप्सता ४२ सुवर्णशृङ्गीं मति शोभनाङ्गीं पयस्विनीं गां प्रददाति यो हि शृणोति चैतत्त्व्यह
मात्मवान्नरः समं तयोः पुण्य फलं द्विजाग्र्य ४३ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे भानोर्माहात्म्यं समाप्तं
११० मार्कण्डेय उवाच एवं प्रभावो भगवाननादि निधनो रविः यन्मां त्वं क्रौष्टुके भक्त्या माहात्म्य मपि
पृच्छसि १ परमात्मा स योगानां युञ्जतां चेतसां लयः क्षेत्रज्ञः सांख्य योगानां यज्ञेशोऽयज्विनामपि २
सूर्याधिकारं वहतो विधोरीशस्य वेधसः मनुस्तस्याभवत्पुत्रश्छिद्रन सर्व्वार्थ संश्रयः ३ मन्वन्तराधि
पो विप्र यस्य सप्तममन्तरं इक्ष्वाकुर्नाभगो रिष्टो महाबल पराक्रमाः ४ नरिष्यन्तोऽथ नाभागः पृष-
ध्रो धृष्ट एव च संते पुत्रा मनोस्तस्य पृथग्राज्यस्य पालकाः ५ विख्यात कीर्त्तयः सर्व्वे सर्व्वे शास्त्रास्त्र

مارکنڈے پوران

कारणा विशिष्ठ नर मन्विछन्न मनुः पुत्रं तथा पुनः ६ मित्रावरुणयोरिष्टिं चकार कृतिनां वरः यत्र चापहुते
होतुरपचारान्महामुने ७ इला नाम समुत्पन्ना मनोः कन्या सुमध्यमा तांदृष्ट्वा कन्यकान्तत्र समुत्पन्नां ततो
मनुः ८ तुष्टाव मित्रावरुणौ वाक्यञ्चेदमुवाच ह भवत्प्रसादात्तनयो विशिष्टो मे भवेदिति ९ कृते मखे
समुत्पन्ना तनया मम धीमतः यदि प्रसन्नौ वरदौ तदियन्तनया मम १० प्रसादाद्भवतोः पुत्रो भवत्वति गु-
णान्वितः तथेति चाभ्यामुक्ते तु देवाभ्यां सैव कन्यका ११ इला समभवत्सद्यः सद्युम्न इति विश्रुतः पुन
श्चेश्वर कोपेन मृगव्यासरता वने १२ स्त्रीत्वमासादितन्तेन मनुपुत्रेण धीमता पुरूरवस नामानं चक्रिव-
र्त्तिन मूर्जितं १३ जनयामास तनयं यत्र सोमसुतो बुधः जाते सते पुनः कृत्वा सोऽश्वमेधं महाक्रतुं १४
पुरुषत्वं मनु प्राप्तः सुद्युम्नः पार्थिवोऽभवत् सुद्युम्नस्य त्रयः पुत्रा उत्कलो विनयोगयः १५ पुरुषत्वे महा
वीर्य्यायिज्विनः प्रथुलो जसः पुरुषत्वे तु ये जातास्तस्य राज्ञस्त्रयः सुताः १६ बुभुजुस्ते महीमेतां धर्म्मे निय-

तचेतसः स्त्रीभूतस्य तु यो जातस्तस्य राज्ञः पुरूरवाः १७ न स लेभे महीभागं यतो बुधसुतो हि सः ततो
वशिष्ठवचनात् प्रतिष्ठानं पुरोत्तमं तस्मै दत्तं स राज्ञा भूत्तत्रातीव मनोहरे १८ इति श्री मार्कण्डेय पुरा-
णे वंशानुक्रमो नाम १११ मार्कण्डेय उवाच पृषध्राख्यो मनोः पुत्रो मृगव्यामगमद्वनं तत्र चंक्रम
माणोऽसौ विपिने निर्जने वने १ नाससाद मृगं कञ्चिद्भानुदीधिति तापितः सुत्तृष्णापरीताङ्गः उत्त
श्चेतश्च चंक्रमन् २ सदर्श तदा तत्र होमधेनुं मनोहरां नैतावतान सम्बद्धां आत्मशास्त्राग्निहोत्रिणाः ३
सम्मन्यमानो गवयमिषुणा तामताडयत् पपात सापितद्वाणा विभिन्नहृदया भुवि ४ ततोऽग्निहोत्रि-
णः पुत्रो ब्रह्मचारी तपोरतिः आगवान् स पितुर्दृष्ट्वा होमधेनुं निपातितां ५ गोपालः प्रेषितः पुत्रो बा
भ्रव्यो नाम नामतः कोपामर्षपराधीनचित्तवृत्तिस्ततो मुने ६ चुकोप विगलत्स्वेदजललोला विलेक्षणः
तं क्रुद्धं प्रेक्ष्य स नृपः पृषध्रो मुनिदारकं ७ प्रसीदेति जगौ कस्मात् शूद्रवत्कुरुषे रुषं नक्षत्रियं न वा वै-
श्यमेवं क्रोधं शपिष्यति यथा त्वं शूद्रवज्जातो विशिष्टब्रह्मणः कुले ८ मार्कण्डेय उवाच इति निर्भ

क्षितस्तेन स राज्ञो मौलिनः सुतः शशाप तं दुरात्मानं शूद्र एव भविष्यति ९ प्रयास्यति क्षयं ब्रह्म यत्ते
ऽधीतं गुरोर्मुखात् होमधेनुर्मम गुरोर्यद्दियं हिंसिता त्वया १० एवं शप्तो नृपः क्रुद्धस्तच्छापपरिपीडितः
प्रति शाप परो विप्र तोयं जग्राह पाणिना ११ सो ऽपि राज्ञो विनाशाय कोपश्चक्रे द्विजोत्तमः तमभ्येत्य
त्वरायुक्तो वारयामास वै पिता १२ वत्सालमलमत्यर्थं कोपेनायासवैरिणा ऐहिकामुष्मिकहितः ।
शम एव द्विजन्मनां १३ कोपस्तपो नाशयति क्रुद्धो भ्रश्यत्यथायुषः क्रुद्धस्य गलते ज्ञानं क्रुद्धश्चार्थाच्च
हीयते १४ न धर्मः क्रोधशीलस्य नार्थश्चाप्नोति रोषणः नालं सुखाय कामाप्तिः कोपेनाविष्टचेतसो
१५ यदि राज्ञा हता धेनुरियं विज्ञानिना सता युक्तं मन्ये दयां कर्त्तुमात्मनो हितबोधिना १६ अथवाऽजा-
नता धेनुरियं व्यापादिता मम तत्कथं शापयोग्योऽयं दुष्टं नास्य मनो यतः १७ आत्मनो हितमन्विच्छन्
बाधते यो ऽपरं नरः कर्त्तव्या मूढ विज्ञाने दया तत्र दयालुभिः १८ अज्ञानतः कृते दण्डं पातयन्ति बुधा ।
यदि बुधेभ्यस्तमहं मन्ये वरमज्ञानिनो नराः १९ नाद्य शापस्त्वया देयः पार्थिवस्यास्य पुत्रक स्वकर्मणो-
व पतिता गौरेषा दुःखमृत्युना २० मार्कण्डेय उवाच पृषध्रो ऽपि मुनेः पुत्रं प्रणम्यानम्रकन्धरः ॥
प्रसीदेति जगादोच्चैरज्ञानाद्घातितेति च २१ मया गवयबुद्ध्या गौरवध्या घातिता मुने अज्ञानाद्धो ।
मधेनुस्ते प्रसीद त्वं च नो मुने २२ ऋषिपुत्र उवाच आजन्मनो महीपाल न मया व्याहृतं मृषा क्रोध
श्चाद्य महाभाग नान्यथा मे कदाचन २३ तन्नाहमेनं शक्नोमि शापं कर्त्तुं नृपान्यथा यस्ते समुद्यतः ।
शापो द्वितीयः स निवर्त्तितः २४ इत्युक्तवन्तं तं बालमादाय स पिता ततः जगाम स्वाश्रमं सोऽपि पृ-
षध्रः शूद्रतामगात् २५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पृषध्रोपाख्याने ११२ मार्कण्डेय उवाच कारूषाः
क्षत्रियाः शूराः करूषस्याभवन् सुताः ते तु सप्तशता वीरास्तेभ्यश्चान्ये सहस्रशः १ दिष्टपुत्रस्तु नाभागः
स्थितः प्रथम यौवने ददर्श वैश्यतनयामतीव सुमनोहरां २ तस्यां स दृष्टमात्रायां मदनाक्षिप्तमानसः ॥
बभूव नृप तनयो निः [illegible] ३ [illegible] वव्रे तां वैश्य कन्यकां ततो ऽनङ्गपराधीन

मा॰ पु॰ मनो हर्त्तिं नृपात्मजं ५ तच्चाह स पिता तस्या राजपुत्रं कृताञ्जलिः विस्मृतस्य पितुर्विप्र भ्रश्रया वनतं वचः
२५५ ५ भवन्तो भूभुजो भृत्या वयं वः करदायकाः कथं सम्बन्धमस्माभिरभिवाञ्छसि ६ राजपुत्र उवाच
साम्यं मानुष देहस्य काम मोहादिभिः कृतं तथापि कालेते रेव योज्यन्ते मानुषं वपुः ७ तथैव चोपकाराय
जायन्ते तस्य तान्यपि अन्यानि चान्ये जीवन्ति भिन्न जाति मतां सतां ८ तथान्यानप्ययोग्यानि योग्यतां
यान्ति कालतः योग्यान्य योग्यतां यान्ति कालवश्या हि योग्यता ९ आप्याय्यते यच्छरीरमाहारादिभि
रीप्सितैः कालं ज्ञात्वा तथा भुक्तं तदेव परिशिष्यते १० इत्थं मनेश्वाभिमता तनया दीयतां त्वया अन्य-
थाम च्छरीरस्य विपत्तिरुपलक्ष्यते ११ वैश्य उवाच परतन्त्रा वयं त्वञ्च परतन्त्रो महीभुजः पित्रा तेना
भ्यनुज्ञातस्त्वं गृहाण ददाम्यहं १२ राजपुत्र उवाच प्रष्टव्याः सर्व्वकार्य्येषु गुरवो गुरुवर्त्तिभिः नत्वीदृ-
शेषु कार्य्येषु गुरूणां वाच्यगोचरः १३ क्व मन्मथकथालापो गुरूणां श्रवणं कथं विरुद्धमेतदन्यत्र ।
٢٠٠ प्रष्टव्या गुरवो नृभिः १४ वैश्य उवाच एवमेतत्स्वगालापस्तवाय पृच्छतो गुरुं अहं पृच्छामि नालापो
मम कामकथाश्रयः १५ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्तः सोऽभवन्मौनी राजपुत्रः स चापि तत् तत्पित्रे स-
र्व्वमाचष्ट राजपुत्रस्य यन्मतं १६ ततस्तस्य पिता विप्रानृचीकादीन् द्विजोत्तमान् प्रवेश्य राजपुत्रञ्च यथा
ख्यातं न्यवेदयत् १७ निवेद्य च ततः प्राह मुनीनेव व्यवस्थितः यत्कर्त्तव्यं तदादेष्टुमर्हन्ति द्विजसत्तमाः १८
ऋषय ऊचुः राजपुत्रानुरागस्ते यद्यस्यां वैश्य सन्ततौ तदस्तु धर्म एवैष किन्तु न्यायक्रमेण सः ॥ १९ ॥
मूर्द्धाभिषिक्त तनया पाणिग्राहोऽभवत्पुरा भवत्वनन्तरञ्चेयं तव भार्या भविष्यति २० एवं न दोषो भ-
वति तथैमामुपभुञ्जतः अन्यथाऽस्येति तेजाति रुत्कृष्टा बालिकां हरन् २१ मार्कण्डेय उवाच इत्यु-
क्तस्तदपास्यैव वचस्तेषां महात्मनां विनिष्क्रम्य गृहीत्वा तां सुधृता सिरथाब्रवीत् २२ राक्षसेन विवाहेन
मया वैश्य सुता हृता यस्य सामर्थ्यं मत्रास्ति स सतां मोचयत्विति २३ ततः स वैश्यः स्वां दृष्टा गृहीतां तनयां
مارکنڈے پوران सुतं त्राहीति पितरन्तस्य ययौ शरणं द्विज २४ ततस्तस्य पिता क्रुद्ध आदिदेश बलं महत् हन्यतां हन्यतां

दृष्टो नाभागो धर्मदूषकः २५ ततस्तद्युयुधे सैन्यं तेन भूपसुतेन वै हतं स्वेन तदा स्वेन तस्याचुर्येण पाति-
तं २६ स श्रुत्वा निहतं सैन्यं राजपुत्रेण भूपतिः स्वयमेव ययौ योद्धुं स्वसैन्यपरिवारितः २७ ततो युद्धमभूत्त
स्य भूभुजः स्वसुतेन यत् राजपुत्रेण शस्त्रास्त्रैस्तत्राति श्रमितः पिता २८ ततोऽन्तरिक्षादागत्य परिव्राट्
सहसा मुनिः प्रत्युवाच महीपालं विरमस्वेति संयुगात् २९ त्वत्पुत्रस्य महाभाग विधर्मोऽयं महात्मनः॥
तथापि वैश्येन सह न युद्धं धर्मवन्नृप ३० ब्राह्मणो ब्राह्मणीं पूर्व्वं कुर्व्वन्दारपरिग्रहं ब्राह्मण्यात्सर्व्ववर्णेषु न
हानिमुपगच्छति ३१ तथैव क्षत्त्रियसुतां क्षत्त्रियः पूर्व्वमुद्वहन् इतरे च ततो राजंश्चावन्तेन स्वधर्मतः॥३२॥
पूर्व्वं वैश्यस्तथा वैश्यां पश्चात् शूद्रकुलोद्भवां न हीयते वैश्यकुलादयं न्यायः क्रमोदितः ३३ ब्राह्मणाः स-
त्रियां वैश्या सवर्णां पाणिसंग्रहं अकृत्वाऽन्यतरापाणेः पतन्ति नृप संग्रहात् ३४ यस्या यस्या हि हीनायाः
कुरुते पाणिसंग्रहं अकृत्वा वर्णसंयोगं सोऽपि तद्वस्तु भाग्भवेत् ३५ सोऽयं वैश्यत्वमापन्नस्तव पुत्रः सम
न्वीः नास्याधिकारो युद्धाय क्षत्त्रियेण त्वया सह ३६ वयमेतन्न जानीमः कारणं नृपनन्दन यथा भवि-
ष्यतीदमत्र निवर्त्तस्वाकर्मतः ३७ इति श्री मार्कण्डेयपुराणे नाभागचरिते ११३ मार्कण्डेय उवाच॥
निहतोऽसौ ततो भूयः संग्रामात् स्वसुतेन वै उपयेमे च तां वैश्यतनयां सोऽपि तत्सुतः १ ततः स वैश्यतां प्राप्तः
समुपेत्याह पार्थिवं भूपाल यन्मया कार्य्यं तत्समादिश्यतां मम २ राजोवाच धर्माधिकरणे मुक्ता बाभ्र
व्या ह्यास्त पस्विनः यदस्य कर्म धर्मार्थं तद्वस्तु तथा चर ३ मार्कण्डेय उवाच ततस्ते मुनयस्तस्य पाशुपा
ल्यं तथा कृषिं वाणिज्यञ्च परं धर्ममाचचक्षुः सभासदः ४ तथा च चक्रे सकुलस्तस्य राज्ञो यथोदितं॥
तैर्धर्मवादिभिर्धर्मे च्युतस्य निजधर्मतः ५ तस्य पुत्रस्ततो जातो नाम्ना ख्यातो भनन्दनः समात्रा ब्रहि-
तोऽगच्छ गोपालो भव पुत्रक ६ मात्रा तथा नियुक्तोऽथ प्रणिपत्य स्वमातरं राजर्षिं नगमन्नीपं हिम
वत्पर्व्वताश्रयं ७ तं समेत्य स जग्राह तस्य पादौ यथाविधि प्रणिपत्याह चैवैनं राजर्षिं स भनन्दनः॥८॥
आदिष्टो भगवन्मात्रा गोपालत्वं [illegible] यथा च पालनीया गावस्तस्याः स्त्रीकरणं कथं ९ मयाहि-

गौः पालनीया सा यदा स्त्री हृता भवेत् आक्रान्ता बलवद्भिः सा दायादैः पृथिवी मम १० तां यथा प्राप्नुयां॰
पृथ्वीं त्वत्प्रसादादहं विभो तथा दिशा करिष्यामि तवाज्ञां प्रणतोऽस्मि ते ११ मार्कण्डेय उवाच ततः स-
नीपो राजर्षिस्तस्मै निरवशेषतः भनन्दाय ददौ ब्रह्मन्नस्त्रग्रामं महात्मने १२ प्राप्तास्त्रविद्यः स ययौ पितृ॰
व्यतनयान् द्विजः वसुरातादिकान् पुत्रानादिष्टः स महात्मना १३ अयाचत स राज्यार्द्धं पितृपैतामहोचितं
ते चोचुर्वैश्य पुत्रस्त्वं कथं भोक्ष्यसि मेदिनीं १४ ततस्ते युद्धमभवद्भनन्दस्यात्मवंशजैः वसुरातादिभिः॰
क्रुद्धैः हतास्तस्यास्त्रवर्षिभिः १५ स जित्वा तानशेषांस्तु शस्त्रविक्षतसैनिकान् जहार पृथिवीं तेषां॰
धर्मयुद्धेन धर्मवित् १६ स निर्जितारिः सकलां पृथ्वीं राज्यं तथा पितुः निवेदयामास ततस्तत्पिता जगृहे न च
प्रत्युवाच च तं पुत्रं भार्य्यायाः पुरतस्तदा १७ नाभाग उवाच भनन्द राज्यमेतत्ते क्रियतां पूर्व्वजैः कृतं १८
राजोवाच अहं न तात वान्ताज्यं नाशामस्य श्रुतः पुरा वैश्यतां तु पुरस्कृत्य तथैवाज्ञाकरः पितुः १९ कृत्वा
۲۵۸ ऽप्रीतिं पितुरहं वैश्यकन्यापरिग्रहात् न पुराय लोकभाग्राजा यावदाहूतसंप्लवः २० उल्लङ्घ्याज्ञां पुनस्तस्य
पालयामि महीं यदि नास्ति मोक्षस्ततो नूनं मम कल्पशतैरपि २१ न चापि युक्तं त्वद्दाहृतनिर्जितं मम मानि-
नः राज्यं भोक्तुमनीहस्य दुर्बलस्येह कस्यचित् २२ राज्यं कुरु स्वयं यावद्दायादेभ्यो विमुञ्चवा ममाज्ञापा-
लनं प्रशस्तं पितुर्न क्षितिपालनं २३ मार्कण्डेय उवाच ततः प्रहस्य तद्भार्य्या सुप्रभानाम भाविनी प्रत्यु
वाच पतिं भूप गृह्यतां राज्यमूर्जितं २४ नत्वं वैश्यो न चैवाहं जाता वैश्यकुले नृप क्षत्रियस्त्वं तथैवाहं॰
क्षत्रियाणां कुलोद्भवा २५ पूर्व्वमासीन्महीपालः सुदेव इति विश्रुतः तस्याभूच्च सखा राज्ञो धूम्राश्वस्य
सुतो नलः २६ स तेन सख्या सहितो जगामाश्रवनं वनं पत्नीभिः स समं रन्तुं माधवे मासि पार्थिव॥ २७॥
ततः पानान्यनेकानि भक्ष्याणि बुभुजे तथा भार्य्याभिः सहितस्ताभिस्तेन सख्या समन्वितः ॥ २८॥
ततः पुष्करिणी तीरे ददर्शाति मनोरमां पत्नी च्यवनपुत्रस्य प्रमतेः पार्थिवात्मजां २९ सखा तस्य नलो
مارکنڈی پ मत्तो जगृहे तां च दुर्मतिः पश्यतस्तस्य राज्ञश्च त्रात त्रातेति वादिनीं ३० आक्रन्दितं निशम्यैव स ततस्या॰

प्रमतिः पतिः आजगाम त्वरायुतः किमेतदिति विवदन् ३१ ततो ददर्श राजानं सुदेवं तत्र संस्थितं ॥
गृहीतां च तथा पत्नीं नलेन सुदुरात्मना ३२ ततः सुदेवं प्रमतिः प्राहायं प्राप्य तां क्षिति त्वच्छरणागता
मया त्यक्ता दुष्ट भार्यं नलो नय ३३ मार्कण्डेय उवाच तस्यार्तस्य वचः श्रुत्वा सुदेवो नल गौरवात् ॥
आह वैश्यो ऽसि गच्छान्यं क्षत्रियं त्राण कारणात् ३४ ततः स प्रमतिः क्रुद्धस्तेजसा निर्दहन्निव प्रत्यु
वाचाथ राजानं वैश्यो ऽस्मीत्यभिभाषिणं ३५ प्रमतिरुवाच एवमस्तु भवान् वैश्यः क्षत्रियाः क्षत
रक्षणात् क्षत्रियैर्भार्यं ते यास्त्वं नार्त शब्दो भवेदिति सत्वेन क्षत्रियो भार्यां वैश्य एव कुलाधमः ॥ ३६ ॥
इति श्री मार्कण्डेय पुराणे नाभाग चरिते ११४ मार्कण्डेय उवाच तस्मै दत्वा ततः शापं नले क्रुद्धो ऽब्र-
वीद्द्विज प्रमतिर्भार्गवः कोपात् त्रैलोक्यं निर्दहन्निव १ महान्मन्त्रो यदा भार्य्यां भवानत्र ममाश्रमे बला
द्गृह्णासि भस्म त्वं तस्माद्व्रज तु माचिरं २ तेनोदाहृतमात्रे च वाक्ये तस्मिन् महानलः देहजेनाग्निना सद्यो
भस्मपुञ्जस्तदा ऽभवत् ३ दृष्ट्वा प्रभावं तस्य सुदेवो विस्मितस्ततः प्रणाम नम्रः प्राहेदं सम्यक् क्षम्यता
मिति ४ यदुक्तवांस्त्वं भगवन् सुरापान मदाकुले तत्क्षम्यतां प्रसीद त्वं शापो ऽयं विनिवर्त्यतां ॥ ५ ॥
एवं प्रसादितस्तेन प्रमतिः प्राह भार्गवः गत कोपो नले दग्धे भाव हीनेन चेतसा ६ नान्यथा भावितद्वा-
क्यं यन्मया समुदीरितं तथापि ते करिष्यामि प्रसन्नो ऽनुग्रहं परं ७ भविता वैश्य जातीयो भवान्नात्र-
त्र संशयः भविता क्षत्रियो वैश्य स्त्वस्मिन्वा श्रुजन्मनि ८ ग्रहीष्यति बलात् कन्यां यदा ते तत्र सम्भवः
तदा त्वं क्षत्रियो वैश्य स्तद्गृहीतो भविष्यसि ९ एवं स वैश्यो भूपाल सुदेवो ऽस्त्वपिता ऽभवत् अहन्त्वया
महाभाग तत्सर्वं श्रूयतां त्वया १० सुरथो नाम राजर्षिः आगास्रो कुन्दमादने तपस्वी नियताहारस्त्वनो
सत्कोदनाशयः ११ ततः श्येन मुखभ्रष्टां दृष्टवां शारिकां भुवि कृपा ऽभूत्तनिता मूर्च्छा तथा तस्य महा
त्मनः १२ ततो मूर्च्छावसाने ऽहं तस्याप्यत्यन्ता शरीरतः समां दृष्ट्वा च नयाहं विह्वलेन चेतसा ॥ १३ ॥
यस्मात्त्वत्पाणि भूतस्य मम [illegible] भविष्यत्याह स प्रभो १४ ततो ऽस्मा

अमे तस्य वर्द्धमाना दिवानिशं सखीभिः सह तुल्याभिर्विचरामि वनानि च १५ ततो मुनेरगस्त्यस्य भ्राताग-
स्त्य इति श्रुतः सञ्चिन्वन् कानने वन्यं सखीभिः कोपितो ऽभवत् १६ नापराधं कृतवती ताहं द्विजसत्तम
अन्यासामपराधेन किमर्थं शप्तवानसि १७ ऋषिरुवाच दुष्टतां दुष्टसंसर्गाददुष्टमपि गच्छति सुराबि-
न्दुनिपातेन पञ्चगव्यघटी यथा १८ प्रशिापत्य न दुष्टास्मि यत्त्वयाहं प्रसादितः तस्मादनुग्रहं बाले कृपा
यत्ते करोम्यहं १९ वैश्ययोनौ यदा जाता त्वं पुत्रं बोधयिष्यसि राज्याय जातिस्मरतां तदा त्वं समवाप्स्यसि।
२० ततो भूयः स्वजातिं प्राप्ता त्वं पतिना सह दिव्यानवाप्स्यसे भोगान् गच्छ भीतिर्येतु ते २१ एवं शप्ता-
स्मि राजेन्द्र तेन पूर्वं महर्षिणा पिता च मे पूर्वमेवं शप्तः प्रमतिना ऽभवत् २२ एवं वैश्यो न राजा त्वं न च।
वैश्यः पिता मम नत्वं हि मय्यदुष्टायामदुष्टो दुष्यसे कथं २३ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे पञ्चदशाधिक
शततमो ऽध्यायः ११५ मार्कण्डेय उवाच इति तस्या वचः श्रुत्वा पुत्रस्य स च पार्थिवः पुनः प्रोवाच।
धर्मज्ञस्तां पत्नीं तनयन्तथा १ यन्मया पितुरादेशात्त्यक्तं राज्यं न तत्पुनः ग्रहीष्यामि वृथोक्तेन किमात्मा
ऽक्लिश्यते त्वया २ अहं ते संप्रदास्यामि करं वैश्यव्रते स्थितः भुङ्क्ष्व राज्यमशेषं त्वमिच्छया वा परित्यज ३
इत्युक्तः स तदा पित्रा राजपुत्रो भलन्दनः चकार राज्यं धर्मेण तद्दार परिग्रहं ४ अव्याहतं तस्य चक्रं पृथि-
व्यामभवद्द्विज न चाधर्मे मनो भूपास्तस्य सर्वे ऽभवन् वशे ५ तेनेष्टो विधिवद्यज्ञः सम्यक् शास्ति वसुन्ध-
रां स सर्वेको ऽभवद्भर्त्ता पृथिव्यां व्याप्तशासनः ६ अजायत सुतस्तस्य वत्सप्रीर्नाम नामतः पिताति शा-
यितो येन गुणौ येन महात्मना ७ तस्यापि भार्य्या सौनन्दा विदूरथसुता ऽभवत् पतिव्रता महाभागा सा।
प्राप्ता तेन वीर्य्यतः हत्वा पुरन्दररिपुं कुजम्भं दितिजेश्वरं ८ क्रौष्टुकिरुवाच भगवंस्तेन सं प्राप्ता कुजृम्भ
निधनात्कथं एतदाख्यानमाख्याहि प्रसन्नेनान्तरात्मना ९ मार्कण्डेय उवाच विदूरथो नाम नृपः ख्यात
कीर्त्तिर्भुवि तस्य पुत्रद्वयं जातं सुनीतिः सुमतिस्तथा १० एकदा तु वनं यातो मृगयां स विदूरथः ददर्श
गर्त्तं सुमहद्भूमेर्मुखमिवोद्गतं ११ तं दृष्ट्वा चिन्तयामास किमेतदिति भैरवं पातालविवरं मन्ये नैतद्भूमे।

श्चिरन्तनं १२ चिन्तयन्निति तत्रासौ ददर्श विजने वने ब्राह्मणं सुव्रतं नाम तपस्विन मुपागतं १३ सत्तप-
प्रच्छ च नृपः किमेतदिति विस्मितः अति गम्भीर मवनेर्दर्शितान्तर्गतोदरं १४ किन्न वेत्सि महीपाल वा-
गर्थस्त्वं हि मे मतः ज्ञेयं सर्व्वं नरेन्द्रेण वर्त्तते यन्महीतले १५ दानवः सुमहावीर्य्यो वसत्युग्रो रसातले ॥
सत्त्रासयति यत्पृथ्वीं कुजृम्भः प्रोच्यते तनः १६ क्रियते तेन यत्किञ्चिद्भूतं भूतं महीतले त्रिदिवेवा-
नरपते तं कथं वेत्ति नो भवान् १७ सुनन्दं नाम मुशलं त्वष्ट्रा यन्निर्मितं पुरा तज्जहार स दुष्टात्मा तेन हन्ति ।
रणोऽरिशून् १८ पातालान्तर्गतस्तेन भिनत्ति वसुधामिमां ततोऽसुराणां सर्व्वेषां द्वाराणि कुरुतेऽसुरः
१९ तेन भिन्ना च वसुधा सुनन्द मुशलायुधा भोक्ष्यते वसुधा मे तां तम जित्वा कथं भवान् २० अज्ञान् ।
विर्द्धं सयत्सुग्रो देवानामुपरोधकः आप्यायायाति दैत्येयान् स वली मुशलायुधः २१ यच्चारिं घातयस्ये-
नं पातालान्तर गोचरं ततः समस्तवसुधापतिस्त्वं परमेश्वरः २२ मुशलन्तस्य वलिनः सौनन्दं प्रोच्यते
जनैः तथा वलावलञ्चैव तं वदन्ति विचक्षणाः २३ तत्तु निर्वीर्य्यतां याति संस्पृष्टं योषिता नृप तस्मिन्दि-
ने द्वितीयेऽन्हि वीर्य्यवत्तदुदीर्य्यते २४ न संवेत्ति दुराचारः प्रभावं मुशलस्य तत् योषित्करात्र संस्पर्शदोषं
वीर्य्य विशातनं २५ एवं तस्य वलं भूप दानवस्य दुरात्मनः मुशलस्य च ते प्रोक्तं यदुक्तं तत्समाचर २६
आसन्न मे तद्भवतः पुरस्य पृथिवीपते छतन्नेन महीरन्ध्रं निश्चिन्तः किं भवान्यथा २७ इत्युक्ता तु गते
तस्मिन् पुरं गत्वा महीपतिः मन्त्रयामास मन्त्रज्ञैः पुरमध्ये तु मन्त्रिभिः २८ यथा श्रुतमशेषन्तन्त्र
कथयामास मन्त्रिणां मुशलस्य प्रभावञ्च वीर्य्यशातनमेव च २९ तं मन्त्रं क्रियमाणान्तु मन्त्रिभि-
स्तेन भूभृता तत्या र्श्ववर्त्तिनी कन्या शुश्राव थ मुदावती ३० ततः कतिपयाहे तु तां कन्यां सप्त सा-
न्वितां जहारोपवनादैत्यः कुजृम्भः समरवीद्वृत्तां ३१ ततः श्रुत्वा महीपालः क्रोधपर्य्याकुले-
क्षणः पुत्रावुवाच त्वरितं गच्छ तं वन कोविदो ३२ निर्विन्ध्यायास्तटे गर्त्तस्तेन गत्वा रसातलं सह-
न्यतां योऽपहृत्ता मुदावत्या मदत्संतिः ३३ मार्कण्डेय उवाच ततस्तौ तत्सुतौ प्राप्य तं गर्तं तत्परानु

۲۶۰ مارکنڈے پران

गो युयुधाते कुजृम्भेन स्वसैन्येनातिकोपितो ३४ ततः परिघनिस्त्रिंशशक्तिशूलपरश्वधैः बाणो
ग्रा विरतं युद्धं तयोरासीत् सुदारुणं ३५ ततो मायाबलवता तेन दैत्येन तावुभौ राजपुत्रौ रणे बद्धौ नि
हता शेषसैनिकौ ३६ तच्छ्रुत्वा स महीपालः प्राहेदं सर्व्वसैनिकान् बद्धपुत्रः परामार्त्तिमुपेतो मुनि
सत्तम ३७ यस्तं निहत्य दैतेयं मोचयिष्यति मे सुतं तस्याहं सं प्रदास्यामि तामेवायतलोचनां॥३८॥
इत्येवं घोषयाञ्चक्रे स राजा स्वपुरे तदा निराशः पुत्रतनयाबन्धमोक्षाय वै मुने ३९ ततः शुश्राव वत्स
प्री नन्दनसुतो हि तत् आधोव्य मायां बलवान् कृतास्त्रः शौर्य्यसंयुतः ४० सचागम्याभिवाद्यैनं
प्राह पार्थिवसत्तमं विनयावनतो भूत्वा पितुर्मित्रमनुत्तमं ४१ आज्ञापयाशु मामेव तनयौ मोचयामि
ते तनैव तेजसा हत्वा तं दैत्यं तनयाञ्च ते ४२ मार्कण्डेय उवाच सतं सुदा परिष्वज्य प्रियसख्युः सुताल
जं आम्यतामिति सं सिध्येत्युक्त्वेत्याह स पार्थिवः ४३ स्थाने स्थास्यति मे वत्सो यद्येवं कुरुते विधिं वत्से
२५१ तत्क्रियतामाशु यच्चुस्त्वाहि मनस्तव ४४ मार्कण्डेय उवाच ततः स खड्गः सधनुर्देहगोधाङ्गुलित्रवा
न् जगाम वीरः पातालं तेन गर्त्तेन सत्वरः ४५ ततो ज्यास्वनमत्युग्रं स चक्रे पार्थिवात्मजः येन पाताल
मखिलमासीदापूरितान्तरं ४६ ततो ज्यास्वनमाकर्ण्य कुजृम्भो दानवेश्वरः आजगामातिकोपेन
स्वसैन्यपरिवारितः ४७ ततो युद्धमभूत्तस्य तेन पार्थिवसूनुना ससैन्यस्य ससैन्येन बलिनो बलशा
लिना ४८ दिनानि त्रीणि स यदा योधितस्तेन दानवः ततः कोपपरीतात्मा मुशलायाभ्यधावत॥
४९ गन्धैर्माल्यैस्तथा धूपैः पूज्यमानः सतिष्ठति अन्तःपुरे महाभाग प्रजापतिविनिर्मितः ५० ततो
विशालमुशलप्रभावा सा कुरङ्गवती पस्पर्श मुशलश्रेष्ठमतिनम्रशिरोधरा ५१ पुनर्यावत्स गृह्णा-
ति मुशलं तं महासुरः तावत् सा वन्दनव्याजात् पस्पर्शानेकशः शुभा ५२ ततः स गत्वा युयुधे
मुशलेनासुरेश्वरः व्यर्थाः मुशलपातास्ते सं जग्मुस्तेयु शत्रुषु ५३ परमास्त्रे तु निर्वीर्य्ये सोऽनन्दमु-
शले मुने अस्त्रैः शस्त्रैश्च दैतेयः सोऽयुध्यतरोऽरिणा ५४ शस्त्रास्त्रैस्तैर्न समस्तस्य राजपुत्रस्य सो

مارکنڈی پوران

ऽसुरः मुशलेन बलिनस्य तच्च बुद्ध्वा निराकृतं ५५ ततः पराजित्य स भूष अनु स्वकीयाणि शस्त्राणि चरान्।
दस्य चकारयो विरथं ततश्च स चर्मखड्गः पुनरप्यधावत् ५६ तमापतन्तं रभसा ऽ सुदीर्णं विसृष्टकोप
पं त्रिदशेन्द्र शत्रुं शस्त्रेण वक्षे क्षिति राजपुत्रो जघान कालानलसुप्रभेन ५७ स पावकास्त्रेण हृदि क्षतो।
भृशं तत्याज देहं त्रिदशारिरात्मनः बभूव सद्य श्च महोरगाणां रसातलान्तेषु महानथोत्सवः ५८ ततो
ऽपतत् पुष्प वृष्टि र्मही पाल सुतोपरि जगुर्गन्धर्व पतयो देव वाद्यानि सस्वनुः ५९ सचापि राजपुत्रस्तं
हत्वा तो नृपतेः सुतौ मोचयामास तन्वङ्गीं ताञ्च कन्यां मुदावतीं ६० तच्चापि मुशलं तस्मिन् कुम्भे
विनिपातिते जग्राह नागाधिपतिरनन्तः शेष संज्ञितः ६१ तस्याश्च परितुष्टो ऽसौ शेषः सर्वोरगेश्वरः मुदा
वत्या मुदा ध्यातम नो वृत्तिस्तपोधनः ६२ सुनन्दं मुशलं स्पर्शं यश्चकार पुनः पुनः योषित् करतलस्पर्श
प्रभाव ज्ञाति शोभना ६३ मुदावत्यास्ततो नाम नागराजस्तदा करोत् सुनन्दामिति सानन्दं सौनन्दं पुरा
२५२ जं द्विज ६४ सचापि राजपुत्रस्तां भ्रातृभ्यां सहितां पितुः समीप मानिनायाशु प्रणिपत्याह चैवतं ६५
आनीतौ तनयौ तात तथेयं मुदावती तवाज्ञया मयान्यच्च कर्त्तव्यं तत्समादिश ६६ मार्कण्डेय उवाच
ततः प्रहर्ष सम्पूर्ण हृदयः स महीपतिः साधुसाध्विति तथाहो श्चैर्वत्सवत्सेति शोभनं ६७ सभाजितो ऽ
ऽसि त्रिदशैर्वत्साहं कारणैस्त्रिभिः त्वं यामाता च यस्त्वान्नो यच्चारिर्विनिपातितः ६८ आगतान्यक्ष
तान्यत्रयच्चापत्यानि मे पुनः तदाहरण च शक्तेऽन्हि पाणि मस्या मयोदितं ६९ त्वं राजपुत्र चार्वङ्ग्याः
कन्याया दुहितुर्मम मुदावत्या मुदायुक्तः सत्यवाक्यं कुरुष्वमां ७० राजपुत्र उवाच तात स्याज्ञामया
कार्या यद् ब्रवीषि करोसि तत् त्वमेव तात जानीषे नेचात्रा विकल्पा वदं ७१ मार्कण्डेय उवाच ततस्तयोः
सराजेन्द्र श्चक्रे वैवाहिकं क्रमं मुदावत्या श्च दुहितुर्वे नन्दनसुतस्य चै ७२ ततः सहतया रेमे वत्सश्रीर्नव यौ-
वनः रम्यणीयेषु देशेषु प्रासाद शिखरेषु च ७३ कालेन गच्छता वृद्धः पितातस्य भनन्दनः वनं जगाम।
तत्स श्रीः सवभुव महीपतिः ७४ ... प्रजा धर्मेण पालयन् पुत्रवत्पाल्यमानास्तु प्रजा-

नाःपुत्र महात्मना ७५ तदा तु विषये तस्य न चाभूद्वर्णसङ्करः नदस्तु व्याल दुर्वृत्त भयमासीन्न कस्यचित् ॥
२६ शाप सर्गा भयश्चैव तस्मिन् शासति भूपतौ ७६ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे भनन्दन वत्सश्री चरितं नाम ११७
र्कण्डेय उवाच तस्य तस्यां सुनन्दायां पुत्रा द्वादश जज्ञिरे प्रांशुः प्रवीरः शूरश्च सुचक्रो विक्रमः क्रमः
बली बलाक चण्डश्च प्रचण्डश्च सुविक्रमः स्वरूपश्च महाभागाः सर्व्वे संग्राम जित्तमाः २ तेषां
प्रांशुर्महा वीर्य्यः प्रांशुरासीन्नराधिपः इतरे भृत्य वत्तस्य बभूवुर्व्वश वर्त्तिनः ३ तस्य यज्ञे द्विजत्येभ्यो
नकोड्य राशिभिः न्यून वर्णा विस्रष्टेश्च सत्य नामा वसुन्धरा ४ सस्यवत् पालयत्तस्य प्रजाः पुत्रानि-
रस्मात् यो ऽभूदनघयः कोप्यतेन निष्पादिता स्तुये ५ क्रतवः शत साहस्रास्तेषां संख्या न विद्यते ॥
सुता येन कोटी भिर्नं च यज्ञादि भिर्मुने ६ प्रजातिस्तस्य पुत्रो ऽभूद्यस्य यज्ञेषु न क्रतुः अवाप्य तृप्ति
तुलां यत्र भागैः सुरैः सह ७ शतदानां सुवीर्य्याणां जघान नवतीर्नव बलञ्च वालिनां श्रेष्ठो जम्भञ्च
२५१ सुरसत्तमं ८ अन्याश्च सुमहा वीर्य्यान्नाजघानामरद्विषः प्रजातेस्तनयाः पञ्च खनित्र प्रमुखा मुने ९
यां खनित्रो राजा भूत् प्रख्यातो निज विक्रमैः सुशान्तः सत्यवाक् शूरः सर्व्व प्राणि हितेरतः ॥ १० ॥
स्वधर्मा भिरतो नित्यं वृद्ध सेवी बहुश्रुतः वाग्मी विनय संपन्नः कृतास्त्रो ऽप्य विकत्थनः ११ सर्व्वलो-
कप्रियो नित्य सुवाचे तदहर्निशं नन्दन्तु सर्व्व भूतानि स्निह्यन्तु विजने ष्वपि १२ स्वस्त्यस्तु सर्व्व भूतेषु
निरातङ्कानि सन्तु च माव्याधिरस्तु भूतानामाधयो न भवन्तु च १३ मैत्रीमशेष भूतानि पुष्यन्तु सक-
ले जने शिवमस्तु द्विजातीनां प्रीतिरस्तु परस्परं १४ समृद्धिः सर्व्व वर्णानां सिद्धिरस्तु च कर्मणां ते-
लोकाः सर्व्वे भूतेषु शिवा वो ऽस्तु सदा मतिः १५ यथात्मनि तथा पुत्रे हितमिच्छथ सर्व्वदा तथा समस्त
भूतेषु वर्त्तध्वे हित बुद्धयः १६ एतद्वो हित मत्यन्तं को वा कस्यापराध्यते यत्करोत्यहितं किञ्चित्कस्य
चिन्मूढ मानसः १७ तं समभ्येति तन्नूनं कर्त्तृ गामि फलं यतः इति मत्वा समस्तेषु भो लोकाः कृतबु-
द्धयः १८ सन्तु मा लौकिकं पापं लोकाःप्राप्स्यथ वैबुधाः यो मे ऽद्य स्निह्यते तस्य शिवमस्तु सदा भुवि श्रे

भु० यश्च मां द्वेष्टि लोकेऽस्मिन् सोऽपि भद्राणि पश्यतु एवं स्वरूपः पुत्रोऽभूत् खनित्रस्तस्य भूपतेः २० सम-
५४ स्तगुणसम्पन्नः श्रीमानभ्रदलेक्षणः तेन ते भ्रातरः प्रीत्या पृथक् प्रान्तेषु योजिताः २१ स्वयञ्च पृथिवी
मेतां बुभुजे सागराम्बरां प्राच्यां तेन कृतः शौरिर्दक्षिणायां सुदा वसुः २२ दिशि प्रतीच्यां सुनय उत्तरस्यां
महारथः तेषां तस्य च भूपस्य पृथग्गोत्राः पुरोहिताः २३ बभूवुः सुनयश्चैव मन्त्रिवंशक्रमागताः शौरेः
रत्रिकुलोद्भूतः सुहोत्रो नाम वै द्विजः २४ उदावसोः कुशानन्दो गौतमान्वयजो ऽभवत् काश्यपः प्रमतिर्ना-
म सुनयस्य पुरोहितः २५ महारथस्य वाशिष्ठः पुरोधाः सूत्महीभृतः बुभुजुस्ते स्वराज्यानि चत्वारोऽपि
नराधिपाः २६ खनित्रश्चाधिपस्तेषामशेषवसुधाधिपः तेषु भ्रातृष्वशेषेषु खनित्रः स महीपतिः २७
प्रजासु च समस्तासु पुत्रेष्विव सदा हितः एकदा मन्त्रिणा शौरिः स प्रोक्तो विश्ववेदिना २८ विविक्ते
पृथिवीपाल किञ्चिद् वक्तव्यमस्ति नः यस्येयं पृथिवी कृत्स्ना यस्य भूपा वशानुगाः २९ स राजा तस्य
पुत्रश्च तत्पौत्राश्चान्वयस्ततः इतरे भ्रातरस्तस्य प्राक्कल्पविषयाधिपाः ३० तत्पुत्राश्चाल्पकस्तस्मात्
तत्पौत्राश्चाल्पकाल्पिकाः कालेन ह्रासमायाति पुरुषात् पुरुषान्तरं ३१ कृष्योपजीविनो भूप भवन्ती
ति तदन्वयाः नोपकारं कुरुते भ्राता भ्रातृस्नेहबलार्पिताः ३२ स्नेहकः पृथिवीपाल यदि भ्रातृपुत्रयोः
तत्पुत्रयोः परतरा मतिर्भवति पार्थिव ३३ तत्पुत्रः केन कार्य्येण प्रीतियुक्तो भविष्यति अथवा येन
तेनैव सन्तोषं कुरुते नृपः ३४ क्रियते तत् किमर्थन्तु भूपे मन्त्र परिग्रहः भुज्यते सकलं राज्यं मया ते
मन्त्रिणा सता ३५ तत् किं सुखावायमसे सन्तोषं कुरुते यदि कार्य्यं निष्पादकं राज्ये करणं कर्तुरिष्यते
३६ राज्यलुब्धश्च ते कार्य्ये त्वं कर्त्ता करणं वयं सोऽस्माभिः करणै राज्यं पितृपैतामहं कुरु फल प्रसाभावे
स्थामः परलोके न ते वयं ३७ राजोवाच ज्येष्ठो राजा महीपाल वयन्त्वस्यानुजायतः ततः स भुंक्ते पृथि-
वीं वयञ्चाल्पवसुन्धरां ३८ वयन्तु भ्रातरः पञ्च पृथ्वी चैका महामते अतोऽस्याः पृथगैश्वर्य्यं कथं
कृत्स्नं भविष्यति ३९ विश्ववेद्युवाच एवमेतद्भवांस्तत्र यद्येको वसुधान्नृप तां त्वमेवाभिपद्यस्व ज्येष्ठ

शास्तु मही भवान् ४० मूर्द्धाभिषिक्तः सर्व्वेभ्यो भवत्व मखिलेश्वरः यतन्ते च यथा ऽ हन्ते तेयामा हित ॥
मन्त्रिणः ४१ राजोवाच ज्येष्ठो राजा यथा प्रीत्या भजते ऽ स्मान् सुतानिव कथं तस्य करिष्यामि मम
त्वं जगती गतं ४२ विश्ववेद्युवाच राज्य स्थितः पूजयेश्या ज्येष्ठो भूपार्हणो नैवैः कनिष्ठ ज्येष्ठता केयं ॥
राज्यं शार्थयतां न्दणां ४३ मार्कण्डेय उवाच तथेति च प्रतिज्ञाते भूभुजा तेन सत्तम विश्ववेदी ततो ॥
मन्त्री तज्ज्ञा न्हननयद्वशं ४४ तेषां पुरोहितां श्चैव आत्मनः शान्तिकादिषु नियो जया मास ततः खनित्र
स्याभिचारके ४५ विप्रेन्द्र तस्य निभृतान् मास दानादि भिस्तथा चक्रे च परमो घोरं निजराड भेदादने ॥
४६ आभिचारिक मत्युग्र मकृन्य हानि कुर्व्वतां पुरोधसां चतुर्णाम्च जज्ञे कृत्या चतुष्टयं ४७ विकराल म-
हा वक्त्रम ति भीषणा दर्शनं समुद्धत महा शूलं प्रसूत मति दारुणं ४८ ततस्तदा गतन्तत्र खनित्रो यत्र
पार्थिवः निरस्तम्चा प्य दुष्टस्य तस्य पुरस्य चरेन तत ४९ कृत्यास्वतु एयमेषु निपपात दुरात्मसु पुरो-
۲۵۸ हितेषु भूपानां तथा वै विश्ववेदिनि ५० ततो निहन्त्या निर्दग्धाः कृत्य याते पुरोहिताः विश्ववेदी तथा ॥
मन्त्री सप्तारदुष्ट मन्त्रदः ५१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे खनित्र चरित्रे ११८ मार्कण्डेय उवाच ततः
समस्त लोकस्य विस्मयः सो ऽ भवन्महान् यदेक कालेने पुस्ते पृथक् पुर निवासिनः १ ततः शुश्राव निधनं
यातान् भ्रातृ पुरोहितान् मन्त्रिणम्च तथा भ्रातुर्दग्धं तं विश्ववेदिनं २ किमेतदिति सो ऽ तीव विस्मितो
मुनि सत्तम खनित्रो सुन्महाराजो ना जानात् तच्च कारणं ३ ततो वशिष्ठं पप्रच्छ स राजा गृह मागतं यत्का-
रणं दिने शुस्ते भ्रातृ मन्त्रि पुरोहिताः ४ तेन पृष्टस्तदा प्राह यथा वृत्तं महा मुनिः यच्चोरि मन्त्रिणा प्रोक्तं
यच्च शौरि रुवाच तं ५ यथा चानुष्ठितन्तेन भ्रातृणां भेद कारिणे मन्त्रिणा तेन दुष्टेन यच्चक्रु श्च पुरोहिताः
६ यन्निमित्तं विने शुस्ते अपाप स्यापकारिणः पुरोहितास्तस्य राज्ञः भ्रात्रावपि दयापर ७ सतच्छ्रुत्वात
तो राजा हा हतो ऽ स्मीति वै वदन् निनिन्दात्मानमत्यर्थं वशिष्ठ स्याग्रतो द्विज ८ राजोवाच धिङ्मम ॥
पुराय संस्थान मल्प भाग्य म शोभनं देव दोष कृतं पापं सर्व्व लोक विगर्हितं ९ तन्निमित्तं विनष्टं यत्र भ्रात्र-

या चतुष्टयं मत्तः कोऽन्यः पापतरो भविष्यति पुमान् भुवि १० नाभविष्यं यदि पुमानहमत्र महीतले॥
ततस्ते न विनश्येयुर्मम भ्रातृपुरोहिताः ११ धिग्राज्यं धिक् च मे जन्म भूभुजां महतां कुले कारणत्वंग-
तोयोऽहं विनाशस्य द्विजन्मनां १२ कुर्वन्तः स्वामिनां तेऽर्थे भ्रातृणां मम याजकाः नाशं ययुर्न दुष्टा
स्ते दुष्टोऽहं नाशकारणं १३ किं करोमि क्व गच्छामि नान्यो मत्तोहि पापकृत् पृथिव्यामस्ति हेतुत्वं
द्विजनाशस्य योगतः १४ इत्थं सुदुःखितहृदयः खनित्रः पृथिवीपतिः वनं यियासुः पुत्रस्य कृतवान
भिषेचनं १५ अभिषिच्य सुतं राज्ये क्षुपसंज्ञं महीपतिः भार्याभिस्तिसृभिः सार्द्धं तपसे स वनं ययौ॥
१६ तत्र गत्वा तपस्तेपे वाराणप्रस्थविधानवित् शतानि त्रीणि वर्षाणां साग्राणि नृपसत्तमः १७ तपसा
क्षीणदेहस्तु राजवर्य्यो द्विजोत्तम निगृह्य सर्व्वस्रोतांसि तत्याजासून् वनेचरः १८ ततः पुण्यान
ययौ लोकान् सर्व्वकामदुहोऽक्षयान् अश्वमेधादिभिर्यज्ञैरवाप्या ये नराधिपैः १९ भार्य्याश्च तस्य
२५५ तास्तिस्रः समस्तेनैव तत्यजुः प्राणान् चापुः समालोक्यं तेनैव सुमहात्मना २० स तत् खनित्रचरितं
श्रुतं कल्मषनाशनं पठताञ्च महाभाग क्षुपस्यातो निशामय २१ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे ख-
नित्रचरितं समाप्तं ११९ मार्कण्डेय उवाच क्षुपः खनित्रपुत्रस्तु प्राप्य राज्यं यथा पिता तथैव पा-
लयामास प्रजा धर्मेण रञ्जयन् १ स दानशीलो यष्टा च यज्वा नाम वनीपतिः समः शत्रौ च मित्रे च व्यव-
हारादिवर्त्मनि २ एकदा स महीपालो निजस्थानगतो मुने सूतैरुक्तो यथा पूर्व्वं क्षुपो राजा तथाऽभ-
वत् ३ ब्रह्मणस्तनयः पूर्व्वं क्षुपोऽभूत् पृथिवीपतिः यादृक् चरितमस्यासीत्तादृक् तस्यैव चेष्टितं॥ ४॥
राजोवाच श्रोतुमिच्छामि चरितं क्षुपस्य सुमहात्मनः यदि तादृङ्मया शक्यं चेष्टितुं तत्करोम्यहं ५
सूता ऊचुः स चकार करान् भूप राजा गो ब्राह्मणान् पुरा यष्टा येन कृता चोर्व्यां मिष्टिस्तेन महात्मना
६ राजोवाच तेषां महात्मनां राज्ञां कोऽनुयास्यति मद्विधः तथा पुत्त्रकृष्टचेष्टानां चेष्टा सद्यमवान्
भवेत ७ ततश्रूयतां प्र[illegible]रिष्यामि महाराजस्य चेष्टितं ॥ ८ ॥

मार्कنڈے پوران

त्रींस्त्रीन यज्ञान् करिष्यामि शस्यापाते गतागते पृथिव्यामन्नतुराणां यां प्रतिज्ञेयं कृता मया ॥ ९ ॥
यच्च गोब्राह्मणाः पूर्वमददन् भूभृते करं तमेव प्रति दास्यामि ब्राह्मणानां तथा गवां १० मार्क-
ण्डेय उवाच इति प्रतिज्ञाय वचः सुपस्त्वान्तवांस्तथा शस्यापाते स यज्ञांस्त्रीनयजद्द्विजतोवरः ॥
११ गोब्राह्मणाः पुरा राज्ञा मदद्यच्चैव करं तावत्तं स्वयमदाद्वित्तमन्यन्नो ब्राह्मणाय सः १२ तस्य
पुत्रोऽभवद्वीरः प्रमथायामनिन्दितः तस्य प्रतापशौर्याभ्यां कृता वश्या मही भृतः १३ तस्यापि
नन्दिनी नाम वैदर्भी दयिताऽभवत् विविंशं तनयं तस्यां जनयामास स प्रभुः १४ विविंशे शासति
महीं महीपाले महौजसि महीतलमभूद्व्याप्तं निरन्तरतया नरैः १५ ववर्ष काले पर्जन्यो मही शस्यव-
तीतथा सुफलानि च शस्यानि रसवन्ति फलानि च १६ रसाः पुष्टिकराश्चासन् पुष्टिर्नोन्मादकारिणी
न वित्तनिचया न्दृणां प्रभूता मदहेतवः १७ तत्प्रतापेन रिपवो भयमापुर्महामुने स्वास्थ्यं जनः सु
२५८ हृद्वर्गो मुदमिच्छन्ति पौरिकाः १८ इष्ट्वा स यज्ञान् सुबहून् सम्यक् सम्पाल्य मेदिनीं संग्रामे निधनं
प्राप्य स्वर्गलोकमितो गतः १९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे विविंश चरितं समाप्तं १२० मार्कण्डेय उवा-
च तस्य पुत्रः खनीनेत्रो महाबलपराक्रमः यस्य यज्ञेषु गायन्ति गन्धर्वा विस्मयान्विताः १ खनीनेत्रस-
मो नान्यो भुवि यज्वा भविष्यति तेन यज्ञायुते पूर्णे दत्ता पृथ्वी ससागरा २ दत्वा च सकलां पृथ्वीं ब्राह्मणा-
नां महात्मनां तपसा द्रव्यमासाद्य मोचयत्साधिते नयः ३ यत्तश्च प्राप्य वित्तं हि मतुलं दात सत्तमात्
जगृहुर्ब्राह्मणा विप्र नान्यराज्ञः प्रतिग्रहं ४ सप्तषष्टि सहस्राणि सप्तषष्टि शतानि च सप्तषष्टिश्च योऽय-
ज्ञानयजद्भूरिदक्षिणान् ५ अपुत्रः स महीपालो मृगयामुपचक्रमे पुत्रार्थं पितृयज्ञाय मांसकामो महा
मुने ६ अश्वारूढो विना सैन्यमेक एव महावने बद्धगोधाङ्गुलित्राणो वाणखङ्गधनुर्धरः ७ तं वाहय-
न्तं तुरगमन्यतो गहनाद्वनात् विनिष्क्रम्य मृगः प्राह मां हत्वाभिमतं कुरु ८ राजोवाच अन्ये मृगाः
पलायन्ते महाभीत्या विलोक्य मां कथमात्मप्रदानं त्वं मृत्यवे कर्तुमिच्छसि ९ मृग उवाच अपुत्रो

ऽहं महाराज हृथा जन्म प्रयोजनं विचारयन्न पश्यामि प्राणानां सिंह धारणं १० मार्कण्डेय उवाच ॥
अथाश्येत्य मृगः प्राह तमन्यो वसुधाधिपं मृगस्य तस्य प्रत्यक्ष मल मेतेन पार्थिव ११ घातयस्वेतिमां
मांसैर्मम कर्म समाचर यथा हृतार्थता तेस्यान्मम चाप्युपकारितत् १२ पुत्रार्थं त्वं महाराज रक्ष पितृन्यदृ
सिच्छसि अपुत्रस्यास्य मांसेन लप्स्यसे वाञ्छितं कथं १३ यादृक् कर्म विनिश्चाद्यं तादृक् ज्ञन्य सुपाहेत्व
दुर्गन्धेन सुगन्धानां गन्ध ज्ञान विनिर्णयः १४ राजोवाच वैराग्य कारणं प्रोक्त मनेनापुत्रता मम कथ्य
तां प्राणसंत्यागे यत्ते वैराग्य कारणं १५ मृग उवाच बहवो मे सुता भूप बह्व्यो दुहितरस्तथा यच्चिन्ता
दुःख दावाग्नि ज्वाला मध्ये वसाम्यहं १६ सर्वे साध्या नरेन्द्रेयं मृग जातिः सुकातरा तेष्वपत्येषु मे चा-
ति ममत्वं तेन दुःखितः १७ मनुष्य सिंह शार्दूल वृकादिभ्यो बिभेम्यहं नहीनात सर्व सत्वेभ्यः पृथ ग्भा-
लादपि प्रभो १८ सोऽहं निमित्तं बन्धूनामिमां शून्यां वसुन्धरां नृसिंहादि भयात् सर्वां मिच्छामि सुशूणं
 महत् १९ तृणान्यन्येऽपि खादन्ति गोऽजाविहरिणादिकाः तांस्तेषां पोषणायाहं मिच्छामि निधनं
गतान् २० निष्क्रान्तेषु ततस्तेषु ममापत्येषु वै पृथक् भवन्ति चिन्ताः शतशो ममान्या हृत चेतसः ॥ २१ ॥
किन्नु टपाशं किं वज्रं वागुरां किं सुतो मम प्राप्तः स्वन् वने किंवा नृसिंहादि वशं गतः २२ प्राप्तोऽथ मेकः
संप्राप्तस्तेऽवस्थां की दृशीं मम सान्त्वनं विचरन्तो वै येगताः सुमहावनं २३ दृष्ट्वा प्राप्त समाश्वास मह-
ज्ञानात्मजान्नृप ईषदुच्छ्वसितः सेम मिच्छामि रजनीं पुनः २४ प्रभाते दिव संसेमम स्तोकैर्निश्चामपि
वाञ्छाम्यहं कदा क्षेमं सर्व कालं भविष्यति २५ एतत्ते कथितं भूप मनो हेरास्य कारणं अतः प्रसादं
कुरु मे बाणोऽयं पात्यतां मयि २६ इति दुःख मना विप्रः प्राणान पित्यज्ञा नियत् तत्कारणं निबोध त्वं
ब्रुवतो मम पार्थिव २७ असूर्या नाम ते लोका यान् गच्छन्त्यात्मघातकाः यज्ञोपयुक्ताः पशवः संप्रया
न्त्युच्छ्रितीः प्रभो २८ अग्निः पशुरभूत् पूर्वं पशुराशी ज्वलाधिपः भास्वानथोच्छ्रितीः प्राप्तो यज्ञेनि-
 ष्ठा मुपागतः २९ तन्मे त्वां कृपां कृत्वा नय मामुच्छ्रितिं नृप आत्मनश्चेप्सितं कामं पुत्रलाभ रवा-

प्स्यसि ३० पूर्व्व मृग उवाच राजेन्द्र नैव हन्तव्यो धन्योऽयं सुकृती मृगः बहवस्तनया यस्य हन्तव्यो
ऽहमसन्ततिः ३१ उत्तर मृग उवाच एक देह भवं यस्य दुःखं धन्यः सवै भवान् बहूनि यस्य देहानि त
स्य दुःखान्यनेकधा ३२ एको यदाहमासन्तु शाक्तदा देहजं मम दुःखमासीन्ममत्वे तु भार्य्या यास्त्व
द भूद्द्विधा ३३ यदा जातान्यपत्यानि तदा यावन्ति तानिवै तावत्कारीर भूतानि मम दुःखान्यथा भवन् ३४
न कृतार्थो भवान् यस्य नास्ति दुःखाय सम्भवः इह दुःखाय मत्सूतिः परत्रे च विरोधिनी ३५ यतोऽस्मत्
पोषणार्थमपत्यानां करोमि तत् चिन्तयामि च सम्भूति स्तेनमे नरके ध्रुवा ३६ राजोवाच नवेद्मि किंमन्त्र
ति मान् धन्योऽपुत्रोऽत्र किं मृग पुत्रार्थं श्चायमारम्भो मम दोलायते मनः ३७ दुःखाय सन्ततिः सत्य
मैहिकामुष्मिकाय तत् तथाप्य तनयान् यान्ति नरकानीति श्रुतं मया ३८ सोऽहं यतिष्ये पुत्रार्थं सृते
प्राणिवधं मृग तपस्यैव प्रचण्डेन यथा पूर्व्वं महीपतिः ३९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे रवतो नेत्र
२५१ चरितं नाम २२१ मार्कण्डेय उवाच ततः सन्नमति गत्वा गोमतीं पापनाशिनीं तत्र तुष्टाव नियतो
भूत्वा देवं पुरन्दरं १ तप्यमानस्तमच्चो ग्रंयत वाक्काय मानसः तुष्टाव प्रयतः शक्रम पत्यार्थं मही॰
पतिः २ तस्य स्तोत्रेण तपसा भक्त्या चापि सुरेश्वरः तुतोष भगवानिन्द्रः प्राह चैनं महामुने ॥ ३ ॥
अनेन तपसा भक्त्या स्तोत्रेणो च्चारितेन च परितुष्टोऽस्मि ते भूप व्रियतां भवतावरः ४ ॥ राजोवाच ॥
अपुत्रस्य सुतो मेऽस्तु सर्व्व शस्त्र भृतांवरः सदा चाव्याहतैश्वर्य्यो धर्म्मज्ञहमवित्तज्ञः ५ मार्कण्डेय
उवाच तथेति चोक्तः शक्रेण राजा प्राप्त मनोरथः प्रजाः पालयितुं भूप आजगाम निजंपुरं ६ तत्रास्य
कुर्व्वतो यज्ञं सम्यक् पालयतः प्रजाः अजायत सुतो विप्र तदा शक्र प्रसादतः ७ तस्य नाम पिता
चक्रे बलाश्व इति भूपतिः अस्त्र ग्राममशेषञ्च ग्राहयामास तं सुतं ८ पितर्य्युपरते विप्र सोऽधि-
राज्ये स्थितो नृपः स बलाश्वो वशं निन्ये भुवि सर्व्व महीक्षितः ९ करञ्च दायया मास सार ग्रहणा पू-
र्व्वकं स सर्व्व भूमिपान् राजा पालयामास च प्रजाः १० अथाखिलनरेन्द्रास्ते दायादास्तस्य दुर्मदाः॥

न चाभ्युत्थाय सततं ते चास्मै प्रददुः करान् ११ व्युत्थिताः स्वेषु राष्ट्रेषु न सन्तोष परास्ततः भुवं तस्य।
नरेन्द्रस्य जगृहुस्ते नराधिपाः १२ स गृहीत्वास्वकं राज्यं पृथिवीशो बलान्मुने तस्थौ स्वनगरे भूपे विरो
धो बहुभिः हतः १३ समेत्य सुमहावीर्य्याः ससाधन धनास्ततः रुरुधुस्ते महीपालं पुरे तत्र नरेश्वराः
१४ पुररोधेन तेनाथ कुपितः स महीपतिः स्वल्पकोशोऽल्पदण्डश्च वैलक्ष्यं परमं गतः १५ अपश्य
मानः शरणं सबलो द्विजसत्तम करौ मुखाग्रतः हृत्वानि शश्वासातिमानसः १६ ततोऽस्य हस्त।
विरवानुखानिलसमाहताः निजग्मुः शतशो योधारथनागतुरङ्गमाः १७ ततः स्तेन तत्सर्वं।
नगरं तस्य भूपतेः व्याप्तमासीद्बलौघेन सारेणात्ति बलान्मुने १८ अथ सोऽतिबलौघेन महता तेन
सम्भृतः निर्गम्य नगरात्तस्मात्तान् विजिग्ये नराधिपः १९ जित्वा च वशमानीय चकार करदान् पुनः॥
यथा पूर्व्वं महामाया महाभागो नरेश्वरः २० धुनयोः करयोर्जज्ञे यतस्तस्यारिहा ह्हं बलं करन्धमः।
२८० स्तस्मात् स बलाग्रोऽभिधीयते २१ स धर्म्मात्मा महात्मा च सैमैत्रः सर्व्वजन्तुषु करन्धमोऽभवद्भू
पस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः २२ सम्प्राप्तस्य परामार्त्ति दत्तावरि विनाशनं बलन्दं मेरा चाक्षिप्तमभ्युपे
त्य स्वयं नृपं २३ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे करन्धम चरितं समाप्तं १२२ मार्कण्डेय उवाच वीर्य्यचं
न्द्र सुता सुभूर्व्वीरा नाम शुभव्रता स्वयम्बरे सा जगृहे महाराजं करन्धमं १ तस्यां पुत्रं स राजेन्द्रो जनया
मास वीर्य्यवान् अवीक्षित मितिख्यातिं सुयेतं जगती तले २ जाते तस्मिन् सुते राजा सदैव ज्ञान पृच्छ
त कच्चित् प्रशस्त नक्षत्रे शस्त लग्ने सुतो मम ३ कच्चिच्चालोकितं जन्म मम पुत्रस्य शोभनैः ग्रहैः क
च्चिन्न दुष्टानां ग्रहाणां दृक्पथं गतं ४ इत्युक्तास्तेन दैवज्ञास्ते सूचुर्न्नृपतिं ततः शस्ते मुहूर्त्ते नक्षत्रे लग्ने
चैव सुतस्तव ५ समुत्पन्नो महावीर्य्यो महाभागो महाबलः भविष्यति महाराज महाराजस्तवात्मजः
६ अवेक्षते सेस्वाचार्य्यगुरुः शुक्रश्च सत्तमः सोमश्चतुर्थस्तनयं तवैनं समवेक्षत ७ उपान्त संस्थितश्चैव।
सोमपुत्रोऽप्यरक्षत नावेक्षते मंसविता न भौमो न शनैश्चरः ८ तव पुत्रं महाराज धन्योऽयं तनयस्तव॥

مارکنڈیو

सर्व्व कल्याण सम्पत्ति समवेतो भविष्यति ९ मार्कण्डेय उवाच इति दैवज्ञ वचनं निशम्य वसुधाधिपः हर्ष
पूर्ण मनाः प्राह निज स्थान गतस्तदा १० अवैक्षते मन्देवानां गुरुः सोमसुतो बुधः नावैक्षतेन सादित्यो नार्क
सूनुर्न भूमिजः ११ अवैक्षतेतिय त्प्रोक्तं भवद्भिर्बहुशो वचः अवीक्षितेति तेनास्य ख्यातं नाम भविष्यति
१२ मार्कण्डेय उवाच अवीक्षितः सुतस्तस्य वेद वेदाङ्ग पारगः अस्त्रग्राममशेषं स कण्वपुत्राद्यथाग्रही
त् १३ स रूपेणाति भिषजौ देवानां पार्थिवात्मजः बुद्ध्या वाचस्पतिं कान्त्या शशाङ्कं तेजसा रविं ॥ १४ ॥
धैर्य्येणाब्धिं तथोर्व्वीञ्च सहिष्णुत्वेन वीर्य्यवान् शौर्य्येणान समस्तस्य कश्चिदासीन्महात्मनः १५ स्वय-
म्वरे तञ्ज गृहे हेम धर्म्मात्मजा वरा सुदेव तनया गौरी सुभद्रा बलिनः सुता १६ लीलावती वीरसुता वीरभद्र
सुता निभा भीमात्मजा मान्यवती दम्भ पुत्री कुमुद्वती १७ याश्चैवन्नाभिनन्दन्ति स्वयम्बर कृतक्षणाः॥
ताश्चापि सबला वीरो जग्राह नृपतेः सुतः १८ निराकृत्य नृपान् सर्व्वांस्तासां पितृकुलानि च स्वकं हि
४८१ वीर्य्य माश्रित्य बलवान् स बलोद्धतः १९ एकदा तु विशालस्य वैदिशाधिपतेः सुतां वैशालिनीं स सुदतीं
स्वयम्बर कृतक्षणां २० परिभूयाखिलान् भूपान् स्वेच्छया न वृतस्तया बलाज्जग्राह विप्रर्षे यथान्या
बलगर्व्वितः २१ ततस्ते भूभृतः सर्व्वे बहुशस्तेन मानिना निराकृताः सुनिर्व्विस्म शोचुरन्योन्य माकुलाः
२२ समेतां ललनामेतामेकस्माद्बल शालिनां बहूनामेक वर्णानां जन्म धिग्वो महीभृतां २३ क्षत्रियो-
यः क्षतत्राणं वध्यमानस्य दुर्म्मदैः करोति तस्य तन्नाम वृथैवान्ये हि बिभ्रति २४ आत्मनोऽपि क्षतत्रा-
णं दुष्टा दस्मात् कुर्व्वतां भवतां क्षत्रियकुले जातानां कीदृशी मतिः २५ उच्चार्य्यते स्तुतियाञ्च सूत
मागध वन्दिभिः सा सत्या मा वृथा वीरा भवत्वरि विनाशनात् २६ चरतां सा वृथैवेह भूपाश्चारैर्दि
गन्तरैः पौरुषा अयिताः सर्व्वे विशिष्ट कुलसम्भवाः २७ विभेति कोन मरणात् को युद्धेन विनाऽमरः
विचिन्त्यैतन्न हातव्यं पौरुषं शस्त्र वृत्तिभिः २८ एतन्निशम्यते भूपा विस्पष्टामर्ष पूरिताः ऊचुः पर-
मार्कण्ड स्परं सर्व्वे समुत्तस्थुश्च सायुधाः २९ केचिद्रथानारुरुहुः केचिन्नागांस्तथा हयान् अन्येऽमर्ष पराधीना

त्त सुपेताः परातयः ३० इति श्री मार्कण्डेय पुराणे ऽवीक्षित चरिते १२३ मार्कण्डेय उवाच इति
संग्राम सज्जास्ते भूपा नृप सुतास्तथा निराकृताः सुबहुशस्तत्काल ज्याप्य वीक्षितः १ ततो ऽभूत् संग्रा-
मस्तस्य तैः सह दारुणः एकस्य बहुभि र्भूपैर् भूप पुत्र वरे मुने २ ते ऽसि शक्ति गदा बाण पाणा यत्तं सु-
दुर्मदाः अभिमन्तो युयुधिरे तैः समस्तैर सावधि ३ सतान् शरशतैः क्रुद्धो विभेद नृप नन्दनः कृतास्त्रो
बलवान् बाणै स्तेच तं विभिदुः शितैः ४ कस्य चिच्चिच्छेद बाहु मन्यस्य च शिरोधरं हृदि विव्याध चै-
वान्य मन्यं वक्षस्य ताडयत् ५ कराञ्चिच्छेद कर्णिणा स्तुरगस्य तथा शिरः तथान्ये बान्तरथे वाश्वान यस्या
न्यस्य सारथिं ६ बाणानापतत श्चक्रे द्विधा बाणौ स्तथा द्विधां चिच्छेदान्यस्य खड्गञ्च धनुरन्यस्य लाघ
वात् ७ तनुत्रे ऽपहृते तेन ननाशान्यो नृपात्मजः अवीक्षिता हत श्चान्यः पदातिः भग्न हौरणः ॥ ८ ॥
इत्या कुली कृते तस्मिन् समग्रे राज मण्डले तस्थुः सप्त शता वीराः ... हत निरुद्यमाः ९ आभिजा-
२८२ त्य वयः शौर्य्य वीर्य्य लज्जा समन्विताः निर्ज्जिते सकले सैन्ये पलायन परायणे १० तैः समेत्य मही-
पालैः सतु पुत्रो मही भृतः युयुधे धर्म्म युद्धेन तेन तेनाति कोपितः ११ विच्छिन्न यन्त्र कवचान् स तानपि
महाबलः कर्त्तव्य वस्थितस्ते च ततः क्रुद्धा महा मुने १२ धर्म्म मुत्सृज्य युयुधुर्युध्यमानेन धर्म्मतः नरेन्द्र
पुत्राः प्रस्वेद जल क्लिन्नाननाः समं १३ विव्याध कश्चि द्बाणौघैः कश्चि च्चिच्छेद कार्म्मुकं ध्वजमस्याप-
रो बाणौ श्छित्वा भूमाव पातयत् १४ जघ्नुरन्ये तथैवाश्वान् बभञ्जु श्चापरे रथं गदापातेनाथ वान्ये बाणै-
पृष्ठम ताडयत् १५ छिन्ने धनुषि स क्रोधः स तदा नृपतेः सुतः जग्राहासिं तथा चर्म तदप्यन्येन पातितं ॥
१६ छिन्नासि चर्म्मा जग्राह स गदां गदिनांवरः तामप्यन्यः क्षुरप्रेण चिच्छेद कृत हस्तवत् १७ अन्ये शर
सहस्रेण शते नान्ये नराधिपाः विभिदुः कौरवी कृत्य धर्म्म युद्ध पराङ्मुखाः १८ स विह्वलः पपातो-
र्व्यामेको बहुभिरर्दितः राज पुत्रो महा भागो बबन्धुस्ते च तं ततः १९ तम धर्म्मेण ते सर्व्वे गृहीत्वा नृपतेः
سुتं विशालेन समं राज्ञा वैदिशं विविशुः पुरं २० हृष्टाः प्रमुदिता बद्ध मादाय नृपात्मजं स्वयम्वरा-

مارکنڈی پوران

च सा कन्यान्यस्ता तेन ततः पुरः २१ पुनः पुनश्चापि प्रोक्ता तथापि च पुरोधसा आलम्ब्यतामिति वरो यस्ते
राजपुत्रोचते २२ यदा सामानिनी कश्चिन्न जग्राह वरं मुने तदा पप्रच्छ दैवज्ञं विवाहार्थं नरेश्वरः ॥ २३ ॥
विशिष्टतरमेतस्या विवाहाय दिनं वद अद्यैतदीदृक् संजातं युद्धं विघ्नाय यादृकं २४ मार्कण्डेय उवाच
इति पृष्टो नरेन्द्रेण स दैवज्ञो विमृश्य तत् दुर्मना प्राह विज्ञात परमार्थो महीपतिं २५ भविष्यन्त्यपराणी-
ह दिनानि पृथिवीपते प्रशस्तलग्नयुक्तानि शोभनान्यचिरेण च २६ करिष्यति विवाहार्थं तेषु प्राप्ते
युमानद अलमेतेन यत्रार्थे महाविघ्न उपस्थितः २७ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे ऽवीक्षित्त चरित्ते १२४
मार्कण्डेय उवाच ततः शुश्राव तं बद्धं तनयं स करन्धमः तस्य पत्नी तथा वीरा अन्ये चापि महीभृत ॥१॥
तम धर्म्मेण तनयं बद्धं श्रुत्वा महीपतिः समस्तैः पृथिवीपालैश्चिरन्दध्यौ महामुने २ केचिद्रूचुर्मही-
पाला वध्याः सर्व्वे महीभृतः यैरेकः संयुगे बद्धः समस्तैस्तैर धर्मतः ३ युज्यतां वाहिनी शीघ्रमूचुरन्ये ऽ-
१८३ किमास्यते विशालो वध्यतां दुष्टस्तत्रये ऽन्ये समागताः ४ अन्ये तथोचुर्धर्म्मो ऽत्र त्यक्तः पूर्व्वं महीक्षिते
अन्यायेन बलाद्येन गृहीता तम वाञ्छती ५ स्वयम्बरे स्व शेषेषु तेन राजसुतास्तदा खली कृतास्ततः स-
र्व्वैः समेत्य स बद्धो कृतः ६ तेषामेतद्वचः श्रुत्वा वीरा वीर प्रजावती वीरगोत्र समुद्भूता वीरपत्नी प्रहर्षि-
ताः ७ उवाच भर्तुः प्रत्यक्षमन्येषाञ्च महीक्षितां भद्रं कृतं भद्र पुत्रा मम पुत्रेण पार्थिवाः ८ गृहीत्वा
यद्बलात् कन्या जित्वा सर्व्वे महीक्षितः तदर्थं युध्यमानो ऽयं युद्ध एकोन धर्म्मतः ९ तदप्यसत्सुतस्या
ज्ञो मन्ये नापचयप्रदं एतदेव हि पौरुष्यं यद धर्म्मवशान्नरः १० नीतिं न गणयत्येवं जिघांसुरिव केशरी
स्वयम्वराय विन्यस्ता मम पुत्रेण कन्यकाः ११ बह्वी गृहीता भूपानां पश्यतामति मानिनां क्षत्रिय
कुले जन्म कथाञ्चा हीन सेविता १२ बलादेव समादत्ते क्षत्रियो बलिनां पुरः लोह शृङ्खलबद्धा वानयशे
यान्ति कातराः १३ प्रसह्यकारिणो यान्ति राजानो धर्म्मशालिनः तदलन्दौर्मनस्येनं श्लाघ्यमेवास्य ऽ-
ارکنڈے پران बन्धनं १४ युष्माकमप्यायुधानामङ्ग भूर्द्धसुपातनं हत्वैव पृथिवीशानां पृथ्वी पुत्रादिकं वसु १५ मार्ग्यो

मा॰पु॰ चार्य्ये निमित्तानि ततो यातानि गौरवं तत्त्वय्यं तारणाया सुस्वन्दनान्य चिरो हत २६ सञ्जो कुरुतना
२७४ गाश्रवमचिरेण ससारथिं मन्यध्वं किं मही पाले बहुभिः सह विग्रहं २७ प्रभूता एव तोयाय भूरस्या-
ल्परणो क्रियाः कस्य नाल्पेषु सामर्थ्यं नरेन्द्रादिषु जायते २८ येभ्यो न विद्यते भीतिर्हन्तुं युष्मादृशा-
न्मुने व्याप्त लोकान् समस्तान् यो ह्यभिभूय यतोनरः व्यरोचते निस्तूरः सततं सोऽत्र दिवाकरः ॥ २९ ॥
मार्कण्डेय उवाच इत्थं सुहृद्भिर्वितो राजाऽनया पत्न्या करन्धमः चकार सर्वलोकोग्रो हन्तुं युष्मादृशा-
न्मुने २० ततस्तस्य समं भूपे विशालेन च सङ्गरः बभूव बहु युद्धस्य तेर श्रेष्ठे महामुने २१ दिनत्रयम
भूद्युद्धं तेन राज्ञा समं तदा करन्धमेन भूपानां विशालस्यानुकुर्वतां २२ यदा पराजयप्राये तस्य सर्व-
भूपमण्डलं तदा विशालोऽर्घ्यकरः करन्धममुपास्थितः २३ करन्धमोऽपि सम्प्रीत्या तेन राज्ञाभि
पूजितः विमुक्तो तनये तत्र निशां तां सुखमावसत् २४ तस्य कन्या सुपादाय विशाले समुपस्थिते ॥
१८४ अवीक्षित प्राह विप्रर्षे विवाहार्थे पितुः पुरः २५ नाहमेतां गृहीष्यामि न चान्यां योषितं नृपः परैर्य-
स्या निरक्षिन्त्याः संग्रामेऽहं पराजितः २६ अन्यस्मै सं प्रयच्छेमामियञ्चान्यं वरोत्तुलं अखण्डित-
यशो वीर्य्योयः परैर्नोपमानितः २७ परैः पराजितोऽहं यत्कातरेयं यथाऽबला किं मत्र मानुषत्वं
मेन तस्या मम चान्तरं २८ स्वतन्त्रता मनुष्याणां परतन्त्रा सदाऽबला नरोऽपि परतन्त्रो यस्तस्य-
को हृदनुष्यता २९ सोऽहमस्या मुखं भूयो हृष्टं दर्शयिता कथं योऽहमस्याः पुरो भूमौ परैर्भूपैः खि-
लीकृतः ३० इत्युक्ते तेन तनया सुवाच जगतीपतिः श्रुतं ते वचनं वत्से वदतोऽस्य महात्मनः ३१ वर
यान्यं पतिं यत्र मनस्ते रमते शुभे वयं वा तं प्रयच्छामो यस्मिंस्ते स्निग्ध वाहना एतयोर्द्वयोरेकमातिष्ठ मार्गयोः
तु चिराननं ३२ कन्योवाच पराजितोऽयं बहुभिर्न सम्यक् सम्यगाहरन् संग्रामे तद्धि यो वीर्य्ये हानिकारि
णी पार्थिव ३३ एको बहूनां युद्धाय गतानामिव केशरी यत्तांस्थितः परं शौर्य्यं तेनास्य प्रकटीकृतं ॥ ३४ ॥
मारकंडे पुरान न केवलं मये तस्थौ युद्धेनेऽप्यविलाञ्जिताः बहवो तेन यत्नेन विक्रमोऽपि प्रकाशितः ३५ शौर्य्यं विक्रम-

संयुक्त मिमं सर्व्वं मही क्षितः धर्म्मयुद्धम धर्म्मेण जितवन्तोऽन्तकास्त्वया ३६ नचापि रूपमात्रेऽहं लोभम
स्वगता पितः शौर्य्यं विक्रम धैर्य्याणि हरन्त्यस्य मनो मम ३७ तत्किमुक्तेन बहुना याच्यतां मत्कृते नृ-
पः त्वया महानुभावोऽयं नान्यो मे भविता पतिः ३८ विशाल उवाच राजपुत्र सुता प्राह मम ते तच्छोभनं
वचः एवम्भैव त्वया तुल्यः कुमारो न मही तले ३९ अवि सञ्चारिते शौर्य्ये मतीव च पराक्रमः पावया
स्त्व कुलं वीर दुहितुर्मे परिग्रहात् ४० राजपुत्र उवाच नाहमेतां गृहीष्यामि न चान्यां योषितं नृप आत्म
न्ये वहिमे बुद्धिः स्त्री मयी मनुजेश्वर ४१ मार्कण्डेय उवाच ततः करन्धमः प्राह पुत्रेयं गृह्यतां त्वया वि-
शाल तनया सुभ्रूस्त्वयि हार्दवती दृढं ४२ राजपुत्र उवाच नाज्ञाभङ्गः कदाचित्ते कृत पूर्व्वो मया प्रभो ॥
आज्ञापयाद्य मां तात यथाज्ञां करवाणि ते ४३ मार्कण्डेय उवाच अत्यन्त निश्चितमतौ तस्मिन्राजसुते स-
ती तामुवाच विशालोऽपि व्याकुली कृत मानसः ४४ निवर्त्यतां मनः पुत्रि एतस्माच्च प्रयोजनात् अन्यं
२८८ वरय भर्त्तारं सन्त्यनेके नृपात्मजाः ४५ कन्योवाच वरं हरणोम्यहं तात ममैष यदि नेच्छति तपसोऽन्यो
न मे भर्त्ता जन्मन्यस्मिन् भविष्यति ४६ मार्कण्डेय उवाच ततः करन्धमो राजा विशालेन समं मुदा स्थि-
त्वा दिनत्रयं तत्र निजमभ्याययौ पुरं ४७ अवीक्षितोऽपि तेनैव पित्राऽन्यैश्च नराधिपैः निदर्शनैः पुरावृत्तैः
सान्त्वितोऽभ्यागमत्पुरं ४८ सापि कन्या वनं गत्वा निसृष्टा निजबान्धवैः तपस्तेपे निराहारा वैराग्ये पर-
मास्थिता ४९ निराहारा यदा सा तु मासत्रयमवस्थिता सम्प्राप परमामार्त्तिं कृशा धमनि सन्तता ॥ ५०॥
मन्दोत्साहातितन्वङ्गी मुमूर्षुरपि बालिका देहत्यागाय सा चक्रे तदा बुद्धिं नृपात्मजा ५१ आत्म त्या-
गाय तां ज्ञात्वा कृत बुद्धिं सुरास्ततः समेत्य प्रेषयामासुर्देवदूतं न्तदन्तिके ५२ समुपेत्य सुतां प्राह दू-
तोऽहं पार्थिवात्मजे प्रेषितस्त्रिदशैस्तुभ्यं यत्कार्य्यं तन्निशामय ५३ न भवत्या परित्याज्यं शरीरं
मति दुर्लभं त्वं भविष्यसि कल्याणि जननी चक्रवर्त्तिनः ५४ पुत्रेण च महाभागे भोक्ष्यस्यानिहतारि
णा अव्याहताज्ञेन चिरं सप्तद्वीपवती मही ५५ हन्तव्यस्तेन तक्रजिद्देवानां पुरतोरिपुः अयः शङ्कु॰

مارکنڈے پوران

स्तया क्रूरो धर्म्मस्त्याज्यस्ततः प्रजाः ५६ परिपालनीयमखिलं चातुर्वर्ण्यं स्वधर्मतः हन्तव्यास्स्व-
धर्म्मेच्छायै चान्ये दुष्टचेष्टिताः ५७ यष्टव्यं विविधैर्यज्ञैः समाप्तवरदक्षिणैः वाजिमेधादिभिर्भद्रे !
बहुसहस्रैश्च संख्यया ५८ मार्कण्डेय उवाच तं दृष्ट्वा साऽन्तरिक्षस्थं दिव्यस्रगनुलेपनं देवदूतमु-
वाचेदं राजपुत्री ततो मृदु ५९ सत्यं त्वमागतः स्वर्गाद्देवदूतो न संशयः किन्तु भर्त्रा विना पुत्रः सकथं
मे भविष्यति ६० अवीक्षितं मृते भर्त्ता मम नान्योऽत्र जन्मनि भवितेति प्रतिज्ञातं मयैतत्सन्निधौ पि-
तुः ६१ स चैनेच्छति मां भोक्तुं मत्पित्रा जनकेन च करन्धमेनाथ सम्यक् याचितश्च मया तथा ॥ ६२ ॥
देवदूत उवाच किमनेन महाभागे बहुनोक्तेन ते सुतः समुत्पत्स्यति मात्याक्षीस्त्वमात्मानमधर्मतः
६३ अत्रैव कानने तिष्ठ तनुं क्षीणाङ्गपोषय तपःप्रभावादेतत्ते सर्व्वं साधु भविष्यति ६४ मार्कण्डेय
उवाच इत्युक्त्वा देवदूतोऽसौ यथागतमगच्छत चकारानुदिनं सुभ्रूः साप्यात्मतनुपोषणं ६५ इति

۱۲۶ श्री मार्कण्डेय पुराणेऽवीक्षितचरिते १२५ मार्कण्डेय उवाच अथ सावीक्षितो माता वीरा वीरप्रजाव-
ती पुराऽयेऽहनि समाहूय प्राह पुत्रमवीक्षितं १ अत्राहमभ्यनुज्ञाता तव पित्रा महात्मना उपवासं करि-
ष्यामि दुष्करोऽयं किमिच्छकः २ स चायत्तस्तव पितुस्त्वया साध्योमयापि च प्रतिज्ञातस्त्वया पुत्र ततस्त
त्वयतास्यहं ३ इच्छयाऽर्द्धं महाकोशात्तव दास्याम्यहं पितुः धनन्ते पितुरायत्तमनुज्ञाताऽस्मि तेन च ॥
४ क्लेशसाध्यो महायत्नसाध्योऽपि श्रेयान्नाविष्यति साध्यो भवेद्वा यदि ते कश्चिद्बलपराक्रमे ५ सतेऽसाध्यो
ह्यन्यथा वा दुःखसाध्यो भविष्यति तत्त्वं प्रतिज्ञां कुरुषे यदि पुत्रात्र चैव ते तदेतदहमावाप्स्ये कथ्यतां
धन्यतं तव ६ वित्ते मे पितुरायत्तमासमित्वं न तत्त्वयै यन्मच्छरीरनिष्पाद्यं तत्करिष्येऽत्र योदितं ७ कि
मिच्छकं व्रतं मातर्निश्चिन्ता भव निर्व्यथा राज्ञा पित्राऽभ्यनुज्ञातं यदि वित्ते प्रवेशो मे ८ मार्कण्डेय
उवाच ततः सा राजमहिषी तद्व्रतं सम्यु पोषिता यथोक्तासाऽकरोत्पूजां राजराजस्य संयता ॥ ९ ॥
निधीनामष्टशेषाणां निधिपालगणस्य च लक्ष्म्याश्च परया भक्त्या यतवाक्कायमानसा १० विविक्ते

तु गृहस्थोऽयमथ राजा करन्धमः आसीन उक्तः सचिवैर्नीतिशास्त्रविशारदैः ११ सचिवा ऊचुः राजन्
वयः परिणतन्ते वै न च्छामत्तो महीं शास्ति तनयोऽवीक्षित्त्यक्तदारपरिग्रहः १२ अपुत्रः स्वर्गते निशं।
यदा भूप गमिष्यसि तदारिपक्षः पृथिवीं निश्चितं तव यास्यति १३ वंशक्षयस्ते भविता पितृपिण्डोद-
कक्षयः एतन्महत्ते विरतं क्रियाहान्या भविष्यति १४ तस्मात् कुरु तथा भूप यथा ते तनयः पुनः करोति
सततं बुद्धिं पितृणामुपकारिणीं १५ मार्कण्डेय उवाच एतस्मिन्नन्तरे शब्दं शुश्राव जगतीपतिः ॥
पुरोहितस्य वीरायागदतोऽप्यर्थिनं प्रति १६ कः किमिच्छति दुःसाध्यं कस्य किं साध्यतामिति करन्धम
स्य महिषी किमिच्छकमुपोषिता १७ राजपुत्रोऽप्यवीक्षित्तु श्रुत्वा पौरोहितं वचः प्रत्युवाचार्थिनः स-
र्व्वान् राजद्वारमुपागतान् १८ मया साध्यं शरीरेण यस्य किञ्चिद्ब्रवीतु सः मम माता महाभागा किमि-
च्छकमुपोषिता १९ शृण्वन्तु मेऽर्थिनः सर्व्वे प्रतिज्ञातं मया तदा किमिच्छथ ददाम्येष क्रीयमाणे कि-
१८८ मिच्छके २० मार्कण्डेय उवाच ततो राजा निशम्यैतद्वाक्यं पुत्रमुखाच्च्युतं समुत्पत्याब्रवीत् पुत्र मह्यम-
र्थी प्रयच्छ मे २१ अवीक्षिदुवाच दातव्यं यन्मया तात भवते तद्ब्रवीहि मां कर्त्तव्यं दुष्करं वा ते साध्यं।
दुःसाध्यमेव वा २२ राजोवाच यदि सत्यप्रतिज्ञस्त्वं ददासि च किमिच्छकं पौत्रस्य दर्शय मुखं म-
मोत्सङ्गगतस्य तत् २३ अवीक्षिदुवाच अहन्त्वेकस्तनयो ब्रह्मचर्य्यञ्च मे नृप न मे पुत्रोऽस्ति।
पौत्रस्य दर्शयामि कथं मुखं २४ राजोवाच पापाय ब्रह्मचर्य्यन्ते यदिदं धार्य्यते त्वया तस्मात् त्वं।
मोचयात्मानं मम पौत्रञ्च दर्शय २५ अवीक्षिदुवाच विषमस्या महाराज यदल्यं तत् समादिश ॥
वैराग्येण मया त्यक्तः स्त्रीसम्भोगस्तथा त्वसौ २६ राजोवाच बहुभिर्युध्यमानानां दृष्टो वै वैरिणां जयः
तत्रापि यदि वैराग्यमुपैषि तद पण्डितः २७ किं वानो बहुनोक्तेन ब्रह्मचर्य्यं परित्यज मातुस्त्व मिच्छ-
यावत्कं पौत्रस्य मम दर्शय २८ मार्कण्डेय उवाच यदा स बहुभिस्तेन प्रोक्तः पुत्रेण पार्थिवः नान्यत्
प्रार्थयते किञ्चित् तदा पुत्रोऽब्रवीत् पुनः २९ दत्त्वा किमिच्छकं तुभ्यं प्राप्तो हं तात संकटं तत्कारिष्ये।

मा०पु० सि निर्लज्जो भूयो दारपरिग्रहे ३० स्त्रियः समक्षं विजितः पतितो धरणीतले त्वं पतिर्भविता भूयस्त्वेतेत्तद
२२८ ति दुष्करं ३१ तथापि किं करोम्येष सत्यपाशवशङ्गतः करिष्यामि यथात्थ त्वं भुज्यतां निजशासनं ॥ ३२॥
इति श्रीमार्कण्डेयपुराणेऽवीक्षितचरिते सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः १२७ मार्कण्डेय उवाच ॥
कदाचिद्राजपुत्रोऽसौ मृगयामचरद्वने मृगान्विध्यन्वराहांश्च शार्दूलादींश्च दंष्ट्रिणः १ शुश्राव सहसा
शब्दं त्राहि त्राहीति घोषितः विक्रोशन्त्याः सुबहुशो भयगद्गदमुच्चकैः २ माभैर्माभैरिति वदन् राजपुत्रः
सवेगितः चोदयामास तुरगं यतः शब्दः समागतः ३ ततश्च सापि चुक्रोश कन्यका विजने वने गृहीता
दनुपुत्रेण दृढकेशेन मानिनी ४ करन्धमसुतस्याहं भार्य्या चाहमवीक्षितः हरत्यनार्य्यो विपिने पृथिवी
शस्य धीमतः ५ यस्य सर्व्वे महीपालास्तथा गन्धर्व्वगुह्यकाः नमस्थाः पुरः स्थातुं तस्य भार्य्या हृता
स्म्यहं ६ यस्य मृत्योरिव क्रोधः शक्रस्येव पराक्रमः करन्धमसुतस्येष तातस्य भार्य्या हृतास्म्यहं ७ मार्क-
४८० ण्डेय उवाच इत्याकर्ण्य महीपालतनयः सशरासनो चिन्तयामास किमिदं मम भार्य्यात्र कानने ॥
मायेयं रक्षसां नूनं दुष्टानां काननौकसां अथवा गत एवाहं सर्व्वं वेत्स्यामि कारणं ९ त्वरितः स ततो ग-
त्वा ददर्शाति मनोरमां कानने कन्यकामेकां सर्व्वालङ्कारभूषितां १० गृहीतां दनुपुत्रेण दृढकेशेन द-
ण्डिना त्राहि त्राहीति करुणं विक्रोशन्तीं पुनः पुनः ११ माभैरिति स तामाह हतोऽस्मीति च तं वदन् शा
सती मां महीं दुष्टः को भूपेऽत्र करन्धमे १२ यस्य प्रतापावनता भुवि सर्व्वे महीक्षितः ततस्समागतं दृष्ट्वा
गृहीतवरकार्मुकं १३ मां त्राहीत्याह तन्वङ्गी हृतास्म्येषेति चासकृत् राज्ञः करन्धमस्याहं स्नुषा भार्य्या
प्यवीक्षितः हृतास्म्येतेन दुष्टेन सनाथा नाथवद्वने १४ मार्कण्डेय उवाच ततो विमृश्येव कथमवीक्षि
तस्सतथोदितं कथमेषा हि मे भार्य्या स्नुषा तातस्य वा कथं १५ अथवा मोचयाम्येतां तन्वीं वेत्स्यामि तत्त
पुनः क्षत्रियैर्धार्य्यते शस्त्रमार्तानां त्राणकारणात् १६ ततः क्रुद्धोऽब्रवीद्वीरो दानवं तं सुदुर्मतिं जी-
مارکنڈے پوران वन् गच्छ विमुञ्चैनामन्यथा न भविष्यसि १७ ततः स तां विहायोच्चैर्दण्डमुत्क्षिप्य दानवः समभ्यधाव

त्सो ऽप्येनं शरवर्षैर्वा किरन् १८ मर्माघ्नं मार्गणो बाणौघे दानवो ऽति मदान्वितः राजपुत्राय चिक्षेपस्तडं
शङ्कु शता हन्तं १९ तमापतन्तं चिच्छेद शरैर्भूपसुतस्ततः सो ऽप्यासमन्नं गृहीत्वोग्रं इन्द्रमसाजौ व्यवस्थि
तः २० सृजतः शरवर्षाणि तं चिक्षेप ततो द्रुमं सच तस्मिन् लग्न चक्रे भल्लैः कार्मुक प्रेषितैः २१ ततश्
चिक्षेप च शिलां राजपुत्राय दानवः सापि मोघा पपातोर्व्यां मुक्ता तेन लाघवात् २२ राजपुत्राय
कुपितो यद्यच्चिक्षेप दानवः तत्तच्चिच्छेद बाणौघैर्भूभृत्सूनुः सलीलया २३ ततो विच्छिन्नदण्डो
ऽसौ विच्छिन्नसकलायुधः मुष्टिमुद्यम्य स क्रोधो राजपुत्रमधावत २४ तस्यापतत एवासौ करन्धमसु
तः शिरः छित्त्वा वर्त्त सपत्रेण पातयामास वै भुवि २५ तस्मिन् विनिहते दैवे दानवे दुष्टचेष्टिते करन्ध
मसुतः सर्वैः साधु साध्विति भाषितः २६ वरं वृणीष्वेति तदा देवैरुक्तो नृपात्मजः वव्रे पुत्रं महावीर्यं
पितुः प्रियचिकीर्षया २७ देवा ऊचुः भविष्यति हि ते पुत्रश्चक्रवर्त्ती महाबलः अस्यामेव हि कन्यायां
२८१ मोक्षिता यां त्वया ऽनघ २८ राजपुत्र उवाच पित्राहं सत्यपाशेन बद्ध इच्छाम्यहं सुतां राजभिर्निर्जि
तेनाजौ त्यक्तो मे दारसंग्रहः २९ साच मे याचती त्यक्ता विशालनृपतेः सुता तयाच सत्कृते त्यक्तो मा
मृते नरसङ्गमः ३० तत्कथं तामपास्याद्य विशालतनयामहं नृशंसात्मा करिष्यामि अन्यनारीपरि-
ग्रहं ३१ देवा ऊचुः इयमेव हि ते भार्या श्लाघ्यते यात्वया सदा विशालस्य सुता सुभ्रूस्त्वत्कृते याश्रि
ता तपः ३२ तस्यामुत्पत्स्यते वीरः सप्तद्वीपप्रसाधकः यष्टायज्ञसहस्राणां चक्रवर्त्ती सुतस्तव ॥ ३३॥
मार्कण्डेय उवाच इत्युक्त्वा गौर्ययुर्देवाः करन्धमसुतं द्विज सोऽप्याहतां तदा पत्नीं कथ्यतां भीरु किं
त्विदं ३४ सा चास्मै कथयामास त्यक्ताहं भवता यदा त्यक्त्वा बन्धुजनाश्रयं निर्वेदात् समुपागता ॥ ३५॥
तत्राहं तपसा वीर क्षीणप्रायं कलेवरं त्यक्तुकामा समभ्येत्य देवदूतेन वारिता ३६ भविष्यति च पुत्रस्ते
चक्रवर्त्ती महाबलः प्रीणयिष्यति यो देवान् असुरांश्च हनिष्यति ३७ इति देवाज्ञया तेन देवदूतेन वारिता
مارکنڈے پوران न संत्यक्तवती देहं त्वत्सङ्गमनोरथा ३८ परश्वश्च महाभाग स्नातुं गङ्गाह्रदं गता अवतीर्णा विकृष्टा।

स्मिन्वद्ध नागेन केनचित् ३९ ततोऽस्मान्नीता तेन तत्र च मे सुतं नागाः सहस्रशास्तस्थुर्नागपत्न्यः कु-
मारकाः ४० तुष्टुवुर्मां समभ्येत्य मामन्ये ऽभूतयंस्तथा यथाचिरेण विनयं नागा मामङ्गनास्तथा ॥ ४१ ॥
प्रसादं कुरु सर्व्वेषां त्वमस्माकं सुतस्त्वया अपराधमुपेतानां संनिवार्य्यो वधोन्मुखः ४२ अपराधं करि-
ष्यन्ति त्व त्सुतस्यानिलाशनाः तन्निमित्तं निवार्य्यो ऽसौ प्रसादः क्रियतामिति ४३ तथेति च मया ऽ
प्रोक्ते दिव्यैः पाताल भूषणैः भूषिताहं तथा पुष्पैर्गन्धवासोभिरुत्तमैः ४४ समानीता तथा लोकमि
मन्ते नानिलाशिना पुरा यथा कान्तिमती भूर्व्वद्रूपशालिनी ४५ इति रूपवतीं दृष्ट्वा सर्व्वालङ्कार
भूषितां जग्राह दृढ केशो ऽयं हर्त्तुकामः सुदुर्मतिः ४६ गुप्ता ह्याहुवले नाहं राजपुत्र विमोक्षिता तत्प्र
सीद महाबाहो मां प्रतीच्छत्वयासमः भूलोके राजपुत्रो ऽन्यो नास्ति सत्यं ब्रवीम्यहं ४७ इति श्री मार्क-
ण्डेय पुराणे ऽवीक्षित चरिते १२७ मार्कण्डेय उवाच इति तस्या वचः श्रुत्वा स्मृत्वा पितृवचः शुभं ॥

१०० किमिच्छकप्रतिज्ञा ते यदुक्तं तेन भूभृता १ प्रत्युवाच सतां कन्या मवीक्षिन्नृपतेः सुतः सानुरागमनाः ऽ
कन्यां त्यक्तभोगाश्च तत्कृते २ यदाहं त्यक्तवांस्तन्वीं त्वामराति पराजितः विजित्य शत्रून् संप्राप्तस्त्वंम
यात्र करोमि किं ३ कन्योवाच मम पाणिं गृहाण त्वं रमणीये ऽत्र कानने सकामायाः सकामेन सङ्ग
मो गुणवान् भवेत् ४ राजपुत्र उवाच एवं भवतु भद्रन्ते विधिरेवात्र कारणं अन्यथा कथमन्यत्रत्वा
महञ्च समागतः ५ मार्कण्डेय उवाच एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो गन्धर्व्वस्तनयो मुने वराप्सरोभिः सहितो
गन्धर्व्वैरपरैर्वृतः ६ गन्धर्व्व उवाच राजपुत्र सुते यस्मे भामिनी नाम मानिनी अभिशापादगस्त्यस्य वि-
शाल तनया ऽभवत् ७ बालभावेन यो ऽगस्त्यः कोपितः क्रीडमानया ततस्तेन तदा शप्ता मानुषी त्वं ऽ
भविष्यसि ८ प्रसादितः स चास्माभिर्व्वालेयम विवेकिनी तदा पराधाद्दिव्यैव प्रसादः क्रियतामिति ॥
९ प्रसाद्यमानः सो ऽस्माभिरिदमाह महामुनिः बालेति मत्वा शापो ऽल्पो दत्तो ऽस्या नान्यथैव तत् १०
इति शापादगस्त्यस्य विशाल भवने शुभा जातेयं मत्सुता सुभ्रूर्भाविनी नाम नामतः ११ तदस्याहं कृते

शाप्तो पुत्ररत्नो मां नृपात्मजां ममात्मजां सुतको ऽत्र चक्रवर्ती भविष्यति २२ मार्कण्डेय उवाच तथेत्युक्ते तत
स्तास्य स पाणिं पार्थिवात्मजः जग्राह विधिवद्धोमं चक्रे तत्र च तुम्बुरुः २३ प्रजगुर्देव गन्धर्वा ननृतु श्चाप्सरो-
गणाः पुष्पाणि मम जुर्मेघा देव वाद्यानि सस्वनुः २४ विवाहे राजपुत्रस्य तथा तत्र समे युतः समस्त वसु-
धा भाग कर्त्त कारणा भूतया २५ ततो गन्धर्व्व लोकन्ते सहतेन महात्मना निः प्रेयेण ययुः साच स च राज॥
सुतो मुने २६ भाविन्या मुमुदे सार्द्धं नदी किन्नप नन्दनः साच तेन समं तत्र भोग सम्य समन्विता २७ कदा
चिदित्ति रम्ये ऽसौ नगरी पवने तथा विक्रीडति समं तन्व्या कदाचिदुप पर्व्वते २८ कदाचित्त पुलिने नद्याः
हंस सारस शोभिते कदाचिद्भवन स्याग्रे प्रासादे चाति शोभने २९ विहार देशेष्वन्येषु रमणीये ष्वहर्निशं॥
रेमे सहित स्तन्व्या साचतेन महात्मना ३० भक्ष्यानु लेपनं वस्त्रं स्रक्पानादिक मुत्तमं उपजह्रुस्त योस्त-
त्र मुनि गन्धर्व्व किन्नराः ३१ तथा चरम तस्तस्य भाविन्या सह दुर्लभे गन्धर्व्व लोके वीरस्य पुत्रं सा सुषुवे शुभा
प॰अ॰ २२ तस्मिन् जाते महावीर्य्ये गन्धर्व्वाणां महोत्सवः बभूव मनुज व्याघ्रे तेन कार्य्यमवेक्षतां २३ जगुः केचि
तथेवान्ये मृदङ्ग पटहानकान् अवादयन्न चैवान्ये वेणु वीणादिकां स्तथा २४ ननृतु श्च तथा तत्र बहवो
ऽप्सरसां गणाः पुष्प वृष्टिं मुचो मेघा जगर्ज्जु र्दुन्दुभि स्वनाः २५ तथा कोलाहले तस्मिन् वर्त्तमानेऽथ तुम्बुरुः
तुनयेन स्फुटो जात जात कर्म्म करो मुनिः २६ देवाः समाययुः सर्व्वे तथा देवर्षयोऽमलाः पातालात्पन्न-
गेन्द्रा श्च शेष वासुकि तक्षकाः २७ तथा देवा सुरगणाश्च ये प्रधाना द्विजोत्तम यक्षाणां गुह्यकानाञ्च॥
वायव श्च तथा खिलाः २८ तदाऽऽगतैरशेषार्षि देव दानव पन्नगैः मुनि भिश्चाकुल मभूत्त गन्धर्व्वाणां म-
हापुरं २९ ततः सतुम्बुरुः कृत्वा जात कर्म्मादि कीं क्रियां चक्रे स्वस्त्ययनन्तस्य बालस्य स्तुति पूर्व्वकं ३०
चक्रवर्त्ती महा वीर्य्यो महाबाहुर्महा बलः महान्न काल मीशित्व मशेषायाः क्षितेः कुरु ३१ इमे शक्राद
यः सर्व्वे लोक पालास्त थर्षयः स्वस्ति कुर्व्वन्तु ते वीर वीर्य्यञ्चारि विनाशनं ३२ मरुत्तव शिवायास्तु॥
वाति पूर्व्वो नयोरजः मरुत्ते विमलोऽक्षीणो ऽवेयस्या यांस्तु दक्षिणः ३३ पश्चिमस्ते मरुद्वीर्य्य मुत्तमन्ने॥

प्रयच्छतु बलं यच्छतु चोत्साहं मरुत्तेच तथोत्तरः ३४ इति स्वस्त्ययनस्यान्ते वागुवाचाशरीरिणी मरुत्तदे॰
तिवहशोयदिदं गुरुरब्रवीत् ३५ मरुत्त इतिते नायं भुवि ख्यातो भविष्यति भुवि चास्य महीपाला यास्य
न्त्याज्ञावशायत्तः ३६ एष सर्व्व क्षितीशानां वीरः स्थास्यति मूर्द्धनि चक्रवर्त्ती महावीर्य्यः सप्तद्वीपवतीं महीं
३७ आक्रम्य पृथिवीपालानयं भोक्ष्यत्यवारितः प्रधानः पृथिवीशानां भविष्यत्ययज्विनां आधिक्यं॰
शौर्य्य वीर्य्येण भविष्यत्यस्य राजसु ३८ मार्कण्डेय उवाच इत्याकर्ण्य वचः सर्व्वे केनाप्युक्तं दिवौकसां ॥
तुतुषुर्विप्र गन्धर्व्वा श्चास्य माता तथा पिता ३९ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे ऽवीक्षित चरिते १२८ मार्कण्डेय
उवाच ततः सराज पुत्रस्त मादायदयितं सुतं पश्चान्वानुगतो विप्र गन्धर्व्वैर्ययौ पुरं १ स पितुर्भवनं प्रा-
प्यववन्दे पितुरादरात चरणौ साच तन्वङ्गी वैशालिनी नृपतेः सुता २ तथाहराजपुत्रो ऽसौ गृहीत्वा बालकं सुतं
धर्म्मासनगतं भूपं राज्ञां मध्ये करन्धमं ३ सुखं पौत्रस्य पश्येत्त दुत्सङ्गस्थस्य यन्मया किमिच्छके प्रतिज्ञा तं॰
۲۸۲ तुभ्यं मातुः कृते पुरा ४ इत्युक्ता पितुरुत्सङ्गे तं कृत्वा तनयं ततः यथा वृत्त मशेषं स कथया मास तस्य तत् ५
स परिष्वज्य तं पौत्र मानन्दास्रा विलेक्षणः स भाग्योऽस्मीत्यथात्मानं प्रशशंस पुनः पुनः ६ ततः सो
ऽर्घ्यादिना सम्यक् गन्धर्व्वान् समुपागतान् सम्मानयामास मुदा विस्मृतान्य प्रयोजनः ७ ततः पुरे महाना
सीदानन्दः पौरवेश्मसु अस्माकं सन्तति र्जाता नाथ स्येति महामुने ८ हृष्ट पुष्टे पुरे तस्मिन् गीत वाद्यैर्वराङ्गने
विलासिन्यो ऽतिवाल्वेङ्ख्योनन्तु तुर्लोस्य सुन्नर्म ९ राजाच द्विज मुख्येभ्यो रत्नानि च वसूनि च गावो वस्त्राण्य
लङ्कारानदद हृष्ट मानसः १० ततः स बालो ववृधे शुक्लपक्षे यथा शशी पितृणां प्रीतिजनको जनस्येष्ट श्च॰
सो ऽभवत् ११ आचार्य्याणां सकाशात् स भार्गवे दान् जगृहे मुने ततः शस्त्राण्य शेषाणि धनुर्व्वेदं ततः परं
१२ कृतो द्योगो यदासौ ऽभूत खङ्ग कार्मुक कर्म्मणि अन्येषुच तथा वीरः शस्त्रेषु विजित श्रमः १३ ततो॰ १६
ऽस्त्राणि स जग्राह भार्गवाङ्गु सम्भवात् विनया वनतो विप्र गुरोः प्रीति परायणः १४ गृहीतास्त्रः कृती॰
مارکنڈے پوران वेदे धनुर्वेदस्य पारगः निष्णातः सर्व्व विद्यासुन बभूव ततः पुरा १५ विशालो ऽपि सुता वार्त्तामुपलभ्या॰

खिलामिमां हर्षनिर्भरचित्तो ऽभूद्दोहित्रस्य च योरवत्तां १६ अथ राजा सुतसुतं दृष्ट्वा प्राप्तमनोरथः यज्ञा
ननेकान् निर्व्वाह्य दत्त्वा दानानि चार्थिनां १७ कृत्वा शेष क्रियायुक्तः सवर्णौ धर्म्मतो महीं परिपाल्यारि
विजयी बलबुद्धि समन्वितः १८ स धियास्युर्व्वनं पुत्र मवीक्षित मभाषत पुत्र वृद्धोऽस्मि गच्छामि वनं रा-
ज्यं गृहाण मे १९ कृत कृत्योऽस्मि नास्यन्यत् किञ्चित्त्व दभिषेचनात् सुनिष्पन्न मतो राज्यं त्वं गृह्
णामयार्पितं २० इत्युक्तः पितरं प्राह सोऽवीक्षिन्नृपनन्दनः अप्रया वनतो भूत्वा यिया सुस्तपसे वनं २१
नाहं तात करिष्यामि पृथिव्याः परिपालनं नोपैति ह्रीर्मे मन सो राज्ये ऽन्यं त्वं नियोजय २२ तातेन मो-
क्षितो बद्धो न मे वीर्य्यादहं यतः ततः किमत्रास्ति कथं मे पुरुषैः पाल्यते मही २३ योऽहं न पालना यालमा-
त्मनोऽपि वसुन्धरां स कथं पालयिष्यामि राज्यमन्यत्र निक्षिप २४ मन्त्री स धर्म्मः पुरुषो य श्चान्ये ।
नावबुद्ध्यते आत्माऽमोक्षाय भवतो बन्धमाध्येन मोक्षितः सोऽहं कथं भविष्यामि स्त्रीसधर्म्मा महीप-
 तिः २५ पितोवाच नभिन्नमेव पुत्रस्य पिता पुत्रस्तथा पितुः नान्येन मोक्षितो वीर यस्त्वं पित्रा विमो-
क्षितः २६ पुत्र उवाच हृदयं नान्यथा नेतुं मया शक्यं नरेश्वर हृदये ह्रीर्ममातीव यस्त्वहं मोक्षितस्त्व
या २७ पित्रोपात्तां श्रियं भुंक्ते पित्रा कृच्छ्रात् समुद्धृतः विज्ञाय ते चयः पित्रा मानवः सोऽस्तु नो कुले
२८ स्वयमर्ज्जित वित्तानां ख्यातिं स्वयमुपेयुषां स्वयं निस्तीर्णकृच्छ्राणां या गतिः सास्तु मे गतिः २९ मार्कण्डेय
उवाच इत्याह बहुशः पित्रा यदा मुक्तोऽप्यसौ सुत तदा तस्य सुत राज्ये मरुत्तम करोन्नृपः ३० स पित्रा ।
समनुज्ञातं राज्यं प्राप्य पिता महात् चकार सम्यक् सुहृदामानन्दमुपपादयन् ३१ राजा करन्धम श्चापि
वीरामादाय तान्तथा वनं जगाम तपसे यत वाक्काय मानसः ३२ तत्र वर्षसहस्रं स तप्त्वा सुदुश्चरं ॥
विहाय देहं नृपतिः शक्रस्याप सलोकतां ३३ सास्य पत्नी तदा वीरा वर्षाणामपरं शतं तपश्चचार विप्र
र्षे जटिला मल पङ्किनी ३४ सालोक्य मिच्छती भर्त्तुः स्वर्गतस्य महात्मनः फलमूल कृताहारा भार्गवा
 श्रम संश्रया द्विजाति पत्नी मध्यस्था द्विज शुश्रूषणा भृता ३५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मरुत्तचरि

मा.पु. १२९ क्रौष्टुकिरुवाच भगवन् विस्तरात् सर्व्वं मे भिन्न त्वं कथितं त्वया करन्धमस्य चरितं मवीक्षिच्चरितञ्च यत् १
२८४ अवीक्षितस्य नृपतेर्मरुत्तस्य महात्मनः श्रोतुमिच्छामि चरितं श्रूयते सोऽति चेष्टितः २ चक्रवर्त्ती महाभागः
शूरः कान्तो महामतिः धर्म्मविद्धर्म्मकृच्चैव सम्यक् पालयिता भुवः ३ मार्कण्डेय उवाच सपिचास मनुज्ञा
तं राज्यं प्राप्य पितामहात् धर्म्मतः पालयामास पिता पुत्रानिवौरसान् ४ इयाज सुबहून् यज्ञान् यथा व-
त्स्वाप्त दक्षिणान् ऋत्विक् पुरोहिता देशात्स्य चिन्नो महीपतिः ५ तस्याप्रतिहतं चक्रमासीत् द्वीपेषु सप्त
सु गतिश्चाप्यनविच्छिन्ना खपातालजलादिषु ६ ततः प्राप्य धनं विप्र यथावत्स्व क्रियापरः अयज
त् स महायज्ञैर्देवानिन्द्रपुरोगमान् ७ इतरेच यथा वर्णाः स्वे स्वे कर्म्मण्यतन्द्रिताः तद्उपात्तधनाश्च १
क्रुरिष्टापूर्त्तादिकाः क्रियाः ८ पाल्यमाना मही तेन मरुत्तेन महात्मना यस्य इद्वे त्रिदशा वासवासि
भिर्द्विजसत्तम ९ तेनातिशायिताः सर्व्वे केवलं न महीक्षितः यज्विना देवराजोऽपिशात यज्ञाभिसन्धि
भिः १० ऋत्विक् तस्य तु सम्वर्त्तो बभूवाङ्गिरसः सुतः भ्राता बृहस्पतेर्विप्र महात्मा तपसां निधिः॥११॥
मेरुवर्णो मुञ्जवान् नाम पर्व्वतः सुरसेवितः पातितं तेन तच्छृङ्गं हृतं तस्य महीपतेः १२ तेन यस्याखि
लं यज्ञे भूमिभागादिकं द्विज प्रासादाश्च कृताः शुभ्रास्तपसा सर्वकाञ्चनाः १३ गाथाश्चाप्यत्र गाय
न्ति मरुत्तचरिताश्रयाः साम्प्रत्येन येषु यः सर्व्वे कुर्व्वन्तोऽध्ययनं यथा १४ मरुत्तेन समो नाभूद्यजमानो
महीतले सदः समस्तं यद्यज्ञे प्रासादा स्वैव काञ्चनाः १५ अमाद्यदिन्द्रः सोमेन दक्षिणाभिर्द्विजातयः
विप्राणां परिवेष्टारः शक्राद्यास्त्रिदशोत्तमाः १६ यथा यज्ञे मरुत्तस्य तथा कस्य महीपतेः सुवर्णम-
खिलं त्यक्तं रत्नपूर्णं गृहे द्विजैः १७ प्रासादादि समस्तञ्च सो वर्णान्तस्य यत्कृते त्रयो वर्णाह्यल भ्य
न्त तस्मात् केचिन्नथाददुः १८ तस्यैवं कुर्व्वतो राज्यं सम्यक् पालयतः प्रजाः तपस्वी कश्चिदभ्येत्य त
माह मुनिसत्तम १९ पितुर्माता तव वाहेदं दृष्ट्वा तापसमण्डलं विद्याभिभूत मुरगैर्मदोन्मत्तैर्नरेश्वर॥२०॥
पिता महस्ते स्वर्यातः सम्यक् सम्पाल्य मेदिनीं तपश्चरणशक्ताऽहमिह चौर्व्वाश्रमे स्थिता २१ साऽहं

मा०पु० पश्यामि वैकल्यं तव राज्यं प्रशासतः पितामहस्त्वत्तेनो भूयन्त्यैवासन्त ते नृप २२ नूनं प्रमत्तो भोगेषु
२०५ सक्तो वा ऽविजितेन्द्रियः चारान्धतामवसन्नो दुष्टादुष्टं न वेत्सि यत् २३ पातालादस्य पन्नैस्तु भुजंगैर्द-
र्पशालिभिः दष्टा मुनिसुताः सप्त दूषिताश्च जलाशयाः २४ स्वेदमूत्रपुरीषैश्च दूषितञ्च हुतं हविः
अपराधं समुद्दिश्य सन्तो नागा दलिष्यन्ति २५ मते समर्था पुत्रो मे शास्तुं कर्तुं भुजङ्गमान् किन्त्वेषा-
न्नाधिकारो ऽत्र त्वमेवात्राधिकारवान् २६ तावत् सुखं भूपतिजे भोगाने प्राप्यते नृप अभिषेकजलं पा-
वन्न मूर्ध्नि विनिपात्यते २७ कानि मित्राणि कः शत्रुर्मम शत्रोर्बलं कियत् को ऽहं के मन्त्रिणः पक्षे के
वा भूपतयो मम २८ विरक्तो वा परैर्भिन्नः पौरामात्यैर्वा कीदृशः कः सन्ध्याराज्ञनगरे विषये वा जनो मम॥
२९ धर्मकर्मार्थ्यासूढः कः सन्त्यागापि वर्त्तते कोऽसावज्ञःपरिपाल्यः कः केवोपेक्ष्यानरामया ३० सङ्क्ष-
मेदतया दस्य देशकालमवेक्षता चारांश्च चारयेदन्यैर्ज्ञातान् भूपतिभिः परैः ३१ सचिवादिषु सर्व्वेषु
२८७ चरान्ध्या महीपतिः इत्यादि भूपतिर्नित्यं कर्मणा यासक्तमानसः ३२ नयेद्दिनं तथा रात्रिं नतु भोग-
परायणः राज्ञां शरीरग्रहणं न भोगाय महीपते ३३ क्लेशाय महते पृथ्वी स्वधर्म्मपरिपालने सम्यक्
पालयतः पृथ्वीं स्वधर्म्मञ्च महीपते ३४ इह क्लेशो महान् स्वर्गे परमं सुखमक्षयं तदेतदवबुध्य त्वं हि-
त्वा भोगान्नरेश्वर ३५ पालनाय क्षितेः क्लेशमङ्गीकर्त्तुमिहार्हसि इति दत्तमृषीणां यद्व्यसनं त्वयि-
शासति ३६ भुजङ्गहेतुकं नृप चारान्धेनाविदितं तत् बहुनात्र किं मुक्तेन दुष्टे दण्डो निपात्यतां॥ ३७॥
शिष्टान् पालय राजंस्त्वं धर्म्मषड्भागमाप्स्यसि अरक्षन् पापमखिलं दुष्टेरविनयात् कृतं ३८ समवा-
प्स्यस्य सन्दिग्धं यदिच्छसि कुरुष्व तत् एतत्ते कथितं सर्व्वं यत्ताह पिता मही कुरुष्वैवं स्थिते यत्ते रो-
चते वसुधाधिप ३९ इति श्रीमार्कण्डेयपुराणे मरुत्तचरिते १३० मार्कण्डेय उवाच इति तापस-
वाक्यं स श्रुत्वा लज्जापरो नृपः धिङ्मां चारान्ध मित्युक्त्वा निश्वस्य नृपहे धनुः १ ततः सत्वरितं गत्वा
مارکنڈے پوران तमौर्व्वस्याश्रमं प्रति ववन्दे शिरसा वीरां मातरं पितुरात्मनः २ तापसांश्च यथान्यायं ते चाशीभिरभि

हतः दृष्टांश्च तापसान् सप्त नागैर्दष्टान् मृतान् भुवि ३ विनिन्द्य त्वामनमस कृत्य पुरस्तेषां महीपतेः उवा-
चैवेतदद्याहं महीद्ध्यं भव मन्यतां ४ यत्करोमि भुजङ्गानां दुष्टानां ब्राह्मणा द्विषां तत्पश्यतु जगत्सर्वं।
सदेवासुरमानुषं ५ मार्कण्डेय उवाच इत्युक्त्वा जगृहे कोपादस्त्रं सम्वर्त्तकं नृपः नागाया शेषनागा
नां पातालौकोविचारिणां ६ ततो जज्वाल सहसा नागलोकः समन्ततः महास्त्रतेजसा विप्र दह्यमानो
निवारितः ७ हाहा तातेति हा मात हाहा वत्सेति सम्भ्रमे तस्मिन्न स्त्र कृते वाचः पन्नगानामथा भवन्
८ केचित्त ज्वल ङ्गिः पुच्छाग्रैः फणैरन्ये भुजङ्गमाः गृहीत पुत्र दारा श्च त्यक्त्वा भरणवाससः ९ पाता-
लमुत्सृज्य ययुः शरणं भाविनीं तदा म रुत्त मातरं पूर्वं यया दत्तं तदाऽभयं १० तामुपेत्यौरगाः सर्वे स
प्रणामं भयातुराः समागद मिदं प्रोचुः स्मर्यतां नः पुरोदितं ११ प्रणाम्याभ्यर्च्चितं पूर्वं यदस्माभीरसा
तले तस्य कालोऽयमायातस्त्वां हि वीर प्रजायिनी १२ पुत्रो निवार्य्यतां राज्ञि प्राणैः सायोज्य मस्तु नः
दह्यते सकलो लोको नागानामस्त्र वह्निना १३ एवं संदह्यमाना नामस्माकं तनयेन ते त्वामृते शरणं ना-
न्यत्कृपां कुरु यशस्विनि १४ मार्कण्डेय उवाच इति श्रुत्वा वचस्तेषां संस्मृत्यादौ च भाषितं भर्त्तारमा-
ह सा साध्वी ससम्भ्रम मिदं वचः १५ पूर्वमेव तवाख्यातं पाताले पङ्कजे मे: प्रोक्ता मय्य र्थना पूर्वं ममासी
त्तनयं प्रति १६ तदस्ये ऽस्याग ता भीता दह्य न्ते तस्य तेजसा मामेते शरणं पूर्वं दत्तमेभ्यो मयाऽभयं १७
येमां शरणमापन्नास्ते त्वां शरण मागताः अपृथग्धर्म चरणा यातहं शरणं तव १८ तन्निवारय पुत्रं।
त्वं मरुत्तं वचनात्तव मया चाभ्यर्थितोऽवश्यं शममभ्युपयास्यति १९ राजोवाच महापराधे नियतं।
मरुत्तः क्रोधमागतः दुर्निवर्त्यं महं मन्ये तस्य क्रोधं सुतस्य ते २० नागा ऊचुः शरणागता स्तव वयं
प्रसादः क्रियतां नृप सतस्यात्ते परित्राणो निमित्तं शस्त्र धारणां २१ मार्कण्डेय उवाच नागानां तद्
चः श्रुत्वा भूतानां शरणोषिणां तया चाभ्यर्थितः पत्न्या प्राह वीक्षिर्महायशाः २२ गत्वा ब्रवीमि तं भद्रे
तनयं त्वरया तव परित्राणाय नागानां न ताड्याः शरणागताः २३ नोपसंहरते शस्त्रं यदि मद्वचनान्नृपः

۲۸۹

तदस्त्वे त्वीर्थिष्यामि तस्यास्त्वं तनयस्यते २४ मार्कण्डेय उवाच ततो गृहीत्वा स धनुरवीक्षिः क्षत्रियोत्तमः॥
भार्य्यया सहितः प्रायात्त्वरावान् भार्गवाश्रमं २५ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे मरुत्त चरिते १३१ मार्कण्डेय
उवाच सतु तस्याः सुतं दृष्ट्वा गृहीत वर कार्मुकं धनुः शास्त्रञ्च तस्योग्रं ज्वाला व्याप्त दिगन्तरं १ उद्गिरन्तं॰
महा वह्निं दीपिता खिल भूतलं पातालान्तर्गतं प्राप्त मसह्यं घोर भीषणं २ सतं दृष्ट्वा महीपालं भ्रूकुटी॰
कुटिलाननं माक्रुधस्त्वं मरुत्तास्त्र मुपसंह्रियता मिति ३ प्राहासक्तं त्वरा लुप्त वर्णा क्रम मुदारधीः स॰
निशम्य गुरो र्व्वाक्यं दृष्ट्वा तञ्च पुनः पुनः ४ गृहीत कार्मुकः पित्रोःप्रणिपत्य स गौरवं प्रत्युवाचा पराद्धा मे
हं ऋषीणामाश्रम स्थाना मभीषा मवनीपते मयि शासति दुर्वृत्तै र्दूषिता निहवीं षिच ७ जलाशयास्त
या प्येतेः सर्व्व एव हि दूषिताः तदेतत्कारणं किञ्चिन्न वक्तव्यं त्वया पितः नलिवारयितव्यो ऽहं ब्रह्मघ्रा-
न प्रति पन्नगान् ८ अवीक्षिरुवाच यद्येभिर्न्निहता विप्रा यास्यन्ति नरकं मृताः मंमैतत्क्रियतां वाक्यं
विरमास्त्र प्रयोगतः ९ मरुत्त उवाच नाहमेषां क्षमिष्यामि दुष्टानाम पराधिनां अहमेव गमिष्यामि नरकं
यदि पार्थिनां ननिग्रहे यतास्येषां मां निवारय मापितः १० अवीक्षि रुवाच मामेते शरणं प्राप्ताः पन्नगा
मम गौरवात् उपसंह्रियता मस्त्र मलं कोपेन ते नृप ११ मरुत्त उवाच नाहमेषां क्षमिष्यामि दुष्टानाम
पराधिनां स्वधर्म्मं सुप्त स्वेश कथं करिष्यामि वचस्तव १२ दण्ड्ये निपातयन् दण्डं भूपः शिष्टांश्च पालयन्
पुण्यय लोकान वाप्नोति नरकान्याप्युपेक्षकः १३ मार्कण्डेय उवाच एवं स वहुशः पित्रा वार्य्यमाणो॰
यदा सुतः नोप संहरते सो ऽस्त्रं ततो ऽसौ पुनरब्रवीत् १४ हिंस से पन्नगान् भीतान् मंमैतान् शरणं गतान्
वार्य्यमाणो ऽपि तस्मान्ते करिष्यामि प्रतिक्रियां १५ मयाप्यस्त्राणय वाप्तानि नत्वमेको ऽस्त्र विद्भुवि ममाग्र-
तः सुदुर्वृत्त पौरुषञ्च क्रियत्तव १६ ततः कार्मुक मारोप्य कोपताम्र विलोचनः अवीक्षिरस्त्रं जग्राह काल
स्यमुनि पुङ्गव १७ ततो ज्वाला परीवारमरि संघघ्न मुत्तमं कालास्त्रन्तु महा वीर्य्ययोज यामास कार्मुके

१८ ततश्चुक्षोभ जगती संवर्त्तस्त्व भूतापिता साद्धि शैला द्विला पित्र कालस्त्यास्त्वे समुद्यते १९ मार्कण्डेय
उवाच कालास्त्रमुद्यतं पित्रा मरुत्तः सोऽपि वीक्ष्य तत् प्राहोच्चैरस्त्रमेतन्मे दुष्टशास्ति समुद्यतं २० नत्व
इ धायकालास्त्रं मयि मुञ्चति किं भवान् सद्धर्मं चारिणि सुते संदेवाज्ञाकारेतव २१ मया कार्य्यं महाभाग
प्रजानां परिपालनं त्वयैवं क्रियते कस्मान्मद्वायास्त्र मुद्यतं २२ अवीक्षिरुवाच शरणागत संत्राणं
कर्त्तव्य सितावयं तस्य व्याघात कर्त्ता त्वं नमे जीवन् विमोक्ष्यसे २३ मांवा हत्वास्त्र वीर्य्येण जहि दुष्टानि
होरगान् त्वांवाहत्वाऽहमस्त्रेणारक्षिष्यामि महोरगान् २४ किंतस्य जीवितं पुंसः शरणार्थिन मागतं
योनार्त्तमनु गृह्णाति वैरि पक्षमपि ध्रुवं २५ सान्निध्योऽहमिमे भीताः शरणं मामुपागताः अपकर्त्ता त्वमे
वैषां कथं वध्यो नमे भवान् २६ मरुत्त उवाच मित्रं वा बान्धवो वाऽपि पिता वा यदि वा गुरुः प्रजापालन
विघ्नाय यो हन्तव्यः समूभृता २७ सोऽहन्ते प्रहरिष्यामि मनोऽद्य व्यं त्वयापितः स्वधर्मः परिपाल्यो मेन मे
क्रोधस्त वोपरि २८ मार्कण्डेय उवाच ततस्तौ निश्चितौ ह्यन्योन्य वधं प्रति समुत्पत्यान्तरे तस्थु मुं-
नयो भार्गवादयः २९ ऊचुस्तैनन्न योद्धव्यं त्वया स्वं पितरं प्रति त्वया चनायं हन्तव्यः पुत्रः प्रख्यात वे-
ष्टितः ३० मरुत्त उवाच मया दुष्टा निहन्तव्याः मन्नो रक्ष्या महीक्षिता इमे च दुष्टा भुजगाः कोऽपराधो
ऽत्र मे द्विजाः ३१ अवीक्षिरुवाच शरणागत संत्राणं मया कार्य्यं मयन्नमे अपराध्यः सुतो विप्रा
यो हन्ति शरणागतान् ३२ ऋषय ऊचुः इमे वदन्ति भुजगा व्या मलोल विलोचनाः संजीवयाम
स्तान् विप्रान् ये दष्टा दुष्ट पन्नगैः ३३ तदलं विग्रहेणात्र भो राजवर्य्यौ प्रसीदतं उभावपि विनिर्मूढ प्रतिज्ञौ
धर्म्मकोविदौ ३४ मार्कण्डेय उवाच मातु वीरा ततस्त्येत्य पुत्रमेतद भाषत सहाकाद्देयते पुत्रो हन्तुं ना
गान् कर्त्तोद्यमः ३५ तस्मिन्युद्ध्यतां यदा विप्रास्ते जीवन्ति तथा मृताः संजीवन्तु मुच्यन्ते यद्युष्यच्छरणा
गताः ३६ भाविन्युवाच अहमभ्यर्थिता पूर्वं मेभिः पातालवासिभिः तस्मिन्मित्तमयं भर्त्रा मयात्र वि-
नियोजितः ३७ तदेतत्सार्थ्यं निहै तन्न भयो रपि शोभनं मम भर्त्तुश्च पुत्रस्य त्वयोत्र स्यात्मजस्य च ३८

۴۸۸ مارکنڈےپران (मार्कण्डेय)

मार्कण्डेय उवाच ततः संजीवयामासुस्तान् विप्रांस्ते भुजङ्गमाः दिव्यैरौषधिजातैश्च विषसंहरणे-
नच ३९ पितरौ नाम चरणौ स ततो जगतीपतिः मरुत्तश्च सतं प्रीत्या परिष्वज्येदमब्रवीत् ४० मान
हा भव शत्रूणां चिरं पालय मेदिनीं पुत्रपौत्रैश्च मोदस्व मा च ते सन्तु विद्विषः ४१ ततो द्विजैरनुज्ञा-
तो वीरयाच नरेश्वरौ समारूढौ रथं साच भाविनी स्वसुरङ्गता ४२ वीरा ऽपि कृत्वा सुमहत्तपो धर्मभृतां
वरा भर्त्तुः सालोकतां प्राप्ता महाभागा पतिव्रता ४३ मरुत्तो ऽपि चकारोर्व्यां धर्म्मतः परिपालनं॥
विनिर्जितारिषड्वर्गो भोगांश्च बुभुजे नृपः ४४ तस्य पत्नी महाभागा विदर्भतनया तथा प्रभावती।
सुवीरस्य सौवीरी चाभवत्सुता ४५ सुकेशी केतुवीर्य्यस्य मागधस्याभवत् सुता च सिन्धुवीर्य्य।
स्य मद्रराजस्य कैकयी ४६ कैकयस्य च सैरिन्ध्री सिन्धुभर्त्तुर्वपुष्मती चेदिराजसुता चाभूद्भार्य्या तस्य
सुशोभना ४७ तासां पुत्रास्तस्य चासन् भूभृतो ऽष्टादश द्विज तेषां प्रधानो ज्येष्ठश्च नरिष्यन्तः सुतो ऽ
भवत् ४८ एवं वीर्य्यो मरुत्तो ऽभून्महाराजो महाबलः तस्याप्रतिहतं चक्रमासीद्द्वीपेषु सप्तसु ४९
यस्य तुल्यो ऽपरो राजा न भूतो न भविष्यति सत्त्वविक्रमयुक्तस्य राजर्षेरमितौजसः ५० तस्येतच्चरितं
श्रुत्वा मरुत्तस्य महात्मनः जन्म चाग्र्यं द्विजश्रेष्ठ मुच्यते सर्व्वकिल्बिषैः ५१ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे
मरुत्त चरिते समाप्तं १३२ क्रौष्टुकिरुवाच मरुत्तचरितं कृत्स्नं भगवन् कथितं त्वया तत्सन्ततिम।
शेषेण श्रोतुमिच्छा प्रवर्त्तते १ तत्सन्ततौ क्षितीशा ये राज्यार्हा वीर्य्यशालिनः तानहं श्रोतुमिच्छा
मि त्वया ख्यातान्महामुने २ मार्कण्डेय उवाच नरिष्यन्त इति ख्यातो मरुत्तस्याभवत्सुतः अष्टा
दशानां पुत्राणां स ज्येष्ठः श्रेष्ठ एवच ३ वर्षाणाञ्च सहस्राणि सप्ततिं दश पञ्च च बुभुजे पृथिवीं कृत्स्नां
मरुत्तः क्षत्रियर्षभः ४ कृत्वा राज्यं स्वधर्मेण इष्ट्वा यज्ञाननुत्तमान् नरिष्यन्तं सुतं ज्येष्ठमभिषिच्य।
ययौ वनं ५ एकाग्रचित्तः स नृपस्तत्वा तत्र तपो महत् आरुरोह दिवं विप्र यशसाऽऽवृत्य रोदसी ॥ ६ ॥
नरिष्यन्तः सुतः सो ऽस्य चिन्तयामास बुद्धिमान् पितुर्वृत्तं समालोक्य तथान्येषाञ्च भूभृतां ७ अत्र।

वंशे महात्मानो राजानो मम पूर्व्वजाः यज्विनो धर्मतः पृथ्वीं पालयामासु रूर्जिताः ८ दातारश्चापि वित्तानां मे
ग्रामेष्व निवर्त्तिनः तेषां कश्चरितं शक्त स्त्वनुयातुं महात्मनां ९ किन्तु तेन कृतं कर्म धर्म्यमाहवनादिभिः तद
हं कर्त्तु मिच्छामि तच्च नास्ति करोमि किं १० धर्मतः पाल्यते पृथ्वी को गुणो ऽत्र महीपते: असम्यक् पालनात्
पापी नरेन्द्रो नरकं व्रजेत् ११ सति वित्ते महायज्ञाः कर्त्तव्या एव भूभृता दातव्यञ्चार्थ किञ्चिद्वै मीदशा मीश्व-
रो गतिः १२ आभिजात्यं तथा लज्जा कोप श्चारिजनाश्रयः वारयन्ति स्वधर्मा च संग्रामाद् पलायनं ॥१३॥
एतत्सर्व्वं यथा सम्यक्च पूर्व्वैः पुरुषैः कृतं पित्रा च मे सकलेन तथा तन्नो न शक्यते १४ तदहं किं करिष्यामि
यन्नतैः पूर्व्वजैः कृतं येयज्विनो वशदान्नाः संग्रामा श्चानिवर्त्तिनः १५ महत्संग्राम संसर्गा विसंवादित पौ-
रुषाः कर्मणाहं यतिष्यामि कस्यैत्यान मि शङ्कितः १६ अथवा तैः स्वयं यज्ञाः कृताः पूर्व्वजनेश्वरैः ॥
अविश्रमाद्विजैर्न्यैस्तु कारितास्तत्करोम्यहं १७ मार्कण्डेय उवाच इति सञ्चिन्त्य यज्ञं स चकारैको नरे-
२५· श्वरः यादृशं न चकारान्यो विन्नोत्स गोप शोभितं १८ द्विजानां जीवनायालं दत्वात्तु सुमहाधनं ततः
शतगुणं तेभ्यो यज्ञे ऽन्नमददन्नृपः १९ गावो वस्त्राणि लङ्कारं धान्यागारादिकं तथा तथा प्रत्येकमद
दत्तेषां पृथ्वी निवासिनां २० ततस्तेन यदा यज्ञः आरब्धो भूभुजा पुनः आरब्धे समखे यष्टुं ततो नालभत द्वि
जान् २१ यान् यान् वृणोति सन्नृपो विप्रानार्त्विज्य कर्मणि ते ते तन्नू चुर्यजाय वयमन्यत्र दीक्षिताः २२
अन्यं वरय यद्दित्तं त्वयास्माकं विवर्ज्जितं तस्यान्नो नास्ति यज्ञेषु दद्यात्तु नृपते धनं २३ मार्कण्डेयउवाच
न चापि ऋत्विजो विप्रास्तदा शेष क्षितीश्वरः वहिर्व्वेद्यां तदा दानं सदात्तु मुपचक्रमे २४ तथापि नृपगृ
नैव धन सम्पूर्णा मन्दिराः द्विजाय दातुं भूयो ऽसौ निर्व्विण्ण इद मब्रवीत् २५ अहो ऽति शोभनं पृथ्व्यां य
द्विप्रो नाधनः क्वचित् अशोभनञ्च यत्कोशो विफलो ऽय मयज्विनः २६ नार्त्विज्यं कुरुते कश्चित् यजमानो
ऽखिलो जनः द्विजानां न च नो दानं ददतां सम्प्रतीच्छते २७ मार्कण्डेय उवाच ततः कांश्चिद्द्विजान् भक्त्या
प्रणिपत्य पुनः पुनः स्वयज्ञे ऋत्विजश्चक्रे ते प्रचक्रुर्महामखं २८ अत्यद्भुतमिदञ्चासीद्दत्तस्य मही-

مارکنڈے پوران

पत्ते: सयज्ञो ऽभूत्तदा पृथ्व्यां यजमानो ऽखिलो जनः २९ द्विजन्मनाम मूर्न्नासीत् सदस्य स्तत्र कश्चन यजमा
ना द्विजाः केचित् केचित्ते धान्तु याजकाः ३० नरिष्यन्तो नरपत्ति रियाजस यदा तदा तस्त्रदा तुर्द्दैने यागं कुर्व्युः
पृथ्व्या मशेषतः ३१ प्राच्यां कोट्य स्तु यज्ञानामासन्न ष्टा दशाधिकाः प्रतीच्यां सप्त वै कोट्यो दक्षिणा यां
चतुर्द्दश ३२ उत्तरस्याञ्च पञ्चाशदेक कालं तदा ऽभवन् मुने ब्राह्मणा यज्ञानां नरिष्यन्तो यदो ऽयजत
३३ एवं स राजा धर्म्मात्मा नरिष्यन्तो ऽभवत् पुरा मरुत्त तनयो विप्र विख्यात बल पौरुषः ३४ इति श्री
मार्कण्डेय पुराणे नरिष्यन्त चरितं १३३ मार्कण्डेय उवाच नरिष्यन्तस्य तनयो दुष्टारि दमनो दमः ॥
शक्रस्येव बलं तस्य दया शीलं मुनेरिव १ बाभ्रव्या मिन्द्रसेनायां स जज्ञे तस्य भूभृतः नव वर्षाणि जठरे-
स्थित्वा मातुर्महा यशाः २ यस्मादहथा मास दमं मातरं जठरे स्थितः दम शील स्च भविता यत्त श्चायं नृ-
पात्मजः ३ तत स्त्रिकाल विज्ञानः सहित स्य पुरोहितः दम इत्य करोन्नाम नरिष्यन्त सुत स्यतु ॥ ४॥
स दमो राज पुत्र स्तु धनु र्वेद म शेषतः जगृहे नरराजस्य सकाशा द्वृष पर्व्वणः ५ दुन्दुभे र्दैत्य वर्य्यस्य त-
पोवन: निवासिनः सकाशात्स जगृहे कृत्स्नम स्त्र ग्राम ञ्च तत्वतः ६ शक्तेः सकाशाद्वेदांश्च वेदाङ्गान्य
खिलानिच तथा र्ष्टिषेणा द्राजर्षे र्जगृहे योग मात्मवान् ७ तं स्वरूपं महात्मानं गृहीतास्त्रं महाबलं
स्वयं वेरकृता पित्रा जगृहे सुमना पतिं ८ सुता दशार्णाधिपते श्चन्द्र लिन श्चारु कर्म्मणः पश्यतां सर्व्व भू-
तानां यत्तदर्थ मुपागताः ९ तस्याञ्च सानुरागो ऽभून्मद्र राजस्य वै सुतः सुमनायां महानादो महा बल॥
पराक्रमः १० तथा विदर्भाधिपतेः पुत्रः संक्रन्दनस्य च वपुष्मान् राज पुत्र श्च महा धनुरुदार धीः ॥११॥
तेऽथ ताता इतं दृष्ट्वा दुष्टारि दमनं दमं मन्त्रया मासुरन्यो ऽन्यं तत्रा नङ्ग विमोहिताः १२ एतामस्य बला
त कन्यां गृहीत्वा रूप शालिनीं गृहं प्रयामस्त स्येयमस्माकं यं ग्रहिष्यति १३ भर्त्तं बुद्ध्या वरारोहास्व-
यम्बर विधानतः तस्येच्छया नो भविनी भार्य्या धर्म्मोपपादिता १४ अथ नेच्छति साकञ्चिदस्मा-
केंसदृशेक्षणा ततस्तस्य भविनी भार्यो दमं घात यिष्यति १५ मार्कण्डेय उवाच इतिते निश्चयं॥

۲۷۱

مارکنڈے پوران

हत्वा त्रयः पार्थिवनन्दनाः जगृहुस्तां सु चार्व्वङ्गीं दमयाश्वानुवर्त्तिनीं २६ ततः केचिन्महीपाला वीर्ये तस्य
सा विचुक्रुशुः सुक्रुशुश्चापरे भूपाः केचिन्मध्यस्थतां गताः २७ ततो दमस्तान् भूपालानवलोक्य समे
ततः अनाकुलमना वाक्यमिदमाह महामुने २८ दम उवाच भो भूपा धर्म्मं हन्येषु यद्ध दन्ति स्वयस्त्वं
अधर्मो वाथवा धर्मो यदेभिर्गृह्यते बलात् २९ यद्य धर्मो न मे कार्य्यं मन्य भार्य्या भविष्यति धर्मो वा
तदलं शरीरो थैरस्यन्तेऽरिलङ्घने २० ततो दशार्णाधिपति श्चारुधर्मा नराधिपः निःशब्दं कारयित्वा
ततस्सदः प्राह महामुने २१ दमेन यदिदं प्रोक्तं धर्म्मा धर्माश्रितं नृपाः तद्द्रष्टव्यं यथा धर्मो ममास्य च न लु-
प्यते २२ मार्कण्डेय उवाच ततः केचिन्महीपाला स्त मूचुर्व्वसुधाधिपं परस्परानुरागेण गान्धर्व्वो
विहितो विधिः २३ क्षत्रियाणां परसयं न विट्शूद्र द्विजन्मनां इममाश्रित्य निष्पन्नः स चास्या दुहितुस्त
व २४ इति धर्मा दम स्यैषा दुहिता तवयार्थिव सोऽन्यथा वर्त्तते मोहात् कामात्मा सम्प्रवर्त्तते २५ तथा
ऽपरे तदा प्रोचुर्महात्मानो हि भूभृतां पक्षेये भूभृतो विप्र ह्यारणां [illegible] २६ मोहात् किमाह धर्-
मोऽयं गान्धर्व्वः क्षत्रजन्मनः न त्वेष शास्ता नान्यो हि राक्षसः [illegible] २७ बलादिमां यो हरति
हत्वा तु परिपन्थिनः तस्यैवाशो राक्षसेन विवाहेनावनीश्वराः २८ अथानन्तरमथोऽत्र विवाहहितये
मतः क्षत्रियाणामतो धर्म्मो महानन्दादिभिः कृतः २९ मार्कण्डेय उवाच अथ प्रोचुः पुनर्भूपा ये ऽ
पूर्व्वमुदिता नृपाः परस्परानुरागेणाजाति धर्म्माश्रितं वचः ३० सत्यं शास्तो राक्षसोऽपि क्षत्रियाणां
परो विधिः किन्त्व सौ जनकस्याम्ये कुमार्य्यानुमतो वरः ३१ हत्वा तु पितृसम्बन्धं बलेन ह्रियते हि
या स राक्षसो विधिः प्रोक्तो नान्य भर्त्तृकोरस्थिता ३२ [illegible] भूपा नाम जया यद्धृतो दमः गान्ध-
र्व्व स्य हनिष्यतो विवाहो राक्षसोऽत्रकः ३३ विवाहितायाः कन्यायाः कन्यात्वं नेद विद्यते कन्याया
श्च विवाहेन संबन्धः पृथवी श्वराः ॥ ३४ तद्दमे ये बलादेनां दमादारानुसुद्यताः बलिनस्ते यदि ततः कु-
र्व्वन्तु न तु साधु तत्त ३५ मार्कण्डेय उवाच [illegible] लोचनः आरोप

यामास धनुर्व्वचनञ्चेदमब्रवीत् ३६ ममापि भार्य्या बलिभिः पश्यतो ह्रियते यदि तत्कुलेन भुजाभ्यां वा
को गुणः क्लीबजन्मनः ३७ धिङ्मामस्त्राणि धिक् शौर्य्यं धिक् शरान् धिक् शरासनं धिग्व्यर्थं मे कुलेज-
न्म मरुत्तस्य महात्मनः ३८ यदि भार्य्यामिमे मूढाः समादाय बलान्विताः प्रयान्ति जीवतो धिङ्मां मम
व्यर्थं धनुष्मतो ३९ इत्युक्त्वा तान्महीपालान् महानन्दमुखान् बली प्रत्याब्रवीत्तदा सर्व्वान् महारिद-
मनो दमः ४० यथाति शोभना बाला चार्व्वङ्गी सदृशेक्षणा क्लिब्रस्य जन्मना भार्य्या न यस्येयं कुलोद्भवा
४१ इति सञ्चिन्त्य भूपालास्तथा यतत संयुगे यथा निर्जित्य मामेतां पत्नीं कुरुत मानिनः ४२ इत्या-
भाष्य ततस्तत्र शरवर्षमसुञ्चत छादयन् पृथिवीपालांस्तरसैव महीरुहान् ४३ ते पि वीरा महीपा-
लाः शरशतैः सुदारुणान् मुमुचुर्ल्लघुहस्ताश्च दमश्चिच्छेद लीलया ४४ ते ऽपि तस्याहितान् बाणान्
तेषाञ्चाशेषशरोत्करान् चिच्छेद पृथिवीपालानां नरव्याघ्रात्मजो मुने ४५ वर्त्तमाने तदा युद्धे दमस्य क्षि

तिपात्मजैः प्रविवेश महानन्दः खड्गपाणिर्यतो दमः ४६ तमायान्तं दमो दृष्ट्वा खड्गपाणिं महामृधे
मुमोच शरवर्षाणि वर्षाणीव पुरन्दरः ४७ तदस्त्राणि ततस्तानि शरजालानि तत्क्षणात् महानन्दः
प्रचिच्छेद खड्गेनान्यानवञ्चयत् ४८ ततो रोषात् समारुह्य तन्दमस्य तदा रथं महानन्दो महावीर्य्यो
दमेन युयुधे सह ४९ बहुधा युध्यमानस्य महानन्दस्य लाघवात् दमो मुमोच हृदये शरं कालानलप्रभं॥
५० हतः स नात्मनो त्वाश्य विभिन्नेन ततो हृदि दमं प्रति विचिक्षेप महानन्दोऽसिमुज्ज्वलं ५१ पतन्त-
ञ्चैव तमुल्काभं शक्त्या चिक्षेप तं दमः शिरो वक्षः स पत्रेण महानन्दस्य चाच्छिनत् ५२ तस्मिन् हते महा-
नन्दे प्रायुध्येण पराङ्मुखाः बभूवुः पार्थिवास्तस्थौ वपुष्मान् कुण्डिनाधिपः ५३ दमेन युयुधे चासौ
बलगर्व्वमदान्वितः दाक्षिणात्य महीपालतनयो रणगोचरः ५४ युध्यमानस्य तस्योग्रं कर्बालं सर्वे
लघु चिच्छेद सारथेश्चैव शिरः संख्ये तथा ध्वजं ५५ छिन्नखड्गो गदां सोऽथ जग्राह वहु कराटकां तस्य-
प्यस्य तां चिच्छेद करस्था मेदसत्वरः ५६ यावदन्यत् समादत्ते न वपुष्मान् रणायुधं तावच्छरेण तं विद्धास्मो

भूमावपातयत् ५७ सपातितस्ततो भूमौ विह्वलाङ्गः सवेपथुः विनिवृत्तमतिर्युद्धाद् भूयक्षितिपात्मजः ५८
तमालोक्य तथा भूतम् युद्धशक्तिमतात्मवान् कन्यामादाय सुमनां सुमनाः प्रययौ दमः ५९ ततो दशार्णाधिपतिः
प्रीतिमान करोत्तयोः दमस्य सुमनायाश्च विवाहं विधिपूर्व्वकं ६० कृतदारो दमस्तत्र दशार्णाधिपतेः पुरे
स्थित्वाऽल्पकालं प्रययौ सभार्य्यो निजमन्दिरं ६१ दशार्णाधिपतिश्चासौ दत्त्वा नागांस्तुरङ्गमान् रथा-
गोश्वखरोष्ट्रांश्च दासीदासांस्तथा बहून् ६२ वस्त्रालङ्कारचापादि वरोपस्करमात्मनः अन्यैस्तैश्च तथा
भाण्डैः परिपूर्णां व्यसर्जयत् ६३ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे दमचरिते १३४ मार्कण्डेय उवाच ततो
लब्ध्वा तथा पत्नीं सुमनां सुमहामुने अगाम्यसपितुः पादौ मातुश्च क्षितिपात्मजः १ ताञ्च तौ श्वशुरौ
सुभ्रूं नाम सुमना तदा ताभ्यां तौ च तदा विप्र आशीर्भिरभिनन्दितौ २ महोत्सवश्च संजज्ञे नरिष्यन्त-
स्य वै पुरे कृतदारे च संप्राप्ते दशार्णाधिपतेः पुरात् ३ सम्बन्धिनं दशार्णेशं जितांश्च पृथिवीपतीन्
४९८ श्रुत्वा पुत्रेण मुमुदे नरिष्यन्तो महीपतिः ४ सोऽपि रेमे सुमनया महाराजसुतो दमः वरोद्यानवनोद्दे-
श प्रासादगिरिसानुषु ५ अथ कालेन महता रममाणा दमेन सा अवाप गर्भं सुमना दशार्णाधिपतेः
सुता ६ सोऽपि राजा नरिष्यन्तो भुक्तभोगो महीपतिः वयः परिणतिं प्राप्य दमं राज्येऽभिषिच्य च
७ वनं जगामेन्द्रसेना पत्नी चास्य तपस्विनी वानप्रस्थविधानेन स तत्र समतिष्ठत ८ दाक्षिणात्यः
सुदुर्वृत्तः संक्रन्दनसुतो वने वपुष्मान् स मृगान् हन्तुं ययावल्पपदानुगः ९ स तं दृष्ट्वा नरिष्यन्तं ताप-
संमलपङ्किनं इन्द्रसेनाञ्च तत्पत्नीं तपसातिसुदुर्बलां १० पप्रच्छ कस्त्वं भो विप्रः क्षत्रियो वा वने-
चरः वानप्रस्थमनुप्राप्तो वैश्यो वा मम कथ्यतां ११ तस्मै मौनव्रती भूपो न हि तस्योत्तरं ददौ इन्द्र-
सेना च तत्त्वं मा च द्यास्मै यथा तथं १२ मार्कण्डेय उवाच ज्ञात्वा तञ्च नरिष्यन्तं वपुष्मान् पितृवै-
रिणः प्राप्तोऽस्मीति वदन् कोपात् जटासु परिगृह्य च १३ हाहेति चेन्द्रसेनायां रुदन्त्यां वाष्पगद्गदं
مارکنڈے پوران चकर्ष कोपात् खड्गञ्च वाक्यञ्चेदमुवाच ह १४ निर्जितः समरे येन मे सुमना हृता दमस्य तस्य पि-

तरं हनिष्ये ऽवतु तन्द्मः [illegible] ऽहं पितरं तस्य
दुर्म्मते: १६ यो धनेषु स [illegible] मार्कण्डेय
उवाच इत्युक्त्वा स तु [illegible] १८ ततो
वि ग्विड्‌ मुनिजना अन्ये [illegible] नि श्वस
स्य सैन्द्र सेना वपुष्मति [illegible] ब्रूहि वचो मम
अभिज्ञो ऽसि मङ्गलं हत्वा [illegible] पुत्रा भयद्भवीम्यति दुःखिता लङ्कुनामी
हर्षीसक्षा विलोक्येतां मही [illegible] मङ्कचा ऽध्वक्तो राजा चतुर्णां परिपालकः त्वमाश्रमाणां किं यु-
क्तं नाथ साम्प्रतं यन्निरीक्षसि २३ भर्त्ता मम नरिष्यन्तस्तापसस्तपसि स्थितः विलपन्त्यास्तथा नाथो यथा
नास्ति तथा त्वयि २४ आकृष्य केशेषु बलादपराधं विना ततः हतो वपुष्मता ख्याति मिति ते भूपतिर्ग-
तः २५ एवं स्थिते तत् क्रियतां यथा धर्म्मो न लुप्यते तथा चैनेव वक्तव्य मतो ऽस्मत्तापसी ह्यहं ॥ २६ ॥
पिता हृतस्तपस्वी च नापराधेन दूषितः निहतो येन यत्तस्य कर्त्तव्यं तद्धि चिन्त्यतां २७ सन्ति ते मन्त्रि-
णो वीराः सर्व्वशास्त्रार्थवेदिनः तैः सहालोच्य यत्कार्य्यमेवम्भूते कुरुष्व तत् २८ नास्माकमधिकारो
ऽत्र तापसानां नराधिप कुरुष्व तदितीत्यं त्वमेवं भूपति भाषितं २९ विदूरथस्य जनको यवनेन यथा हतः
तथा यन्तव पुत्रस्य कुलन्ते न विनाशितं ३० जम्भस्यासुर राजस्य पिता दष्टो भुजङ्गमैः तेनाप्यखिल
पाताल वासिनः पन्नगा हताः ३१ परा शरेण पितरि शक्तौ च रक्षसा हते श्रुत्वा ऽग्नौ पातितं कृत्स्नं र-
क्षसामभवत् कुलं ३२ अन्यस्यापि स्ववंशस्य लङ्घना क्रियते ह्रिया तां नालं क्षत्रियः सोढुं किं पुनः पि-
तृमारणं ३३ नायं पिता ते निहतो नास्मिन् शस्त्रं निपातितं त्वामत्र निहतं मन्ये त्वयि शस्त्रं निपातितं
३४ विभेत्यस्य हि कः शास्त्रं न्यस्तैर्येन वनौकसां तव भूपस्य विप्रस्य मारितेतु विभेतु वा ३५ तवेयं लङ्घ-
ना युक्ता यदसि त्वं समाचर वपुष्मति महाराज सभृत्य ज्ञातिबान्धवे ३६ मार्कण्डेय उवाच इति संक्रा-

भूमावपातयत् ५७ सपातितस्ततो भूमौ विह्वलाङ्गस्तदैव च : विनिहत्त मति र्युद्धाद् भूयस्सिति पात्मज : ५८
समालोक्य तथा भूतम् युद्ध मति मात्मवान् … दाय सुमनो सुमनाः प्रययौ दम : ५९ ततो दशार्णाधिपतिः
प्रीतिमान करोत्तयो : दमस्य सुमनायाश्च विवाहं विधि पूर्व्वकं ६० ज्ञातदारो दमस्तत्र दशार्णाधिपतेः पुरे
स्थित्वा ऽल्पकाले प्रययौ सभार्य्यो निजमन्दिरं ६१ दशार्णाधिपतिश्चास्मै दत्त्वा नागांस्तुरङ्गमान् रथा-
गोश्व खरोष्ट्रां श्च दासीदासांस्तथा बहून् ६२ वस्त्रालङ्कार चापादि वरोपस्कर मात्मनः अन्यैस्तैश्च तथा
भाण्डैः परिपूर्णां व्यसर्जयत् ६३ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे दमचरिते १३४ मार्कण्डेय उवाच सतां
लब्ध्वा तथा पत्नीं सुमनां सुमहामुने अगात्स्वस पितुः पादौ मातुश्च क्षिति पात्मज : १ ताच तौश्व श्वशुरौ
सुभ्रूर्नृनाम सुमना तदा ताभ्यां तौ च तदा विप्र आशीर्भिरभि नान्दितौ २ महोत्सव श्च संजज्ञे नरिष्यन्त
स्य वै पुरे ज्ञातदारे च संप्राप्ते दशार्णाधिपतेः पुरात् ३ सम्बन्धिनं दशार्णेशं जितांश्च पृथिवी भृतान्
५९८ श्रुत्वा पुत्रेण मुमुदे नरिष्यन्तो महीपतिः ४ सो ऽपि रेमे सुमनया महाराजसुतो दम : वरोद्यानवनोद्दे-
श प्रासादगिरि सानुषु ५ अथ कालेन महता रममाणा दमेन सा अवाप गर्भं सुमना दशार्णाधिपतेः
सुता ६ सो ऽपिराजा नरिष्यन्तो भुक्तभोगो महीपतिः वयः परिणतिं प्राप्य दमं राज्ये ऽभिषिच्य च
७ वनं जगामेन्द्रसेना पत्नी … मानिनी वानप्रस्थ विधानेन स तत्र समतिष्ठत ८ दाक्षिणात्यः
सुदुर्वृत्तः संक्रन्दनसुतो … न्य पदानुग : ९ स तं दृष्ट्वा नरिष्यन्तं ताप
सं मल पङ्किनं इन्द्रसेन … : क्षत्रियो वा वने
चर : वानप्रस्थ मनुप्र … द्दो इन्द्र
सेना च तत्त द्वेमा च या … ष्मान् पितरं
रिपो : प्राप्तो ऽस्मी … यां वा व्यगद्दरं
चकर्ष कोपात्त खड्ग … दमस्य तस्य पि-

नरं हनिष्येऽवतु तन्दमः २५ येनाखिलं महीपाल सुताः कन्यार्थमागताः स्ववधूर्या हनिष्येऽहं पितरं तस्य
दुर्मतेः २६ यो धर्मेषु स्वच्छेदेशा दमो यस्य दुरात्मनः सदमोधार यत्वेष हन्मि तस्य रिपोर्गुरुं २७ मार्कण्डेय
उवाच इत्युक्त्वा स दुराचारो वपुष्मान् वनीपतिः क्रन्दन्त्या मिन्द्रसेनायां शिरश्चिच्छेद तस्य च २८ ततो
धिग्धिङ्मुनिजना अन्ये च वनवासिनः तमूचुः स च तं दृष्ट्वा जगाम स्वपुरं वनात् २९ गते तस्मिन् विनिष्क्र-
स्य सेन्द्रसेना वपुष्मति प्रेषयामास पुत्रस्य समीपं वृद्धतापसं २० गच्छेथा आशु मे पुत्रं दमं ब्रूहि वचो मम
धर्मिष्ठो शमितमङ्गतं हत्वान्तं प्रोच्यतेऽत्र किं २१ तथापि वाच्यः पुत्रो मे यद्ब्रवीम्यति दुःखिता लङ्कुनामी
हर्षोन्मालिलोकैषुतां महीपतेः २२ मद्भर्त्ताऽधिकृतो राजा चतुर्णां परिपालकः त्वमाश्रमाणां किं सु-
तेनाथ साम् यन्निरीक्षसि २३ भर्त्ता मम नरव्याघ्र तत्त्वा पसस्तपसि स्थितः विलपन्त्यास्तथा नाथो यथा
नास्ति तथा त्वयि २४ आकृष्य केशेषु बलादपराधं विना ततः हतो वपुष्मता ख्यातिमिति ते भूपतिर्ग-
तः २५ एवं स्थिते तत् क्रियतां यथा धर्मो न लुप्यते तथा चैनेव वक्तव्यमतोऽस्मत्तापसी ह्यहं ॥ २६ ॥
पिता हतस्त पत्नी च नाथ पराधेन दूषितः निहतो येन यत्तस्य कर्त्तव्यं तद्धि चिन्त्यतां २७ सन्ति ते मन्त्रि-
णो धीराः सर्वे शास्त्रार्थवेदिनः तैः सहालोच्य यत्कार्य्यमेवम्भूते कुरुष्व तत् २८ नास्माकमधिकारो
ऽत्र तापसानां नराधिप कुरुष्वेति तदित्युक्त्वा त्वमेवं भूपति भाषितं २९ विदूरथस्य जनको यवनेन यथा हतः
तथा यन्तव पुत्रस्य कुलन्ते न विनाशितं ३० जम्भस्यासुरराजस्य पिता दष्टो भुजङ्गमैः तेनाप्यखिल-
पाताल वासिनः पन्नगा हताः ३१ पराशरेण पितरि शक्तौ च रक्षसा हते श्रुत्वाऽग्नौ पातितं कृत्स्नं र-
क्षसामभवत् कुलं ३२ अन्यस्यापि स्ववंशस्य लङ्घना क्रियते ह्रिया तां नालं क्षत्रियः सोढुं किं पुनः पि-
तृमारणं ३३ नायं पिता ते निहतो नास्मिन् शस्त्रं निपातितं त्वामत्र निहतं मन्ये त्वयि शस्त्रं निपातितं
३४ बिभेत्यस्य हि कः शास्त्रं न्यस्तं येन वनौकसां तव भूपस्य विप्रस्य मारिते तु विभेतु वा ३५ तदयं लङ्घ-
नायुक्ता यदसि स्तत्समाचर वपुष्मति महाराज सम्भृत्य ज्ञाति बान्धवैः ३६ मार्कण्डेय उवाच इति संक्रा-

न्तसन्देशमिन्द्रसेनं विसृज्य तं पतिदेहमुपाश्लिष्य विवेशाग्निं मनस्विनी ४० इति श्रीमार्कण्डेय
पुराणे दमचरिते १३५ मार्कण्डेय उवाच तापसेन समाख्यातं दमस्तेन पितुर्वधं कोपेनातीव जज्वा-
लह विषेवाग्निरुद्धतः १ सतु कोपाग्निनाधीरोदह्यमानो महामुने करं करेण निष्पिष्य वाक्यमेतदु-
वाचह २ अनाथ इव मे तातो मयि पुत्रेतु जीवति घातितः क्षुद्रशंसेन परिभूय कुलं मम ३ न्यायवा-
दीजनेनस्याद्येषश्लौघ्यात् समाह्वयं दुर्वृत्त शान्तो शिष्टानां पालनेऽधिकृतावयं ४ पितातस्यापि म-
निहतो हष्ट्वा जीवन्ति शत्रवः तत्किं मे तेन बहुना हा तातेति च किं पुनः ५ विलापेनाद्यकर्तव्यं तद्येयोऽ-
ऽद्य करोम्यहं यदा हं तस्य रक्तेन देहोत्थेन वसुन्धरां न करोमि गुरोस्तृप्तिं तन्न वेक्ष्ये हुताशने ६ तत्को-
पितोदकं कर्त्तुं तस्य तातस्य संख्ये विनिपातितस्य मांसेन सम्यग्द्विज भोजनं च न चेत् प्रवेक्ष्यामि हु-
ताशनं ततः ७ साहाय्यमस्या सुरदेवयक्षगन्धर्वविद्याधरसिद्धसंघाः कुर्वन्ति चेत्तानपि चास्त्रपू-
 गैर्भस्मीकरोम्येव रुषा समेतः ८ निःशूरमाधार्मिकमप्रशस्तं तदास्मि राज्यं समरे निहत्य भोक्ष्येऽ-
थतोऽहं पृथिवीं च कृत्स्नां वन्हिं प्रवेक्ष्याम्यनिहत्य तं वा ९ सुदुर्मतिं तापसवृद्धमानिनं वनस्थितं शा-
न्तवचो विविक्तं हन्ताहमद्याखिलबन्धुमित्रपदातिहस्त्यश्वबलैः समेतं १० मत्तोऽद्य मादाय धनुः
सखड्गो रथी तथैवाखिलबलसमेत्य करोमि वैयत्कदनं समस्ताः पश्यन्तु मे देवगणाः समेताः ११ येऽस्य
सहायो भविताद्य तस्य मया समेतस्य रणाय भूयः तथैव निःशेषकुलं सयाय समुद्यतोऽहं निजबाहु-
सैन्यः १२ यदि कुलिशकरोऽस्मिन् संयुगे देवराजः पितृपतिरथ चोग्रदण्डमुद्यम्य कोपात् धनपति-
वरुणार्कारक्षितुं तं यतन्ते निशितशरवरौघैर्घातयिष्ये तथापि १३ नियतमतिरतोवः काननाखंड-
लौको नियत्तितफलभक्षः सर्वभूतेषु मैत्रः प्रभवति मयि पुत्रे हिंसितो येन तातः पिशितरुधिरतृ-
प्तास्तस्य सन्त्वद्य गृध्राः १४ इति श्री मार्कण्डेय पुराणे दमचरिते १३६ मार्कण्डेय उवाच दमेन राज्ञा
مارکنڈے پران इत्युक्ते पितुःशत्रुः पलायितः मत्पिता तापसोऽन्य ज्ञातयतां निर्भयं महत् १ पलायनपरान् हष्ट्वा कि-

मा·पु· न्चिन्नोक्तं दमेन तान् १ मार्कण्डेय उवाच एतत्सर्व्वमुपाख्यानं धर्म्यं स्वर्गापवर्गदं यः शृणोति पठे
२९७ द्वापि सिद्धं तस्य समीहितं २ आधिव्याधिज दुःखेन कदाचिन्नाभियुज्यते ब्रह्महत्यादि पापेभ्यो मुच्य
ते नात्र संशयः ३ सन्तः सुजन मित्राणि भवन्ति हितबुद्धयः नाशः संभविष्यन्ति दस्य वो वा कदाचन
४ सदर्थो मिष्ट भोगी च दुर्भिक्षे नावसीदति परदार परद्रव्य पर हिंसादि किल्बिषैः ५ मुच्यतेऽनेक दुः
खेभ्यो नित्यञ्चैवारोगोत्तम ऋद्धिर्वृद्धिः स्मृतिः शान्तिः श्रीः पुष्टिस्तुष्टिरेव च नित्यं तस्य भवेद्विप्र यः
शृणोति कथामिमां ६ मार्कण्डेय पुराणमेतदखिलं शृणवन्न प्रोच्यः पुमान् ब्राह्मणस्य पुरीरयेत्तु स
समयं प्रोच्योन सोऽपि द्विज योग ज्ञान विशुद्ध शुद्ध सहितः स्वर्गादि लोकेऽप्यसौ शक्राद्यैश्च सुरादि-
भिः परिवृतः स्वर्गे सदा पूज्यते ७ पुराणमेतच्छ्रुत्वा च ज्ञान विज्ञान संयुतं विमान वरमारुह्य स्वर्गलो-
के महीयते ८ इति श्री मार्कण्डेय पुराणं समाप्तं २३७ मार्कण्डेय उवाच इति प्रतिज्ञाय तदा वध-
۴۹۸ न्तस्य दुरात्मनः कोपामर्ष विह्वलाक्षः सर्व्वे च वल शालिनः हा हतोऽस्मीति पितरं ध्यात्वा देवं विनि
न्द्य तान् प्रोवाच मन्त्रिणः सर्व्वानानिनाय पुरोहितं दम उवाच यदत्र कार्यं तद् ब्रूत ताते प्राप्ते सुराल-
यं श्रुतं भवद्भिर्यत्प्रोक्तं तेन शूद्र तपस्विना वृद्धस्तपस्वी सन्नृपो वानप्रस्थव्रते स्थितः मौनव्रतधरो
ऽशस्त्रो मन्माता चेन्द्रसेनया प्रोक्तः संस्पृश्य यानेन यथा तथ्यं वपुष्मते तेनाऽपि खड्गमाकृष्य जटां सव्येन पा-
णिना हत्वा यथा तन्दुष्टात्मा लोकनाथ मनाथवत् माता च संदिश्य च मां धिक् शब्दं व्यर्थपौरुषं मन्द
भाग्यञ्च निःश्रीकं प्रविष्टा हव्यवाहनं हत्वा श्व य पातालं सैन्यञ्च परिकल्पितं अनिर्भिन्नं पितुर्वैरमह
त्वा पितृघातकं अकृत्वा तु वचो मातुर्जीवितं किमिहोत्सहे मन्त्रिणस्तद्वचः श्रुत्वा हाहेत्युक्त्वा तदा
ऽभवन् द्रुतवन्तो विमनसः समस्त वलवाहनाः निर्ययुः सपरीवाराः पुरस्कृत्य दमं नृपं गृहीत्वा चाशि
षो विप्रान्निकालज्ञात पुरोधसः अहि रण्डि वनि त्वरत्यदमः प्रायाद्वपुष्मतं सीमापालादि सामन्तं नि-
مارکنڈے پران घ्नन् याम्यां दिशं त्वरन् सक्रन्दन सुतेनापि दमो ज्ञातो वपुष्मता आयातः सपरीवारः सामात्यः सपरिच्छदः

मा.पु. अकस्मिते न मनसा स सैन्यानि दिदेश ह । द्रुतञ्च प्रेषयामास निर्गम्य नगराद् बहिः । त्वं शीघ्रतरमागच्छ नरि-
२९८ ष्यन्तः प्रतीक्षन्ते सभार्य्यः सत्रबन्धो त्वं समायाहि मन्नान्तिके । इति मद्वाहनिर्मुक्ताः शिता वाणाः पिपासि-
ताः । भित्वा शरीरं संग्रामे पास्यन्ति रुधिरं तव । श्रुत्वा दमस्तु तत्सर्व्वं दूतप्रोक्तं ययौ त्वरन् । स्मृत्वा प्रतिज्ञां
पूर्व्वोक्तां निश्वसन्नुरगो यथा । आहूतः समरे चैव पुमान् सेनाविकस्थिना । ततो युद्धमतीवासीद्दमस्य च
वपुष्मता । रथी च रथिना नागी हस्तिना हयिना हयी । अयुध्यन्त च विप्रर्षे तद्युद्धमतुलोऽभवत् । पश्य-
तां सर्व्वदेवानां सिद्धगन्धर्वरक्षसां । चकम्पेव मुधा अज्ञन् युध्यमाने दमे युधि । ममार नरवीराणाञ्च व्यथा
रा सहस्रशः । ततो दमेन युयुधे सेनाध्यक्षो वपुष्मतः । हृदि विव्याध च दमं शिखुराणगाद मार्मिकैः । ततश्छि-
न्नि पतिते सैन्ये पलायनपरं ह्यभूत् । अस्त्वाभिके ततः प्राह दमः शत्रुं दमस्तथा । क्वयाहि दुष्ट पितरं घातयि-
त्वा तपस्विनं । अयास्त्वञ्च ततः सैन्यं क्षत्रियोऽसि निवर्त्ततां । ततो विवस्तुः सदमो योधयामास मातुजं ॥
२५८ सपुत्रैः सहसं वाधं बान्धवैर्युयुधे रथी । ततः शरासनान्मुक्तवाणैर्व्याप्तं ततो दिशः । दमञ्च सरथञ्चासुश-
रजालैरपूरयत् । ततः पितृवधोत्थेन कोपेन सदमस्तथा । चिच्छेद सर्वाञ्च शरांस्तेषां विव्याधान्ये च तानपि
एकैकेन वाणेन सप्त पुत्रांस्तथा द्विज । सम्बन्धि बान्धवान्मित्रान् निनाय यमसादनं । वपुष्मान् सरथी क्रोधा-
न्निहतात्मजबान्धवः । युयुधे च सतेनाजौ सरथी विबुधो यमः । चिच्छेद तस्य तान्वाणानन्दमः प्रत्युवाच
ह । युयुधाते च संरब्धौ परस्परजयैषिणौ । परस्पराशाघात विच्छिन्न धनुषौ त्वरन् । गृहीत खड्ग सुचर्म्मा-
वि क्रीडति वपुष्मति । दमः क्षणान्नृपं ज्ञात्वा पितरञ्च स्थितं बने । केशेष्वाकृष्य चाक्रम्य निपात्य धरणीत-
ले । शिरोधरायां पादेन भुजमुद्यम्य चाब्रवीत् । पश्यन्तु देवताः सर्व्वे मानुषाः पन्नगाः खगाः । पाट्य-
मानं च हृदयं सत्रबन्धो वपुष्मतः । एवमुक्त्वा च सदमो हृदयञ्च व्यदारयत् । स्वात्तकामश्च स सुरैः सतजेन
निवारितः । ततश्चकार तातस्य रक्तेनैवोदकक्रियां । आनृण्यं प्राप्य सपितुः पुनः प्रायात् स्वमन्दिरं । वपु- १०७
مارکنڈی پران ष्मतश्च मांसेन पिण्डदानं चकार ह । ब्राह्मणान् भोजयामास रक्षःकुलसमुद्भवान् । एवंविधा हि राजानो बभू-

नुः सूर्य्यवंशजाः अन्येऽपि सुधियः शूरायज्वानः शास्त्रकोविदाः वेदान्तपदमानीं स्तान्नं संख्यातु मि-
होत्सहे एतेषां चरितं श्रुत्वा नरः पापैः प्रमुच्यते पक्षिण ऊचुः एवमुक्त्वा जैमिनियं मार्कण्डेयो महा
मुनिः विसृज्य क्रौष्टुकिं मुनिं चक्रे माध्याह्निकीं क्रियां अस्माभिश्च श्रुतं यस्माद्यतः प्रोक्तं महामुने॥
अशीमासिद्धमेतद्धि पुरा प्रोक्तं स्वयम्भुवा मार्कण्डेयाय मुनये यत्तेऽस्माभिरुदाहृतं पुरायं पवित्रम-
पुण्यं धर्मकामार्थसिद्धिदं पठतां शृण्वतां सद्यः सर्वपापप्रमोचनं आदावेव कृतायेच प्रश्नाश्चत्वार
एवहि पिता पुत्रस्य सम्वादस्तथा सृष्टिः स्वयम्भुवः तथा मनूनां स्थितयो राज्ञाञ्च चरितं मुने अस्मा
भिरेतत्ते प्रोक्तं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि एतान् सर्व्वोत्तमान् श्रुत्वा पठित्वा वा शुभानिच विधूय सर्वपापा-
नि ब्रह्मणा चैक्यतां व्रजेत् जैमिनिरुवाच भवद्भिर्नष्टसन्देह संशयस्फोटना द्विजाः उक्तं चाद्भिः कृतं
यत्नं कश्चिदर्थः करिष्यति यूयं दीर्घायुषः सन्तः प्रज्ञा बुद्धि विविक्तदाः सांख्ये योगे तथा चास्तु बुद्धि-
४९९ रव्यभिचारिणी पितृशापकृतादुःखाद्धो र्मेन स्यं व्यपेतु वः एवमुक्त्वा वचनं जगाम स्वाश्रमं मुनिः
चिन्तयन् परमोदारं पक्षिणां वाक्यमीरितं इति श्री मार्कण्डेय पुराणं समाप्तं॥१३५॥

अथ माहात्म्यम्

ब्रह्मोवाच अष्टादश पुराणानि यानि प्राह पितामहः ब्राह्मं पाद्मं वैष्णवञ्च शैवं भागवतन्तथा तथा-
न्यं नारदीयञ्च मार्कण्डेयञ्च सप्तमं आग्नेयमष्टमं प्रोक्तं भविष्यं नवमन्तथा दशमं ब्रह्मवैवर्तं लैङ्गमे
कादशं स्मृतं वाराहं द्वादशं प्रोक्तं स्कान्दमत्र त्रयोदशं चतुर्दशं वामनञ्च कौर्म्मं पञ्चदशं तथा मात्स्य
ञ्च गारुडञ्चैव ब्रह्माण्डञ्च ततः परं अष्टादश पुराणानां नामधेयानि यः पठेत् त्रिसन्ध्यं जपतो नित्य
मश्वमेधफलं लभेत् ब्रह्महत्यादि पापानि यान्यन्यान्यशुभानि च तानि सर्वाणि नश्यन्ति तेषां वातह-
तं यथा पुष्करे दानजं पुण्यं श्रवणादस्य जायते सर्ववेदाधिक फलं समाप्ता चाधिगच्छति श्रूयते-

مارکنڈے پران

पूजयेच्छास्त्रं यथा देवं पितामहं   गन्धपुष्पैस्तथा वस्त्रैर्ब्राह्मणस्य च तर्पणैः   यथा शक्त्या च दातव्यं
नृप यानादि वाहनैः   अपूज्य पाठकं नरैः श्लोकमेकमपि शृण्वतां   नासौ पुण्यमवाप्नोति शास्त्रचौरः
स्मृतो हि सः   न तस्य देवाः प्रीयन्ति पितरो नैव पुत्रकः   हतं श्राद्धं च नश्यन्ति तीर्थस्नान फलं न च   अवज्ञया
न श्रोतव्यं शास्त्रमेतद्धि चक्षणैः   पठ्यमाने त्ववज्ञाते साधुभिः शास्त्र मुत्तमे   श्रुत्वा तत्पूजयेद्यस्तु सु-
वर्णां सप्तमे पुनः   सर्वपाप विनिर्मुक्तः पुनात्येव निजं कुलं   मृतो याति न सन्देहो विष्णुलोकं सनातनं
पुनः सप्तमनुयावद्भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान्   पृथिव्यामेव भुक्त्वा च परं योगमवाप्नुयात्   नास्तिकाय
न दातव्यं ब्रह्मादि प्रभाविषाये   गुरु द्विजाति निन्दाय तथा भग्नव्रताय च   माता पित्रो निन्दकाय वेद शा-
स्त्रादि निन्दिने   भिन्न मर्य्यादिने चैव तथा वै जाति कोपिने   एतेषां नैव दातव्यं ग्रन्थोः करादगतं यदि लो-
भाद्धा यदि वा मोहाद्भयाद्धापि विशेषतः   पठेद्वा पाठयेद्वापि स गच्छेन्नरकं ध्रुवं   पुराणस्य संख्या च प्र-
٣٠٠ ख्याता तत्त्वबुद्धिना   श्लोकानां नवसहस्राणि तथा चाष्टशतानि च   श्लोका स्तत्र नवाशीति रेकादश स-
माहिताः   कथिता मुनिना पूर्वं मार्कण्डेयेन धीमता   इति श्री मार्कण्डेय पुराणे पुराण माहात्म्यं स-
माप्तं   मार्कण्डेय उवाच   दमेन राज्ञा इत्युक्ते पितुः प्राणुः पलायित इत्यास्य इति मार्कण्डेय पुराणं
समाप्तः मित्यंतः वंगाल देशीयाचार्य्य संमतः पाठ इति   मैथिलाचार्य्यैस्तु अस्मिन्नादि पक्षि जैमिनि सं-
वाद पूर्त्याधारक संगत्य भावात् तत्राध्याये नृप दम सम्बंधि युद्ध वर्णने न च दम प्रजा नाथे पाक्षिका भा-
वाच्च   तत्रैव मार्कण्डेय उवाच   इति प्रतिज्ञाय तदा वधं तस्य दुरात्मने इत्यादि लिखित्वा पक्षि जैमिनि-
مارکنڈے پران सम्वाद संगति सहिता ग्रन्थ समाप्ति रुक्ता इति ध्येयम्   अतः स्थलद्वये मार्कण्डेय पुराण समाप्त मित्युक्तम्

इति

नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब
२२ हरिवंश पर्व्व	रामायण का इतिहास	कृष्णप्रिया	रागप्रकाश	क़िस्सा गुल व सनोवर	ज्ञानमाला
रामायण राम विलास	रामायण मानस दीपिका	विजयमुक्तावली	लावनी	सहस्र रजनी चरित्र	गोपी चंद भरतरी
रामायण तुलसी कृत	रामायण कवितावली	अनेकार्थ	शृंगार बत्तीसी	रानि सन का इतिहास	कथा श्रीगंगाजी
रामायण सटीक मय मा-	रामायण गीतावली	छन्दोर्णव पिंगल	**क़िस्सा वग़ैरह**	**वैद्यक**	अवध यात्रा
नस दीपिका कोश आदि	रामायण गीतावली स-	कविकुलकल्पतरु			भरतरी गीत
तथा मय तसवीर सटीक	विनयपत्रिका बा-मो-	रसराज	नानार्थ नौ संग्रहावली	निघण्ट भाषा	दान लीला व नाग लीला
तथा जिल्द बंधी	विनय पत्रिका बा-शि-	सतसई सटीक	ब्रह्मसार	अमर विनोद	दोहावली रत्नावली
तथा मोटे अक्षरों की मय	**पुराण**	सतसई	शिवसिंह सरोज	वैद्यजीवन	गोकरण माहात्म
तसवीर		सभाविलास	भक्तमाल	औषधिसंग्रह कल्पवल्ली	श्री गोपाल सहस्रनाम
तथा मय क्षेपक	देवी भागवत	तुलसी शब्दार्थ	रामाभिषेक नाटक	अमृतसागर	कथा सत्यनारायण स-
रामायण तुलसी कृत के	**वेदान्त**	भजनावली	इन्द्रसभा	वैद्य मनोत्सव	हनुमान बाहुक
सातों काण्ड	योगवाशिष्ठ	प्रेमरत्न	विक्रमविलास	**ज्योतिष**	जनकपच्चीसी
१ बालकाण्ड	प्रबोधचन्द्रोदय नाटक	युगलविलास	बैताल पच्चीसी	जातकचन्द्रिका	आनन्दामृतवर्षिणी
२ अयोध्याकाण्ड	**काव्य**	चित्रचन्द्रिका	सिंहासन बत्तीसी	जातकालंकार	वनयात्रा
३ आरण्यकाण्ड	सूरसागर	बारहमासा बलदेवकृत	पद्मावती खण्ड	दैवज्ञाभरण	कायस्थ वर्ण निर्णय
४ किष्किन्धाकाण्ड	कृष्णसागर	मनोहरलहरी	शुकबहत्तरी	ज्ञानस्वरोदय	विहार विन्द्रावन
५ सुन्दरकाण्ड	विश्रामसागर	गंगालहरी	बकावली सुमन	रमलसार	समर विहार विन्द्रावन
६ लंकाकाण्ड	प्रेमसागर	जमुनालहरी	चहार दरवेश	इन्द्रजाल	कल्प भाष्य
७ उत्तरकाण्ड	व्रजविलास	जगद्विनोद	क़िस्सा हातिमताई	**मुतफ़र्रक़ात**	**दरसी**
रामायण शब्दार्थ कोष	व्रजविलास छोटा	**राग**	अपूर्व कथा	शनिश्चर की कथा	अक्षरावली

नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब	नामकिताब
स्वयम्बोध	**नागरी व कैथी**	भोज प्रबन्ध सार	भाषा काव्य संग्रह	अयोध्या कांड	**उर्दू कैथी महाजनी**
ज्ञान चालीसी		राजनीति	कवित्तरत्नाकर १ भा॰	आरण्य कांड	
दोहावली	वर्णमाला कैथी १ भा॰	तथा	तथा २ भाग	किष्किन्धा काण्ड	टिकट के लासन्स का
बाला बोध	तथा २ भाग	भाषा लघु व्याकरण	मंगल कोष	सुन्दर कांड	ऐक्ट २ सन १८७८ ई॰
विद्यार्थी की प्रथम पु॰	तथा कैथी फ़ारसी	तथा २ भाग	अंक प्रकाश	लंका कांड	**नागरी**
किताबजंत्री	नागरी हरूफ़ मुफ़र्रदात	भाषा तत्त्व दीपिका	गणित प्रकाश १ भा॰	उत्तर कांड	ऐक्ट लगान मग़रबी प
गणित कामधेनु	अक्षरारम्भ	भाषा चन्द्रोदय	तथा २ भाग	गुटिका	श्चिमाली १० सन् १८५९ ई॰
लीलावती	वर्णप्रकाशिका १ भा॰	भूगोल तत्त्व	तथा ३ भाग	१ भाग	इंडियन पिनल कोर्ट
पटवारियों की पुस्तक ४ भा॰	तथा २ भाग	भूगोल दर्पण	तथा ४ भाग	२ भाग	मजमूआ ज़ाबिता फ़ौजदा
	सूरजपुर की कहानी	इतिहास तिमिरनाशक	गणित क्रिया	३ भाग	री ऐक्ट २५ सन् १८६१ ई॰
सरिश्ते तालीम की	धर्म्मसिंह का वृत्तांत	१ भाग	क्षेत्र प्रकाश	हिदायत नाम मुदर्रिसान	ऐक्ट इस्टाम्प १८ सन् १८६९ ई॰
पुस्तकें	शिक्षावली	२ भाग	क्षेत्र चन्द्रिका २ भाग	पशुचिकित्सा	ऐक्ट रजिस्टरी ३ स॰ १८६६ ई॰
	शिशुबोध	३ भाग	सकील दायरा	पट्टा वरवत कैथी	ऐक्ट इस्टाम्प अदालत २६
संस्कृत	पत्रहितैषिणी	अवध देशीय भूगोल	रेखा गणित १ भाग	तथा क़बूलियत	सन् १८६७ ई॰
ऋजुपाठ	पत्रदीपिका	इंगलिस्तान का इतिहास	तथा २ भाग	रजिस्टर दाखिल ख़ा॰	मजमूआ ऐक्ट अवध लगा
१ भाग	विद्याचक्र	भारतवर्षीय इतिहास	बीजगणित १ भाग	रिज़ तुल्बा मदर्सी	न १९ सन् १८६८ ई॰ पुरवा
२ भाग	विद्यांकुर	हितोपत्रिका	तथा २ भाग	रजिस्टर हाज़िरी पाठशा॰	वारी २६ सन् १८६६ ई॰ वग़ैरा
३ भाग	पदार्थ विद्यासार	बाला भूषण	रामायण तुलसीकृत	**क़ानून**	ऐक्ट इस्टाम्प इस्तावेज़ात
धात्वर्णव	पदार्थ ज्ञान विटप	पद्य संग्रह	बालकांड	पटवारियों के क़ायदे	१८ सन् १८६९ ई॰

